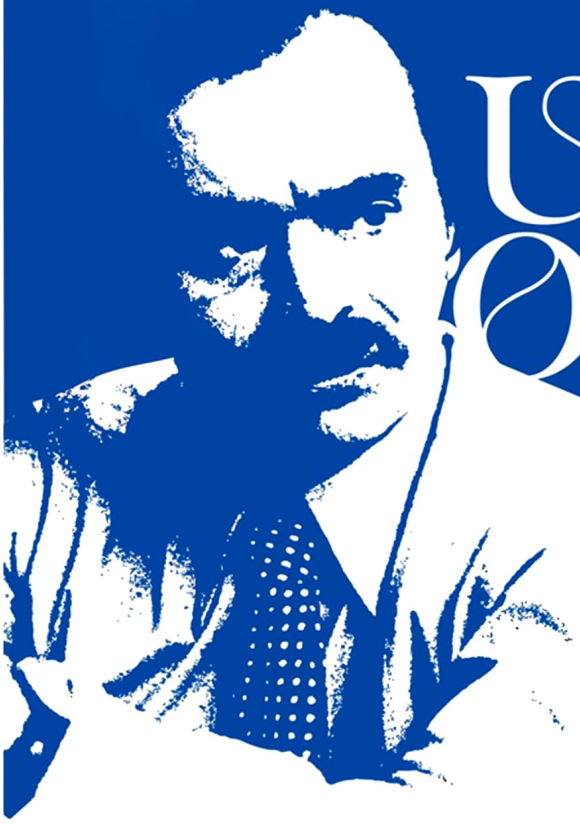
SERIA AUTOR

ORIANA FALLACI

UN OM

grey spot

LEBĂDA NEAGRĂ
the publishing house

ORIANA FALLACI

UN UOMO

Traducere din limba italiană
de Ioana Baciu

Lebăda Neagră
Iași, 2022

Oriana Fallaci
Titlu original *Un uomo*
© 1979-2015 RCS Libri S.p.A., Milan
© 2016-2017 Rizzoli Libri S.p.A. /BUR, Milan
© 2019 Mondadori Libri S.p.A. / BUR, Milan

Prima edizione Rizzoli 1979
Prima edizione BUR 2000
Prima edizione aggiornata BUR Opere di Oriana Fallaci settembre 2009

www.bur.eu
Site oficial Oriana Fallaci:
www.orianafallaci.com.

© 2022 by Editura Lebăda Neagră
pentru prezenta ediție în limba română

www.blackswanpublishing.ro
Editura Lebăda Neagră
Iași, Str. Plopii fără Soț, nr. 45, 700273

ISBN ePub: 978-606-9623-46-6
ISBN PDF: 978-606-9623-47-3
ISBN print: 978-606-9623-45-9

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe

dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Oriana Fallaci (29 iunie 1929 – 15 septembrie 2006), jurnalist de origine italiană, a început studiile la Universitatea din Florența, în medicină și chimie; ulterior, s-a transferat în domeniul artei, însă fără a absolvi. La îndemnul unchiului său, el însuși ziarist, Oriana Fallaci a început cariera în jurnalism, devenind corespondent special pentru ziarul italian *Il Mattino dell'Italia centrale* (1946). Începând cu anul 1967, a fost corespondent de război în Vietnam, Orientul Mijlociu și America de Sud.

Un personaj controversat, cu un curaj feroce și o determinare ieșită din comun, Oriana Fallaci a fost un adversar al Islamului, pe care l-a considerat noul fascism, și a contestat modul în care erau tratate femeile musulmane. A luptat împotriva avortului și a susținut superioritatea civilizației occidentale.

Interviurile realizate de Oriana Fallaci au vizat prin întrebările sale incomode numeroase personalități: Yasser Arafat (om politic palestinian), Golda Meir (prim-ministru al Israelului), Indira Gandhi (prim-ministru al Indiei), Haile Selassie (împăratul Etiopiei), Deng Xiaoping (politician în China), Henry Kissinger (secretar de stat american).

Cărțile sale au fost traduse în peste 21 de limbi și au fost recompensate cu numeroase premii internaționale pentru pace, progres, cultură și pentru jurnalism.

La Editura Lebăda Neagră, în seria de autor Oriana Fallaci au apărut *Sexul inutil, Cele șapte păcate ale Hollywoodului* și *Scrisoare pentru un copil niciodată născut.*

Για σενα
Pentru tine

„Dar acum e timpul să plecăm:
eu ca să mor, iar voi – ca să trăiți.
Care dintre noi se îndreaptă spre
un bine mai mare,
nu știe nimeni altcineva decât
Zeul.”

Platon, *Apărarea lui Socrate*[1]

1. Preluat din ediția tradusă de Francisca Bălțăceanu, Humanitas, 2011 (n.tr.).

Prolog

UN VUIET încărcat de durere și de furie se ridica deasupra orașului, forfotind necontenit, obsedant, acoperind toate celelalte sunete, scandând o mare minciună: *Zi, zi, zi!* „Viu, viu, viu!” Era un sunet complet lipsit de umanitate. Un sunet care, de fapt, nu era provocat de oameni, adică de acele creaturi dotate cu două mâini, cu două picioare și cu o rațiune proprie; era provocat de o fiară monstruoasă și lipsită de rațiune: de mulțimea care invadase piața catedralei ortodoxe la ora amiezii, precum o caracatiță cu multiple chipuri schimonosite, cu pumnii strânși și cu maxilarele încleștate, care mai apoi își lungise tentaculele pe străzile adiacente, invadându-le, acoperindu-le precum o lavă de neoprit, care în revărsarea ei devora orice obstacol, asurzindu-le cu acel sunet *Zi, zi, zi.* Era o iluzie să crezi că puteai fugi din calea sa. Unii încercau să o facă și se închideau în case, în magazine, în birouri sau oriunde aveau impresia că s-ar fi putut afla la adăpost sau că măcar nu ar mai fi auzit acel vuiet, însă acesta ajungea

oricum la urechile lor, infiltrându-se prin uși, prin ferestre sau prin pereți, astfel încât după un timp ajungeau să se predea în fața lui și se lăsau vrăjiți de el. Spunând că o făceau doar pentru a privi, ieșeau și erau întâmpinați de unul dintre tentacule, fiind atrași de acesta și transformându-se la rândul lor în acei pumni strânși, în acele fețe schimonosite sau în acele maxilare încleștate, care formau, de fapt, caracatița. *Zi, zi, zi!* Iar caracatița creștea, se dilata convulsiv, iar cu fiecare convulsie creștea din nou cu câteva mii, cu câteva zeci de mii, cu câteva sute de mii. La ora două după-amiaza erau cinci sute de mii de oameni, la ora trei, un milion, la ora patru, un milion și jumătate, iar la ora cinci nu mai ținea nimeni socoteala. Nu erau veniți doar din oraș, adică din Atena. Erau veniți și de departe, din zonele rurale din Attica și din Epir, de prin insulele din Marea Egee, de prin satele din Peloponez, Macedonia și Tesalia: veniseră cu trenul, cu barca, cu autobuzul; fuseseră cândva niște creaturi cu două brațe și cu două picioare și avuseseră o rațiune proprie, înainte de a fi înghițiți de caracatiță; veniseră fermieri și pescari în haine de duminică, muncitori în salopetă, femei cu copii și elevi. Pe scurt, venise poporul. Acel popor care până de curând te evitase, care te lăsase singur precum un câine care îl deranja, ignorându-te când spuneai: „Nu

vă lăsați îmbrobodiți de dogme, de uniforme, de doctrine, nu vă lăsați păcăliți de cei care vă conduc, de cei care vă promit, de cei care vă sperie, de cei care vor să înlocuiască un vechi stăpân cu unul nou, pentru Dumnezeu! Nu fiți precum oile, nu vă ascundeți după defectele altora, luptați, judecați cu propriile creiere, amintiți-vă că fiecare om are valoare, că fiecare om e un individ important, responsabil, artizan al propriului destin, apărați-vă acest sine, această sămânță a tuturor libertăților, libertatea este o datorie, înainte de a fi un drept, e o datorie."

Acum te asculta, acum când erai mort. În timp ce se îndreptau spre caracatiță, purtau portretul tău, dar și pancarte cu amenințări și sfidări, steaguri și coroane de lauri, coroane în formă de A, de P și de Z, A de la Alekos, P de la Panagoulis, Z de la *zi, zi, zi*. Chintale de gardenii, de garoafe și de trandafiri. În acea zi de miercuri, 5 mai 1976, era îngrozitor de cald, iar miasma petalelor încălzite mă dobora, îmi tăia respirația, la fel ca certitudinea că toate acele lucruri nu aveau să dureze decât o zi, după care acel vuiet avea să se stingă, durerea avea să fie transformată în indiferență, furia în ascultare, iar apele aveau să se calmeze ușor-ușor, alunecând spre uitare în vârtejul navei tale scufundate: Puterea avea să câștige încă o

dată. Puterea eternă, care nu moare niciodată, cade întotdeauna doar pentru a se ridica din propria-i cenușă, iar tu poate ai impresia că ai doborât-o printr-o revoluție sau printr-un măcel pe care alții îl numesc revoluție și, când colo, iat-o din nou, teafără și nevătămată, având doar o altă culoare, câteodată neagră, alteori roșie sau galbenă, sau verde, sau violet, în timp ce oamenii acceptă, îndură sau se adaptează. Oare de aceea aveai acel zâmbet imperceptibil, amar și ironic?

Împietrită în fața sicriului cu capacul de cristal, care lăsa să se întrevadă statuia de marmură în care se transformase acum corpul tău, cu ochii ațintiți asupra zâmbetului amar și ironic care îți arcuia buzele, așteptam momentul în care caracatița avea să năvălească în catedrală pentru a-și revărsa asupra ta dragostea ei tardivă și, pe lângă agonie, simțeam și o groază care mă cuprindea. Porțile fuseseră zăvorâte, proptite cu bare de fier, dar erau zguduite sălbatic de lovituri furioase, iar prin spărturi invizibile tentaculele păreau deja să se fi strecurat înăuntru. Erau agățate de coloanele arcadelor, alunecau pe balustradele gineceului, erau prinse de gratiile iconostasului; în jurul catafalcului parcă se formase un crater ce devenea tot mai îngust cu fiecare clipă, iar eu, pentru a mă opune forței care mă apăsa din lateral și din spate, eram nevoită să mă sprijin de

capacul de cristal. Acest lucru era foarte stresant pentru că mă temeam să nu îl sparg și să cad peste tine și să simt din nou acel frig pe care îl simțiseră mâinile mele la morgă, când am făcut schimb de inele, punând pe degetul tău inelul pe care tu mi-l puseseși mie și pe degetul meu inelul pe care ți-l pusesem eu, nu în fața legii și fără a semna vreun contract, într-o zi fericită de când trecuseră deja trei ani; însă nu exista niciun alt punct de sprijin acolo; chiar și cordonul care separase inițial catafalcul fusese înghițit de valurile de mitomani, de curioși sau de vulturi dornici să se așeze în primul rând pentru a se etala, pentru a juca un rol în acea șaradă. Slujitorii Puterii, ba chiar prea-respectabilii reprezentanți ai culturii și ai parlamentului, ajunși cu ușurință lângă crater deoarece caracatița le făcea întotdeauna loc atunci când aceștia ieșeau din limuzine.

— Vă rog, Excelență, intrați!

Și uite-i cum stau spășiți cu sacourile lor gri, cu cămășile lor imaculate, cu unghiile lor îngrijite și cu respectabilitatea lor care mă face să vomit. Apoi, mincinoșii care spuneau că se opun Puterii, demagogii, politrucii mizerabili, adică liderii cu funcții de partid, care ajunseseră să dea din coate nu pentru că le-ar fi refuzat caracatița accesul, ci pentru că doreau să o îmbrățișeze. Și uite-i cum își

etalează durerea, asigurându-se pe sub gene că fotografii sunt pe față, aplecându-se pentru a lăsa pe sicriu sărutul lui Iuda, pătând cristalul cu frotiuri ca de melc. Apoi cei pe care tu îi numeai revoluționarii lu' Pește, viitorii adepți ai fanaticilor, ai criminalilor care trag focuri de armă în numele proletariatului și al clasei muncitoare, producând abuzuri peste abuzuri, infamie după infamie, ei înșiși o putere în sine. Și uite-i pe ipocriți cum ridică pumnul, cu bărbile lor tipice fals-subversivilor, cu determinarea lor tipic burgheză de viitori birocrați, de viitori stăpâni. La urmă, preoții, o sinteză a puterii supreme: prezentă, trecută și viitoare; o sinteză a aroganței supreme și a dictaturii supreme. Și uite-i cum se împăunează în hainele lor întunecate, cu simbolurile lor lipsite de sens, cu cădelnițele lor pline de tămâie care îți începoșează privirea și mintea. În mijlocul lor, Marele Preot, Patriarhul Bisericii Ortodoxe, înveșmântat în mătăsuri mov, încărcat de aur și coliere, de cruci prețioase, de safire, rubine și smaralde, intonând *Eonìa imì tu esù*[1] – „Veșnica ta pomenire!" –, deși nimeni nu îl auzea din cauza loviturilor mânioase în porțile bisericii, amestecate cu sunetul provocat de prăbușirea geamurilor sparte, cu scârțâitul încuietorilor care nu mai puteau rezista impactului, cu urletele celor care

protestau, cu zgomotul sumbru al pieței în care vuietul se transformase în bubuit și unde, lipită de pereții catedralei, caracatița solicita nerăbdătoare ca tu să fii adus afară.

Dintr-odată o bubuitură înspăimântătoare ne-a explodat în urechi: poarta centrală a cedat, iar caracatița s-a revărsat în interiorul bisericii, spumegând, împingând valurile sale de lavă. În aer s-au ridicat țipete de teamă, strigăte după ajutor, iar craterul s-a strâns în jurul meu precum un vârtej care m-a propulsat peste sicriu, îngropându-mă sub o greutate absurd de mare, făcându-mă să mă pierd într-un întuneric în care abia dacă mai distingeam forma feței tale palide, a brațelor tale încrucișate pe piept și sclipirea inelului. Simțeam sub mine catafalcul care se clătina și capacul de cristal care scârțâia: încă un pic și avea să se facă cioburi, așa cum mă temusem.

— Înapoi, bestiilor, vreți să îl mâncați? a strigat cineva.

Și apoi:

— La dubă, repede, la dubă!

Atunci greutatea aceea absurdă s-a disipat, iar printr-o crăpătură am văzut o rază de lumină, șase voluntari s-au aruncat în acel vârtej și au ridicat sicriul pentru a-l salva, pentru a-l duce de acolo, trecând printr-o ieșire laterală, pentru a ajunge la duba care rămăsese blocată în fața

treptelor de la intrare. Însă bestia deja nu mai putea fi controlată, și din cauza faptului că dorea să vadă acel cadavru expus, extrem de vizibil în spatele fragilului capac transparent, a înnebunit. De parcă nu i-ar mai fi fost de ajuns doar să urle, de parcă ar fi vrut să te și mănânce, bestia s-a arcuit complet, plonjând peste cei care cărau sicriul și care, prinși în acea strânsoare, nu reușeau să meargă nici înainte, nici înapoi, așa că se clătinau, alunecau și se rugau de cei din jur:

— Faceți loc, vă rugăm, faceți loc!

Pe umerii lor sicriul se înălța, cobora și mergea în derivă precum o plută legănată de marea furtunoasă, care uneori te izbește, alteori te răstoarnă, iar eu încercam în van să îmi fac loc cu pumnii și cu picioarele, fiind tulburată de ideea că dacă cei șase și-ar fi pierdut echilibrul, te-ar fi abandonat în fața acelei nebunii vorace, așa că am strigat disperată:

— Ai grijă, Alekos, ai grijă!

Se formase și un fel de curent care ne târa în direcția opusă față de locul unde se afla duba, astfel încât, în loc să ne apropiem de ea, aceasta părea că se îndepărta și se tot îndepărta. Câteva secole au părut să se scurgă înainte ca sicriul să fie pus în dubă, aruncat acolo la întâmplare, cumva pieziș, pentru a nu pierde vremea și pentru a putea închide

portiera, pentru a crea o barieră în fața acelor gheare care ar fi vrut să o deschidă la loc, lucru care a putut fi realizat doar printr-o luptă aprigă cu acele picioare care ne călcau și cu acele unghii care ne zgâriau; a trecut o veșnicie până când, târându-mă de-a lungul părții laterale a dubei, centimetru cu centimetru, am reușit să mă așez lângă șoferul care era paralizat de panică și de bănuiala că acela nu fusese decât începutul. Pentru că acum trebuia să ajungem la cimitir.

O călătorie interminabilă, cu sicriul aruncat la întâmplare, corpul tău fiind afișat precum un obiect aflat la expoziție, în mod barbar, aproape ca o invitație provocatoare la preacurvie: privește-mă, dar nu mă atinge. Un coșmar nesfârșit, în duba aceea blocată de lava care nu înainta și care, dacă reușea să cucerească vreun metru, îl pierdea imediat după aceea. Avea să ne ia trei ore să parcurgem un traseu care, în condiții normale, ne-ar fi luat zece minute: strada Mitropoleos, strada Othonos, strada Amalia, strada Diakou, strada Anapafseos. Polițiștii care ar fi trebuit să escorteze cortegiul, așa cum fusese planificat, se dispersaseră imediat în acel carnagiu, majoritatea fiind răniți sau bătuți; tinerii însărcinați cu ordinea publică fuseseră decimați imediat, iar din câteva duzini de oameni rămăseseră doar vreo cinci-șase, ca niște sinistrați, plini de

vânătăi și încordați, încercând să protejeze ferestrele făcute cioburi. Acest lucru se poate observa și în fotografiile aeriene în care duba este o pată abia observabilă, în ochiul ciclonului, în capul caracatiței, pe punctul de a se îneca în vârtejul acelei mase de oameni compacte. În niciun caz nu am fi putut să ne desprindem de ea; eram atât de prinși, încât nici nu ne puteam da seama pe ce stradă și la ce distanță de cimitir ne aflam. Și, de parcă nu ar fi fost de ajuns, mai era și acea ploaie de flori care, alunecând pe parbriz, arunca peste noi o perdea de întuneric, un întuneric asemănător celui care mă acaparase în catedrală când fusesem propulsată peste catafalc. Uneori perdeaua de flori se mai rarefia, oferindu-mi puțină lumină, și în acele clipe vedeam lucruri care mă făceau să mă pierd în întrebări la care nu aveam răspuns: era posibil, oare, ca oamenii să se fi trezit dintr-odată, în mod spontan? Ca oamenii să fi încetat să se mai comporte precum niște oi care merg acolo unde vor cei care le poruncesc, cei care le fac promisiuni sau cei care îi înspăimântă? Și dacă fuseseră trimiși din nou de cineva sau manipulați din nou în avantajul vreunui șacal care voia să exploateze moartea ta? Am văzut însă și lucruri care mi-au înlăturat dubiile și care mi-au încălzit inima. Pâlcuri de oameni care stăteau grămadă pe lângă stâlpi și

prin copaci, care se revărsau de la ferestre și chiar de pe pervazuri, care stăteau înșiruiți pe acoperișuri, pe marginea jgheaburilor, ghemuiți precum păsările. O femeie care plângea și care, plângând, m-a implorat:

— Nu plânge!

Altă femeie care era disperată și care, în disperarea ei, mi-a strigat:

— Curaj!

Un tânăr cu cămașa ruptă, făcându-și loc prin acel furnicar, mi-a întins un caiet al tău de la liceu, cu siguranță un obiect de preț pentru el, spunându-mi:

— Ți-l dau ție!

O bătrână care își fiutura batista și care, fiuturând-o, a spus printre sughițuri:

— Adio, copilul meu, adio!

Doi țărani cu barba albă și cu părul negru, îngenuncheați pe asfalt, în fața dubei, au ridicat o icoană de argint și au strigat:

— Roagă-te pentru noi, roagă-te pentru noi!

Duba era pe punctul de a da peste ei, oamenii îi jigneau:

— Faceți loc, idioților, faceți loc!

Însă ei au rămas acolo pe asfalt, ținând ridicată icoana de argint.

Totul a durat până când o voce a șoptit „am ajuns” și în jurul nostru s-a deschis un mic culoar, șoferul a oprit, iar cineva a scos sicriul care a început să avanseze pe

umerii celor care îl cărau foarte încet de-a lungul acelui coridor neașteptat, fiind înconjurați de o tăcere ca de gheață. Deodată caracatița nu mai urla, nu mai pulsa, nu mai era apăsătoare. Cu toate acestea, se afla acolo. Ca într-o îmbrățișare, unele dintre tentaculele sale urmaseră duba și zeci de mii de oameni se îngrămădeau în cimitir și în împrejurimi: dar păstrau liniștea. În cimitir acoperiseră fiecare piatră de mormânt și fiecare monument funerar, invadaseră fiecare parcelă cu flori și fiecare cărare, se agățaseră de fiecare chiparos și de fiecare statuie, dar păstrau liniștea. Și am mers în acea tăcere înghețată, de-a lungul coridorului care se deschidea în liniște pentru a ne lăsa să trecem și care tot în liniște se închidea la loc în spatele nostru; ne îndreptam spre groapa care încă nu se vedea și care dintr-odată a devenit vizibilă. Îngustă și adâncă, precum o fântână care se deschidea larg sub picioarele mele. M-am clătinat. Cineva m-a ajutat să îmi recapăt echilibrul și m-a așezat pe ziduleț de lângă mormânt, iar înmormântarea a început. Pe marginile gropii caracatița ridicase un bastion format din corpuri umane și, pentru ca tu să fii coborât așa cum trebuia, cu capul acolo unde era crucea și cu picioarele acolo unde se afla cărarea, sicriul trebuia să fie întors. Cu toate acestea, acel bastion

era de neclintit, tare precum cimentul, în ciuda rugăminților groparilor – „Mai în spate, dați-vă mai în spate!” –, așa că te-au coborât în poziția în care te aflai: cu capul spre alee și cu picioarele unde avea să fie pusă crucea. Din câte știu, ești singurul mort care are crucea la picioare. Apoi, când erai în groapă, cine știe de prin ce gaură a apărut Marele Preot cu mantia lui din mătase mov, cu tot aurul și colierele lui cu safire, smaralde și rubine. Pompos și sacerdotal, și-a ridicat cârja arhierească pentru a-ți acorda binecuvântarea divină și imediat după aceea s-a rostogolit în groapă, spărgând capacul de cristal și căzând peste tine. A rămas acolo câteva secunde, vânăt de rușine și grotesc, încercând să-și recupereze toate catrafusele, căutând pe bâjbâite un punct de sprijin pentru a ieși, fiind pescuit mai apoi și dispărând ofensat, uitând să îți mai acorde binecuvântarea divină. Primii pumni de pământ au căzut peste tine. Au căzut cu bufnituri înfundate, înăbușite, și totuși caracatița le-a auzit. Și a tresărit cu un fior scurt, aproape ca o descărcare electrică, iar tăcerea a fost ruptă, transformându-se într-un vacarm apocaliptic. Și unii urlau „Nu a murit, Alekos nu a murit!”, alții strigau cuvinte pe care nu le-am putut deslușI, dar pe care apoi le-am deslușit, iar unul dintre ele era numele meu, iar altul era ordinul „Scrie,

povestește, scrie!”, și în timp ce lopețile de pământ cădeau, lovind precum niște ciocane în sufletul meu, acoperind treptat statuia de marmură care era acum trupul tău, zâmbetul tău amar și ironic, în timp ce steagurile se unduiau în valuri de un roșu inutil, vuietul a fost reluat, forfotind necontenit, obsedant și asurzitor, acoperind toate celelalte sunete, scandând o mare minciună: *Zi, zi, zi!* „Viu, viu, viu!”

Am putut să îndur doar până când groapa a fost umplută și transformată într-o piramidă de ghirlande ofilite, de petale extrem de sufocante, după care am evadat. Îmi ajungeau minciunile, chermezele organizate sau spontane, manifestările de iubiri temporare și tardive, durerile și furiile perorate timp de o zi și atât. Dar cu cât fugeam mai tare, cu cât respingeam mai mult acele lucruri, cu atât mă urmărea mai mult acel vuiet blestemat, împreună cu ecourile amintirilor, îndoielilor și deci ale speranței, consolându-mă și bântuindu-mă precum ticăitul unui orologiu fără ace. „Viu, viu. Viu, viu. Viu, viu.” Chiar și după ce caracatița te-a uitat, transformându-se la loc în turma de oi care merge acolo unde vor cei care poruncesc, cei care promit și cei care o înspăimântă, chiar și după ce înfrângerea ta s-a încheiat cu triumful etern al celor care poruncesc, al celor care promit, al celor care înspăimântă, vuietul a continuat ca o fantomă lipită de pereții

creierului meu, cuibărită în faldurile conștiinței mele, căreia nu îi puteam rezista nici măcar dacă foloseam logica, bunul-simț sau cinismul. Astfel că, la un moment dat, am început să îmi zic că poate era adevărat. Iar dacă nu era adevărat, trebuia făcut ceva ca să pară adevărat sau ca să devină adevărat.

* * *

Astfel, călătorind de-a lungul unor cărări care uneori erau senine, iar alteori înceţoşate, uneori libere, iar alteori blocate de mărăcini şi de liane, cele două feţe ale vieţii fără de care nici nu ar exista viaţa, urmând cărări pe care le cunoşteam pentru că le vizitaserăm împreună sau care îmi erau aproape străine pentru că le cunoşteam doar din lucrurile pe care mi le povestiseşi tu, am plecat în căutarea poveştii tale. Vechea poveste a eroului care luptă singur, fiind luat în şuturi, denigrat şi neînţeles. Vechea poveste a omului care refuză să plece capul în faţa bisericilor, temerilor, trendurilor, schemelor ideologice, principiilor absolute, indiferent de proveniență sau de culoarea pe care o îmbracă, propovăduind libertatea. Vechea tragedie a individului care nu se adaptează, care nu se resemnează, care judecă cu propriul creier şi care, din acest

motiv, moare, fiind ucis de toată lumea. Iat-o, în timp ce orologiul fără ace marchează drumul memoriei, iar tu, de acolo, de sub pământ, ești singurul interlocutor căruia aș fi putut să mă adresez.

1. În greacă, în original (n.tr.).

Prima parte

Capitolul unu

ÎN TIMPUL nopții ai avut acel vis. Un pescăruș zbura în zorii zilei și era un pescăruș foarte frumos, cu pene argintii. Zbura singur și hotărât deasupra orașului adormit și părea că cerul i-ar fi aparținut la fel de mult cât însăși ideea vieții. Dintr-odată a virat în jos pentru a plonja în mare, a străpuns-o ridicând o fântână de lumină în aer, iar orașul s-a trezit, plin de bucurie pentru că trecuse mult timp de când nu mai văzuse lumina. În acel moment, dealurile au luat foc, iar oamenii au început să strige vestea cea bună de la ferestrele larg deschise, ieșiseră cu miile în stradă pentru a sărbători, pentru a cânta despre acea libertate regăsită:

— Pescărușul! A învins pescărușul!

Dar tu știai că se înșelau cu toții, că pescărușul pierduse. După ce plonjase în apă, miriade de pești îl atacaseră, îl mușcaseră de ochi și îi smulseseră aripile, iar între ei izbucnise o luptă îngrozitoare, din care nu exista nicio cale de ieșire. Degeaba s-a apărat el cu pricepere și curaj, ciocănind nebunește, aruncându-se în salturi care creau evantaie enorme de

spumă și care împingeau valuri mari către stânci; peștii erau prea mulți, iar el era prea singur. Cu aripile sfâșiate, cu corpul plin de răni, cu capul desfigurat, pierdea tot mai mult sânge, se lupta cu tot mai puțină forță și, în cele din urmă, cu un strigăt de durere, s-a scufundat împreună cu lumina. Pe dealuri focurile s-au stins, iar orașul a adormit la loc, în întuneric, de parcă nimic nu s-ar fi întâmplat.

Doar gândul acela te făcea să transpiri: a visa pești fusese întotdeauna un semn de rău augur pentru tine și chiar și în noaptea loviturii de stat ai visat pești. Rechini. Simțeai că transpiri și ai înțeles că înfrângerea pescărușului fusese un avertisment, poate că ar fi trebuit să amânați totul cu o săptămână, cu o zi, sau să verificați din nou bombele de sub podeț și să vă asigurați că nu ați comis nicio greșeală. Însă, cu o seară în urmă, începuse numărătoarea inversă; la opt dimineața cele două bombe aveau să explodeze, atât bomba din parc, cât și cea de la stadion, iar pădurile de pe dealuri aveau să ia foc exact ca în visul tău; în plus, nici tovarășii responsabili de misiune nu mai puteau fi contactați. Și chiar dacă nu ar fi fost așa, ce ai fi putut să le spui: că visaseși un pescăruș devorat de pești și că pentru tine peștii erau un semn de rău augur? Ar fi râs sau s-ar fi gândit că te-a cuprins panica. Așa că nu ai putut decât să

te îmbraci și să pornești. Ți-ai luat slipul, cămașa și pantalonii. Era luna august și imediat ce aveai să ajungi acolo, aveai să îți dai jos cămașa și pantalonii și să rămâi în slip; oricine avea să te vadă avea să se gândească la faptul că erai un ciudat căruia îi plăcea să înoate în zori. Cine merge să omoare un tiran, purtând doar un slip? Te-ai încălțat cu espadrile. Aveai să îți păstrezi pantofii pentru că pietrele erau ascuțite. Sau nu? Mai bine nu, nici pantofii nu aveau să îți fie indispensabili pe acea porțiune de faleză dintre drum și mal deoarece, la scurt timp după aceea, aveai să sari în apă pentru a ajunge la barca cu motor. Ți-ai luat portofelul cu bani și cu actele falsificate, l-ai îndesat apoi în costumul de baie, după care te-ai răzgândit și l-ai scos. Mai bine fără acte: nici reale, nici false. Dacă peștii aveau să captureze pescărușul, nu aveau să îi poată oferi nicio identitate. Și dacă aveau să îl ucidă? Dacă aveau să îl ucidă, pur și simplu ziarele aveau să vorbească despre un cadavru găsit de-a lungul coastei Sounion. Vârstă, aproximativ treizeci de ani. Înălțime, un metru șaptezeci și patru. Greutate, doar șaptezeci de kilograme. Constituție robustă. Păr brunet. Piele foarte albă. Niciun semn distinctiv cu excepția mustății. Însă mulți bărbați din Grecia aveau mustață.

Te-ai uitat la ceas: era aproape ora șase. În curând, Nicos avea să te cheme claxonând o dată, iar în timp ce așteptai acel claxon, amintirea ultimelor luni te-a copleșit, chinuindu-te precum o urticarie. În ziua în care ai dezertat pentru a nu mai sluji tiranul, ai mers din casă în casă, căutând pe cineva care să te găzduiască, însă nimeni nu te-a găzduit, nimeni nu te-a ajutat, iar cercul polițiștilor care te urmăreau s-a tot strâns pe măsură ce orele s-au scurs, până când ai ajuns să le simți respirația în ceafă și te-ai întrebat, simțind că voința îți era zdruncinată: „Să suferi și să lupți, pentru cine și de ce?” A fost ziua în care ai înțeles că frica, obediența și supunerea celorlalți aveau să îți aducă pierzania și că, prin urmare, trebuia să părăsești țara, să fugi în căutarea altor case unde să ceri găzduire, ziua în care te-ai îmbarcat de pe aeroportul din Atena cu un pașaport fals și în care ai ajuns în Cipru, doar pentru a fi urmărit și aici de polițiști, pentru a le simți din nou respirația în ceafă și pentru a-ți simți din nou voința zdruncinată și pentru a te întreba: „Să suferi și să lupți, pentru cine și de ce?” A fost ziua în care ai înțeles că nici acolo nu aveai să reușești să obții nimic, că ministrul de Interne, Giorkatzis, te vâna pentru a te preda Juntei[1], așa că ai fost nevoit din nou să fugi și ai îndurat foame și frig, iar noaptea ai dormit într-o

cocioabă abandonată, iar ziua te-ai hrănit furând roade de pe câmpuri, tot repetându-ți: „Să suferi și să lupți, pentru cine și de ce?” A fost ziua în care destinul te-a condus spre singurul care te putea salva, spre președintele Makarios, care îți oferise un permis pentru a ajunge în Italia, spunând:

— Mergeți la ministrul Giorkatzis, îl va semna.

Așa că te-ai dus acolo cu inima bătându-ți de parcă ar fi vrut să îți iasă din piept, intrând în biroul lui cu gândul că ți se întinsese o capcană, pregătit să strigi:

— Bine, arestați-mă! Și așa ce rost are să suferi și să te lupți pentru oameni care nu știu cum să profite de libertate?

Iar el, ridicându-și fața întunecată, încadrată de o barbă precum pana corbului, aproape ca o glugă care ascundea orice în afară de privirea sa înțepătoare, ți-a zâmbit:

— Hm! Tu. Chiar tu, cel pe care încerc să-l prind de luni de zile. Îți dai seama ce riscuri mi-aș asuma ajutându-te?

— Atunci nu mă ajutați, dați-mă pe mâna poliției: și așa ce rost are...

— „Să suferi, să lupți?” Ca să trăiești, băiatul meu! Cei care se resemnează nu trăiesc, ei supraviețuiesc.

După care:

— Ce ai de gând, băiete?

— Un lucru și atât: puțină libertate.

— Știi să tragi, să ținteși bine?

— Nu.

— Știi să faci o bombă?

— Nu.

— Ești gata să mori?

— Da.

— Hm! A muri este mai ușor decât să trăiești, însă te voi ajuta.

Și chiar te-a ajutat. Te-a învățat tot ce știi. Dacă nu ar fi fost el, nu ai fi creat niciodată cele două bombe care se afiau acum sub podeț, chiar după curbă. Cinci kile de TNT, un kil și jumătate de plastic și două kile de zahăr.

— Zahăr?

— Da, provoacă o combustie mai rapidă.

Te-ai distrat de parcă ai fi jucat un joc, urmându-i instrucțiunile: „Oare o fi destul de dulce? Să mai adăugăm o linguriță.” Dar acum tremurai la gândul că nu mai era un joc, ci că era vorba despre uciderea unui om. Nu ai fi crezut niciodată că erai capabil să ucizi un om, nu știai nici măcar cum să ucizi un animal. Sau o furnică, de exemplu. O furnică se urca pe brațul tău. Ai ridicat-o fără să strângi degetele și ai așezat-o pe masă. S-a auzit claxonul.

Te-ai uitat să vezi cât era ceasul, era ora șase, așa că ai coborât scările cu pas hotărât, ai ajuns la Nicos, care te aștepta la volanul taxiului, te-ai așezat pe bancheta din spate ca să lași impresia că erai

pasager obișnuit. Nicos era vărul tău și era taximetrist. Îl aleseseși pentru că era vărul tău, deci puteai avea încredere în el și pentru că era taximetrist. Un taxi atrage atenția mai puțin: ce polițist s-ar gândi că doi oameni merg să comită un atentat cu taxiul? În plus, cumpărarea sau închirierea unei mașini costa, iar tu nu aveai bani pentru a cumpăra și nici pentru a închiria o mașină; pentru a avea acei bani ai fi fost nevoit să intri într-un partid, să te supui ideologiilor, legilor sau oportunismelor acelui partid: dacă nu faci parte dintr-un partid, dacă nu oferi garanția apartenenței printr-o legitimație, cine te bagă în seamă, cine îți dă fonduri? La Roma, unde te-ai refugiat când ai plecat din Cipru, politrucii îți oferiseră doar vorbe și atât. Doar pomeni. „Tovarășe la stânga, tovarășe la dreapta, trăiască internaționalismul și libertatea", dar abia dacă ți-au dat o cameră unde să dormi, iar dacă te-au primit în vreo tavernă unde să îți potolești foamea din când în când, nimic mai mult. La un moment dat, ai fost primit de un funcționar socialist, de unul căruia i se putea citi pe chip faptul că se pricepea să avanseze și să îi frece pe cei din jur, și despre care ai fi putut băga mâna în foc că, mai devreme sau mai târziu, avea să devină un lider. Gras ca un porc, privindu-te din spatele ochelarilor săi de miop, ți-a promis marea cu sarea: „Tovarășe la

stânga, tovarășe la dreapta, trăiască internaționalismul și libertatea!" Însă ai plecat din Italia cu buzunarele goale și nici după aceea nu a ajuns la tine vreun bănuț. Cât despre compatrioții care s-ar fi cuvenit să te ajute, de exemplu cel care se considera marele lider al stângii aflate în exil, pe aceștia îi cunoșteai prea bine. Să te compromiți alături de un nebun, care voia să ucidă tiranul împreună cu o mână de alți nebuni? Așa ceva, niciodată! Bineînțeles că aveau să roiască în jurul tău, precum niște lăcuste pe un câmp de porumb dacă atacul avea să îți reușească, aveau să își asume rolurile de complici și de protectori, însă pentru moment nu îți oferiseră nicio lețcaie:

— Bea, băiete, și mult noroc! Ai mâncat aseară? a întrebat Nicos.

— Da, aseară da.

— Unde?

— La un restaurant.

— Ți-ai arătat fața într-un restaurant?!

Ai ridicat din umeri și, în liniște, ai calculat dacă aveai timp să mergi până în Glyfada, să revezi casa cu grădina de portocali și de lămâi. Acolo îți petrecuseși adolescența și tinerețea, acolo locuiau părinții tăi când te-ai întors în Atena și te străduiseși foarte tare să nu te apropii de acel loc.

— Vai de tine dacă cedezi în fața unor asemenea idei romantice! spusese

Giorkatzis.

Romantice? Poate că da, dar un om e om și pentru că uneori cedează în fața romantismului.

— Să trecem prin Glyfada! i-ai ordonat lui Nicos.

— Prin Glyfada? Dar e târziu!

— Fă cum îți spun!

Nicos a trecut cu viteză mare pe lângă casa ta, iar tu abia dacă ai apucat să vezi fereastra camerei în care dormea tatăl tău și grădina unde o bătrână îmbrăcată în negru uda trandafirii. Faptul că mama ta nu își pierduse obiceiul de a se trezi în zori pentru a uda trandafirii te-a emoționat, gândul la tatăl tău dormind ți-a făcut inima grea, așa că te-ai întors brusc ca să mai arunci o privire, dar Nicos deja o luase pe o stradă adiacentă și, la scurt timp după aceea, taxiul a ajuns pe drumul care șerpuiește de-a lungul mării. Drumul pe care tiranul îl făcea în fiecare dimineață, în interiorul unui Lincoln blindat, pe drumul de la reședința lui din Lagonissi spre Atena. În ultimele săptămâni îl parcurseseși de zeci de ori, căutând cel mai bun loc unde să așezi bombele, iar prima ta alegere a fost un pod de piatră: ți-ar fi plăcut să îl trăsnești de sus, precum unul dintre fulgerele lui Jupiter, exact ca o pedeapsă divină. În realitate, nu ar fi funcționat, explozivul acționează de jos în sus, astfel ai fost forțat să alegi podețul

care se afla după o curbă. Nu chiar un podeț, ci mai degrabă o groapă pătrată și adâncă din beton, acoperită de un strat de asfalt, care avea o grosime de doar cincizeci de centimetri. Distanța de la baza gropii până la stratul de asfalt avea optzeci de centimetri; acel podeț nici măcar nu fusese construit intenționat în acel fel. Plasate în acel loc, bombele aveau să deschidă prăpăstii late de măcar trei sau patru metri, iar forța perturbatoare avea să fie imensă. Singura problemă era să fugi de acolo pe timp de zi. Nu întâmplător Giorkatzis spusese că atentatele se desfășoară pe întuneric, că nimic nu proteja o fugă la fel de bine ca întunericul. Și dacă te vor vedea fugind? Asta este. Oricum ție nu îți plăcea întunericul. Prin întuneric se mișcă liliecii, cârtițele și spionii, nu și cei care luptă pentru libertate. Ai ajuns pe podeț la șapte fără un sfert. Nicos a deschis rapid portbagajul pentru a-ți oferi firul care trebuia conectat la bombe, iar ție ți-a scăpat o înjurătură. Firul era încâlcit, devenise un ghem plin de noduri.

— Ce-ai făcut, inconștientule, ce ai meșterit?!

— Eu nu am făcut nimic, eu...

Dar în acel moment nu mai aveai timp să te cerți cu el, darămite să mai repari ceva, așa că te-ai dezbrăcat, lăsându-i lui Nicos cămașa și pantalonii, și ai fugit

desculț și în slip spre groapă, strângând ghemul acela plin de noduri la piept.

* * *

Acum podețul nu mai există. L-au umplut cu pământ pentru că au lărgit drumul și au îndreptat curba: dacă ar fi să te întorci acolo, nici măcar nu ai mai recunoaște locul unde se afla. Dar eu mi-l amintesc bine, l-am văzut când m-ai dus acolo, înainte să dispară; îmi amintesc la fel de bine și ceea ce mi-ai povestit despre acea dimineață: începutul poveștii tale, al tragediei tale, al tuturor lucrurilor. Marea era agitată în acea dimineață, valuri violente se izbeau de-a lungul coastei și era frig. Sau îți era frig din cauza acelui fir încâlcit? Nu reușeai să te liniștești, nu înțelegeai cum se putuse întâmpla. Poate că Nicos îl trântise în portbagaj, poate că uitase să îl lege, iar mișcările taxiului provocaseră acel dezastru. Indiferent de cum aveau să decurgă lucrurile, cei două sute de metri de fir drept se transformaseră într-o încâlceală; de îndată ce reușeai să desfaci un nod, apărea altul; imediat ce îl desfăceai și pe acela, apărea altul... Exasperat, ai tras tare de el. Ai recuperat partea care rămăsese intactă,

apoi ai măsurat-o și ți-a scăpat o a doua înjurătură: rămăseseră doar patruzeci de metri, doar o cincime din lungimea necesară! Stânca aleasă pentru a detona bomba și pentru a evada se afla la două sute de metri distanță. Cum ai fi putut să schimbi planul în acel moment, cum? Aleseseși acea stâncă după nenumărate încercări și pentru că de acolo aveai o vedere de ansamblu perfectă. Ar fi existat un moment în care Lincoln-ul cel negru avea să parcurgă spațiul dintre curbă și podeț, un moment în care capota ar fi fost pe jumătate ascunsă de un indicator rutier și, conform calculelor, chiar în acel moment ar fi trebuit să detonezi bomba. Ca să nu mai spun că, în plus, aceea era o stâncă aflată în apropierea apei, de unde ai fi putut să te arunci repede în mare. Pe de altă parte, a acționa de la patruzeci de metri însemna să alergi o sută șaizeci de metri înainte de a ajunge la apă. De asemenea, însemna refacerea calculelor: cum avea să arate totul de la patruzeci de metri? Ai conectat un capăt al firului la bombe și, ținând capătul opus în mână, te-ai dus să verifici până unde ajungea. La naiba! Ajungea până într-un punct din care drumul nu se mai vedea din cauza unei stânci și, de parcă asta nu ar fi fost suficient, în acel punct ai fi fost complet expus. Ai revăzut etapele planului: cu un fir atât de scurt nu aveai unde să te așezi

decât fix lângă drum, la vreo zece metri de pod, riscând să sari și tu în aer. Sinucidere. Și totuși, nu existau alte soluții, iar aceasta îți oferea avantajul de a observa din timp mașina cea neagră. Avantajul? Ce avantaj? Pentru a o vedea clar, trebuia să stai chiar la marginea asfaltului și, de parcă nu ar fi fost suficient, din acel punct niciun calcul nu mai era valabil. Era nevoie de o nouă numărătoare, de noi criterii, de alegerea unui alt moment pentru detonare și ar fi fost vai și amar dacă ai fi greșit chiar și cu o secundă sau cu o fracțiune de secundă; din cauza unei fracțiuni de secundă, ținta ar fi fost ratată. Trebuia deci să te pui pe treabă. Și chiar repede, foarte repede. De obicei, Lincoln-ul negru trecea pe pod la ora opt și era aproape șapte patruzeci și cinci.

Creierul tău a început să lucreze cu rapiditatea unui calculator. Să vedem: mașina se deplasa întotdeauna cu o sută de kilometri la oră, o sută de kilometri sunt o sută de mii de metri, o oră are trei mii șase sute de secunde, o sută de mii împărțit la trei mii șase sute înseamnă aproape douăzeci și șapte, așa că mașina se deplasa douăzeci și șapte de metri în fiecare secundă. La fiecare zecime de secundă, parcurgea doi metri și șaptezeci. Dar cum ai fi putut calcula acea zecime de secundă?

— Cu ajutorul vocii, spusese Giorkatzis. *Kilia ena, kilia dio, kilia tria*[2]. O mie unu, o

mie doi, o mie trei.

Ei bine, așa aveai să faci. Ai încercat de câteva ori, pentru a stabili pauzele dintre o mie unu și o mie doi, o mie doi și o mie trei, ai aruncat o ultimă privire asupra bombelor, ai conectat firul și totul a fost pregătit. Era șapte și cincizeci și cinci. Încă cinci minute pentru a te relaxa, pentru a te întreba... Omul pe care aveai să îl ucizi peste cinci minute, și cu care, probabil, aveai să fii și tu aruncat în aer, se numea Georgios Papadopoulos. Oare cum arăta văzut de aproape, în carne și oase? Nu îl văzuseși niciodată de aproape, în carne și oase, ci numai în poze. În poze arăta ca un păianjen, era comic: cu mustața aceea mică și insolentă, și cu ochii aceia plini de furie. Însă dictatorii întotdeauna par amuzanți și parcă au mereu ochii plini de furie. Îi ții larg deschiși de parcă ar vrea să sperie copiii: „Dacă nu asculți de mine, te voi pedepsi!" Odată, uitându-te la fotografia lui, te-ai gândit: mi-ar plăcea să îl privesc în ochi. Dar s-a întâmplat înainte de pregătirea atacului, după aceea nu te-ai mai gândit niciodată la asta. De exemplu, în ultimele două săptămâni, când te aflai pe acea stradă pentru a verifica timpii exacți și ruta, pentru a verifica ora la care pleca de la vila sa din Lagonissi și pentru a verifica viteza cu care mergea mașina lui, dar și numărul de mașini din care era format cortegiul lui, ai fi putut să îți

satisfaci acea dorință de a-l privi în ochi. Totuși, de îndată ce Lincoln-ul negru se apropia, te-ai întors cu spatele. Un pic și pentru ca ei să nu te recunoască, este adevărat, dar mai mult decât orice altceva pentru că te supăra ideea de a-l privi în ochi. Dacă privești în ochi un inamic și realizezi că și el e un om, la fel ca tine, în ciuda a tot ceea ce reprezintă, uiți cine este și ce reprezintă; uciderea lui devine dificilă. E mai bine să te păcălești că, în fapt, vei ucide o mașină. Chiar și în timp ce fabricai acele bombe, în timp ce studiai timpii și rutele, în timp ce împărțeai o sută de mii la trei mii șase sute, te gândeai la mașină, nu la omul care se afla în mașină. De fapt, la cei doi oameni pentru că și șoferul se afla la volan. „Pentru Dumnezeu, șoferul! Oare el ce fel de om era? Un parazit sau o ființă nevinovată, un amărât care trebuie să câștige un salariu? Cu siguranță era un parazit; oamenii cumsecade nu devin șoferi pentru tirani. Sau da, poate că o fac?" Nu ar fi trebuit să te gândești la asta, în război nu e bine să te gândești la anumite întrebări. În război tragi, iar cui îi vine rândul, soarta știe. La război, inamicul nu este o persoană, ci este o țintă în care trebuie să tragi și atât; dacă lângă el se afiă vreun amărât sau vreun copil, soarta! Soarta? Soarta, pe naiba! E corect oare să lupți împotriva nedreptății cu nedreptate sau împotriva sângelui

vărsat cu și mai mult sânge vărsat? Nu, nu e corect. Și dacă stau să mă gândesc bine, nu e corectă nici analogia cu războiul, căci nimic nu este mai stupid sau mai retrograd decât conceptul de război, și oare când ți-a plăcut ție vreodată războiul? Nici măcar nu ai vrut să faci armata și tot amânând-o ai ajuns să porți uniforma de soldat la vârsta de douăzeci și opt de ani; până și mânuirea unei arme îți provoca greață. Și oricum, faptul că te-ai gândit la șofer, ți-a dat un fel de stare de rău, de rușine, a trebuit să depui eforturi ca să îți repeți lucrurile pe care le spuneai camarazilor tăi: violența cere violență, furia celui oprimat împotriva opresorului este legitimă, dacă cineva te ia la palme nu întorci celălalt obraz, ci îi dai și tu o palmă, acest om ne-a ucis libertatea, iar în Grecia antică cei care ucideau tiranii erau onorați cu monumente și cununi de lauri. Până și fraza pe care o memorașești: „Nu sunt capabil să ucid un om, dar un tiran nu este un om, ci este un tiran", ți se părea dintr-odată falsă, aproape o minciună. Oare de aceea îți era atât de frig? Prostii, îți era frig pentru că erai dezbrăcat și pentru că era frig.

Te-ai ghemuit între pietre, cu brațele în jurul picioarelor, ca să te încălzești puțin. Chiar atunci sosea cu punctualitate barca cu motor și se îndrepta spre golful stabilit. Totuși, cât de departe era? Oare aveai să

reușești să ajungi la ea? Probabil că, în acea dimineață, apa era înghețată; avea să fie greu să plonjezi în apa rece ca gheața, să înoți prin apa rece ca gheața. Sigur că dacă aveai să sari în aer odată cu mașina sau dacă nu aveai să ajungi la timp pe țărm ca să sari în apă, problema aceea nu avea să mai existe. Viața. Ce lucru absurd este viața. Apeși un comutator, faci contactul între polul negativ și polul pozitiv și... Sunetele cortegiului care se apropia au ajuns până la urechile tale. Ai tresărit și ai șoptit cu tristețe:

— Curaj, a sosit clipa.

* * *

Era un veritabil cortegiu. Era deschis de o escortă de motociclete, trei polițiști la dreapta și trei la stânga, urmată de o escortă de mașini, două jeepuri în linie dreaptă, urmate de ambulanța celor de la Spitalul de Urgență, apoi de o mașină de poliție cu stație radio, de încă patru motocicliști și, în cele din urmă, el, Lincoln-ul negru. În spatele lui, încă un jeep și încă o patrulă de motocicliști. Intraseră pe ultima porțiune a drumului drept și înaintau în ritmul obișnuit. În curând aveau să dispară în dreptul curbei de care aveau să treacă și apoi să reapară. Zgomotul a devenit mai puternic, iar tu ți-

ai întins gâtul ca să vezi mai bine. Primii doi motocicliști deja ieșeau din curbă și se îndreptau spre tine, îi vedeai atât de clar, încât puteai să le distingi trăsăturile. Însă, în dreptul indicatorului rutier, s-au transformat în niște umbre difuze, iar tu ai realizat că din acel punct nu aveai să mai vezi nimic clar, așa că aveai să fii nevoit să acționezi bazându-te doar pe intuiție și pe calculul timpilor, amintindu-ți că de la semnul stradal până la prima bombă erau optzeci de metri, iar ca să parcurgi optzeci de metri cu o viteză de o sută de kilometri pe oră durează aproximativ trei secunde. Aproximativ! Creierul tău a început din nou să funcționeze cu o viteză ametițoare, iar corpul tău a înțepenit, în agonie: baiul e tocmai în această aproximare. Dacă douăzeci și șapte de metri sunt parcurși într-o secundă, în trei secunde sunt parcurși optzeci și unu de metri și nu optzeci: atunci prima bombă va exploda prea târziu. La fel și cea de-a doua, deoarece se află la un metru distanță de prima, adică la optzeci și unu de metri, în loc de optzeci și doi. În concluzie, detonarea trebuie amânată puțin. Cu cât? Simplu: dacă o zecime de secundă corespunde cu doi metri și șaptezeci de centimetri, trebuie amânată cu aproximativ o treime dintr-o zecime de secundă. Aproximativ! Altă aproximare! Și toate acestea sunt valabile doar dacă

Lincoln-ul negru menține o viteză constantă! Dumnezeule mare! Dar cât durează o treime dintr-o zecime de secundă? Cât o bătaie din gene? Nu, mai puțin. O treime dintr-o zecime de secundă nu este măsurabilă în termeni umani. O treime dintr-o zecime de secundă poate fi măsurată doar de destin. Trebuie să mă bazez pe destin și să nu pierd timpul. Să nu mă mai bazez pe cronometru. Să număr mai lent: *Kilia ena, kilia god, kilia tria.* „O mie unu, o mie doi, o mie trei.” Mai lent?! Dar ce înseamnă „mai lent” în acest caz? Au trecut cele două jeepuri. A trecut ambulanța. A trecut mașina de poliție cu stația radio. Au trecut motocicliștii. Acum vine el. Iată-l, e negru. Se apropie. Se apropie tot mai mult, este negru. Devine din ce în ce mai mare, din ce în ce mai negru. Într-o clipă se va afla lângă indicatorul rutier și se va transforma într-un contur difuz. Să sperăm că nu îmi va tremura mâna. Nu îmi tremură. Să sperăm că Lincoln-ul nu va accelera și nu va încetini. Nu accelerează și nu încetinește. Este pe punctul de a sosi. Sosește. A sosit. O mie unu, o mie doi, o mie trei, contact!

Pentru o clipă eternă, lungă cât un milion de ani, nu s-a întâmplat nimic. Apoi, timpanele ți-au fost sfâșiate de o bubuitură înfundată și răuprevestitoare, o mulțime de pietre au explodat într-un vacarm, iar un nor de praf cenușiu s-a ridicat în aer.

Un singur nor, o singură bubuitură. O singură bombă explodase. Cum era posibil? Și nici măcar o singură piatră nu te lovise. Cum era posibil? Te-ai pipăit, nevenindu-ți să crezi. Dar nu ai apucat să te bucuri de faptul că erai nevătămat pentru că ai înțeles, cu o rapiditate fulgerătoare, că erai nevătămat pentru că eșuaseși. O mașină blindată care sare în aer face mult mai mult zgomot, ridică un nor de praf mult mai intens și nu împroașcă doar cu pietre. Atunci ce nu funcționase? Încărcătura, timpii, modul în care număraseși *kilia ena, kilia dio, kilia tria*, destinul? Treimea dintr-o zecime de secundă, destinul. Dar a doua bombă de ce nu explodase? Conectaseși incorect cablul? Nu apăsaseși bine declanșatorul? Sau o fi fost zahărul, jocul acela legat de proporția de zahăr, „va fi destul de dulce, hai să mai adăugăm o linguriță”? Ți-ai pus aceste întrebări în timp ce alergai. Aproape în mod inconștient, după ce te-ai pipăit nevenindu-ți să crezi, te-ai năpustit în jos, pe panta versantului, iar acum alergai, alergai, împins de un singur impuls: să ajungi la mare, să plonjezi, să dispari în apă, să trăiești. Să trăiești! Deodată ai simțit marea sub picioare, ai simțit-o în jurul corpului tău care se scufunda în apa rece ca gheața, în timp ce îți tot repetai în gând: este cu adevărat rece, iar la un moment dat apa a devenit atât de rece,

încât a trebuit să revii la suprafață. Acest lucru ți-a permis să arunci o privire spre strada unde polițiștii alergau cu revolvere în mână, iar acea scenă te-a pus pe gânduri; ți-ai umplut imediat plămânii cu aer și te-ai întors sub apă, pentru a înota din nou pe sub apă. Ai înotat cu încredere și cu forță, fuseseși mereu un campion, dar marea era mai agitată decât crezuseși inițial, iar un curent foarte puternic te-a dus spre țărm în loc să te ducă spre barcă: ai ieșit la suprafață a doua oară, ca să respiri. Te-ai uitat a doua oară spre polițiști, ca să verifici dacă veneau spre tine. Nu, se repeziseră cu toții în direcția gropii de sub pod, nu te văzuseră, puteai continua liniștit. Păcat de acel curent, dacă nu ar fi fost acel curent. Și păcat de faptul că îți era atât de greu să respiri. Începuseși să respiri greu. Erai nevoit să te oprești și să-ți tragi respirația, pierzând timp prețios. Ce valuri! Uite și tu ce valuri! Un val violent te-a izbit de stânci și, buimăcit, te-ai agățat de un ciot. Oare cât timp a trecut cât ai stat agățat acolo, ametit și fără să știi ce consecințe aveau să existe? Consecințele acelei pauze neprevăzute au devenit clare numai în momentul în care ochii tăi neliniștiți au căutat barca cu motor. Le-ai spus să te aștepte fix cinci minute, nici un minut în plus. Le-ai spus acest lucru cu brutalitate chiar, astfel încât să te înțeleagă clar:

— Este un ordin!

Odată trecute cele cinci minute, aveau să plece cu siguranță. Trebuia să rezolvi imediat acea problemă. O puteai rezolva doar ieșind din apă și îndreptându-te pe jos spre golful unde era oprită barca. Sigur că ei aveau să te vadă și să te aștepte. Ai ieșit cu dificultate din apă. Ai început să alergi la fel ca înainte, îndoit de durere, în acel loc pietrele erau ascuțite, iar fiecare pas însemna o rană, o durere ascuțită, dar totuși te-ai apropiat de golf cu o viteză remarcabilă. Încă cincizeci de metri, încă treizeci și ai fi putut să îi strigi: „Iată-mă! Vin, așteptați-mă, vin!" Apoi ai fi plonjat în apă, ai fi dat un pic din mâini și ceilalți ar fi venit să te ajute. Treizeci de metri. Douăzeci. Zece: „Iată-mă! Vin, așteptați-mă, vin!" Barca cu motor a început să se miște. A pornit și dusă a fost.

Barca a plecat, iar tu, cât aveai să trăiești, nu aveai să te vindeci niciodată de amintirea obsedantă a acelei bărci care a plecat fără să te aștepte – „Vin, așteptați-mă, vin!" – sau de sentimentul de pustiire care te-a cuprins în acel moment. De dorința de a plânge și de a striga: „Lașilor, lași dezgustători ce sunteți!" De disperare. De întrebarea: ce mă fac acum, ce mă fac? Ai ridicat privirea spre strada unde paza improvizase un blocaj rutier și unde niște bărbați în uniformă se agitau, strigând:

— Aveți grijă la țărm! Atenție la tot ce mișcă!

Ce era de făcut? Să te ascunzi, desigur. Să te ascunzi imediat. Dar unde? Ochii tăi au rătăcit pierduți în căutarea unei peșteri, a unei râpe în care să te refugiezi. Și iat-o! O peșteră din aceea minusculă, genul de nișă care apare între rocile unui versant. Da, un pic prea strâmtă, dar altă soluție nu ai avut. Ai ajuns la ea, mergând de-a bușilea. Te-ai ghemuit acolo, precum o moluscă în cochilie, ba chiar ca un fetus în placentă: cu fruntea lipită de genunchi și cu brațele în jurul picioarelor. Poate că aveai să te descurci, stând acolo până la căderea întunericului. Pentru că, la un moment dat, aveau să înceteze căutările și, cu puțin noroc, aveai să te îndepărtezi și să ajungi la stradă. Sigur că nu aveau să lipsească problemele, în primul rând aveai să fii nevoit să hoinărești noaptea gol și desculț, însă îți plasaseși în anumite puncte de pe coastă niște tovarăși care ar fi putut să te preia și... ce aveai să le spui atunci când aveai să îi întâlnești? Ce aveai să răspunzi la întrebările și la reproșurile lor tăcute? Că planul eșuase din cauza firului prea scurt, a firului încâlcit, din cauza calculelor care fuseseră refăcute în grabă, din cauza unei treimi de zecime de secundă, din cauza destinului? În acel moment ai înțeles că număraseși prea lent. Număraseși prea lent *kilia ena, kilia dio,*

kilia tria; prima bombă explodase când Lincoln-ul depășise podețul cu vreo trei metri. Iar a doua bombă? Cum aveai să justifici faptul că a doua bombă nu explodase? *Vai, Theòs! Theòs! Theòs mu!* „Doamne, Dumnezeul meu!” Atâta muncă, atâta durere, atâtea sacrificii, atâtea luni pentru nimic. Nimic! Nu trebuia să te mai gândești la acele lucruri. Simțeai că aveai să înnebunești gândindu-te la acele lucruri. Era mai bine să îți conduci mintea pe firul unui alt gând: bombele demonstrative, focul care urma să fie aprins pe dealuri. În timp ce te ocupai de atentat, o bombă ar fi trebuit să explodeze la stadion și una în parc, după care copacii de pe dealuri ar fi trebuit să ia foc. O ghirlandă de foc care ar fi trezit tot orașul. „Pescărușul, pescărușul!” Ordinele tale fuseseră precise. Dar oare fuseseră executate sau nu? Să recunoaștem că paisprezece apostoli sunt puțini pentru un Hristos care încearcă să înlăture de unul singur o tiranie. Dar dacă tu eșuaseși, și ei aveau dreptul să eșueze. Poate că nu explodase nimic nici la stadion, nici în parc, iar pe dealuri poate că nu ardea nimic. „Nimic și iar nimic.” Ce avea să zică Giorkatzis? Dar politrucii care nu se ținuseră de cuvânt, care nu își ținuseră promisiunile? Cu siguranță avea să își ridice în slăvi propria clarviziune: „Nebunul acela singuratic, rebelul acela

îngâmfat care crede că poate ține locul unui partid, că poate ține locul disciplinei unui partid sau logicii unei ideologii. Am bănuit eu că nu era cazul să îl luăm în serios." De ajuns. În acel moment exista un singur lucru de făcut: să fugi de acolo. Dar ce chin să stai ghemuit așa, să nu cedezi ispitei de a întinde mâna sau piciorul! Să suporți mâncărimea aceea, mai ales la nivelul articulațiilor. Și oare acea amorțeală, plină de somnolență, ce era? Să i te împotrivești, să rămâi treaz. Dar ce efort, ce efort... Mai ales din cauza acelui elicopter. Sosise și elicopterul. Zbura la altitudine joasă, trecând iar și iar pe deasupra ta, iar zgomotul asurzitor al elicelor sale te adormea precum un cântec de leagăn. Pe ochii tăi a alunecat o cortină de plumb.

* * *

Cât timp ai dormit? Ceasul nu îți spunea: fiind îmbibat cu apă, nu mai funcționa. Cu siguranță, nu mai puțin de una-două ore; soarele era deja sus, îl puteai întrezări printr-o crăpătură a cochiliei care se deschidea deasupra capului tău, dezvăluind o fâșie de cer și nu îți mai era frig, ba chiar transpirai. Poate că din cauza vocilor care te treziseră, voci

foarte apropiate, atât de apropiate, încât puteai distinge clar ce spuneau. Spuneau:

— Scotociți fiecare piatră!

Chiar și elicopterul s-a întors, cu un vacarm care brusc devenise sinistru, aproape ca niște sunete de împușcătură trase de o mitralieră greoaie. Părea că întreaga armată greacă se afla acolo pentru acea operațiune.

— O echipă aici, jos!

— Sergent, la raport!

— Nu în șir indian! În ordine aleatorie!

Iar apoi ai auzit un strigăt arogant, plin de furie, care ți-a răsunat în tâmple:

— Repet, căutați centimetru cu centimetru!

— Da, domnule căpitan!

Iar fâșia de cer de deasupra capului tău, crăpătura din tavanul peșterii, a dispărut sub o pereche de pantofi. Ți-ai ținut respirația. Te-ai îmbrățișat cu disperare în interiorul cochiliei, iar pentru câteva minute ți s-a părut că erai din nou copil, ca atunci când mama ta te căuta ca să te pedepsească, iar pentru a evita loviturile ei, te ascundeai sub pat și, adăpostit lângă perete, stăteai acolo privindu-i picioarele, ascultându-i strigătele:

— Pe unde s-o fi dus, unde s-o fi ascuns?

Și cu buzele strânse te rugai: „Vai, Doamne, ajută-mă să nu mă găsească, fă-o să plece!” Iar ea uneori chiar pleca, fără să te găsească, însă tu nu te încredeai și

rămâneai sub pat alungând foamea, setea sau nevoia de a face pipi. Totuși, câteodată, se apleca și te vedea, își întindea mâna amenințătoare, triumfătoare și te scotea afară:

— Te-am prins, ticălosule, te-am prins!

Dar de ce ar fi trebuit să se aplece și să te vadă de data aceasta? De-acum erai deja bărbat și erai și norocos: reușiseși să te salvezi de zeci de ori în ultimele șaisprezece luni. De ce ar fi trebuit să te sperii din cauza unei perechi de pantofi, din cauza unui ofițer care stătea nemișcat deasupra capului tău? S-a auzit o voce:

— Am căutat bine, domnule căpitan. Aici nu este nimic, nu este nimeni.

— Atunci mai aruncați o privire pe sus și apoi să trecem pe cealaltă parte.

Un oftat enorm ți-a umflat plămânii și ai strâns din pumni gândindu-te: Slavă Domnului, am reușit! Dar chiar în timp ce îți spuneai „Slavă Domnului, am reușit!”, căpitanul s-a mișcat și s-a împiedicat. Și a căzut de pe stâncă. A căzut chiar în fața ta. Și te-a văzut.

* * *

— Nu trage! Nu trage!

Ținând revolverul cu mâna tremurândă ți-a strigat acele lucruri și tu nu ai știut

cum să îi răspunzi: cu ce să trag? Apoi a strigat:

— Ieși! Vino afară!

Dar fără rezultat. Mai mult decât frica și decât furia, uimirea te paralizase; nu reușeai să te târăști, să te smulgi din acea cochilie. Au reușit ei să o facă. Cu ferocitatea peștilor care atacaseră pescărușul din vis, s-au năpustit asupra ta, ciocnindu-se unul de altul, călcându-se în picioare. Te-au tras afară prinzându-te de picioare, te-au pus în picioare, fără să își dea seama că tu nu puteai sta drept în picioare pentru că acestea îți erau anchilozate, iar tu ai realizat că dacă încercai să te aperi, precum pescărușul, ar fl fost o nebunie. Erau prea mulți. Erau precum o pată mare, formată din uniforme care se tot lărgea și care nu își dorea altceva decât să te bată și să te percheziționeze. Unul dintre ei te-a lovit de două ori, la tâmplă și la ochi. Altul ți-a deschis gura cu ambele mâini, băgându-și degetele în ea, căutând Dumnezeu știe ce și strigând:

— Scuip-o, scuip-o!

Altul ți-a rupt slipul ca să vadă dacă acolo îți ascunseseși armele. Apoi te-au silit să îți pui mâinile pe cap și te-au împins în sus, pe versant. Dar tu nu reușeai să mergi pentru că sub picioarele tale goale, deja rănite după ce alergaseși pe pietre, flecare piatră se transformase într-un cuțit, iar

dacă te opreai din cauza durerii, te loveau nerăbdători cu vârful pistoalelor sau cu patul mitralierelor. Când ai ajuns la stradă ai simțit o ușurare care s-a transformat imediat în amărăciune: acolo unde ar fi trebuit să existe o prăpastie, abia dacă apăruse o groapă de doi metri, ceea ce îți demonstra că nu greșiseși doar calculele legate de zecimea de secundă, ci greșiseși și încărcătura. Ai fost împins într-o mașină foarte spațioasă, cu scaune rabatabile. Au început să te interogheze, șezând pe scaunele rabatabile.

— Cine ești? Cine te-a plătit? Cine sunt ceilalți? Cine era în barca cu motor?

Și apoi te-au umflat de palme și de pumni și de lovituri în tibie. Cel mai feroce era un tip mare, îmbrăcat în civil, cu trăsături ca de maimuță și cu pielea desflgurată de o rețea de cratere, de găuri și de cicatrici lăsate de variolă sau de cine știe ce altă infecție. Te lovea cu mâini foarte grele, cu mâini de pugilist, și cu cât tăceai mai asiduu, cu atât se înfuria mai tare:

— Vorbește, ucigașule, vorbește! Vorbește sau te fac bucăți!

— Răspunde, criminalule, răspunde, sau o să te rup în bătaie!

— Nu te mai preface că ești surprins, ucigașule, oricum din asta nu mai ieși, dacă nu răspunzi, te omor, știi cine sunt eu, știi?

Nu știai și nu îți păsa. Singurul lucru de care îți mai păsa era să reușești să păstrezi tăcerea, să nu îi oferi nici cel mai mic indiciu, nici cea mai mică urmă pentru a te putea identifica: dacă ți-ar fl aflat numele, tovarășii tăi nu ar fi avut timp să se pună la adăpost. Deodată s-a apropiat un polițist, era un polițist bătrân care părea blând. A început să îl tragă de mâneca jachetei:

— Domnule maior, vă rog să mă ascultați, domnule maior, știu cine este. Îl cunosc deoarece lucrez în Glyfada, este și el din Glyfada. Se numește Panagoulis și...

Însă omul acela ciupit de variolă nu l-a lăsat să termine și ți-a spus, în timp ce gura i s-a deschis larg și te-a scuipat cu o ploaie de salivă:

— Ah! Tu erai, vierme jegos! Deci nu ai dispărut, nu ți-ai luat tălpășița în străinătate, locotenent Georgios Panagoulis! Aici erai, ticălos împuțit, dezertor și vânzător, erai în Atena, lașule! Și ai crezut că vei reuși?

Apoi ai simțit o arsură insuportabilă, ca și cum ai fi fost înjunghiat în gât. Își stinsese țigara pe gâtul tău. Te-ai prăbușit cu un geamăt și gândurile ți-au devenit încețoșate.

În ultimii ani ai vieții tale, când îmi povesteai despre arest, nu prea îți mai aminteai ce s-a întâmplat după țigara aceea stinsă pe gât. Memoria îți oferea doar imagini confuze și frânturi de

amintiri împrăștiate, confuze: bătrânul polițist care a încercat să îi atragă atenția omului ciupit de variolă ca să îi explice că tu nu erai Georgios, ci fratele lui, Alexandros; omul ciupit de variolă care l-a împins pe bătrân, refuzând să îl mai asculte și care, fiind deja convins că îți cunoștea identitatea, l-a dat afară:

— Pleacă de aici, idiotule, nu mă mai deranja, nu vezi că lucrez?

La urmă, polițistul cel bătrân, îndepărtându-se resemnat. În rest, nimic. Despre cele două ore petrecute în acea mașină și despre bătăile încasate în acele ore nu știai să mai spui nimic. Dar era un lucru pe care ți-l aminteai cu exactitate: sosirea lui Ladàs, pe atunci ministrul de Interne și mâna dreaptă a lui Papadopoulos. Zidul format din uniforme, care s-a deplasat pentru a-i permite accesul. Fața lui imensă, rotundă și strălucitoare aplecată deasupra ta, în timp ce mâinile sale mici și grase te-au bătut aproape afectuos pe umăr. Vocea lui mieroasă prelingându-se asupra ta:

— Ascultă-mă, locotenente, pentru că eu îl cunosc pe fratele tău, Alexandros. Îl cunosc de pe vremea când studia la Politehnică cu fiul meu. Să flm sinceri, un om dificil, un iubitor de anarhie. Îl critică pe Karamanlis[3], detestă casa regală, are ceva cu Evangelos Averoff [4], comunismul

nu i se potrivește, fascismul nu i se potrivește, nimic nu i se potrivește. Dar e un tip deștept, iar dacă știi cum să îl iei, te poți înțelege cu el. Și știi de ce îți spun asta, locotenente? Pentru că dacă Alexandros ar fi aici, ți-ar spune: „Spune-i totul lui Ladàs, ai încredere în Ladàs. Mărturisește-i lui Ladàs cine se află în spatele acestui atac. O să eviți multe neplăceri."

Ți-ai adus aminte exact ce ți-a spus pentru că în timp ce Ladàs vorbea, ai simțit o dorință mare de a plânge. Nu ar fi trebuit să îți vină să plângi; faptul că ei credeau că tu erai Georgios ți-a oferit un mare avantaj, ai câștigat câteva zile sau cel puțin câteva ore, le-ai oferit puțin timp tovarășilor tăi pentru a se pune la adăpost. Dar cu cât îți repetai mai mult că acea neînțelegere era, de fapt, un avantaj și un mare noroc, cu atât mai mare era nodul pe care îl simțeai în gât, și cu atât mai tare ți se umezeau ochii din cauza dorinței de a plânge.

— Trebuie să dezertezi și tu, Georgios.

— Dar eu sunt ofițer de carieră, Alekos, nu pot!

— Ba poți. Trebuie să o faci, așa că o să poți.

— Nu pot, Alekos, nu pot!

— O să reușești.

L-ai convins. Și a dezertat. Trecând ilegal râul Evros, a plecat în Turcia, de acolo în Liban, de acolo în Israel, fără a

găsi o țară care să-l accepte, care să-l ajute. Un calvar. Apoi, în portul Haifa, cu o clipă înainte de a se îmbarca spre Italia, a fost capturat de israelieni. A fost predat căpitanului de pe o corabie greacă pentru a fi readus la Atena și predat Juntei. Căpitanul l-a închis într-o cabină și... Omul ciupit de variolă ți-a spus că dispăruse și că atunci când nava a ajuns la Pireu, poliția a găsit cabina lui goală și hubloul deschis. Dar tu știai că de fapt Georgios nu dispăruse și că de fapt murise. O știai dintr-un vis. Chiar în noaptea în care nava călătorise între Haifa și Pireu, ai avut acel vis. Te plimbai cu Georgios de-a lungul unei poteci de munte, o potecă de pe un promontoriu care înainta în mare. La un moment dat, muntele s-a zguduit, fremătând, iar o avalanșă s-a prăbușit asupra lui Georgios.

— Georgios! ai strigat tu, apucându-l. Georgios!

Însă nu ai reușit să îl mai ții. Iar Georgios a căzut în mare, printre pești.

* * *

La amiază te-au luat de acolo. În dreapta ta se afla omul ciupit de variolă, iar în stânga ta, un colonel care se certa cu omul ciupit, două gărzi cu mitraliere pe scaunele rabatabile și încă două lângă

șofer; opt oameni într-o mașină. Presiunea corpurilor lor îți tăia respirația și irita vânătăile rămase în urma loviturilor, iar un revolver sprijinit de coastele tale dubla acel chin. Era revolverul omului ciupit de variolă, care repeta monoton:

— O să îți dai tu seama, locotenente, o să îți dai tu seama!

Sau:

— O să încetezi tu să faci pe surdomutul, locotenente, o să încetezi tu!

Și după flecare amenințare îți dădea un șut în picior. Tu ai continuat să taci și să te uiți la drum, având o speranță absurdă că s-ar fi putut întâmpla ceva neprevăzut. Poate un accident, care ți-ar fi permis să evadezi. Dar nu s-a întâmplat nimic. Mașina a călătorit în siguranță, precedată și urmată de motocicliști, fără ca cineva să îi acorde atenție. Când trecea pe lângă alte mașini, iar tu încercai să întâlnești privirea celor care se aflau în ele, întâlneai doar priviri goale; iar când vreun trecător își întorcea privirea, o făcea doar pentru a se opune indiferenței, de parcă s-ar fi întrebat:

— Pe cine au arestat, un hoț?

Sau își spuneau:

— Au prins un criminal, foarte bine!

La un moment dat, o fată, care mergea pe trotuar alături de un tinerel, a părut să ghicească adevărul și l-a prins de încheietură pe tânăr, cu o expresie

anxioasă, arătând cu degetul spre tine. Acea întâmplare ți-a oferit o minunată alinare, aproape ca și cum fata ar fi reprezentat întregul oraș, aproape ca și cum întregul oraș s-ar fi pregătit să deschidă larg ferestrele și să strige:

— L-au arestat, l-au arestat! Să fugim și să îl apărăm!

În schimb, tânărul a ridicat din umeri, de parcă ar fi vrut să spună: „Las-o baltă, nu te implica." Alinarea s-a transformat în dezamăgire, iar tu te-ai simțit cuprins de o imensă oboseală; ți-ai plecat capul, iar consecințele înfrângerii te-au copleșit. Te-ai simțit ridicol pentru că erai gol printre oameni îmbrăcați, te-ai simțit umilit pentru că eșuaseși, te-ai simțit singur pentru că erai de unul singur și pentru că îți era frică de ceea ce aveau să îți facă. O îndoială ți-a străpuns conștiința: oare aveai să poți rezista? Omul cu fața ciupită de variolă a remarcat. A mutat revolverul de pe șoldul tău și l-a sprijinit de maxilarul tău:

— În curând vom ajunge, locotenente. Și îți jur că o să vorbești. Ooo, da, locotenente, o să vorbești. Pentru că o să te fierb la foc domol. Nu știi ce se spune despre mine? Că fac până și statuile să vorbească. Încă nu ai înțeles cine sunt? Eu sunt maiorul Teofilojannacos.

Cunoșteai acel nume și ceea ce afirma el era adevărat: de fapt, exista o glumă

macabră despre el. Un arheolog găsește o statuie și nu își dă seama din ce epocă este.

— Spune-mi! îi strigă statuii.

Și asistentul arheologului spune:

— Domnule, duceți-o la Teofilojannacos. Cu el va vorbi.

Dar faptul că ai aflat cine era el ți-a fost de ajutor. A fost ca și cum un vânt ar fi măturat frica și îndoiala și înfrângerea, și chiar și acel simț al ridicolului datorat goliciunii tale, iar în locul lor apăruse mândria de a fi singur și umilit, dar și certitudinea faptului că nu puteai să fii învins. Ți-ai întors privirea spre acea rețea de cratere, de găuri și de cicatrici lăsate de variolă sau de cine știe ce altă infecție și ai izbucnit în râs.

— Râzi, tu, râzi, a spus Teofllojannacos. Mașina a trecut prin fața stadionului olimpic, apoi prin fața Hotelului Hilton și apoi prin fața ambasadei americane. După ambasadă a luat-o la dreapta și ai simțit că ți se strânge inima. Dincolo de salcâmii de pe trotuar ai recunoscut imediat Secția Specială pentru Investigații a poliției militare, a celor de la ESA[5]. Centrul de tortură.

* * *

Astăzi, nici această clădire nu mai există. A fost dărâmată pentru a face loc

unui zgârie-nori care nu s-a mai construit, pentru că prea multă lume spunea că traiul în acel loc blestemat ar fi adus nenorocire: dincolo de salcâmii de pe trotuar, nu se mai văd decât niște stâlpi rupți, câteva grinzi care atârnă și terenul împânzit de gunoaie. Când vântul de sud-vest suflă dinspre mare, iar gunoaiele formează vârticușuri furioase și grinzile se izbesc înfundat de stâlpi, din ruine par să se audă voci care plâng. Cu toate acestea, zona este una frumoasă, rezidențială, cu bulevarde luminoase și cu spații verzi, cu vile albe în stilul *fin de siècle*, unde bogații au bucătar și majordom, și servitoare care le calcă rufele, și șofer, cu clădiri elegante în stil Art Nouveau, în care birourile diplomatice întreține grădini dichisite și mențin alama bine lustruită. Este greu de crezut că aici, chiar aici, s-a aflat acel iad de la ferestrele căruia se auzeau țipetele și plânsetele victimelor. Oare bogații, care aveau bucătar, majordom și servitoare care le călca rufele și șofer, nu le-au auzit? Oare nu le-au auzit nici funcționarii de la consulatele și de la ambasadele cu grădini dichisite și cu alama bine lustruită, în special cei de la ambasada americană, care se afla chiar pe trotuarul opus? Sau poate că le-au auzit și au comentat plictisiți:

— *My God*, iar încep. Să sperăm că nu ne vor deranja petrecerea din seara asta.

Este greu să îți imaginezi chiar și tipul de clădire în care s-a aflat acest sediu al ESA. Ar fi putut fi o clădire mare și frumoasă, precum Lubianka[6] din Moscova, sau precum aceea a poliției secrete din Madrid, sau ar fi putut arăta precum o cazarmă, similară multor alte cazărmi din țările mediteraneene: cu ziduri vechi și săli de așteptare dezolante, cu fotolii decojite din imitație de piele și scrumiere murdare, cu camere nedecorate, cu portretul tiranului pe perete și cu funcționari transpirați în spatele birourilor. Cu unghii negre și mustăcioare arogante, cu chipuri obtuze și uleioase, cu ceșcuțe de cafea aduse de soldăței înghețați de frică, „da, domnule comandant, sigur că da, domnule locotenent” și, nu în cele din urmă, cu pivnițe pentru deținuți și camere speciale pentru interogatorii. Una dintre ele se afla la ultimul etaj, aproape de terasă, unde motorul rămânea mereu pornit pentru a acoperi vaietele și urletele. Toate aceste lucruri erau menționate în paginile pe care le-ai scris cu o lună înainte de a muri și pe care le-ai rupt în ziua în care ai ajuns la acea teribilă pagină douăzeci și trei, interzicându-mi să le adun, dar pe care eu le-am adunat pentru a descoperi mai apoi, cu dezamăgire, că descriau doar o listă detaliată a primelor douăzeci și patru de ore petrecute de tine acolo. Însă astăzi sunt impresionată de acea listă, de acea

abundență exasperată de detalii, de faptul că după atâția ani nu uitaseși nimic: niciun nume, nicio frază, niciun gest, de parcă fiecare mic detaliu ți-ar fi fost gravat în memorie cu un fier înroșit. În acele pagini povesteai că gardul se afla într-o stare deplorabilă atunci când mașina a intrat pe poartă și că Teofilojannacos ți-a spus:

— Bine ai venit, locotenente!

Sentinele cu mitralierele îndreptate spre tine, soldați care se deplasau cu mișcări nervoase, ordine seci amestecate cu șoapte, întrebări: cine era acest bărbat aproape gol și desculț, de ce infracțiune se face vinovat? Te-au împins în sus, pe scări, te-au băgat într-un birou și ți-au făcut o poză care avea să fie distribuită în ziare. E poza aceea în care arăți precum un înotător frumos și obosit, în care îți ții brațele abandonate pe lângă corp și capul înclinat spre umărul stâng, iar privirea îți este înecată de o tristețe care frânge inima privitorului. Au chemat apoi un medic care să verifice dacă mutenia ta se datora șocului. Doctorul a sosit și era un tip ciudat. Avea o față simpatică și ageră, doi ochișori care sclipeau de complicitate și de ironie, și părea să fi ajuns acolo din întâmplare. Prefăcându-se surprins, a examinat arsurile de țigară:

— Cine a fost?! Te-au luat drept scrumieră?

Cu o delicatețe aproape excesivă ți-a studiat vânătăile și zgârieturile.

— Te doare aici? Dar aici? Dar aici?

Apoi te-a întrebat dacă te durea tâmpla înroșită și s-a prefăcut că se enervează pentru că nu i-ai răspuns la întrebări. Era clar că te-a plăcut, că voia să te ajute în vreun fel. L-ai plăcut și tu, deși purta uniforma lor, dar nu puteai face nimic pentru a i-o arăta, puteai doar să speri că avea să rămână acolo cât mai mult timp. Și a rămas. De fapt, în curând, Teofilojannacos și-a pierdut răbdarea:

— Deci, domnule doctor, este sau nu este în stare de șoc?

— Da, cred că este traumatizat pentru că s-a speriat, dar ar trebui să îl consult cu calm în cabinetul meu, ca să fiu sigur, să îi fac unele teste.

— Despre ce teste vorbiți, domnule doctor? Acesta este un oficiu de poliție, nu o cameră de gardă de la urgențe!

— Iar eu sunt psihiatru, nu medic veterinar!

— Dacă sunteți psihiatru, nu observați că face pe surdo-mutul, că își bate joc de dumneavoastră?

— Nu, și aș vrea să îl tratez!

— O să îl tratăm noi, domnule doctor. Puteți pleca.

I-au arătat ușa, iar tu, învins, văzându-l cum se îndreaptă spre ușă, ai avut impresia că vedeai din nou barca plecând

fără să te aștepte: „Așteptați-mă, vin, așteptați-mă!” Ai fi vrut să fugi după el, să te agăți de mâneca lui, să îl ții acolo: „Du-mă de aici, găsește un pretext ca să mă duci de aici!” Iar el a părut să te audă. S-a oprit, s-a întors și ți-a aruncat o privire care spunea: „Eu știu că te prefaci, dar ei nu sunt siguri, încearcă să reziști.” Realitatea era că acea înșelătorie avea să te ajute tot mai puțin, că se apropia momentul în care aveai să fii nevoit să îi înfrunți într-un mod diferit, în care să le demonstrezi că nu erai nici surd, nici mut, și iată: acel moment a sosit, te-au dus într-o altă cameră, iar acolo, da, se aflau o masă și două scaune, dar și un pat fără saltea, din fier. Lângă acesta se aflau încă trei sergenți cu brațele încrucișate și cu bastoane la centură, niște bastoane atât de mari, încât păreau bâte. Ei înșiși erau foarte mari și foarte binefăcuți. Te-ai uitat la ei, te-ai uitat la acel pat și pentru câteva clipe nu ți-a fost clar la ce folosea un pat din fier fără saltea, dar apoi ți-a devenit clar pentru că doi dintre ei te-au apucat, serioși și impasibili, și s-au așezat peste tine, tot serioși și impasibili, fără să se preocupe de geamătul care ți-a scăpat la contactul cu plasa care era ruptă și care înțepa precum o sârmă ghimpată. Ți-ai mușcat buzele pentru a controla angoasa: aveau să înceapă imediat sau nu? Nu, nu

imediat. Un căpitan cu aspect timid a intrat tușind ușor și înroșindu-se:

— Mă scuzați, bună dimineața, mă scuzați!

Prefăcându-se că nu înțelegea că în fața lui se desfășura un spectacol absurd, cu un bărbat pe jumătate gol și acoperit de sânge, întins pe un pat fără saltea, s-a așezat la birou. A pus un dosar pe birou, a aliniat câteva creioane, a început să pună întrebări care, în mod evident, îi erau adresate lui Georgios:

— Care e numele dumneavoastră? În ce an v-ați născut? Cărui regiment îi aparțineți?

Iar din moment ce tu tăceai, a răspuns el pentru tine:

— Aa, da, scrie aici, mă scuzați! Născut în 1939, cunosc și eu mulți din ’39, cu toții băieți buni, am avut un prieten născut în ’39, am fost împreună în regimentul 534.

L-ai fixat cu privirea întrebându-te care era rolul lui: oare se afla acolo pentru că ținea locul altcuiva sau făcea parte din acel ceremonial? Fusese trimis acolo de la vreun departament de psihologie? – „Te duci acolo, te prefaci că nu s-a întâmplat nimic, îl tratezi cu amabilitate, îi câștigi încrederea și poate iese ceva”? Un lucru era sigur: nu era deloc important și îl speriaseră de moarte. Când s-a deschis ușa, a sărit în picioare ca ars. Sau de parcă ar fi intrat un general. Însă nu intrase un

general, intraseră doi bărbați îmbrăcați în civil. Și l-au îndepărtat, cu o mișcare lentă a capului i-au făcut semn să plece, apoi s-au așezat în fața patului, au fluturat un teanc de hârtii și, articulând foarte clar, au spus:

— Sunt comisarul adjunct Malios de la Serviciul Anticomunist al Secției Centrale de Poliție.

— Sunt comisarul adjunct Babalis, de la aceeași secție.

Odată, când erai băiat, ai văzut un film de groază. Era un film SF, iar protagoniștii erau niște oameni-roboți, fabricați după o rețetă specială, printr-un proces din care oamenii nu se nășteau copii, ci se nășteau direct adulți, fiind îmbrăcați, cu pălării pe cap și cu pantofi, având toți aceeași față, aceeași constituție, același mod de a se mișca sau de a sta. Acești oameni îți aminteau întocmai de acel film. De fapt, la prima vedere, arătau ca niște tipi inofensivi și oarecare: aveau trăsături insipide, costume gri, cămașă și cravată; la o inspecție mai atentă, totuși, provocau teamă. Și motivul era simplu: deși unul era înalt și celălalt era scund, unul era slab, iar celălalt era masiv, unul avea mustață și celălalt nu, arătau monstruos de asemănător, aproape ca două umbre dedublate ale aceleiași persoane. De exemplu, modul în care stăteau cu picioarele depărtate și cu burta în față: era

identic. Sau modul în care te priveau, de parcă te-ai fi aflat în camera ta sau la spital, era identic. La fel erau și tonul folosit și alternanța replicilor în sincronie perfectă. De îndată ce unul termina o propoziție, imediat celălalt spunea următoarea propoziție, completând discursul și, cu toate acestea, următoarea propoziție nu exprima o idee diferită. Exprima continuarea logică sau sintactică a frazei spuse mai devreme, astfel încât a-i privi și a-i asculta era ca și cum te-ai fi uitat la un meci de tenis între doi jucători care nu scapă niciodată mingea. Poc, poc! Poc, poc! Poc, poc!

— Domnule locotenent, avem informații despre dumneavoastră.

— Avem și dosarul fratelui dumneavoastră, Alexandros.

Poc, poc!

— Știm totul despre dumneavoastră și considerăm că și dumneavoastră știți totul despre noi.

— De fapt, radiourile din străinătate ne acordă chiar multă atenție.

Poc, poc!

— Ba chiar, ne calomniază. Spun că torturăm oamenii.

— Minciuni. Sistemul nostru nu are nevoie de tortură.

Poc, poc!

— Noi îi zdrobim pe cei chestionați cu fapte, cu dovezile adunate de noi cu

răbdare.

— Deci cei chestionați sunt dezarmați de bunătatea noastră.

Poc, poc!

— Unii ne spun: o să torn, dar vreau să protejez o anumită persoană.

— Iar noi îl înțelegem, îi satisfacem dorința.

Poc, poc!

— Cineva ne-a zis odată: am stat acasă la cutare, dar nu-i faceți nimic, pentru bunul Dumnezeu, este un om de familie.

— Iar noi nu i-am făcut nimic; doar ne-am dus la el și i-am dat niște sfaturi.

Poc, poc!

— Prietenia e frumoasă, i-am zis noi, dar din cauza prieteniei ai putea face închisoare pe viață.

— Iar el s-a trântit în genunchi și a jurat că nu avea să mai facă așa ceva niciodată.

Poc, poc!

— De aceea ne urăsc comuniștii.

— Pentru cât de profesioniști suntem, din cauza pregătirii noastre ideologice.

— Dar noi nu vrem să vă obosim cu aceste discursuri, domnule locotenent.

— Vrem doar să vă punem câteva întrebări.

— De exemplu, vă cerem adresa casei unde ați stat ascuns.

— Astfel, vă veți primi hainele înapoi și veți putea să vă îmbrăcați. Cu siguranță nu puteți să rămâneți dezbrăcat.

— Unde ați locuit, domnule locotenent?

Poc, poc! Poc, poc! Poc, poc!

Tu i-ai urmărit mișcându-ți pupilele de la unul la celălalt, precum mișcarea oscilatorie a unui pendul, așa cum sunt urmărite meciurile de tenis, și, pentru că nu îți aminteai care dintre ei era Malios și care era Babalis, s-au transformat tot mai mult în umbrele dedublate ale aceleiași persoane, având aceeași voce, repetată precum un ecou.

— Unde ați locuit, domnule locotenent?

— Da, unde ați locuit, domnule locotenent?

Simțeai că trebuie să îi oprești, să îi faci să scape mingea, să îi desparți. Simțeai că trebuie să le răspunzi sau că aveai să înnebunești.

— Nu îmi amintesc.

— Nu vă amintiți?

— Nu, nu îmi amintesc.

— Domnule locotenent! Știți ce înseamnă cuvântul interogatoriu? Vă asigurăm că tuturor le revine memoria în timpul interogatoriului.

— Am spus că nu îmi amintesc și nu există nicio speranță să îmi amintesc.

— Poate că sunteți prea încordat, domnule locotenent. Aveți nevoie de un coniac, de o cafea.

— Nu am nevoie de nimic.

— Poate că poziția dumneavoastră este incomodă, vreți să stați pe acest scaun?

— Sunt bine aici.

— Haideți, domnule locotenent, vă comportați ca un copil.

Nu, nu funcționa. Nu ratau deloc, nu pierdeau mingea nici măcar când le răspundeai. Trebuia să încerci altceva. Poate să îi insulți. Ai încercat.

— Ciocul mic, Malios! Ciocul mic, Babalis!

A funcționat. Au redevenit două persoane distincte! Au aruncat dosarele în aer, au început să strige cu voci diferite și distincte:

— Nouă ne spui ciocul mic, ucigașule?! De ce nu spui: „Da, eu am fost și mă mândresc cu asta, îmi asum responsabilitatea?!" De ce nu te comporți ca un bărbat?

— Ce bărbat, ce bărbat, nu vezi că nu este un bărbat?! Este un laș, tremură, îi este frică!

— Du-te dracului, Malios! Du-te dracului, Babalis! Ție îți e frică, eunucule! Toată lumea știe că ești castrat precum un eunuc, Babalis.

— Mârlanule!

Babalis s-a năpustit asupra ta, iar Malios abia a reușit să îi oprească brațul la timp:

— Nu, Babalis. Nu ajută să ne pierdem calmul. Domnul locotenent va deveni rezonabil.

— Rezonabil? Noi îi vorbim cu atâta amabilitate, iar el, un asasin ratat, ne insultă?!

— Îți repet să te calmezi. În curând nu ne va mai insulta. Abia dacă va mai putea respira.

— De acord.

Dar atunci s-a deschis ușa și Teofilojannacos s-a năpustit înăuntru strigând:

— Ați renunțat la bunele maniere, așa-i? Lăsați-l pe mâna mea. Naivilor, nu ați înțeles că va fi nevoie de un sistem special cu el?

* * *

Tu spuneai mereu că în fiecare regim opresiv, în fiecare dictatură, de dreapta sau de stânga, de vest sau de est, de ieri, de azi sau de mâine, un interogatoriu bun este precum o piesă de teatru, cu personaje care intră și ies, urmând un scenariu precis și cu un regizor care le dirijează din culise: inchizitorul căruia i-a fost încredințată ancheta. Spuneai că fiecare dintre aceste personaje are un rol diferit, dar că toate au același scop: de a determina victima să mărturisească. Ca ei să reușească asta, inchizitorul le dă mână liberă și așteaptă. Oricum are la dispoziție o armă formidabilă, timpul, iar el știe că

victima cedează în timp. Prin urmare, pentru a nu fi învinsă, victima trebuie să neutralizeze arma aceea: trebuie să răspundă cu o contraofensivă care să împiedice desfășurarea obișnuită a acelei comedii. Greva foamei, greva setei, agresiune, adică violență care se opune violenței pentru a-și induce agresorii să o lovească mai tare și să o facă să leșine: iată câteva dintre momentele contraofensivei. Când victima leșină, când cade din cauza bătăilor și a altor torturi sau când intră într-o stare de comă din cauza faptului că nu mănâncă, evident că interogatoriul este suspendat. Acest lucru îi permite să se odihnească și să înfrunte reluarea torturilor cu forțe proaspete și cu avantajul de a cunoaște replicile, scenele, stilul regizorului. Mai spuneai și că nu ai știut aceste lucruri înainte, dar că le-ai intuit de îndată ce Malios și Babalis au început acel monolog în doi. Chiar în timp ce îi ascultai și îi observai, adică ai început să bănuiești că spuneau niște replici dintr-un scenariu regizat din culise de un regizor foarte priceput, interpretând niște personaje dintr-o piesă al cărei scop era să îți obosească mintea, care îți fusese deja tulburată de căpitanul cel timid și neîndemânatic. Și atunci, mai mult instinctiv decât în mod rațional, ai realizat că trebuia să te aperi făcând în așa fel încât să fii bătut imediat deoarece, dacă

aveai să leșini în urma bătăilor, nu doar corpul, ci și mintea ta aveau să primească un răgaz de odihnă, iar apoi nu aveai să comiți greșeli. Era vital să profiți de ocazia potrivită. Și aceasta ți-a fost oferită de Teofilojannacos în momentul în care s-a năpustit înăuntru strigând:

— Ați renunțat la bunele maniere, așa-i? Lăsați-l pe mâna mea. Naivilor, nu ați înțeles că va fi nevoie de un sistem special cu el?

Iar apoi, întorcându-se către tine:

— Oricum știm cine ești tu, delincventule! Am aflat fără dificultate! Ești dezertorul care a fugit în Israel, ești trădătorul care a fugit de pe navă. Poponar împuțit ce ești!

Iată momentul, curaj! Cu un salt ca de leopard ai sărit din pat și cu labe ca de leopard l-ai prins de mână, l-ai întors cu fața și ai urlat:

— Teofilojannacos! Poponarii poartă uniforme de maior!

Și imediat după aceea s-a întâmplat ceea ce trebuia să se întâmple, ceea ce îți doreai să se întâmple: ca și cum s-ar fi desprins dintr-un arc care îi ținuse blocați până în acel moment, Malios și Babalis și-au pierdut controlul, iar cei trei sergenți, cu bastoanele lor și cu impasibilitatea lor, au sărit pe tine, cu toții în același timp, eliberându-l pe Teofilojannacos, iar atacul tău a devenit un duel împotriva a șase

oameni mai puternici și mai odihniți decât tine. Doi în față, doi în spate, doi în lateral, iar sub o ploaie de pumni, de bastoane și de lovituri, tu alunecai, cădeai și apoi te ridicai, alunecai din nou, te ridicai din nou și împărțeai picioare, coate și lovituri cu capul, cu ferocitatea unui leopard prins în plasă, dar hotărât să rupă plasa. Măsuța s-a răsturnat și un scaun a zburat în aer atingând ușor trupul lui Babalis care, temându-se, a fugit spre ușă și a cerut întăriri, în ciuda protestelor inutile ale lui Teofilojannacos, care nu dorea alți martori ai umilinței sale și care spunea:

— Ce întăriri visezi?

Dar un subofițer cu mitralieră era deja pe drum; și acel lucru era mai mult decât ai sperat. Plasa fusese ruptă, ai tăbărât pe mitralieră ca să o prinzi, ai apucat-o și deși subofițerul o ținea cu degete ca de fier, ai tras de ea cu atâta disperare, încât aproape nu mai simțeai bastoanele care te loveau în cap, în umeri și în șolduri. Auzeai doar strigătele lor, strigătele și sunetul înfundat al loviturilor aplicate haotic, atât de haotic, încât bastonul a lovit în acel moment fruntea lui Malios, iar Malios s-a întors indignat și a tras un picior în piciorul celui care îl lovise și care, de fapt, l-a nimerit pe Babalis, Babalis s-a enervat și a reacționat cu un croșeu în gura lui Malios și așa a început lupta între ei:

— M-ai lovit, imbecilule, cretinule!

Apoi cearta s-a extins și la ceilalți, fără niciun sens, în mod grotesc, mai ales că în timp ce se băteau unul pe altul, se îndemnau să nu o mai facă:

— Oprește-te, ce te-a apucat, oprește-te! Opriți-vă, gata! Nu vedeți că îi faceți jocul? Ocupați-vă de el mai bine!

Între timp, rămas singur cu subofițerul, ai continuat să tragi și ai tras până i-ai simțit degetele slăbite, cedând puțin câte puțin, și iată: erai pe punctul de a-i smulge mitraliera, ai smuls-o, ai avut-o în mână! Ai țintit. Și imediat cerul ți-a căzut peste ochi. Negru și plin de stele. O mie de gheare te-au prins. O mie de frânghii.

Nu, din păcate nu ai leșinat. Bătaia doar te ameți se. Ai deschis pleoapele, te-ai uitat în jur să înțelegi unde te aflai și ce te imobilizase. Erai din nou pe pat. De data asta te-au legat de glezne, de încheieturi și un sergent era așezat pe pieptul tău, iar altul pe picioare. Aplecat deasupra ta, Teofilojannacos gâfâia:

— O să te facem terci, jegosule. Terci!

L-ai privit fix în ochi. Ai fi vrut să îl poți scuipa în față. Să ai puțină salivă pentru a-l scuipa în față. Și limba ta a adunat cele câteva picături de umezeală pe care le mai aveai acolo, le-a adus la buze, iar el a înțeles și s-a înfuriat:

— Bâta!

Babalis s-a apropiat cu bâta.

— Acum o să vezi, mercenarule!

Bâta s-a năpustit asupra tălpilor tale. O dată, de două ori, de zeci de ori. Bastinado. Metoda de tortură numită bastinado. Ce durere! Ce durere insuportabilă! Nu doar o durere, un șoc electric care se ridică din picioare la creier, din creier coboară din nou spre urechi, apoi în stomac, în pântec și la urmă în genunchi unde apar spasmele. În timp ce o voce repetă în mod sistematic:

— Ia de-aici! Și de-aici. Și de-aici. Și de-aici. Și de-aici.

În timp ce gândurile tale se roagă: „Să leșin, Doamne, să leșin! Să nu strig, să leșin!" Dar cum nu strigi? Ai început să strigi. Și apoi s-a întâmplat ceva și mai rău: Teofilojannacos ți-a acoperit gura ca să nu mai strigi: gura și nasul. Degetul mare și degetul arătător îți apăsau pe nas, iar palma pe gură. „Nu, să nu mă sufoc. Asta nu pot suporta. Să îmi dea toate bătăile din lume, dar să nu îmi ia aerul. Un pic de aer, doar un pic de aer, pentru Dumnezeu. Doamne, dacă aș putea să îl mușc. Dacă aș putea să deschid dinții și să îi mușc un deget. Și-ar retrage mâna pentru o clipă și pentru o clipă aș putea respira." Ți-ai adunat toată energia pe care o mai aveai și ai concentrat-o în maxilare. Încet, foarte încet ți-ai deschis fălcile și l-ai mușcat cu putere de degetul mic de la mâna dreaptă, până când a scrâșnit. S-a auzit un țipăt sălbatic. Teofilojannacos a urlat în timp ce

și-a ridicat mâna sângerândă, cu degetul mic despicat în două. Atunci a început să te linșeze:

— Vânzătorule, Vânzătorule, Vânzătorule! Mercenarule! Curvă ce ești! Vânzătorule!

Strigau toți în cor, un cor de uniforme, și unii te pălmuiau, alții te loveau cu capul de pat, alții îți loveau fiecare parte a corpului, astfel încât nici măcar o singură parte a corpului tău nu mai răspundea impulsurilor, plasa patului îți străpungea carnea, iar suferința era alternată cu o amorțeală care te paraliza. „Să leșin, Dumnezeule! Lasă-mă să leșin, lasă-mă să mă odihnesc, lasă-mă să mor pentru o clipă, măcar pentru o clipă.” Și în cele din urmă a apărut întunericul. Un întuneric lung, în care ai căzut ca într-un abis eliberator. Și liniștea. O liniște care îți zumzăia în urechi precum un roi de viespi, în timp ce gura ți se umplea de sânge, iar tâmplele ți-au explodat și conștiința ți s-a estompat în mult râvnita alinare a pierderii cunoștinței, a unei morți temporare.

Când ai redeschis ochii, nu erai legat doar de încheieturi și de glezne. O curea te imobiliza la înălțimea stomacului și nu îți mai simțeai picioarele, brațele sau trunchiul. Îți simțeai doar fața, de parcă ai fi fost decapitat și capul tău a continuat să trăiască pe cont propriu. Ți-ai trecut limba

peste buze. Ți s-au părut enorme și te-ai gândit că probabil erau înfricoșător de umflate. Ai încercat să îți deschizi pleoapele. Au rămas lipite și te-ai gândit că probabil și acestea erau teribil de umflate. Dincolo de cortina de gene lipicioase, niște figuri neclare respirau cu dificultate. Una dintre ele râdea:

— Ce corvoadă!

Apoi a apărut o umbră care respira normal și Teofilojannacos i-a spus:

— Uite-l! El e?

Umbra s-a apropiat de tine, s-a aplecat deasupra ta acoperindu-te precum un nor și cu o voce ezitantă te-a întrebat:

— Mă recunoști?

Ai răspuns cu un „nu” foarte slab.

— Mincinosule! Ați fost împreună la cursul de ofițeri cadeți și nu îl recunoști? a intervenit Teofilojannacos.

Umbra s-a aplecat din nou. Poate că înțelesese că nu erai Georgios, dar nu avea curaj să afirme acel lucru cu încredere.

— Deci? l-a presat Teofilojannacos.

Umbra tăcea și te uda cu picuri de sudoare.

— Haideți, este el sau nu? a insistat Teofilojannacos.

— Nu aș ști să zic. Trebuie să fie el, dar îmi pare schimbat. Poate pentru că l-ați adus în așa o stare.

— Bine, reveniți mâine.

A doua zi a revenit. Și în ziua următoare și apoi în următoarea. Dar în fiecare zi a răspuns la fel deoarece cu fiecare zi care trecea erai tot mai de nerecunoscut, te-au măcelărit tot mai mult. Ofițeri, sergenți și soldați, adică fii ai poporului, ai acelui popor pentru care plângeai, sufereai, te zbăteai, pe care îl iertai mereu, căruia îi găseai scuze pentru orice nelegiuire: „Nu este vina poporului.” Cinci ani mai târziu, când te-am dus să faci niște radiografii pentru a afla motivele pentru care respirai cu dificultate, radiologul a ridicat șocat planșa și a exclamat:

— Dar ce i s-a făcut acestui om? Nu are nicio coastă intactă!

Chiar nu aveai niciuna. Ți le-au rupt pe toate lovindu-te cu o bară de metal. În schimb, piciorul stâng ți-a fost zdrobit prin lovituri de bâtă, de aceea mergeai de parcă ai fi avut un picior mai scurt. În ceea ce privește încheieturile, ți le-au luxat ținându-te agățat de tavan ore întregi, legat de o frânghie, până când ți s-au atrofiat umerii și brațele, iar carpul și metacarpul s-au desprins unul de celălalt: încheietura dreaptă îți era deformată de un fel de bășici cu edem, care se iritau în mod îngrozitor la contactul cu ceasul. „Nici măcar ceas nu mai pot purta!” Pe piept aveai nenumărate găurele pentru că acolo ai fost ars de multe ori cu țigara, iar pe

spate și pe șolduri aveai încă urmele rănilor provocate de cravașa din oțel. Aveai cicatrici și pe picioare, pe fese, în jurul organelor genitale. Dar cea mai impresionantă era cea de pe coaste: se datora unor tăieturi pe care ți le făcuse Teofilojannacos cu deschizătorul său ciuntit de scrisori, în timp ce Konstantinos Papadopoulos, fratele lui Papadopoulos, îți ținuse revolverul îndreptat către tâmplă.

— Ți-l bag în inimă, ți-l bag în inimă!

Acolo carnea nu și-a revenit cum trebuie, era acoperită de niște excrescențe care arătau ca un basorelief de lacrimi albe, pe care dacă le atingeai aveau duritatea unor boabe de orez. În ziua radiografiei, doctorul le-a atins neîncrezător cu degetele și a spus, bâlbâindu-se:

— Incredibil! Dumnezeule!

Ca să nu mai vorbim de torturile care nu lasă urme vizibile; de exemplu, faptul că erai trezit imediat după ce leșinai epuizat de somn sau faptul că erai sufocat. S-au prins că la asta aveai cea mai mică toleranță, comparativ cu oricare altă formă de tortură, așa că recurgeau mereu la ea. Însă după ce l-ai mușcat de degetul mic pe Teofilojannacos, au folosit o pătură: îți apăsau nasul și te apăsau pe gură cu o pătură. Am lăsat la urmă abuzul sexual. Nu mi-ai povestit niciodată, mai ales despre aceste forme de tortură: dacă îți puneam

întrebări țintite, deveneai palid și te închideai în tăcere. Dar despre una dintre ele nu ai păstrat tăcerea: despre acul din uretră. Te dezbrăcau, te legau de pat, îți pipăiau penisul până când devenea erect și când se întărea îți introduceau în el un ac de fier: mare cam cât un ac de croșetat. Apoi îl înroșeau cu bricheta, iar efectul era similar cu cel al unui șoc electric. Pentru a te împiedica să mori, un medic îi asista cu stetoscopul.

* * *

Au continuat timp de cincisprezece zile, bombardându-te cu întrebări la care nu ai fi putut răspunde nici măcar dacă ai fi vrut, pentru că îi erau adresate lui Georgios.

— Răspunde, locotenente! Cine te-a ajutat? Din ce cazarmă ai luat explozivul? Cine ar fi beneficiat de pe urma complotului? Cum se numesc complicii tăi, unde sunt? Unde este fratele tău, Alexandros? Când l-ai văzut ultima oară? În ce casă te-ai ascuns după ce ai evadat de pe navă, cine ți-a deschis hubloul?

Iar tu ai tăcut. Ai deschis gura doar pentru a geme sau pentru a țipa. Apoi, în cea de-a cincisprezecea zi, a apărut un bărbat îmbrăcat în albastru, cu cămașă albă și cravată albastră. Avea mâinile

foarte îngrijite, cu unghii lucioase, care păreau acoperite de un strat de lac, iar acesta a fost primul lucru pe care l-ai observat la el deoarece în acele mâini se afla un dosar pe care era scris numele Georgios și abrevierea „Strict secret". I-ai privit chipul abia după aceea; nu reușeai să îți iei ochii de la dosar, iar chipul i se potrivea cu mâinile: bărbierit atent, masat cu grijă. Trăsăturile îi erau drepte și severe: fruntea înaltă, nasul lung, gura subțire. În spatele lentilelor groase, ochii lui erau pătrunzători și ageri. Te-a examinat pentru o clipă, cu o detașare extremă, aproape ca și cum ai fi fost un obiect și nu o persoană. A început să își răsfoiască hârtiile, în liniște. În cele din urmă și-a mișcat buzele și, cu o voce ca de gheață, a spus:

— Sunt maiorul Nicolas Hazizikis, comandantul ESA. Hai să vorbim puțin, Alexandros. Te simți mai bine, Alexandros? Sau ar trebui să îți spun Alekos?

* * *

„Adevăratul inchizitor nu te lovește. Îți vorbește, te intimidează, te surprinde. Adevăratul inchizitor știe că un interogatoriu bun nu constă în tortură fizică, ci în chinurile psihologice care

urmează torturii fizice. Știe că cei interogați, cu trupurile transformate într-o adunătură de răni, vor fi fericiți să se refugieze în cineva care îi chinuie doar prin cuvinte și atât. Știe că, după atâta suferință, nimic nu îi va îndoi rezistența fizică și morală mai mult decât un anunț calm că și mai multă suferință va urma. Adevăratul inchizitor nu joacă niciodată rolul unui personaj în comedia care se numește Interogatoriu: înainte de a ți se arăta, el așteaptă să cadă cortina după primul act. Abia atunci, ca un regizor care coordonează munca întregii echipe, intervine, dozând întrebările cu răbdare, studiind răspunsurile cu inteligență, acceptând tăcerile cu politețe. Oricum el nu are nevoie de revelații spectaculoase sau imediate. Mai degrabă îl interesează informațiile mici din care să compună mozaicul care îi va permite să identifice punctele vulnerabile ale victimei sale, să îi provoace acesteia sentimente de incertitudine, de teamă și în cele din urmă de abandon total. Din acest motiv, atunci când inchizitorul apare, nu este suficient doar să refuzi să îi răspunzi. E nevoie să refuzi dialogul, orice formă de dialog, și să îți menții creierul în alertă. Desigur, este dificil: tortura fizică duce la o funcționare mai slabă a creierului. Dar este necesar să depui un efort dacă vrei să înțelegi unde a ajuns ancheta și ce au descoperit sau nu.

Așa că, trebuie să fii ochi și urechi. Și ai nevoie de memorie și de creativitate pentru că inchizitorul nu are deloc imaginație: este un tip care vede puterea ca pe un fenomen extern, ca pe un cumul de mijloace prin care să mențină starea de fapt fără a depune eforturi. Nu că ar fi vreun idiot sau vreun vanitos însetat de glorie: de multe ori nu este condus nici măcar din ambiții personale, ci se mulțumește să rămână un necunoscut cu puțină autoritate, adică să rămână în anticamera Puterii. Nu pentru că ar fi neapărat rău sau corupt: de multe ori este condus de o ură reală față de dezordine și de o iubire sinceră față de Ordine. Însă puterea totalitară, opresorul, este zeul său, iar modelul său de ordine este reprezentat de simetria crucilor dintr-un cimitir. În acest tip de simetrie se include și pe el însuși, fără a opune rezistență: nu e capabil să își imagineze nimic nou sau diferit. Lucrurile noi sau diferite îl sperie. Fiind devotat precum un preot metodelor deja testate, divinizează regulamentele și le respectă așa cum respectă banalele canoane ale eleganței: haină albastră, cămașă albă, cravată albastră. Adevăratul inchizitor este un om înfiorător. Din punct de vedere filosofic, el este adevăratul fascist, adică fascistul fără partid, care deservește toate tipurile de fascism, toate tipurile de totalitarism, toate regimurile,

cât timp acestea contribuie la așezarea oamenilor într-o ordine, ca niște cruci, în cimitir. Îl găsești oriunde există o ideologie, un principiu absolut, o doctrină care îi interzice individului să fie el însuși. Are sedii în fiecare colț al Pământului, capitole dedicate în fiecare volum de istorie, este cel care, nu de mult, a deservit tribunalele Inchiziției catolice sau pe cele ale celui de-al Treilea Reich, cel care în zilele noastre vânează vrăjitoare prin dictaturile din Orient și din Occident, de dreapta sau de stânga politică. El este etern, omniprezent, nemuritor. Și nu e niciodată om. Se poate îndrăgosti, dacă este necesar poate plânge și poate suferi ca și noi, poate că are și un suflet. Dar dacă se întâmplă să aibă unul, acesta se află îngropat într-un mormânt atât de adânc, încât ar fi nevoie de un buldozer pentru a-l scoate de acolo. Dacă nu înțelegi asta despre el, nu îi poți ține piept și a-i ține piept devine pur și simplu un act de mândrie personal. Să ne înțelegem, mândria personală este legitimă, ba chiar necesară. Cu toate acestea, a fi doar mândru și atât ar fi o eroare politică: a-i ține piept celui care te interoghează nu înseamnă doar a demonstra că ești un erou, precum Sfântul Sebastian sau precum martirii de la Colosseum, ci înseamnă și să îți umilești inchizitorul pe plan profesional și mental, să îl faci să se

îndoiască de sine și de sistemul pe care el îl reprezintă, să îi răzbuni pe toți cei care au fost zdrobiți de grațioasa lui ferocitate."

Acesta e un scurt eseu pe care l-ai scris mulți ani mai târziu într-o carte, pe când povestea ta era pe punctul de a se încheia, iar în el se află motivul urii tale față de Hazizikis: singurul torționar pe care nu aveai să îl ierți niciodată. O ură densă, dureroasă, încăpățânată. O ură care a explodat în momentul în care ți-a pronunțat numele, dovedind că știa cine erai.

— Te simți mai bine, Alexandros? Sau ar trebui să îți spun Alekos?

Iar tu ai continuat să îl privești, incapabil să răspunzi că da sau că nu. Ai fi dat multe pentru a-i răspunde că da sau că nu. Dar cuvintele nu ți-ar fi ieșit din gură, nici dacă ți-ar fi fost tăiată limba. Ceea ce te-a făcut să amuțești nu a fost neapărat faptul că fuseseși recunoscut și nici conștientizarea a ceea ce însemna acel lucru: arestarea lui Nicos și a celorlalți, implicarea lui Giorkatzis, scandalul care avea să izbucnească, pentru că, dacă reușiseră să îți descopere identitatea în doar câteva zile, nu avea să mai dureze mult până să afle cine îți dăduse explozivul și cum fusese transportat la Atena. A fost siguranța lui în atacuri, condescendența lui plină de dispreț, detașarea cu care te-a tratat. Teofilojannacos și asistenții săi erau

umani în bestialitatea lor: atât de umani, încât să se teamă de tine și să se înfurie. În schimb, el nu era nici furios și nici nu se temea de tine; stătea în spatele biroului, cu mâinile sale frumoase și cu hainele sale impecabile, își scotea calm ochelarii, și-i curăța uitându-se la lentile în loc să se uite la tine, și-i punea la loc trăgând de timp cu o tuse ușoară, pe scurt, se comporta de parcă ar fi fost în perfectă siguranță. De altfel, nu a dorit pe nimeni acolo care să te supravegheze. A poruncit să îți fie scoase cătușele, ți-a oferit un scaun și apoi a reînceput să vorbească pe tonul cuiva care poartă mai degrabă o conversație într-un bar, decât un interogatoriu la sediul ESA.

— Taci? Ei bine, tăcerea e o formă de aprobare. Deci te simți bine. Acest lucru mă bucură pentru că măcar cineva din familia voastră ar trebui să se simtă bine. Când au aflat, tatăl tău a făcut infarct, iar mama ta a fost pe punctul de a înnebuni. Câte nu ne-a mai spus când am mers să le percheziționăm casa! Nu i-a plăcut că i-am răsturnat vreo câteva fotolii și a fost indignată pentru că i-am confiscat fotografiile din albume și pentru că am vrut să știm de unde primise un anumit pachet cu bani. Țipete, strigăte, insulte. Am fost obligați să o arestăm. La fel și pe tatăl tău, mă înțelegi. Îți zic, întotdeauna e trist să arestezi doi bătrâni, dar nu am avut de ales. Îi ținem la sediu. Va trebui să îi ținem

acolo un pic. Câteva luni, credem. Eh, da: ai cauzat o mulțime de probleme pentru o mulțime de oameni. Dacă nu ar exista granițe și imunități diplomatice, ni s-ar umple toate celulele. Dar ție nu-ți pasă, nu-i așa?

Un sunet răgușit:

— Nu.

— Ei, în regulă, este dreptul tău. Dacă nu mă înșel, un bun revoluționar nu are sentimente sau nu își permite să le aibă. Este pregătit să își sacrifice tatăl, mama, prietenii, pe oricine. Nu îi e greu să o facă deoarece nu îi pasă. Nu are inimă. Tu ai inimă?

— Nu.

— De asta mă temeam. Dar ai buzele uscate, văd că pronunți cuvintele cu dificultate. Vrei un pahar de apă?

— Da.

— Foarte bine.

A sunat din clopoțel și Babalis a intrat, extrem de politicos și separat de jumătatea sa:

— Da, domnule maior.

— Prietenul nostru ar dori un pahar cu apă. Are buzele uscate.

Apoi ți s-a adresat din nou:

— Deci, unde am rămas? Aaa, da: la inimă. Tu nu ești căsătorit, nu-i așa? Nici măcar nu ai o prietenă stabilă. Ai din când în când o aventură, dacă se întâmplă, dacă ai timp, dar fără a te lega de alte persoane.

Fără iubire. Singura ta iubire este politica și pun pariu că nu ai fost niciodată îndrăgostit. Dar înțeleg și acest lucru: un bun revoluționar nu trebuie să se lase distras de asemenea prostii. Sau poate că informațiile mele sunt inexacte, poate că mă înșel și ai o femeie?

Alte sunete răgușite:

— Și tu, Hazizikis?

— Nu, nici eu. La fel ca și tine, nu sunt căsătorit, și tot la fel ca tine, nu sunt nici îndrăgostit. Noi doi avem ceva în comun, o să ajungem să ne înțelegem. Dar iată și apa.

Babalis se întorsese cu un pahar de apă și totul s-a petrecut înainte ca vreunul dintre ei să realizeze, deoarece niciunul nu a avut timp să își dea seama că nu ai dus paharul la buze. Când au auzit bufnitura și au simțit că apa i-a udat, tu deja te urcaseși pe biroul lui Hazizikis pentru a-i tăia gâtul. Hazizikis abia dacă a apucat să evite lovitura ta, aplecându-se într-o parte. În schimb, Babalis nu a apucat. Între tine și Babalis nu erau obstacole și ți-a fost ușor să îl lovești, chiar dacă a fost doar pentru a-l zgâria și doar ca un plan de rezervă deoarece scopul tău rămânea Hazizikis: ai acceptat apa pentru el, așa că te-ai întors spre el cu sticla spartă, tremurând de furie din cauza calmului neperturbat cu care te evitase. Dar el nici măcar nu a tresărit. Nici măcar nu și-a schimbat expresia. A sunat

doar din clopoțel ca să ceară întăriri și ca să savureze scena care avea să urmeze. Printre întăriri s-au numărat și cei trei sergenți care stătuseră în prima zi lângă pat. S-au aruncat imediat asupra ta pentru a bloca brațul care mânuia paharul spart și tu te-ai luptat cu ei, în timp ce Babalis striga:

— Țineți-l bine, ține-l!

A fost o luptă lungă pentru că, deși erai imobilizat, nu ai dat drumul paharului, l-ai ținut așa cum jucătorii de rugby își îmbrățișează mingea la piept, fără a ține cont de faptul că paharul îți rănea degetele, iar atunci când au reușit să îți desfacă mâna, degetul mic de la mâna dreaptă îți era aproape secționat de la jumătate, tendonul fusese retezat.

— Ei bine, văd că astăzi nu putem conversa, a spus Hazizikis cu vocea sa obișnuită, apoi te-a lăsat pe mâna lui Babalis, care ți-a legat mâinile la spate și care i-a cerut medicului să te coasă interzicându-i să îți facă anestezie. Dar după o săptămână s-a întors cu costumul său albastru, cu cravata sa albastră, cu cămașa sa albă, cu unghiile sale îngrijite și ți-a zis:

— Ce îți mai face degetul? Mi s-a spus că ești curajos, că ai refuzat anestezia. Complimentele mele. Apropo, nu tu ești cel care a crăpat în două degetul mic al maiorului Teofilojannacos dintr-o singură

mușcătură? Acum umblați amândoi bandajați și, dacă nu mă înșel, este același deget mic. Cum spun musulmanii, ochi pentru ochi și deget mic pentru deget mic. Ei bine, acum să vorbim.

* * *

Îți spunea mereu:

— Ei bine, acum să vorbim.

Ți-a spus asta timp de două luni și jumătate. De fapt, timp de două luni și jumătate au continuat fără oprire să îți sfâșie trupul și sufletul. Teofilojannacos corpul și Hazizikis sufletul. Dar tu nu ai vorbit niciodată. Deschideai gura doar pentru a-i jigni sau pentru a-i exaspera sau pentru a le spune:

— Da, eu am fost. Am eșuat și regret acest lucru. Dacă nu voi muri, o voi face din nou.

Ceilalți au vorbit. Pe rând, îi arestaseră pe toți și nu trecea nicio zi fără ca vreunul dintre ei să nu fie adus în fața ta, pentru a te convinge să cedezi, pentru a te face să înțelegi că rezistența ta era inutilă, iar cu fața tumefiată și cu privirea lipsită de voință, aceștia îți spuneau:

— Ajunge, Alekos, nu mai ajută la nimic. Noi nu am mai rezistat, am spus totul.

Iar tu, chiar și când erai legat de pat, chiar și când erai agățat de tavan, răspundeai:

— Cine-i ăsta? Ce vrea? Nu îl cunosc.

La sfârșitul lunii septembrie, folosind ceea ce declaraseră ceilalți, Hazizikis și Teofilojannacos au pregătit o mărturisire și ți-au cerut să o semnezi. O semnătură, doar o semnătură și nimeni nu avea să te mai tortureze. Ai refuzat. Ți-au aplicat metoda de tortură numită bastinado și în timp ce te chinuiau, ți-au cerut din nou să semnezi. Și tu ai refuzat din nou. Te-au biciuit cu lanțul și după ce te-au biciuit cu lanțul, au încercat din nou. Tu ai refuzat din nou. Ai refuzat mereu. Ai fi murit torturat dacă într-o noapte nu ar fi apărut el: generalul de brigadă Ioannidis, șeful suprem al ESA.

Era o noapte rece, era frig la Atena în acea zi de octombrie, iar tu zăceai dezbrăcat pe pat, unde te legaseră, ca întotdeauna, de glezne și de încheieturi. Un fir de sânge îți picura din gură pentru că îți rupseseră încă un dinte cu pumnii, iar fața ta era ca o mască albă pentru că nu dormiseși de câteva săptămâni și nu mâncaseși de câteva zile. Respirai cu dificultate, cu un gâfâit la baza gâtului, dar cu toate acestea Teofilojannacos îți striga:

— Indiferent dacă vei vorbi sau nu, noi vom spune că ai vorbit! Indiferent dacă semnezi sau nu, noi vom spune că ai semnat!

Ușa s-a deschis și Ioannidis a intrat cu pasul său milităresc. Cu pieptul ieșit în afară, cu brațele încrucișate la spate, s-a oprit lângă pat. L-ai recunoscut imediat, știai cine era: nu era doar șeful suprem al ESA, era și cel mai puternic om din Grecia, atât de puternic, încât însuși Papadopoulos se temea de el. Taciturn, morocănos și dur cu oricine se apropia de el, inspira teroare tuturor, și în ciuda faptului că nu făcea nimic pentru a fi remarcat, ba chiar în ciuda faptului că îi plăcea să rămână în umbră, toată lumea îi cunoștea duritatea, incoruptibilitatea și încăpățânarea. Se spunea că, dacă ar fi considerat că era necesar, și-ar fi împușcat mama și i-ar fi distrus grădina de trandafiri, deși era singura iubire pe care își permisese să o simtă. Se mai spunea și că îl disprețuia fără ascunzișuri pe tiran și că îl ajutase să execute lovitura de stat fără tragere de inimă și doar din principiu: de altfel, aceasta ar fi fost imposibilă fără participarea lui. Opt ani mai târziu, când ironia istoriei și comedia vieții aveau să îl pună în locul unde te aflai tu acum, adică după gratii, am observat cu uimire că îl respectai, așa cum cineva respectă mai degrabă un adversar decât un dușman, și din acest motiv nu l-ai putut urî. Oare neputința ta de a-l urî s-a născut în noaptea aceea? Oare s-a născut din cuvintele pe care i le-a spus lui

Teofilojannacos? Cu chipul rigid, cu ochii săi albaștri și reci, care erau fixați asupra ta, Ioannidis a stat câteva clipe în liniște. Apoi, printr-un gest, l-a împins deoparte pe Teofilojannacos și i-a spus:

— Ajunge! Nu vă mai atingeți de el. Este inutil să insistăm, nu va vorbi. Se întâmplă ca o persoană dintr-o sută de mii să nu vorbească. Și el e această persoană.

Apoi a întins mâna spre tine și, rămânând încremenit în acea poziție impunătoare, fără a mișca măcar un mușchi de pe chipul său plin de răutate, te-a apucat de mustață și te-a tras încet de ea:

— Eu te voi împușca, Panagoulis.

Nouăsprezece zile mai târziu, când luna noiembrie sosise împreună cu vânturile din nord, avea să înceapă procesul.

1. Junta militară din Grecia (1967-1974), regim politic dictatorial condus de Georgios Papadopoulos, care a abolit drepturile civile, a dizolvat partidele politice și a încarcerat, torturat și exilat cetățeni greci pentru convingerile lor politice (n.tr.).
2. În greacă, în original (n.tr.).
3. Konstantinos Karamanlis (1907-1998), fost prim-ministru și președinte al Greciei, cunoscut pentru eficiența cu care a aplicat anumite reforme, fiind primul președinte democrat după căderea juntei militare în 1974 (n.tr.).
4. Evangelos Averoff-Tositsa (1910-1990), scriitor și politician grec, lider al aripii de

dreapta a Partidului Noua Democrație (n.r.).

5. Poliția militară din Grecia din timpul regimului dictatorial (n.tr.).
6. Clădire în Moscova, sediul central al KGB-ului (n.r.).

Capitolul doi

SALA ERA mică și urât mirositoare deoarece pe coridorul adiacent se aflau aliniate toaletele cu canalizări înfundate. Pe peretele central se afla o icoană care o înfățișa pe Fecioara Maria cu pruncul binecuvântând victimele acelui miros neplăcut. Sub icoană se afla masa lungă a judecătorilor Curții marțiale, aleși cu toții dintre ofițerii loiali ai regimului, îndesați în uniformele de culoarea verde-sticlă, cu nasturi de aur și cu epoleți roșii. În stânga judecătorilor se afla un magistrat chel, cu fața dolofană și uleioasă, din cauza căruia procesul ar fi putut fi considerat neconform, deoarece nu era soldat: reprezentantul Procuraturii, Liappis. În dreapta se afla celula inculpaților: încă paisprezece, în afară de tine. Perpendicular pe direcția celulei și în fața judecătorilor se afla masa avocaților apărării, care fuseseră numiți în ultimul moment și care nu primiseră concluziile anchetei. Umflați de frig și de frică, adunându-și robele negre în jurul trupurilor, arătau ca niște păsărele aflate

într-un echilibru precar pe un cablu electric. Unul dintre ei a piuit:

— Am avea nevoie de o amânare, am avea nevoie de o amânare!

În spatele lor se afla masa jurnaliștilor, care fuseseră lăsați să intre cu precauție și cu o mie de interdicții: fără reportofoane pentru cei care reprezentau posturi de radio, fără camere de filmat pentru cei care reprezentau televiziuni, fără camere foto, mai puțin în acele cazuri în care președintele acordase o autorizație specială. Pe ultimul rând se afla spațiul dedicat publicului, unde, pentru a avea acces, era necesar să treci de un fel de examinare: rudele și prietenii acuzatului nu aveau voie să participe la proces. Tu ai intrat când deja fiecare se afla la locul lui, într-o tăcere înmărmurită. Ai mers ținând capul sus, încătușat și îngrămădit între doi polițiști care te țineau strâns de coate. Ai ajuns împreună cu ei în primul rând, chiar lângă celula inculpaților, și numai atunci ți-au scos cătușele. Însă fără a slăbi strânsoarea din zona coatelor. Purtai o uniformă de soldat, care îți era mare, pe care o aleseseră în mod intenționat pentru a te face să pari ridicol. Cu două ore în urmă fuseseși luat la palme pentru că ai refuzat să o îmbraci și pentru că ai cerut haine de civil, la fel ca ceilalți paisprezece acuzați. Te îmbrăcaseră cu ea chicotind și spunând că îți venea foarte bine, mai ales

în zona gâtului și a umerilor. Gâtul ți se îneca în uniforma aceea, iar umerii tăi păreau că se scufundă în ea. În trei luni pierduseși mult în greutate, pierduseși douăzeci de kilograme din greutatea ta normală și acest lucru se vedea și pe fața ta epuizată, pe pomeții tăi, care erau piele și os. O rudă de-a ta, care reușise să se strecoare înăuntru, te căuta în van în celulă și șoptea:

— Nu îl văd, nu este acolo, când vine?

Dar ochii tăi erau precum două fântâni pline de viață și cu atâta mândrie zâmbeai, ba chiar cu o fericită obrăznicie, încât oamenilor le era greu să îți ofere puțină compasiune. De altfel, oamenii nu te cunoșteau, zvonurile legate de calvarul prin care trecuseși nu părăsiseră niciodată sediul ESA. Nimic din ceea ce știau oamenii despre tine nu trecea dincolo de portretul unui mercenar fricos și dubios, al unui infractor ordinar care acționase cu scopul de a-și băga niște bani în buzunar. Pe scurt, oamenii cunoșteau doar informațiile furnizate de presa supusă regimului, de acele Iude care pe timp de democrație se prefac a fi apărătorii curajului și ai libertății, dar care, de îndată ce răsare o dictatură, i se supun precum niște curve și care, pentru a sluji regimul, îi calomniază pe cei pe care înainte îi lăudau, îi înalță pe cei pe care înainte îi condamnau, continuând să scrie cu satisfacție despre

imensele adunări din Piața Veneția sau despre virtuțile de sportiv ale dictatorului care, la șaptezeci și patru de ani, încă mai înoată în râul Yangtze și care, după ce dispare pericolul, după ce revine democrația, o iau de la capăt, nepedepsiți, fără să pățească vreodată nimic, dat fiind că este nevoie de ei tot atât cât e nevoie de cizmari sau de gropari. Ce s-ar face ei fără ei noii stăpâni? Cum s-ar descurca fără ei liderii puterii care comandă, care promit, care înspăimântă? Opt ani mai târziu, după moartea ta, aveau să te ridice în slăvi. Aveau să scrie în ziarele lor *atánatos*, nemuritorul, *atánatos*. Acum însă te jigneau. Și așa nu exista vreun partid, vreo ideologie organizată sau vreo religie recunoscută care să te apere.

Au citit acuzația: tentativă de subminare a statului, tentativă de asasinat asupra șefului statului, deținere de exploziv și de arme, dezertare. Ai ascultat fără să clipești, fără să încetezi să zâmbești. Toate acele lucruri erau adevărate și nu intenționai să le negi. Dar apoi au spus că îți recunoscuseși toată vina într-un document semnat, în care îți denunțaseși complicii, iar în acel moment până și cei mai orbi au putut realiza cine erai. Pentru că te-au văzut eliberându-te din strânsoarea celor doi polițiști, sărind în picioare, ridicând degetul arătător spre judecători și spunând:

— Mincinoșilor! Semnătura mea nu se află pe acele documente și o știți prea bine! Orice document care are semnătura mea este un fals creat de Hazizikis și de Teofilojannacos și o știți prea bine, voi, cei care slujiți tirania!

— Inculpatul va face liniște!

— Cui îi spuneți voi să facă liniște? Cine sunt cei care mă acuză? Voi? Voi îndrăzniți să mă acuzați, voi? Eu sunt cel care vă acuză, eu sunt cel care vă denunță, eu sunt cel care vă condamnă pentru minciunile și pentru torturile voastre!

Și ai încercat să îți deschizi cămașa pentru a le arăta măcar cicatricile de pe piept sau plăgile prin înjunghiere de pe coaste, făcute de Teofilojannacos.

— Inculpatul nu se va dezbrăca în această sală!

— Ba o să mă dezbrac dacă este necesar să ofer dovezi!

— Ce dovezi?!

— Dovezi ale torturilor pe care le-am îndurat în timpul interogatoriului! Înjunghieri, bătăi cu bastonul și cu bâta, biciuiri cu cravașa...

— Liniște!

— ...arsuri cu țigara pe organele genitale! Bastinado aplicat la tălpi...

— Liniște!

— ...ace în uretră, torturi sexuale...

— Liniște! Inculpatul va face liniște!

— ...sufocare, șuturi, palme! Chiar și înainte de a intra în această sală, am fost bătut! Și de nouăzeci de zile, nouăzeci, nu mi-au fost scoase cătușele! Nici măcar pentru a dormi, nici măcar pentru a urina! Cer, solicit, ca un doctor să îmi examineze corpul în această sală și să constate că ceea ce spun este adevărat! Solicit să se deschidă o anchetă pentru fals maiorului Hazizikis și maiorului Teofilojannacos. Solicit ca cei doi, împreună cu comisarul adjunct Babalis, comisarul adjunct Malios, împreună cu fratele președintelui, Costas Papadopoulos, și alți ofițeri din ESA pe care îmi rezerv dreptul de a-i numi, să fie trimiși în judecată pentru tortură. Solicit...

— Inculpatul va lua la cunoștință că aceste lucruri nu țin de proces!

— Dacă nu țin de proces, domnilor judecători, am dreptate de două ori în a vă numi slujitori ai regimului.

Ai fost condamnat pe loc la doi ani de închisoare pentru ofense aduse Curții și autorităților.

Procesul a durat cinci zile și, din punct de vedere legal, a fost o veritabilă farsă. Martorii au fost aceleași persoane care s-au ocupat de anchetă sau care te-au torturat: s-au succedat în grabă, confirmând ceea ce menționau procesele-verbale, iar avocații nu au îndrăznit nici măcar să îi conteste. În apărarea ta au chemat doar două sau trei persoane care

au fost amenințate înainte de a depune mărturie, astfel încât la tribunal au spus tot ce voia Liappis. Din teama de a-l nemulțumi pe tiran, Liappis și-a jucat rolul cu exces de zel și fiecare intervenție a sa a avut ca scop să te discrediteze, să susțină faptul că erai un mercenar aflat în serviciul străinilor, în special al lui Polykarpos Giorkatzis, și, pe deasupra, că erai un bandit, un aventurier, un luptător detestat de toată lumea. Pentru a dovedi aceste lucruri s-a folosit de mărturisirea a cărei autenticitate fusese deja negată de către tine și pe care avocatul apărării tot solicita în van să o consulte. Avocatul apărării nu a putut să comunice cu tine, i s-a permis să se apropie de tine doar pentru câteva minute în timpul audierii, iar în acele câteva minute cei doi polițiști de lângă tine au ascultat, au comentat și v-au deranjat. În curând, însă, celor doi li s-a alăturat un al treilea polițist, care s-a așezat în spatele tău și care nu te-a mai lăsat să vorbești. Cu toate acestea, nu ai renunțat niciodată la atitudinea pe care ți-ai impus-o și ai găsit mereu câte un moment în care reușeai să te ridici în picioare și să protestezi, să demaști, să dezvălui lucrurile care erau minciuni, provocându-le judecătorilor o uimire aproape admirativă: nu mai văzuseră niciodată un om care risca să primească pedeapsa cu moartea transformându-se

din acuzat în acuzator cu atâta fermitate, cu atâta luciditate! „Oare e nebun sau sinucigaș, oare tipul acesta nu înțelege că practic cere să fie condamnat?" Sigur că tu înțelegeai acest lucru, știai că prin acel comportament îți riscai viața, că o aruncai pe masa judecătorilor ca pe o carte de joc pe masa de ruletă: *rouge ou noir, et rien ne va plus*[1]. Însă tu nu jucai la noroc, jucai într-un mod științific, calculând cu perspicacitate și cu detașare consecințele fiecărui gest, consecințele fiecărei propoziții, înzestrând fiecare act provocator cu doze egale de rațiune și de curaj, de impulsivitate și de viclenie: precum un jucător bun, care nu se apropie de masa ruletei pentru a câștiga sume nesemnificative. Aveai să-mi explici aceste lucruri câțiva ani mai târziu. Așa era, mi-ai explicat tu, exista doar o șansă foarte mică de supraviețuire. Să zicem că un singur procent. Existau nouăzeci și nouă la sută șanse să fii împușcat. Dar tocmai de aceea trebuia să pariezi pe ceva major, să folosești un sistem care să îi uimească și să îi tulbure, care să semene o sămânță de îndoială în cei care te acuzau: „Este atât de sigur pe el, încât poate că spune adevărul." Așa că pe zi ce trece ai devenit tot mai hotărât, tot mai agresiv, ridicându-te cu mândrie deasupra celorlalți inculpați care se umileau negând, justificându-se, poate chiar acuzându-se unii pe alții sau

aruncând vina asupra ta. Și speranța de a câștiga acel unic procent a crescut și a tot crescut.

Dar apoi a venit ziua în care a trebuit să îți faci pledoaria și în care urma să fii pus sub acuzare de către Liappis, iar atunci s-a întâmplat ceva ce nu prevăzuseși: te-ai îndrăgostit de ideea de a muri. De ce ar fi trebuit să mai continui acel joc? Ca să vezi cum erai condamnat la ceva ce ai fi putut solicita oricum cu mândrie sau pentru a juca rolul de victimă? Dar rolul de victimă trebuie întotdeauna respins, nu câștigi niciodată nimic jucând rolul de victimă și, iată, aceea era ocazia pe care ți-o doreai: să arăți lumii cine erai și în ce credeai. Presa supusă regimului nu avea să țină cont de ceea ce aveai să spui, desigur, însă jurnaliștii străini, da. Ei nu riscau nimic nesupunându-se, așa că aveau să spună adevărul despre tine, un om care a trăit și care a murit ca un om, fără să se lase îndoit, fără să se lase speriat, fără să se resemneze, care a vorbit despre singurul lucru posibil, despre singurul lucru care contează, despre libertate. Și poate că și alții aveau să vorbească despre asta: la tine în țară. Unii judecători, unii avocați, unii polițiști cărora avea să le pară rău. Și multă lume avea să afle. Și după ce aveai să mori, aveau să te iubească și poate chiar să te imite. Și nu aveai să mai fii singur.

— Inculpatul trebuie să se ridice!

Președintele te-a chemat. Conform procedurii, acuzatul trebuia să vorbească înaintea reprezentantului Procuraturii. Cei trei polițiști au slăbit strânsoarea. Te-ai ridicat. Ai privit pe rând în ochi fiecare judecător. Și apoi vocea ta s-a auzit fermă, răsunătoare. Incredibil de frumoasă.

* * *

— Domnilor judecători ai Curții marțiale, voi fi concis. Nu vă voi plictisi. Nici măcar nu voi insista asupra infamului interogatoriu la care am fost supus: îmi ajunge ceea ce am spus deja despre asta. Înainte de a analiza acuzațiile care se aduc împotriva mea, prefer să insist asupra unui alt aspect al rușinoasei anchete care s-a realizat în legătură cu mine: tentativa dumneavoastră de a susține acuzația cu dovezi false, cu elemente neadevărate, cu mărturii învățate în avans sau impuse martorilor, de ambele părți. De fapt, pledoaria mea nu se vrea a fi o autoapărare și nici nu va fi. Mai degrabă, se vrea a fi o acuzație și chiar asta va fi: pornind de la documentul fals care mi-a fost atribuit și care a fost firul roșu al întregului proces. Un document important, după părerea mea, deoarece este specific tuturor proceselor care au loc în țări în care legea a fost ucisă odată cu libertatea.

Nu, nu sunteți singurii care comit asemenea josnicii. Cu siguranță, în timp ce eu rostesc aceste cuvinte, și alți patrioți din țări lipsite de legi și de libertate sunt judecați de curți marțiale care deservesc regimuri tiranice și sunt condamnați pe baza unor dovezi false, a unor elemente neadevărate, a unor mărturii învățate în avans sau impuse martorilor, a unor confesiuni similare celei pe care eu niciodată nu am făcut-o și nici nu am semnat-o: lucru demonstrat de faptul că nu are semnătura mea, ci e semnată de niște torționari care se numesc Hazizikis și Teofilojannacos. Mai mult, de niște torționari lipsiți de respect pentru gramatică. Azi-noapte am avut, în sfârșit, ocazia să citesc acele foi și mi-ar fi greu să vă spun dacă m-am înfiorat mai mult din cauza minciunilor sau din cauza erorilor gramaticale pe care acestea le conțin. Dacă le-aș fi văzut în avans, vă asigur că, și dacă aș fi fost în comă, aș fi sugerat câteva corecții. Vai de mine, de ce analfabeți beneficiază acest regim! S-ar zice că ignoranța merge mână în mână cu cruzimea. Ei bine, domnilor judecători ai Curții marțiale, dumneavoastră știți foarte bine că utilizarea unui document fals este inacceptabilă atât din punct de vedere moral, cât și din punct de vedere legal. Și din moment ce procesul a fost construit pe baza unui asemenea document, aș fi avut

dreptul să-l invalidez. Nu l-am invalidat pentru că nu am vrut să vă fac să credeți că mi-ar fi frică să înfrunt acuzațiile. Bineînțeles că accept acuzațiile. Nu le-am infirmat niciodată. Nici în timpul interogatoriului, nici în fața dumneavoastră. Iar acum voi repeta, cu mândrie: da, eu am fost cel care a pus explozivul și eu am detonat cele două bombe. Asta pentru a-l ucide pe cel pe care voi îl numiți președinte. Și regret doar că nu am reușit să îl ucid. De trei luni aceasta este cea mai mare durere a mea, de trei luni mă întreb cu durere unde am greșit și mi-aș da și sufletul ca să mă pot întoarce și să reușesc. Deci nu acuzația în sine este cea care îmi provoacă indignare: ci faptul că prin acele foi ați încercat să mă împroșcați cu noroi, insinuând că eu i-aș fi implicat pe ceilalți inculpați, că eu aș fi rostit numele care au fost menționate în această sală. De exemplu, numele ministrului cipriot Polykarpos Giorkatzis. În asta constă infamia voastră, dar și specificul ei. Pentru a fi siguri, acuzatorii mei au spus despre cazierul meu că era murdar, au spus că atunci când eram băiat am fost un golănaș și că am devenit un delincvent, un hoț și un mercenar la maturitate. Dosarul meu penal se afiă în fața dumneavoastră, domnilor judecători ai Curții marțiale, și puteți verifica faptul că nu am fost niciodată nici golănaș, nici

delincvent, nici hoț și nici mercenar. Am fost mereu și sunt un luptător, unul care luptă pentru o Grecie mai bună, pentru un viitor mai bun, în fine, pentru o societate care să creadă în umanitate. Mă aflu aici pentru că eu cred în Om. Iar a crede în Om înseamnă a crede în libertatea sa. În libertatea de a gândi, de a te exprima, de a critica, de a te opune: adică în tot ceea ce a distrus acum un an lovitura fascistă de stat a lui Papadopoulos. Și iată-ne ajunși la prima acuzație care mi se aduce.

Primul cap de acuzare, primul și ca importanță, este tentativa de subminare a statului: articolul 509 din Codul penal. Și nu vi se pare paradoxal că cei care folosesc articolul împotriva mea sunt exact cei care l-au încălcat pe 21 aprilie 1967? Deci cine ar trebui se afie în această celulă? Eu sau ei? Orice cetățean cu un pic de creier și cu un pic de curaj ar răspunde că ei. Și ar mai adăuga ceea ce voi adăuga eu acum: transformându-mă într-un nelegiuit, refuzând să recunosc autoritatea tiranului, de fapt, eu am respectat și nu am încălcat articolul 509. Însă nu mă amăgesc că m-ați putea înțelege în această privință deoarece, dacă lovitura de stat ar fi eșuat, și voi ați fi fost aici, în această celulă, domnilor judecători ai Curții: nu doar liderii Juntei. Așa că nu o să mai spun nimic despre asta și o să trec la cea de-a doua acuzație: dezertarea. Este adevărat:

am dezertat. La câteva zile după lovitura de stat, mi-am abandonat unitatea și am plecat în străinătate cu un pașaport fals. Mi-aș fi dorit să o fac chiar în ziua loviturii de stat și nu după aceea. Dar tocmai din acest motiv ar trebui să fiu achitat: în ziua loviturii de stat situația era foarte tensionată cu Turcia și, dacă ar fi izbucnit războiul, datoria mea de grec ar fi fost să lupt și nu să dezertez. Și tocmai pentru că războiul nu a izbucnit, m-am grăbit să îmi îndeplinesc cealaltă datorie: să dezertez. Domnilor judecători ai Curții, da, a deservi armata supusă unei dictaturi, aceea ar fi fost o trădare. Așa că am ales să fiu dezertor și sunt mândru de alegerea mea, și acestea fiind spuse, iată-ne ajunși la acuzația care contează cel mai mult pentru voi: tentativa de asasinat asupra șefului statului. Voi începe prin a afirma că, în ciuda bârfelor răspândite de torționarii mei, mie nu îmi place violența. O urăsc. Nici măcar nu aprob asasinatul politic. Atunci când acesta are loc într-o țară în care există un parlament liber, iar cetățenilor li se dă libertatea de a se exprima, de a se opune, de a gândi în mod diferit, condamn cu dezgust și cu mânie asasinatul politic. Însă atunci când un guvern se impune prin violență și când prin violență își împiedică cetățenii să se exprime, să se opună și chiar să gândească, atunci a recurge la violență devine o

necesitate. Ba chiar un imperativ. Iisus Hristos și Gandhi v-ar putea explica aceste lucruri mai bine decât mine. Nu există nicio altă cale și faptul că eu nu am reușit nu contează. Vor urma alții. Și vor reuși. Pregătiți-vă și tremurați! Nu, domnule președinte, vă rog, nu mă întrerupeți! Sunt pe punctul de a ajunge la cea de-a patra acuzație și în curând veți putea să strigați în toate cele patru zări că dumneavoastră nu vă tremură uniforma. Cea de-a patra acuzație: deținerea de exploziv. Ce altceva pot să mai adaug pe lângă ceea ce v-am spus deja? Am explicat că doar două dintre persoanele acuzate împreună cu mine știau că eram pe cale să comit un atentat, însă nu știau ce atentat. Mi-am asumat responsabilitatea și pentru cele două bombe care au explodat în aceeași dimineață în parc și la stadion. Am clarificat și faptul că ele avuseseră doar un scop demonstrativ, că au reprezentat un avertisment și din acest motiv fuseseră detonate astfel încât să nu cauzeze victime în rândul populației. Dacă persoanele împreună cu mine au declarat altceva în documentele pe care le-au semnat, nu contează. Acelea sunt documente obținute prin tortură; dacă eu i-aș tortura pe Hazizikis și Teofilojannacos, aș putea să îi fac să spună până și că mamele lor sunt prostituate și că tații lor sunt poponari. Și presupun că tot prin metode similare a fost

obținută și acea calomnie despre Polykarpos Giorkatzis. Știu! Papadopoulos ar da orice ca acea calomnie să fie adevărată. La fel și Ioannidis. Astfel, ar avea un pretext să invadeze Ciprul, să îi zdrobească independența, așa cum au zdrobit aici democrația. Dar amândoi vor fi nevoiți să se resemneze: niciun politician străin nu este implicat în lupta pe care o reprezint. Lupta mea se duce aici, acasă, domnilor, nu în străinătate; pe bună dreptate, gruparea mea poartă numele de Rezistența greacă. Iar dacă ar fi ca Polykarpos Giorkatzis să lucreze pentru Rezistența greacă, după mine, ar fi prima dată când un simplu soldat cheamă la luptă un ministru al Apărării. Dar atunci, veți obiecta, de unde a provenit acel exploziv? Domnilor judecători ai Curții marțiale, nu o să vă spun. Nu am mărturisit nici sub cele mai atroce torturi, oare vă așteptați să o fac într-o pledoarie? Secretul acesta va muri odată cu mine. Și cu asta am încheiat. Îmi rămâne doar un lucru personal de adăugat. Ca un act de mândrie personală, dacă doriți. Martorii dumneavoastră au spus că aș fi un om egoist. Ei bine, dacă aș fi așa, dacă aș fi fost așa, aș fi rămas liniștit în străinătate. În schimb, m-am întors din străinătate ca să risc și ca să lupt. Am știut ce pericole mă așteptau. La fel și acum; știu ce pedeapsă voi primi. De fapt, eu știu că mă veți

condamna la moarte. Dar nu dau înapoi, domnilor judecători. Ba chiar accept chiar acum această condamnare. Deoarece pentru un luptător adevărat cântecul lebedei este geamătul pe care îl scoate atunci când este împușcat de plutonul de execuție al unei tiranii.

O liniște mormântală s-a lăsat peste sala de judecată. Înghețați, judecătorii te-au privit fără să reacționeze și a durat câteva minute până când președintele și-a regăsit vocea și l-a invitat pe Liappis să te pună sub acuzare. Liappis a vorbit mult și fără a ține cont de ceea ce spuseseși, a cerut ca tu și un alt inculpat, Elefterios Verivakis, să fiți condamnați la moarte, a cerut închisoare pe viață pentru Nicos și pedepse foarte dure pentru aproape toată lumea, după care procesul a fost suspendat timp de o săptămână sub pretextul că unul dintre judecători avea febră. Nu mai știau ce să facă. S-a spus că după pledoaria ta, membrii Curții marțiale nu au căzut de acord, că însuși Papadopoulos ezita să te împuște deoarece a înțeles cât de nepopular avea să devină după aceea, că în urma pledoariei tale au avut loc întruniri agonizante pentru a-l convinge pe Ioannidis, care era hotărât să nu te grațieze. Și astfel a venit duminica zilei de 17 noiembrie 1968, ziua audierii finale. Tu erai foarte calm, în acele șapte zile și șapte nopți nu te răzgândiseși, ba chiar regretai

că nu spuseseși mai multe și chiar ai scris un imn în cinstea morții: „Au plecat porumbeii albi,/ iar cerul s-a umplut de corbi,/ de păsări negre./ Un fâlfâit sălbatic de aripi, plin de groază,/ a acoperit albastrul cerului/ în ultimele clipe. / Aruncați pământ în groapă/ pentru ca porumbeii albi să se întoarcă./ Pământ, repede, pământ./ Atât că gropile nu cer doar pământ,/ ci vor cenușă și vor sânge,/ vrem morți,/ aruncați-ne morții!/ Îmbibați pământul de sânge!/ Pentru ca porumbeii albi să se întoarcă/ e nevoie de mult sânge.” Așa că ai intrat în sala de judecată cu același zâmbet, cu aceeași siguranță, iar vocea nu ți-a tremurat nici măcar o clipă atunci când președintele te-a întrebat dacă mai aveai ceva de adăugat. Iar tu te-ai ridicat ca să spui cuvintele care aveau să îți distrugă orice șansă de mântuire.

— Domnilor judecători ai Curții marțiale, în pledoaria sa, procurorul Liappis a menționat-o pe zeița Themis, zeița dreptății. Dar dacă e să recurgem la mitologie, trebuie să o facem fără a greși, așa cum o face el de fiecare dată când deschide gura. Procurorul dumneavoastră general este nițel ignorant, domnilor, nici măcar nu știe că există două zeițe Themis: una care, ținând în mâna dreaptă balanța și în mâna stângă sabia, privește senină spre balanță; și alta care, ținând în mâna stângă balanța și în mâna dreaptă sabia,

privește spre sabie fiind legată la ochi. Știu că dumneavoastră veți privi sabia legați la ochi. Acesta este un proces politic: toate acuzațiile care mi s-au adus, de la subversiune la dezertare, de la deținere de exploziv la atentat, fac parte din aceeași acuzație, care este una politică. De asemenea, domnilor judecători, nu vă puteți permite gesturi de tandrețe. Fiecare dintre voi și-a pus viața în joc pe 21 aprilie 1967: a nu mă condamna pe mine ar însemna să vă condamnați pe voi înșivă, să vă recunoașteți vina. Înțeleg atât de bine, încât nu mă pot gândi la niciun factor atenuant care să vă conducă spre un verdict mai blând, așa că vă repet: chiar eu sunt cel care invocă pedeapsa cu moartea solicitată de procurorul general. Cer să fiu împușcat: acest lucru va aduce lumină, din punct de vedere moral, asupra luptei mele și asupra luptei duse de oricine se va opune acestui regim respingător care strivește Grecia în prezent.

Iar verdictul a fost: pedeapsa cu moartea pentru tentativa de subminare a statului, pedeapsa cu moartea pentru dezertare, cincisprezece ani de închisoare pentru tentativa de asasinat asupra șefului Statului, trei ani de închisoare pentru deținerea de exploziv și de arme, pe lângă cei doi ani primiți deja pentru infracțiunile comise împotriva Curții și a autorităților. În total, două condamnări la moarte și

douăzeci de ani de închisoare. Pe Verivakis însă l-au condamnat la închisoare pe viață. Ceilalți au primit sentințe cuprinse între patru și douăzeci și patru ani de închisoare. Generalul Phaedon Gizikis, comandantul armatei grecești, a semnat imediat actele necesare pentru executarea sentinței.

* * *

Nu ți s-a mișcat niciun singur mușchi de pe chip. Nici măcar culoarea feței nu ți s-a schimbat. Îndoindu-ți buzele într-o grimasă ironică, ți-ai întrebat avocatul:

— Cum poți să fii împușcat de două ori?

Apoi, fără a aștepta răspunsul lui, ți-ai întins mâinile spre polițiști pentru a fi încătușat din nou. Aveai să-mi spui peste câțiva ani că, în mod ciudat, te simțeai ușurat, aproape fericit și nu pentru că te săturaseși să trăiești, ci pentru că te săturaseși să suferi. De obicei, cei care urmează să moară sunt tratați bine, li se dă o saltea decentă, li se oferă mâncare bună și poate un pic de coniac, li se trimite un preot cu care să vorbească puțin, li se permite să scrie scrisori familiilor și prietenilor. Și cel mai important, nu mai sunt bătuți. Gata cu tortura, gata cu chinurile. Dar ai înțeles că nu avea să fie așa, în momentul în care ai fost dus înapoi

la ESA și ai fost aruncat în acea celulă fără ferestre și fără pat, deoarece acolo te așteptau trei ofițeri cu bice, iar la scurt timp după aceea a sosit Teofilojannacos cu Malios și Babalis. „Nu avem respect pentru gramatică, da? Scriem cu greșeli, da? Suntem analfabeți, suntem idioți, da? Acum vei vedea dacă suntem analfabeți, idioți, pentru că o să te interogăm așa cum nu te-am interogat niciodată! Și nimeni va ști dacă ai murit aici sau în fața plutonului de execuție." Apoi biciul ți-a aterizat pe spate, pe șolduri, pe picioare: au vrut să știe dacă un anume Anghelis participase la complotul pentru uciderea lui Papadopoulos. Ai leșinat aproape imediat și, când ți-ai recăpătat cunoștința, ai avut impresia că visai: în fața ta se afla Hazizikis cu costumul lui albastru, cu cravata bine legată, cu fața rasă perfect.

— Bună dimineața, Socrate! Sau ar trebui să te numesc Demostene? Nu, comparația cu Socrate mi se pare mai potrivită. Și el era un om înțelept și el a recitat o pledoarie impresionantă. Felicitări, talentul tău oratoric aproape că m-a emoționat. Cine ar fi crezut că ești capabil de așa ceva? Ei bine, până la urmă, e util ca oamenii măreți ca voi să fie judecați și condamnați să bea cucută[2]: dacă nu ar fi așa, istoria nu ar afla că

existați. Oare voi trece și eu în posteritate precum un nou Meletos[3]?

Ți-a venit să plângi.

— Pleacă, Hazizikis!

— Și pentru început, cetățeni ai Atenei, voi discuta despre acuzațiile care mi se aduc, despre calomniile cu ajutorul cărora Meletos m-a târât în acest tribunal... Vezi, sunt agramat, dar am memorie. Aș putea să îți recit și discursul despre nemurirea sufletului.

Ți-a venit și mai tare să plângi.

— Pleacă, Hazizikis!

— Ooo, Simmias[4], dacă moartea e sfârșitul tuturor lucrurilor, atunci pentru cei răi ar fi un noroc neașteptat să moară, să scape de trupurile lor, întrucât și sufletele care au comis răutăți vor fi eliberate odată cu ele.

— Pleacă, Hazizikis!

— Ooo, Socrate, nu înainte de a-ți pune câteva mici întrebări. Deja ar trebui să mă cunoști: doar nu crezi că am venit până aici să mă distrez, că m-am deranjat să vin ca să îți vorbesc despre filosofie. Da' ce faci? Plângi? N-aș fi zis! Știi să plângi! Dacă plângi, nu-mi poți răspunde. Și trebuie să-mi răspunzi, dragule, pentru că vreau să știu...

Apoi te-ai întors spre el și i-ai arătat fața ta brăzdată de lacrimi.

— Hazizikis! Eu nu o să mor, Hazizikis! Și într-o zi te voi face și eu să plângi, Hazizikis! Pentru că într-o zi vei ajunge la închisoare, Hazizikis! Și cât vei fi în închisoare, o să i-o trag soției tale, Hazizikis! O să i-o trag și o să i-o trag până când va urina sânge, până când o să îi sară capacele, Hazizikis! Și tu nu vei putea face nimic altceva decât să plângi, jur.

— Imposibil, dragule! Doar știi că nu sunt căsătorit. Spune-mi mai degrabă dacă...

— Hazizikis! O să te omor, Hazizikis!

— Bine, atunci eu plec. O să deleg întrebarea mea unor persoane care nu se deranjează să fie subtile. Oricum trebuie să mori.

Și te-a lăsat pe mâinile celor trei ofițeri care de data aceasta te-au biciuit până la sânge pentru a afla dacă în conspirație exista un anumit Costantopoulos.

În schimb, în următoarele douăzeci și patru de ore nu s-a mai întâmplat nimic. A doua zi dimineața, pe 20 noiembrie, te-au urcat pe un vas de patrulă. Te-au dus la Egina, unde ai așteptat trei zile și trei nopți ca să fii împușcat.

* * *

La Egina și-au luat multe măsuri de precauție. Au ales o colibă nelocuită din

aripa veche a închisorii și, fără ca nimeni să știe, ai intrat în cea mai mare liniște pe o ușă secundară, iar în acea curte minusculă au adus douăzeci de gardieni cu mitraliere, plus încă cinci în curtea interioară, încă nouă pe holul colibei și încă trei la tine în celulă. Treizeci și șapte de oameni înarmați pentru un singur om încătușat. Ai zâmbit și ai rugat un sergent să îți scoată cătușele măcar pentru puțin timp. Sergentul a răspuns că nu era posibil: ordinele cele mai stricte erau legate chiar de cătușe.

— De îndată ce are încheieturile libere, se năpustește ca o fiară. Este un criminal foarte, foarte periculos.

Singura concesie pe care o făcuseră era legată de ușa celulei: putea să rămână deschisă. Și, de fapt, nu era o concesie, ci o altă măsură de securitate: dacă l-ai fi atacat pe unul dintre cei trei gardieni, ușa deschisă le-ar fi permis celor de pe hol și din curtea interioară să se grăbească. Dar cum să îi ataci, cu ce? Celula era mai pustie decât o coajă goală; nu ți-au dat nici măcar un pat sau o saltea, și ca să te odihnești, trebuia să te ghemuiești pe podea. A intrat un ofițer cu o hârtie în mână.

— Nu avem timp de pierdut, a spus el, conform legii marțiale, cu excepția situației în care intervine președintele republicii, sentința trebuie executată în termen de șaptezeci și două de ore din

momentul în care a fost pronunțată. Deja trecuseră patruzeci și opt de ore, așa că, iată, acela era permisul de grațiere: trebuia doar să îl semnezi. Ai luat hârtia, ai citit-o și i-ai dat-o înapoi, calm:

— Nu.

Ofițerul a făcut ochii mari:

— Nu... nu semnezi permisul de grațiere? Am înțeles bine?

— Ai înțeles perfect, *Papadopoulaki*[5], micuțule Papadopoulos. Nu îl voi semna.

Ofițerul a insistat:

— Ascultă-mă, Panagoulis! Poate crezi că este inutil, dar te înșeli. Sunt autorizat să îți comunic că președintele este dispus să transforme pedeapsa capitală în închisoare pe viață.

— Chiar cred. I-ar plăcea să poată spune lumii că i-am cerut chiar lui în dar viața mea. I-ar conveni să nu mă împuște.

— Ție ți-ar conveni și mai mult, Panagoulis. Semnează.

— Nu.

— Dacă nu semnezi, nu mai există nicio speranță.

— Știu.

Ofițerul a pus foaia la loc în buzunar. Părea că suferă de-a dreptul. De asemenea, părea nesigur dacă să plece sau nu, aproape ca și cum ar fi căutat niște cuvinte cu ajutorul cărora să te convingă, dar nu le găsea.

— Ai vrea... să te mai gândești câteva minute?

— Nu.

— Atunci rămâne pe mâine-dimineață, cinci și jumătate, a spus el supărat.

Și s-a îndepărtat clătinând din cap. Într-un colț, una dintre cele trei gărzi gemea:

— O, nu! O, nu!

Era un băiat căruia abia dacă îi apăruseră primele fire de barbă, cu uniforma încă nouă, din depozit. Urmărise scena cu gura căscată și acum te privea de parcă ar fi vrut să plângă. Te-ai apropiat de el și ai zis:

— Ce-ai pățit, Papadopoulaki?

— Eu...

— Ți-ai fi dorit și tu să semnez?

— Da! Da, mi-aș fi dorit!

— Nu ai auzit ce i-am răspuns ofițerului?

— Ba da, dar...

— Niciun dar, Papadopoulaki. Când este necesar să mori, mori.

— Da, dar tot îmi pare rău.

— Și mie, a spus cel de-al doilea gardian.

— Și mie, a spus cel de-al treilea.

Și acest lucru te-a tulburat tare: parcă trecuseră secole întregi de când o ființă umană nu îți arătase decât răutate. În acele secole existase doar o bătrână care nu făcuse asta, o bătrână de la spitalul militar unde te duceau când intrai în comă din

cauza torturilor și a nemâncatului, cea care curăța toaletele și care, într-o zi, văzându-te legat de mâini și de picioare, se apropiase cu vasul de la peria de WC și te mângâiase pe frunte cu blândețe:

— Sărmanul Alekos! Sărmană făptură! Uite în ce hal te-au adus! Și ești mereu singur, nu vorbești niciodată cu nimeni. Diseară o să vin aici și o să mă așez lângă tine și poți să îmi povestești, bine?

Dar un polițist a apucat-o de braț și a dus-o de acolo cu tot cu vasul ei de la peria de WC și apoi nu ai mai văzut-o niciodată. Ți-ai dres glasul pentru a-ți stăpâni emoția:

— Veniți cu toții aici, Papadopoulaki. Să discutăm puțin despre această chestiune.

Și, când au ajuns lângă tine, ai început să le explici de ce nu trebuiau să fie nici triști și nici inerți, pentru că trebuia să lupte și să facă în așa fel încât moartea ta să servească la ceva. Le-ai recitat chiar și câteva poezii despre libertate, iar ei au ascultat cu respect, cuprinși de remușcări: dacă le plăcea câte o poezie, își notau versurile pe pachetele de țigări.

— Așa nu o să le uităm.

Toți trei erau foarte tineri, niște soldăței recrutați din sate îndepărtate, care știau despre tine doar că încercaseși să îl omori pe tiran, iar ignoranța lor era atât de nevinovată, încât îți era greu să te exprimi, să găsești cuvintele potrivite pentru a te face înțeles.

— Până la urmă, nu contează că nu am reușit, m-ați înțeles, Papadopoulaki? Contează doar că cineva a încercat și că altcineva o să mai încerce în viitor și o să reușească, pentru că atunci când mergi pe stradă și nu deranjezi nicio ființă vie, iar altul trece pe acolo și te ia la palme, tu ce faci?

— Îi dau și eu o palmă!

— Bun băiat. Și dacă te ia la pumni, tot fără motiv, tu ce faci?

— Îl iau și eu la pumni.

— Bun băiat. Și dacă îți interzice să exprimi ceea ce gândești și te bagă la închisoare pentru că tu gândești diferit, iar legea nu te apără dat fiind că legea nu mai există, pentru că suprimarea libertății înseamnă și suprimarea legii, atunci ce faci?

— Eu, uite, eu...

— Îl omori. Nu ai de ales. Știu că a ucide este un lucru teribil, dar într-o dictatură a ucide devine un drept, ba chiar o datorie. Libertatea este e o datorie înainte de a fi un drept.

În cele din urmă, un subofițer de pe hol s-a enervat și ți-a poruncit să taci:

— Încetează, Panagoulis! Îți cauți adepți înainte de a muri?

Dar altul ți-a luat partea:

— Încetează tu, porcule, sau îți sparg fața!

Apoi a venit să îți ofere o țigară. Ai redevenit tulburat. Era posibil ca dintr-odată atât de mulți să devină amabili cu tine? Ființele umane sunt foarte bizare: cât timp ai așteptări de la ele, nu îți oferă nimic, iar atunci când nu mai ai nicio așteptare, îți dau totul. Totul? Ei bine, uneori o înjurătură și o țigară reprezintă totul.

Pe la cinci după-amiaza, tura celor trei soldăței s-a încheiat și atunci când au plecat, ai simțit un gol: cine știe ce jeguri aveau să vină acum. În schimb, și noile gărzi erau la fel: la fel de tineri, la fel de inocenți, la fel de triști. Și tulburarea de dinainte s-a transformat într-o emoție care a dus la bravadă:

— Haideți, Papadopoulaki, câștigați-vă leafa! Care dintre voi știe să cânte?

Au arătat spre un băiat gras, stângaci, cu mâini de țăran:

— El, el! E în corul bisericii din satul lui, el!

— Chiar așa? Atunci cântă-mi recviemul din Liturghia funerară.

— Nu! Pe acela nu!

— Am spus să mi-l cânți!

A făcut cum i-ai cerut și ți-ai dorit să nu o fi făcut, pentru că doar ascultându-l ai simțit un ghem în stomac.

— „Odihnească-se în pace, Doamne! Fie ca înmormântarea lui să fie vrednică, Doamne! Pământ ești și în pământ te vei

întoarce! Doamne, primește-l pe robul tău!”

L-ai întrerupt:

— Nu îmi place recviemul tău, Papadopoulaki. Nu îmi plac cuvintele „robul lui Dumnezeu”. Trebuie să-mi promiți că atunci când o să îl cânți pentru mine nu mă vei numi robul lui Dumnezeu. Nimeni nu este robul nimănui. Nici măcar al lui Dumnezeu. Ne-am înțeles?

Băiatul a dat din cap, confuz. Dar ghemul din stomac tot acolo era.

— Curaj, Papadopoulaki, haideți să cântăm ceva mai frumos! Cine știe cântecul *Băiatul care zâmbește*?

— Eu!

— Eu!

— Eu!

— În regulă, atunci! Cântăm împreună! „Ce va putea vreodată să-mi vindece/ inima frântă,/ mi-am pierdut băiatul cu zâmbet dulce,/ nu o să-l mai văd niciodată,/ blestemat fie ceasul, blestemat fie momentul/ în care dușmanii noștri l-au ucis/ pe băiatul meu cu zâmbet dulce…”

Ai cântat împreună cu ei. Dar ghemul din stomac tot acolo era. Întreaga seară ai cântat, ai glumit, ai predicat, încercând să nu te gândești la acel recviem și nici la ghemul din stomac, dar ghemul din stomac tot acolo era. Ba chiar au existat momente în care l-ai simțit și mai tare. Erau acele momente în care îți puneai cele mai

absurde întrebări sau în care te refugiai în cele mai prostești speranțe: unde avea să aibă loc, cum avea să fie. Ți s-a părut că ai auzit că execuția avea să aibă loc pe cealaltă latură a insulei, în poligonul de tragere al marinei, dar nu știai dacă acel poligon se afla într-o curte sau în aer liber, iar tu sperai că avea să fie în aer liber și că nu avea să plouă deoarece văzuseși mai demult un film în care un partizan a fost împușcat pe timp de ploaie. Te-a marcat pentru că partizanul a căzut în noroi. De asemenea, sperai că nu aveau să te împuște în față, te întrebai și cum ai fi putut să le ceri soldaților să te împuște în inimă și nu în față și, în final, te întrebai dacă avea să te doară. Era o prostie, înțelegeai acel lucru, nu exista termen de comparație între durerea pe care o simți când ești torturat și cea pe care o simți atunci când ești împușcat, durează cel puțin cincizeci de secunde până să ajungi să simți cum un glonț îți arde carnea și până să treacă aceste secunde deja ai murit: citiseși asta pe undeva sau poate că ți-o spusese cineva care fusese în război. Dar totuși era o curiozitate pe care o aveai și a trebuit să faci un efort ca să treci peste asta și să te gândești la lucruri mai serioase, de exemplu, la ce aveai să spui înainte ca plutonul să tragă. Nu era de ajuns să spui doar „Trăiască libertatea!”, trebuia să mai adaugi ceva sau să rostești o

propoziție care să includă totul, inclusiv ideea de libertate. Ceva, poftim, precum strigătul ofițerului italian care fusese împușcat de germani la Cefalonia în '44: „Eu sunt un om!" Ghemul din stomac a dispărut odată cu ideea de a striga „Eu sunt un om!" Dar la scurt timp după aceea a reapărut pentru că ceea ce îți făcea stomacul să ți se strângă nu era nici expresia pe care aveai să o strigi sau nu, nici durerea pe care aveai să o simți și nici ploaia care avea sau nu să te ude: era ideea că erai nevoit să mori într-o zi anume, la o oră anume. Una e să mori torturat sau în război, sau călcând pe o mină care explodează, adică să existe o marjă de neprevăzut, și cu totul altceva e să mori știind că ești nevoit să mori într-o zi anume, la o oră anume, adică să ai o moarte programată la fel ca plecarea unui tren.

Încă o noapte și aveai să încetezi să mai exiști. Ei bine, în ciuda puterii tale, a credinței și a mândrei tale, nu reușeai să te resemnezi în fața ideii că aveai să încetezi să mai exiști. Nu reușeai nici măcar să îți imaginezi ce însemna acel lucru, a-ți pune o asemenea întrebare era mai dificil decât a încerca să decizi dacă universul era finit sau infinit, dacă timpul era timp și spațiul era spațiu, dacă Dumnezeu exista sau nu, dacă Dumnezeu și timpul și spațiul aveau sau nu un început, dacă înainte de acest

început mai existase ceva sau dacă nu existase nimic altceva și ce era acel nimic. Ce reprezintă nimicul? Poate că reprezintă ceea ce suntem sau nu atunci când încetăm să mai existăm, atunci când suntem împușcați la o anumită oră dintr-o zi anume, după o zi și o noapte petrecute jucând rolul unei persoane curajoase, în ciuda ghemului din stomac pe care îl simțim.

Odată cu lăsarea întunericului, ai început să te simți obosit. Efortul acela de a te dedubla ți-a consumat energia: pe de o parte, durerea provocată de gândurile tale secrete și, de cealaltă parte, comedia unei indiferențe pline de orgoliu. Picioarele, cătușele și pleoapele ți se păreau greoaie. Îți era foarte somn. Și cu cât îți era mai somn, cu atât îți doreai mai puțin să dormi. Gărzile îți spuneau:

— Odihnește-te, Alekos! De ce nu te odihnești?

Dar de fiecare dată când ți-au spus asta, le-ai răspuns cu grosolănie. Nu era incredibil ca unui om care era pe punctul de a se odihni pentru vecie să i se spună: „Odihnește-te, de ce nu te odihnești?” Nu era o nebunie să adormi când mai aveai atât de puțin de trăit? Ca să nu adormi, te-ai tot plimbat încoace și încolo, încoace și încolo și ai evitat chiar și să stai jos. Apoi, pe la trei dimineața, oboseala te-a învins împreună cu nevoia de a închide ochii. Te-

ai întins pe podea cerându-le gardienilor să te trezească după zece minute, nu mai mult de zece minute, și ai adormit brusc. Ai avut acel vis. Ți se părea că erai o sămânță și că, încet-încet, sămânța s-a dublat, s-a triplat, s-a mărit de zece ori, devenind atât de umflată și atât de mare încât învelișul ei nu a mai rezistat și cu un bubuit puternic a explodat, inundând pământul cu mii de semințe și toate aceste semințe s-au transformat rapid în flori, apoi în fructe, apoi din nou în semințe care la rândul lor s-au dublat, triplat, au crescut de zece ori, explodând în cele din urmă și inundând pământul cu o multitudine de alte semințe. Și în acel moment s-a întâmplat un lucru foarte ciudat. S-a întâmplat ca dintr-o floare să răsară o femeie, și din altă floare o altă femeie, și dintr-o altă floare încă o femeie, iar tu ai fi vrut să le posezi pe toate, însă te-ai gândit: „Ooo, Doamne, ce să fac, nu am timp, în curând va sosi plutonul de execuție și mă va duce departe, trebuie să mă grăbesc”, așa că ai apucat-o pe cea mai apropiată dintre ele, fără să te uiți la fața ei, fără să te întrebi dacă îți plăcea, fără să o întrebi dacă te acceptă și ai penetrat-o într-un mod sălbatic, cu grabă și cu răutate, după care ai aruncat-o și ai luat-o pe următoarea, în același mod, ai penetrat-o în același mod și ai aruncat-o în același mod pentru a apuca încă una și încă una și

încă una și încă una, până când le-ai pierdut numărul, cu fiecare penetrare o altă femeie, neliniștit că aveai să fii nevoit să te oprești pentru că cineva te trezea, cineva îți scutura umerii și te trezea. Cine? L-ai privit printre gene. Soldățelul caraghios care cânta în corul bisericii:

— Este ora cinci, Alekos. Ai dormit două ore.

Ai sărit în picioare. Te-ai uitat pe rând la gardieni cu o furie mocnită. Două ore! Le ceruseși să te trezească după zece minute și te-au lăsat să dormi două ore! O parte din tine ar fi vrut să-i lovească, să plângă și să-i lovească, strigându-le:

— Nenorociților, nesăbuiților, hoților!

Însă o altă parte a înțeles că tocmai din afecțiune și din bunătate nu te ascultaseră, „Lăsați-l să doarmă, săracul, dar a spus zece minute, lăsați-l oricum să doarmă", și cu efort te-ai stăpânit și cu tristețe ai șoptit:

— Idioților! Mi-ați furat două ore din viață.

Apoi ai spus că voiai să îți clătești fața și să te ușurezi, iar ei te-au însoțit pe coridor unde era un robinet și o toaletă rudimentară. De față cu toată lumea, jenat de cătușe, ți-ai făcut nevoile și te-ai spălat și s-a făcut cinci și douăzeci. Apoi te-ai întors în celula ta, ai cerut o cafea, ai băut-o și s-a făcut cinci și douăzeci și cinci. Însemna că mai aveai încă cinci minute de trăit. Și oare la ce se gândește un om cu

cinci minute înainte de a fi împușcat? Mulți ani mai târziu, când ți-am pus această întrebare, mi-ai răspuns că este foarte greu de exprimat în cuvinte și că, de fapt, te străduiseși mult pentru a transforma ceea ce ai simțit atunci într-o poezie; cu toate acestea, erau trei scriitori care redaseră deja ideea, prin concepte în care te-ai regăsit: Dostoievski în *Idiotul*, Camus în *Străinul* și Kazantzakis în *Ultima ispită a lui Hristos*. Mi-ai făcut un rezumat despre ultimele două, dar despre primul nu deoarece am divagat și ne-am certat. Eu am susținut că în *Idiotul* nu exista așa ceva, iar tu mi-ai răspuns că mă înșelam, că în tinerețe Dostoievski fusese condamnat la moarte pentru o crimă politică și că fusese grațiat cu douăzeci de minute înainte de a fi legat de țăruș, și că în carte cel care spune această poveste este Prințul Mîșkin, însă nu îți mai aminteai capitolul în care se întâmplase. Pentru a-mi demonstra că aveai dreptate, ai început să îl cauți, ai răsfoit ore întregi cele două volume ale romanului, însă în zadar, iar la final ai spus:

— Poate că mă înșel.

Nu te-ai înșelat: aveam să aflu asta după moartea ta. De fapt, după moartea ta am găsit pasajul pe care l-ai căutat în zadar în acea zi. Cândva puseseși o bucățică de hârtie între paginile cărții, astfel cartea s-a deschis la pagina respectivă imediat ce am

luat-o în mână, am zărit cuvintele pe care le subliniaseși, despre acele ultime cinci minute în care te-ai regăsit și tu. „Deci, îi mai rămâneau de trăit cinci minute; nu mai mult. Spunea că aceste cinci minute i se păreau un interval infinit, o bogăție imensă; i se părea că în aceste cinci minute va trăi mai multe vieți și că n-are rost să se gândească la ultima clipă, așa că și-a făcut chiar și un orar: a calculat timpul necesar pentru a-și lua rămas-bun de la tovarășii săi, prevăzând pentru asta două minute, apoi și-a lăsat încă două minute ca să se gândească în sinea lui pentru ultima dată, iar apoi ca să privească în jur pentru cea din urmă oară...”[6] Apoi acest pasaj: „Însă zicea că în acel timp n-a fost nimic mai greu pentru el ca gândul necontenit: «Ce bine-ar fi să nu mor! Ce nemărginire ar fi dacă mi-aș recăpăta viața! Și toată ar fi a mea. Fiecare minut l-aș transforma într-un secol, nimic nu aș pierde, fiecare minut l-aș socoti, ca să nu-l cheltuiesc degeaba!» Spunea că până la urmă acest gând degenerase într-asemenea dușmănie, încât voia să fie împușcat mai iute.”[7] Ai subliniat și întrebarea Aglaiei Ivanovna Epancina: „Ei, ce a făcut el cu această bogăție? Și-a trăit fiecare minut «cu socoteală»?”[8] Și răspunsul prințului Mîșkin: „O, nu, chiar el mi-a spus, căci l-am întrebat de asta, că n-a trăit deloc așa și multe, multe minute le-a

irosit."[9] Totuși, lângă cuvintele prințului Mîșkin, puseseși un mare semn de întrebare.

* * *

Ultimele tale cinci minute au durat trei ore și apoi încă treizeci de ore. La cinci și jumătate ai fost pregătit, însă plutonul nu a sosit. Ai întrebat un sergent de ce, iar acesta ți-a răspuns că în mod evident avea să sosească la ora șase. Ți-ai dăruit acea jumătate de oră și la ora șase ai fost din nou pregătit. Însă plutonul nu a sosit nici la ora șase. L-ai întrebat din nou pe sergent de ce, iar acesta a răspuns:

— Va veni la șase și jumătate.

Ți-ai mai dăruit o jumătate de oră, iar la șase și jumătate ai fost din nou pregătit. Însă din nou plutonul nu a sosit. La fel s-a întâmplat și la șapte și la șapte și jumătate și la opt. Din jumătate în jumătate de oră te pregăteai să mori și, de fapt, nu ai murit. O dată, de două ori, de trei ori, de patru ori, de șase ori și de fiecare dată simțeai și ușurare și supliciu, și speranță și dezamăgire, în timp ce anxietatea ta creștea și se transforma în dorință, în nerăbdare, într-o grabă suicidară. La opt și jumătate ai strigat:

— Deci, ce tot așteptăm?

Iar când în curte s-a auzit sunetul unor pași necunoscuți și căpitanul a intrat, ai inspirat mulțumit:

— Sunt pregătit.

Ți-a luat puțin să înțelegi ceea ce bolborosea, oarecum surprins și oarecum iritat:

— Azi este sărbătoarea Sfintei Fecioare și Maici Maria, iar în Grecia nu se împușcă oameni de sărbătoarea Sfintei Fecioare și Maici Maria, așa că execuția a fost amânată pentru mâine, pentru data de 22 noiembrie, nu ți s-a spus?

— Nu.

Pentru Dumnezeu, ce neînțelegere odioasă, ce greșeală crudă, datorată poate vreunui om rău care își bătuse joc de tine? În tăcere, i-ai întors spatele și ai rămas tăcut toată dimineața și niciodată nu mi-ai putut explica ce simte un om care află că a mai primit douăzeci și patru de ore de viață. Nu o jumătate de oră, ci douăzeci și patru de ore, o mie patru sute patruzeci de minute, o zi și o noapte pentru a gândi, a respira și a exista. Când te întrebam, erai nedumerit și începeai să urmărești o amintire pe care poate că nu reușeai să o regăsești în memorie sau care poate că nu exista, de parcă agonia care îi urmase o șterse cu dispreț, și ajungeai mereu să repeți fraza pe care ai rostit-o în seara în care ne-am cunoscut: „A reînceput așteptarea zorilor și totul a fost la fel ca în

ziua precedentă, la fel ca în noaptea precedentă.” Picătura chinezească reîncepuse: cinci, cinci și jumătate; șase, șase și jumătate; șapte, șapte și jumătate; opt, opt și jumătate; nouă. La ora nouă, s-a întors ofițerul care îți adusese foaia cu cererea de grațiere și care te anunțase că execuția avea să aibă loc a doua zi. Cu gesturi identice a agitat în fața ta aceeași foaie și pe același ton te-a îndemnat:

— Semnează, hai, semnează!

I-ai smuls foaia din mână, ai mototolit-o, i-ai aruncat-o în față și te-ai aruncat asupra lui apucându-l de gulerul uniformei.

— Lașule, mișelule, lașule, ai știut că nu aveam să fiu împușcat ieri! O să te sugrum, lașule!

L-au scăpat cu forța din mâinile tale, a fugit țipând:

— Ingratule, am făcut asta pentru ca tu să semnezi, nerecunoscătorule! Nu meriți nimic, ingratule, nu ai să mă mai vezi.

Imediat după aceea, s-a auzit un ordin sec, iar unul dintre gardieni a devenit palid și tu te-ai gândit: gata, acum chiar se va întâmpla. Însă din nou nu s-a întâmplat nimic și din nou ai început să aștepți. Nouă și jumătate, zece; zece și jumătate, unsprezece. La unsprezece ai devenit foarte neliniștit, iar dorința ca ei să nu mai amâne s-a transformat într-o nevoie, într-o febră. Ai înjurat printre dinți, ai cerut un

ceas, ai căutat explicații. Oare Liappis era plecat? Liappis trebuia să asiste la execuție ca reprezentant al legii. Oare marea era agitată? Dacă marea era agitată, vasele și poate că nici vasele de patrulă ale marinei nu puteau călători. Ai chemat un gardian:

— Cum e marea?

Gardianul a mers pe coridor, i-a repetat întrebarea ta sergentului:

— Cum e marea?

— Calmă, în această dimineață era calmă. De ce?

— Doar așa.

Oare Liappis ar fi trebuit să vină cu elicopterul și nu putea ateriza din cauza vântului? Ai chemat din nou gardianul:

— Cum e vântul?

Gardianul a mers din nou pe coridor, a repetat întrebarea ta sergentului:

— Cum e vântul?

— Ce vânt? Nu bate vântul. De ce?

— Doar așa.

Ți-ai mușcat buzele: „Nu înțeleg. Chiar nu înțeleg.” Nici măcar nu ai bănuit faptul că Papadopoulos hotărâse să te lase în viață. Nici măcar nu ți-ai imaginat că, în timp ce tu erai consumat de acea așteptare inumană, erau oameni care se luptau pentru tine în toată lumea: proteste pe străzi, mitinguri și demonstrații în fața sediilor centrale ale ambasadelor, ciocniri cu poliția, apeluri telefonice frenetice de la șefi de stat, mii de telegrame, diplomați

care făceau naveta între Roma și Atena, Paris și Atena, Londra și Atena, Bonn și Atena, Stockholm și Atena, Belgrad și Atena, Washington și Atena și chiar mesaje de la papă, de la Lyndon Johnson, de la U Thant, cu rugămintea ca tu să fii cruțat. Dar cum ai fi putut să îți imaginezi aceste lucruri? Nu îți dăduseră voie nici măcar să îți saluți tatăl sau mama, sau să schimbi o vorbă cu avocatul tău. După sentință, singurii oameni de care te apropiaseși erau Teofilojannacos, Hazizikis, Malios, Babalis și acei soldăței care știau mai puțin chiar decât tine: pentru tine lumea începea și se sfârșea în interiorul acelei celule în care credeai că erai ignorat precum cea mai neimportantă algă marină.

În acea după-amiază a sosit plutonul.

— Mișcă-te, Panagoulis!

I-ai îmbrățișat pe gardieni pe rând, ți-ai cerut scuze pentru că ai fost nervos și le-ai mulțumit că ți-au ținut companie. Gardienii au plâns. Printre ei se aflau și băiatul căruia abia dacă îi apăruseră primele fire de barbă și soldatul cel gras care cânta în corul bisericii, iar cei doi plângeau fără reținere și celui dintâi i-ai tras un mic bobârnac peste nas, iar pe cel de-al doilea l-ai apucat de bărbie:

— Curaj, Papadopoulaki!

El și-a suflat nasul:

— Pot te întreb ceva, Alekos?

— Sigur că da, Papadopoulaki.

— De ce ne-ai tot numit Papadopoulaki, ce înseamnă?

Ai zâmbit:

— Uneori înseamnă om rău ca Papadopoulos și alteori înseamnă servitor al lui Papadopoulos. Depinde de modul în care o spun.

— Dar eu nu sunt nici un om rău ca Papadopoulos și nici servitorul lui!

— Bun băiat! Atunci strigă împreună cu mine: Jos cu Papadopoulos! Jos fascismul! Trăiască libertatea!

— Jos cu Papadopoulos! Jos fascismul! Trăiască libertatea!

— Cu toții împreună! Strigați împreună: Trăiască libertatea!

— Trăiască libertatea!

— Bravo! Acum cine vrea să îmi facă o favoare?

— Eu...

— Eu...

— Eu...

— Bine. La sediul ESA există un anume maior Hazizikis. Sunați-l și spuneți-i să nu uite să îi ofere un cocoș lui Asclepios[10] în numele meu.

— Cum?

— Va înțelege.

După aceea ai urmat plutonul. Afară se aflau două mașini, un camion și un jeep. Ai intrat în jeep după ce ai privit îndelung cerul: era o zi senină, cu cerul limpede ca sticla curată. Cortegiul a pornit. Dar

curând ai realizat că nu se îndrepta spre poligonul de tragere; deoarece cunoșteai insula, știai că drumul spre poligon era în direcția opusă, mergând în sus pe munte, iar cortegiul o luase pe drumul care coboară înspre port.

— Unde mă duceți?

— La Atena. Te împușcăm la Atena.

Te-au urcat pe același vas de patrulă cu care ai venit. Te-au închis într-o cabină, prinzând lanțurile cătușelor de un inel. La Pireu te-au băgat repede într-o mașină.

— Unde mă duceți?

— La Goudi. Te împușcăm în cazarma militară de la Goudi.

Însă nu te-au dus la Goudi, te-au dus la ESA. Acolo se afla un comandant pe care nu îl cunoșteai. Avea ochelari negri și respirație urât mirositoare. Sufiându-ți în față cu respirația lui urât mirositoare, ți-a spus:

— Ziarele scriu că deja ai fost împușcat, Panagoulis. Acum chiar că ne putem distra cât vrem.

Ți-ai petrecut toată noaptea fiind sigur că aveai să îi vezi venind ca să te lege de patul de tortură. Dar nu au venit și, în zori, când te-au împins spre mașina din care coborâseși cu o zi înainte, erai atât de epuizat, încât abia te mai țineai pe picioare. Mergeai cu ochii pe jumătate închiși și nu-ți mai păsa de nimic, sperai doar că aveau să se grăbească și să te

împuște într-un loc din apropiere și nu în Goudi. Te-a cuprins o mare mulțumire atunci când ai remarcat că bulevardul mărginit de copaci nu se afla în Goudi: din fericire, aleseseră o cazarmă de oraș. Dar care?

— Unde mă duceți? ai întrebat din nou.

— Te ducem la execuție, idiotule. Unde crezi că te ducem? Gata cu glumele!

De fapt, te-au dus la Boyati.

1. Expresie folosită cu sensul de „zarurile au fost aruncate” (fr., în original) (n.tr.).
2. Aluzie la moartea prin otrăvire a lui Socrate (n.tr.).
3. Unul dintre acuzatorii lui Socrate, condamnat și el la moarte mai apoi (n.tr.).
4. Simmias din Teba, filosof grec, discipol al lui Socrate (n.tr.).
5. Sufixul „-aki” este un diminutiv, apelativul se traduce prin „micuțule Papadopoulos” și face referire la faptul că militarii sunt niște micuți slujitori ai lui Papadopoulos (n.tr.).
6. Preluat din *Idiotul* de F.M. Dostoievski, Polirom, Iași, 2000, traducere în limba română de Emil I. Iordache, p. 61 (n.tr.).
7. *Ibidem*, p. 62 (n.tr.).
8. *Idem* (n.tr.).
9. *Idem* (n.tr.).
10. O altă referire la procesul prin care Socrate a fost condamnat, pe nedrept, la moarte: obligat să bea otravă, cu ultimele cuvinte, Socrate îi oferă ca ofrandă lui Asclepios, zeul medicinei, un cocoș, în semn de mulțumire că i-a vindecat sufletul

de boala de a fi fost unit de trupul său (n.tr.).

Capitolul trei

POVESTEA eroului nu se încheie cu un gest măreț care îl face cunoscut în toată lumea. Atât în legende, cât și în viața de zi cu zi, gestul măreț marchează doar începutul aventurii sau punctul zero al misiunii. Acesta este urmat de o etapă a încercărilor dificile, apoi de revenirea eroului în satul natal sau la normalitate, urmată de cea din urmă provocare, în spatele căreia se ascunde pericolul morții evitate până atunci. Etapa încercărilor dificile este cea mai lungă și poate și cea mai dificilă. Și chiar este dificilă deoarece, în acel răstimp, eroul este complet abandonat și singur, expus ispitei irezistibile de a se preda și fără șanse de reușită: uitat de ceilalți, într-o singurătate exasperantă, chinuit constant de noi suferințe. Dar vai de el dacă nu reușește să treacă de cel de-al doilea test, vai de el dacă nu rezistă sau dacă cedează: gestul său măreț, care l-a făcut cunoscut în toată lumea, devine inutil, iar misiunea eșuează. Ei bine, în cazul tău, etapa încercărilor dificile poartă numele de Boyati. În acel iad în care ți-ai irosit cei mai buni ani ai existenței, eroismul tău a fost

confirmat, iar povestea ta s-a consolidat. Și tu știai acest lucru. De aceea, exact ca un om bolnav care vorbește mereu despre boala lui sau ca un veteran care povestește în continuu despre războiul în care a fost și care, indiferent despre ce se vorbește, revine mereu la același subiect, exact așa nici tu nu te săturai niciodată să revii cu ajutorul memoriei la Boyati. Chiar și în ultima parte a vieții tale, când amintirile despre bombă și despre proces și despre Egina se mai atenuaseră, iar povestea ta fusese îmbogățită cu întâmplări și mai îndrăznețe și cu siguranță mult mai importante, capitolul Boyati a rămas în adâncul tău la fel ca neliniștea unei boli incurabile, precum mândria unei victorii imposibile, aproape ca și cum timpul petrecut în acel loc te-ar fi marcat mai mult decât torturile și de orele petrecute așteptând să fii împușcat. Vorbeai în mod obsesiv despre Boyati cu toată lumea și în ciuda acestui lucru, nu te săturai să repeți acele lucruri nici măcar celor care le auziseră deja sau celor care nu le puteau aprecia: ofereai tuturor în dar povestea călătoriei tale în iad. Și cât de mult îți plăcea să uimești oamenii, să îi faci să se îngrozească, să îi distrezi atunci când reușeai, cu simțul umorului, să găsești părțile comice ale tragediei. Singurul lucru despre care nu povesteai niciodată era resemnarea care te cuprinsese înainte de a

ajunge acolo, speranța că aveau să te împuște repede, că aveau să te împuște imediat: nimeni nu ar putea repeta ce ai făcut tu atunci când le-ai spus gardienilor să îi ceară lui Hazizikis să îi ofere un cocoș lui Asclepios.

Boyati se află la aproximativ treizeci de kilometri de Atena, iar drumul care merge într-acolo este ușor de recunoscut deoarece este semnalat de multe indicatoare. Însă tu nu ai văzut indicatoarele, priveai indiferent asfaltul și apoi, dintr-odată, bulevardul a fost invadat de un peisaj format din dealuri cenușii; pe dealul opus se afla o clădire similară cu închisoarea din Egina, înconjurată de ziduri, cu turnulețe și cu mitraliere în acele turnulețe, având pe poartă următoarea inscripție: Închisoarea Militară din Boyati. Mașina a intrat pe poartă, apoi a ajuns într-un spațiu deschis, unde se aflau șase uși mici, aliniate și vopsite în verde. Te-au scos din mașină și te-au împins spre ultima ușă din stânga, murmurând ceva la care nu ai dat importanță, după care te-au împins înăuntru cu atâta forță, încât ai alunecat pe podea și te-ai lovit la ceafă. Ai fost năucit de lovitură, așa că au trecut câteva minute până când ai reușit să te uiți în jur și să îți aduni gândurile. Unde te aflai? Într-o celulă, desigur. Ca de obicei, era goală precum o cochilie goală: nu avea pat,

nu avea saltea și nu avea nici măcar o pătură. Singurul obiect din acel spațiu gol era o găleată. Nu era o cameră extrem de mică: avea aproximativ nouă pași pe șapte. Dar unde erau gardienii? Nu erau gardieni. Era ciudat, regulamentul cerea ca o persoană condamnată la moarte să nu rămână singură. Dar oare ce spusese tipul cu ochelari negri și respirație urât mirositoare, în timp ce tu cădeai?

— Ai ajuns acasă, asta spusese.

Și după aceea?

— Dacă îți convine, poți să rămâi aici până crăpi, asta mai spusese.

Oare ce voise să spună? Că nu aveai să fii executat nici de data asta? Imposibil, cu excepția cazului în care sentința fusese suspendată. Suspendată pentru cât? O zi, o săptămână, o lună? Era o ipoteză care nu te bucura: e atât de greu să te reobișnuiești cu ideea de a trăi când deja ești resemnat cu ideea de a muri. Totuși, te-ai târât până la perete ca să te sprijini cu spatele de el. Te-ai ghemuit așa, cu spatele lipit de perete, cu picioarele întinse pe podea și ai început să te uiți din nou prin celulă. Lângă ușă se afla un gândac care înainta încet către tine. A continuat să avanseze până când a ajuns la jumătate de metru de pantofii tăi, după care s-a oprit: era gras, negru și dezgustător. Ți-ai scuturat picioarele:

— Pleacă, pleacă de aici!

Apoi l-ai chemat înapoi, ți-a părut rău.

— Hai, vino, hai!

Gândacul a părut să te audă. S-a rotit și a început să meargă din nou înainte, pentru ca apoi să se oprească lângă călcâiul tău drept.

— Curaj, haide! l-ai îndemnat în continuare. Gândacul s-a mișcat vreo doi centimetri, ți-a evitat călcâiul și apoi și-a continuat marșul de-a lungul pantalonilor, iar când a ajuns lângă genunchi s-a oprit din nou: era nedumerit. Te-ai aplecat ca să-l observi. Avea picioare lungi și păroase și două antene drepte ca două mustăți, însă cel mai uimitor lucru erau aripile sale. Carapacea lucioasă și dură ascundea niște aripi frumoase. Deci până și un gândac putea zbura! Ai întins brațele spre el:

— Zboară!

Dar nu, nu a zburat.

— Măcar sari! Sari!

S-a urcat cu greu pe lanțul cătușelor, apoi pe cătușe, apoi pe dosul mâinii drepte, a ajuns la baza degetelor unde a părut să ezite: pe unde să o ia, ce deget să aleagă? În cele din urmă, a ales degetul mare de unde, dintr-odată, și-a pierdut echilibrul și a căzut, răsturnându-se pe pământ. Ți-a scăpat un râset. Într-un fel, ai fost fericit atunci când l-ai auzit: cine ar fi crezut că încă mai erai în stare să râzi? Și doar pentru că un gândac se rostogolise de pe degetul tău! L-ai mângâiat blând pe spate.

Te-ai întrebat cât trăia un gândac, cât te-ai fi putut bucura de compania lui dacă nu aveai să fii împușcat în curând. Te-ai întrebat chiar și dacă gândacii pot fi dresați. Când erai copil încercaseși să dresezi un cărăbuș și aproape că reușiseși. Te-ai simțit și mai fericit. Ce noroc să ai în apropiere pe cineva cu care să te joci și să vorbești, fără să fii judecat sau certat, ce binecuvântare! Unui gândac poți să îi povestești orice îți vine în minte, chiar și faptul că de multe ori curajul este întemeiat pe frică sau că în ultimele luni îți fusese deseori frică sau că îți fusese frică mai ales atunci când sosise plutonul de execuție. Ei nu au observat asta, dar tu ai făcut eforturi uriașe ca să te forțezi să rămâi atât de calm și ca să pari curajos: cu greu ai rezistat pe vasul de patrulare. Chiar și cu o oră în urmă ai rezistat cu greu. Chiar și cu o jumătate de oră în urmă sau cu un minut în urmă. Aproape de parcă nu îți mai plăcea să trăiești. Însă dintr-odată, datorită unei mici creaturi hidoase, față de care alteori ai fi simțit doar dezgust, ai realizat că avea să îți placă să trăiești, că de fapt se poate trăi și într-o celulă de nouă pe șapte pași. Este suficient să ai un pat, o măsuță, un scaun, o toaletă la care să se poată trage apa și un gândac. Poate și niște cărți, puțină hârtie, câteva creioane. Dacă nu aveau să te împuște! Ai fi putut să studiezi, să citești, să scrii

poezii: nu erai singurul om din lume obligat să stea la închisoare și uneori a sta la închisoare este o formă de protest. „Tiraniile pot fi măsurate în funcție de numărul de prizonieri politici pe care îi au, nu ești de acord, Dalí?” L-ai botezat Salvador Dalí datorită antenelor sale, care arătau ca niște mustăți, și i te-ai adresat cu acest nume până când cheia s-a întors în yală și au intrat șase paznici cu rația ta. Dalí stătea cuminte, cuminte, cu antenele în jos. Poate că se plictisise din cauza discursurilor tale și adormise.

— Ai grijă la Dalí, Papadopoulaki!

— La cine să am grijă? a întrebat soldatul care ținea tava.

— La Dalí, prietenul meu.

— Care prieten?

— El.

Ai arătat spre gândac.

— Aaa! a spus soldatul schimonosindu-și gura într-o grimasă de dezgust.

Și, cu o lovitură seacă de bocanc, l-a zdrobit. Pe podea a rămas un fel de terci albicios.

Spuneai că mai mult decât acel terci albicios ceea ce te-a tulburat a fost carapacea lui strivită de bocanc. Și sunetul ascuțit pe care ți s-a părut că l-ai auzit, atunci când a fost strivit: ca și cum gândacul ar fi scos un strigăt de durere în momentul în care a murit. Spuneai că te-ai simțit de parcă zdrobiseră un animal cu

două mâini și cu două picioare, nu doar un gândac, și că ideea de a-l pierde îți făcuse sângele să ți se urce la cap pentru că te-a silit să conștientizezi brusc cât de singur erai, să vezi cu claritate acea celulă goală, în care se afla doar o găleată și atât. Spuneai că toate aceste lucruri te-au determinat să te aprinzi cu o furie animalică și ți-au redat energia.

— Asasinule!

Cu acest urlet absurd, te-ai aruncat asupra soldatului lovindu-l cu cătușele în față. Tava cu mâncare s-a izbit de perete, soldatul a căzut pe spate. Atunci te-ai aruncat asupra celorlalți cinci, lovindu-l pe unul dintre ei cu piciorul în burtă, pe altul cu cotul în stomac, pe altul cu pumnul în nas; a fost ca și cum ai fi aruncat un chibrit aprins într-o pădure uscată, vara: în câteva secunde s-au năpustit toți pe tine, iar fața ta s-a transformat într-o mască roșie și plină de sânge. A venit și directorul închisorii și era atât de indignat încât nu reușea să fie coerent. Pe cine îi mai trimiseră de data aceasta, pe cine? Ce nebunie, repeta el în continuu, ce nebunie, el văzuse multe în atâția ani de carieră, dar niciodată un bătăuș care să se ia de un biet paznic trimis să-i aducă rația. Și ce vină avusese paznicul? Strivise un gândac, adică îi făcuse o favoare, cei de la ESA au avut dreptate să spună că erai o bestie, că trebuie să fii tratat extrem de dur, așa cum

sunt tratate animalele sălbatice la grădina zoologică de către cei care le domesticesc, el era împotriva unor asemenea lucruri, dar realiza acum că nu avea de ales, aveau să îți aplice orice fel de pedeapsă, pentru început nu avea să îți mai dea patul pe care, în ciuda dispozițiilor primite, voise să ți-l dea și nu aveai să îți primești corespondența, nu aveai să primești nici ziare, nici cărți, nici hârtie, nici stilou, exact așa cum îi spuseseră, aveai să fii tratat cu o absolută rigoare, nu aveai să ai parte nici de plimbarea zilnică în aer liber și nici de vizite din partea familiei. Și aveai să porți cătușe douăzeci și patru de ore din douăzeci și patru pentru că, dacă puteai răni oameni cu mâinile legate, ce n-ai fi putut să faci dacă ai fi avut mâinile libere? L-ai ascultat prefăcându-te că erai indiferent, dar, de fapt, i-ai analizat fiecare propoziție cu atenție extremă. Pentru Dumnezeu! Dacă ăsta anunța măsuri disciplinare, însemna că nu aveau să te împuște. Și acesta era singurul lucru care conta acum, mâine aveai să primești ajutor de la vreun sfânt. Mâine avea să fie o nouă zi.

* * *

Însă zilele nu par noi atunci când existența nu mai are nimic uman. Erai acolo de o lună și erau momente în care nu observai diferența dintre a fi viu sau a fi mort, știai că trăiești doar pentru că respirai. Înainte de orice altceva, sufereai din cauza acelei celule. Era umedă și rece pentru că nu îți ofereau nici măcar o sobă și mustea de o duhoare insuportabilă deoarece găleata era golită doar o dată la două zile. Gardienii își țineau respirația atunci când intrau sau își țineau batista apăsată pe nas și pe gură, învinețindu-se și fugind afară ca să vomite. Tu erai obișnuit cu duhoarea, însă, de îndată ce ușa se deschidea și lăsa să intre o gură de aer curat, simțeai diferența și uneori te apuca greața și nu mai reușeai să înghiți nimic. Absența patului făcea ca suferința să fie și mai mare. Deși la fel fusese și la ESA și la Egina, nu reușeai să te resemnezi cu ideea de a dormi pe jos, ca un câine râios; mai mult, podeaua era rece ca gheața, gresia era acoperită de mucegai, iar aceste lucruri cu siguranță nu te-au ajutat cu faptul că erai veșnic răcit și că tușeai mereu. Și îți era dor de o pernă.

— Dați-mi măcar o pernă! ai strigat.

Dar Patsourakos, acesta era numele directorului, se prefăcea că era surd, temându-se că șefii lui aveau să îl acuze că

era prea moale. Îți foloseai geaca mototolită pe post de pernă, iar fără geacă înghețai de frig. Ca să nu înghețI, îți întrerupeai somnul, te ridicai și începeai să te plimbi în stânga și în dreapta și, ca atare, după un timp, picioarele îți deveneau rigide și trebuia să te întinzi din nou sau să stai cu spatele sprijinit de perete: să clănțănești din dinți și să aștepți razele soarelui. Nu că ai fi putut să vezi soarele pe geam: cine știe din ce motive, puseseră un carton pe geam. Totuși, îi simțeai căldura și așteptai acea căldură cu mai multă nerăbdare decât așteptai mâncarea. Nu îți păsa foarte mult de mâncare pentru că tava aceea așezată pe podea îți provoca greață și pentru că nu puteai mânca, având cătușele. Cătușele! Cea mai mare suferință îți era provocată de cătușe: încă aveai cătușe. În prima zi ai crezut că aveau să renunțe la ele. „Pentru Dumnezeu, doar nu mă vor ține la închisoare încătușat, niciun prizonier nu trebuie să poarte cătușe, trebuie să fie o neatenție, da, au uitat să îmi dea jos cătușele”, iar când paznicul s-a întors pentru a goli găleata i-ai întins brațele.

— Papadopoulaki, cătușele. Ați uitat de cătușe.

Dar paznicul nu a răspuns și Patsourakos ți-a explicat după o săptămână că cele mai stricte ordine pe care le primise erau legate de cătușe.

— Sunt încătușat din 13 august!

— Nu e vina mea, Panagoulis. Așa mi s-a spus să fac și așa trebuie să fac.

Ți le scoteau doar pentru douăzeci de minute, o dată la douăzeci și patru de ore, ca să îți faci nevoile, iar acele douăzeci de minute nu corespundeau niciodată cu nevoile tale. După acel interval, a-ți da jos pantalonii devenea o gimnastică foarte complicată, mai ales că lanțul care unea cele două inele avea treizeci de centimetri. Iar cele două inele erau atât de strânse, încât îți răniseră încheieturile și din acele răni îți curgea mereu sânge amestecat cu puroi.

Și totuși, nu aceste lucruri te aduceau la disperare. O făceau singurătatea și izolarea. Nu aveai nici cea mai vagă idee despre ceea ce se întâmpla dincolo de acele ziduri sau măcar în interiorul închisorii, nu știai nici măcar câți deținuți se afiau acolo sau cine erau cei din celulele alăturate. Singurii oameni cu care dădeai ochii erau gardienii care veneau ca să îți aducă mâncare sau ca să golească găleata, iar aceștia, indiferent dacă îi salutai sau îi insultai, nu îți vorbeau. Acest lucru le fusese interzis, iar pentru a auzi o altă voce decât vocea ta, trebuia să ciulești urechile ca să prinzi ecoul vreunei altercații sau al vreunui cântec. Acea tăcere încăpățânată îți distrugea nervii și uneori te făcea să îți fie dor de

interogatoriu și de Egina. Îți spuneai că moartea putea fi înfruntată, că torturile puteau fi îndurate, însă nu și tăcerea. Inițial, tăcerea nu pare să îți facă rău, ba dimpotrivă, pare să te ajute să gândești mai bine și mai mult, însă curând îți dai seama că, de fapt, în acea tăcere gândești mai puțin și mai prost deoarece creierul slăbește atunci când funcționează bazându-se doar pe memorie și atât. Un om care nu vorbește cu nimeni și căruia nimeni nu îi vorbește este precum o fântână care nu e alimentată de nicio sursă de apă: încetul cu încetul, apa din ea devine stătută și mâloasă și se evaporă. Din când în când vorbeai cu o pată de pe perete. Petele de pe pereți pot fi o companie grozavă pentru că ele se mișcă, iar contururile lor nu sunt niciodată la fel, mereu se deplasează și câteodată redau un obiect, alteori un profil, alteori o față, alteori un corp, uneori poate chiar chipul unui prieten sau corpul unei femei pe care o dorești. Și ajungi să vorbești cu ele, așa cum vorbești cu un gândac. Dar, să fim sinceri, există o mare diferență între o pată de pe perete și un gândac, iar atunci când comparai, sufereai. Îți lipsea enorm Dalí, gândacul. Îți lipsea atât de mult, încât ai ajuns să te îndoiești de propria sănătate mintală: un om poate deplânge moartea unui câine, a unei pisici, dar nu moartea unui gândac. Și cât te-ai tot amăgit că avea

să apară un alt gândac! Ba chiar ai căutat câteva zile, spunându-ți că acolo unde există un gândac, mai există sigur încă unul, că niciun animal nu trăiește singur, însă nu ai găsit nimic altceva decât niște biluțe ovoidale care semănau cu niște excremente de șoareci. E inutil să mai adaug că acest lucru te-a făcut să te entuziasmezi foarte tare, că ți-ar fi plăcut enorm să ai un șoarece: ar fi fost și mai bun decât un gândac. Șoarecii sunt inteligenți, drăguți și ușor de dresat. Dar chiar și această speranță a dispărut în curând: nu erau excremente de șoarece, ci de păianjen. Însă nu era niciun păianjen. Nu, chiar nu era nimic viu în acea celulă. Era acea tăcere și atât. Desigur, dacă ți-ar fi dat o carte sau un ziar, cititul te-ar fi ajutat să îți menții creierul activ și să dialoghezi măcar cu acele cuvinte scrise, însă interdicția a continuat și acest lucru a înrăutățit tăcerea, monotonia, plictiseala. Plictiseala! Când ești închis între patru pereți cu o găleată urât mirositoare și atât, lipsa de activitate este o tortură, un minut se dilată într-o sută de ani și pierzi noțiunea timpului.

Nu mai știai cum să măsori timpul. Nu aveai ceas, nu îți fusese returnat după ce fuseseși arestat și erau momente în care nici nu realizai dacă era dimineață sau după-amiază. Te întrebai mereu: oare ce oră o fi? La ESA nu ți-ai pus niciodată

această întrebare, acolo nu îți păsa deloc când ți se spunea că era nouă dimineața sau cinci după-amiaza și nici în timpul procesului nu ai întrebat niciodată. Și nici la Egina, dacă nu era noapte... În schimb, la Boyati, curiozitatea de a ști cât era ceasul te consuma într-un mod aproape spasmodic și bineînțeles că acei porci nu îți răspundeau.

— Cât e ceasul?

Tăcere.

— Răspunde-mi! Cât este ceasul?!

Tăcere. De parcă le tăiaseră limba. Totuși, cel mai rău lucru era un altul: era faptul că pierduseși numărul zilelor, al săptămânilor, al lunilor. În prima săptămână, atunci când se lăsa întunericul, ai gravat un semn pe ușă, dar când ai ajuns la cel de-al optulea semn, te-ai îmbolnăvit și nu ai mai gravat nimic, așa că:

— Ce zi este? Ce lună este?

Tăcere. Degeaba te enervai sau strigai.

— Spune-mi, pentru Dumnezeu, ce te costă?!

Tăcere. Când îți intrase în cap ideea că trecuseră cel puțin trei luni, din pură întâmplare ai descoperit că trecuse doar una și atât. S-a întâmplat în ziua în care te-au lăsat să ieși pentru prima oară.

— Ieși afară, Panagoulis. Afară!

— Ce este? Ce se întâmplă?

— O vizită.

— Cine e?

— O să vezi.

Pe jumătate orbit de lumina soarelui și clătinându-te de la cât de slăbit erai, ai ajuns în sala de vizite. Dacă avea să fie mama ta? Nu o mai văzuseși de aproape doi ani, din ziua în care ai dezertat. Chiar era mama ta. Iat-o cu haina ei de duminică, cu pălăria ei în formă de turban, arătând ca o femeie de la țară îmbrăcată în haine de sărbătoare. Dar de ce nu te saluta? De ce privea în altă parte? Te-ai apropiat de gratii pentru a o striga, însă de emoție parcă ți s-a blocat gâtul, iar buzele nu ți s-au mișcat. Ai tușit. Ea s-a întors, te-a privit o clipă fără atenție, iar apoi a început să privească din nou în altă direcție. După câteva secunde li s-a adresat paznicilor cu furie:

— Ei bine, vine sau nu vine?

— A venit, nu îl vedeți?

Pupilele sale te-au privit din nou fugitiv și apoi au trecut mai departe, căutând pe cineva care ar fi trebuit să se afle acolo și care nu era; acel schelet alb cu cearcăne vinețiii și cu cătușe în jurul încheieturilor extrem de subțiri nu semăna cu tine la trăsături.

— Nu, unde este?

Ai spus cu o voce slabă:

— Sunt aici.

Și imediat după aceea un strigăt a zguduit încăperea:

— Asasinilor! Ce i-ați făcut, ucigașilor!

Nu ai fi crezut niciodată că mama ta era capabilă să plângă; nu văzuseși niciodată o lacrimă pe genele ei. Însă acum plângea și a durat mult până să se liniștească, să vorbească și să îți aducă aminte ce frumos era să asculți vocea altcuiva. Da, sigur că avea multe lucruri să îți spună. Și ea fusese arestată, împreună cu tatăl tău, știai? Fuseseră eliberați pe 24 noiembrie, iar el nu se simțea bine, cele o sută trei zile de persecuție pe care le îndurase îl tulburaseră, dar nu trebuia să îți faci griji, acum era mai bine. De altfel, nu știa că erai la închisoare. Nici măcar nu știa că fuseseși judecat, ea îi ținuse ascuns acel lucru. În ceea ce privea pedeapsa cu moartea, aceasta fusese suspendată. Da, avea să rămână valabilă timp de trei ani, dar toată lumea credea că, în pofida lui Ioannidis, Papadopoulos nu avea să te împuște. În Europa se vorbea prea mult despre tine, deveniseși un simbol, numele tău era pe buzele tuturor. Doar din acest motiv o lăsaseră, în sfârșit, să vină să te viziteze, iar în dimineața aceea, Patsourakos îi dăduse voie să îți aducă niște mâncare. Mai ales că poimâine... Ai întrerupt-o:

— Ce zi este?

— Nu știi ce zi este?! 23 decembrie! Poimâine este Crăciunul!

— Crăciunul?! Vrei să spui că sunt aici doar de o lună?

— Da, sigur, da.

După acea descoperire, după acea traumă, te-ai răzvrătit. Nu, nu mai puteai continua așa. Un om nu poate trăi fără a avea măcar noțiunea timpului. Ce biluțe de șoarece sau de păianjen? Trebuia să evadezi! Și, între timp, să ceri un tratament uman. Pentru Dumnezeu! Voiai un pat și un ceas, o toaletă decentă și ziare în fiecare dimineață. Și mai voiai ca ei să vorbească cu tine. Ce sentință stabilise că tu trebuia să fii mereu singur, fără un ceas cu care să măsori timpul, fără un calendar ca să știi ce zi era, fără ca vreo persoană să îți răspundă la întrebări sau să îți adreseze vreo jumătate de cuvânt? Cu ce drept se răzbuna pe tine Ioannidis pentru că nu erai mort și îngropat? Aveai să faci greva foamei, aveai să continui să o faci până să ajungi în comă, iar dacă Patsourakos nu avea să cedeze, toată treaba avea să ajungă la urechile lui Papadopoulos care avea să accepte solicitările tale ca să nu scandalizeze opinia publică europeană. Desigur, a începe o grevă a foamei având atâta mâncare în fața ochilor ar fi fost aproape o nebunie. Ai admirat tot ceea ce adusese mama ta. Ah, probabil că iepurele era delicios, exista oare vreun fel de mâncare care să îți placă mai mult decât iepurele? Poate ficatul. Dumnezeule! Erau și ficăței! Cu frunze de dafin! Ce mai era? Tocană! Dacă ar fi trebuit să alegi între

iepure, ficat și tocană, te-ai fi simțit mai încurcat decât Paris care a fost nevoit să ofere mărul celei mai atractive zeițe: de câte milenii nu mai mâncaseși astfel? Și aveai mâncare pentru zile întregi, oare trei zile aveau să îți fie suficiente pentru a consuma o parte din ea? În prima zi ficățeii care se strică ușor, a doua zi tocănița, care altfel ar fi căpătat un gust rânced, iar în ziua de Crăciun iepurele! Da, mărul lui Paris i se cuvenea iepurelui rumenit la perfecțiune, mirosind a salvie. După aceea, să înceapă postul! Timp de două zile te-ai îmbuibat atât de tare, încât de Crăciun nu ai fi putut înghiți nici măcar o cafea. A fost dificil să nu sărbătorești Crăciunul mâncând iepurele, dar a doua zi avea să fie al tău și i-ai spus acest lucru:

— Răbdare, frumosule, răbdare! Vom amâna greva foamei timp de douăzeci și patru de ore, astăzi pur și simplu nu o pot face, îmi pare rău!

Apoi ai încercat să faci, fericit, câțiva pași de dans, mișcându-te între ușă și peretele opus, între perete și ușă. Însă după cea de-a patra tură te-ai oprit, încruntându-te. În mod ciudat, la ușă era ceva diferit: lumina nu trecea prin vizor ca de obicei. De ce? Te-ai apropiat, ți-ai sprijinit fruntea de el și imediat ai sărit în spate: un ochi te privea de după vizor. La dracu'! Deci te văzuse discutând cu iepurele fript, dansând și comportându-te

ca un prost! Ce jenă, ce rușine. Cine era? Dar ce mai conta cine era, oricine ar fi fost, merita să fie pedepsit. Ai ridicat brațele încătușate, ți-ai înfipt degetul arătător drept în gaură și ți-a răspuns un țipăt de durere, urmat de un cor de voci agitate.

— Repede, la infirmerie! L-a rănit, aproape că l-a orbit! Ce vorbesc, nu aproape, chiar l-a orbit! Ce bestie, ce fiară! Hai să-i dăm o lecție acestei bestii!

Iar o altă voce:

— Nu, nu, văd! Nu m-a orbit, văd, vă jur! A fost ghinion. Nu a făcut-o intenționat, vă spun, lăsați-l în pace, e Crăciunul!

Însă degeaba. Ușa celulei s-a deschis și șapte oameni furioși, hotărâți să se răzbune pentru acea insultă, au năpustit înăuntru.

— Bestie, bestie oribilă, bestie, îți dăm noi Crăciun!

Se părea că își regăsiseră brusc corzile vocale, că tăcerea fusese dintr-odată întreruptă cu scopul de a te surzi. Și în curând nu s-au mai limitat doar la a striga: au început să te bată. Cu toții împreună, toți șapte. Jenat de cătușe, nu puteai nici măcar să încerci să te aperi și în curând te-ai trezit grămadă pe podea, plin de zgârieturi și de vânătăi, între iepurele strivit și excrementele din găleata răsturnată. Crăciun fericit, Crăciun fericit!

* * *

Și totuși, în mod paradoxal, acea bătaie încasată de Crăciun a făcut ca totul să fie mai ușor. A făcut astfel încât prima grevă a foamei de la Boyati să fie aproape tolerabilă. De fapt, când faci greva foamei, începutul este dificil. Primele trei zile. După ce trec acestea, intervine o mare stare de slăbiciune și dorința de a mânca dispare. Așa că dacă începi postul după o bătaie bună care te amorțește, nici nu observi că stomacul tău este gol, ai nevoie de orice altceva în afară de mâncare, și asta ai făcut din momentul în care cei șapte te-au lăsat în pace: timp de șaptezeci și două de ore ai refuzat chiar și apa. După aceea ai acceptat o ceașcă de cafea, apoi ai luat-o de la capăt până când ai căzut într-o stare de lâncezeală atât de adâncă, încât ți-ai pierdut cunoștința și așa ai fost găsit de către medicul de la ESA: același care încercase să te ajute în ziua arestului tău. În acea zi erai pe jumătate mort deoarece trecuseră aproape două săptămâni de când nu puseseși gura pe mâncare. Brusc, ai simțit un ac care ți-a străpuns brațul și o văpaie de căldură care ți-a pus sângele în mișcare, oferindu-ți o stare de bine. Ai deschis ochii și el era acolo, aplecat deasupra ta, cu fața lui isteață, cu ochii care îi sclipeau de complicitate și de ironie.

— *Yassou*[1], Alekos.

— Salut.

— Cine ești?

— Mă cunoști. Sunt un doctor. Mă numesc Danarukas.

— Ce vrei?

— Să te ajut.

— Precum colegul tău care asistă la torturi?

— Eu nu asist la torturi.

— Mincinosule!

Ți-a răspuns băgându-ți o bucată de ciocolată în gură:

— Spune-mi de ce nu mănânci.

— Pentru că vreau un calendar. Un ceas și un calendar. Și pentru că vreau ca ei să vorbească cu mine!

— Prea puțin, ce altceva mai vrei?

— Vreau să-mi fie scoase cătușele.

— Tot puțin, ce altceva mai vrei?

— Vreau să mi se dea un pat.

— Tot puțin, altceva?

— O toaletă decentă.

— Altceva?

— Ziare. Și niște cărți. Și un stilou. Și hârtie.

— Așa mai merge. Dacă ceri un singur lucru, nu ți-l vor da niciodată. Dacă ceri multe, îți vor da unul. Sau două. O să raportez. Între timp, ascunde ciocolata asta. O să ai nevoie de ea data viitoare.

A plecat cu lista ta de cerințe și a doua zi a sosit patul. Două zile mai târziu, a sosit un soldat cu o față blândă și plăcută:

— Bună dimineața, Alekos!

În ziua de Crăciun îl puseseră de pază în afara celulei tale, fără a-i spune cine erai. Îi explicaseră doar că erai un criminal foarte, foarte periculos și că nici măcar nu trebuia să vorbească cu tine, iar acest lucru trezise în el o curiozitate foarte mare: începuse să te studieze prin vizor pentru a afla cum arăta un criminal foarte, foarte periculos și primise imediat un deget în ochi. L-ai examinat cu ostilitate:

— Cine ești?

— Sunt cel căruia i-ai băgat degetul în ochi.

— Așa te înveți minte să nu spionezi lumea.

— Eu nu sunt spion.

— Toți spionii spun „Eu nu sunt spion”.

Soldățelul a zâmbit și, fără să răspundă, s-a dus la găleată ca să o golească. Și dacă era sincer? Era necesar să îl provoci, ca să te asiguri. Ai început să îl provoci:

— Văd că îți place să aduni rahat, Papadopoulaki.

— Nu, dar pe al tău îl adun cu drag, Alekos. Pentru că te admir.

Măi să fie! Părea sincer. Ai așteptat să se întoarcă cu găleata curată și ai început să îl chinui din nou.

— Desfă-mi pantalonii, Papadopoulaki. Vreau să urinez.

A zâmbit din nou, cu blândețe. A pus la loc găleata curată și apoi ți-a desfăcut,

serios, pantalonii.

— Acum ajută-mă să urinez.

— Nu, Alekos, asta nu. Nu se cade. Îți scot cătușele și o vei face singur.

— Aha! Ți-au dat permisiunea să îmi dai jos cătușele, Papadopoulaki?

— Nu, nu mi-au dat voie, dar de mult îmi doresc să o fac.

— Nu cred.

— Poți să nu crezi.

Te-ai înmuiat puțin:

— De ce nu ai vorbit niciodată cu mine?

— Pentru că nu te cunoșteam.

— Sau pentru că nu ai avut curaj, pentru că ți-au spus că e interzis să vorbești cu mine?

— Știam că e interzis și totuși, zilele trecute, când delirai, am vorbit mereu cu tine. Deci, vrei sau nu să îți scot aceste cătușe?

— Tu scoate-le și eu o să fug.

— Dacă fugi, te vor prinde din nou și vor aduce în locul meu pe cineva care nu îți va fi prieten.

I-ai întins mâinile. Ți-a scos cătușele.

— Și dacă ți-aș fura acum cheile și revolverul?

— Nu o vei face.

— De ce?

— Pentru că ar fi o prostie. Vrei să urinezi sau nu?

Uimit, ai urinat și între timp l-ai studiat cu colțul ochiului: nu, nu mințea. Ai simțit

cu tot instinctul tău că nu mințea și, după o ușoară ezitare, i-ai întins din nou mâinile ca să îți pună cătușele la loc. Pe încheietura mâinii drepte, cea mai infectată, rana distrusese carnea până la os.

— Ce-i asta? Trebuie să fii tratat, Alekos, bandajat!

— Pune-mi cătușele, Papadopoulaki, și încetează cu această farsă.

— Ești nedrept. Și nu am de gând să pun cătușe pe o asemenea rană. Merg imediat să caut medicamente și un bandaj.

— Nu.

— Mă duc oricum.

S-a dus și s-a întors după o oră cu un unguent și cu un bandaj.

— Ți-a luat ceva timp, Papadopoulaki. Ai mers să raportezi ce progrese ai făcut?

— Nu, am pierdut vremea ca să îți las mâinile libere mai mult timp.

Apoi te-a tratat, te-a bandajat și ți-a pus din nou cătușele cu o expresie care te-a convins mai mult decât orice cuvânt.

— Mulțumesc, Papadopoulaki!

— Numele meu nu este Papadopoulaki. Numele meu este Morakis. Sunt caporalul Morakis.

Ți-a luat aproape o lună ca să te convingi că nu mințea și în acea lună ai fost deseori crud cu el, așa cum știai să fii de fiecare dată când voiai să te asiguri de un adevăr. De fapt, cu cât îți plăcea mai mult de cineva, cu atât te temeai mai mult

să nu fii păcălit sau să lași garda jos, așa că îl făceai să sufere. Însă, într-un final, bunătatea lui te-a convins. Îți era chiar devotat. Erau momente în care te întrebai cum te-ai fi descurcat fără el; în afara faptului că îți golea găleata chiar și de trei ori pe zi, el a fost cel care ți-a adus ziarele, creioanele și hârtia de scris pe care Patsourakos ezita să ți le dea. Nu că Patsourakos ar fi fost nemilos, o vreme ți-a permis chiar să îți vezi mama în capelă în loc să vă vedeți în sala de vizite cu gratii. Totuși, în ziua în care gardienii te-au prins dându-i un bilet, pentru a nu părea implicat în ochii lui Ioannidis, ți-a luat ziarele, creioanele, hârtia, pe scurt, tot ceea ce cuceriseși cu acea grevă a foamei care fusese întreruptă din Danarukas. Ți-a lăsat doar patul și atât. În plus, Morakis îți scotea cătușele, riscând de fiecare dată să fie prins și tocmai asta te-a convins că puteai într-adevăr să ai încredere în el și să îi mărturisești că voiai să evadezi. Nu a părut surprins:

— Știu, dar va fi foarte greu.

— Nu, am nevoie doar de o uniformă. Ai una?

— Am una de liberă trecere.

Te-ai măsurat și l-ai măsurat și pe el: era mai scund decât tine și mai îngust în umeri, dar în linii mari aveați aceeași constituție.

— În regulă, îmi vei da uniforma de liberă trecere și tu o să te îmbraci cu cea pe care o porți acum.

— Eu?!?

— Bineînțeles că și tu o să vii cu mine.

— Dar eu...

— Ei hai, ce-i cu fața asta? O să ai destul timp să te obișnuiești cu ideea. Oricum, mai întâi trebuie să-mi recapăt forțele. Încă sunt atât de slăbit, încât nu aș ajunge nici măcar până la poartă.

— Și când crezi că...

— Nu știu. Nu e nicio grabă. Acum adu-mi o cină copioasă.

Ți-a adus cina și ai mâncat cu poftă. Ai mâncat așa în fiecare zi: ai devenit atât de liniștit, încât Patsourakos ți-a oferit o masă și un scaun, plus plimbarea în aer liber. Singurul lucru pe care nu l-a făcut a fost să îți scoată cătușele: cei de la ESA nu își dăduseră acordul.

— Începeți să faceți pe bunul samaritean, domnule director?

Cu sau fără cătușe, tu oricum te-ai întremat repede. În primăvară rănile de la încheieturi aproape că se vindecaseră, îți recăpătaseși o parte din greutate și chiar se întâmpla să fii auzit cântând pe un ton festiv poezia aceea tristă pe care o scriseseși în săptămâna în care procesul a fost suspendat: „Au plecat porumbeii albi,/ iar cerul s-a umplut de corbi,/ de păsări negre./”. Îți plăcea să cânți acele versuri

pentru că, fiind afon, știai că aveai să enervezi și mai tare gardienii.

— Ciocul mic, Panagoulis!

Apoi a venit luna mai și căldura și atunci s-a întâmplat acel lucru dramatic.

Într-o dimineață ți-au scos cătușele, ți-au adus o găleată cu apă fierbinte, ți-au făcut baie, te-au tuns, te-au bărbierit, ți-au oferit o cămașă curată și o pereche de pantaloni călcați și ți-au spus că puteai să mergi în curte și să-ți dezmorțești picioarele cât doreai. Acest lucru te-a surprins, dar nu te-a făcut să bănuiești nimic: evident că se hotărâseră să capituleze și de ce ai fi refuzat o gură de aer proaspăt? Ai ieșit din celulă. Nu era nimeni în curte. Te-ai sprijinit de perete, ți-ai întors fața spre soare și o minge a ricoșat spre picioarele tale. Ai făcut ochii mari ca să vezi cine o aruncase, dar soarele era orbitor și din nou nu ai văzut pe nimeni. Oare fusese Morakis? Ai trimis leneș mingea înapoi. Mingea s-a întors. Da, probabil că era Morakis, ascuns pe undeva și cu chef de glume. Cu și mai mult entuziasm ai dat încă un șut în minge. Mingea s-a izbit de peretele opus, care a făcut-o să ricoșeze: pentru a treia oară mingea a ajuns lângă picioarele tale. Ah, Morakis! Voia să te provoace, nu? Ei bine, aveai să îi faci hatârul. De secole nu te mai jucaseși cu o minge, dar aveai să îi arăți că

până și vlăguit cum erai puteai să îi ții piept.

— Hopa! Hopa! Hopa!

Ai pasat mingea de două ori, de trei ori, până când ai rămas fără vlagă și ai început să gâfâi:

— Sunt obosit, Morakis!

Dar nimeni nu ți-a răspuns.

— Morakis!

Din nou tăcere. Oare era posibil să nu fi fost Morakis? Și, în timp ce îți puneai aceste întrebări, ai avut senzația neplăcută că erai observat. Cu toate acestea, curtea era goală. Goală? Nu, acum că te obișnuiseși cu soarele, ai văzut un sergent în spatele curții. Gesticula:

— Haide, Alekos, haide!

Nu îl cunoșteai. Cine era?

— Haide, Alekos, haide, joacă!

Înroșindu-te, te-ai întors cu spatele și te-ai întors în celula ta. Apoi l-ai așteptat pe Morakis, iar când acesta a sosit, a doua zi, a fost suficient doar să te uiți la modul în care ți-a întins ziarele ca să înțelegi totul. În toate apărea o poză cu tine, în timp ce jucai fotbal, și toate subliniau cât de infame erau calomniile răspândite de radiourile străine, că erai încătușat de nouă luni, că dormeai pe jos ca un câine și că nu vedeai niciodată soarele, că erai îngropat de viu; ziariștii greci și corespondenții străini avuseseră ocazia să verifice că, dimpotrivă, erai într-o stare

bună de sănătate, erai bine spălat, bine îmbrăcat și fără cătușe, că ieșeai din celulă când doreai și că atât de puțin îți era dor de lumină, încât intrai în celulă deși nu ți se cerea acest lucru. Morakis emana tristețe:

— Era dimineața mea liberă... Dacă aș fi fost aici, nu s-ar fi întâmplat... Te-aș fi avertizat... Am aflat abia ieri-seară și...

— Spune-mi unde erau.

— În sala de vizite. I-au ascuns în sala de vizite. Te-au privit de la ferestre.

Ai tăcut câteva minute, apoi ai izbucnit în plâns și i-ai spus lui Morakis să se pregătească: într-o săptămână voiai să evadezi.

* * *

S-a întâmplat pe 5 iunie 1969, vineri noaptea, când închisoarea dormea. Morakis a venit cu uniforma în geantă și te-ai îmbrăcat cu ea. Apoi ți-ai pus hainele în geantă, ai aranjat păturile astfel încât să pară că acopereau silueta unui om, pentru a induce în eroare pe cineva care ar fi privit pe vizor și ai ordonat:

— Să plecăm!

Păreai că urma să mergi la un picnic. Pe de altă parte, Morakis părea nervos: conștientizarea faptului că era pe cale să devină dezertor și responsabil de evadarea

cea mai temută de regim îi făcea mâinile să tremure.

— Închide-o tu, eu nu reușesc, a spus el arătând spre ușa celulei tale și întinzându-ți setul de chei.

Ai încuiat-o cu degetele sigure și ai pornit prin întuneric fără să știi cum aveai să treci de primul obstacol: să treci de poarta închisorii. Dacă paznicul avea să te recunoască? Dacă avea să îți ceară documentele? Paznicul era pe jumătate adormit.

— Vorbește tu, a spus Morakis.

Ai făcut un pas înainte și i-ai spus:

— Trezește-te, băiețaș!

Apoi i-ai aruncat grămada de chei:

— Deschide poarta, băiețaș!

— De fapt, domnule caporal...

— Când vorbești cu superiorul tău stai în poziție de drepți!

— Da, domnule caporal.

— Și ce e cu jacheta asta descheiată? E un nou mod de a purta uniforma?

— Nu, domnule caporal. Vă rog să mă scuzați, domnule caporal!

— Lasă-mă să verific dacă totul este în ordine aici.

— Da, domnule caporal. Verificați, domnule caporal.

În spatele tău, Morakis se plângea în șoaptă:

— O, nu! Chiar e nevoie? Vai, nu!

Dar tu nici nu îl auzeai, prins de rolul pe care continuai să îl joci cu nerușinare.

— Fii atent aici! Așa se țin cheile? Să îți fie rușine! Cu atâta neglijență, oricine ar putea evada, la naiba! Oricine! Bine, doar pentru azi te iert. Dar mâine te aștept să îmi raportezi, m-ai înțeles?

— Da, domnule caporal.

— Deschide poarta!

— Imediat, domnule caporal.

— Și dacă ne întoarcem, să nu strigi „Cine-i acolo?" sau alte prostii, ai înțeles?

— Da, domnule caporal.

A deschis poarta și v-ați trezit în centrul militar de care aparținea închisoarea, iar acum trebuia să vă confruntați cu cel de-al doilea obstacol: să ieșiți din centru. Dar cum? Ar fi fost de neconceput să vă prezentați în fața celuilalt paznic și să repetați aceeași comedie, iar să vă cățărați pe zidul care înconjura centrul și să îl săriți era foarte riscant: refiectoarele din turnulețe luminau zidul o dată la cincizeci de secunde. Cu toate acestea, nu ați avut de ales. V-ați ghemuit în cel mai îndepărtat punct din cazarmă, așteptând momentul potrivit și imediat ce acesta a venit:

— Hai!

Morakis s-a urcat repede pe umerii tăi, s-a cățărat pe perete, a ajuns în vârf, a întins brațele și te-a tras în sus:

— Ai grijă la sârma ghimpată!

La sârma ghimpată sau la fascicolul de lumină care avansa fără oprire și care avea să vă ajungă pe voi într-o clipă?

— Să sărim!

S-a auzit o ruptură dublă: pantalonii amândurora s-au rupt, la fel și jachetele. Dar saltul a decurs bine, nu v-ați rupt nimic și nu v-ați lovit, puteați să o luați la goană, în jos, pe deal și să ajungeți la drum; singurul obstacol se afla chiar la jumătatea drumului: un cioban cu turma și cu câinele lui.

— Ne va vedea câinele?

— Să sperăm că nu.

— Curaj!

Morakis a pornit primul. Alerga aplecat, ca un iepure sălbatic, în schimb tu trebuia să te oprești din când în când ca să îți tragi respirația, iar câinele te-a văzut. A lătrat și a lătrat. A continuat să latre până când ai ajuns la drum, plin de pământ și gâfâind. Iar acum trebuia să ajungeți la Atena.

De obicei, cei care evadează din închisoare o fac cu ajutorul unei persoane din exterior, de exemplu, al unei persoane care îi așteaptă cu mașina și care îi ajută să își continue evadarea. Însă din cauza lipsei tale de încredere, combinată cu plăcerea jocului imposibil, această soluție nu a fost luată în calcul, așa că i-ai interzis lui Morakis să caute ajutor. Nimeni nu trebuia să știe că aveai să fugi împreună cu el, totul trebuia să se bazeze pe soartă și pe

inițiativa ta, așa că nu era niciun om pe drum.

— Și acum? a întrebat Morakis.

— Acum luăm autobuzul.

— Autobuzul?!

— Da, autobuzul: așa cum ar face doi caporali aflați în permisie.

Chiar atunci venea autobuzul și tu te-ai urcat împreună cu Morakis, dar nu a durat mult până să realizezi că fusese o greșeală. Cu uniformele atât de rupte și de jerpelite, nu prea arătați ca doi caporali aflați în permisie. Conductorul v-a privit nedumerit:

— O luptă?

— Ooo, da! Un ticălos și-a permis să insulte armata.

— Mergeți în oraș?

— Nu, coborâm la următoarea oprire.

Ați coborât. Morakis părea tot mai neliniștit.

— Și acum?

— Acum luăm un taxi.

A venit și taxiul. V-a dus doar câțiva kilometri pentru că deservea numai zona Boyati. Apoi ați continuat pe jos, protejați de întuneric și atât.

— Și acum?

— Acum îmi scot uniforma.

Te-ai ascuns în spatele unui copac, ai luat hainele pe care le puseseși în geanta lui Morakis, te-ai schimbat și ai respirat

ușurat: în acest mod avea să fie pierdută urma celor doi caporali în uniformă.

— Și acum?

— Acum căutăm un alt taxi, și apoi încă unul, până ajungem la Atena.

Cel de-al treilea taxi v-a lăsat în oraș la miezul nopții și în acel moment a devenit evidentă tulburătoarea fragilitate a acelui plan încredințat sorții: unde aveați să vă ascundeți? În timpul pregătirilor, Morakis te întrebase de mai multe ori:

— Unde o să mergi după aceea? Eu pot să mă refugiez pe la vreo fată, pe la vreo rudă, dar tu? Familia ta este urmărită, camarazii tăi sunt în închisoare. Cum te vei descurca?

Iar tu i-ai răspuns mereu:

— Nu îți face griji, o mie de case sunt gata să mă găzduiască.

Care case? Casele celor care se trezesc atunci când riscul a trecut sau când libertatea a fost redobândită, altfel spus casele celor care bat din gură sau ale lașilor care la primul obstacol se topesc precum lumânările care ard? Unii nici măcar nu ți-au deschis ușa.

— Cine e?

— Sunt eu, Alekos, am fugit, lasă-mă să intru!

— Pleacă, glumești, du-te de aici!

Alții au deschis ușa cu lanțul încă pus și, doar văzându-te, au fost cuprinși de panică:

— Nu pot, este prea periculos, nu pot!

Chiar și o fată care spunea că te iubește te-a izgonit ca pe un cerșetor lepros:

— Pleacă, repede! Doar nu vrei să ajung la ESA din cauza ta?

La trei dimineața încă rătăceați dintr-un cartier în altul, iar Morakis devenise disperat:

— Ce facem? Unde te las?

Tu erai epuizat, să mergi atâta pe jos îți extenuase picioarele și abia târându-le, ai șoptit:

— Nu mai sunt obișnuit, trebuie să mă odihnesc, trebuie să mă odihnesc.

În cele din urmă ați observat o clădire care urma să fie demolată:

— Și dacă ne-am odihni aici?

— Bine, a răspuns Morakis.

Ați adormit imediat, întinși unul lângă celălalt ca niște copii, iar în zori ați fost treziți de strigătele cuiva:

— Poponarilor! Nu mai veniți să vă faceți porcăriile pe șantier, poponari jegoși, ați înțeles? Poliția, poliția!

Abia dacă ați apucat să vă ridicați și să fugiți, urmăriți de un grup de muncitori amenințători. Odată ce ați luat colțul, tu te-ai oprit:

— Repede, trebuie să ne separăm!

— Nu te pot lăsa singur, Alekos, nu pot!

— Ba da, poți! Pleacă, am spus să pleci!

— Dar unde vei merge, unde?

— Nu știu, nu te mai gândi și fugi!

Muncitorii se apropiau:

— Poliția, arestați-i, poliția!

Morakis a luat-o la fugă. Nici măcar nu ai avut timp să îl saluți, să îi mulțumești, să îi spui la revedere.

Și astfel te-ai regăsit de unul singur în orașul care atunci se trezea. Expus la lumina soarelui, cu fața aceea care în urmă cu șase luni fusese fotografiată și care apăruse în fiecare ziar, cu mustața aceea care te făcea ușor de recunoscut chiar și într-o țară plină de mustăcioși: dacă te-ai fi gândit măcar să te razi! Fonogramele aveau să spună: „Poartă pantaloni închiși la culoare, un tricou albastru-deschis și are mustață.” Până în acel moment, la ora șapte dimineața, cu siguranță descoperiseră deja fuga și fonogramele fuseseră deja trimise, așa că nici nu se punea problema de a lua un taxi. Cu atât mai puțin un autobuz. La fel de rău ar fi fost și să continui să mergi pe străzi aglomerate sau pustii. Problema aceea trebuia rezolvată imediat, chiar în cartierul în care te aflai. Ce cartier era? Aaa, da: Kypseli. Cine locuia în Kypseli? Patitsas! Dimitris Patitsas! Cum de nu îți trecuse prin cap noaptea trecută? Dimitris era o rudă îndepărtată, un văr de-al doilea și avea relații cu Rezistența. Teofilojannacos îți ceruse clar să îi confirmi acest lucru în timpul

interogatoriului, folosind metoda de tortură bastinado.

— Cine este acest Dimitris care face rost de pașapoarte false, cine este?

Nici în acest caz nu ieșise niciun cuvânt din gura ta: măcar și din recunoștință, Dimitris ar fi trebuit să te găzduiască măcar o noapte. Dar care e adresa lui? „Aaa, da: strada Patmos 51. Deci, să vedem: în ce parte trebuie să o iau ca să merg pe strada Patmos? Pe aici: o iau la dreapta, apoi la stânga, apoi din nou la dreapta... strada Patmos! Totuși, ce lungă e... nu se mai termină: aici e numărul 149, trebuie să ajung la 51. 149, 147, 145... 99, 97, 95...” Ai mers tot cu capul plecat, de teamă că cineva avea să se întoarcă și să spună: „Oare acela nu este Panagoulis?” 57, 55, 53... 51! În cele din urmă ai ajuns la numărul 51 și ai apăsat butonul soneriei sale. Penultimul din partea stângă, de sus. La interfon a răspuns o voce somnoroasă:

— Cine este?

— Eu sunt.

— Eu... adică cine?

— Deschide, Dimitris! Nu pierde timpul, pentru Dumnezeu!

Un zgomot sec și ușa s-a deschis. Portarul nu era acolo. Ai fost ușor nehotărât, să iei liftul sau să o iei pe scări, apoi ai luat-o pe scări, gâfâind. Doamne, câte scări pentru un om care nu mai urcase scări de unsprezece luni și ale cărui

picioare erau deja epuizate! Opt seturi de scări înainte de a ajunge la etajul patru, de unde un mic chip îngrozit te privea, incapabil să te alunge. Însă de data asta nu ai mai pierdut timpul cu rugăminți. Cu un salt ai intrat în casă și ai închis ușa în urma ta:

— Am evadat, Dimitris. Trebuie să mă găzduiești măcar o noapte.

— Ai evadat?! Explică-mi...

— Mai târziu. Acum dă-mi un aparat de ras, trebuie să-mi rad mustața.

* * *

Fără mustață erai aproape de nerecunoscut. Te-ai privit mulțumit în oglindă și apoi ai început să inspectezi casa. Ți-a fost de ajuns o privire pentru a înțelege că întâmplarea te purtase într-un refugiu excelent: strada Patmos era într-un fel de complex de blocuri, iar apartamentul lui Patitsas se afla într-o clădire la fel ca toate celelalte. De asemenea, avea o terasă dublă de unde, în caz de nevoie, puteai să sari pe acoperișul adiacent și apoi să dispari. Dar nu avea să fie nevoie: cine avea vreodată să afle că tu te ascundeai acolo? Nu te văzuse nimeni intrând, nu te văzuse nimeni urcând, iar de la ferestrele de vizavi nu se vedea ce se întâmpla acolo pentru că se aflau mult mai

jos. Ai numărat camerele: living, baie, bucătărie și o cameră cu ușa închisă.

— Ce este acolo?

— Acolo stă un prieten

— Nu locuiești singur?!

— Nu, dar nu te alarma. E un prieten adevărat, un tovarăș.

— Cum se numește, cu ce se ocupă?

— Se numește Perdicaris, e student.

— Vreau să vorbesc cu el.

Patitsas a deschis ușa. Un tânăr dormea vegheat de portretele fraților Kennedy și de un panou publicitar care reproducea Piața Roșie cu catedralele sale cu turlă și cu Kremlinul. Ți-ai reținut un zâmbet și ai intrat. L-ai trezit și l-ai înfruntat cu hotărâre.

— Sunt Panagoulis. Și am fugit de la Boyati. Nu ne permitem greșeli, ne-am înțeles?

După un moment de uimire, a sărit din pat și ți-a răspuns cu sărutări, cu îmbrățișări, cu jurăminte de loialitate.

— Alekos, nici nu știi cât de mult te admir, Alekos, mi-aș da și viața pentru tine.

Și Patitsas a spus, arătând spre fotografiile fraților Kennedy și spre afișul cu Piața Roșie, cu catedralele cu turnuri și cu Kremlinul:

— Nu ți-am spus eu?! Fii calm! Ești printre tovarăși, pentru Dumnezeu, nici nu puteai nimeri mai bine, de ce nu ai venit

aici imediat? Acum odihnește-te, mănâncă și spune-ne cum ai făcut-o, diavole!

A continuat tot așa, cu asigurări și cu laude, până în momentul în care radioul a difuzat știrea. „Evadarea a fost descoperită la ora opt dimineața", zicea radioul, „atunci când gardienii au fost nevoiți să forțeze ușa celulei, deoarece cheile încredințate caporalului Morakis nu au putut fi găsite. Împreună cu Panagoulis a dispărut și Morakis, care acum este căutat în calitate de dezertor și de complice.

S-a pornit imediat o discuție: bineînțeles că trebuia să pleci din țară, însă cum? Ar fi fost mai bine să pleci pe uscat sau pe mare? Patitsas spunea că pe mare, pe un vas de marfă sau pe iaht străin; Perdicaris spunea că pe uscat, trecând granița cu Albania sau cu Iugoslavia; tu spuneai că avionul ar fi fost mai potrivit, fără mustață și cu ochelari nimeni nu avea să te recunoască atâta timp cât ai fi avut un pașaport. Dar Dimitris ar fi putut să se ocupe de asta.

— Nu-i așa, Dimitris?

— Sigur. Mâine.

Însă a doua zi discuția a fost amânată.

— Știi, e duminică, duminica toată lumea merge la mare, duminica nu poți să faci nimic.

În plus, urmau să se întâlnească cu două fete și dacă nu s-ar fi dus la întâlnire, ar fi fost suspect.

— Pa, ne vedem la cină.

Nu s-au întors la cină. Nici la miezul nopții, nici noaptea târziu, nici luni dimineață, nici măcar luni după-amiază: de ce? Transpirat de anxietate, numărai minutele și fiecare minut aducea o nouă ipoteză sumbră. Oare fuseseră arestați? Sigur nu, în acest caz poliția ar fi venit deja să te caute. Oare fuseseră implicați într-un accident de mașină? Sigur nu, dacă ar fi fost așa, ar fi apărut cineva care să te anunțe. Oare... Haide, nici nu voiai să te gândești la asta: sigur rămăseseră să doarmă la cele două fete și... Sigur, pe naiba! Oare nu știau că erai singur, îngrijorat, nervos, că nu puteai pierde vremea, că trebuia să fugi din țară? Și mai erai și fără mâncare. Lăsaseră două ouă în frigider, o roșie și niște brânză rămasă de sâmbătă seara. Ai mâncat imediat ouăle și brânza, și mai târziu ai mâncat roșia, așa că îți mai rămăsese doar o coajă de pâine, iar ei nu țineau cont nici măcar de asta? Numai dacă... Nu, Dimitris era o persoană de încredere, Perdicaris era un băiat bun, sigur căutau un pașaport și din acest motiv nu apăreau. Îți spuneai acele lucruri. Însă tot aveai îndoieli care te intoxicau precum o otravă, iar din acest motiv te agitai, te aruncai în pat, te ridicai din nou, porneai radioul, îl opreai; simțeai că te sufoci de furie, de neputință, de incertitudine. Să pleci sau nu? Bine, să pleci de acolo ar fi

fost un gest care se învecina cu nebunia, totuși nu mai puteai rămâne acolo. Dacă, în ciuda primirii pe care ți-o făcuseră, fuseseră cuprinși de teamă. Toate mârșăviile sunt comise din teamă și deja ți se părea că îi vezi cu fețele lor pline de coșuri, cu părul slinos, cu blugii albaștri și vulgari, ți se părea că îi auzi:

— Fix nouă trebuia să ni se întâmple? Eu nu mă duc la închisoare din cauza lui!

— Nici eu!

— Și dacă am merge la poliție?

— Ar fi mai simplu să nu ne mai întoarcem acasă, să îl înfometăm: mai devreme sau mai târziu o va șterge.

Da, fusese o greșeală să te refugiezi pe strada Patmos, acum realizai acest lucru. O greșeală și o pierdere de timp prețios. Odată cu lăsarea întunericului, aveai să pleci. Ai așteptat să se lase întunericul și, chiar când erai pe punctul de a pleca, s-a deschis ușa:

— Am venit! Ah, femeile! Ce curve sunt femeile! Oricum ai lua-o, întotdeauna este vina femeilor. Ne-au sechestrat. Ne-am spus: măcar de am putea să îi dăm un telefon lui Alekos! Dar în tot acest răstimp ne-am ocupat și de tine. Am fost în port. Și ți-am găsit un vas. E un vas de marfă care pleacă miercuri din Pireu și care se îndreaptă spre Italia.

În acei ani în care am trăit împreună și în care am ajuns să te cunosc, am observat

că exista un subiect despre care vorbeai puțin și fără chef: despre zilele petrecute în casa lui Patitsas și a lui Perdicaris. De fiecare dată când încercam să aflu mai multe, deveneai palid și spuneai:

— Las-o baltă!

Însă odată ai încetat să mai fii reticent și, povestindu-mi tot ceea ce am povestit până acum, mi-ai zis că atunci când le-ai auzit vocile – „Am venit! Ah, femeile! Ce curve sunt femeile!" –, ți s-a strâns stomacul. Apoi, când le-ai privit chipurile, te-a cuprins o neliniște ciudată. Ceva nu te convingea: erau prea veseli, prea prietenoși, vorbeau prea mult și se contraziceau unul pe celălalt. Spre exemplu, își petrecuseră timpul cu fetele sau se ocupaseră de problema ta? Cele două povești nu se potriveau. Iar vasul comercial, ce vas era? Cum îl găsiseră, cu cine discutaseră, ce pretext folosiseră? Ai devenit dur:

— Pălăvrăgiți mai puțin și explicați mai bine.

— Sigur, Alekos, sigur, dar de ce te enervezi, ai răbdare, fii calm, avem toată noaptea la dispoziție și trebuie să și mâncăm, trebuie, nu? Nu ți-e foame? Uite ce bunătăți am adus: vinete, carne de capră, sarmale.

— Mai întâi veștile și apoi sarmalele.

— Vai, dar atunci nu ai încredere în noi! Te-am lăsat singur prea mult timp, nu? Te-

ai enervat, cine știe ce ți-a intrat în cap. Așa e, trebuia să ne întoarcem ieri-seară. Dar fetele alea două... am vrut să îți fac repede o vizită de dimineață, dar era atât de târziu, aș fi întârziat la birou.

Te-ai întors către Perdicaris:

— Și tu ai fi întârziat la birou? Și tu mergi la birou?

— Nu, am avut cursuri la universitate.

— Ai avut cursuri la universitate și la prânz? Chiar și de după-amiază?

— Ei, haide, Alekos, ești nedrept. Am fost în port după-amiază. Și l-am căutat pe comandant...

— Cum se numește acest comandant?

— Sincer, nu îmi amintesc, Alekos. Avea un nume străin, dificil. Era japonez sau suedez, Dimitris?

— Mi se pare că suedez.

— Și vasul?

— Suedez, nu?

L-ai apucat de gât:

— Nici măcar nu încerca, băiete!

Dacă Patitsas nu ar fi intervenit, l-ai fi sugrumat.

— Liniștește-te! a spus Patitsas. Calmează-te, ai nervii praf. Te înțeleg. Dar nu te lua de el, sărmanul! De ce nu te iei de mine? Eu l-am trimis în port. Nu ai încredere în mine? Suntem rude, prieteni. Ne jucam împreună când eram mici, ai uitat?

L-ai împins într-o parte:

— Eu plec.

— Ești nebun? Vrei să fii ucis?

Iar celălalt a zis:

— Nu, Alekos, nu. Ne-ai înțeles greșit!

În același timp încercau să te prindă de mână, te mângâiau, plângeau. În cele din urmă ai capitulat:

— Bine, hai să mâncăm sarmale și vinete.

Ai mâncat și ai băut. Era vin din belșug, așa cum îți plăcea ție, alb, de Retsina și de mai bine de un an nu mai puseseși gura pe vin. Furia de mai devreme s-a transformat curând în veselie, iar veselia în amețeală.

— Băieți, acum haideți să vorbim despre acest vas care pleacă miercuri.

— Mai târziu, Alekos, mai târziu. Am băut prea mult, hai să tragem un pui de somn.

— Da, da, încă un pahar și apoi un pui de somn, Alekos!

Căscând, ai ajuns în camera lui Perdicaris și ai căzut într-un somn agitat, sub portretul fraților Kennedy și sub afișul cu Piața Roșie, cu catedralele cu turlă și cu Kremlinul, „tovarăși, suntem tovarăși”. Ai visat pești. Erai cu Morakis pe țărmul unde a avut loc atentatul, dar el era la jumătatea pantei, iar tu erai pe o stâncă de lângă apă. Morakis a strigat: „Patru ochi văd mai bine decât doi, de ce ne-am despărțit?” Apoi un val a aruncat doi pești pe stâncă. Ai fi vrut să îi prinzi, dar erau vii și atât de

alunecoși, încât la o simplă atingere săreau foarte repede, iar dacă prindeai unul dintre ei, celălalt scăpa, așa că te aruncai asupra lui și îl pierdeai pe celălalt, iar tu sufereai pentru că înțelegeai că nu era de ajuns să prinzi unul singur, ci că era necesar să îi prinzi pe amândoi. „Morakis!", ai strigat, „Morakis, hai să mă ajuți!" Dar Morakis nu te-a auzit, iar tu ai căzut de pe stâncă și când erai pe punctul de a te îneca, ți-ai dat seama că Morakis căzuse înaintea ta. Patitsas te-a scuturat:

— Ce s-a întâmplat? Nu te simți bine?

— De ce?

— Te-ai agitat și ai gemut.

— Am visat urât. Se va întâmpla ceva.

— Nu se va întâmpla nimic, Alekos. Dormi liniștit.

A doua zi dimineață era marți și Patitsas a ieșit foarte devreme, când tu erai încă somnoros.

— Ah, nu am vorbit despre vas aseară! Cu atâta vin! O să vorbim la prânz. Voi fi acasă în jurul prânzului. Pa, scuze, trebuie să fug.

Nici măcar nu ai avut timp să îi răspunzi: „Nu, pentru Dumnezeu, hai să vorbim despre asta acum." Acel lucru a readus starea de rău pe care vinul o făcuse să dispară, dar te-ai forțat să o dai deoparte și câteva ore mai târziu, când te-ai trezit, te-ai simțit aproape încrezător. Ai făcut cafea fluierând, ai băut-o, ai aprins

radioul, iar imediat după aceea a reapărut starea de rău. Crainicul spunea că nu se găsise nicio urmă, nici a ta, nici a lui Morakis și că guvernul oferea o jumătate de milion de drahme oricui avea să ofere indicii care aveau să ducă la capturarea voastră. La naiba, o jumătate de milion de drahme era o cifră frumoasă, mai mult decât suficientă pentru a face cu ochiul cuiva. Trebuia să fii atent, să eviți să faci zgomot atunci când Patitsas și Perdicaris nu erau acasă, să ții lumina stinsă și radioul cu volumul scăzut, altfel vecinii ar fi putut deveni suspicioși. O jumătate de milion de drahme. Of, o jumătate de milion de drahme. Oare cei doi știau că tu valorai o jumătate de milion de drahme? L-ai trezit pe Perdicaris, care adormise beat în camera alăturată:

— Hei, știai că eu valorez o jumătate de milion de drahme?

— De ieri se vorbește despre asta, a mormăit Perdicaris, iar apoi s-a întors și a continuat să sforăie.

De ieri?! Cum adică de ieri? Și de ce nu îți spuseseră? Iar lor cine le spusese asta? Cu siguranță nu radioul. Nu rataseși niciun buletin de știri, iar aceea fusese prima oară când s-a făcut aluzie la o recompensă. Poate că aflaseră din ziare? Nu, ziarele nu apar lunea. Dacă s-ar fi scris realmente la ziar despre asta, ar fi trebuit să fie o știre de duminică și... Te-ai întors la Perdicaris:

— Hei, tu! Cine ți-a spus despre recompensă?

— O, nu știu, nu-mi amintesc, am băut prea mult, lasă-mă să dorm, cui îi pasă?

Părea sincer, așa că l-ai crezut. Vai, Doamne, atâta neîncredere, atâtea bănuieli: oare îți pierduseși optimismul? Nu mai știai să ai răbdare? Aveai să te întinzi în pat și să îl aștepți pe Dimitris.

— Mă întorc la prânz, așa spusese.

Exact la prânz, cheia s-a rotit în broască. Te-ai sprijinit pe cot:

— Dimitris?

Drept răspuns ai auzit pe cineva agitându-se, apoi zgomotul făcut de un scaun răsturnat, iar imediat după aceea casa a fost invadată de vreo douăzeci de polițiști îmbrăcați în civil cu pistoalele îndreptate spre tine:

— Mâinile sus sau tragem!

Și iată că am ajuns la fotografia care ți-a fost făcută atunci când ai fost prezentat jurnaliștilor, înainte să fii dus înapoi în campusul militar de la Goudi. Ochii tăi privesc spre pământ, iar gura îți pare pecetluită de o amărăciune chinuitoare, mâinile îți atârnă amorțite în cătușele care îți strâng încheieturile; arăți ca simbolul înfrângerii și al umilinței. O umilință care nu se năștea atât din faptul că fuseseși capturat din nou, ci din ceea ce declarase în fața presei ministrul Ordinii Publice. „A fost trădat de membrii organizației sale,

care au dorit să primească recompensa. Sunt doi, se numesc Patitsas și Perdicaris.” Însă ție inspectorul îți spusese mult mai multe lucruri.

— Ai crezut că ai niște sclavi ascultători și devotați, nu? Încă de duminică am aflat că erai pe strada Patmos la numărul 51! Nu am intrat mai repede pentru că am sperat că aveai să ieși singur: i-am promis dragului tău verișor că nu aveam să te arestăm acasă la el. El a venit aici și ne-a zis: „Oricum e agitat, va ieși afară. Nu i-am lăsat nici măcar un pic de mâncare!” Două zile am așteptat, urmărindu-ți fiecare mișcare. Apoi am obosit și am urlat la dragul tău verișor și la pretenașul lui: „De-a ce ne jucăm noi aici, ăla e capabil să stea acolo luni de zile, fiind obișnuit cu închisoarea!” Iar el a răspuns: „O să îl fac să iasă, o să îl duc în port.» Ne-am pierdut răbdarea. I-am cerut cheile de la casă. Însă nu i-a ajuns o jumătate de milion de drahme, a cerut și un loc de muncă la Olympic Airlines. L-am rezolvat. Noi suntem domni, suntem oameni de cuvânt, nu ca prietenii tăi șarlatani.

Apoi, mai târziu, ți-a spus că Morakis fusese și el capturat. Că era deja interogat cu multă, multă forță. Și că mărturisea și tot mărturisea.

1. „Salut” (gr., în original) (n.tr.).

Capitolul patru

CUM A REUȘIT un om condamnat la moarte, care a fost capturat după o evadare miraculoasă, să treacă peste descurajare și să conceapă imediat un nou plan de evadare am putut să înțeleg doar după ce te-am cunoscut. Și, în orice caz, chiar asta s-a întâmplat atunci când ai fost dus de la Goudi la Boyati, după o lună și jumătate. Pe atunci, Patsourakos nu mai era director, acea umilință îl făcuse să își piardă slujba, iar în fața ușii celulei tale te aștepta un bărbătoi de vreo cincizeci de ani, cu capul mare și chel și cu nasul mare, ca un cioc.

— Bună dimineața, Alekos, bine ai venit înapoi. Bine ai revenit!

L-ai urmărit pe sub gene. Avea ochi porcini, tâmpi și în același timp răutăcioși. Avea gura dolofană, slab conturată și în același timp răutăcioasă. Avea mâini greoaie, care tremurau, mâini care ar fi putut să se roage sau să bată pe cineva cu aceeași ușurință.

— Cine ești?

— Alekos, sunt Nikolas Zakarakis, noul director.

— Ce vrei?

— Să vorbesc cu tine, Alekos, să îți explic cum văd eu lucrurile.

— Și cum vezi tu lucrurile, Zakarakis? Spune-mi!

— Cred că, ei bine, eu cred că ești viteaz, Alekos, cred că ai tupeu. Și din moment ce cred că ești viteaz și că ai tupeu, m-am pus de acord imediat cu generalul de brigadă Ioannidis. I-am spus: „Domnule general de brigadă, ceea ce a fost, a fost, haideți să îi punem cruce, haideți să nu mai vorbim despre asta; haideți să uităm greșelile făcute de acest băiat, haideți să-i arătăm că suntem oameni și să nu îi mai oferim motive să se comporte ca un ștrengar, astfel încât să îl determinăm să își regrete acțiunile, să ajungă să îi pară rău că le-a comis.” Iar domnul general de brigadă a spus: „Ce sugerați dumneavoastră, Domnule Zakarakis?” „Vă sugerez să îl iertăm”, i-am răspuns eu, „să vorbim cu el, să îi scoatem cătușele. Da, haideți să îi scoatem cătușele astea, le poartă de aproape un an, haideți să îndrăznim să facem un gest de bunăvoință!” Sigur că domnul general de brigadă nu a fost încântat, dar a cedat. „Domnule Zakarakis”, a spus, „dumneavoastră sunteți directorul, dumneavoastră hotărâți. Aveți mână liberă, alegeți ce metode doriți.”

Vai, Dumnezeule. Cretin și totuși inteligent, amenințător și totuși împăciuitor. Cunoșteai genul acela de om. Genul de om care se înclină în fața oricărei puteri, a oricărei autorități, a oricărui tip de agresiune. Trăiască Papadopoulos, trăiască Stalin, trăiască Hitler, trăiască Mao Zedong, trăiască Nixon, trăiască Papa, trăiască toată lumea, doar să nu aibă el probleme. Mai mult, genul de om care se ia de cei mai slabi decât el pentru că doar astfel poate compensa pentru micimea lui și se poate răzbuna pentru abuzurile suferite la rândul său. Dictaturile se nasc din cauza unor oameni ca el, sistemele totalitare devin mai puternice din cauza unor oameni ca el. Nu întâmplător acest gen de om este de obicei un temnicer excelent. Era necesar să dai imediat cărțile pe față, să îi amintești cine erai, să îl respingi și să îl provoci, ca să începi o nouă bătălie. L-ai întrerupt:

— Ai terminat, Zakarakis?

— Nu, Alekos, eram pe punctul de a adăuga că...

— Nu este nevoie, Zakarakis. Știu de ce ai venit și ce vrei să faci. Ai venit să-mi spui că sunt frumos și că îți place de mine, că vrei să ți-o trag. Aceeași veche poveste, toată lumea știe că slujitorii Juntei sunt poponari. Dar eu nu am chef să ți-o trag, Zakarakis. Nici azi și, de fapt, niciodată. Nu

pot să îți fac această favoare, ești prea urât și prea gras. Ești grețos.

— Ce? Poftim? Cum?!

— Am spus că nu vreau să ți-o trag, Zakarakis, pentru că ești urât, gras și grețos. Nu aș putea nici măcar să îți dau jos pantalonii ca să arunc o privire la fundul tău gras."

— Delincventule! Te-ai vândut comuniștilor! Mercenarule!

Și astfel a plecat gesticulând.

După câteva ore a reapărut, încăpățânat.

— Ei! Îmi pare rău pentru scena pe care am făcut-o. E vina mea, Alekos, nu am înțeles că glumeai. Deși mi s-a spus că îți place să glumești, că ești un tip plăcut. Nu ar fi trebuit să uit asta. Ei, ca să mă ierți, ți-am adus asta. Poftim!

Ochii ți s-au aprins: ți-a dat un komboloi[1]. De cel puțin un an visai la un komboloi, aveai obiceiul de a te juca cu acest tip de rozariu și, din cauza lipsei de activitate din izolare, obiceiul tău se transformase într-o necesitate, însă ar fi fost vai-și-amar dacă l-ai fi acceptat. Ar fi fost ca și cum i-ai fi iertat toate păcatele, ca și cum i-ai fi spus:

— Te înțeleg, Zakarakis, ai și tu o familie, ești și tu un fiu al poporului, hai să facem pace!

Și așa ai fi intrat fără scăpare în jocul lui. Trebuia să reziști, să îi arăți că nu

puteai fi convins nici cu binele și nici cu răul, că erați inamici și că așa trebuia să rămâneți. Așa că ți-ai suprimat impulsul de a-ți întinde degetele spre acel dar foarte prețios și, prefăcându-te neinteresat ai spus:

— Nu îl vreau.

— Ei, haide, ia-l! Ți-l dau cu drag.

— Am spus că nu îl vreau. Vreau doar un singur lucru de la tine, Zakarakis: o toaletă la care să se poată trage apa.

— O toaletă la care să se poată trage apa?! Dar de ce?

— Pentru că nu suport găleata. Pute. Este neigienică.

— Dar aici toate celulele au găleată! Niciuna nu are o toaletă la care să se poată trage apa!

— A mea va avea.

— Haide, fii rezonabil și acceptă darul meu.

— Nu accept cadouri de la fasciști. De la fasciști accept doar o toaletă la care să se poată trage apa. Pentru că mi se cuvine.

Zakarakis tremura. Știuse că mai devreme sau mai târziu aveai să pronunți cuvântul *fascist* și își pregătise un răspuns legat de asta.

— Ei! Ești tânăr, dragul meu Alekos. Nu înțelegi cum stau lucrurile. Și eu vorbeam despre fascism când eram de vârsta ta!

— Nu-mi spune că vorbeai de rău despre fascism, Zakarakis.

— Ba să știi că da. Nu aveam creier. Și, în plus, Mussolini tocmai ne atacase, nu mă simțeam prea amabil față de el. Îmi amintesc de o seară petrecută la Rimini. Știi, în 1940 eram prizonier de război la Rimini și uneori mă certam cu italienii, iar în seara aceea am spus că Mussolini era un criminal, o ciumă a umanității...

— Bravo, Zakarakis! Bun băiat!

— Iar ei mi-au răspuns că Mussolini a creat o națiune, a readus ordinea și calmul în întreaga țară...

— Și tu i-ai crezut, nu-i așa?

— Să știi că nu. Ți-am spus că eram la fel de naiv cum ești tu acum. Nu i-am crezut deloc, ba am protestat. Am strigat: „Nu vedeți câte nenorociri îndurați din cauza lui?" Iar ei: „Nu, necazurile noastre se datorează britanicilor, evreilor și comuniștilor." Iar eu, auzi ce le-am răspuns eu. Pentru că eu știu să mă descurc, da, eu știu, nici nu știi tu cât de diplomat sunt. Aș fi putut să fiu ambasador. Le-am răspuns: „Nici mie nu îmi plac evreii, dar la ce ați venit în Grecia? Ca să căutați evrei?"

— Nu te mai lungi, Zakarakis.

— Nu, fii drăguț, așteaptă! Știi ce mi-au răspuns ei? Mi-au răspuns: „Am venit din cauza Albaniei, pe care altfel ați fi acaparat-o voi, grecii, și i-ați fi spus Epirul de Nord."

— E adevărat, Zakarakis.

— Ah, dar tu chiar nu mai vrei să mă mai asculți? Pentru că în acel moment eu le-am spus: „Da, Albania este a noastră, dar fascismul este o crimă.” Și știi ce concluzie au tras ei? Au tras concluzia că cei care luptă împotriva fascismului sunt de fapt criminalii pentru că, luptând împotriva fascismului, ajută comunismul! Aveau dreptate, băiatul meu. Dreptate maximă, acum știu asta. Și adaug: fiind de bună-credință, și tu comiți aceeași crimă.

— Chiar crezi asta, Zakarakis?

— Mă întrebi dacă o cred? Sunt sigur de asta, sigur ca la matematică, băiete. Oricine este antifascist lucrează în favoarea comunismului și a Uniunii Sovietice.

— Hm!

Te-ai prefăcut că erai nedumerit și apoi i-ai oferit unul din acele zâmbete cărora nimeni nu le rezista:

— Interesant. Da, da, interesant. Pot să îți pun și eu o întrebare, Zakarakis?

— Sunt aici, băiatul meu. La dispoziția ta.

— Vorbești italiană, Zakarakis?

— Eu? Nu. Eu știu doar greacă. Imaginează-ți că nu am vrut niciodată să învăț nici engleză, nici franceză, nici germană. Eu sunt naționalist, așa sunt eu.

— Înțeleg. Dar la Rimini, italienii vorbesc limba greacă?

— Nici măcar o boabă.

— Și atunci cum ai putut să conversezi atâta cu ei, idiotule, tu care nici măcar greacă nu știi și care te exprimi mai rău decât un analfabet?

A uitat toate promisiunile pe care le făcuse, atât sieși, cât și lui Ioannidis. Te-a bătut până când ai căzut inconștient. Dar tu nu te-ai supărat: asta ți-ai dorit. Pentru că astfel ai avut un pretext legitim ca să începi o nouă grevă a foamei și pentru a obține o toaletă la care să se poată trage apa, adică un instrument indispensabil pentru următoarea ta evadare.

Dat fiind că nu asistase niciodată la o grevă a foamei, Zakarakis nu era conștient de problema primelor trei zile, în special de faptul că numai atunci simți o nevoie disperată de hrană, dar că odată ce acestea trec, intervine o dulce amorțeală lipsită de orice senzație de foame. Astfel, a făcut greșeala de a veni la tine când deja posteai de trei săptămâni; ca să supraviețuiești, acceptai doar puțină apă și nici nu mai aveai obraji, picioarele îți deveniseră la fel de înguste precum încheieturile, iar din gură îți ieșea o duhoare atât de insuportabilă, încât era greu ca cineva să stea lângă tine. Prin urmare, de îndată ce te-a văzut, s-a speriat și a decis să informeze Ministerul Justiției: „Moare, moare!” „Dacă moare, veți fi arestat, nu ne putem permite un scandal internațional”, i-au răspuns cei de la Ministerul Justiției.

Arestat?! Pe toți zeii, trebuia să te convingă să pui ceva în gură! Zakarakis a mers la bucătărie, a examinat cina pe care i-o pregătiseră, a descoperit cu groază că era chiar felul lui de mâncare preferat, linte, și ți-a adus-o ție.

— *Kalimera*, bună dimineața, poftim!

Cu vocea slăbită, ai spus:

— Ce vrei, Zakarakis? Ce s-a întâmplat?

— Mâncarea mea, mâncarea gătită pentru mine! Ți-o dau ție. Linte!

— Linte? Pleacă, Zakarakis.

— Haide, gustă! Măcar gustă, e bună, știi, e bună!

— Pleacă, am spus să pleci!

— Poate nu îți place, poate? Preferi o fripturică? O supică, o ciorbiță?

Da, o ciorbiță ți-ar fi plăcut, ce n-ai fi dat pentru o ciorbiță!

— Nu, Zakarakis. Nicio ciorbiță, nicio supică, nicio fripturică. Vreau o toaletă la care să se poată trage apa și atât.

— Dar ți-am explicat, aici nimeni nu are o toaletă la care să se poată trage apa!

— Tu ai una.

— Eu sunt directorul!

— Iar eu sunt eu. Vreau o toaletă la care să se poată trage apa.

— Nu pot să ți-o ofer!

— Ba poți. Tot ce trebuie să faci este să o cumperi și să o instalezi.

— Nu, nu, nu și nu!

— Atunci mor. Așa ajungi tu în această celulă, pentru omor din culpă. Ba chiar pentru crimă, o să vezi. Vor veni jurnaliști din toată lumea și te vor acuza că m-ai omorât, ținându-mă fără mâncare și lovindu-mă; și toate țările vor cere sancțiuni împotriva Greciei care, din vina ta, nu va putea intra pe piața liberă.

— Ce tot spui?

— Asta spun. Și nici Papadopoulos, nici Ioannidis nu te vor ierta. Acum lasă-mă, vreau să mor în pace. În cer o să găsesc o toaletă la care să se poată trage apa.

Zakarakis a plecat aproape plângând. În acea noapte nu a dormit, iar în zilele următoare a tot venit să îți ia pulsul sau să îți atingă fruntea, oftând de teamă. Era vizibil cu ochiul liber că te simțeai tot mai rău, iar tu nu făceai nimic ca să ascunzi acest lucru. De îndată ce se apropia, îți mișcai buzele și spuneai:

— Eu mor... mor.

În cele din urmă, a capitulat:

— Alekos, mă auzi?

— Da...

— Dacă s-ar întâmpla să îți dau o toaletă la care să se poate trage apa, ai accepta o ciorbiță?

— Nu înțeleg... repetă...

— Dacă îți dau o toaletă la care să se poate trage apa, mănânci o ciorbiță pentru mine?

— Nu. Mai întâi toaleta decentă și apoi ciorbița.

— Bine! O să ai o toaletă la care să se poată trage apa!

— Imediat.

— Iiiimediat!

După o jumătate de oră, celula ta a fost invadată de muncitori cu mistrii și târnăcoape. Iar tu ai acceptat ciorbița și ai reînceput să mănânci.

Ideea unei toalete la care să se poată trage apa sau, mai bine zis, ideea de a evada cu ajutorul unei toalete la care să se poată trage apa îți venise cu multe luni în urmă, însă a prins contur în Goudi când ai realizat că, mai devreme sau mai târziu, aveai să te întorci în vechea ta celulă de la Boyati. De fapt, era o celulă plină de atuuri pentru o evadare. Nu doar faptul că era la parter și că era mărginită de o alee rar folosită, ci și faptul că pereții celulei erau atât de îmbibați de umezeală, încât păreau că fuseseră creați pentru a fi găuriți. Era suficient să ai un instrument adecvat pentru excavare, un obiect care să ascundă gaura pe măsură ce aceasta se lărgea și de un mod de a scăpa treptat de moloz. Ei bine, ultimul lucru nu ar fi putut fi realizat decât cu o toaletă la care să se poate trage apa și acum că erau pe cale de a o instala, te simțeai de parcă treaba ar fi fost deja pe jumătate gata. Puteai chiar și să glumești cu Zakarakis:

— Hei, Papadopoulaki, unde e farfuria aia de linte?

— Azi nu avem. Îți pot oferi o bucățică de pui.

— Du-te să aduci puiul!

Între timp, te gândeai cum să rezolvi celelalte două probleme. Înainte de orice altceva, cu ce instrument ai fi putut începe să excavezi? Nici măcar nu aveai furculiță, îți dăduseră o lingură ca să mănânci și... Chiar, lingura! La ce te-ai fi putut aștepta: la un târnăcop sau la un burghiu? Ai ascuns lingura sub pat și când paznicul a căutat-o, ai ridicat din umeri:

— De unde să știu eu unde e lingura ta nenorocită? Or fi luat-o.

Apoi ai scrijelit peretele pentru a o testa. Da, funcționa, tencuiala moale s-a desprins cu ușurință, iar cărămizile s-au ciobit mai tare decât ai crezut inițial. Ai reparat peretele cu o bucățică de miez de pâine și ai atacat problema legată de acoperirea găurii. Aveai nevoie de o perdea. Dar cum puteai să justifici nevoia unei perdele, la ce stratagemă puteai recurge pentru a o obține? Cu siguranță nu la o altă grevă a foamei, greva era o armă care nu trebuia folosită în mod inutil și nici foarte des. Poate la un șantaj. Așa, aveai să aștepți ca Zakarakis să vină ca să primească mulțumiri și tu aveai să îl șantajezi. A venit.

— Ești fericit? Îți place toaleta ta decentă?

— Da. Doar perdeaua lipsește.

— Ce perdea?

— O perdea pentru intimitate. Acum, că am o toaletă cu rezervor, doar nu vrei să continui să-mi fac nevoile de față cu cei care mă privesc pe vizor?

— Dar cine te urmărește prin vizor când îți faci nevoile?

— Toți. Chiar și tu.

— Eu?!?

— Da, Zakarakis. Nu face pe naivul. Te-am văzut.

— Nenorocitule! Tâlharule!

— Dacă mă mai insulți, o să spun totul.

— Ce o să spui, șantajistule?!

— Nu sunt șantajist, ci sunt pudic. E vina mea că sunt pudic și că mă înroșesc din nimic? În plus, o perdea mi-ar aduce bucurie, nu am nici măcar o masă ori un scaun...

— Înțeleg, vrei să îți decorezi puțin camera. Iar eu vreau să îți arăt că sunt mărinimos: îți voi da o masă și un scaun.

— Și o perdea.

— Ce perdea? Unde vrei să găsesc o perdea?!

Nu, șantajul nu a funcționat. Nici rugămințile nu au funcționat.

— Zakarakis, te rog, o perdea!

— Perdea nu am.

— Ar fi de ajuns o cârpă oarecare și două cuie în care să o bați.

— Nu.

— De ce nu?

— Pentru că eu sunt cel care decide, ai înțeles? Eu sunt directorul, ai înțeles? Dacă aș face mereu cum vrei tu, ai ajunge să conduci tu această închisoare! M-am săturat de pretențiile tale! Ți-am dat o masă și un scaun, dar perdea nu îți dau! Nu îți dau!

— Dacă îmi dai perdea, îți dau înapoi masa și scaunul.

— Nu, este o chestiune de principiu. În plus, ești nebun.

Nebun? Iată soluția. Aveai să îl faci să creadă că erai nebun și până la urmă avea să facă așa cum voiai tu. În acea seară ai așteptat să se culce, apoi ai mutat masa sub fereastră, ai pus scaunul pe ea, te-ai cățărat până lângă gratii și ai zis:

— Zakarakis! Dormi, Zakarakis? Nu ar trebui să dormi, Zakarakis! Ar trebui să îmi coși perdeaua! Vreau să fie albastră! Cu flori!

Sau:

— Zakarakis! Mi-ai cusut perdeaaaua? I-ai pus fundițe?

Ai procedat astfel trei, patru, cinci nopți, timp în care restul prizonierilor au protestat:

— Domnule director, dați-i perdeaua! Așa nu se mai poate dormi!

În cea de-a șasea noapte, Zakarakis a dat buzna peste tine cu gardienii săi și te-a bătut. Însă, după ce te-a bătut, ți-a pus perdeaua. Albastră, cu floricele. Iar tu ai putut începe să excavezi. Ai lucrat zi și noapte, neobosit, folosindu-ți mâinile atunci când lingura se îndoia: degetele îți erau zgâriate și tăiate. Nici măcar nu simțeai durerea, simțeai doar o bucurie anesteziantă când te uitai la gaura aceea care s-a tot lărgit, până când a ajuns la diametrul de patruzeci și cinci de centimetri. Și tu cântai, fluierai și râdeai. Mai ales atunci când aruncai molozul în toaletă și spălai toaleta: fără să te gândești că treziseși suspiciuni. De altfel, nici nu te-ai alarmat când Zakarakis a venit încruntat la tine:

— Spune, ești bolnav? Ai dizenterie?

— Nu am, de ce?

— Întotdeauna speli toaleta.

— Trag apa pentru că mă amuză. Este interzis?

— Nu, nu este interzis.

Însă o sclipire de inteligență apăruse în micuții săi ochi porcini.

* * *

Și astfel a sosit ziua în care grosimea zidului rămas devenise de doi sau de trei centimetri; câteva lovituri puternice aveau

să îl doboare. Așa că nu mai aveai altceva de făcut decât să aștepți noaptea. Te-ai întins pe pat, oftând adânc, pentru a visa cu ochii deschiși: odată ajuns pe alee, ar fi fost mai bine să mergi la dreapta sau la stânga? În stânga era zona în care stătea Zakarakis, în dreapta erau bucătăriile. Mai bine la dreapta. Da, dar ce aveai să faci în legătură cu paznicii? Ei bine, problema paznicilor putea fi rezolvată, îți fusese confirmat acest lucru când ai fugit împreună cu Morakis. Și la fel și obstacolul zidului care împrejmuia închisoarea, pe care de data aceasta aveai să fii nevoit să îl sari de unul singur. Norocul nu te părăsise niciodată, la urma urmei însuși Zakarakis fusese un noroc pentru tine. Bietul Zakarakis. El îți oferise komboloi-ul și lintea, o toaletă decentă și o perdea cu floricele, iar tu îl provocaseși ca să îl scoți din pepeni, ba chiar profitaseși de prostia lui. Dar oare aveai dreptate să crezi că cei ca el creează și susțin tiraniile? Dacă te gândeai mai bine, ei erau primii care aveau de suferit. La urma urmei, și el era un prizonier. Închis mereu în acea închisoare, înjurat și jignit, întotdeauna la mila lui Ioannidis și a miniștrilor de Justiție, trăind mereu cu teamă, teama de cei care erau la conducere și teama de cei care porunceau. Ți-ar fi plăcut să îi spui că, de fapt, nu mai aveai nimic cu el, că, de fapt, îl considerai și pe el un prizonier. Ți-

ai fi dorit, de asemenea, să îl salvezi și să îi explici că lovindu-te pe tine și pe alții ca tine se lovea pe el însuși, că ar fi putut deveni un om liber și neascultător, în loc să fie un slujitor. Păcat că nu aveai timp. La aceste lucruri te gândeai când Zakarakis a intrat în celulă. Părea foarte obosit și vorbea politicos.

— Alekos, trebuie să-ți cer o favoare.

— Spune-mi, Zakarakis...

— Nu mă simt bine în seara asta, am nevoie de odihnă. Nu mai cânta în seara asta și nu te mai juca cu toaleta.

— De acord, Zakarakis.

— Chiar? Mi-o juri?

— Jur, Zakarakis.

— Tu ai ceva cu mine, desigur, eu sunt temnicerul tău și...

— Nu am nimic cu tine, Zakarakis, am ceva cu oamenii pe care îi slujești. Și tu ești un prizonier, Zakarakis, la fel ca Patsourakos, la fel ca toți temnicerii din toate închisorile din lume, aflate sau nu într-o dictatură. Când această țară își va regăsi libertatea, vei înțelege la ce mă refer și de ce acum mă comport așa. Cu toții sunteți victime ale ignoranței și ale lașității, dar nu sunteți vinovați. Cei care dau ordinele sunt vinovați, cei care vă poruncesc sunt cruzi. Tu nu ești crud, Zakarakis. Ești doar prost.

Zakarakis a avut același zâmbet ciudat pe care îl avusese de dimineață când te-a

întrebat dacă aveai dizenterie. De data aceasta ai observat și, simțind o durere acută, ai devenit îngrijorat. Dar era prea târziu ca să devii precaut sau ca să te răzgândești, se lăsase noaptea și, alungând neliniștea, ai așteptat să se dea stingerea și să se lase tăcerea.

Ora unsprezece. Doi pumni fermi și un cot, iar restul acela de zid a căzut. Te-ai uitat afară prin gaură: aleea părea pustie. Ți-ai ciulit urechile ca să descoperi posibile zgomote: nu ai auzit niciun zgomot. Atunci, cale liberă! Și, ținându-ți respirația, ți-ai introdus capul în gaură, apoi un braț și un umăr. Te-ai împins ca să ieși afară. În momentul în care ai băgat și celălalt umăr, te-ai blocat. Calculaseși greșit lățimea? Nu, era din cauza hainelor: jacheta de piele, cămașa de lână, puloverul. Puteai să reușești dezbrăcat. Te-ai dezbrăcat complet, ți-ai făcut lucrurile grămăjoară și le-ai aruncat de cealaltă parte a zidului. Au aterizat cu un zgomot foarte ușor, ceea ce însemna că trebuia să sari doar o jumătate de metru. Perfect! Ți-ai băgat capul la loc, împreună cu brațul și cu umărul, ai băgat și celălalt braț și celălalt umăr și ai alunecat înăuntru până la talie. Acum era de ajuns să îți tragi burta: ai făcut-o. Să găsești un punct de sprijin: ai făcut-o. Să te târăști din nou: ai făcut-o. Și... Un hohot de râs, urmat de o voce batjocoritoare ți-au rănit timpanele.

— E frig, Alekos. Ce faci acolo pe jumătate dezbrăcat? Nu mai ești pudic?

Era Zakarakis, împreună cu vreo douăzeci de soldați aliniați de-a lungul cărării. Zakarakis râdea și tot râdea. Și soldații râdeau. Râdeau atât de tare, încât paturile puștilor lor se legănau precum ramurile unui copac zguduit de vânt.

* * *

— Și tu credeai că sunt prost, nu? „Ești doar un prost, Zakarakis.” Mut, orb și surd, nu? Credeai că nu am înțeles ce însemnau toate zgârieturile tale, spălatul toaletei sau ce se ascundea în spatele perdelei, nu? Arogantule! Credulule! Știi de ce te-am lăsat să o faci? Ca să nu mă mai freci la melodie, delincventule! Pentru că am vrut să te prind cu mâța în sac, să mă distrez! Da, să mă distrez!

Și au început loviturile: în față, în piept, în organele genitale.

— Deci, eu nu valorez nimic, da? Sunt un biet prost, sunt prizonier ca tine! Imbecilule, eu sunt directorul! Eu sunt! Eu sunt șeful! Șeful! Și sunt un șef deștept: chiar am calculat cât avea să îți ia, ticălosule! Am știut foarte bine că aveai să încerci în seara asta! Toată lumea a știut asta, toată lumea! Au văzut cu toții fisura

din perete! Nu ți-ai imaginat că s-a format o crăpătură în exterior, nu-i așa?

Și au continuat loviturile: în față, în piept, în organele genitale. Însă nu loviturile te dureau, ci te durea umilința, sunetul acelor cuvinte, amintirea râsului care îți rănise timpanele în timp ce, cu jumătate de corp afară și cu cealaltă jumătate înăuntru, ți-ai ridicat privirea asupra soldaților aliniați de-a lungul cărării și asupra lui care repeta batjocoritor:

— E frig, Alekos. Ce faci acolo pe jumătate dezbrăcat?

Ți-ai simțit obrajii înroșindu-se de rușine, ai fi vrut să mori. *Oh, Theòs! Theòs mu!* „Vai, Doamne! Dumnezeul meu! Să fiu bătut, da, să fiu torturat sau rupt în bucăți: dar nu să fiu ridiculizat. Nu e corect, nu e uman.”

— Ai crezut că m-am culcat de-adevăratelea, nu? Că stăteam frumos la căldurică, în pat, meditând la cuvintele tale? Tu știi de câte ore te așteptam acolo împreună cu gardienii mei?! De trei ore, de trei!

Pleoapele tale umfiate s-au ridicat pentru a-i susține privirea disprețuitoare, iar buzele tale umflate s-au mișcat cu dificultate:

— O să ți-o plătesc, Zakarakis. Nu știu cum, dar o să ți-o plătesc, Zakarakis. O să te

fac să cedezi nervos, o să te trimit la ospiciu.

Zakarakis ți-a răspuns cu o ultimă lovitură și apoi, obosit să te mai bată și să transpire, te-a predat celor de la ESA, care te-au învelit într-o pătură și te-au dus în tabăra militară de la Goudi. Și aici au reluat vechiul interogatoriu și vechile torturi. A reînceput și vechiul teatru, cu vechile personaje: Malios, Babalis, Teofilojannacos, Ioannidis.

Și de data aceasta, cel mai furios era Teofilojannacos.

— Spune-mi cu ce ai săpat, cu ce?

— Cu o lingură, Teofilojannacos.

— Nu este adevărat, nu este posibil, nu te cred. Spune-mi cine te-a ajutat! Cine sunt complicii tăi, cine sunt?!?

— Nimeni, Teofilojannacos.

— Ipocritule, mincinosule, fățarnicule! În curând o să mărturisești!

— Cu una dintre hârtiile tale false, Teofilojannacos? Încă nu ai ajuns să mă cunoști, Teofilojannacos? Poți să te ștergi la fund cu mărturisirile tale, analfabetule. Șterge-te la fund, oricum ai nevoie!

— O să te omor!

Cel mai puțin surprins era Ioannidis. Te privea fix fără a spune nimic, cu chipul ca de gheață, care aproape că se topise într-o grimasă de îngăduință. Abia după mult timp a spus clătinând din cap:

— Panagoulis, Panagoulis! Eu am zis că trebuia să fii împușcat, Panagoulis! Este vina lui Papadopoulos care nu a avut tupeul să te bage sub pământ.

Apoi a venit la tine Phaedon Gizikis, comandantul bazei militare din Atena, cel care semnase decretul prin care fuseseși condamnat la moarte. Avea un aer sever și trist. Pe mâneca stângă a jachetei avea o panglică de doliu: soția lui murise în urmă cu câteva zile. S-a aplecat deasupra ta, care stăteai întins pe pământ și încătușat, lângă o tavă de mâncare neatinsă și a zis:

— Domnule Panagoulis! Vă rog, domnule Panagoulis, mâncați ceva.

A fost prima persoană care, în paisprezece luni, ți-a vorbit cu dumneavoastră. I-ai răspuns și tu la fel:

— Fără tacâmuri, domnule general? Iertați-mă, dar nu sunt câine, domnule general.

— Știu asta, domnule Panagoulis, știu. Dar trebuie să le înțelegeți resentimentele. Imediat ce primiți o lingură, dumneavoastră o folosiți pentru a săpa în perete!

Ideea ți-a venit ca un fulger. Aceasta era persoana potrivită, aceasta era oportunitatea perfectă pentru a te răzbuna pe Zakarakis și pe cei care te umiliseră și te batjocoriseră. Dacă ai fi putut să îl convingi pe acest om politicos și autoritar, planul ar fi fost pus în mișcare fără dificultate. I-ai

căutat privirea un pic naivă și ți-ai contractat fiecare mușchi al feței într-o uimire exagerată:

— Domnule general! Doar nu credeți povestea asta cu lingura?! Un perete nu este precum crema de zahăr ars!

— Ce vreți să spuneți, domnule Panagoulis! Ce spuneți?!

— Spun că m-au ajutat gardienii, domnule general; aceiași gardieni care mai apoi m-au arestat. Spun că Zakarakis a fost cel care m-a ajutat, domnule general. A fost de la început ideea lui Zakarakis! El a fost cel care mi-a sugerat-o. Spera să obțină un transfer în urma încercării mele de a evada, să plece la fel ca Patsourakos! Aș fi putut oare să îmi imaginez că juca la două capete, domnule general? L-am crezut și, vă rog să mă credeți, și dumneavoastră ați fi făcut la fel! Când directorul închisorii intră în celula unui prizonier și îi spune: „Hai să ne aliem, tu ești interesat să evadezi, eu sunt interesat să fiu transferat, hai să ne ajutăm unul pe celălalt” și așa mai departe! Când îi pune la dispoziție gardienii, când îl lasă să întrezărească mirajul libertății... Domnule general, eu mă întreb dacă planul lui chiar a fost să joace la două capete: părea atât de sincer cu mine! Poate s-a răzgândit spre final, ca nu cumva vreunul dintre gardieni să vorbească. Își dorea prea mult să plece de la Boyati, la fel ca Patsourakos!

— Domnule Panagoulis, ce îmi aud urechile. Este nemaiauzit! Absolut nemaiauzit!

— Și eu cred asta, domnule general. Și dumneavoastră vă mărturisesc de bunăvoie această chestiune, pentru că sunteți un domn, o persoană civilizată, corectă, un militar în adevăratul sens al cuvântului. Nu m-ați maltratat niciodată. Și știți bine că nici nu aș deschide gura de față cu ceilalți: nu vorbesc sub tortură.

— Știu, domnule Panagoulis, știu. Și trebuie să recunosc: sunteți un bărbat onorabil. Dar ceea ce mi-ați mărturisit este atât de scandalos, atât de incredibil!

— Sunt de acord, domnule general, dar din păcate este adevărul. Este purul adevăr. Gândiți-vă că atunci când a văzut că nu reușisem să fac gaura, Zakarakis a venit și mi-a repetat: mai încearcă, mai încearcă! Îți dau un târnăcop! Și când eram obosit într-o zi, nu a mai rezistat, s-a enervat. Mi-a spus: „Doar nu vrei să fac eu gaura asta în perete în locul tău?!” Totuși, după aceea, a trimis niște gardieni care să mă ajute. Așa pot să plec la fel ca Patsourakos. Vai! Și ce mai spunea despre dumneavoastră, despre ofițeri și despre dumneavoastră în mod special, domnule general! Nu vorbesc de militarii pe care eu însumi îi disprețuiesc, despre slujitorii Juntei; vorbesc de militari ca dumneavoastră, domnule general!

— Mulțumesc, domnule Panagoulis! Dumneavoastră sunteți un inamic foarte corect, domnule Panagoulis. Dar sigur că vă dați seama că nu pot păstra aceste informații pentru mine, că va trebui să le raportez.

— Sunt conștient de asta, domnule general. Eu voi suporta consecințele, dar nu contează. Raportați, domnule general, raportați.

— Atunci la revedere, domnule Panagoulis!

— La revedere, domnule general!

— O să cer să vi se aducă o lingură, domnule Panagoulis.

— Vă mulțumesc, domnule general!

— Și să mâncați un pic, bine? Vă rog!

— Da, domnule general.

Te-a salutat, ducându-și mâna la beretă, de parcă ai fi fost unul dintre superiorii lui, și a plecat cuprins de o indignare arzătoare. Câteva minute mai târziu i-a raportat totul lui Ioannidis și, la fel de indignat, acesta l-a chemat pe Teofilojannacos.

— Deci gaura a fost săpată cu o lingură!

— Da, domnule general de brigadă. Ticălosul ăla a recunoscut.

— Cu o lingură de supă normală.

— Da, domnule general de brigadă, de acum suntem siguri.

— Și nu l-a ajutat nimeni, nu i-a dat nimeni, spre exemplu, un târnăcop.

— Nu, domnule general de brigadă. Ăla e o bestie, să știți.

— Și dumneavoastră sunteți un idiot! Un incapabil, un nătărău!

— Domnule general de brigadă!

— Un nerod! Un inchizitor de toată jena, o amibă!

— Domnule general de brigadă!

— Dispăreți din fața ochilor mei sau vă iau la șuturi!

Gardienii care au râs de tine pe alee fuseseră aduși la Goudi și strigătele lor ajungeau la tine ca o muzică dulce de harpă din încăperile unde erau călcați în picioare. „Nu, ajutor, nu! Nu sunt implicat! Sunt nevinovat, jur, nevinovat! Nu, nu l-am ajutat, nu! Ajunge, mama, ajunge!" Cu unii dintre ei a trebuit să te confrunți și arătau atât de rău, încât pentru o clipă te-ai simțit tentat să îi salvezi. Însă amintirea rușinii care îți făcuse obrajii să ia foc era prea proaspătă, așa că ai confirmat lucrurile spuse lui Gizikis și ai ridicat miza:

— Da, ei sunt. Zakarakis le-a dat târnăcopul, iar ei m-au ajutat cu târnăcopul. Apoi trebuiau să ia resturile pentru ca toaleta să nu se înfunde.

— Nu e adevărat, nu e adevărat!

— Din păcate, e adevărat. Și pentru că erau leneși și nici măcar Zakarakis nu i-a putut face să ducă resturile mai repede, la un moment dat am aruncat totul în toaleta

care chiar s-a înfundat. Și de ciudă nu au vrut să o repare.

Pe de altă parte, pe Zakarakis nu l-ai văzut. Ioannidis și-l păstra doar pentru el. Mai exact, Ioannidis avea unele îndoieli. Te-a înțeles mai bine decât oricine altcineva și știa că erai capabil de orice: chiar și să renunți la onoarea acelei evadări prin minciună pentru a-l face pe Zakarakis să aibă probleme. Însă îndoiala lui a hrănit un raționament și, oricum ar fi privit lucrurile, raționamentul lui i se părea perfect. De ce să îl alunge pe Zakarakis? Dacă tu mințeai, din acel moment niciun alt temnicer nu avea să fie mai neîncrezător și mai inflexibil decât Zakarakis. Dacă, pe de altă parte, tu spuneai adevărul, Zakarakis trebuia să fie pedepsit, însă nu așa cum spera. Prin urmare, era inutil să piardă vremea cu anchete sau cu reproșuri: un pic de dispreț avea să îi fie de ajuns. L-a chemat la el și i-a zis:

— Așadar, domnule Zakarakis, doriți să vă retrageți.

— Nu înțeleg, domnule general de brigadă.

— Ba mă înțelegeți, domnule Zakarakis, mă înțelegeți. De data aceasta cel care nu vorbește a vorbit. Știu totul, puteți înceta cu teatrul.

— Domnule general de brigadă, insist să vă spun că nu înțeleg. Așa e, am obosit,

da, nu vă puteți imagina cum au fost aceste cinci luni cu nenorocitul ăla. Da, aș vrea să fiu transferat, așa e, să nu-l văd, să nu-l mai aud, să uit că există. Dar aș vrea să fiu transferat în pensie! Nu, nu!

— Deci transferat, domnule Zakarakis? Am auzit bine? Ați spus transferat?

— Da, domnule general de brigadă. Dacă ar fi posibil, da. Nu mai suport, domnule general! Omul acesta este un diavol, vă asigur, un diavol!

Vocea lui Ioannidis a devenit mai rece ca niciodată.

— Îl cunosc mai bine decât dumneavoastră, domnule Zakarakis. Așa e, este un diavol, dar este sincer. În opoziție cu dumneavoastră, care sunteți imbecil și necinstit. Ar trebui să vă bag în arest, domnule Zakarakis, să vă împing în fața unei curți marțiale pentru trădare. Dar ar fi prea puțin pentru dumneavoastră, ar fi un cadou și...

— Curtea marțială, domnule general de brigadă? Proces pentru trădare?!? Domnule general de brigadă, eu sunt cel care l-a prins din nou pe tâlhar, eu sunt cel care...

— Nu mă întrerupeți, domnule Zakarakis. Am spus să încetați cu teatrul. Și mă repet, Curtea marțială ar fi o pedeapsă prea mică pentru dumneavoastră, ar fi un cadou. Știu ce pedeapsă meritați. Știți care este? Veți rămâne la locul dumneavoastră,

domnule Zakarakis. Veți rămâne la Boyati! Cu el! O să vă sufle în ceafă până când va crăpa!

— Nu, domnule general de brigadă, nu! Asta nu!

— Ba da. Și din acest moment vă încredințez o nouă sarcină, domnule Zakarakis: să îi construiți o celulă specială, o celulă din care să nu poată scăpa nici măcar dacă îi deschideți ușa. Acum, valea. Și aveți grijă: dacă veți eșua, domnule Zakarakis, vă promit ceva și mai rău. O să vă bag după gratii alături de el!

Timp de două săptămâni, Zakarakis a zăcut precum o larvă. Discuția cu Ioannidis îl tulburase atât de tare, încât, așa avea să îți mărturisească într-un moment de slăbiciune, nu reușise nici măcar să își îndeplinească îndatoririle conjugale; în zadar îl tachinase soția lui cu fraze batjocoritoare: „Parcă ți-au cerut să ridici un nou Partenon!” Reușea să scape de acea stare disperată de abulie care îl aplatiza și de conștiința neputincioasă a propriei incapacități doar atunci când visa că tu reveneșisi într-o celulă din care nu aveai să mai evadezi. Dar ce fel de celulă?! Iată întrebarea care îi fura somnul, pofta de mâncare și vigoarea sexuală. Ioannidis lăsase pe umerii lui chiar și responsabilitatea acelei alegeri:

— E treaba dumneavoastră, domnule Zakarakis. Vă dau trei luni. După Crăciun,

trebuie să fie gata.

După Crăciun! Doar trei luni! Sperând să rezolve problema, Zakarakis a tot răsfoit cataloage și cărți de arhitectură, a învățat expresii diflcile: energia potențială, rezistența la frecare, teoremele lui Maxwell, Betti și Clapeyron. Însă, în zadar. Desigur, trebuia să fie o celulă din beton armat, cu fundații atât de solide, cu pereți atât de masivi, încât să nu poată fi străpunși nici măcar cu un ciocan pneumatic. Desigur, trebuia să aibă uși duble, din oțel, ferestre aproape invizibile și un acoperiș dotat cu circuit electric care să scoată scântei chiar și numai dacă îl priveai. Dar simțea că toate acestea nu aveau să fie de ajuns: trebuia ceva și mai bun, trebuia ceva care să facă și mai mult. Ceva, ei bine, ceva care să nu îți închidă doar corpul, ci care să îți blocheze și fantezia, ceva care să îți împiedice creierul să gândească. Cu mintea sa necizelată, intuise că într-adevăr aceea era cheia, să îți determine creierul să nu mai gândească, deoarece data viitoare nu aveai să mai recurgi la o gaură în perete, ci la vreo nouă șmecherie. Și vai de el dacă aveai să reușești. Ioannidis nu ar fi avut milă.

— Aveți grijă: dacă veți eșua, domnule Zakarakis, vă promit ceva și mai rău. O să vă bag după gratii alături de el!

Apoi într-o zi, la sfârșitul lunii noiembrie, în timp ce se plimba printr-un

cimitir și a văzut un mormânt în formă de capelă, i-a venit o idee: un mormânt! „Iată ce i-ar trebui acelui demon: un mormânt! O celulă de forma și de dimensiunile unui mormânt. O să îi construiesc un mormânt. Poate că o să îi pun și un mic chiparos alături. Oare nu este deja un chiparos în piațeta din centrul unității?" Și exact ca un artist care se teme să își piardă impulsul creator dacă nu acționează atunci când se simte inspirat, Zakarakis s-a întors imediat la Boyati, a desenat un paralelipiped, a stabilit dimensiunile. După două luni celula a fost gata. Teribila celulă în care aveai să stai patru ani, începând cu o dimineață de februarie.

O teribilă dimineață de februarie. Tu erai în Goudi, în acea teribilă dimineață de februarie, și nici nu îți imaginai că Zakarakis își construise Partenonul. Chiar te minteai că poate i se luase autoritatea. Nici nu era chiar așa de rău la Goudi, directorul nu îți punea niciodată cătușe, gardienii zăboveau deseori și vorbeau cu tine și, mai presus de toate, întâlniseși un alt Morakis: un soldat dispus să te ajute să fugi.

— Uită-te la mine, Alekos, nu îți amintești de mine?

— Nu.

— Și totuși mă cunoști, Alekos, m-ai mai văzut.

— Unde? Când?

— La sediul ESA, imediat după arest, în timpul unei bătăi.

— În timpul unei bătăi?

— Da, mi-au ordonat să te bat și eu te-am bătut. Dar după aceea am simțit așa o rușine!

— Nu te cred.

— Este adevărul, Alekos, adevărul. Așa rușine am simțit, încât am jurat să te ajut cu prima ocazie și...

— Nu cred.

— Am jurat să te ajut și mi-am spus: dacă nu-l omor, într-o zi o să fac ceva pentru el.

— Ține minte că Morakis a primit șaisprezece ani.

— Știu.

— Și data viitoare nu vor mai pierde timpul pentru a mă aresta, mă vor împușca direct, pe mine și pe oricine va fi împreună cu mine.

— Știu.

— Da' ce știi tu, măscăriciule?

Conform sistemului tău, l-ai batjocorit, l-ai amenințat, l-ai umilit, dar până la urmă te-ai convins că nu mințea și ați avut un plan împreună. De data aceasta fără greșeli și fără acte de bravadă. Pe lângă o uniformă, el avea să îți furnizeze documentele militare pentru a ieși din Goudi, un pașaport fals și o pereche de ochelari pentru a-ți modifica trăsăturile; o mașină avea să vă aștepte la ieșire, un iaht

avea să vă ia din Golful Vouliagmeni, pregătit să iasă în larg și să ajungă în apele extrateritoriale. Singura parte dificilă era reprezentată de cele două lacăte cu care era încuiată ușa celulei tale: cheile erau păstrate de un căpitan.

— Nu le pot fura de la el, Alekos.

— Nu e nevoie. Du-te la un armurier și cumpără toate cheile care ți se par potrivite.

A plecat și s-a întors cu vreo cincizeci de chei și una dintre ele a deschis primul lacăt. Pe cel de-al doilea nu.

— Ce o să facem, Alekos?

— E simplu, cumpără și mai multe chei. Cumpără tot ce găsești la magazin. Încercând și tot încercând, vom găsi cheia potrivită.

A plecat din nou și s-a întors cu o sută de chei. De la opt dimineața până la unsprezece, pe tura lui de zi și apoi de la zece la miezul nopții, pe tura lui de noapte, a lucrat la cea de-a doua încuietoare, transpirând și tremurând la gândul că avea să fie surprins.

— Să o încercăm pe aceasta.

— Aceasta nu funcționează.

— Aceasta.

— Aceasta nu funcționează.

— Aceasta.

— Nu funcționează.

Și la cea de-a treizeci și opta cheie:

— Merge!

S-a deschis.

— Bine. Reușim să o facem mâine?

— Da, totul este pregătit.

— Și mașina, și iahtul?

— Da, de câteva zile sunt în așteptare.

— Atunci, la miezul nopții. Ne vedem mâine.

Miezul nopții era momentul perfect. La miezul nopții tot campusul era adormit.

În acea dimineață ai cântat, la fel ca pe vremea când primiseși toaleta decentă. „Au plecat porumbeii albi,/ iar cerul s-a umplut de corbi,/ de păsări negre.” Însă nu ai cântat prea mult pentru că pe la ora nouă un pluton a intrat în celulă:

— Eliberează celula, Panagoulis. Plecăm.

— Plecăm...? Unde...?

— La Boyati, Panagoulis. Te întorci la Boyati.

O camionetă și o călătorie care părea că nu se mai încheie, o dorință de a plânge care îți tăia respirația și, iat-o! Silueta cenușie a închisorii de la Boyati, cu zidul care o împrejmuia și cu turnulețele sale. Zakarakis te aștepta la intrare, cu mâinile în șolduri, iar chipul său mare și măsliniu își reținea cu greu un aer triumfal.

— Ia uite cine a sosit, ia uite cine s-a întors! Haide, dragă, haide! Nu îți poți imagina ce ți-am pregătit cât timp ai fost în vacanță la Goudi.

Te-a luat de braț, te-a împins pe aleea care ducea spre curtea cu celula din care evadaseși și a trecut pe lângă ea fără să se oprească. A luat-o la dreapta, apoi la stânga, apoi din nou la dreapta, iar inima ta bătea cu putere: ai simțit că avea să se întâmple ceva rău când Zakarakis a spus:

— Iată, dragă, am ajuns.

Ceva îngrozitor, ceva care avea să te distrugă mai mult decât toate chinurile îndurate până atunci.

— Iată, dragă, am ajuns! Îți place? Este a ta, este numai a ta, numai a ta!

În mijlocul piațetei, a apărut în fața ochilor tăi mormântul cu chiparos și ți-a lovit privirea aproape ca o palmă.

— Chiparosul este mic, dragă. Dar va crește.

* * *

Tu ai spus mereu că nu era posibil să îți imaginezi acea celulă fără să o vezi. Și din acest motiv i-ai cerut ministrului Apărării, Evangelos Averoff-Tositsa, permisiunea de a o fotografia, după căderea Juntei. Însă nu ți-a dat voie. Ai întrebat din nou când ai devenit membru al parlamentului, explicând că nu voiai să o faci dintr-un capriciu, ci din necesitatea de a arăta lumii modul în care sunt tratați deținuții într-o tiranie, însă a refuzat din nou. Timp de trei

ani i-ai cerut cu încăpățânare acest lucru, subliniind faptul că bănuiai că dorea să ascundă lumii acea infamie, că poate chiar încerca să șteargă amintirea ei prin distrugerea celulei, însă el a refuzat mereu. Nici măcar nu te-a lăsat să treci de poarta închisorii de la Boyati pentru a arunca o privire, să îți spui „uite, acolo am fost zidit și am supraviețuit, am câștigat." Nu ai revăzut-o niciodată, nu ai fotografiat-o niciodată. Dar după moartea ta, când am mers în pelerinaj ca să caut urmele unui trecut îngropat, străzi sau clădiri care adeseori nu mai existau, cu stâlpi rupți și grinzi care atârnă, am revăzut eu închisoarea în numele tău și am fotografiat-o eu în numele tău. Buldozerele lui Evangelos Averoff-Tositsa erau în proces de a o demola. Demolaseră turnulețele, o mare parte din zidul care o înconjura, barăcile din centru și totul părea să dispară în neant, așa că am recunoscut cu greu curtea unde te-au provocat să te joci cu mingea în acea zi umilitoare, biroul lui Zakarakis, celula din care ai evadat cu ajutorul lui Morakis și în care te-ai întors pentru a duce acea luptă pentru obținerea unei toalete decente. Am recunoscut-o datorită găurii din perete: de pe alee încă se putea vedea cum fusese peticită. Însă apoi am ajuns în piațeta pe care Zakarakis o alesese ca să își construiască Partenonul și am recunoscut

imediat celula și mi-a stat inima în loc atunci când am văzut-o. Chiar era un mormânt, nu exageraseși. Avea culoarea, proporțiile și aspectul unui mormânt: doar o fereastră de treizeci pe treizeci de centimetri și doar spațiul minuscul al ușii care ducea în anticamera celulei întrerupeau uniformitatea monotonă a betonului. Înăuntru era și mai rău. Pentru că înăuntru realizai că, de fapt, spațiul era mult mai mic decât părea din afară: două treimi din spațiu era ocupat de anticameră. Celula în sine se afla în partea de jos, dincolo de o mică poartă care era făcută din oțel până la înălțimea bărbiei și continuată apoi cu bare. Ca suprafață nu avea mai mult de doi metri pe trei metri: să zicem că avea lățimea cam cât a unui pat dublu. Puțin mai mare. Totuși, această comparație este inexactă deoarece te poate face să crezi că spațiul de mișcare era cât suprafața unui pat dublu. Nu era. Pentru a te mișca aveai doar un culoar de un metru optzeci lungime și de nouăzeci de centimetri lățime, restul era ocupat de un pat, de un dulap, de o chiuvetă rudimentară și de o toaletă cu rezervor de apă. Fixat la cincizeci de centimetri de sol, patul era încastrat între pereții de pe colț și o latură a dulapului. Prin urmare, dacă stăteai întins în pat erai ca într-un sicriu, asta și din cauza tavanului foarte jos și a întunericului. Întunericul era aproape

total. În afară de o lampă albastră care nu lumina bine, mai intra puțină lumină din anticameră, unde tavanul fusese înlocuit de niște gratii orizontale. Însă aceea nu era o lumină propriu-zisă pentru că dincolo de gratii mai erau un grătar și niște zăbrele de fier, iar soarele era filtrat ca printr-o sită de acele zăbrele; doar o strălucire slabă se prelingea înăuntru, cu picuri fragili și gălbui. Pe de altă parte ploaia intra cu ușurință, iarna intra frigul și vara căldura: pe scurt, era un mormânt expus intemperiilor. M-am închis înăuntru. Am încercat să merg pe acel coridor de un metru optzeci pe nouăzeci de centimetri, amintindu-mi o poezie care spunea: „Trei pași înainte/ urmați de trei pași înapoi,/ același drum făcut de o mie de ori,/ plimbarea de azi m-a obosit...” Trei pași?! Abia dacă puteai face doi, și imediat ți se rotea capul. Am încercat să mă întind în pat. Cu tavanul peste mine și cu pereții care mă înconjurau, mi-a fost greu să respir. M-am prins de gratii ca să îmi trag răsuflarea și m-am forțat să depășesc tentația de a deschide larg ușa. Deși mi s-a părut că am petrecut acolo ore și ore, când m-am uitat la ceas trecuseră doar zece minute. Apoi am încercat din nou, cu toată voința mea, dar timpul se scurgea atât de încet, încât parcă efectiv dispăruse noțiunea unui timp curgător, iar mintea mea parcă se blocase într-o tăcere

morbidă. În acea tăcere o singură idee părea să prindă contur: să ies, să ies, să ies de acolo!

Cu toate acestea, nici măcar pentru o clipă nu i-ai arătat lui Zakarakis că te simțeai pierdut și, cu un zâmbet larg, i-ai răspuns:

— Bravo, Zakarakis! Tu ai construit-o?

— Da, eu.

— Nu cred, Zakarakis. Nu ești suficient de inteligent.

— Ba sunt! Eu am făcut-o, ți-o jur, eu am făcut desenul!

— Felicitări!

Apoi ai arătat spre anticameră.

— Asta e tot pentru mine?

— Nu, este pentru gardienii care îți vor aduce rația. Totuși, dacă stai liniștit, te las să te plimbi în ea treizeci de minute pe zi.

— Bine, Zakarakis, bine.

— Altceva nu știi să îmi spui?

— Ba da, Zakarakis. O să evadez, Zakarakis.

— Nu, de aici nu vei evada.

— Voi evada, vrei să pariem?

— Hai să pariem. Pe ce?

— Pe o uniformă de colonel.

— De acord.

A deschis portița, apoi ușa din față și te-a lăsat singur ca să te gândești. Trebuia să îți pui creierul la treabă, să gândești fără să te lași copleșit de furie, fără să pierzi vremea cu regrete pentru ghinionul de a

nu fi găsit mai repede cu douăzeci și patru de ore cea de-a doua cheie și fără să lași acea lacrimă care îți uda genele să alunece pe obraz. Trebuia totuși să existe o soluție pentru a ieși de acolo, câteva zile aveau să îți fie de ajuns să descoperi cum, așa că ți-ai ocupat mintea cu gânduri de genul acela în prima zi, în a doua, în a treia, în a patra și în a cincea. Între timp, ai adunat informații și impresii și le-ai analizat: erau șaisprezece gardieni în jurul mormântului, câte trei pe fiecare latură și câte unul în fiecare colț, iar rația îți era adusă de patru dintre ei... Fețe noi și obtuze. Poate că soluția era legată chiar de acele fețe noi și obtuze, poate că nu avea să îți fie greu să iei peste picior paznicii și să găsești o modalitate de a ieși din celulă. Obstacolul nu era celula, ci gardul din sârmă ghimpată care înconjura închisoarea: oare era făcut din fir normal de sârmă ghimpată ca cel din momentul evadării cu Morakis sau dintr-un fir electrificat? Nu era ca și cum ai fi putut întreba, ai fi trezit suspiciuni. Așa că nu puteai decât să riști, de data aceasta fără să bănuiești rezultatul, *rouge ou noir et rien ne va plus*: dacă aveai să fii electrocutat, însemna că era gard electric; dacă aveai să rămâi nevătămat, era un gard normal. Avea să merite riscul, deoarece trucul pe care l-ai fi folosit pentru a evada din celulă avea să fie atât de frumos. Cel mai frumos, cel mai

amuzant pe care avea să îl născocească vreodată fantezia ta. În cea de-a șasea zi te-ai decis. A căzut seara și cei patru gardieni cu rația au intrat, doi dintre ei s-au oprit pe hol, iar unul a deschis poarta și a trecut pragul cu tava, însă imediat tava a căzut pe pământ. Doamne, celula era goală, iar pe pat se afla un bilet: „Dragă Zakarakis, o să mă întorc după uniforma de colonel. Dacă te întâlnești cu Teofilojannacos și cu Hazizikis, spune-le că îi voi face să urineze sânge. Dacă te întâlnești cu Ioannidis, spune-i să te lase să te pensionezi. Cu cel mai mare drag, al tău, Alekos." Au venit în fugă și cei doi gardieni din anticameră.

— Unde este?!?

— Nu este!

— Imposibil.

— Imposibil?! Uite!

— Cine i-a adus micul-dejun în această dimineață?

— Tu, tu i l-ai adus.

— Mincinosule!

— Pe mine mă faci mincinos?

— Da, pe tine.

— Calmați-vă, băieți! Să ne gândim. Ai închis bine ușa când ai plecat?

— Sigur că da!

— Și cui i-ai dat cheile după aceea?

— Ție ți le-am dat!

— Mie?! Mincinosule!

— Băieți, să nu ne certăm între noi! Mai bine să îl căutăm.

Iar ochii lor au cercetat tavanul și pereții, de parcă tu ai fi fost o muscă. Între timp, ghemuit sub pat, te abțineai să nu respiri, dar și să nu râzi. S-a întâmplat exact așa cum ai prevăzut: nu s-au uitat în singurul loc în care ai fi putut să fii ascuns, adică sub pat. Aveau oare să fie suficient de proști încât să comită și cea de-a doua greșeală, adică să plece fără să închidă ușa și poarta? Și iată-i stând pe pat și plângându-se:

— Dar cum Dumnezeu a reușit, cum a reușit?

Iată-i spunând:

— Trebuie să dăm alarma!

Iar apoi au ieșit fără să închidă ușa sau poarta.

— Alarmă, alarmă!

Și iată întreg campusul strigând la unison:

— Alarmă, alarmă!

Ai așteptat câteva secunde și apoi ai pornit, strigând: „Alarmă, alarmă!” împreună cu ceilalți. Ai ajuns la un copac și de acolo ai mers spre depozitul bucătăriei. O umbră te-a atins, era un soldat. Te-a întrebat:

— L-ai văzut?

— Da, acolo! ai răspuns, arătând spre cineva care alerga în direcție opusă.

El ți-a mulțumit și a continuat să strige:

— Acolo, acolo!

Nimeni nu te băga în seamă și nimeni nu se gândise să pornească farul, așa că puteai încerca să ajungi la zidul care înconjura închisoarea. Ai ajuns la el și ai început să te cațări, ai ajuns în vârf, *rouge ou noir et rien ne va plus*, te-ai urcat pe gardul de sârmă ghimpată. Nu, nu ai fost străbătut de curent electric, dar ți-a împuns carnea mai tare decât în noaptea în care ai fugit cu Morakis. Cât timp avea să îți ia să te desprinzi din el de data aceasta? Întunericul era de partea ta, însă ar fi fost necesar ca alarma să se oprească. Ți-ai făcut mâinile pâlnie și ai strigat:

— Alarma a încetat! Alarma a încetat!

O voce a repetat:

— Alarma a încetat! Alarma a încetat!

Celelalte voci au strigat în cor:

— Alarma a încetat! Alarma a încetat!

Apoi s-a auzit urletul furios al unui sergent:

— Cine a spus că alarma a încetat?

— El!

— Care el?

— Tipul acela îmbrăcat în civil!

— Un tip îmbrăcat în civil?! Cretinilor, căutați-l!

Ți-ai smuls firul de pe picior și ți-ai prins brațul în el. Mâneca ți s-a umplut de sânge. Oare îți rupseseși o venă? Durerea te-a paralizat o secundă cam mult...

— L-am văzut!

— Unde este?

— Pe zid! Prindeți-l!

S-a aprins un far și ai fost bombardat cu lumină. Erai pe punctul de a face saltul când te-ai simțit apucat:

— Domnule sergent, l-am prins!

După aceea a urmat un post destul de scurt. Cei din străinătate continuau să aibă grijă de tine, iar Zakarakis se temea tot mai mult că aveai să mori.

— Mănâncă!

— Nu.

— Te rog, mănâncă!

— Nu.

— Este mâncare adusă de mama ta.

— S-o mănânce ea!

— Haide, spune-mi ce vrei!

— Ți-am spus: vreau o uniformă de colonel. Mi se cuvine. Am evadat, da sau nu?

— Nu, pentru că te-am prins.

— Nu este corect. Am evadat din celulă și am dovedit că ești un idiot.

— Poate că tu ești idiot!

— Nu, eu sunt inteligent. Și vreau uniforma de colonel.

— Ce o să faci cu uniforma de colonel?!?

— O să o port. Este carnaval, la carnaval se poartă mască și cea mai caraghioasă mască care există este uniforma de colonel, pentru că a fost purtată de stăpânul tău, Papadopoulos.

— Nenorocitule! Măscăriciule!

A doua zi, același dialog. Și, la final strigătul exasperat al lui Zakarakis:

— Aduceți-i o uniformă de colonel!

— Nu avem, domnule director, nu există colonei aici.

— Găsiți una!

Au găsit-o, te-ai îmbrăcat cu ea și ai mâncat. Zakarakis s-a întors.

— Acum dă-mi-o înapoi.

— În niciun caz.

— Ți-am dat-o doar ca să mănânci. Ai mâncat, deci dă-mi-o înapoi.

— Nu.

— Scoateți-i uniforma!

Au sărit pe tine cinci. Încurcați de acel spațiu îngust, ciocnindu-se unul de celălalt, lovindu-se cu coatele de pereți, ți-au dat-o jos. Te-au lăsat zile întregi fără pantofi și era frig. Ți-ai reluat postul.

— Mănâncă!

— Nu.

— Ce vrei?

— Îmi vreau pantofii.

— Ține-ți pantofii. Acum o să mănânci?

— Nu.

— Ce altceva mai vrei?!

— Vreau să fac o baie. Pentru că put și am păduchi. La fel ca tine, Zakarakis.

— Eu nu put! Și nu am păduchi!

— Ba ai. Ai unul care cântărește 90 de kilograme. Ești chiar tu.

— Te omor!

— Și apoi ajungi în fața unei curți marțiale, pentru crimă. Doar ți-a spus Ioannidis.

— În regulă atunci, faceți-i o baie!

— Cu apă caldă, vreau să fie apă caldă. Altfel o să fac pneumonie și o să mor și apoi tu tot o să ajungi în fața unei curți marțiale, pentru ucidere din culpă.

— Cu apă caldă! Faceți-i o baie cu apă caldă!

— Vreau și un frizer.

— Chemați un frizer!

A sosit butoiașul cu apă caldă și a sosit și frizerul. Te-au spălat, te-au ras și ți-au aranjat părul. Însă din ordinul lui Zakarakis ți-au tăiat părul scurt, de o jumătate de centimetru, iar conflictul a reizbucnit.

— Porc urât ce ești, le-ai cerut să mă epileze.

— Nu le-am cerut să te epileze, le-am cerut să te radă în cap: nu ai spus că ai păduchi?

— Păduchii nu stau numai în cap, stau oriunde există păr. Așa că trebuie să fiu epilat peste tot, chiar și la axile, chiar și în jurul boașelor.

— Ești nebun! Mi-au lăsat în grijă un nebun!

— Nu sunt nebun, Zakarakis. Știi foarte bine că mă comport așa ca să te înnebunesc. Și voi reuși, e un fapt la fel ca faptul că sunt închis în acest mormânt.

— Epilați-l!

— Nu ei, tu. Pentru că știu că îți place să mă atingi, pe lângă faptul că ești un porc și un păduche, ești și poponar.

Te-a legat de pat. Te-a bătut personal. Atât de mult te-a bătut, încât apoi a trebuit să cheme medicul care, văzându-te, s-a îngrozit: corpul tău era plin de vânătăi din cap până în picioare.

— Cine ți-a făcut asta?

— Zakarakis. A vrut să mă epileze.

— Să te epileze?!?

— Da, pentru ca după aceea să mă violeze. El spune că în bordelurile din Istanbul așa se face. M-am apărat și el m-a bătut.

— Te-a violat?

— Sigur că da. Încearcă cu toată lumea, toată lumea știe. E poponar.

Zakarakis a avut o criză de ficat care l-a ținut în pat o săptămână. De acum fiecare dintre voi era și victima și călăul celuilalt; relația voastră se baza pe o inversare continuă de roluri sau pe o interpretare simultană a celor două roluri și era greu de spus care dintre voi era mai crud cu celălalt. Poate că tu, pentru că îl înțelegeai bine pe Zakarakis. În schimb, Zakarakis nu te înțelegea pe tine. Și cum să te înțeleagă? Tot ceea ce erai și tot ceea ce reprezentai tu era mai îndepărtat de lumea lui săracă decât Alfa Centauri de Pământ. Ar fi început să râdă dacă cineva i-ar fi explicat

că un erou adevărat nu renunță niciodată, că nu gestul său măreț de la început și nici mândria cu care înfruntă tortura și moartea îl fac să fie diferit de ceilalți oameni, ci constanța cu care își repetă acțiunile, răbdarea cu care îndură și reacționează, și mândria cu care își ascunde suferința și cu care le-o întoarce acelora care îl chinuie. Secretul lui este faptul că nu se dă bătut, că nu se consideră o victimă și că nu le arăta altora faptul că e trist sau disperat. Iar dacă este necesar, recurge la ironie și la batjocură: aliate evidente ale unui om care se afiă în lanțuri. Așadar, când a izbucnit noua ta ofensivă, a fost luat din nou prin surprindere.

* * *

Noua ta ofensivă a izbucnit cu răsunetul unui foc de tun, de îndată ce durerea ultimei bătăi s-a atenuat. Într-o seară te-ai agățat de gratiile porții și, îndreptându-ți vocea spre tavanul cu gratii al anticamerei, ai convocat gardienii și prizonierii.

— Atenție, atenție! Jurnalul radio Boyati! Buletin special! Nicolas Zakarakis, directorul acestui loc de rahat, este bolnav cu ficatul. S-a răspândit zvonul că această boală se datorează furiei care l-a cuprins

pentru că nu a reușit să violeze un deținut căruia nu îi plac poponarii, dar, de fapt, acesta e un zvon eronat. Putem dezvălui că boala hepatică a lui Zakarakis se datorează dezamăgirii de a nu fi fost satisfăcut în partea dorsală de acel deținut. Oricine dorește să se ofere voluntar pentru această operație macabră, este rugat să contacteze biroul corespunzător și să își lase detaliile personale. Zakarakis plătește cu porții de linte.

Apoi în următoarea seară:

— Atenție, atenție! Jurnalul radio Boyati! Buletin special! Zakarakis minte. De fapt, nu are dureri hepatice, are hemoroizi. Subsemnatul știe pentru că porcul de Zakarakis i-a arătat hemoroizii. I-a explicat și că turcii i-au provocat boala pe când lucra pe post de curvă într-un bordel din Constantinopol. Boala lui Zakarakis a recidivat în urma conversației sale cu ministrul Justiției care i-a dat câteva șuturi în fund.

Cu o punctualitate înfiorătoare, ai procedat la fel în fiecare seară, iar în cazarmă, dincolo de zidul închisorii, lumea se amuza în așa hal, încât se cereau mai puține permisii.

— Ce faci diseară? Mergi la cinematograf?

— Nu, ascult buletinul special al lui Panagoulis.

Sau:

— Ai fost în oraș aseară?

— Nu, am rămas aici pentru a asculta buletinul special al lui Panagoulis.

De multe ori, cu o falsă indiferență, ofițerii se alăturau și ei publicului tău, neliniștiți, voind să afle ce aveai să mai inventezi în următorul episod. De fapt, încetul cu încetul, buletinul tău de știri se transformase într-un roman-foileton despre experiențele erotice ale lui Zakarakis în bordelul fantomatic de la Constantinopol, iar talentul tău era acela de a te opri mereu într-un punct culminant.

— Mâine, dragi ascultători, veți afla continuarea.

Nu îmi mai amintesc bine povestea, dar, dacă nu mă înșel, la un moment dat Zakarakis a încetat să mai fie curvă și a fost emasculat pentru a deveni eunucul Marelui Vizir. De aici au apărut o serie de născociri perverse și incredibile care implicau și alte personaje, printre care Marele Vizir, care se numea Papadopoulos, un calif care se numea Ioannidis, un călău care se numea Teofilojannacos și un consilier sinistru pe nume Hazizikis. Marele vizir și califul se urau de moarte, călăul și consilierul cel sinistru își făceau unul altuia multe răutăți, însă cu toții făceau alianțe de neclintit atunci când era nevoie să îl umilească pe eunuc, care se

supunea în mod abject încercările lor, pentru a se apăra.

Într-un final, Zakarakis a venit la tine. A venit și s-a sprijinit obosit de poartă, te-a privit cu ochii stinși și a zis:

— Alekos, trebuie să vorbesc cu tine.

— Ia un loc, Zakarakis, aici înăuntru este atâta loc. Este o cameră imensă, preferi canapeaua sau unul dintre aceste fotolii? Numai nu mă mângâia, bine? Nu mă atinge. Astăzi mă simt mai pur ca niciodată.

— Ascultă-mă, Alekos. Eu știu că tu glumești. Știu că știi și tu că sunt un bărbat curat și normal. Am o soție și doi copii.

— Zakarakis, soția este doar un paravan. Mulți poponari au soții, iar copiii cine știe ai cui sunt?

— Ticălosule!

— Nu mă insulta și nu mă atinge, Zakarakis, altfel voi spune la jurnalul radio că ești și încornorat. Uite, de fapt, la asta nu m-am gândit, îți iau meseria de eunuc și te fac să te căsătorești cu favorita Marelui Vizir, așa că o să devii imediat un încornorat, iar soția ta o să și-o tragă cu califul.

— Ascultă-mă, Alekos. Te înțeleg. Am citit o carte de psihologie și înțeleg anumite lucruri. Ești tânăr, ai anumite nevoi sexuale. Acestea te fac să devii agitat. Când eram prizonierul italienilor la Rimini, și eu eram mereu neliniștit pentru

că îmi lipsea o femeie. Prin urmare, dacă vrei, îți aduc o femeie. O dată pe lună. Ba chiar, o dată pe săptămână. Ți-ar plăcea, nu-i așa? Ți-ar plăcea?

— Înțeleg, Zakarakis. Este vechea poveste: vrei să te regulez. Bietul Zakarakis, chiar te-ai îndrăgostit de mine. Ți-am căzut cu tronc, la naiba. Atât de tare ți-ai pierdut mințile, încât m-ai emoționat și, dacă aș putea, ți-aș face pe plac. Da, ai merita o partidă rapidă. Dar ți-am spus-o de o mie de ori: nu pot, nu te plac!

— Delincventule!

— Nu fi isteric, Zakarakis. Nu fi nedrept. E vina mea că nu mi se scoală de față cu tine? Ești și chel! Ascultă, Zakarakis: de ce nu o aduci pe soția ta? Așa, totul rămâne în familie.

— O să te spânzur! O să te spânzur!

— Bine atunci. Fac acest sacrificiu. O să ți-o trag.

Într-o secundă ai închis poarta, cu mâna stângă i-ai imobilizat brațele, cu mâna dreaptă i-ai dat jos pantalonii, cu genunchii l-ai împins la perete: chemați de țipetele sale de teroare, gardienii abia au reușit să îl ia de acolo. Câteva zile mai târziu, în 9 aprilie, salteaua ta a luat foc.

Zakarakis avea să susțină mereu, jurând pe soția și pe copiii săi, că tu fuseseși cel care i-a dat foc. Și, cunoscându-ți abilitățile histrionice, aș tinde să îi accept teoria. De fapt, ca strategie, nu ar fi fost

una rea: gardienii au intrat lăsând ușa larg deschisă, iar în acel fum și în acea confuzie, ai fi putut să te strecori și să sari peste zidul care înconjura închisoarea. Totuși rămâne faptul că în urmă cu două zile îți luaseră salteaua și o aduseseră înapoi, oferindu-ți unele avertismente ciudate. De asemenea, faptul că un paznic prietenos îți șoptise:

— Alekos, aveai ascuns ceva în saltea? L-am văzut pe caporalul Karakaxas umblând în ea.

Sau faptul că, după ce l-ai agresat, Zakarakis te-a pedepsit luându-ți și chibriturile și țigările. Sau faptul că după ce ți-ai revenit, un anumit maior Kutras de la ESA a venit la tine și ți-a spus:

— Dacă nu spui nimănui ce s-a întâmplat, ai cuvântul meu de onoare că te vom lăsa liber ca să fugi în străinătate.

Sau faptul că, până în ultima clipă ai continuat să îmi repeți cu o sinceritate plină de patos:

— Îți jur, nu eu am fost cel care a dat foc saltelei. Ei au fost. Legat de alte lucruri am mințit din comoditate sau din necesitate, legat de asta, nu. Nici măcar nu aveam chibrituri și chiar dacă aș fi avut, nu aș fi putut să o fac, de ce nu mă crezi? Pe la ora șapte seara am auzit un fluierat, apoi o bufnitură slabă și salteaua a luat foc. Sunt sigur că au pus ceva în ea, plastic sau sulf.

Dar, în orice caz, indiferent cum stau lucrurile, Zakarakis a făcut tot ce a putut ca să te lase să mori. Agățat de gratii ai implorat:

— Deschideți, ard, mă sufoc, mor.

Și nimeni nu s-a mișcat. Odată cu țipetele, fumul ieșea tot mai dens prin grilajul anticamerei, dar nici unul dintre cei șaisprezece gardieni din jurul celulei nu a făcut vreun gest ca să te ajute: de parcă Zakarakis le-ar fi interzis să o facă. Paznicul care ți-a spus despre Karakaxas se afla lângă el și îi spunea:

— Trebuie să intervenim, domnule director! Va arde de viu!

Și Zakarakis i-a răspuns:

— Liniștește-te, nu-ți face griji, calmează-te! Este unul dintre trucurile sale obișnuite.

A fost nevoie de mult timp ca să se decidă și deja celula devenise un cuptor, din salteaua de paie se ridicau flăcări, iar tu erai inconștient pe pământ. Când a venit, doctorul a spus alarmat că trebuia să fii internat la spital sau că aveai să mori, însă Zakarakis nu i-a permis nici măcar să te scoată afară, la aer curat:

— E de ajuns să îl ținem în anticameră.

Ai stat acolo două zile, întins pe o pătură. A doua zi a plouat, iar apa te-a udat de parcă ai fi fost un copac, însă doctorul a reușit să obțină doar o umbrelă cu care să îți acopere fața. A trebuit să sune la

Ministerul Apărării și apoi să solicite intervenția lui Papadopoulos pentru a-l face pe Zakarakis să capituleze. Dar deja erai într-o stare jalnică, aveai mustața, genele și sprâncenele arse, iar pielea feței și mâinile îți erau acoperite de bășici: nu mai puteai să vezi și nici să vorbești. La spitalul din Goudi, unde te-au dus, s-a constatat că în sânge aveai dioxid de carbon în proporție de nouăzeci și doi la sută. Ai stat în comă șaptezeci și două de ore. Și, când ai revenit la Boyati, l-ai găsit pe Zakarakis care te-a primit spunându-ți:

— Hei, am vești bune pentru tine. Prietenul tău a dat ortu' popii.

Apoi ți-a dat un ziar unde era scris următorul titlu: „A murit ieri în Cipru fostul ministru de Interne și al Apărării, Polykarpos Giorkatzis."

Ziarul detalia că fusese găsit în mașina sa, împușcat cu o mitralieră. Ucigașii dispăruseră și nu exista nicio speranță de a le afla identitatea. Cât despre indicii, acestea erau vagi. Cu o seară în urmă, Giorkatzis a acceptat să se întâlnească într-un sat îndepărtat cu niște indivizi misterioși, iar atunci când a plecat de acasă și-a îmbrățișat foarte strâns soția și i-a spus:

— Dacă întârzii, cere să fiu căutat.

Ai izbucnit într-un hohot convulsiv și nu doar de durere. Da, în timpul

interogatoriului și în timpul procesului negaseși cu fervoare că fusese implicat:

— Tentativa voastră de a-l implica pe Polykarpos Giorkatzis este ridicolă, nu îl cunosc pe acest domn. Credeți că un simplu soldat cheamă la luptă un ministru al Apărării?

Însă Hazizikis descoperise rolul pe care îl jucase Giorkatzis în atentat, iar dovezile pe care le furnizase fuseseră atât de copleșitoare, încât, după aceea, relațiile dintre guvernul grec și cel cipriot se deterioraseră de tot. Ioannidis și-a dublat numărul de ofițeri de pe insulă și în decurs de câteva săptămâni Giorkatzis și-a pierdut puterea, a pierdut prietenia lui Makarios și stima celorlalți politicieni, care acum îl considerau un aventurier capabil de orice și, în cele din urmă, și-a atras ura lui Papadopoulos, care a jurat în mod public că avea să îl facă să plătească. Oare cine pusese la cale acea întâlnire din satul îndepărtat, călăii săi personali sau colegii lui din CIA? Poate că ambele tabere, printr-o operațiune coordonată, însă oricine ar fi fost, bunul tău prieten nu mai trăia: omul care crezuse în tine, care te ajutase, care te învățase, pe care îl admiraseși cu entuziasmul unui copil îndrăgostit de profesorul său. Murise și el, la fel ca Georgios. Din cauza ta, la fel ca Georgios. La un moment dat, suspinele tale au devenit atât de convulsive, încât ai început

să vomiți și te-ai îmbolnăvit. Ai fost bolnav timp de o lună. Și abia te vindecaseși, când Zakarakis ți-a adus o nouă veste dureroasă:

— Haide, pregătește-te! Repede. Domnul președinte te lasă să ieși pentru câteva ore.

— De ce?

— Pentru că tatăl tău e pe moarte, iar domnul președinte îți permite să mergi să îl saluți. Ce gest mărinimos, nu? Dacă ar fi după mine, nici măcar în poză nu te-aș mai lăsa să îl revezi.

Îți iubeai cu duioșie tatăl. După mulți ani aveai să îmi mărturisești că nu ai simțit niciodată aceeași duioșie pentru mama ta, o femeie atât de dură și bărbătoasă, și care se baza doar pe ea însăși, dar că ai simțit întotdeauna o tandrețe sfâșietoare față de tatăl tău. Poate pentru că tatăl tău era mult mai în vârstă decât ea: el s-a căsătorit la bătrânețe, a avut copii la bătrânețe și i-a crescut așa cum fac bătrânii, adică fiind îngăduitor ca bătrânii. Când erai copil și te ascundeai sub pat ca să scapi de loviturile mamei tale, stăteai zile întregi acolo, învingând foamea și dorința de a face pipi, în timp ce ea striga:

— Ieși, trebuie să-ți mai dau câteva.

În schimb, el îți șoptea:

— Ieși, nu o să pățești nimic, sunt eu aici.

Când erai școlar și nu suportai după-amiezile petrecute acasă, studiind, ea te închidea în camera ta cu o încuietoare dublă, iar el îți făcea cu ochiul și spunea:

— Fugi! Apoi mă ocup eu de ea.

Cu toate acestea, tatăl tău nu fusese niciodată un rebel. Militar de carieră, fusese educat sub egida ascultării, iar curajul lui fusese irosit întotdeauna în războaie cu tunuri și puști. Armata era lumea lui, iar steagul patriei era zeul lui și ce durere simțise când tu ai ales studiul matematicii în loc să alegi uniforma de ofițer ca Georgios! Ce durere simțise când ai dezertat, ce nedumerire, atunci când ai ajuns la închisoare, ce agonie, când l-au arestat și pe el pentru o sută trei zile! Abia după aceea ai aflat ce îndurase în acele o sută trei zile. Palme și insulte și tot felul de tratamente rele în ciuda celor șaptezeci și șase de ani ai săi, a medaliilor sau a gradului său de colonel. „Și de nu ai nicio altă vină, ești vinovat că ai adus pe lume un delincvent!" Sau: „De ce mai vrei să mergi acasă? Soția te-a abandonat, s-a dus spre o viață mai bună, s-a săturat de o epavă ca tine." O palmă mai puternică aproape că l-a orbit la un ochi, iar o umilință și mai adâncă l-a făcut să sufere o paralizie fizică și mentală; de opt luni plutea într-un vid lipsit de tristețe sau de bucurie și nici nu își mai amintea nimic din cele întâmplate. Nici nu își imagina că

tu fuseseși condamnat pe viață sau că asupra ta apăsa încă o condamnare la moarte. Din fotoliul lui sau din pat întreba mereu aceleași lucruri:

— Unde este Alekos?

— În străinătate.

— Ce face acolo?

— Studiază.

— De ce nu vine să mă vadă?

— O să vină.

— Vreau să-l văd, vreau să-l îmbrățișez înainte de a muri.

Și tu ți-ai fi dorit să îl îmbrățișezi. Erau momente în care îți doreai asta cu atâta ardoare, încât simțeai că erai din nou copil și... Zakarakis s-a agitat, nerăbdător.

— Atunci te pregătești sau nu să mergi la tatăl tău înainte ca acesta să moară?

— Nu.

— Nu?! Ai spus că nu?!

— Am spus că nu, Zakarakis. Papadopoulos al tău nu se va folosi de mine pentru a juca rolul mărinimosului. Nu va putea chema presa și televiziunea pentru a documenta călătoria fiului risipitor către căpătâiul tatălui său, aflat pe moarte. Pleacă, Zakarakis.

— Bestie fără inimă!

— Pleacă, Zakarakis.

— O să te răzgândești, o să te răzgândești!

— Pleacă sau te strâng de gât, Zakarakis.

Zakarakis a plecat și s-a întors în seara următoare:

— A murit, ticălosule! A murit fără să te mai poată îmbrățișa!

Pe moment nu ai reacționat, de parcă ai fi fost surd sau mut, sau de parcă nu ți-ar fi păsat. Dar apoi Zakarakis a scuipat pe jos, poate indignat de ceea ce interpreta drept nepăsare, iar corpul tău s-a năpustit asupra lui și din gura ta a ieșit un răget care nu avea nimic omenesc:

— Zakarakiiiiiis!

L-ai prins de gât. L-ai strâns până când fața i-a devenit albăstrie și limba i s-a lungit în mod hidos. Când gardienii au reușit să îți slăbească degetele, aproape că îl strangulaseși.

1. Tip de mătănii folosite pentru a combate stresul (n.tr.). În ediția în limba italiană, tipărit *koboloi*; fără erată (n.r.).

Capitolul cinci

La fel ca picăturile de apă care picură monoton de pe o pompă, toate identice, marcând bătăi obsesive în liniștea nopții pustii, pe care doar auzindu-le simți că înnebunești, motiv pentru care începi să cauți un alt sunet, poate o bufnitură, poate o împușcătură mortală, orice altceva dar nu acea uniformitate atroce sau acel întuneric, tot așa au trecut și anii de după noaptea în care Zakarakis ți-a spus că tatăl tău murise, iar gardienii te-au oprit să-l sugrumi. De fapt, în acei ani, nu ai ieșit niciodată din mormântul tău luminat doar de lampa cea albastră, nu ai trecut niciodată de pragul dincolo de care existau ziua și noaptea, soarele și stelele, ploaia și vântul. Nici măcar pentru a-ți întinde picioarele sau pentru a lua o gură de aer. Nici măcar pentru a merge la spital atunci când ajungeai în comă, nici măcar ca să-ți vezi mama atunci când i se permitea să te viziteze. În trecut, discuțiile cu ea avuseseră loc în sala de așteptare folosită de ceilalți prizonieri, așa că puteai să ieși și să faci o sută douăzeci și șase de pași până acolo și o sută douăzeci și șase de pași

înapoi, iar în timp ce mergeai puteai privi cerul. Însă după seara aceea v-ați întâlnit mereu în celula ta, separați de acea poartă. Și totuși s-au întâmplat o mulțime de lucruri în acei ani. În primul rând, ai început să mă cunoști prin intermediul cărților pe care le-am scris și al articolelor care îmi erau publicate uneori în ziarele din Atena. După aceea, ai învățat limba mea, studiind câte douăzeci de cuvinte și câte două verbe neregulate pe zi: ca să putem vorbi unul cu celălalt atunci când aveam să ne întâlnim. Acel efort de memorie te-a ajutat mai ales ca să te lupți cu inerția mentală care apare odată cu izolarea, cu ceața teribilă care îți afecta capacitatea de a te concentra și chiar de a urmări o amintire sau de a te lăsa pradă unei reverii. Și de asemenea, așa cum se va vedea, în acei ani ai scris cele mai frumoase poezii ale tale. Și, mai ales, nu te-ai resemnat niciodată și nu ai abdicat niciodată din rolul tău de erou care nu se dă bătut. Ai fost prins de șaptesprezece ori încercând să tai gratiile de la portiță cu niște pile minuscule, care se folosesc la deschiderea flacoanelor cu medicamente, ai fost pedepsit de cincizeci și două de ori prin confiscarea stiloului, a hârtiei de scris, a gramaticii limbii italiene, a dicționarului scris de Rapaccini, a ziarelor și a cărților; de douăzeci și nouă de ori prin confiscarea pantofilor și a țigărilor. De optsprezece ori

ai fost bătut până ai leșinat, tot de atâtea ori ți s-a pus cămașa de forță, în timp ce ți se striga că erai nebun, iar numărul dăților în care ai făcut greva foamei a fost atât de mare, încât, la un moment dat, nu ai mai ținut socoteala. Când ai vorbit cu mine despre asta și mi-ai enumerat lucrurile de pe această listă minuțioasă, ți-ai amintit doar de grevele cele mai lungi: șapte greve de cincisprezece zile, patru de douăzeci și cinci de zile, două de treizeci, una de treizeci și șapte, una de patruzeci, una de patruzeci și patru și una de patruzeci și șapte. În timpul celor mai lungi greve te-ai hrănit exclusiv cu apă, cu cafea îndulcită și cu o bucată de ciocolată pe care o aveai ascunsă în saltea, transformându-te aproape într-un schelet, așa că medicul a fost nevoit să te hrănească cu o sondă băgată în nas. Cea mai mare tortură. Pur și simplu nu puteai suporta acel tub care cobora în gât prin alveola nazală, mergând apoi în esofag, deoarece te sufoca la fel cum te sufocase mâna lui Teofilojannacos în timpul interogatoriului și, în plus, îți dădea o senzație de vomă, deși nu puteai vomita. De îndată ce îți băgau acel tub în nas, te gândeai: gata cu postul, ajunge! Apoi o luai de la capăt, uneori o făceai doar ca să rămâi antrenat: au fost momente în care totul părea repetiția monotonă a unui ritual și ți-ai fi dorit ca Zakarakis să inventeze noi răutăți măcar

pentru a te entuziasma un pic, pentru a rupe plictiseala. Prima oară când ți-a confiscat pantofii, ai fost aproape amuzat, deși era iarnă, și la fel și când te-a pus pentru prima oară în cămașa de forță. Ți s-a părut o curiozitate. Însă cu timpul te-ai obișnuit, și singurul divertisment care ți-a mai rămas ți-a fost oferit de micuțele pile cu care te prefăceai că tai gratiile portiței. Era minunat să le găsești în mâncarea trimisă de mama ta, să bagi în gură o bucată de carne de iepure și să simți o mică fâșie de oțel între dinți, deoarece, auzind sunete de fier răzuit, Zakarakis venea în fugă:

— Ce faci, tâlharule?!

— Eu? Eu nu fac nimic.

— Unde ai ascuns-o?!

— Ce să ascund?

— Pila, tâlharule, pila!

— Ce pilă?

— Te-am auzit! Pileai gratiile!

Apoi chema gardienii, care căutau peste tot, în manșetele pantalonilor, în gulerul cămășii, în tivul chiloților, în talpa pantofilor, însă nu găseau nimic deoarece pila se afla acolo unde nu s-ar fi gândit niciodată să o caute: printre fire de păr, printre dinți sau între paginile unei cărți.

— Și totuși te-am auzit răzuind, blestematule!

— Nu am răzuit nimic, Zakarakis, am făcut muzică.

Și, râzând, luai un pahar, îi udai marginea cu salivă și apoi dădeai cu degetul pentru a obține un sunet ca de fier răzuit.

— Ascultă, prostule!

Acele farse îți distrăgeau atenția, te ajutau să te lupți cu plictiseala: nu ai încetat niciodată să îi tachinezi cu trucurile tale de Cagliostro[1]. De exemplu, povestea cu revolverul din pâine și din săpun. Cu răbdare, folosind miez de pâine și resturi de săpun, ți-ai făcut o replică a unui revolver, apoi ai vopsit mânerul în negru folosind capete de chibrituri arse, ai înfășurat țeava cu folie de staniol și într-o seară a fost gata și l-ai îndreptat spre gardienii care ți-au adus cina:

— Mâinile sus! Dați-mi cheile!

Cu acea ocazie erau doar doi paznici neînarmați, iar în lumina slabă jucăria ta arăta ca un revolver, așa că cel care ținea tava i-a dat drumul imediat, iar celălalt ți-a dat tremurând cheile. I le-ai dat înapoi râzând pe înfundate, oricum nu le-ai fi putut folosi, afară erau încă șaisprezece gardieni.

— Ce cretini!

Sau povestea cu firul de metal care deschidea poarta. În anticamera celulei se afla un biet nerod care te supraveghea, un recrut nou-sosit din mediul rural. Zakarakis îl pusese acolo ca să nu mai pilești gratiile, îi spusese că erai un

prizonier foarte important, iar cuvintele „foarte important” îl impresionaseră atât de mult, încât, deși nu te scăpa din ochi, te asculta cu zelul unui servitor. Ți se adresa chiar cu „Excelență”.

— Aprinde-mi țigara, soldățel de plumb.

— Da, Excelența Voastră.

— Soldățel de plumb, fă-mi un pic de vânt.

— Da, Excelența Voastră.

În ziua aceea, pe podeaua atriumului, era un fir de sârmă.

— Hai aici, soldățel de plumb!

— Da, Excelența Voastră.

— Deschide încuietoarea, trebuie să ies să fac pipi.

— Da, Excelență, voi fugi imediat să iau cheile.

— Ce chei, idiotule? Încuietoarea nu se deschide cu cheia! Nu vezi firul ăla? De ce crezi că e acolo? Pentru a deschide încuietoarea, nu?

— Da, Excelența Voastră. Mă scuzați, Excelență, dar în satul meu încuietorile se deschid cu cheia!

— Ce-mi pasă mie de satul tău de rahat? Deschide, repede! Nu mai pot să mă țin!

— Da, Excelența Voastră. Imediat, Excelență. Dar între timp nu ați putea urina în WC-ul dumneavoastră, Excelența Dumneavoastră?

— Imbecilule! Nu vezi că este înfundat? Nu l-ai auzit pe director când m-a implorat

să nu fac pipi în el până nu îl repară? Repede, ridică firul de metal și deschide! Așa!

Săracul era foarte emoționat și se tot chinuia, dar fără succes.

— Iertați-mă, Excelență, nu reușesc, chem sergentul.

— Dacă îl chemi pe sergent te voi raporta! Haide, insistă!

Nu s-a întâmplat nimic pentru că, atrași de ciondăneala voastră, ceilalți gardieni au intervenit și l-au oprit:

— Ce faci, idiotule?!

Dar, la fel ca în cazul revolverului făcut din pâine și săpun, această întâmplare te-a ajutat să câștigi puțin teren în fața melancoliei și a sentimentului de gol pe care studiul sau lectura nu îl pot umple niciodată, ba dimpotrivă, îl alimentează. De fapt, spuneai că atunci când studiai și citeai în închisoare, puteai vedea cum ți se deteriorase intelectul. Aveai impresia că învățaseși un verb și o jumătate de oră mai târziu îți dădeai seama că îl uitaseși deja. Așa că te întorceai la el, revedeai conjugarea: eu merg, tu mergi, el merge, noi mergem, voi mergeți, ei merg, însă pleoapele ți se îngreunau, te întindeai în pat pentru a trage un pui de somn și dormeai toată după-amiaza, iar când te trezeai mintea îți era atât de amorțită, încât ți se părea că erai o legumă și nu un om.

Nu că ai fi renunțat la ideea de a evada. Cât timp nu a intervenit inevitabila și inexorabila rutină, care te-a făcut să accepți mormântul și să îți canalizezi rezistența doar în avântul poetic, nu ai încetat să crezi în acel miraj. Însă cu tot cu mai puțină convingere și cu o ușurătate tot mai mare sau doar cu scopul de a te amuza. O dovedește acea tentativă care s-a încheiat cu un abandon ale cărui cauze păreau să fie adânc înrădăcinate în subconștientul tău, tentativa de evadare în care l-ai implicat pe gardianul care l-a înlocuit pe nerodul cu firul de sârmă: un tânăr care visa să fie actor. Un schimb de replici ți-a fost de ajuns ca să deduci că și inteligența sa era redusă și că aveai să îl poți juca după bunul-plac, așa că ai început imediat să îi dai târcoale.

— Aha! Deci ai vrea să fii actor. Nu greșești cu așa o față. Întoarce-te puțin din profil... Da, da, ai un profil minunat. O să ai o carieră grandioasă.

— Atât că nu cunosc pe nimeni, domnule Panagoulis, pe nimeni.

— Nu trebuie să îți faci griji pentru asta. Spune-mi, mai degrabă: ești sigur că vrei să fii actor? Pentru că este o carieră frumoasă, cu asta sunt de acord: o mulțime de femei, vilă cu piscină, miliarde. Totuși, la început necesită anumite sacrificii. Sunt unii care și-au riscat viața pentru a deveni

actori: gândește-te la Laurence Olivier și la ceea ce a făcut el pentru Churchill.

— Ce a făcut?

— Este o poveste lungă, într-o zi o să ți-o spun. Mai bine, spune-mi: ai studiat actoria?

— Da, în copilărie.

— Și mai bine. Actoria este la fel ca limbile străine. Dacă le înveți când ești copil, nu le mai uiți. Ești fotogenic?

— Ooo, da. Dar de ce mă întrebați?

— Pentru că te pot ajuta.

— De aici? Deși sunteți aici?

— Nu chiar. Mai vorbim mâine. Important este nu deschizi gura cu Zakarakis legat de acest subiect. Urăște actorii, teatrul, cinematografia. Este invidios.

— Nu vă faceți griji, domnule Panagoulis.

— Poți să-mi vorbești la pertu.

— Nu-ți face griji, Alekos.

— Bine. Mâine să-mi aduci niște fotografii.

Și a doua zi:

— Excelent. Nu am nicio îndoială, ești fotogenic. Hm! Ai fost vreodată la Roma?

— Nu.

— E un oraș minunat. Prietenii mei cei mai apropiați sunt toți la Roma. Sophia îmi spunea mereu...

— Sophia? Care Sophia?

— Nu mă întrerupe. Sophia Loren, bineînțeles! La Roma am locuit într-o aripă a castelului său. Oo, da. Acolo am pregătit atentatul, dar să nu mai spui la nimeni. Dă-ți seama că soțul ei m-a ajutat chiar să confecționez bombele. În schimb, mi-a cerut doar să scriu un scenariu pentru el.

— Un scenariu? Ai scris un scenariu pentru Sophia?

— Nu pentru Sophia, pentru Carlo! Carlo, soțul ei, cel care e producător!

— Aa!

— Folosind un pseudonim, desigur.

— Aha!

— E ceva ciudat? Ar fi trebuit să refuz o favoare unui prieten care a riscat să facă închisoare pentru mine?

— Nu, nu!

— Deci, îți spuneam că Roma este orașul potrivit pentru a ajunge să lucrezi în cinematografie. Singurul oraș potrivit. Acum, dacă vrea să facă un film, chiar și Marlon Brando trebuie să meargă la Roma. Iar dacă îți dorești cu adevărat să devii vedetă, ce Hollywood? Trebuie să mergi la Roma. Hm! Lasă-mă să văd din nou fotografiile.

— Poftim.

— Perfect. Nasul tău este perfect. La fel și profilul tău văzut din partea dreaptă. Profilul văzut din partea stângă e mai puțin frumos. Ce ciudat, la fel ca Laurence Olivier. Amintește-mi să îți spun povestea

despre Churchill și Laurence Olivier. Ei bine, da: cred că pot să te recomand Sophiei. Ba chiar și lui Carlo. Când vine vorba de asemenea lucruri, nu Sophia este importantă. Cel mult, după ce Carlo îți va semna contractul, va putea să te ceară drept partener. Datorită trăsăturilor tale puternice și virile.

— Ei, ce spui, Alekos?! Pe bune?

— Liniștește-te, băiatule! Doar nu crezi că am o baghetă magică? În plus, Carlo este prudent. Îi va lua un an să îți dea un rol alături de Sophia. Te va lua de probă, te va împinge spre televiziune.

— Îmi place și televiziunea.

— Da, dar nu vreau să te amăgesc. Televiziunea nu oferă aceleași venituri precum cinematografia. Dacă voi reuși să obțin cincizeci de mii de drahme pe lună pentru tine, va fi o sumă mare.

— Cincizeci de mii?!

— Ți se pare o avere, nu? De fapt, e un mărunțiș. Mai târziu, însă, vei putea câștiga chiar cinci sute de mii.

Ai ținut-o așa zile întregi și, în timp ce el se entuziasma tot mai mult, tu așteptai momentul potrivit pentru a-i da lovitura de grație. Momentul perfect a fost când ți-a cerut să le scrii o scrisoare lui Carlo și Sophiei.

— Ai înnebunit? Vrei să îmi distrug prietenii, să îl distrug pe cel care m-a ajutat să pregătesc bomba? Nu știi că el lucrează

cu americanii? Nu știi că, dacă scrisoarea mea s-ar rătăci, ar merge și el la închisoare? În plus, ți se pare că o asemenea rugăminte poate fi făcută printr-o scrisoare? Trebuie să vorbesc cu el în persoană, nu? Trebuie să vin și eu cu tine la Roma! Mi s-a părut evident! Dacă nu mă ajuți să evadez, cum pot eu să te ajut să devii actor?

— Să evadezi? Dar este greu, Alekos, este periculos!

— Da' de unde greu, da' de unde periculos?! Chiar și Laurence Olivier a reușit cu Winston Churchill. Cretinule! Ignorantule! Studiază istoria, studiază! Nici măcar nu știi că Churchill a evadat din acea închisoare nazistă pentru că l-a ajutat Laurence Olivier! Și Laurence Olivier nu era paznic, ci era bucătar! Pentru el a fost dificil și periculos. Dar Churchill nu a uitat niciodată favoarea. Și când a devenit prim-ministru, s-a impus! A spus bine, profilul văzut din partea stângă nu e bun, însă Larry este prietenul meu, cu sau fără un profil bun vreau ca el să devină Laurence Olivier! Problema este că Laurence Olivier avea tupeu, iar tu nu ai. Am pierdut atâta timp ocupându-mă de tine și uite cu ce rezultat. Pleacă! Pleacă de aici! Nu vreau să te mai văd niciodată!

— Nu, Alekos, ascultă...

— Pleacă! Ieși afară!

Timp de două săptămâni ai făcut pe ofensatul, iar el în van te-a implorat să îl ierți, în van ți-a explicat că ezitarea sa fusese doar un moment de slăbiciune, că nu avea să se mai repete.

— Refuz să te mai ascult!

Ai început să vorbești din nou cu el doar când a căzut în genunchi și te-a implorat să îl lași să te ajute să evadezi: erai singura lui speranță, nu avea pe nimeni altcineva care să îl ajute să devină actor și să își îndeplinească vocația, dacă s-ar fi dus la Roma fără tine, Carlo și Sophia nici nu s-ar fi uitat la el. Ai acceptat oferta de parcă i-ai fi făcut un mare dar. Însă ai ținut ca el să bage de seamă: lăsai de la tine numai din cauza viciului tău blestemat numit generozitate. De fapt, te întrebai de ce ar fi trebuit să apelezi la el când ai fi putut apela chiar la Laurence Olivier, care era atât de curajos și care îi telefonase mamei tale oferindu-și serviciile.

— Laurence Olivier?! Pe bune?!

Sigur că da. Nu că Larry ar fi făcut acel lucru pe gratis, știai foarte bine că el își oferise serviciile doar pentru a te determina să mergi la Londra și pentru a-i oferi scenariul tău „Oedip Rege", însă ție nu îți plăcea Londra, avea prea multă ceață și prea multă monarhie, așa că la urmă ai zis:

— O să îți fac pe plac. Hai să ne organizăm.

Tot cu ajutorul unei uniforme, tot noaptea, iar apoi aveai tu să găsești un mod de a ieși din țară. Nu trebuia să îți faci griji pentru problema celor șaisprezece gardieni din jurul mormântului: până acum Planul Sophia era bine conceput. În acea perioadă rația de seară îți era adusă doar de doi gardieni și nu de puține ori unul dintre cei doi era actorul aspirant. Celălalt era un tip cu și mai puțin creier: era de ajuns să îl buimăcești, să îl dezbraci, să îl legi de pat, să îi acoperi gura cu un plasture suficient de mare, iar apoi să te îmbraci cu uniforma lui.

— Băiete, tu trebuie doar să îmi faci rost de o frânghie și de un plasture.

A doua zi, actorul aspirant ți-a adus frânghia și plasturele:

— În seara asta suntem amândoi de serviciu.

— Bine.

Ai ascuns frânghia în spatele WC-ului și plasturele sub axilă și apoi ai așteptat. Însă aveai să îmi spui că ți-a lipsit entuziasmul și că atunci când s-a lăsat întunericul ai adormit: ai adormit și ai visat că posedai o femeie. Ți se întâmplase foarte rar să visezi asta, după noaptea de la Egina. Ți se întâmplase de maximum patru ori și de fiecare dată visul durase foarte puțin din cauza faptului că erai complexat de teama

că nu aveai să termini, că aveai să fii dus în fața plutonului de execuție înainte de a avea orgasmul final. Totuși, de data aceasta ai avut un vis foarte lung. Ți se părea că aveai tot timpul din lume, așa că ai penetrat femeia cu calm, cu mișcări liniștite și blânde, ca o mare liniștită care alintă plaja cu mângâieri de spumă, iar apoi se retrage încet și nu se grăbește să se întoarcă, ci o atinge din nou cu lentoare; și cât de plăcută era acea amânare a răbufnirii, a momentului în care marea avea să se umfie pentru a se prăbuși mai apoi într-o descărcare furioasă de valuri; era minunat să dospești așteptarea acelei concluzii inevitabile, care iată că se apropia, era din ce în ce mai aproape, tot mai aproape, mai era puțin și ultimul val avea să se prăbușească împroșcând plaja cu stropii săi glorioși. Iat-o umflându-se, apropiindu-se, gata să te copleșească și...

— Trezește-te, Alekos, trezește-te! Sunt aici, suntem aici!

Actorul aspirant te-a scuturat cu amândouă mâinile, cu privirea imploratoare și ațintită asupra colegului pe care tu ar fi trebuit să îl lovești. L-ai privit cu furie:

— Nenorocitule, nu m-ai lăsat să termin!

Apoi, tot strigând „nu m-ai lăsat să termin, nu m-ai lăsat să termin”, l-ai

alungat aruncând tava cu cina în urma lui. A plecat printre suspine. Îți tot repeta:

— Nebunule!

Și avea dreptate, erai nebun, aveau dreptate să te îmbrace cu cămașa de forță. Apoi i-a cerut lui Zakarakis să fie scutit să facă de serviciu în celula ta, iar tu nu l-ai mai văzut niciodată. Și nici nu ai regretat acel lucru. Patul tău nu era chiar atât de incomod și nici celula ta nu era chiar atât de mică: de-acum te obișnuiseși cu mormântul.

* * *

Obișnuința este cea mai infamă dintre boli, deoarece ne determină să acceptăm orice nenorocire, orice durere și orice moarte. Din obișnuință trăim alături de persoane odioase, învățăm să purtăm cătușe, să îndurăm nedreptăți, să suferim, din cauza ei ne resemnăm în fața durerii, a singurătății, a tuturor problemelor. Obișnuința este cea mai nemiloasă otravă pentru că intră lent în noi, pe tăcute, și crește încetul cu încetul, alimentându-se cu neștiința noastră, iar atunci când ne dăm seama că e acolo, deja fiecare fibră a noastră s-a adaptat la ea și fiecare gest ne-a fost condiționat de ea și nu există niciun medicament care să ne poată vindeca de ea. Asta s-a întâmplat în noaptea în care ai

renunțat la ideea de a încerca din nou să evadezi. S-a întâmplat ceea ce nu ai fi crezut că avea să se întâmple vreodată: oamenii și spațiile deschise și verzi și albastre nu îți mai lipseau. Vara, când soarele se infiltra prin tavanul anticamerei și crea pe podeaua atriumului o baltă compactă de lumină, refiexia ei te deranja atât de tare, încât te refugiai adesea în cel mai întunecat colț al celulei tale, clipind, și rămâneai acolo până la apusul soarelui, precum o cârtiță care nu iese niciodată din vizuina ei. Dacă Zakarakis ți-ar fi construit o fereastră ca să poți vedea cerul ziua și stelele noaptea, ai fi acoperit-o cu un ziar. Și totuși exista ceva ce obișnuința la întuneric, la lipsa de spațiu și la monotonie nu reușise să distrugă: abilitatea ta de a visa, de a-ți imagina lucruri și de a transforma durerea, furia sau gândurile în versuri. Cu cât corpul tău se obișnuia mai mult cu aceste lucruri și se atrofia, lenevindu-se, cu atât mintea ta se opunea mai mult, iar imaginația ta se dezlănțuia creând poezii. Tu ai scris mereu poezii, încă din copilărie, dar tocmai în acea perioadă avântul tău creator a explodat: a devenit de nestăvilit. Ai scris zeci și zeci de poezii. Aproape o poezie pe zi, măcar una scurtă. „Nu plânge pentru mine./ Să știi că mor./ Nu mă poți ajuta./ Dar privește fioarea aceea,/ vorbesc de cea care e pe punctul de a se ofili. / Ud-o.” Sau: „Am iubit

atât de mult lumina,/ încât o lumânare a reușit să mă aprindă./ Însă am irosit acea lumină fragilă și opacă./ Pentru că înainte să mă pot bucura de ea/ am simțit, disperat,/ că proiectam în altă parte un întuneric dens/ deoarece aceea lumină a mea/ umplea străzile de întuneric,/ cu umbra trupului meu." Sau: „Nu te înțeleg, Doamne./ Mai spune-mi o dată./ Îmi ceri să-ți mulțumesc/ sau să te iert?" Scriai chiar și când Zakarakis îți lua hârtia și stiloul, pentru că atunci luai o lamă de ras pe care o păstraseși special pentru asta și îți crestai încheietura mâinii stângi, înmuiai un chibrit sau o scobitoare în rană și așa scriai cu sânge oriunde se nimerea: pe un sul de tifon, pe o bucată de pânză sau pe un pachet gol de țigări. Apoi așteptai ca Zakarakis să îți înapoieze hârtia și stiloul și le copiai cu un scris foarte mărunt, cu grijă ca să nu irosești nici măcar un milimetru din spațiul acela, împătureai foaia rupând-o în fâșii subțiri și le trimiteai în lume, pentru ca ele să spună mai departe povestea unui om care nici măcar în fața obișnuinței nu cedase. Foloseai diverse trucuri: uneori aruncai fâșiile de hârtie la gunoi, de unde unul dintre gardienii prietenoși le lua, le băgai în cusăturile pantalonilor pe care îi trimiteai acasă la spălat sau i le dădeai pe furiș mamei tale atunci când venea să te vadă. Dar mai întâi învățai versurile pe de rost, pentru a

preveni pierderea sau distrugerea lor și, vai, ce scandaluri aveau loc când Zakarakis voia să le citească pentru a le cenzura sau a le aproba.

— Unde le-ai pus? Dă-mi-le! Nu știi că în închisoare directorul trebuie să cenzureze orice scriere?

— Știu, dar nu ți le pot da, Zakarakis. Le-am închis în depozitul meu.

— Care depozit?! Vreau să îți văd depozitul!

— Uite-l aici, Zakarakis.

Și arătai spre cap.

— Nu cred, mincinosul dracului, nu cred!

Ba chiar ar fi trebuit să te creadă pentru că acolo, în acel depozit, aveam să găsim peste ani și ani toate poeziile pierdute sau distruse, pentru a le publica mai apoi într-o carte despre care mulți au crezut că a reprezentat începutul carierei tale literare.

Și este de la sine înțeles că scandalurile nu erau legate doar de poezii. Uneori, pe foile pe care Zakarakis pretindea să le cenzureze, în afară de cuvinte mai erau și numere ciudate, calcule misterioase: agățându-te de mintea ta precum un naufragiat de o plută, ai reluat și studiul matematicii.

— Spune-mi ce este!

— Este o teoremă, Zakarakis.

— Ce teoremă?

— Dacă ți-aș spune, nu ai înțelege nimic.

— Pentru că sunt un idiot, nu?

— Da, ești. Așa că ciocul mic și lasă-mă în pace.

De obicei, învins de ignoranța sa, bătea în retragere. Însă uneori insista și se ajungea la lupte grotești și la tensiuni similare cu cele din timpul perioadei în care vă războiserăți urât. Chiar din pricina matematicii s-a născut scandalul care avea să îți otrăvească ultimele luni petrecute la Boyati. Era primăvara anului 1973 și în acea zi Zakarakis s-a întors ca să caute depozitul în care ascunseseși poeziile.

— Unde este? Spune-mi unde?

— Ți-am spus, Zakarakis, la mine în cap.

— Nu e adevărat, nu e posibil, nu ți le poți aminti pe toate!

Deodată privirea i-a căzut pe un bilețel pe care scriseseși: „$X^n + Y^n = Z^n$”. L-a înșfăcat dintr-un salt:

— Ce este asta? Aici nu văd numere. Aha, acesta este un cifru, ticălosule!

— Nu, nu este un cifru, Zakarakis.

— Nu este? Vrei să-l sun pe domnul general de brigadă? Vrei să te oblige el să ne spui cine sunt X și Y și Z? Dar n-urile? Cine sunt n-urile?

I-ai arătat patul, l-ai invitat să se așeze.

— Vino aici, Zakarakis.

— Nu, dacă vin îmi dai jos pantalonii și încerci să mă violezi ca în ziua aceea.

— Nu te voi viola, Zakarakis. Îți promit.

— Și îmi vei spune cine sunt X, Y și Z și cine este n?

— Îți voi spune, Zakarakis. n-urile sunt numere. X, Y și Z sunt necunoscute.

— Ticălosule, mincinosule! Crezi că poți să îți bați joc de mine, da? Voi afla eu cine sunt acele necunoscute!

— Ai fi cu adevărat un geniu, Zakarakis, pentru că în trei sute de ani nu a reușit nimeni.

— Trei sute de ani? Vezi cum mă iei peste picior, vezi? Gardieni, legați-l!

Te-au legat de pat, iar tu ai fost ciudat de docil. Zakarakis, în schimb, era tot mai supărat.

— Acum o să vorbești, nu? O să vorbești.

— O să vorbesc, Zakarakis. Și dacă nu pricepi, de îndată ce mă dezlegi, o să îți dau jos pantalonii.

— Vorbește!

— Ei bine, urmărește-mă. Dacă n este un număr întreg pozitiv mai mare decât doi, ecuația nu poate fi rezolvată folosind numere întregi și diferite de zero pentru necunoscutele X, Y, Z. Așa că...

— Ticălosule! Delincventule! Asta ești: un ticălos! Un criminal!

— Iar tu ești un imbecil, Zakarakis. Este vina mea că asta spune ecuația?

— Ce ecuație, nemernicule?

— Cea pe care o ai în mână: X^n plus Y^n egal Z^n. Este o ecuație, Zakarakis, o ecuație matematică. Știi că am studiat matematica la Politehnică. Și dacă pleci de la raționamentul că calculul diferențial...

— Ajungeee!

A ieșit aproape plângând. Ținea în mână bilețelul cu ajutorul căruia avea să descopere complotul. Pentru că doar asta ar fi putut fi, pentru Dumnezeu, un complot pentru a evada din nou. Și trebuia să fii împiedicat, trebuia să îți arate că tu erai cel imbecil.

Zakarakis a studiat bilețelul nopți la rând, hotărât să își atragă laudele lui Ioannidis. Bineînțeles că s-ar fi putut adresa serviciului de spionaj, celor de la KYP[2], dar asta ar fi însemnat să le ofere altora niște merite pe care le voia doar pentru el. Și fără a întreba pe nimeni, a ajuns la următoarele concluzii. Cei 3 n erau trei soldați care făceau parte din complotul care avea să te ajute să evadezi; domnul X, domnul Y, domnul Z erau trei civili care operau din exterior. X pentru Xristos sau Xristopoulos sau Xarakalopoulos. Cu excepția cazului în care, în loc să reprezinte oameni, X și Y și Z indicau de fapt nume de țări sau de orașe. În acest caz X s-ar fi putut referi la Xania, capitala Cretei, Y la Yemen, Z la Zürich. Sau oare X venea de la *Xristougenna*, adică de

la Crăciun[3]? Sigur că da, de la Crăciun, iată ce semnificație avea: cu complicitatea a trei soldați aveai să fugi la Zürich prin Yemen în ziua de Crăciun. S-a întors la tine și a zis:

— Credeai că sunt prost, nu? Am aflat totul, am rezolvat totul.

— Totul?! Pentru Dumnezeu, Zakarakis! Nu, nu e posibil. Jur că nu e posibil.

— Ba este. Știu ce este X, ce este Y și ce este Z. Vrei să fugi la Zürich, ticălosule, nu?

— Ce ai spus, Zakarakis?

— Știu că Z reprezintă Zürich.

— Și dacă totuși vine de la Zakarakis?

A urmat o tăcere tragică, în care Zakarakis te-a privit ca un imbecil. Pentru Dumnezeu, la asta nu se gândise! Dacă Z reprezenta numele lui, asta putea însemna doar un lucru: cu complicitatea celor trei soldați și a unui domn Y voiai să îl omori de Crăciun.

— Vrei să mă omori, da? Ar fi trebuit să bănuiesc!

— Nu, Zakarakis. Ești așa de prost că uciderea ta ar fi o greșeală. M-aș plictisi de moarte fără tine. Jur că nu e vorba despre tine. Este despre Fermat.

— Cine este? Nu îl cunosc!

— Nu ai cum, Zakarakis. A trăit acum trei sute de ani. Era un matematician care se ocupa și de politică și de literatură, deosebit de versat în calculul diferențial și

în calculul probabilităților. Această ecuație...

A fugit din nou și nu ți-a dat timp să îi explici că ecuația aceea chiar exista, că era celebra problemă a lui Fermat, că el o rezolvase, dar că acel text fusese pierdut, așa că de trei secole oamenii încercau să demonstreze de ce X la puterea n plus Y la puterea n este egal cu Z la puterea n; că nimeni nu reușise să o rezolve, că Academia Engleză de Științe oferise un premiu și că acum tu ai fi vrut să încerci să câștigi acel premiu, nu atât pentru bani, cât pentru plăcerea de a le da un fel de palmă morală celor care te țineau în acel mormânt. Însă cel mai rău lucru posibil s-a întâmplat: Zakarakis a ordonat să îți fie luate hârtia și stiloul și să îți fie percheziționată bine celula, astfel încât să nu îți rămână nici măcar un ciot de creion sau vreo bucată de carton sau de tifon. Au căutat bine. Au găsit chiar și lama ruginită. Iar atunci, fără hârtie și stilou și fără lama cu care să îți crestezi încheieturile pentru a face sângele să picure și pentru a-l folosi pe post de cerneală, rezolvarea problemei a devenit o realizare imposibilă. Totuși, ai încercat. Era ca și cum ai fi încercat să prinzi un țipar cu mâinile goale. Și imediat ce îți fixai în memorie un fragment, acesta îți scăpa, una e să îți imprimi versuri în minte, alta e să memorezi calcule matematice. Totuși, într-o după-amiază, ți

s-a părut că ai găsit soluția. Așa că te-ai agățat de gratii și ai strigat foarte entuziasmat:

— Hârtieeee! Stiloooooou! Repedeeee! Vă rog, vă rog!

Însă nimeni nu ți-a răspuns, iar când Zakarakis ți-a înapoiat stiloul și hârtia, a fost prea târziu. Uitaseși totul.

După ani și ani încă mai vorbeai despre asta cu amărăciune. Sau, mai degrabă, începeai să spui povestea aceasta râzând și, spre final, vocea și fața ți se înnegreau de amărăciune. Spuneai că acel episod te rănise mai tare decât multe dintre bătăile încasate, că după acel episod ai început să nutrești pentru Zakarakis un sentiment ciudat, aproape un fel de îngăduință care te-a făcut să te îndoiești de credința ta puternică în responsabilitatea fiecăruia, în responsabilitatea individului. Deoarece finalul acelei povești fusese sfâșietor pentru amândoi. Incapabil să determine dacă X însemna Xristos, Xristopoulos, Xarakalopoulos, Xania sau Xristougenna, dacă Y însemna Yemen și dacă Z venea de la Zürich sau de la propriul său nume, Zakarakis s-a adresat celor de la KYP. Iar cei de la KYP, extrem de amuzați și de disprețuitori, i-au răspuns că tu aveai dreptate, că nu era niciun complot, ci că era celebra problemă a lui Fermat, un matematician francez din secolul al XVII-lea: „Domnul director ar fi făcut bine să

evite asemenea raportări ridicole în viitor.” L-ai văzut venind extrem de consternat, ținând în mână un caiet și două pixuri, unul roșu și unul albastru și spunând:

— Eu... uite... eu am venit să îți spun că îmi pare rău pentru că am aflat că Fermi este cu adevărat mort.

— Nu Fermi, Zakarakis: Fermat.

— Fermi sau Fermat pentru mine este totuna. Poftim două pixuri și un caiet.

— Nu îmi mai trebuie, Zakarakis. Nu îmi mai amintesc ce am descoperit.

— Poate că o să îți amintești.

— Nu cred. Pleacă, Zakarakis, pleacă.

Totuși, l-ai oprit în prag:

— Hei, Zakarakis!

— Da...

— Ascultă, Zakarakis. Ți-am spus-o chiar când ne-am cunoscut și ți-o repet acum: ești incredibil de prost, dar nu ești vinovat. Și când o să fii pe banca acuzaților, iar eu o să vin să depun mărturie împotriva ta, o să spun doar atât: era incredibil de prost, dar nu era vinovat. Și o să cer să primești doar o săptămână aici, în celula asta.

— Eu sunt șeful, eu! Sunt directorul!

— Tu nu ești nimic, bietule Zakarakis. Nimic altceva decât un simbol al turmei care îndură și care ascultă întotdeauna de cei care poruncesc. Tu nu contezi deloc, nu vei conta niciodată deloc și vei fi mereu

futut de toată lumea, bietule Zakarakis, indiferent dacă îți place sau nu. Acesta este punctul-cheie: indiferent dacă îți place sau nu.

Apoi te-ai întins în pat pentru a lenevi și pentru a digera tristețea acelui adevăr nebănuit: din acel moment, avea să îți fie greu să îl urăști.

* * *

Și așa s-a făcut 19 august 1973, o zi de duminică. Din cauza zăpușelii nu ai putut dormi în acea noapte, celula era încinsă precum un cuptor: te-ai ridicat în căutarea unei adieri, apoi te-ai aruncat imediat înapoi în pat, epuizat. Pe podea mărșăluia un cortegiu de furnici, într-o linie extrem de dreaptă. Veneau din anticameră, trecând pe sub poartă și traversând celula în diagonală, apoi ajungeau în spatele WC-ului într-un șir compact. Le observai de vreo săptămână și inițial te gândiseși să le omori, dar apoi ți-ai amintit de gândacul mort sub cizma gardianului, așa că te-ai abținut. Ba chiar te-ai hotărât să ai grijă să nu le calci și de fiecare dată când mergeai la toaletă sau când te plimbai dintr-o parte în alta, pășeai cu grijă peste ele. De altfel, o meritau. Erau niște furnici foarte politicoase, nu se urcau niciodată în pat și era plăcut să le observi. Le-ai numărat:

erau o sută treizeci și șase, iar cea de-a o sută treizeci și șasea târa o crenguță de chiparos. Chiparosul! Oare cât crescuse în ultimii ani? Nu îl mai văzuseși din ziua în care te-ai întors de la spitalul din Goudi, după incendiu. Nu e absurd să ai lângă tine un copac pe care nu îl poți vedea? Un copac este mai bun decât un cortegiu de furnici și, de asemenea, mai bun decât un gândac. Când murise gândacul? În 23 noiembrie 1968. De aproape cinci ani, Dumnezeule! Oare îmbătrâniseși mult în acei cinci ani? Nu aveai de unde să știi pentru că Zakarakis nu îți dăduse o oglindă, se temea că aveai să o folosești pe post de armă, spunea că făcuse oricum prea mult oferindu-ți paharul cu care creai acea muzică a ta, așa că pentru a-ți vedea chipul trebuia să aștepți să vină frizerul ca să te tundă sau ca să te radă. Însă rareori avea oglindă. De Paște adusese oglinda, așa că ai aruncat o privire în ea și ai fost impresionat. Nu te-ai recunoscut în acel mic chip îmbătrânit, în acele riduri care îți brăzdau obrajii până la mustăți și nici în pielea aceea verzuie: păreai de cincizeci de ani. Și aveai treizeci și patru, abia împliniți.

— Am arătat întotdeauna așa? ai întrebat tu.

Și frizerul a răspuns:

— Nu, nu.

Ai căscat. Ai luat gramatica limbii italiene ca să te dedici puțin studiului conjunctivului: „Eu să fi iubit, tu să fi iubit, el să fi iubit, noi să fi iubit, voi să fi iubit, ei să fi iubit...” „Eu să fi înțeles, tu să fi înțeles, el să fi înțeles, noi să fi înțeles, voi să fi înțeles, ei să fi înțeles...” După povestea cu Fermat nu mai voiai să te consumi cu matematica. În ceea ce privește poeziile, începuseși să te saturi. 1971 fusese un an rodnic, atunci scriseseși poezia cu care te mândreai cel mai tare, *Călătoria,* dar și cea pentru Georgios, cea pentru Morakis, cea pentru Giorkatzis și cele mai reușite sextine. În 1972 ai compus *Catrenele de toamnă* și alte poezii bune, dar scurte; fusese un an sărac. Apoi, în anul în curs nu reușiseși să aduni decât vreo treizeci de rânduri. Prea puține. Realitatea era că treceau săptămâni de amorțeală totală, zile în care corpul tău nu participa la activitățile creierului și în care până și un stilou în mână ți se părea apăsător.

Ai aruncat gramatica limbii italiene și ai luat un ziar vechi. Deja îl știai pe de rost, și totuși nu te mai săturai să îl recitești. Vorbea despre eșecul revoltei din marină și despre scurtul arest al fostului ministru Evangelos-Averoff. Nu îți plăcea de acel Averoff. Înainte de atentat, nu îl plăcuseși pentru că era monarhist și reacționar, iar acum nu îl plăceai pentru că fusese

eliberat din închisoare puțin prea repede. Hai să fim serioși, o persoană recunoaște că a participat la un complot pentru a răsturna regimul și apoi pleacă acasă fără să îi fie atins măcar un fir de păr? „Poftim, domnule Averoff, haideți, acolo este ieșirea, vă salut cu respect, aveți grijă!" Dacă nu cumva... Oare nu el fusese cel care crease așa-numita politică de tip punte? „Să creăm o punte între Juntă și opoziție." Opoziție! Care opoziție? El?! Da, eliberarea sa masca o capcană; chiar și din interiorul mormântului tău simțeai că era o capcană. Nu ai fi fost surprins dacă, datorită contribuției directe sau indirecte a lui Averoff, Papadopoulos avea să facă vreo șmecherie, recurgând de exemplu la o falsă democrație care să legalizeze Junta, care să o facă să devină constituțională. Ba chiar ai fi băgat mâna în foc că existau dovezi despre toate acestea. Ah, dacă ai fi putut obține acele dovezi, acele documente! Pentru a putea spune adevărul într-o zi, pentru a demonstra că adevăraților vinovați sunt cei care se ascund în spatele unui paravan de respectabilitate, acei domni extrem de demni care se folosesc de oricine și care se descurcă mereu, indiferent ce regim vine sau cade. Ca familia Averoff. Puterea care nu moare niciodată, care îmbrățișează toate culorile politice și toate minciunile. Ai simțit o mare furie. Ți-ai recăpătat energia. Te-ai

ridicat în picioare pe pat și cu pixul roșu al lui Zakarakis, ai scris pe perete: *Tha martirizò.* „Eu voi documenta". În același moment, liniștea duminicală a fost sfâșiată de strigăte vesele: *Zito, zito!* „Ura, ura!" Ai sărit din pat și te-ai agățat de gratii pentru a auzi mai bine. Cine striga așa? Prizonierii sau soldații? *Zito, zito!* „Ura! Ura!" Deținuții erau cei care strigau. Și într-o clipită ai înțeles. Există un lucru care te face să strigi „Ura! Ura!" într-o închisoare: amnistia. Deci, lucrul de care te temeai se întâmplase deja: politica de tip punte deja dădea roade, Puterea realizase că era necesar să își slăbească strânsoarea și îl convinsese pe Papadopoulos să ofere amnistia pentru a putea apoi să susțină mai bine prin discursuri normalizarea și democratizarea. Sau poate că dictatura nu căzuse, iar uralele nu făceau referire la acel miracol. Ai așteptat gardienii cu rația.

— Ce s-a întâmplat? Pe cine aplaudă?

— Sunt fericiți, mâine pleacă acasă.

Ți-ai înclinat capul, înfrânt de acea confirmare. Dacă aveau să te elibereze și pe tine din închisoare? La naiba, asta chiar ar fi fost o problemă! Cine ar mai fi putut vorbi despre o tiranie reală după aceea?

— Haide! avea să zică lumea, Papadopoulos nu e chiar atât de rău și în orice caz e deștept: nu a vrut să își împuște atacatorul, deși acesta a refuzat să ceară grațierea, iar acum chiar îl eliberează!

Iar lupta ta de cinci ani, sacrificiul tău, durerea ta aveau să fie neutralizate. Nu, nu voiai să fii eliberat. Nu voiai să devii instrumentul său, complicele său! Una e să îți câștigi libertatea evadând, alta e să o primești în dar de la inamicul tău. Și spunându-ți aceste lucruri, te plimbai dintr-o parte în alta, de sus în jos, strivind furnicile: uitaseși de existența lor. Te-ai gândit la asta toată noaptea, uneori considerând că aceste lucruri erau adevărate și alteori că nu; în momentele în care nu credeai că erau adevărate, te simțeai calm, iar când credeai că erau adevărate, conștiința ta se diviza în două. Un om rămâne un om, iar orice om este făcut din generozitate și din egoism, din curaj și din slăbiciuni, din coerență și din inconsecvență: dacă jumătate din tine spera să nu se întâmple, cealaltă jumătate și-o dorea din toți rărunchii. Erai tânăr, pentru Dumnezeu! Erai viu, nu mai puteai sta în acel mormânt! Să nu vezi niciodată soarele, să nu vezi niciodată cerul, să nu atingi niciodată o femeie, să nu o poți mângâia vreodată, să nu îi poți spune că o iubești, fiind mereu singur, singur, singur, să te miști într-un spațiu de un metru optzeci pe nouăzeci de centimetri; să fii îngropat fără să fi murit! Și să știi că afară e viața. Spațiul și viața. Lumina și viața. Oamenii și viața. Iubirea și viața. Viitorul și viața. Cât de greu era să fii erou. Cât de

crud și de inuman și, de fapt, cât de stupid și de inutil. Oare avea să îți mulțumească cineva pentru că te dovedișești a fi un erou? Oare aveau să îți ridice monumente, aveau să îți dedice străzi și piațete? Și chiar dacă avea să fie așa, de ce ți-ar fi păsat? Oare un monument, o stradă, o piațetă ți-ar fi putut reda tinerețea pierdută sau viața netrăită? Destul, începușești să înjuri. Un om nu își face datoria pentru ca cineva să îi mulțumească, o face din principiu, pentru el însuși, pentru propria demnitate. Oare chiar în acel moment, în stânga și în dreapta, în Est și în Vest, câte suflete nu erau în închisoare, în celule izolate, îngropate de vii pentru că aveau demnitate, fără a aștepta mulțumiri? Suflete ale căror nume nici măcar nu erau cunoscute și nici nu aveau să fie cunoscute vreodată. Eroi anonimi, necunoscuți, ahtiați și ei după soare și cer și după iubire și companie, oprimați și ei de lipsa spațiului și a luminii, torturați de un Zakarakis care, pentru a-i pedepsi, le lua pantofii, țigările, cărțile, ziarele, pixurile, hârtia, le confisca poeziile sau îi îmbrăca în cămașă de forță: „E nebun, e nebun!” Lumea e plină de astfel de nebuni. Cei mai buni, nebunii, ajung aproape întotdeauna la închisoare. Iar cei care se adaptează, cei care se înjosesc prin compromisuri, cei care tac, cei care se supun, cei care suferă, trădează și acceptă să fie sclavi sunt cei

care nu ajung niciodată la închisoare. Ei, haide, erai oare pe punctul de a ceda? Era oare de ajuns dorința de a alerga pe o pajiște sau de-a lungul unei plaje sau dorința de a fi cu o femeie și de a zace alături de ea într-un pat pentru a te face să uiți cine erai și cine voiai să fii? Rezistaseși în fața torturii, a procesului, a perioadei în care așteptaseși plutonul de execuție, a singurătății atroce din acel întuneric în care timp de cinci ani nu întâlniseși decât un gândac și o sută treizeci și șase de furnici: pentru Dumnezeu, aveai să reziști și în fața amnistiei. Și dacă ușa aceea avea să se deschidă, dacă Zakarakis avea să intre spunând: „Ești liber, Alekos", aveai să îi răspunzi... Doamne, ce aveai să-i spui? Ai închis ochii, epuizat. Ai ațipit. Și se făcuse deja zi când vocea lui Zakarakis te-a trezit.

— Ridică-te, Alekos! Ai obținut amnistia.

* * *

Ce lungă e tăcerea care îngheață sunetele unei fraze mult temute sau mult așteptate, atât la bine, cât și la rău, în timp ce creierul tău tace, iar corpul îți devine paralizat, iar picioarele nu ți se mai mișcă și nici brațele nu ți se mai mișcă, și nici capul și nici limba nu ți se mai mișcă: doar inima continuă să îți bată. Iar apoi, din

străfundurile unei voințe regăsite, pornește o frântură de impuls despre care nu vei ști niciodată ce a fost și simți că ți se mișcă laba piciorului. Apoi ți se mișcă un braț și un picior, apoi capul și limba, iar creierul reîncepe să gândească. Te-ai ridicat.

— Ce amnistie? Nu am cerut nimănui amnistia, Zakarakis.

— Nu ai cerut-o, dar președintele ți-a acordat-o.

— Președintele bocancilor mei.

— Nenorocitule, îți spun că mâine pleci, nenorocitule, nu înțelegi?! Pleci, dispari din fața ochilor mei!

— Dar dacă nu vreau, Zakarakis?

— Te vom lua pe sus! Pe sus!

Te-ai sprijinit în mod provocator de peretele toaletei, ți-ai pus mâinile în buzunarele pantalonilor și ți-ai încrucișat picioarele.

— Atunci va trebui să mă luați pe sus pentru că eu de aici nu mă mișc, Zakarakis.

— Ba o să te miști, Alekos, o să te miști. Vorbești doar ca să nu taci, nu știi ce spui. De îndată ce o să ieși, o să te răzgândești. O să îți dai seama că afară viața este dulce și...

— Și voi o să vă dați seama că a fost mult mai ușor să mă închideți decât să mă scoateți afară.

De data aceasta Zakarakis nu a mai răspuns și, ridicând din umeri, s-a

îndepărtat: lăsând poarta larg deschisă. Din întâmplare sau era un apropo? Ai strigat:

— Poarta, Zakarakis. Ai uitat să închizi poarta.

Din nou, Zakarakis nu a răspuns și a continuat să meargă spre ușă. Însă când a ajuns lângă ușă, a avut o sclipire de geniu pentru că, după o clipă de ezitare, a ieșit lăsând-o larg deschisă și pe aceea. L-ai strigat din nou:

— Ușa, Zakarakis. Ai uitat să închizi ușa.

Și nu te-ai mișcat. Nu ai făcut nici măcar o mișcare ca să mergi spre atrium, ca să ajungi în prag și să privești spre curte. Mi-ai mărturisit apoi că ți-ai dorit cu ardoare să o faci. Ți-ai dorit mai mult decât orice altceva să o faci. Și totuși, ai rămas nemișcat. Și după o oră, când Zakarakis s-a întors, erai încă acolo: cu spatele lipit de perete, cu mâinile în buzunarele pantalonilor și cu picioarele încrucișate. Așa că sclipirea lui de geniu a dispărut. A început să strige:

— Nerecunoscătorule, nebunule, răule! închizând toate încuietorile.

Și astfel ți-ai petrecut ultima ta noapte la Boyati, la fel ca întotdeauna.

* * *

Procedura care însoțește eliberarea din închisoare prin amnistie implică o ceremonie propriu-zisă, cu procurorul general care citește decretul, cu autoritățile din închisoare care asistă în poziție de drepți, cu un soldat care ține steagul și cu un pluton care face o paradă. Tu știai acest lucru și nimic din ceea ce s-a întâmplat în acea zi de marți, 21 august, nu a fost întâmplător. Exceptând scena cu scaunul, fiecare gest al tău și fiecare cuvânt pe care l-ai spus au fost rezultatul unui scenariu pe care îl pregătiseși până în cel mai mic detaliu. Pentru început, faptul că erai în lenjerie intimă atunci când Zakarakis a venit să te ia.

— Dar ce faci! Nici măcar nu te-ai îmbrăcat?!

— Nu, de ce?

— Pentru că urmează ceremonia!

— Care ceremonie?

— Ceremonia de eliberare!

— Dar nu te-am eliberat, Zakarakis. Ești încă prizonierul meu.

— Nu e vorba de eliberarea mea, ci de a ta! Vrei să te îmbraci, da sau nu?

— Nu, prefer să vin în lenjerie intimă.

— Ascultă-mă, Alekos. Te-ai răzbunat suficient. Acum fii cuminte: nu mă face de râs în fața procurorului general. Nu poți veni în lenjerie intimă.

— Ba da.

— Te rog în genunchi, Alekos.

— Chiar în genunchi?

— Da, dacă te îmbraci, mă voi pune în genunchi.

— Nu vorbi prostii, Zakarakis. Nu îmi place să privesc oameni îngenuncheați, nici măcar dacă se numesc Zakarakis.

Și ți-ai luat extrem de încet pantalonii, pantofii, o cămașă albastră. Apoi ai zis:

— Vai! Barba. Și cu barba ce facem, Zakarakis?

— Bărbieriți-l! Repede!

— De ce repede? Nu mă grăbesc.

— Eu da! Procurorul ne așteaptă! Și comandantul! Au venit autoritățile!

— Și ce îmi pasă mie de autorități? Îmi place să pierd timpul cu frizerul.

A venit frizerul. Te-a bărbierit. Nu ți-a fost de ajuns, ai vrut să te și tundă. Nu ți-a fost de ajuns și ai cerut să îți decoloreze și mustața. Zakarakis fierbea:

— Acum ești gata?

— Nu, lipsește parfumul.

— Ce legătură are parfumul cu asta?

— Are legătură. Doar eu nu sunt un împuțit ca tine. Eu folosesc parfum.

— Panagoulis, nu mă provoca!

— Și dacă te provoc, ce o să faci, Zakarakis? O să îmi pui cămașa de forță? O să mă lovești? O să mă târăști la ceremonie în cămașa de forță sau acoperit de sânge, pe o targă?

— Aduceți-i parfumul!

L-au adus. Nu ți-a plăcut.

— Acesta nu este franțuzesc. Eu folosesc doar parfumuri franțuzești.

— Căutați-i unul franțuzesc!

Nu avea nimeni parfum franțuzesc, dar un ofițer din campus avea o loțiune englezească și, după ce le-ai ținut o prelegere lungă despre diferențele dintre parfumul franțuzesc și loțiunea englezească, te-ai stropit cu loțiunea englezească. În cele din urmă, pe la ora prânzului, ai fost pregătit și ai ieșit. Însă de trei ani și cinci luni nu mai trecuseși de acel prag, iar la cel de-al doilea pas ai ametit și te-ai simțit atât de rău, încât au fost nevoiți să te ducă înapoi în celulă și să te întindă pe pat câteva minute. După aceea, ți-a luat douăzeci minute să parcurgi drumul până la comandament. Și, în plus, te-ai sprijinit de un caporal pentru că îți țineai ochii pe jumătate închiși. Lumina soarelui îți ardea pupilele.

La comandament, o mică mulțime de oameni în uniforme aștepta cu nerăbdare. Atunci când ai intrat, au revenit cu toții în poziție de drepți, cu pieptul în afară, și acela a fost momentul în care ai ochit scaunul și te-ai așezat pe el, fără a auzi protestele lui Zakarakis.

— Acesta este scaunul procurorului!

— De ce, l-a cumpărat el?

— Dă-i-l înapoi!

— Nu vreau.

Procurorul general a intervenit:

— Panagoulis, în picioare!

— De ce? Oricum nu îți dau scaunul.

— Pentru că trebuie să citesc decretul prezidențial.

— Pentru tine, un servitor al Juntei, o fi un decret prezidențial. Pentru mine este doar foaia unui bufon. Mă șterg la fund cu foile lui Papadopoulos.

— Panagoulis, exagerezi!

— Arestează-mă! Ba chiar, trimite-mă înapoi în celula mea.

— Nu se poate, ai fost grațiat!

— Asta spui tu. Eu nu accept grațierea.

— Haide, ridică-te!

— Nu, nici mort.

A urmat o tăcere nedumerită: ce putea să facă? Să riște să facă scandal și să te oblige să te ridici în picioare sau să se prefacă nepăsător și să te lase să stai jos? Mai bine să te lase să stai jos, era mai prudent.

— Să începem! a spus comandantul.

Plutonul a mărșăluit, un soldat a înălțat steagul și procurorul a citit primele rânduri ale decretului. Între timp, lungit pe scaun, tu căscai, fluierai și te scărpinai fără oprire. Mai ales pe glezne. Procurorul s-a oprit din citit:

— Ce faci?

— Mă scarpin.

— Unde te scarpini?

— Mă scarpin la coaie. Îmi sunt atât de lungi, încât îmi ajung la glezne.

Procurorul s-a înroșit, Zakarakis a strâns din dinți, comandantul a făcut un gest iritat, iar lectura a fost reluată. Când s-a încheiat totul, spre imensa ușurare a tuturor cu excepția ta, ai fost invitat din nou să te ridici.

— Panagoulis, să mergem!

— Unde să mergem? Mă simt minunat aici. Îmi place. În plus, sunt obosit.

— Trebuie să te întorci în celulă până vine locotenent-colonelul.

— Duceți-mă voi!

— Cum?

— Așa cum se face cu Papa când e dus la plimbare în scaunul lui special pentru a binecuvânta oamenii.

Acum comandantul râdea, iar Zakarakis plângea.

— Îl vedeți, domnule comandant? Îl vedeți? Aproape patru ani petrecuți așa! Un criminal, vă spun, un criminal!

Și tu ai răspuns:

— Plângi, Zakarakis, plângi! Nu mă mișc de aici.

Și te-ai ținut de scaun cu ambele mâini și te-ai prins cu picioarele de el. Au fost nevoiți să te ducă cu scaunul, ei din ce în ce mai jenați, iar tu tot mai serios și mai neprihănit, exact ca un papă pe scaunul lui special. Dar în momentul în care a trebuit

să părăsești celula, ai luat-o de la capăt. De data aceasta, cu un locotenent-colonel.

— Ia-ți lucrurile, Panagoulis. Ești liber.

— Eu nu iau nimic. Ia-le tu.

— Nu vrei să ieși?

— Nu. V-am spus deja într-o mie de moduri că mă simt bine aici, că prefer să rămân aici.

— Afară te vei răzgândi și...

— Și voi descoperi că viața este dulce: mi-a spus-o și Zakarakis. Între timp, tu adu-mi lucrurile.

Pe jumătate amuzat, pe jumătate resemnat, locotenent-colonelul ți-a luat bagajele: o geantă de călătorie plină cu vocabulare și cu pile. Pilele erau ascunse în mâner, le puseseși acolo în glumă și, în orice caz, acum deveniseră niște obiecte prețioase.

— Să mergem, Panagoulis!

— Bine, să mergem!

Ai aruncat o ultimă privire spre celulă, o privire foarte ciudată, tristă și plină de regret, ai privit cu o intensitate dureroasă locul în care scrijeliseși „Mă voi documenta", apoi ai ieșit și te-ai trezit în curte, apoi pe străduța din stânga, pe cea din dreapta, pe străduța unde Zakarakis își bătuse joc de tine în cumplita noapte a celei de-a doua evadări. Ai mers cu capul plecat, cu ochii pe jumătate închiși ca atunci când ai fost dus la ceremonie, evitând cu încăpățânare să privești spre

cer și atât de tare te-ai lăsat pe gardieni, încât aceștia te-au sprijinit aproape cu dificultate. Te simțeai foarte obosit, toată acea comedie în care îi provocaseși și în care fuseseși insolent te epuizase; cu fiecare pas te întrebai ce aveai să faci odată ajuns la poartă, unde gardienii aveau să te abandoneze, iar pe chipul tău nu era nicio umbră de bucurie. În cele din urmă ai ajuns la poartă, te-ai dezlipit de gardieni și ai trecut pragul. Și te-ai bâlbâit, simțindu-te pierdut: *Oh, Theòs! Theòs mu!* „Vai, Doamne! Dumnezeul meu!”

În fața ta se afla un abis: atât de mare, atât de adânc, atât de pustiu, încât doar văzându-l ai simțit o senzație de amețeală, de vomă. Și acest abis era spațiul, spațiul acela deschis. În acel mormânt uitaseși ce era spațiul, acel spațiu deschis. Era ceva teribil. Pentru că era și nu era: nu avea pereți care să îl delimiteze, nu avea un tavan care să îl închidă, nu avea o ușă care să îl închidă, nu avea un lacăt, nu avea gratii! Era deschis în fața ta și în jurul tău precum un ocean misterios, care te atrăgea, iar singurul reper era pământul care se întindea prin văi și pe dealuri, întrerupt doar pe alocuri de smocuri de iarbă sau de copaci: halucinant! Dar cel mai rău era cerul. În acel mormânt uitaseși și ce era cerul. Ah! Un alt vid deasupra vidului, o prăpastie deasupra unei alte prăpăstii: atât de albastru, nu, atât de

gălbui, nu, atât de alb... Atât de rău. Îți ardea pupilele mai tare decât acidul, mai tare decât focul. Ai închis ochii pentru a nu orbi, ai întins brațele pentru a nu cădea. Și imediat te-a străpuns un gând legat de celula ta, alături de o nostalgie irezistibilă și de o dorință de nestăvilit de a te întoarce și de a te refugia în întunericul său, în pântecele său îngust și sigur. „Celula mea, dați-mi înapoi celula mea." Ofițerul care îți ducea geanta cu vocabularele și cu pilele a înțeles cum te simțeai, a ajuns lângă tine și ți-a atins umărul:

— Curaj!

Ai deschis din nou ochii, clipind și ai făcut un pas, apoi încă unul și apoi încă unul. Te-ai oprit din nou. Nu era o chestiune de curaj, era o chestiune de echilibru. A merge singur prin tot acel spațiu și prin acea lumină nu era la fel cu a merge pe aleile închisorii, îngrămădit între doi gardieni care te țineau de coate: era ca și cum ai fi mers în echilibru pe marginea unei prăpăstii. Chiar și să mergi drept îți era foarte greu, deoarece în absența pereților și a obstacolelor, nu mai știai ce înseamnă drept sau oblic, în față sau în spate, înțelegeai doar noțiunile de deasupra și dedesubt, de cer, de pământ și de soare orbitor. Dar încetul cu încetul, pe măsură ce starea de greață și de incertitudine și de teamă deveneau tot mai puternice, pe măsură ce totul părea că se

mărește și se învârte și se răstoarnă, făcându-te să îți repeți: „Dați-mi înapoi celula!”, te-ai regăsit pe tine însuți. Și ai remarcat ceva. Ce? Acolo jos erau niște umbre, niște pete în mișcare. Veneau spre tine parcă plutind, fluturând niște membre ciudate care uneori arătau ca niște aripi și alteori arătau ca niște brațe. Erau păsări sau oameni? Oameni, pentru că scoteau niște sunete nedefinite care trebuiau să fie voci:

— Aleekoos! Aleekoos!

Ce efort atroce ai făcut ca să mergi în direcția aceea.

— Aleekoos! Aleekoos!

Deodată, o pată s-a desprins dintre celelalte pete: o figură neagră, mărunțică. Apoi s-a transformat într-o femeie îmbrăcată în rochie neagră, cu ciorapi negri, pantofi negri, pălărie neagră și ochelari negri. Și ea a alergat spre tine, cu mâinile întinse, cu degetele întinse. Mama ta. Te-ai prăbușit peste ea. Iar apoi toată lumea a venit în jurul tău, prieteni și rude și jurnaliști, ca să te atingă, ca să te îmbrățișeze, ca să te strige pe nume astfel încât să nu îți mai fie dor de celula ta, și de fapt, dintr-odată, chiar nu ți-a mai fost dor de ea, te-ai simțit incredibil de fericit: chiar dacă îți venea să plângi foarte tare. Nu ai fi vrut să plângi, ai fi vrut să spui ceva important, ceva istoric. Dar cu cât te întrebai mai tare ce ai fi putut să spui, cu

atât nevoia ta de a plânge a crescut, a luat avânt, s-a transformat într-un nod în gât și într-o perdea de apă peste ochi. Deoarece uimirea pe care ai simțit-o când ai văzut acel abis acum se transformase în intuirea precisă, ba chiar în conștientizarea faptului că libertatea avea să fie pentru tine o nouă suferință, o nouă durere.

Și acesta era omul pe care aveam să îl întâlnesc în curând, de care aveam să mă ciocnesc precum un tren care călătorește din sens opus pe aceeași linie.

1. Contele Alessandro di Cagliostro a fost pseudonimul ocultistului Giuseppe Balsamo, care a trăit în secolul al XVIII-lea (n.tr.).
2. Serviciile secrete din Grecia (n.tr.).
3. Natale (în original) (n.r.).

Partea a doua

Capitolul unu

AMARA descoperire a faptului că „Dumnezeu nu există” a ucis cuvântul *destin*. Însă a nega existența destinului este un act de aroganță, a afirma că doar noi suntem artizanii propriei existențe este un act de nebunie: dacă negi existența destinului, viața se transformă într-o serie de oportunități ratate, într-un regret pentru ceea ce nu a fost și pentru ceea ce ar fi putut să fie, într-o remușcare pentru ceea ce nu s-a făcut și ar fi putut să fie făcut, iar prezentul este irosit, transformându-se într-o altă oportunitate ratată. Mă întrebai cu regret:

— De ce nu ne-am întâlnit mai repede? Unde erai când am detonat bombele, când m-au torturat, când m-au judecat, când m-au condamnat la moarte, când m-au închis în acel mormânt?

Îți răspundeam cu regret: Saigon, Hanoi, Phnom Penh, Mexico City, São Paulo, Rio de Janeiro, Hong Kong, La Paz, Cochabamba, Amman, Dhaka, Calcutta, Colombo, New York, din nou São Paulo, din nou Saigon, din nou Phnom Penh, din nou La Paz, și enumerându-ți lista aceea de

nume îndepărtate aveam senzația că îți enumăr etapele unei trădări. Nu ți-am răspuns niciodată că am fost acolo unde m-a trimis destinul pentru că destinul hotărâse să ne întâlnim în ziua aceea și la ora aceea, și nu înainte. Până în ziua aceea, până la ora aceea, drumurile noastre au fost atât de diferite și de îndepărtate, încât nici măcar cea mai puternică dintre voințe nu ar fi putut să ne facă să ne intersectăm. Doar o singură dată am trecut rapid unul pe lângă celălalt: în ziua în care ai zburat din Cipru în Italia. De fapt, cercetând datele, am descoperit că în timp ce tu soseai, eu plecam. Dar destinul are propria sa logică, nimic nu e întâmplător: dacă ne-am fi întâlnit cu acea ocazie sau înainte, nu ne-am fi recunoscut. Ne-am recunoscut unul pe celălalt mai târziu, pentru că ne întâlniserăm deja de o sută de ori în Saigon, Hanoi, Phnom Penh, Mexico City, São Paulo, Rio de Janeiro, Hong Kong, La Paz, Cochabamba, Amman, Dhaka, Calcutta, Colombo, din nou în São Paulo, din nou în Saigon, și toate aceste învârtiri ale roții destinului m-au dus către tine, toate au fost etape ale unei mari iubiri pline de fidelitate.

De-a lungul acelor ani ai avut atât de multe chipuri și atât de multe nume. În Vietnam te numeai Huyn Thi An și erai o fată din organizația Viet Cong cu obrajii, bărbia și fruntea pline de cicatrici. Îți

explodase în casă dinamita cu care voiai să îl omori pe tiranul care se numea Van Thieu și fuseseși capturată. Fuseseși torturată cu apă clocotită și sufocată cu prosoape, iar niște ofițeri în uniforme de culoare verde sticlă erau pe cale să te condamne la moarte când ne-am întâlnit într-o cameră a poliției speciale; m-ai privit cu ură pentru că eram îmbrăcată în uniforma de militar. Eu ți-am spus:

— Nu sunt soldat, Huyn Thi An. Sunt jurnalistă, vin dintr-o țară care nu este în război cu țara ta și vreau să scriu frumos despre tine. Vorbește-mi, Huyn Thi An.

Iar tu mi-ai răspuns:

— Nu vreau să scrii despre mine. Nu am nevoie de asta. Am nevoie doar să plec de aici și să reîncep lupta. Poți să mă scoți de aici?

— Nu, Huyn Thi An. Nu pot.

— Atunci nu-mi pasă de tine. Pleacă! La revedere!

Te numeai și Nguyen Van Sam și erai un omuleț desculț, îmbrăcat în negru, cu doi umeri fragili și cu două mânuțe slabe. Făcuseși un lucru teribil, detonaseși două mine Claymore la restaurantul My Canh, acela de lângă râu, și masacraseși zeci de suflete: pentru nimic. În ajunul unui nou atac, ți-au întins o capcană și ai ajuns în primul arondisment, la sediul ESA din Saigon, unde niște Malios și Babalis și Teofilojannacos nu au reușit să te facă să

vorbești. De data aceasta însă reușise Hazizikis. Acest Hazizikis din Saigon se numea căpitanul Pham Quant Tan și te-a șantajat:

— Dacă vorbești, te voi împușca cu onoare. Dacă nu vorbești, te voi zdrobi sub un camion și vei muri lipsit de glorie.

De data aceasta nu ai fost un erou, nu ai știut cum să te resemnezi în fața ideii de a muri ucis de un camion în loc să fii împușcat și mișcându-ți obosit buzele umflate de la pumnii primiți, l-ai întrebat pe Pham Quant Tan:

— Chiar o să mă judeci și o să mă împuști?

— Da.

— Atunci îți voi spune totul.

Ne-am întâlnit în aceeași cameră unde am cunoscut-o și pe Huyn Thi An și ai fost foarte amabil, îți plăcea să îți petreci timpul cu mine deoarece te lăsau să fumezi și îți dezlegau mâinile. Te-am intervievat timp de două nopți și îmi plăcea să te ascult pentru că deveniseși poet și acolo, în închisoarea din Saigon. Mi-ai vorbit despre un zeu cu barbă blondă, numit Iisus Hristos, care avea aripi și care zbura deasupra norilor și care a murit ca partizan Viet Cong, împușcat; mi-ai povestit despre satul tău, unde soarele devine roșu la apus și se îneacă în orezării, în timp ce o adiere slabă face plantele de orez să se încline; mi-ai povestit despre cât

de inutil era să ucizi, despre cât de prostesc era, mi-ai spus că oamenii sunt nevinovați deoarece sunt oameni, însă ei fac lucruri inutile, prostești, cum ar fl să își ucidă propriul dușman, și de aceea trebuie să-i privim cu multă milă. Ne-am despărțit cu regret, tu pentru că nu aveai să mai poți fuma atâtea țigări și să poți sta cu mâinile dezlegate, iar eu pentru că începusem să te iubesc. Când te-am salutat, ți-am urat să mori bine. La asta visai: să mori bine.

În Bolivia te numeai Chato Peredo și erai ultimul dintre frații Peredo; primul murise alături de Che Guevara, iar al doilea într-o confruntare cu poliția. Fugiseși în pădurile Illimani pentru a organiza rezistența armată, iar eu eram pe punctul de a veni la tine când armata generalului Miranda te-a înconjurat și te-a capturat. Tovarășii tăi din La Paz m-au informat, sperând ca eu să fac ceva și astfel am fugit la președintele Torres, care era un om bun, un om atât de bun, încât Miranda avea să îl ucidă, și i-am spus:

— Domnule președinte, l-au prins pe Chato și vor să-l împuște, vă rog să îl salvați!

Torres te-a salvat, iar tu nu ai aflat niciodată că, implorat de mine, el te-a salvat. În realitate nu ne-am întâlnit când te numeai Chato, dar ne-am întâlnit când te numeai Julio și erai închis în închisoarea centrală din La Paz. Cu un truc, cu un

document fals, am intrat în închisoare și am venit în celula ta: să văd unde se afla și ca să le transmit asta celor care se pregăteau să te elibereze. Pe atunci, aveai o barbă mare și neagră și nu scriai poezie, ci scriai cărți, cu același scris de mână mărunt, ordonat și elegant. Am stat câteva minute cu tine, iar tu ai avut încredere în mine, mi-ai spus ce trebuia să aflu și a fost de folos: în ziua în care am aflat că reușiseră să te elibereze, am plâns de bucurie. Și apoi am mers să te caut în Brazilia. În Brazilia te numeai Carlos Marighella și erai un comunist bătrân, un fost deputat pe care Fleury îl vâna, așa cum ar fi vânat un iepure pentru practicarea țintei. Acel infam Fleury, șeful poliției din São Paulo, complicele și protectorul asasinilor în uniforme din care era compusă așa-numita „echipă a morții". Pe atunci trăiai ascuns, schimbându-ți mereu adresa și peruca, dar ți-ai dorit să mă întâlnești pentru că ai vrut să-mi spui adevărul despre cei care luptau împotriva dictaturii în Brazilia, așa că de trei ori mi-ai dat întâlnire. De două ori nu am putut ajunge la tine pentru că Fleury își pusese agenții să îmi sufle în ceafă; oriunde mergeam, apăreau și ei în spatele meu cu hainele lor de ploaie și singura dată când mi-au pierdut urma, ai ratat tu întâlnirea pentru că se aflau pe urmele tale. Apoi Fleury te-a ucis. La intersecția dintre

strada Lorena și strada Casablanca, ți-a întins o capcană împreună cu doi tovarăși din Rezistență pe care îi arestase deja și împreună cu o mulțime de polițiști în civil, bărbați și femei. Cele care te-au ciuruit au fost două femei care au fost promovate în urma izbânzii și care au primit o mărire de salariu. Era 5 noiembrie 1969 și cred că, după ce Fleury te-a ucis la intersecția dintre strada Lorena și strada Casablanca folosindu-se de două femei care mai apoi au primit, drept mulțumire, o promovare și o mărire de salariu, m-a trăsnit conștientizarea faptului că te iubeam.

Te mai numeai și părintele Tito de Alencar Lima și erai un frate dominican despre care nu știam nici măcar cum arăta sau ce vârstă avea. Te-ai transformat în părintele Tito de Alencar Lima în data de 17 februarie 1970, când căpitanul Mauricio a venit să te aresteze împreună cu echipa sa și te-a dus la sediul central al ESA, care în São Paulo se numea Sediul de Operațiuni Bandeirantes, și ți-a spus:

— Acum vei afla unde se află iadul.

Așa că te-a dezbrăcat complet și te-a agățat de o bară de fier care atârna din tavan. *Pau de arara.* În portugheză înseamnă „stâlpul papagalului”, de fapt chiar arăta ca un stâlp pentru papagali, deși la Sediul de Operațiuni Bandeirantes era folosit pentru femei și bărbați, nu pentru papagali. Acolo oamenii erau

înfășurați astfel încât stâlpul să rămână blocat între spațiul dintre brațe și cel dintre picioare, gleznele erau înnodate cu încheieturile mâinilor, iar ei erau lăsați în acea ipostază grotescă și extrem de dureroasă până când sângele nu le mai circula, corpurile li se umflau, iar ei încetau să mai respire. Te-a agățat și te-a ținut acolo toată după-amiaza și toată seara, dezlegându-te doar pentru a-ți aplica „telefonul", o metodă de tortură care constă în a lovi urechile victimei cu ambele mâini, după care te-a aruncat într-o celulă asemănătoare celei de la Boyati, fără pat sau saltea și fără pătură:

— Mâine vei vorbi, părinte, vei vorbi.

Însă nici a doua zi nu ai vorbit, așa că a sosit căpitanul Homer, care era specializat în bastinado și în lovirea organelor genitale. Nu ai vorbit nici cu căpitanul Homer, așa că a urmat căpitanul Albernaz, care avea echipa cea mai hotărâtă.

— Părinte, eu când vin la Sediul de Operațiuni Bandeirantes, îmi las inima acasă, iar ca să aflu ceea ce vreau, sunt capabil să o scuip chiar și pe Fecioara Maria. De fiecare dată când o să spui „nu" sau o să taci, o să cresc voltajul, te-a avertizat el.

Și imediat te-a legat de „scaunul dragonului", care era un fel de scaun electric, ți-a aplicat firele electrice la tâmple, pe mâini, pe picioare, pe organele

genitale, și un curent de două sute de volți te-a străbătut.

— Vorbești sau nu vorbești?

— Nu.

— Vorbești sau nu vorbești?

— Nu.

Fiecare „nu” însemna încă două sute de volți. La zece seara a obosit și a concluzionat că pentru tine era nevoie de ceva special, că prea îți bătuseși joc de el și că a doua zi avea să se ocupe de tine. Acel lucru special însemna să îți introducă un flr electric în anus, așa că a doua zi ți-a pus acel fir și ți-a dat un șoc atât de intens și atât de lung, încât ți s-a părut că aveai să explodezi într-o mie de bucăți: sfincterul tău a eliberat un duș de fecale pe podea. Albernaz a pășit peste scaun și a zis:

— Pentru ultima dată, părinte, o să vorbești, da sau nu?

— Nu.

— Atunci pregătește-te să mori.

Apoi:

— Deschide gura că îți dau împărtășania.

Ai deschis gura, bucuros că aveai să mori, iar Albernaz ți-a pus firul electric pe limbă și ți-a dat un șoc de două sute cincizeci de volți. Patruzeci și opt de ore mai târziu ai încercat să te sinucizi, un lucru care pentru tine, catolic și părinte dominican, era un dublu păcat de moarte. Veniseră ca să te bărbierească și o făcuseră

doar pe una dintre laturi, în mod disprețuitor. Ai chemat un soldat, i-ai cerut ceva cu care să te bărbierești și pe cealaltă latură a feței, iar el ți-a dat o lamă de ras; imediat ce ai avut-o în mână ți-ai băgat-o adânc în brațul stâng, lângă partea moale a cotului. Rana a ajuns la arteră, iar sângele a stropit pereții. Ți-ai recăpătat cunoștința într-o cameră de spital. Șase paznici te supravegheau, iar căpitanul Mauricio insista la fel ca Zakarakis:

— Domnule doctor, nu trebuie să moară, altfel suntem pierduți.

Nu ai murit și la scurt timp am aflat de calvarul tău. Am aflat dintr-o scrisoare pe care i-ai scris-o arhiepiscopului tău, pe care am venit să îl întâlnesc la São Paulo ca să public scrisoarea și ca să explic lumii cine erai, ca să fac ceva pentru tine.

Și am ajuns la punctul-cheie. În acei ani în care roata destinului s-a rotit cu o insistență plină de încăpățânare pentru a mă conduce la tine, nici măcar o dată nu ți-am rostit numele. Niciodată nu ți-am văzut chipul. Pentru omul care avea chipul și numele tău, nu am semnat nici măcar un document de protest, nu am participat nici măcar la un singur protest, nu am scris nici măcar un rând. Nici măcar nu am citit cele treizeci de poezii care ieșiseră de la Boyati și care fuseseră publicate și traduse în Italia. Nici măcar nu am încercat să aflu mai multe despre povestea ta, pe care o

cunoșteam nu prea bine și în mod superficial. Aflasem foarte târziu despre atentat, printr-un mesaj de la agenția mea, pe când eram în Vietnam: câteva rânduri despre un anumit ofițer grec care voia să îl omoare pe tiran. Am citit acele rânduri spunând „bine, ceva se mișcă pe acolo", după care le-am uitat. În Vietnam tot poporul era pe punctul de a-și da viața pentru a scăpa de actuala asuprire, doar pentru a nimeri sub una nouă, iar duhoarea cadavrelor îngreuna aerul împreună cu mirosul inutil al eroismului: printre atâtea tragedii nu mai era niciun loc pentru tine. În schimb despre procesul tău și despre condamnarea la moarte aflasem când eram în spital, după masacrul din Mexico City. Am fost și eu rănită în acel masacru, am primit două gloanțe în piciorul stâng și unul în spate, iar rana de la spate se transformase într-o tumoare și mă operaseră. „Cel care a atentat la viața lui Papadopoulos va fi împușcat" declarau ziarele. Și mai adăugau că tu însuți ceruseși să fii împușcat. Sigur că am fost tulburată, dar supărarea mea a dispărut repede printre amintirile sutelor de suflete masacrate în fața ochilor mei în piața mare din Mexico City, ale acelor corpuri care se rostogoleau pe trepte sau care se roteau în aer; ale acelui copil căruia focul de mitralieră îi lăsase creierul expus sau ale celuilalt copil, aplecat

deasupra celui dintâi, plângând „Umberto, ce ți-au făcut, Umberto?”, pe care cea de-a doua rafală de mitralieră îl lovise și îl secționase în două; ale acelei femei însărcinate căreia îi deschiseseră burta cu baionetele, ale acelei fete căreia îi mai rămăsese doar o jumătate de față și căreia doctorul îi tot repeta: „Vă las să muriți, da, vă las să muriți.” Sau amintirea morților printre care umblasem ore întregi sau a celor care muriseră în închisori pentru a fi arși sau îngropați în secret, astfel încât nimeni să nu vorbească vreodată despre ei, astfel încât nimeni să nu exclame vreodată cu admirație: „El a cerut să fie împușcat.” Aflasem cu întârziere că sentința ta nu a fost executată și atunci am simțit o scurtă bucurie abstractă; am auzit în treacăt că sufereai într-un mod inuman în închisoare și atunci am simțit o furie la fel de scurtă și de abstractă. Pe scurt, dacă destinul nu ar exista și dacă eu nu ar fi trebuit să devin o parte a destinului tău, ar trebui să mă întreb de ce ți-am telegrafiat în ziua aceea de august și apoi de ce m-am grăbit să merg la Atena, la fel de neliniștită ca o persoană care răspunde unei chemări de mult așteptate, iar apoi, odată ajunsă în orașul tău, de ce am avut presimțirea că ceva ireparabil era pe cale să se prăvălească asupra mea, asupra noastră.

Era foarte cald la Atena. Era o căldură din aceea care vara, la două după-amiaza,

pare să dea foc regiunilor din sud. Asfaltul se înmuia sub pantofi, hainele se lipeau de piele din cauza transpirației și nu era nicio pală de vânt. Am ieșit din aeroport, am urcat într-un taxi, i-am dat adresa ta șoferului și imediat m-a cuprins o neliniște ciudată, la fel ca atunci când eram în Vietnam și mergeam pe urmele unei patrule de-a lungul cărărilor minate; fiind atentă la fiecare foșnet și încercând să pășesc acolo unde pășiseră și ceilalți, dar știind că era în van, că pantofii mei ar fi putut declanșa mina evitată de alții chiar și la diferență de câțiva centimetri și regretând faptul că spusesem „vin și eu”, mi-ar fi plăcut să mă întorc, să fug strigând: „Nu îmi pasă de războiul vostru blestemat!” Așa mă simțeam. Și în curând neliniștea mea s-a transformat în angoasă, la fel ca în dimineața în care am mers să caut scrisoarea părintelui Tito de Alencar Lima la periferia orașului São Paulo, iar agenții lui Fleury m-au urmărit cu hainele lor de ploaie; la fel ca în după-amiaza în care am mers spre masacrul din Piața Tlatelolco, deși știam că avea să se întâmple. O neliniște similară cu sentimentul de așteptare a unei nenorociri nedefinite, a unei dureri nedefinite, dar despre care știi sigur că te va doborî, o durere din cauza căreia știi că vei suferi enorm; o nerăbdare similară și contradictorie, în timp ce taxiul se deplasa

prin căldura aceea înăbușitoare, iar șoferul nu cunoștea cartierul, așa că o lua pe toate străduțele greșite pentru a ajunge mereu în același punct, lângă un garaj pe care scria Texaco. Sub garaj, o pantă îngustă și o trapă neagră care mi-a atras privirea de fiecare dată și care m-a făcut să fiu neliniștită, ca și cum ar fi fost o amenințare. Era trapa în care aveai să fii aruncat trei ani mai târziu. Texaco, Texaco, Texaco. Șoferul a devenit disperat, a început să se justifice într-o limbă misterioasă și îndepărtată, cu sunete care mă făceau să îmi amintesc cuvinte învățate la școală, să îmi amintesc de *Iliada* și de *Odiseea*. *Den xero, den katalavéno*. „Nu știu, nu înțeleg.” Dar apoi, dintr-odată, a fluturat foaia cu adresa și a frânat lângă un trotuar mărginit de măslini. Dincolo de măslini, am văzut o grădină îngustă cu portocali și lămâi, cu trandafiri și plante suculente, cu o cărare în mijlocul grădinii, care ducea spre o viluță galbenă cu obloane verzi și cu pridvor de jur împrejur, ticsită cu oameni entuziasmați; în partea stângă a cărării, se afla un palmier mare, cu o legătură de usturoi agățată de o creangă de pe trunchi; cine știe de ce. *Edò, edò!* „Aici, aici!” Oamenii își făceau semnul crucii. Poate ca să îi mulțumească lui Dumnezeu că ajunsesem sau poate ca să o exorcizeze pe străina aceea mică și subțire, îmbrăcată ca un

bărbat, care își netezea părul lung și transpirat și care nu mai cobora, ca și cum i-ar fi fost frică, și care apoi a coborât brusc, hotărâtă, și a mers la întâlnirea ei cu destinul.

Nu aveam nici cea mai vagă idee despre cum arătai, nu văzusem niciodată o fotografie cu tine. Nu mă întrebasem niciodată dacă erai tânăr sau bătrân, frumos sau urât, înalt sau scund, blond sau brunet. Oare ce fel de persoană erai, m-am întrebat dintr-odată, scrutând mulțimea și am luat-o pe cărare, am urcat pe verandă și m-am trezit într-o mică sală plină de alți oameni entuziasmați, în zumzetul unei încăperi neîngrijite în care bărbații stăteau într-o parte, iar femeile în cealaltă, la fel ca în țările arabe. Toți bărbații arătau la fel, ai fi putut fi oricare dintre ei, te-am căutat fiind sigură că nu aveam să te recunosc. Totuși, te-am recunoscut imediat pentru că pupilele noastre s-au întâlnit imediat, conectându-se și pentru că omul acela slăbuț, urâțel, cu ochi negri, mici și arzători și cu mustața mare și neagră, care ieșea în evidență pe chipul acela de o paloare bolnăvicioasă, nu putea fi altul decât Huyn Thi An, Nguyen Van Sam, Chato, Julio, Marighella sau părintele Tito de Alencar Lima. Și Huyn Thi An a fost cea care a sărit de pe scaun cu brațele întinse, iar Nguyen Van Sam a fost cel care a venit spre mine, iar Chato și Julio și Marighella

au fost cei care m-au prins într-o îmbrățișare strânsă, înainte ca eu să am timp să mă prezint sau să îmi spun numele, iar părintele Tito de Alencar Lima a fost cel care m-a mângâiat pe obraz cu degete blânde. Însă vocea care a spus „Ciao, ai venit!" a fost a ta. Și era o voce pe care doar auzind-o aș fi putut să îmi pierd pacea pentru totdeauna.

* * *

— Te așteptam. Vino!

M-ai luat de mână, m-ai dus departe de mulțime, m-ai purtat pe un hol spre o cameră în care dulapul fusese transformat într-un mic altar. Icoane cu Hristoși, Fecioare și sfinți, una peste alta, într-o sclipire argintie și superstițioasă și lumânările aprinse, cădelnițe și cărți de rugăciuni. În colțul opus, un pat acoperit cu cărți în limba greacă. Pe cărți, un buchet mare de trandafiri roșii. L-ai luat bucuros și mi l-ai înmânat:

— Pentru tine.

— Pentru mine?!

— Da, pentru tine.

Apoi, cu o voce autoritară:

— Andreas!

Tânărul pe care l-ai numit Andreas a intrat, un tip înalt și elegant, cu costum albastru și cămașă albă, aproape că s-a

așezat în poziție de drepți și din acea poziție absurdă a ascultat ceea ce mi-ai spus în limba ta și apoi a tradus în engleză. Mi-a tradus că tu știai limba italiană, că o studiaseși la închisoare, dar că în anii aceia conversaseși doar cu cartea de gramatică, așa că preferai ca el să ne fie interpret. În primul rând, voiai să te scuzi pentru că mă primiseși într-un dormitor; era dormitorul mamei tale și era singurul loc unde am fi putut vorbi fără a fi deranjați. În plus, ai vrut să îmi explici că acelea erau cărțile mele traduse în greacă și că, pentru a obține una dintre ele, făcuseși greva foamei, că în singurătatea celulei tale îți ținuse de multe ori companie și că trandafirii simbolizau acest lucru. Îmi trimiseseși buchetul la aeroport prin intermediul a doi prieteni care nu mă găsiseră întrucât telegrama mea nu indicase zborul pe care aveam să îl iau, așa că iată buchetul aici. Am ascultat cu uimire, incapabilă să răspund măcar cu vreo frază la întâmplare: cine era omul acesta care, abia ieșit din închisoare, se străduia să mă primească cu un asemenea omagiu și să îmi spună asemenea lucruri și de ce, în loc să mă simt măgulită, toate aceste lucruri îmi dublau starea de neliniște, de angoasă și sentimentul inexplicabil de amenințare pe care îl simțisem când îi auzeam vocea? Trebuia să scap cât mai repede de el, să scurtez

întâlnirea, să clarific faptul că mă aflam acolo cu lucrul, pentru un interviu. Și fără să mă întreb dacă te răneam, ba chiar evitând expresia ciudată pe care ai avut-o când ai reacționat, atât cu jenă, cât și cu ironie, ți-am mulțumit pe un ton brusc:

— Foarte amabil, *very nice*.

Apoi am pus trandafirii pe o băncuță și reportofonul pe masă, m-am așezat, iar din politețe te-am rugat să te așezi în fața mea.

— Ei bine, așadar, să începem imediat.

Și am început să îți pun întrebări, într-un mod profesionist și rece. Între timp, te-am scrutat cu disperare, într-un mod frenetic, încercând să rezolv enigma, să descifrez acea atracție, ba chiar acea magie pe care o emanai. Mi-am spus că în tine era ceva care în același timp mă atrăgea și mă respingea, mă făcea să te doresc, dar și să fiu îngrozită de tine. Ca atunci când privești de la ultimul etaj al unui zgârie-nori și ai impresia că zbori, dar și că aluneci în gol.

Oare ce? Poate chipul. Totuși nu, chipul tău nu era deloc excepțional. Doar fruntea îți era frumoasă: atât de înaltă, atât de lată, de o puritate sublimă. Doar ochii îți erau interesanți pentru că nu erau identici, nici ca formă, nici ca mărime, unul era mare și unul era îngust, unul era deschis și unul era pe jumătate închis: cel mare și deschis privea cu o duritate aproape răutăcioasă, iar cel îngust și pe jumătate închis, cu o

tandrețe aproape copilărească, însă împreună se aprindeau precum o pădure care arde noaptea. Restul nu era foarte impresionant. Pleoapele erau ca două linguriță diforme de carne, nasul era dezosat și puțin strâmb, ușor atrăgător în jurul nărilor, bărbia era scurtă și umbrită, iar obrajii erau prea rotunzi. Ofiliți din cauza greutăților și totuși rotunzi. Era nevoie de mustața aceea zbârlită și deasă, și de niște sprâncene greoaie, aproape ca două tușe de cerneală, pentru a-i reda acelui chip importanța. Cât despre trup, era bine construit, cu umeri solizi și șolduri solide și cu picioare solide, odată ce nu ar mai fi fost atât de slab, ar fi putut deveni chiar seducător, însă avea să rămână mereu corpul unui cetățean de înălțime medie, oarecum aspru. Nu, în aspectul fizic nu am găsit nimic care să mă atragă sau care să mă vrăjească. Și atunci? Poate vocea. Vocea aceea care abia murmurase „Ciao, ai venit" a intrat în mine precum un cuțit: guturală, profundă, impregnată de o senzualitate greu de definit. Sau poate că autoritatea cu care te mișcai și cu care tratai oamenii? „Andreas!" Sau poate calmul acela, tipic celor care sunt foarte siguri pe ei înșiși și care nu admit replici la ceea ce spun pentru că nu au nicio îndoială în legătură cu ceea ce spun. Ai scos o pipă, ai umplut-o în mod flegmatic, ți-ai aprins-o în mod

flegmatic și ai început să o fumezi cu pufăituri lungi ca un om bătrân, iar acest lucru scotea în evidență detașarea cu care îmi răspundeai la întrebări. De fapt, nu exista niciun fel de detașare în ceea ce spuneai și nu existase nici când ai făcut acel salt pentru a veni în întâmpinarea mea ca să mă îmbrățișezi. Prin urmare, era mai bine să nu mă mai gândesc la asta. Era mai bine să îi caut pe Huyn Thi An și pe Nguyen Van Sam și pe Chato și pe Julio și pe Marighella și pe părintele Tito de Alencar Lima, să suprapun chipurile lor peste al tău, să mă uit la încheieturile tale distruse de frânghiile cu care fuseseși atârnat de tavan, la piciorul tău rupt de bastinado, la cicatricile de pe coaste, la cicatricea care îți înflorise pe pometele stâng ca o excrescență violet.

— Îmi amintești de un părinte brazilian, Alekos.

— Părintele Tito de Alencar Lima.

— De unde știi?!

— Știu. Știu scrisoarea lui, cea pe care ai publicat-o. Am sperat că aveai să faci același lucru și pentru mine.

— Nu am făcut niciodată nimic pentru tine.

— Nu contează. Acum ești aici.

Ai pus jos pipa, mi-ai luat ambele mâini și le-ai strâns tare, străpungându-mi ochii cu ochii tăi.

— Ești aici, ne-am regăsit.

Și a fost teribil. Pentru că dintr-odată mi-a fost clar și faptul că am înțeles ce a însemnat să raționalizez acel presentiment care mă trăsnise când am ajuns la Atena, să recunosc că în camera aceea, că în fața acelui altar absurd, plin de Hristoși și de Fecioare, nu se desfășura doar o luptă între mine și alegerile mele ideale sau angajamentele mele morale, sau între mine și ceea ce reprezentai tu sau ceea ce eu îmi doream ca tu să reprezinți, ci avea loc și o confruntare între doi oameni, o întâlnire între un bărbat și o femeie care fuseseră făcuți ca să se iubească unul pe celălalt cu cea mai periculoasă dintre toate iubirile care există: acea iubire care amestecă alegerile ideale cu angajamente morale cu atracția și cu sentimentele. Ți-ai retras mâinile, iar eu mi le-am ascuns sub masă. Cu lașitatea unui melc care abia atins se refugiază în cochilia sa, am început să îți opun o rezistență încăpățânată, implacabilă, fie evitându-ți privirea, fie baricadându-mă în spatele unui bastion de întrebări, fie agățându-mă de prezența lui Andreas și adresându-mă lui în loc să vorbesc direct cu tine. Însă lucrurile pe care mi le-ai spus, despre tortură, despre proces, despre condamnarea la moarte, despre iadul în care ai trăit ani de zile fără să îți pierzi credința, fără să renunți la tine, m-au condus înapoi spre tine, ca un vânt care

mătură totul, până și voința. Și, pe lângă acel „vânt”, mai era și vocea aceea, mai erau și acei ochi sau acele degete care continuau să mă caute cu încăpățânare. În cele din urmă m-am dat bătută. Am încetat să îți mai evit privirea, le-am permis ochilor mei să se înece în privirea ta, mi-am pus mâinile înapoi pe masă pentru ca tu să le găsești de fiecare dată când voiai să mi le strângi, iar interviul a continuat astfel, în timp ce prezența lui Andreas devenise cumva nepotrivită, cumva indiscretă, orele au trecut pe nesimțite. Soarele era sus pe cer atunci când am început, iar icoanele de argint străluceau în lumina lui. Apoi lumina se transformase în penumbră, penumbra în întuneric, apoi intrase o bătrână îmbrăcată în negru și aprinsese lămpile, dar nici măcar asta nu ne-a distras atenția. Ca și cum frica mea se dizolvase. Dar dintr-odată a revenit. A revenit atunci când te-am întrebat ce înseamnă pentru tine politica, nu politica care este făcută în mod clandestin, ci politica făcută pe timp de libertate, iar tu mi-ai spus că până atunci nu făcuseși politică, că doar flirtaseși cu politica, în stilul lui Garibaldi și nu în stilul lui Cavour, după care te-ai închis într-o tăcere neașteptată și în acea tăcere, foarte încet, ți-ai apropiat degetele de ale mele. Foarte încet ți le-ai împletit cu ale mele. Foarte încet, ai spus în limba mea:

— Îmi place să flirtez, dar eu prefer iubirea. Iubirea adevărată.

M-am ridicat de parcă fusesem înțepată de o viespe. Am spus că trebuia să te salut ca să merg să caut un hotel. Ai răspuns categoric:

— Nu pleci nicăieri. Rămâi aici.

Apoi, șchiopătând cu piciorul rupt de bătăile lui Teofilojannacos, ai mers la bătrâna îmbrăcată în negru, care se strecurase în bucătărie. Deja era noapte, iar vizitatorii, dezamăgiți de abandonul tău, părăsiseră casa.

* * *

Pe trotuar se aflau patru polițiști, dar pe verandă era răcoare, aerul mirosea a iasomie și o briză ușoară mișca legătura aceea ciudată de usturoi atârnată pe creanga de palmier. I-am arătat-o lui Andreas:

— La ce folosește?

El a zâmbit:

— Alungă deochiul, poliția și complicațiile. Chiar veți rămâne?

— Nu, explicați-i dumneavoastră.

— Va trebui să o faceți de una singură și nu va fi ușor. Când el decide ceva, este efectiv imposibil să nu îl asculți.

— Dar eu nu sunt aici ca să îl ascult.

— Oh! Cu toții spun asta și apoi cu toții îl ascultă. Paisprezece persoane au ajuns la închisoare pentru că l-au ascultat. Dar ați putea pleca imediat, trebuie să existe un zbor de noapte spre Roma. Dacă vreți, vă duc la aeroport.

— De ce? Sunteți îngrijorat pentru mine? Vă temeți că acei polițiști mă vor aresta?

El a zâmbit din nou:

— Nu, nu acei polițiști.

— Nu înțeleg.

— Spun că acesta nu a fost un interviu, ci două suflete făcând dragoste. Iar el ar trebui să stea liniștit, cel puțin pentru o vreme: să aibă parte de odihnă. Iubirea nu este odihnă, iar când iubirea apare după ce două suflete fac dragoste, se poate transforma într-o tragedie.

— Nu exagerați, am spus sec.

Faptul că era așa de băgăcios m-a iritat, la fel și faptul că văzuse mai mult decât mă temusem. Dar dacă pe de o parte aș fi vrut să îi spun să tacă, pe de altă parte nu mă puteam opri din a-l asculta, deci și din a-l încuraja să vorbească.

— Nu exagerați.

— Nu exagerez. Sau poate da? Noi, grecii, suntem obsedați de tragedie. De când am inventat-o, o vedem pretutindeni.

— Dar despre ce tragedie vorbiți?!

— Există un singur tip de tragedie și se bazează pe trei elemente care nu se

schimbă niciodată: dragostea, durerea și moartea.

Și exact când el spunea acele lucruri, ai intrat tu, șchiopătând ușor:

— Am aranjat lucrurile! Vei dormi în sufragerie. Nu este la fel de confortabil ca un apartament la hotelul Grande Bretagne, dar este mai comod decât un pat de la Boyati. Și peste puțin timp luăm masa.

— Ascultă-mă, Alekos...

— Îți place *melitzanosalata*?

— Alekos...

— Și *spanakòpitta*?

— Alekos...

— Ah, nici nu știi ce este *spanakòpitta*: plăcintă cu spanac! *Melitzanosalata*, în schimb, este o salată de vinete. Este bună, o să vezi. Mai bună decât lintea lui Zakarakis. Oare ți-am spus povestea cu lintea lui Zakarakis?

Vorbeai și vorbeai, întrerupându-mi flecare propoziție, împiedicându-mă să răspund „nu rămân, mulțumesc, trebuie să plec, mulțumesc", și orice argument era util pentru scopul tău: lintea lui Zakarakis, salata de vinete, plăcinta cu spanac. În cele din urmă m-ai cuprins de după umeri cu posesivitate și te-ai sprijinit de balustrada verandei, adulmecând aerul cu nările mărite:

— Aceasta este prima oară în cinci ani și zece zile când simt miros de iasomie. Aseară nu s-a simțit.

— Ba da, s-a simțit, a spus Andreas.

— Mă repet, nu s-a simțit.

— Nu s-a simțit, a spus Andreas.

Cina a fost inofensivă. Chiar și Andreas, care fusese invitat, părea să gândească astfel. Tu ai părut vesel, ai descris închisoarea de la Boyati ca pe un hotel foarte luxos pentru vacanțe, cu piscină cu apă caldă și cu terenuri de golf, cu cinematografe private și cu restaurante cu caviar proaspăt din Iran și cu servicii de calitate, și nu mi-ai aruncat nicio privire prea intensă, nu ai făcut niciun gest prea confidențial sau, mă rog, ceva care să îmi întărească temerile profetice pe care le discutaserăm pe verandă. Așadar, la un moment dat am ajuns la concluzia că acel joc al mâinilor și al privirilor fusese o simplă manifestare de prietenie, că discursul tău despre dragoste fusese un răspuns politic foarte perspicace; dacă mă gândeam mai bine, aș fi putut să îți accept ospitalitatea și să plec abia în după-amiaza următoare; încetul cu încetul, casa se aglomerase din nou cu oameni cunoscuți, cu oameni care voiau să te salute, să te îmbrățișeze, iar acel spectacol m-a intrigat: modul în care îi primeai cu dezinvoltura unui lider întors dintr-o lungă călătorie. De asemenea, eram interesată să observ modul în care vorbeai cu ei, în care îi instruiai sau îi avertizai. Da, revederea era frumoasă, însă nu trebuia să vă lăsați

păcăliți. Amnistia era o înșelătorie, un alibi pentru întărirea dictaturii cu acordul de drept al lui Evangelos-Averoff. Da, era confortabil să dormi în propriul pat, însă nu ieșiseși din închisoare ca să dormi în patul tău, ci ieșiseși ca să reiei lupta. Pronunțai numele Averoff cu o frecvență aproape obsesivă, iar din ceea ce îmi traducea Andreas, era clar că îl urai aproape la fel de mult ca pe tiran.

— Ce spune?

— Spune că Averoff este un colaboraționist.

— Ce spune?

— Spune că va cerceta aceste lucruri cândva.

— Ce spune?

— Spune că va trece vremea familiei Papadopoulos și că va rămâne familia Averoff.

Totuși pronunțai la fel de des și îl judecai la fel de aspru și pe Andreas Papandreou, reprezentantul oficial al stângii, aflat în exil.

— Ce spune?

— Spune că este un adversar de operetă.

— Ce spune?

— Spune că oamenii ca el înlocuiesc dictaturile cu alte dictaturi și că, în cel mai bun caz, deschid calea către autoritarism.

Acest lucru mi-a confirmat filosofia ta despre libertate și independența ta

ideologică, în care m-am regăsit pe parcursul dramaticelor ore ale interviului nostru, iar această confirmare m-a făcut să văd cu alți ochi drumul acela care mă tulburase: a redus ceea ce ar fi putut exista între noi la o fraternitate ideală. Da, aș putea să rămân, m-am gândit eu calmă. Și m-am ridicat ca să o ajut pe bătrâna în negru, pe mama ta, care aduna resturile de la cină, șoptind unele nemulțumiri sumbre și aranjându-și cocul cărunt care i se desfăcuse.

— Vă văd calmă, a observat Andreas.

— Chiar sunt, i-am răspuns.

— Deci chiar rămâneți?

— Chiar cred că rămân.

— Aha! Noapte bună!

— Noapte bună!

L-am salutat, te-am salutat și pe tine și, învinsă de epuizare, am închis ușa sufrageriei. Era o ușă cu sticlă opacă, iar lumina aprinsă de la intrare trecea prin ea într-un mod insuportabil. Dar chiar și așa, odată întinsă pe canapeaua-pat, am adormit brusc.

Două ore mai târziu m-a trezit ecoul unor pași, dar și aparenta impresie a unui pericol iminent. M-am sprijinit pe un cot pentru a auzi mai bine, însă nu am auzit nimic. Casa era acoperită de un voal de liniște și la fel era și grădina din care nu se auzea nici măcar foșnetul frunzelor. Totuși, nu mă înșelasem, ecoul acelor pași

răsunase cu atâta precizie dincolo de cortina somnului, încât îmi aminteam chiar și cadența lor: implacabilă și lentă, așa cum merge o persoană care apasă pe călcâi pentru a-și scuti de efort talpa ruptă a piciorului. Unu, doi. Unu, doi. Unu, doi. M-am uitat mai bine în direcția ușii cu geam: la intrare se afla o lampă slabă, iar în lumina ei nu vedeam pe nimeni. Ciudat. Poate că teama că tu aveai să vii la mine fusese suficient de puternică pentru a străpunge bariera subconștientului meu. M-am întins din nou pe canapeaua-pat, sperând să adorm repede. Am închis ochii și, aproape instant, pașii care mă treziseră au răsunat a doua oară, iar în spatele ușii cu geam a apărut silueta corpului tău. Neagră și nemișcată. Am sărit în picioare, ținându-mi respirația, și am stat cu ochii pe conturul acelei siluete un timp care mi s-a părut nesfârșit. Silueta a oscilat, s-a dezlipit de ușă și s-a îndepărtat, iar apoi cadența a fost reluată: implacabilă și lentă, în direcția din care venise. Unu, doi. Unu, doi. Unu, doi. În cele din urmă s-a oprit și s-a întors iar, cu aceeași cadență, iar silueta a reapărut: mai apropiată și mai clară. Un braț a apărut și s-a oprit pe mâner, apoi s-a retras repede, de parcă mânerul ar fi fost încins. Marșul a fost reluat obsesiv. Unu, doi. Unu, doi. Unu, doi. Și cu fiecare lovitură de toc așteptam anxioasă ca acea ușă să se deschidă,

pentru a ne regăsi față în față, în acel întuneric, pentru a auzi și pentru a spune acele cuvinte, acea propoziție, pe care nu voiam să o aud, pe care nu voiam să o ascult. Iată, pașii se opriseră din nou. Brațul a apărut din nou. Degetele s-au așezat iarăși pe mâner. De data aceasta au rămas acolo. Iar mânerul a coborât încet, scârțâind. Însă brusc și cu o secvențialitate atât de rapidă, încât totul a devenit clar abia după ce s-a terminat, i-ai dat drumul, te-ai întors și te-ai îndepărtat pentru a intra din nou în camera ta, trântind ușa. Buf! Casa a tunat odată cu acel zgomot. Plămânii mei s-au expandat într-o ușurare nebunească.

Cunoșteam acea ușurare nebunească. O simțisem în timpul războiului, de fiecare dată când un glonț trecuse pe lângă mine, șuierând, fără a mă lovi.

* * *

Ceea ce este crud la război este faptul că de obicei ești lovit chiar în momentul în care ai impresia că ai reușit. Cât timp rămâi în alertă sau cât timp te expui riscului, avansând cu capul descoperit printre gloanțe, nu se întâmplă nimic; de îndată ce devii distras sau ajungi să te simți în siguranță, atunci vine proiectilul. Poate fi un mic glonț care pe moment pare

să fi fost trimis din cer pentru a-ți provoca o rană bună, o rană ușoară, care să îți permită să te întorci acasă sau la adăpost, dar care apoi se dovedește a fi mortal, deoarece ți-a rupt o arteră sau ți-a rămas blocat în inimă. Iar în ziua aceea așa s-a întâmplat. De altfel, mă așteptasem la primul glonț, a fost momentul în care ne-am reîntâlnit a doua zi; l-am evitat cu ușurință atunci când ne-am întâlnit pe coridor și când am devenit amândoi țepeni ca două pisici care urmau să se lupte:

— *Kalimera!*

— Bună dimineața!

În ceea ce privește rafala de pușcă ce a urmat mai târziu, o atingere a umărului tău pe umărul meu, o atingere a brațului tău pe brațul meu, atingeri trecătoare și totuși alarmante, am rămas din nou nevătămată. Nu acolo se ascundea riscul mortal. Acesta se afla în cuvintele și în propozițiile pe care voiai să mi le spui și pe care eu nu voiam să le ascult. De fapt, pentru a te împiedica să faci acest lucru, mă refugiam în alții, în oamenii care soseau rând pe rând, spre exemplu, în vreun jurnalist sau în vreun fotograf, și dacă în ciuda acestui fapt se întâmpla să rămânem câteva minute singuri, coboram în tranșee distrăgându-ți atenția cu întrebări punctuale:

— L-ai citit vreodată pe Proudhon? L-ai citit vreodată pe Bakunin, ai fost vreodată

marxist?

Nici nu merită să mă întreb de ce nu am plecat, în loc să apelez la asemenea trucuri. Zborul meu decola la ora șapte și nici nu puteam concepe ideea de a te părăsi fie și cu un moment mai devreme decât era necesar, iar așteptarea acelei ore m-a umplut de tristețe: de fiecare dată când auzeam un zumzet de avion, mi se strângea inima și eram nevoită să mă forțez ca să nu mă apropii de tine. Oare aceasta era parabola unei mari iubiri care avea să se termine prost? Pe la ora unu a venit Andreas, apoi au venit câțiva prieteni pe care i-ai invitat la masă; te-ai lansat împreună cu ei într-o dispută din care m-am simțit exclusă deoarece era în limba ta, iar asta a ușurat tensiunea. Am început să îmi spun: evident că un bărbat care a stat în închisoare de ani de zile se simte atras de o femeie care îl admiră și care îl înțelege, desigur că e tentat să intre în camera ei pentru a-și sătura o foame de care a suferit prea mult. În această poveste erau oare implicate dragostea și durerea, adică amenințarea unei legături periculoase și adânci? Interpretasem cu prea multă sensibilitate niște episoade practic banale. Cu siguranță a doua zi acele douăzeci și patru de ore aveau să îmi apară într-o altă lumină, iar bunul Andreas nu era Cassandra. Astfel, m-am ridicat și am coborât în grădină ca să mă felicit

pentru acea stare de bine regăsită. Era trei și jumătate după-amiaza. Printre măslinii de pe trotuar, cicadele cântau ascuțit, iar o briză mă făcea să respir mai ușor. M-am sprijinit de palmier și am aprins o țigară, aruncând o privire amuzată mănunchiului de usturoi. Apoi am ridicat privirea și te-am văzut.

Înaintai spre mine prin soare și erai atât de palid, încât cicatricea de pe obraz îți ieșea în evidență, fiind mai roșie decât o cireașă coaptă. Înaintai privindu-mă aspru, iar pasul tău avea aceeași cadență pe care o avusese în timpul acelui du-te-vino din timpul nopții. Unu, doi. Unu, doi. Unu, doi. Când ai ajuns în fața mea, te-ai oprit fără să spui nimic, m-ai apucat de încheietură fără să spui nimic, m-ai condus înapoi în casă fără să spui nimic, m-ai împins în cămăruța ta, iar eu abia dacă am apucat să zăresc privirea speriată a lui Andreas înainte ca ușa să fie închisă.

— Hai să vorbim. Ia loc!

Mi-ai arătat un scaun, iar tu te-ai așezat pe pat și ți-ai încrucișat brațele:

— Tu nu pleci.

— Nu plec?!

— Nu. Nu pleci.

— Și de ce nu ar trebui să plec, Alekos?

— Pentru că nu vreau eu. Și dacă eu nu vreau, nu vreau.

— Ascultă-mă, Alekos. Eu am terminat ceea ce am venit să fac. Nu există niciun

motiv ca să rămân.

— Ce ai terminat?

— Interviul, treaba. Am venit aici pentru un interviu, ca să îmi fac treaba, îți amintești? Și am făcut acea treabă.

— Tu nu ai venit aici pentru un interviu, ai venit aici pentru mine. Ești aici pentru mine.

— Da, pentru tine, așa cum am fost și pentru ceilalți despre care am scris în Bolivia, Vietnam, Brazilia.

— Mincinoaso!

— Ascultă-mă, Alekos...

Era necesar să încerc să apelez la rațiune, să folosesc arma raționamentului, să mă adresez omului care cu douăzeci și patru de ore mai devreme îmi vorbise cu detașare despre suferințele lui, fumându-și pipa cu pufăieli lungi de om bătrân.

— Ascultă-mă, Alekos! Nu caut aventuri și...

— Nici eu.

— A fi de aceeași parte a baricadei în ceea ce privește ideile și sentimentele nu e de ajuns pentru a fi mai mult decât prieteni, tovarăși și...

— Știu.

— Nici măcar nu vorbesc limba ta și...

— Nu contează.

— Locuiesc în altă țară și...

— Nu contează.

— Nu aș putea, nu pot să îmi schimb viața pentru...

— Nu contează.

— Și totuși, contează. Toate lucrurile acestea contează și cred că ți le-aș fi spus aseară dacă ai fi intrat.

Ai vibrat abia imperceptibil, aproape ca și cum ai fi fost străpuns de un ac.

— Te-am văzut aseară, Alekos. Și am sperat că nu aveai să intri deoarece...

— Deoarece nu ai curaj!

Am sărit în picioare, ofensată. Am răspuns că poate nu aveam curaj, însă nici nu aveam nevoie de tine pentru că nu aveam nevoie nici de durerea care se afla în tine. Nu eram superstițioasă, eram o femeie emancipată, însă din instinct știam că dacă întâlnirea noastră ar fi devenit mai profundă, acel lucru avea să îmi pricinuiască numai durere. Da, îmi era frică de tine. De tine, nu de ideea de a mă culca cu tine. Și aici mi-am jucat cartea:

— Vrei să te culci cu mine? Dacă vrei asta, hai să o facem acum. Pentru că eu plec diseară.

— Ce ai spus?

— Am spus: dacă vrei să te culci cu mine, haide să o facem acum. Pentru că eu plec diseară.

Încet expresia ta de șoc s-a transformat într-una de furie, o furie de nestăpânit. Pieptul tău s-a expandat:

— Dar eu te iubesc!

Acel strigăt răgușit și furios, ca strigătul unei fiare rănite și umilite. Mișcarea aceea

sălbatică, brațele acelea întinse care m-au cuprins și care m-au scuturat și care, în cele din urmă, m-au închis într-o strânsoare de fier. Respirația aceea fierbinte, gura aceea avidă. Și ochii aceia, ochii aceia incredibili în care văzusem lumina unei păduri care ardea. Pentru un foarte scurt moment am fost pe punctul de a mă scuza, de a recunoaște că, deși nu voiam asta, și eu te iubeam. Dar apoi am întâlnit ochii aceia și teroarea m-a făcut să fiu reținută; pentru că în ochii aceia era moartea. Oricât de irațional și de forțat ar părea, îți spun că în acei ochi era moartea, în acei ochi era prevestirea tuturor acelor lucruri care aveau să se întâmple în anii următori și care nu s-ar fi putut întâmpla fără mine, adică dacă eu nu aș fi fost un instrument sau un mijloc al destinului tău, care fusese deja scris. În tine se afla acea înfrângere înnăscută, acel blestem care avea să te bântuie până într-o seară de Întâi Mai pentru a te arunca într-o gaură neagră de pe strada Vouliagmenis, prin panta unui garaj pe care scria Texaco. Și mai erau și agonia și toate lucrurile pe care aveam să le fac pentru tine, care aveau să mă transforme într-un Sancho Panza cu al său măgar, furându-mi identitatea și viața. Vai mie dacă ți-aș fi acceptat iubirea și dacă te-aș fl iubit; am știut acest lucru cu certitudine, într-o fracțiune de secundă. Așa că m-am eliberat imediat din

îmbrățișarea ta, m-am eliberat de gura ta și de tine, m-am repezit în cealaltă cameră, am umplut la întâmplare geanta de voiaj, l-am strigat pe Andreas și l-am întrebat dacă mă putea însoți până la aeroport: trebuia să existe un zbor pe la cinci, cu puțin noroc aș fi putut să îl prind, am fi putut ajunge în zece minute?

— Ajungem, a răspuns Andreas grăbit.

Lipit de perete, cu mâinile în buzunare și cu un zâmbet enigmatic pe sub mustață, ai urmărit scena aceea în tăcere și nu ai făcut nimic ca să mă oprești sau să mă calmezi. Abia după ce mi-am luat rămas-bun de la mama ta, ai exclamat:

— Vin și eu.

Apoi m-ai condus la mașină și ai stat lângă mine, demn:

— Să mergem.

Nu ai spus nimic altceva tot drumul și, de altfel, nici eu nu am mai deschis gura. Părea că nu mai aveam nimic să ne spunem. Când am ajuns la aeroport, am coborât, l-am salutat pe Andreas, ți-am strâns mâna, mi-ai strâns mâna și:

— Ciao! *Iassu!*

Dar făcusem abia câțiva pași când vocea ta s-a ridicat, seacă precum o poruncă:

— *Agapi!*[1]

M-am întors. Mâna dreaptă îți ieșea prin fereastră, cu degetul arătător și mijlociu ridicate în semn de V, iar pe fața

ta tremura o ironie afectuoasă. „O să te întorci! O să câștig! O să te întorci!”

M-am întors foarte curând. Prima ta telegramă a sosit a doua zi și spunea: „Te aștept.” A doua a sosit după două zile și spunea: „Ce aștepți?” A treia a sosit după patru zile și spunea: „Sunt foarte trist pentru că încă nu ai curaj.” Apoi, săptămâna următoare, în timp ce eram la Bonn, mi-a fost redirecționată o scrisoare prin care mă anunțai că fuseseși internat la policlinica de pe strada Socratous. Alături de acea veste, era și un scurt poem: „Gânduri uitate despre iubire/ renasc/ și mă readuc la viață.” Mai era și o notă: „Pentru tine.” De la Bonn urma să plec la New York. Mi-am anulat plecarea și am căutat un avion cu destinația Atena. Era unul singur care decola de la Frankfurt după-amiaza, dar portarul de la hotel mi-a spus că dacă aveam să închiriez o mașină până la Frankfurt, aș fi ajuns la timp. Așa am făcut. Și câteva ore mai târziu am aterizat în țara ta, înghițită de un destin inevitabil de care nu aveam să mai pot scăpa. Deoarece era mai puternic chiar și decât instinctul meu de supraviețuire sau decât amenințarea echivocă a fericirii.

* * *

Fericirea este un hohot de râs care izbucnește la nouă seara, atunci când taxiul meu se oprește în fața spitalului și o umbră se strecoară în întuneric, deschide ușa, sare pe mine și îi spune șoferului:

— *Grìgora!* Repede!

Atunci când am sosit, te-am găsit într-o cameră mică de la secția de patologie, înconjurat de medici și de medicamente și păreai a fi cel mai bolnav pacient din lume. Cu o voce slabă mi-ai cerut să mă întorc la ora nouă.

— Mă simt rău, foarte rău...

Și iată-te aici și acum, foarte vioi, reînviat, îmbrățișându-mă în acel taxi:

— *Grìgora!* Repede!

— Dar ce faci? Ce te-a apucat?

— Am evadat!

— Ce înseamnă evadat?

— Înseamnă că m-am ridicat, m-am îmbrăcat, i-am dat una în cap asistentului și am venit aici să te aștept.

— I-ai dat una în cap asistentului?!

— Da, nu voia să mă lase să plec. Tot susținea că nu se poate. L-am lăsat acolo și i-am răspuns: vezi că se poate?

— Unde l-ai lăsat?

— În patul meu. Va rămâne acolo până la cinci dimineața. Va trebui să mă întorc la cinci ca să-l dezleg.

— Să îl dezlegi?!

— Da, a trebuit să îl leg și să îi pun un plasture pe gură. Altfel ar fi strigat.

— Nu cred.

— Păi chiar nu este adevărat. Nu a fost o acțiune bazată pe forță, ci pe inteligență. Auzi ce i-am spus: „La ce oră începe tura ta de odihnă?" „La nouă", mi-a răspuns. „Și la ce oră se termină?" „La cinci", mi-a răspuns. „Locuiești departe?" „Departe", mi-a răspuns. „Ți-ar plăcea să dormi confortabil fără să pleci acasă?" „Cum să nu!" mi-a răspuns. „Ei bine, acesta este patul meu, iar acestea sunt pijamalele mele; eu iau pantofii tăi." L-am așezat pe un scaun, i-am scos pantofii și am plecat. E prost, nu se va mișca din cameră până nu mă voi întoarce.

Așa că eu am râs și am râs, fără nicio ezitare, fără nicio teamă, amuzată să descopăr în tine o latură pe care nu ți-o cunoșteam, pe care nici măcar nu ți-o bănuiam, acel chip al comediantului stângaci și al veseliei. Iar tu ai râs împreună cu mine. Mi-ai mărturisit că mă păcăliseși, că nu fuseseși bolnav, că te prefăcuseși, că te internaseră la policlinică doar pentru analize și atât, că a doua zi aveai să fii externat. Șoferul a râs și el fără să știe de ce, ne observa în oglinda retrovizoare și râdea în timp ce taxiul străbătea orașul iluminat, apoi a intrat pe strada Vouliagmenis, a trecut prin fața garajului cu inscripția Texaco, ne-a dus la

restaurantul unde trei ani mai târziu aveai să mănânci pentru ultima oară, cu puțin înainte de a merge la întâlnirea ta cu moartea. Însă dacă zeii ne-ar fi anunțat pentru a ne avertiza, dacă ne-ar fi spus că acesta avea să fie destinul tău, că destinul nostru fusese deja scris, nu i-am fi crezut și le-am fi răspuns în mod batjocoritor că destinul nu există.

— Unde mergem?

— La Tsaropoulos.

— Ce este?

— Un loc în aer liber, aproape de mare, unde se mănâncă pește. Îți place peștele?

— Da.

— Mie nu. În ajunul atacului am luat cina acolo și am mâncat pește.

— Atunci de ce mergem acolo?

— Pentru că în seara asta pot să mă pun chiar și cu peștii.

Fericirea este mândria vibrantă din momentul în care am pășit în restaurant, străpunși de privirile curioase și ostile ale celor pentru care nu erai un erou, ci un asasin care ratase, o persoană care a încercat să submineze ordinea, în cel mai bun caz un vizionar care ar fi trebuit să rămână acolo unde era: într-o închisoare bine păzită. De la mesele lor se auzeau atacuri de tuse ofensate sau șoapte speriate:

— Oare el nu e...?!

Un dandy de la ambasadă a exclamat:

— *Look who's there!* Ia uite cine e acolo!

Tu ai înțeles și pentru o clipă ai fost trăsnit de un fel de amețeală, te-ai sprijinit de mine ca de un baston, nesigur dacă să mergi tot înainte sau dacă să te întorci, apoi te-ai îndreptat de spate cu aroganță și m-ai condus la o masă expusă curiozității lor. Șoaptele creșteau în intensitate și fiecare dintre ele te rănea la fel de mult precum o înjunghiere; realizam asta. În unele momente îți înclinai capul de parcă ai fi încercat să reprimi acea stare de rău, să o înduri mai bine: ce dezamăgitoare era libertatea, ce obositoare! Însă degetele mele le-au căutat pe ale tale, ți le-a strâns tare pentru a-ți repeta că nu erai singur, iar chipul ți s-a aprins: „Știu." Era frumos să facem față provocării împreună. De asemenea, era plăcut să observăm că unii îți zâmbeau, chiar dacă pe ascuns, cu precauția celor care se temeau să nu dea de necazuri. Apoi un chelner curajos s-a îndreptat către noi cu o sticlă de vin și cu voce tare ți-a spus:

— Aceasta e din partea mea. Este o onoare să te avem aici, Alekos.

Cerul era ca un smalț albastru-închis și dens, plin de stele, lângă noi se afla o plantă cu corole mari, înflorite și portocalii, așa că ușor-ușor ne-am izolat într-o vrajă care ne-a condus spre un fel de uitare. Sau de inconștiență? A intrat o fiorărească cu un coș de trandafiri, ai

apucat un buchet și mi l-ai aruncat în poală. Apoi a intrat un cocoșat cu un baston pe care erau fixate niște bilete de loterie, iar tu ai cumpărat un șir foarte lung și mi le-ai pus în farfurie. Fiecare gest al tău era ca o dovadă naivă de iubire, ca o rugăminte stângace de a fi iubit, iar aroganța de mai devreme s-a disipat. Ți-a căzut furculița, ai scăpat lingura și dintr-odată te-ai înroșit precum un copil, mi-ai oferit darul pe care îl păstraseși pentru întoarcerea mea: o foaie mototolită, acoperită de un scris de mână foarte mărunt.

— Alekos! Ce este?

— Poezia mea preferată, *Călătorie*. Ți-am dedicat-o, uite: acum titlul e numele tău.

Apoi mi-ai tradus-o cu vocea aceea care îmi dezgolea sufletul. „Călătoresc în ape necunoscute pe o navă/ similară cu milioane de alte nave/ rătăcind prin mări și oceane/ de-a lungul unor trasee, cu orare fixe./ Și multe altele,/ tare multe nave,/ lasă urme prin porturi./ Ani de zile am încărcat această navă/ cu tot ceea ce mi-a fost dat/ și cu tot ceea ce am acceptat de la alții cu nemărginită bucurie./ Iar apoi,/ îmi amintesc de parcă ar fi fost chiar azi,/ am vopsit-o în culori orbitoare/ și am fost atent/ să nu cadă vreun strop nicăieri./ Am vrut ca ea să fie frumoasă pentru călătoria mea./ Și după ce am așteptat mult, chiar

mult,/ a venit în sfârșit timpul pentru a ridica pânzele./ Așa că am ridicat pânzele...” Aici te-ai întrerupt, mi-ai explicat că viața era călătoria și că tu erai nava, o navă care nu își aruncase niciodată ancora și care nu avea să o arunce vreodată, nici ancora afecțiunii, nici ancora dorinței, nici ancora unei odihne binemeritate. Deoarece nu aveai să te resemnezi niciodată, nu aveai să te saturi niciodată să îți urmezi visul. Și dacă te-aș fi întrebat care vis, nu ai fi știut să îmi răspunzi: astăzi visul tău se numea libertate, mâine ar fi putut să se numească adevăr; nu conta dacă erau sau nu obiective reale, era important să urmezi mirajul, lumina. „Timpul a trecut, iar eu/ am început să urmez traseul,/ însă nu așa cum mi se spusese în port,/ deși nava mi se păruse diferită chiar și pe atunci./ Așa că acum îmi vedeam călătoria altfel,/ acum o vedeam diferit./ Fără vreun stres legat de andocare sau de negoț,/ încărcătura ajunsese să mi se pară de acum inutilă./ Însă am călătorit în continuare,/ cunoscând valoarea navei,/ cunoscând valoarea pe care o purtam...” Iar eu nu mă mai săturam să te ascult.

Fericirea este un abandon care în miez de noapte ne-a condus spre casa cu grădina de portocali și de lămâi, unde am intrat în vârful picioarelor, fără a-i băga în seamă pe acei polițiști care îți veriflcau

fiecare mișcare: doi la colțul străzii și doi pe trotuar. Fericirea este un arbore de iasomie înflorit sub fereastra unde am stat pentru ca tu să apuci un smoc pe care mi l-ai oferit împreună cu timiditatea ta. Fericirea este o cameră, unde nu mai ies în evidență dezolarea, fotoliile unsuroase și scorojite, bibelourile urâte sau diplomele absurde din rame pentru că în ea te afli tu. Fericirea este un sărut neașteptat de pudic pe frunte, în timp ce vântul foșnește printre ramurile măslinilor și ne aduce cântecul de leagăn al mării. Fericirea este o lacrimă care îți alunecă pe neașteptate pe obraz în timp ce îmi șoptești:

— Am fost atât de singur. Nu mai vreau să fiu singur. Jură că nu mă vei părăsi niciodată.

Fericirea este chipul tău serios apropiindu-se de chipul meu serios, ochii tăi emoționați înecându-se în ochii mei emoționați, brațele tale nesigure căutând brațele mele nesigure, de parcă am fi fost doi tineri la prima lor întâlnire de dragoste sau de parcă am fi fost pe punctul de a efectua un ritual de care aveau să depindă toți anii noștri împreună. Fericirea este o tăcere lungă, impresionantă, în timp ce buzele noastre se ating cu ezitare, se unesc cu hotărâre, iar corpurile noastre se împletesc fără teamă, întinzându-se și palpitând în întuneric, copleșite de un râu de dulceață orbitor, căutând gesturi uitate

și pline de dorință și regăsindu-le, pentru a se pătrunde armonios, iar și iar și iar și iar, de parcă ne-am dori să dureze o eternitate. În acel moment deja timpul tău redevenise al tău și niciun pluton de execuție nu avea să mai sosească pentru a da ordine seci ca să te conducă în poligon și ca să te împuște. Ne-am privit apoi extenuați, cu capul așezat pe aceeași pernă, iar tu ai exclamat:

— *S'agapò tora ke tha s'agapò pantote.*

— Ce înseamnă?

— Înseamnă: „Te iubesc acum și te voi iubi mereu". Repetă.

Am repetat în șoaptă:

— Și dacă nu e așa?

— Va fi.

Am avut o ultimă tentativă de apărare zadarnică:

— Nimic nu durează pentru totdeauna, Alekos. Când ești bătrân și...

— Eu nu o să fiu niciodată bătrân.

— Ba da, o să fii. O să fii un bătrân celebru cu mustața albă.

— Eu nu o să am niciodată mustața albă. Nici măcar gri.

— O să ți-o vopsești?

— Nu, o să mor mult mai devreme. Și atunci chiar va trebui să mă iubești pentru totdeauna.

Oare vorbeai serios sau glumeai? M-am forțat să cred că glumeai, o lumină ironică ți-a pâlpâit în irisul negru și o veselie

născută din multele zile care aveau să urmeze ți-a trezit imediat corpul care m-a acoperit cu nesaț. Nu am vrut nici să mă mai gândesc la acel dialog de pe verandă:

— Noi, grecii, avem o manie pentru clarviziune și pentru tragedie. Poate pentru că noi le-am inventat.

— Dar spune despre ce tragedie vorbești?

— Există un singur tip de tragedie și se bazează pe trei elemente: dragostea, durerea și moartea.

Fericirea înseamnă să deschid ochii auzindu-ți vocea care exclamă aproape cu uimire: „Ești frumoasă!" Și să realizez că e aproape ora cinci și că tu trebuie să fugi pentru a-i restitui pantofii asistentului sechestrat. Înseamnă să ieșim în aerul proaspăt care anunță dimineața, ignorând în continuare polițiștii care ne-au urmărit până în parcarea pentru taxiuri; înseamnă să stăm îmbrățișați întreaga călătorie și să ne luăm la revedere știind că ne vom întâlni din nou în curând. Înseamnă să mă întorc în casa cu grădina de portocali și de lămâi fără a regreta responsabilitatea care de acum înainte avea să mă apese ca un bolovan. Înseamnă să te trezești și să te întorci la clinica unde mi-ai spus triumfător că nimeni nu observase evadarea ta nocturnă. Unde doctorul ți-a spus că puteai fi externat fără probleme, că din analize și din radiografii nu reieșea

nimic iremediabil. Desigur că tortura și închisoarea îți afectaseră sănătatea, însă inima ta era puternică, iar plămânii îți erau într-o stare excelentă și puțin câte puțin aveai să îți revii; tot ce conta era să te reobișnuiești cu viața. În cele din urmă, fericirea înseamnă să afli că exact în noaptea aceea, în timp ce noi ne-am iubit, în casa de alături se născuse un copil botezat Cristos. Există oare vreun semn de bun augur mai frumos decât un copil născut în casa de alături în timp ce noi ne-am iubit? Trebuia să sărbătorim sosirea lui Cristos, iar ziua aceea era doldora de soare și de albastru.

— Hai să mergem la plajă!

Trecuseră cinci ani de când nu mai văzuseși marea, de când visai să revezi marea. Din ziua în care plecaseși de la Boyati, de când redescoperiseși spațiul, ieșiseși doar pentru a merge la spital și pentru a mă duce pe mine la Tsaropoulos:

— Hai să mergem la plajă!

Și iată-ne ajunși pe plaja de la Glyfada. Înaintai ezitând, cu capul plecat, de parcă nu ai fi îndrăznit să-ți ridici privirea, iar atunci când te-ai decis, ai tresărit, ai clipit uimit, iar pe chipul tău a apărut o expresie pe care nu am înțeles-o. Era bucurie sau teamă? Deodată te-ai lansat și ai fugit spre apă. Ai alergat cu pași mari, ca de mânz agil și lipsit de griji, de parcă ai fi fost

însăși imaginea tinereții, iar în timp ce alergai, ai strigat:

— *I zoì! I zoì! I zoì!* Viața! Viața! Viața!

Pe mal te-ai întors și, cu o răsucire plină de viață, m-ai strigat, mi-ai întins brațele, iar eu am fugit spre tine și ne-am rostogolit râzând pe nisipul fierbinte.

— *I zoì! I zoì! I zoì!* Viața! Viața! Viața!

De data aceasta nu te urmărea nimeni de pe stâncă, de data aceasta marea nu era rea ca în acea dimineață de august de care nu voiai să îți amintești. „Așteptați-mă, vin, așteptați-mă!" Blândă și senină, abia dacă clipocea pe maluri în fâșii de spumă albă.

— Cine se teme de pești?

— Nimeni!

— Oare ei anunță înfrângeri și dezastre?

— Prostii!

— Atunci, să sărim!

Ne-am dezbrăcat repede, nerăbdători. Ne-am scufundat împreună, am înotat unul lângă celălalt în apă caldă și lină; ne-am oprit din când în când pentru a ne oferi câte un sărut cu gust de sare. *S'agapò tora ke tha s'agapò pantote*. După aceea a fost minunat să ne întindem la soare, ținându-ne de mână epuizați, tremurând de plăcere și de frig, și să simțim acea dorință care ne făcea trupurile să tremure; al tău alb și gelos pe al meu care era bronzat, gândindu-ne că acasă aveam să o ducem la împlinire. Oare chiar exista un tiran numit

Papadopoulos? Cine îl cunoștea pe Ioannidis? Și pe Teofilojannacos, Hazizikis și Zakarakis? Nu i-a văzut niciodată. Nici măcar nu aveam să pronunțăm aceste nume timp de o săptămână. Fericirea înseamnă uitare, o uitare care durează o săptămână.

Acea săptămână ireală și spre care memoria mea avea să revină mereu cu o uimire suspicioasă; izolați de toată lumea, fără să avem nevoie de nimeni altcineva, am vegetat într-o stare de beatitudine copleșitoare și lipsită de evenimente. A trebuit să faci multe lucruri mici pentru a te reobișnui cu viața. De exemplu, a trebuit să înveți să treci din nou strada fără teama de a fi lovit de mașini sau să mergi pe trotuar evitând oamenii și fără a fi intimidat de forța și de haosul orașului. În mormântul de la Boyati uitaseși și asta, iar după excursia la mare, te-ai răzgândit: nu mai voiai să ieși din casă ziua. Sau ieșeai doar ca să te închizi într-o mașină, unde te simțeai protejat, iar când coborai din mașină, totul te speria. Pentru a traversa strada, trebuia să primești o mie de încurajări:

— Haide, vino, semaforul e verde!

De asemenea, trebuia să fii încurajat de multe ori ca să mergi pe trotuar. Ba chiar nu mergeai drept, ci mergeai în diagonală până când te loveai de perete. Așa că dimineața te duceam în centru pe cele mai

aglomerate străzi, iar aici, lipindu-te de brațul meu așa cum face un orb cu lesa câinelui său ghid, ți-ai regăsit ușor-ușor obiceiurile pierdute.

— Ai văzut? Tipul a venit spre mine, dar eu nu m-am lovit de el. Ai văzut?

Tu nu ai observat că semaforul era roșu, dar eu am văzut.

În schimb, ne petreceam după-amiezile acasă, unde căldura și tăcerea abia dacă erau întrerupte de cântecul cicadelor, zăbovind în tăcerea unor îmbrățișări interminabile. Vorbeam foarte puțin, nu aveam nevoie de cuvinte. Însă când se lăsa seara, te trezeai cu avântul unui liliac care adulmecă întunericul și deveneai vorbăreț, așa că mergeam să cinăm. Uneori mergeam până la Pireu, alteori rămâneam la Glyfada unde se aflau tavernele adolescenței tale și unde un bătrânel cu chitară, cu ochii albaștri și apoși și cu o voce puternică, ne cânta *Un pat pentru două persoane*. Iubeai acea melodie pentru că vorbea despre doi iubiți care dormeau într-un pat mic și îngust. Patul nostru era mic și îngust, era patul tău din copilărie, iar dacă nu am fi dormit în el îmbrățișați, am fi căzut jos din el. Totul s-a încheiat brusc, fără niciun avertisment, în ziua în care am mers la Egina.

1. „Iubire” (gr., în original) (n.tr.).

Capitolul doi

NU MI-AI SPUS că urma să mergem la Egina, mi-ai spus doar că era o insulă. Nici eu nu te-am întrebat care insulă: m-am lăsat purtată de fericire la fel ca un cearșaf bătut de vânt. Nava nu pornise de mult, eram pe punte și urmăream vrăjită prora care brăzda evantaie de spumă în apă, când a apărut un delfin. M-am lipit de tine strigând:

— Delfinii! Îi vezi, delfinii?

Mi-ai răspuns cu o voce incoloră:

— Nu am văzut nimic, m-au pus pe punte.

— Pe punte? Nu înțeleg, Alekos, despre ce vorbești?

— Vorbesc despre ziua în care m-au dus la Egina ca să mă împuște.

Și după ce ai spus aceste cuvinte, te-ai închis într-o tăcere care excludea orice formă de abordare, orice nevoie de companie; ți-ai redeschis gura doar când am debarcat pentru a mă împinge într-un taxi și pentru a-i spune șoferului o adresă pe care nu am înțeles-o. Taxiul se mișca în tăcere, am părăsit centrul locuit, și tot în tăcere am ajuns la un drum care urca,

pustiu și mărginit de cactuși, apoi de măslini, apoi de arbori de fistic, apoi iarăși de cactuși. Ici și colo câte o viluță, o casă văruită sau un tabernacul alb cu o icoană neagră.

— Unde mergem, Alekos?

— Acolo jos.

— Acolo jos, unde?

— Acolo jos.

Nu aveam cum să trec de bariera misterioasă în spatele căreia te izolaseși. Cu chipul încordat și încruntat, cu ochii atenți, te uitai la peisaj, de parcă fiecare metru, fiecare curbă, fiecare piatră ar fi ascuns o capcană, sau de parcă un secret s-ar fi ascuns în spatele acelor cactuși, acelor măslini, acelor arbori de fistic care uneori se pierdeau prin câmpuri verzi, alteori alunecau în văi sumbre, iar alteori se amestecau cu vreascurile din pădurice. Oare căutai pe cineva, oare te îndreptai spre o întâlnire periculoasă? Nu, am concluzionat instinctiv că nu. Oare voiai să îmi arăți închisoarea unde așteptaseși timp de trei zile și trei nopți? Da, acest lucru era posibil, însă închisoarea era destul de aproape de port; în schimb, taxiul se îndrepta spre direcția opusă.

— Alekos...

— Taci!

— Ascultă-mă...

— Taci!

— De ce nu...?

— Taci!

Călătoriserăm în acest mod timp de o jumătate de oră, când șoferul a luat-o pe o cărare accidentată, năpădită de buruieni și atât de înghesuită, încât abia dacă se putea trece pe acolo. Taxiul a continuat să meargă în sus câțiva kilometri, a înaintat pe un drum de țară, trecând peste pietre și gropi, iar în cele din urmă a oprit în fața unui stâlp care bloca drumul cu suluri de sârmă ghimpată. Dincolo de sârma ghimpată, era un semn: „Zonă militară. Accesul este interzis.” Apoi am coborât și, regăsindu-ți gingășia, m-ai luat de mână:

— Am ajuns, vino!

Te-am urmat nedumerită, privind în jur fără să înțeleg. Ne aflam pe unul dintre piscurile insulei, pe partea orientată către coasta de sud-est a Atticii, sub noi muntele abrupt avea o vedere spre golf, iar în dreapta se lărgea într-un promontoriu sterp: nicio casă, nicio colibă, niciun copac. Oriunde te uitai, nu puteai vedea decât pietrele și marea și o singurătate impresionantă, ca în timpul Genezei; lâncezea un sentiment de pustiire, o liniște aproape angoasantă. Cu toate acestea, era unul dintre cele mai frumoase locuri pe care le văzusem vreodată. Mai ales că, privind acel promontoriu care se prăvălea alunecând în apă cu o limbă de pământ armonioasă, acele golfuri îmbibate de fosforescență și acele plaje cu nisip alb și

necontaminat, am simțit un fel de dor. Aproape ca o nevoie de a îngenunchea și de a-i mulțumi lui Dumnezeu că eram în viață. De aceea mă duseseși acolo? De aceea te închiseseși în acel mutism ciudat? Ca să îmi faci o surpriză, ca să te bucuri de mirarea mea? M-am întors ca să-ți spun, însă nu erai atent la mine. Palid și cu brațul îndreptat spre acea limbă de pământ care se întindea în apă, îmi arătai ceva ce eu nu am reușit să localizez:

— Acolo, acolo.

— Acolo, unde, Alekos, și ce?

— Terenul.

— Care teren?

— Acela gri, dreptunghiular. Nu-l vezi?

Nu, chiar nu îl vedeam.

— Jos, în jos, acolo jos. Cel care începe la câțiva pași de țărm și se termină cu un ziduleț.

Aha, da, acum îl vedeam: era un dreptunghi de beton, delimitat de un zid. Dar oare ce era, un teren pentru pétanque? Un heliport? Poate că era un heliport militar. Acest lucru explica indicatorul care interzicea accesul.

— Îl văd, am spus eu. Este o pistă pentru elicoptere.

Iar tu ai zis:

— Nu, e poligonul de tragere, cel în care sunt împușcați cei condamnați la moarte. Acolo ar fi trebuit să fiu împușcat. Cu spatele la acel zid.

Pauză.

— De cinci ani mă întreb cum e și unde se află. Știam doar că de aici, de sus, ar putea fi zărit.

Pauză.

— O fi trist, m-am întrebat, o fi urât? Nici pe departe trist, nici pe departe urât, este perfect. Un loc cu adevărat perfect pentru a muri: cu golful Saronic în fața ta, cu acest albastru deasupra și dedesubtul tău, cu Atena... Uite, în extrema dreaptă este Capul Sounion, cu ruinele templului. Puțin mai încolo se află Lagonissi, cu vila lui Papadopoulos. Mai jos se află podul unde am pus bombele, apoi Vouliagmeni, apoi Glyfada. Casa mea de la Glyfada. În capăt, la stânga, se află Pireul, iar deasupra Pireului se poate vedea Acropole. Gândește-te! Dacă m-ar fl împușcat, aș fi murit văzând Acropole, casa mea și locul atentatului. Ar fl fost o moarte frumoasă. Am ratat o moarte frumoasă.

Moartea aceea cu panorama spre Acropole, spre casa ta și spre locul atentatului era ca o femeie frumoasă pe care ți-o doriseși întotdeauna și care îți scăpase cu răutate chiar cu o clipă înainte de actul sexual. Odată ce ți-a trecut paloarea, obrajii, buzele și urechile ți s-au aprins: ochii tăi străluceau de lăcomie. Sau de regret? După aceea, mi-a fost greu să te iau de acolo.

— Să plecăm, am repetat. Te rog, hai să plecăm!

Însă tu stăteai și te uitai la frumosul poligon al morții tale ratate. Era aproape întuneric când taxiul a pornit prin acea succesiune melancolică de cactuși, de măslini și de arbori de fistic; era întuneric când am ajuns la închisoarea unde petrecuseși trei zile și trei nopți, adică la cea de-a doua etapă a pelerinajului tău. Însă nu ai mai recunoscut clădirea, nici măcar nu ai mai găsit ușa pe care intraseși, în van ai ocolit zidul care înconjura clădirea; erai neliniștit, îți căutai amintirile. Și ai zis:

— Poate că m-au pus să intru pe ușa din spate. Da, probabil că există vreo alee semiascunsă, care duce la o poartă de fier prin spate, un fel de trapă care se ridică și se coboară, iar dincolo de aceasta, o incintă care o ia la stânga pe un coridor foarte îngust. Atât de îngust, încât prin el poate să treacă o singură persoană. Dincolo de acel coridor se află o mică curte și o baracă unde stau cei condamnați la moarte. Foarte veche, foarte murdară, pe un singur nivel. În atriumul barăcii poți face doar câțiva pași, pentru că imediat se intră pe coridorul cu celule pe dreapta și pe stânga. Celula mea era ultima de pe dreapta. Era lungă de patru metri și lată de trei metri, avea pereții vopsiți într-un albastru decolorat și podeaua din cărămidă, nu

avea lămpi pentru că lumina venea de la lămpile din curte.

Apoi, tot cu obrajii în flăcări, tot cu ochii sclipind de nerăbdare, ai zis:

— Cât de mult mi-ar plăcea să o revăd! Să mai intru o dată în ea, măcar pentru câteva minute... Cât de mult mi-ar plăcea! Mă crezi?

— Să mergem, Alekos, să mergem, te rog!

— Încă puțin.

— Hai să mergem acasă, te rog, hai să mergem acasă!

— Încă puțin.

— Sunt obosită, e târziu și e frig.

— Încă puțin.

Te așezaseși pe jos, cu spatele sprijinit de un gard viu și nu te mai ridicai. Nici măcar nu spuneai ce te reținea acolo. Însă când ne-am îmbarcat pe ultima navă, mi-ai spus că nostalgia te reținuse acolo. Nostalgia morții.

— Pentru că un om care a fost condamnat la moarte, care a trăit trei zile și trei nopți așteptându-și moartea, nu va mai fi niciodată la fel. Va purta întotdeauna moartea cu el ca pe o a doua piele, ca pe o dorință neîmplinită. Va continua mereu să o urmărească, să o viseze, poate chiar sub pretextul unor cauze nobile, a unor îndatoriri. Acel om nu își va găsi pacea până când nu va ajunge la ea.

Mi-ai dovedit-o chiar înainte de a ajunge acasă. Un taxi ne ducea către Glyfada când, pe strada Tessalonic, traficul a fost oprit pentru a lăsa să treacă o procesiune care venea din direcția opusă. Au sosit patru motocicliști turându-și motoarele, apoi a sosit o camionetă a poliției, apoi alți doi motocicliști și o altă camionetă, iar în cele din urmă a apărut o mașină neagră. Limuzina lui Papadopoulos. Abia am apucat să văd în ea o față rotundă și cenușie, cu două mustăți închise la culoare, când din gura ta a răsunat un urlet feroce, iar mâinile tale s-au întins spre ușă:

— Clovnule, câine blestemat!

— Nu, Alekos, nu!

— Lasă-mă, vreau să cobor, lasă-mă!

Brațele tale aveau o forță teribilă, nu reușeam să te țin, să te opresc din a apuca mânerul. Iar limuzina se apropia din ce în ce mai mult și fața aceea rotundă și cenușie se vedea din ce în ce mai bine. Acum reușeam să îi văd ochii mici și vicleni și zâmbetul enigmatic care îi încrețea abia perceptibil pe gura aceea răutăcioasă. Încă o secundă și aveai să fii afară, aveai să te arunci asupra lui și să îl ucizi.

— Ajutați-mă! i-am strigat șoferului.

A înțeles, s-a întors și te-a blocat, trântindu-te înapoi în mașină:

— Ești nebun, prietene?

Am simțit o greutate mare asupra mea și am știut că leșinaseși, fericirea aceea se terminase. Și, dat fiind că pierderea fericirii deseori te ajută să îți clarifici ideile, pentru că te trezești dintr-un somn care îți întunecă rațiunea și îți împiedică judecata, am înțeles că din acel moment aveam să depun un efort agonizant pentru a te iubi.

* * *

— A observat cineva? a întrebat Andreas.

M-am încordat.

— Nu cred. S-a întâmplat atât de repede, toți ochii erau îndreptați spre convoi.

— Dar șoferul de taxi?

— Șoferul de taxi a fost drăguț. I-am dat adresa și ne-a dus acasă. A clătinat din cap și atât.

A clătinat și el din cap:

— Iar acesta nu este decât începutul, realizați asta?

— Realizez, am răspuns dând din cap.

Atunci l-am întrebat de ce venise: ca să prevestească alte nenorociri? A clătinat din nou din cap:

— Nu, pentru că el m-a chemat. Există un cântăreț la Atena, destul de celebru, care se opune Juntei. Are un local în Plaka

și v-a invitat de mai multe ori acolo în ultimele zile. Azi-dimineață m-a sunat Alekos ca să merg și să îi spun că vă veți duce la el diseară. Însă cu o singură condiție: să cânte cântecele interzise de Juntă, cântecele lui Teodorakis.

— Și ce se va întâmpla?

— Presupun că va interveni poliția. Și că el va face tot ce îi va sta în putință ca să fie arestat, ca să demonstreze că nimic nu s-a schimbat, că dictatura continuă. Da, mi-e teamă că acesta e planul lui. Dacă nu cumva...

— Dacă nu cumva...?

— Nu știu, poate planifică ceva mai complicat. Ar fi nevoie să...

Dar tocmai când el spunea acest lucru, ai apărut tu:

— Complot, complot! Ce complotați voi doi? Haide, repede, pregătește-te, hai să ne distrăm, să ascultăm muzică. Vreau să fii elegantă în seara asta, îmbrăcată în roșu!

* * *

Am mers acolo. După aceea, în timp ce brațele tale mă strângeau, ți-am ascultat respirația în timp ce dormeai dus, încercând să dau un sens celor întâmplate. Dar era ca și cum aș fi dezlegat un nod doar pentru a face un altul și pentru a încâlci mai tare ca niciodată ițele. Să

vedem. Atunci când ai intrat, cântărețul a cântat un imn al lui Theodorakis, iar din acel moment orchestra a cântat numai muzică interzisă, deși ne aflam pe o terasă în aer liber; cu siguranță gălăgia aceea se auzea prin tot cartierul. Însă poliția nu a intervenit. La un moment dat ai pretins chiar ca toată lumea să cânte împreună cu tine marșul creat pe baza poeziei tale, *Înaintează morții,* și zeci de voci îndrăznețe și înalte s-au ridicat ca să străpungă noaptea movulie: „Înaintează morții,/ veșnicii purtători de stindarde ai luptei,/ iar după ei, noi,/ cei nerăbdători să ridicăm stindardele,/ întregul popor/ care trăiește și moare împreună…” Dar nici măcar atunci poliția nu a reacționat. Însă în jurul orei unu dimineața, doi jandarmi au sosit pentru a ne cere să nu mai facem atâta gălăgie:

— Cineva din zonă s-a plâns, mii de scuze și vă mulțumim.

Fără a aresta pe nimeni și fără a face apel la lege. De ce? Dat fiind că nu reușiseși să îi provoci, ai coborât pe stradă strigând insulte feroce împotriva lui Papadopoulos, împotriva lui Ioannidis, împotriva trecătorilor care au încercat să te calmeze și, fără să te mulțumești doar cu atât, ai însoțit fiecare jignire cu strigătul arogant: *Ime Panagoulis!* „Eu sunt Panagoulis!” Însă, din nou, nu se întâmplase nimic: de parcă fiecărui polițist i se ordonase să trateze cu

o indiferență totală ceea ce spuneai sau făceai tu. De ce? De îndată ce ne-am întors acasă, te-ai năpustit asupra telefonului și ai sunat la Biroul Central al ESA:

— *Ime Panagoulis!* Sunt Panagoulis! Vreau să vorbesc cu Ioannidis! Îl vreau pe Ioannidis!

Și ai continuat cu niște insulte care m-au făcut să mi se ridice părul pe mână, dar soldatul nu s-a intimidat: a spus că generalul de brigadă Ioannidis nu se afla la birou noaptea, întrebându-te dacă doreai să lași un mesaj.

— Da! ai lătrat, iată mesajul, să faci bine să îți notezi mesajul, ca să nu uiți niciun cuvânt: „Ioannidis, poponarule, găozarule, e adevărat că Papadopoulos nu a avut tupeul să mă împuște, dar tu nu ai tupeu nici măcar să mă arestezi. Și te înșeli, Ioannidis, te înșeli, pentru că eu te voi face să urinezi sânge, Ioannidis."

Atunci ai lăsat jos receptorul și ai spus calm:

— Să vedem dacă vin să mă aresteze.

Și, minunea minunilor, nu a venit nimeni. În curând, avea să fie zece dimineața și tot nu a venit nimeni. De ce? Nu înțelegeam. De altfel nu înțelegeam nici de ce, în loc să îți folosești noua libertate într-un mod serios și eficient, ți-o iroseai prin gesturi vulgare, prin sfidări superficiale și retorice, precum un dinozaur care merge prin păduri

preistorice călcând copacii ca pe firele de iarbă. Ce sens avea, de ce o făceai? Căutai cu adevărat moartea care îți fusese refuzată la Egina? M-am desprins de brațele tale:

— Alekos...

Te-ai trezit cu un zâmbet mare:

— Nu au venit să mă aresteze, nu-i așa?

— Nu, nu au venit.

— Știam eu!

— Ai știut asta?!

— Bineînțeles că am știut. Ioannidis nu este idiot. Cine ia în serios un nebun care se dă în spectacol sau care îi telefonează comandantului ESA pentru a-l jigni?

— Nu-mi spune că ai făcut-o intenționat!

— Ba da, ți-o spun. Și o să vezi că astăzi vom avea o zi liniștită, o să vezi că vom putea merge cu ușurință la Capul Sounion.

— Ce este la Capul Sounion?

— Un templu foarte frumos. Templul lui Poseidon.

Era o după-amiază glorioasă, ruinele templului se înălțau candide pe cerul albăstriu, marea avea un luciu sidefiu, iar turiștii străini strigau extaziați: *How marvellous! Wunderbar! Superbe!* [1] Și eu gândeam aceste lucruri în timp ce mergeam alături de tine, jenată de geanta pusă pe diagonală, aplecându-mă din când în când ca să ridic câte o piatră pe care aș

fi vrut să o păstrez ca suvenir și pe care tu, scandalizat, mi-o luai din mână, spunând:

— Nu e voie! E furt! Să îți fie rușine!

— Ce furt, ce rușine! Este doar o piatră!

— Dacă fiecare ar lua câte o piatră, ce ar mai rămâne?

— Coloanele, plăcile de marmură...

— Și apoi ai fura coloanele și plăcile de marmură! Ai fura până și stânca. Ce stâncă frumoasă. De acolo s-a aruncat Egeu în mare. Legenda spune că Egeu a așteptat aici întoarcerea fiului său Tezeu, care plecase pentru a găsi lâna de aur. Egeu îl sfătuise pe Tezeu să intre în port cu pânze albe, dacă avea să se întoarcă victorios, însă Tezeu era un bețiv: exaltat de triumful său a băut, a uitat să ridice pânzele albe și...

Ceva mi-a alunecat în geantă și aceasta a devenit foarte grea.

— Alekos, ce mi-ai pus acolo?

— Oprește-te, nu te uita și nu pune mâna. Două bucățele din treptele acelea mari.

— Două bucățele din treptele acelea mari?!? Nu m-ai lăsat să fur o piatră, dar tu ai luat două bucățele din treptele acelea mari?!

Ai râs mulțumit:

— Ah, ce nu aș face eu pentru tine! În hoț mă transformi, în hoț!

— Și când le-ai luat? Nu ai plecat deloc de lângă mine, nu te-ai aplecat niciodată ca

să ridici ceva: când le-ai luat?

— Ce plictisitoare ești. Le-am luat. Cui îi pasă când le-am luat? Și am spus să nu atingi geanta. Vrei să mă trimiți înapoi la Boyati pentru două bucățele de marmură? Ba chiar, hai să ne îndepărtăm, să plecăm! Cu un aer distrat, așa. Prefăcându-ne că suntem doi iubiți care îi admiră peisajul. Așa.

Cu brațul stâng așezat pe brațul meu drept și cu geanta între noi, m-ai împins până la capătul promontoriului, departe de mulțime, tremurând de emoție din cauza acelui furt. Apoi, acolo unde stânca cobora pe un fel de terasă deschisă către golf, te-ai oprit.

— Să ne așezăm aici, cu spatele la templu. Ba nu, tu așază-te din profil, pentru a verifica dacă ne-a văzut cineva.

Am verificat. Disciplinați și în grupuri compacte, turiștii admirau frizele peripterului doric și nimănui nu-i păsa de noi. Doar un tânăr cu o cămașă în carouri stătea deoparte prefăcându-se că citea plăcuța pe care era gravat numele lui Byron, dar, de fapt, ne urmărea.

— Poate că tinerelul acela de acolo. Probabil că a observat, pentru că ne studiază. Acum însă se îndepărtează. Pleacă. Crezi că merge să ne denunțe?

— Exclus.

— Bine. Să vedem ce ai furat.

Am tras fermoarul poșetei, cu o anxietate veselă și imediat mi-a dispărut zâmbetul. În interior nu erau bucățele de marmură, ci două cutii de tablă de culoarea verde măr.

— Alekos, ce-i asta?!

— Tutun. Scrie și pe ele: Golden Virginia, tutun pentru rulat.

— Tutun?! Și cine ți l-a dat?

— Un prieten.

— Un prieten cu cămașă în carouri?

— Da!

— Dar când?!

— Când ți-am spus povestea lui Egeu și Tezeu. Am fost rapid, nu?

— Și trebuia să venim la Sounion pentru asta?

— Evident că da. Un bun conspirator iubește întotdeauna arheologia.

— Alekos, ce este în aceste cutii?

— Ți-am spus, tutun. Golden Virginia, tutun pentru rulat.

Am cântărit cutiile. Am remarcat alte trei cuvinte pe culoarea verde-măr: „Cincizeci de grame net.” Exact cincizeci de grame. Cincizeci de grame! Fiecare cutie avea cel puțin două kilograme, poate chiar trei.

— Alekos...

Am ridicat unul dintre capace, apoi folia de tablă și imediat orice îndoială a dispărut. Cunoșteam bine acea piatră galbenă și aspră. Aș fi putut să îți descriu

toate caracteristicile și toate proprietățile sale. Ceea ce îmi puseseși în geantă ca pe o jucărie sau un cadou era de fapt TNT. Două bucăți solide de TNT.

How marvellous! Wunderbar! Superbe! Isn't it unbelievable? Vraiment extraordinaire! [2] Acum soarele ardea cu raze mici, roz și violet, începea să apună, iar strigătele ascuțite ale străinilor se dublaseră. Zburau și niște pescărușI printre acele raze roz și violet, iar unul dintre ei s-a scufundat în apa golfului, la fel ca pescărușul din vis. Am privit în altă parte.

— Ce vrei să faci cu asta, Alekos?

Tu mi-ai răspuns cu o întrebare:

— Spune-mi, ce înseamnă iubirea?

— Poate că înseamnă să ții în geantă două bucăți de TNT.

— Bravo! A le ține sau a le încredința cuiva. Anume ți le-am încredințat, pentru a-ți dovedi că iubirea înseamnă prietenie, înseamnă complicitate. Iubirea înseamnă să ai o parteneră cu care să împarți patul deoarece împarți cu ea un vis, un angajament. Eu nu vreau o femeie cu care să fiu fericit. Lumea este plină de femei cu care poți fi fericit, dacă asta cauți. De fapt, am avut atât de multe femei, încât, dacă mă gândesc la asta, cei cinci ani de închisoare au fost un fel de odihnă. Însă eu nu am avut niciodată o parteneră. Și îmi doresc una. O parteneră care să îmi fie și

tovarăș și prieten și complice și frate. Sunt un om care duce o luptă. Mereu voi fi un astfel de om. În orice circumstanță. Chiar și în paradis. Nu știu să concep un mod diferit de a trăi și de a muri. Câți oameni există pe această planetă? Trei miliarde și jumătate? Ei bine, dacă trei miliarde patru sute nouăzeci și nouă de milioane și nouă sute nouăzeci și nouă de mii nouă sute nouăzeci și nouă de oameni ar alege să nu lupte, ceea ce ar însemna unanimitate absolută minus unul, eu aș lupta oricum. TNT-ul nu e important. TNT-ul reprezintă doar un moment din existența unui om care duce o luptă. De altfel, mie nu îmi place TNT-ul. Nu îmi place violența, nu îmi place nicio formă de violență; nu aș putea să arunc niciodată în aer un autobuz cu copii, așa cum fac unii în numele patriei sau al oricărei alte ideologii nenorocite. Eu nu cred în război. Nu cred în revoluțiile făcute cu vărsare de sânge. Sunt convins că acestea servesc doar pentru a schimba patronul. Mă enervează execuțiile și loviturile de stat: ți-am spus asta, îl prefer pe Cavour în fața lui Garibaldi. Însă atunci când e vorba de libertate, pentru că singurul lucru care contează este libertatea, atunci când...

— Ce vrei să faci cu asta, Alekos?

— Ce vreau să spun? Ascultă-mă, cinci sute de grame de TNT e o cantitate mică, dar se pot face multe lucruri cu cinci sute

de grame de TNT. Este de ajuns să ai un detonator, un fitil și puțină imaginație. Și o parteneră care să te ajute. Am nevoie de tine. Îmi ești de folos.

— Pentru a merge la plimbare și pentru a ridica cutii de Golden Virginia fără a da de bănuit?

— Nu, pentru mult mai mult de atât. Pentru a nu mai fi singur. Dacă mă vei ajuta, dacă nu mă vei lăsa singur, îți voi spune ce vreau să facem.

Vocea aceea. Ochii aceia. În vocea aceea se afla un demon, la fel și în ochii aceia: pasiunea lucidă, rece, incontrolabilă, a unui obsedat care în numele propriei credințe ar fl putut săvârși orice absurditate, ar fl putut să își distrugă propria viață, dar și viețile altora, ar fl putut să își sacrifice propriile sentimente și sentimentele celorlalți, propria inteligență, dar și inteligența celorlalți. Însă cuvintele tale ascundeau cea mai extraordinară declarație de dragoste pe care o ființă ar fl putut să o primească. Valorau cât o mie de îmbrățișări într-un pat, cât o mie de nopți încântătoare, cât o mie de plante de iasomie, cât o mie *de s'agapò tora ke tha s'agapò pantote*. Iar dinozaurul acela, pe care cu o seară înainte îl văzusem țipând, înaintând prin păduri din timpuri preistorice, călcând pe copaci ca pe niște flre de iarbă, nu era un dinozaur: era un om. Mai mult, era un om singur. Atât de

singur, încât ar fl fost de-a dreptul o infamie să îl refuz.

— O parteneră care să îmi fle și tovarăș și prieten și complice și frate. Mă vei ajuta?

— Sigur, am răspuns.

— Bine. Știi ce reprezintă Acropole...?

* * *

Planul cu Acropole era o nebunie glorioasă. Consta în ocuparea incintei arheologice în momentul în care aceasta avea să fle închisă publicului, apoi în ridicarea unui steag roșu pe Partenon, nu pentru că ți-ar fi plăcut conformismul acelui steag roșu, ci pentru că roșul îi deranja pe cei din Juntă și se remarca bine pe albul marmurei; pe scurt, plănuiai să iei Partenonul ostatic sub amenințarea de a-l arunca în aer.

— Alekos, două bucăți de TNT nu ți-ar ajunge nici măcar ca să arunci în aer o coloană!

— Sigur că nu. Însă ei nu știu că noi avem doar două bucăți. Și imediat ce voi detona una dintre ele cu scop demonstrativ...

— Nu te vor crede.

— Mă vor crede. Pentru că mă cred capabil de orice, chiar și de a distruge Partenonul.

— Chiar l-ai distruge?

— Nici mort.

La început te gândiseși să capturezi și un anumit număr de turiști, eventual americani, dar apoi ai ajuns la concluzia că ți-ar fi creat necazuri pentru că ar fi încercat să evadeze, ar fi avut nevoie de hrană, de apă și poate de medicamente. Pe scurt, ți-ar fi dat bătăi de cap. Pe de altă parte, Partenonul nu bea, nu mănâncă, nu evadează și nu are nevoie de medicamente. De asemenea, ce ostatic ar fi putut fi mai valoros decât Partenonul? Îmi spuneai că cei care iubeau frumusețea și cultura încă nu încetaseră să îl blesteme pe acel Königsmarck care bombardase Partenonul în 1687 pentru a-i alunga pe turci când aceștia puseseră acolo un butoi cu pulbere. Deci, a pierde ceea ce mai rămăsese din Partenon ar fi fost echivalent cu a pierde însuși simbolul civilizației: întreaga lume avea să se unească pentru a apăra acele patruzeci și șase de coloane, toate ambasadele aveau să intervină pe lângă Juntă pentru a o implora să îți accepte revendicările.

— Care sunt revendicările tale?

— Într-un regim dictatorial, cerințele nu lipsesc niciodată, iar eu am una care valorează cât micul templu al cariatidelor.

Din start excludeai ideea că acțiunea ar fi putut să nu aibă sorți de izbândă. Tot repetai că Acropola era imposibil de cucerit: se afla pe un promontoriu cu

ziduri perpendiculare și avea o singură cale de acces, propileele. Doisprezece luptători de gherilă bine înarmați aveau să fie mai mult decât suficienți pentru a ține la distanță armata și poliția. Singura problemă era să îi găsești.

— Doisprezece luptători de gherilă, Alekos? Câteva elicoptere și câteva mortiere ar fi de ajuns pentru a-i elimina în cinci minute. Ca să nu mai spun că gazele lacrimogene...

— Nu și dacă la prima împușcătură sau la prima grenadă voi arunca în aer o mică bucată din Partenon. E o chestie de psihologie.

— Ai spus că nici mort nu ai face rău Partenonului.

— Și cine a spus că va fi cu adevărat o bucată de Partenon? Cine va ști dacă pietrele care zboară în aer sunt sau nu din Partenon?

— Să zicem că va fi așa. Cât crezi că vei putea rezista? O zi? O noapte?

— Cu o cantitate mică de alimente, chiar și trei zile și trei nopți. Îți poți imagina steagul roșu fluturând timp de trei zile și trei nopți deasupra Partenonului? În atâta alb va ieși în evidență precum un mac, va putea fi văzut din orice punct al orașului. Din toate țările vor veni operatori TV, jurnaliști și fotografi. Junta va fi ridiculizată până la agonie, iar el se va simți obligat să capituleze.

— El, cine?

— Ioannidis, nu? Pe Ioannidis îl vreau. Papadopoulos contează din ce în ce mai puțin și, mai devreme sau mai târziu, Ioannidis îl va elimina.

— Ce vrei de la el și de ce?

— Vreau să negociez cu el, nu? Pe Acropole, desigur. Va trebui să urce acolo sus și...

— Și asta se presupune că ar fi ideea care valorează cât micul templu al cariatidelor?

— Da.

— Ascultă-mă, Alekos: Ioannidis nu ar veni niciodată.

— Ascultă-mă tu: eu îl cunosc pe Ioannidis și îți spun că va veni. Pentru că este curajos. Și pentru că mă urăște.

Nici în legătură cu asta nu aveai nicio îndoială. Încrederea ta în faptul că planul avea să reușească era atât de neclintită, încât orice încercare de a raționa asupra acestui lucru era în van. Da, Ioannidis avea să urce pe Acropole și tu aveai să îl primești în interiorul Partenonului. Cu o încărcătură de TNT asupra ta. Aveai să îi spui:

— Felicitări, Ioannidis! Nu m-ai dezamăgit, Ioannidis. Acum cinci ani chiar tu mi-ai spus că doar unul dintr-o sută de mii oameni se întâmplă să nu vorbească. Azi îți spun eu că doar unul dintr-o sută de mii de generali se întâmplă să dea curs

unei asemenea invitații. Dar în acea zi eu aveam cătușe, Ioannidis. Iar astăzi va trebui să ai și tu cătușe. Ba chiar va trebui să le purtăm amândoi.

Imediat după aceea aveai să îi încătușezi încheietura dreaptă de încheietura ta stângă și aveai să îi spui:

— Vezi încărcătura pe care o port, Ioannidis? E detonată de un fitil cu ardere rapidă. Dacă faci vreo mișcare, vom sări amândoi în aer.

— Nu te cred, Alekos. Nu ai face asta.

— Ba aș face-o, aș face-o. Dacă e nevoie, o voi face, chiar o voi face. Vei vedea.

— Și după aceea?

— După aceea o să îi spun revendicările mele și o să plecăm în Algeria.

— În Algeria?!

— Da.

— Direct de pe Acropole?!

— Da.

— Împreună cu Ioannidis?!

— Evident. Îl vom lua cu noi ca ostatic, tot legat de încheietura mâinii mele stângi. Vom avea nevoie de un avion întreg doar pentru noi și...

— Și dacă Ioannidis ar fi gata să moară pentru a te opri?

— Poate că el ar fi, însă nu și cei care îl urmează. El este omul cel puternic din regim și are de partea lui o mare parte din armată. Attica este a lui. Cei care vor să îl elimine pe Papadopoulos nu vor permite

niciodată ca el să moară și îmi vor acorda ceea ce voi cere. De altfel, voi avea tot timpul asupra mea încărcătura cu exploziv. Dacă va fi nevoie, voi muri odată cu el, la fel ca acel general german care a vrut să sară în aer împreună cu Hitler.

— Ești nebun.

— Poate. Dar nebunii scriu istoria, nu logica este cea care scrie istoria. Dacă ne-am opri să ne gândim ce are sens și ce nu, ceea ce este posibil și ceea ce nu este, pământul ar înceta să se mai rotească. Iar viața și-ar pierde sensul.

Nu prea era clar ce rol îmi rezervaseși mie în acea desfășurare de evenimente nebunească. Uneori părea un simplu rol de sprijin moral, alteori părea să aibă o mare importanță strategică.

— Dacă așez trei oameni pe latura nordică, trei pe latura sudică, doi în est, patru între poartă și propilee, rămân descoperit în Partenon și nu am pe nimeni care să mă păzească. Știi să folosești mitraliera?

Nici măcar nu te gândeai că eu aș fi avut ceva de obiectat, de exemplu, în legătură cu folosirea unei mitraliere. Mai mult, nici măcar nu te interesa să știi dacă eram sau nu de acord cu acel plan: după-amiaza aceea de la Capul Sounion crease un pact care excludea orice posibilă dezertare a mea. Acum devenisem Sancho Panza și oare rolul lui Sancho Panza nu era

acela de a-l urma pe Don Quijote, pentru a-l seconda în nebuniile sale? Mi-ai spus că singurul lucru care te îngrijora era să-i găsești cei doisprezece luptători de gherilă. Neavând un partid în spate sau o ideologie patentată, nu avea să-ți fie ușor să creezi acea echipă. Bâjbâind prin întuneric, aveai să fii nevoit să cauți acei oameni și, conștientizând acest lucru, te-ai închis în casă pentru a face liste de nume, pentru a le studia, pentru a le elimina:

— Pe acesta nu, nu îl cunosc suficient de bine. Pe acesta nu, acesta ar vorbi. Pe acesta nu, s-ar teme.

Și era vai-și-amar dacă încercam să îți vorbesc despre altceva, dacă încercam să te distrag.

— Nu mă privește, nu sunt interesat!

Doar când am primit vestea că în Chile avusese loc o lovitură de stat și că Allende fusese ucis, ai ieșit din cochilia ta: Acropole a părut să îți dispară din gânduri, dar în curând a reapărut, cu forța răutăcioasă a unui dop de plută pe care cu cât îl ții mai mult sub apă, cu atât iese mai repede la suprafață, iar până și moartea lui Allende s-a transformat într-un combustibil care ți-a alimentat glorioasa nebunie.

— În același timp cu steagul roșu vom ridica steagul chilian. Libertatea nu are țară.

Alcătuiseși o listă scurtă de candidați și te-ai decis să îi verifici unul câte unul fără

să le dezvălui motivul întâlnirii. Așa că i-ai primit cu o față inocentă și, deschizându-ți larg brațele, i-ai bătut afectuos pe spate, i-ai condus în camera de zi unde se auzeau foarte tare imnurile Rezistenței, cântate de un reportofon cu casetă. Era modul tău de a înțelege imediat cu cine aveai de-a face. Dacă persoana devenea neliniștită sau dacă spunea că era periculos să asculți anumite piese, o eliminai imediat de pe listă; dacă, pe de altă parte, se ambala sau rămânea liniștită, o luai în considerare. Caracterul, atitudinea în fața riscurilor, gradul de inteligență, dorința de a lupta. Cu răceala unui entomolog care studiază o furnică sau a unui croitor care inspectează o țesătură, așa îi studiai și tu, îi examinai, îi analizai. Însă aproape întotdeauna fără succes. Și când, în cele din urmă, ai selectat cei cinci oameni despre care credeai că aveau să constituie nucleul grupului, trei dintre ei au mărturisit imediat că le lipsea curajul. Cu ceilalți doi s-a întâmplat ceva și mai rău.

Primul ți-a cerut câteva ore de gândire, după care s-a întors cu o foaie plină de calcule și ți-a explicat de ce cacealmaua nu avea să meargă: a-i face să creadă că templul era minat reprezenta o acțiune mai mult decât absurdă, era imposibilă. Ți-a spus că Partenonul era mai puțin fragil decât părea. Orice inginer sau orice arhitect știa că blocurile acelea din

marmură nu puteau fi distruse cu ușurință. Prin urmare, pentru a-l arunca în aer, existau două metode. Și ambele se bazau pe demolarea coloanelor, coloană cu coloană. Una dintre cele două metode consta în plasarea unei sarcini de dinamită la baza fiecărei coloane, în interiorul unor găuri adânci de aproximativ cincisprezece centimetri și aproximativ la fel de late. Cincisprezece centimetri era maximul permis, dar și minimul necesar deoarece, dacă minele aveau să fie puse în interiorul lor, fiecare coloană ar fi necesitat câte zece kilograme de dinamită, adică câte douăzeci de batoane: un baton cântărea o jumătate de kilogram. Însă într-o gaură nu încăpeau mai mult de zece batoane, așa că era nevoie de două găuri aflate la distanță una de cealaltă. Partenonul avea patruzeci și șase de coloane, asta însemnând nouăzeci și două de găuri. Ca să faci o gaură în marmură, îți ia o oră cu un burghiu electric. Nouăzeci și două de ore de muncă împărțite la doisprezece luptători de gherilă, care aveau să lase deoparte mitraliera și care aveau să se transforme în muncitori, găurind fiecare câte trei sau patru coloane, ar fi echivalat cu aproape opt ore de activitate neîntreruptă. Să spunem că s-ar fi întâmplat între zece seara și zorii zilei. În afară de faptul că pentru o astfel de acțiune ar fi fost nevoie de cel puțin douăsprezece bormașini

electrice și de un generator foarte puternic, gălăgia făcută de acestea ar fi fost incredibil de mare: un bombardament necruțător care ar fi trezit întregul oraș, de la Pireu la Kifissia. Desigur, toată treaba s-ar fi putut face într-o oră, însă atunci ar fi fost nevoie de nouăzeci și doi de oameni; s-ar fi putut face în două ore, dar ar fi fost nevoie de patruzeci și șase de bărbați și... L-ai întrerupt, supărat:

— Eu nu ți-am cerut să faci un eseu despre demolări și nu m-am gândit niciodată să transform Partenonul într-o sită sau într-o bucată de brânză Gruyère. Așa că, aceasta este o conversație inutilă.

Dar el a zis:

— Nu, sunt niște raționamente. Aceleași pe care și un expert i le-ar explica și lui Ioannidis dacă Ioannidis l-ar întreba care ar fi probabilitatea ca tu chiar să fi minat Partenonul. Răspunsul ar fi: zero, doar dacă nu ai avea o jumătate de tonă de dinamită. Zece kilograme de dinamită în fiecare coloană, înmulțite cu patruzeci și șase de coloane înseamnă aproximativ o jumătate de tonă de dinamită. Crezi că este prea mult? Cealaltă metodă, care nu are nevoie de burghie electrice sau de generatoare puternice deoarece se bazează pe încărcăturile plasate în afara coloanelor, necesită zece tone de dinamită. Adică două sute de kilograme dinamită pe coloană. Iar două sute de kilograme

echivalează cu patru sute de batoane. Pentru a simplifica operațiunea, batoanele ar putea fi puse într-un sac. Atunci sacul ar fi legat de coloană cu niște benzi adezive solide, la fel cum s-ar lega o boccea. Un sac pe fiecare coloană înseamnă patruzeci și șase de saci, în concluzie, dacă poți convinge Junta și lumea că ai adus pe Acropole zece tone de dinamită sau cel puțin o jumătate de tonă, ești bun.

L-ai întrerupt din nou, dar de data aceasta cu un calm neașteptat; evident că îți plăcuse povestea cu sacii.

— Nu avem nevoie de atâta dinamită, mi-ai dat o idee. Nu va trebui să ducem decât patruzeci și șase de saci goi, două sau trei sute de metri de bandă adezivă foarte puternică și o rolă de fir electric. Acropole e plin de pietre și nimeni nu va ști ce am pus în acei saci.

Tânărul te-a privit nedumerit. Apoi s-a ridicat și a plecat.

Cel de-al doilea nu a contestat fezabilitatea acelei acțiuni cu sacii goi.

— Da, a spus el împăciuitor.

Știa ce imaginație aveai, era conștient de curajul tău, căci îl demonstraseși în cei cinci ani petrecuți la Boyati. Așa că el nu era deloc de acord cu cei care subestimau probabilitatea de reușită a acțiunii. Cunoscându-te, nici poliția și nici Ioannidis nu aveau să se întrebe dacă sacii conțineau cu adevărat exploziv. Singurul lucru de

care se îndoia era faptul că dintr-o astfel de acțiune ai fi putut să ieși cu viață; și, până la urmă, fie că ai fi ieșit viu, fie că ai fi ieșit mort, totuși, care era scopul final?

— Ți l-am spus: să atragem atenția lumii asupra Greciei, să mobilizăm presa națională și pe cea străină, să ridiculizăm Junta.

El a dat din cap, și-a limpezit gâtul și, încercând parcă să îmi caute aprobarea, traducând cele mai importante fraze în engleză, pentru ca eu să înțeleg, a început să îți țină un fel de predică. A spus că nimeni nu uitase faptul că în timpul celui de-Al Doilea Război Mondial un om curajos, pe nume Glazos, urcase pe Acropole și smulsese steagul german de pe stâlpul de lângă intrare. Un gest spectaculos, un act de curaj care de acum făcea parte din legendă și pe care copiii îl studiau în manuale. Dar la ce folosise acel gest în afară de a uimi lumea și de a-i batjocori pe invadatori? Reușise oare să cheme la luptă poporul, care era blocat în cursul evenimentelor? Gesturile spectaculoase, faptele de eroism în sine nu afectează niciodată realitatea. Sunt manifestări de mândrie individuală și superficială, sunt gesturi romantice fără un scop anume, tocmai pentru că rămân închise între granițele excepționalului. Din păcate, grecii erau maeștri în așa ceva, exista chiar și un eseu de Bertrand Russell

pe această temă. Russell susținea că cetățenii polisului grecesc erau animați de un patriotism primitiv, adică imprudent, și nu de unul înțelept. Așa era, căci intensitatea pasiunii lor ducea la unele succese personale, dar astfel de succese nu erau benefice pentru tot polisul și, în ansamblu, reprezentau simboluri ale unei incapacități politice. De altfel, grecii nu aveau nevoie de Russell ca să înțeleagă că exemplele măreațe nu ajută la mobilizarea maselor, ci că, dimpotrivă, acestea descurajează oamenii deoarece, simțindu-se excluși și intimidați de valoarea unui om sau a câtorva, rămân blocați într-un complex de inferioritate. În concluzie, sacrificiul eroului este un act de egoism.

— Egoism?

Întrebarea ta a răsunat la fel de tare ca o palmă.

— Da, un act de egoism. Sau ar trebui să spun narcisism? Cu siguranță, o greșeală.

— Narcisism? O greșeală?

— Și de data aceasta întrebarea ta a răsunat ca un bici.

— Da, Alekos, o greșeală. Propui să facem iar aceeași greșeală de acum cinci ani: ți-am explicat deja că dictaturile nu dispar dacă faci pe eroul solitar sau dacă elimini de unul singur un tiran. Dispar dacă educăm masele spre o revoltă colectivă, spre o luptă organizată. În caz

contrar, un tiran moare și vine un altul și totul reîncepe la fel ca înainte.

Te-am văzut mușcând tare pipa.

— Asta ar însemna că eu nu am ajutat cu nimic, că sunt inutil.

— Nu asta spun, Alekos, ci eu vorbesc de o ideologie, examinez toată treaba din punct de vedere ideologic, rațional. Trebuie să recunoaștem că există o doză bună de vanitate în fiecare erou!

— Vanitate?!

Cineva a sărit, tu, iar apoi s-a auzit un gâfâit, al lui; l-ai apucat de cravată și i-ai răsucit-o în jurul gâtului.

— Ascultă-mă, diaree verbală ce ești! Cei care nu au tupeu se refugiază întotdeauna sub umbrela motivelor ideologice! Cei care nu au credință se ascund întotdeauna în spatele paravanului raționamentelor! Unde erai, măi, diaree verbală, și ce făceai când eu mă aflam pe patul de tortură și așteptam să fiu lovit? Scriai cărți pentru a educa oamenii? Organizai masele pentru anul douămiitreisutetreizecișitrei? Pleacă de-aici! Ieși afaaară!

Apoi te-a apucat un plâns neconsolat. Dinamite, burghie electrice, împărțiri și înmulțiri, patruzeci și șase ori doi este egal cu nouăzeci și doi, nouăzeci și doi împărțit la doisprezece este egal cu șapte rest opt, Bertrand Russell, egoism, narcisism, mase de oameni; deci nu era nimeni în acel oraș,

absolut nimeni, dispus să-ți dea o mână de ajutor și să creadă în tine? Am sperat că acea criză avea să fie benefică. Totuși, nu a făcut niciun bine în afară de faptul că mi-a alimentat confuzia pe care începusem să o simt în noaptea în care ai încercat să te arunci în fața mașinii lui Papadopoulos: oare în ce capcană căzusem, în ce labirint mă rătăcisem?

* * *

Precum un călător pierdut într-o țară străină și ostilă, în care nu înțelege drumurile, motiv pentru care se oprește confuz la fiecare intersecție, sperând în van să vadă pe cineva sau ceva care să îi arate un mod de a merge înainte sau de a o lua înapoi, așa te priveam eu după ce fuseseși refuzat de cei cinci. De fapt, ultimii doi îmi oferiseră dovada că până și în lumea ta, printre oameni care vorbeau limba ta, erai considerat o creatură unică și de neînțeles, ba chiar un fel de plantă bizară care exista ca să aducă haos în pădure, o ciupercă extrem de frumoasă pe care nimeni nu o culegea de teamă să nu fie otrăvit de ea. Iar acest lucru îmi mărea incertitudinea și îmi valida temerile care mă chinuiseră după călătoria la Egina: ce legătură aveai tu cu Huyn Thi An, Nguyen Van Sam, Chato, Julio, Marighella sau cu

părintele Tito de Alencar Lima? Oare chiar erai ceea ce credeam eu că erai, oare făcusem bine să mă întorc, să accept să fiu acolo, să devin partenera ta sau oare acea Cassandră, numită Andreas, avusese dreptate și urma să am parte doar de suferință și de tragedii? Tot ceea ce ținea de tine era o provocare pentru rațiune, o revoltă împotriva bunului-simț, o palmă peste fața logicii. Pasiunea aceea oarbă, surdă și exagerată cu care te aruncai într-o aventură; accentul și retorica cu care exprimai acea pasiune; arbitrarietatea cu care te foloseai de această pasiune sau cu care o impuneai apropiaților tăi, ignorând sau luând în derâdere teoriile lor; plăcerea cu care te consumai punându-te mereu în pericol, acel efort neîncetat, acea luptă perpetuă. Însă nu o luptă pentru a atinge un scop specific, ci o luptă de dragul luptei, de parcă scopul nici nu ar fi contat sau de parcă ar fi fost doar un pretext, un miraj care uneori lua numele de libertate, iar alteori lua forma unor mori de vânt, adică mergeai așa, din inerție, doar pentru a trăi și atât. Deoarece viața înseamnă mișcare, iar a te opri înseamnă să mori. A te iubi – chiar a te accepta – însemna de fapt să îmi însușesc cu adevărat rolul lui Sancho Panza care îl urmează pe Don Quijote și care cântă despre nebuniile lui poetice și mincinoase, despre existența lui într-un vis imposibil, despre lupta împotriva unui

inamic de neînvins, despre supliciul insuportabil îndurat de acesta, despre corectarea unor erori incorigibile, despre atingerea unor stele imposibil de atins. Și să fac toate acestea întrebându-mă în adâncul sufletului dacă oare nu știa și el că acelea erau doar niște nebunii poetice și mincinoase, astfel că la fiecare răscruce simțeam din nou impulsurile acelea de a fugi, care aveau mereu să ne păteze și să ne cimenteze relația. Pentru că deja realizam că aceleași lucruri care mă îndepărtau de tine mă și aduceau înapoi la tine. Ca și cum diferențele dintre noi, ba chiar incompatibilitatea firilor noastre, ar fi fost cimentul de care zeii se foloseau ca să ne țină împreună.

Blocată de faptul că nu știam dacă să merg înainte sau înapoi, dar în același timp și ciudat de conștientă de faptul că nu mă puteam sustrage voinței zeilor, acelui destin deja scris, am încercat deci să mă adaptez și să te înțeleg prin acel caleidoscop de mii de contradicții pe care le aveai. De exemplu, să înțeleg acele schimbări bruște ale stării tale de spirit, care parcă te transformau uneori într-un copil, iar alteori într-un bătrân, ambii diferiți de omul pe care îl cunoscusem și pe care lumea credea că îl cunoaște; și totuși parte a acestui om, precum două râuri contopite într-o mare. Bătrânul mergea cu capul plecat, cu umerii încovoiați și nu se

desprindea niciodată de pipa pe care o fuma încet, cu ochii întredeschiși. Era tandru și bun, tolera adversitatea cu o răbdare infinită și vorbea cu acea voce minunată, care m-a sedus într-o după-amiază de august. Discursurile sale erau solemne. Dacă îi ceream socoteală în legătură cu copilul îmi răspundea:

— Copilul sunt tot eu. El reprezintă adevărata înțelepciune. Înțelepciunea nu este sumbră și întunecoasă, nu este gânditoare, ci este hilară și plină de bucurie. Scopul și împlinirea înțelepciunii stau într-o veselie jucăușă.

Bătrânul mă numea „băiețelule", *alitaki*. În schimb, copilul sărea și țopăia așa ca atunci când crezuse că și-a găsit luptătorii de gherilă pentru a ocupa Acropole, se mișca brusc și nervos, era bucuros sau capricios în funcție de toană, iar când era bucuros mă ataca cu lăbuțele ca un cățeluș fericit, care a găsit un os, mă târa după el în jocuri copilărești și pline de viață:

— Hai să ne jucăm!

Dacă îl întrebam despre bătrân, îmi răspundea în rime lipsite de sens:

— Eu sunt eu. Eu cu el sunt eu, iar eu și cu el suntem eu și cu el, iar eu și cu tine suntem eu și cu tine, așa că eu rămân mereu eu.

Crea și jocuri de cuvinte ușor prostești, mândru că îmi cunoștea limba: *Non voglio*

te, voglio il tè! Non voglio il tè, voglio te! [3] De asemenea, colecționa bile de sticlă, sticluțe, cutii și orice obiect care s-ar fi putut transforma într-o jucărie. Adora jucăriile și își însușise darul pe care îl cumpărasem pentru Cristos, bebelușul născut în casa de alături, în timp ce noi ne-am iubit pentru prima oară într-un pat: un clopot de argint cu o cutie muzicală care cânta un cântec de leagăn foarte dulce. E de prisos să mai adaug că acea combinație era irezistibilă. Acționând în moduri paralele și opuse, în ritmuri contrastante, dar armonioase, copilul și bătrânul conlocuiau într-un om care ar fi fost seducător chiar și fără urmele trecutului său glorios. Nu întâmplător femeile se îndrăgosteau nebunește de acest om. Și uneori și bărbații, chiar dacă el nu observa. Sau se prefăcea că nu observă. De altfel, cu femeile aveai să ai mereu un succes neobișnuit; rar mi-a fost dat să văd mai multe îndrăgosteli, pasiuni sau dorințe neînfrânate decât ai trezit tu până în ultima zi a vieții tale și niciodată la fel de multe ca în perioada imediat următoare de după Boyati, când femei tinere și bătrâne, bogate și sărace, proaste și inteligente ți s-au oferit într-un plebiscit de lăcomie sexuală aproape sinistră: prin telefon, prin scrisori, prin cadouri, prin mesaje încredințate cunoscuților, prin bilețele pe care ți le strecurau în mână sau în buzunar

chiar sub ochii mei, căci nu erau descurajate nici măcar de faptul că locuiam împreună. Ba chiar erau și mai entuziasmate. Acum, că îți regăsiseși încrederea de a traversa din nou strada, de a merge pe trotuare aglomerate și cum șchiopătai tot mai puțin din cauza piciorului rupt, te doreau și cele care te ignoraseră în trecut. Iar eu asistam fascinată la acest fenomen, căutând chiar și în el o cheie cu care să pot deschide ușile personajului tău. Dacă atâția bărbați și femei se îndrăgosteau în mod atât de disperat de tine, de ce rămâneai atât de singur, de ce nu puteai găsi pe nimeni care să te ajute să lupți cu dictatura așa cum îți doreai? Și de ce nu te adaptai puțin la realitate, de ce nu acționai în cadrul unei mișcări organizate, al unui curent politic recunoscut, de ce continuai să pretinzi să schimbi lucrurile pe cont propriu, uneori cu gesturi sau idei care aveau parfum de joc, pe scurt, cu planuri de tipul Acropolei? Avea să îmi ia mult timp ca să înțeleg, de fapt, că în asta consta extraordinara ta intuiție de rebel și de artist, că în asta consta extraordinara ta perseverență.

Planul acela nu ți-a ieșit din cap. Nici imposibilitatea de a aduna o echipă dispusă să îl implementeze, nici argumentele celui pe care îl numiseși diaree verbală și nici timpul care trecea, cu distragerile sau cu ispitele sale, nu fuseseră

suflciente ca să te determine să scapi de el. Și, într-o dimineață, mi-ai zis:

— Vom merge în Creta.

— Ce să facem acolo?

— Să căutăm luptători de gherilă. În Creta îi vom găsi.

* * *

Așteptarea acelei călătorii în Creta a fost o piatră de încercare pentru încăpățânarea ta și pentru acea obsesie care te cuprindea de fiecare dată când credințele tale dădeau naștere unei idei, iar acea idee se transforma într-o psihoză. Povestea cu sacii legați de coloane îți plăcuse atât de mult, încât îți inspirase încă o blestemăție: în afară de a-i umple cu pietre și cu balast în loc de exploziv, aveau să îți folosească pentru a compune un slogan care să se învârtă în jurul Partenonului.

— Pe marmură nu putem scrie nimic. În afară de faptul că ar fi greu din cauza canelurilor, a murdări Partenonul cu vopsea ar fi o veritabilă crimă. În schimb, pe saci putem scrie ceea ce vrem. Un sac pe fiecare coloană, o literă pe fiecare sac: sloganul va fi citit de departe. Așa-i că e un truc deștept?

A fost. Problema era alegerea unor cuvinte ale căror litere să corespundă atât

cu numărul de coloane din față, cât și cu cele din spate și cu cele de pe laturile templului. Partea din față și cea din spate aveau câte opt coloane, deci acolo cuvântul nu putea depăși opt litere; cele două laturi numărau câte șaptesprezece coloane, prin urmare cuvântul sau cuvintele scrise acolo nu ar fi putut depăși șaptesprezece litere. Însă cele patru coloane de pe colțuri nu puteau avea o literă de o parte și una de cealaltă parte, acest lucru ar fi creat confuzie și ar fi redus la șase litere cuvântul din față și din spate, și la cincisprezece litere cuvintele de pe cele două laturi. Ca să nu mai vorbim de problema spațiilor dintre cuvinte care te înnebunea de-a dreptul deoarece din cauza lor toate cuvintele păreau fie prea lungi, fie prea scurte.

— Asuprire! *Katapiesis!*

— Prea lung.

— Popor! *Laos!*

— Prea scurt.

În cele din urmă am găsit o propoziție care aproape că se potrivea pentru că era formată din opt cuvinte, în total din patruzeci și patru de litere și șapte spații goale: *Agonas dia tin elefteria – Agonas kata tis tirannias*, „Luptă pentru libertate – Luptă împotriva tiraniei”. Problema era acel *aproape*. Cele două *Agonas* erau perfect așezate și în față și în spate: lăsau libere chiar și cele două coloane de pe colț.

Și cuvintele *dia tin elefteria*, „pentru libertate”, erau plasate perfect pe una dintre laturi. *Kata tis tirannias*, „împotriva tiraniei”, conținea o literă în plus. Însă, deși te deranja, acest lucru nu te-a descurajat. Spuneai că acea frază avea sens, ocolea Partenonul într-un mod armonios, iar estetica ducă-se dracului. Aveai să incluzi articolul *tis* pe două coloane, plasând acolo un singur sac mare. Pentru a putea face acest lucru, am urcat și noi pe Acropole, iar aceasta a fost prima dintre multele excursii în timpul cărora mi-ai cerut să mă comport ca o persoană obsedată de arheologie: să admir, să fotografiez, să studiez frizele și capitelurile pentru a nu da de bănuit. Între timp, tu ai căutat posibile ascunzișuri, ai măsurat în pași distanța dintre propilee și Erechtheum, dintre Erechtheum și Partenon, dintre Partenon și propilee, ai examinat cu grijă stânca ce urca pe marginea zidului pe marginea nord-estică, aceeași pe care se urcase Glazos pentru a smulge steagul german de pe stâlp, ai contorizat afluxul de turiști, ai analizat comportamentul gardienilor și locurile adecvate pentru a scoate în scop demonstrativ batoanele de TNT.

— Vreau să merg în Creta cu un plan complet, perfect până în cele mai mici detalii.

Și nu m-ai ascultat atunci când am îndrăznit să îți spun că aveam îndoieli cu privire la utilitatea acelei călătorii.

— O să fie totul bine. O să vezi.

Erai convins de acel lucru pentru că știai că nu făcuseși nicio greșeală: nu te întâlniseși cu nimeni, nu făcuseși nicio rezervare pentru zboruri, iar rezervările la hotel fuseseră făcute pe un nume fals. Anunțaseși doar câțiva tovarăși de încredere că aveam să venim. Sigur că exista riscul ca poliția să ne fi urmărit atunci când ieșiserăm din casă pentru a merge la aeroport, însă pe drum nu am observat pe nimeni care să ne urmărească și nici când ne-am îmbarcat nu părea că cineva s-ar fi preocupat în legătură cu noi.

— Ai văzut? Abia dacă au realizat că ne aflăm printre pasageri.

Iluzia aceea a dispărut atunci când am urcat la bord. Nu ne pierduseră din ochi nici măcar o secundă, totul fusese organizat pentru a ne controla până și respirația. Spre exemplu, locurile primite. Erau ultimele două scaune din partea stângă, care erau diferite de celelalte pentru că între ele și peretele din spatele nostru mai rămânea un spațiu de aproximativ un metru, iar cei doi agenți în civil s-au instalat imediat acolo. Cu mâinile așezate pe marginile spătarului, planau deasupra noastră cu respirația mirosind a usturoi și nici măcar nu ascundeau faptul

că erau acolo pentru noi. Ba chiar te tachinau, îți atingeau părul, te provocau cu chicoteli și propoziții scurte:

— *Katálaves italiki?* Înțelegi italiana?

— *Né*. Da.

— Cum se spune călătorie plăcută în greacă?

— *Kalon taxidi.*

— Ei, ei!

Te-am întrebat cu privirea: dacă făceau acele lucruri și dacă aveau să călătorească în picioare, împotriva regulamentului, însemna că se aflau într-o misiune oficială cu sarcini foarte precise. Ai dat din cap în semn că da și apoi ai rămas într-o stare de nemișcare taciturnă, care a durat până când am debarcat și am fost primiți de Marion și de Phoebus. Ea era o prietenă apropiată de pe vremea în care erai la Politehnică și el era un rebel care ieșise din închisoare datorită amnistiei. Când ne-am îmbrățișat, le-ai explicat ce se întâmplase, dar duhoarea de usturoi a dispărut, la fel și cei doi agenți. Ca să fie înlocuiți de către cine? Din nou, nu părea că cineva s-ar fi preocupat în legătură cu noi. Pe străzile din Xania nu era nicio mașină care să urmărească Renault-ul cu care Marion și Phoebus ne-au dus la hotel.

— Poate că pur și simplu s-au temut că aveați să deturnați avionul.

Marion a zâmbit și aproape în același moment i-a scăpat o exclamație:

— O, nu!

Ajunseserăm la hotel și chiar pe trotuar era parcată o mașină albă de poliție. Am urcat în cameră, era o cameră frumoasă, cu o fereastră cu vedere la mare, iar tu ai ieșit pe balcon, dar te-ai retras imediat cu o poruncă răgușită:

— Stinge lumina, repede!

— De ce?

— Ți-am spus să o stingi!

Am stins-o și m-am apropiat de tine:

— Ce este, ce se întâmplă?

— Uite!

M-am uitat și timp de câteva secunde n-am văzut nimic altceva decât frumoasa noapte luminată de lună și apa liniștită a micului port unde valurile se izbeau ca niște mici palme argintii. Dar apoi, cu stomacul strâns, am văzut și eu ceea ce îmi arătaseși: o barcă ancorată la douăzeci de metri de țărm. Iar pe barcă trei bărbați urmărindu-ne cu un telescop mare. Avea să rămână acolo în fiecare noapte, ancorată în același punct. Spre dimineață, la o anumită oră, pleca și apoi se întorcea pe la apusul soarelui, cu aceiași trei bărbați la bord și cu același telescop îndreptat spre balconul nostru. Era un tip de persecuție subtilă, dar și absurdă. Subtilă pentru că avea ca scop să te exaspereze printr-o metodă aparent inocentă și absurdă deoarece îi forța pe cei trei să depună un efort care nu era mic: pe

rând, însă fără oprire trebuiau să privească în întuneric. Ceea ce înrăutățea lucrurile era și faptul că tu refuzai să schimbăm camera sau hotelul sau chiar să închidem obloanele. Spuneai că ar fi fost un gest de slăbiciune, de predare, că trebuia să ne comportăm de parcă nu am fi observat nimic sau de parcă nu ne-ar fi păsat. Iar seara, când ne întorceam acasă, cedai mereu în fața provocării lor și aprindeai toate becurile, deschizând larg ferestrele. Ne mișcam prin acea orgie de lumini și faptul că știam că eram observați părea să ne facă pe amândoi dureros de stânjeniți. Dar pe tine mai mult decât pe mine. Erai deja obosit de efortul de a nu fi reacționat în avion atunci când cei doi ți-au atins părul, te-au tachinat și te-au luat în derâdere, dar și rănit de disperarea pe care ai simțit-o când am găsit mașina de poliție pe trotuar, așa că era doar o chestiune de timp până aveai să cedezi în acel război al nervilor. De exemplu, îți intrase în cap faptul că în camera noastră erau microfoane ascunse, așa că mișcai constant mobilierul, inspectai sertarele, pipăiai saltelele, vorbeai cu mine scriind bilețele pe care apoi le ardeai în scrumieră. Nici când eram în pat, faptul că era întuneric nu era suficient pentru a ne face să uităm sentimentul neplăcut că eram spionați, așa că ezitam să fim tandri unul

cu celălalt, iar tu te agitai, repetând obsesiv de parcă pereții ar fi fost din sticlă:

— Ce greu este să continui!

Auzind acel refren, așteptarea zorilor părea să nu se mai sfârșească, iar răsăritul aducea noi persecuții. Nu, nu mă înșelasem când ți-am vorbit de îndoielile pe care le aveam cu privire la utilitatea acestei călătorii. A încerca să abordăm chiar și în mod preliminar posibili luptători de gherilă era o problemă aproape fără rezolvare. Mai mult, de îndată ce ieșeam, mașina de poliție albă pornea și ne urmărea. Dacă mergeam pe jos, ne urmăreau la pas, dacă luam un taxi sau Renault-ul lui Phoebus, erau la câțiva metri distanță, iar pe lângă asta, fiind urmăriți și de agenți îmbrăcați în civil, ne era imposibil să îi contactăm. În prima dimineață ai crezut că studioul de arhitectură al lui Marion, situat la etajul cinci al unei clădiri pline de birouri, avea să fie locul perfect pentru a te întâlni cu orice persoană de care erai interesat, dar în timp ce liftul urca am simțit mirosul de usturoi din avion, iar întâlnirea a fost anulată. Astfel, pentru a-ți continua căutarea, te-ai folosit de cine la restaurant, un truc care consta în a avea mai mulți invitați, iar printre aceștia și pe candidatul care te interesa. Însă acest lucru făcea ca examinarea să fie superficială, fragmentând întâlnirea într-o mie de

vorbe inutile, după care starea ta de disconfort creștea.

— Timp pierdut, timp pierdut!

Uneori erai atât de deprimat, încât nu îndrăzneam nici măcar să te mai întreb dacă făceai progrese. Puteam ghici că nu mergea bine din cuvintele pe care le prindeam în ciuda barierei lingvistice: *Den ine practicòs*. „Nu este practic.” *Den ine pragmaticòs*. „Nu este realist.”

Și așa a venit acea zi, mi se pare că a cincea, când tensiunea și dezamăgirea au explodat cu forța unui gaz reprimat prea mult. Merseserăm să vedem mormântul lui Venizelos[4] și, la fel ca la Egina, chemarea morții te vrăjise. Ai început să spui că niciun om nu poate vorbi cât e în viață așa cum poate vorbi după ce moare, că niciun om nu poate trezi conștiința altora cât e încă în viață, așa cum ar putea să o facă după moarte, iar dovada se afla acolo, în acel mormânt: dacă Venizelos ar fi fost în viață și ar fi povestit cu tine luându-te de braț, nu ai fi simțit ceea ce simțeai în acel moment, știind că el se afla sub pământ. Apoi ai început să vorbești despre Jan Palach, despre rugul său din Praga, din fața statuii Sfântului Venceslau, și ai zis:

— Știi ce zic eu? Partenonul este și mai bun decât statuia Sfântului Venceslau. Numai cehoslovacii știu cine este Sfântul Venceslau, în schimb oricine știe ce este Partenonul.

M-am abținut să nu tresar de groază și, prefăcându-mă că nu înțeleg, am răspuns încet:

— Ce legătură are Partenonul cu asta?

— Are legătură. Gândește-te ce lovitură ar fi pentru Juntă dacă cineva s-ar sinucide pe Acropole, în fața Partenonului. Toată lumea ar spune că...

— Ar spune că era nebun.

— De ce? Jan Palach a fost nebun? Călugării vietnamezi erau nebuni când și-au dat foc în Saigon? Există atât de multe modalități de a duce o luptă, de a opune rezistență. Una dintre ele este sinuciderea. Eu nu am luat niciodată în calcul sinuciderea, nici măcar când m-au torturat și nu mai rezistam. Însă atunci mă simțeam mai puțin singur, știam că cineva de afară își făcea griji pentru mine, că cineva mă ajuta crezând în mine. În schimb, când nimeni nu te ajută, când nimeni nu te ascultă și nu poți încerca nimic pentru că ești singur, gestul de a te omorî capătă sens. Folosește la ceva.

— Ai nevoie doar de o canistră de benzină, nu?

— Sau nu, doar de cinci sute de grame de TNT, de un fitil și de un chibrit.

— Alekos!

— Nu te enerva. Băieții ca mine mor singuri chiar dacă iubesc și sunt iubiți. Oh, diseară vreau să beau până mi se face rău.

Și ți-ai ținut promisiunea. Pahar după pahar, sticlă după sticlă, amestecând vinul cu furia, furia cu durerea, durerea cu jena, jena cu neputința, adică cu singurătatea, o singurătate atât de profundă, încât gândul de a te alina ar fi însemnat să mă păcălesc că aș fi putut goli marea cu o lingură. Ai băut cât nu aș fi crezut vreodată că un om putea să bea. Aleseserăm o tavernă în aer liber în fața hotelului și eram așezați la o masă înspre marginea drumului. O mașină albastră tot trecea pe acolo, mergând încet, iar doi bărbați te priveau insistent. Însă tu nu i-ai văzut, beția te făcuse orb. Îți spuneam:

— Hai să plecăm, este o mașină care îmi dă de bănuit”

Iar ochii tăi încețoșați se măreau și răspundeai:

— Nu văd nicio mașină. Cinci sute de grame de TNT, un fitil și un chibrit.

Când te-ai decis într-un final să vii cu mine, nu te puteai ține pe picioare. Ai căzut peste mine, greu precum un copac ce cade peste o plantă firavă și a trebuit să fac un efort inuman ca să te pot face să treci strada, să urci treptele, să intri în hotel, să ajungem la lift, apoi să îl deschid, să îl închid, să îl redeschid, să îl închid la loc, să ajungem în cameră și să te trântesc pe pat.

Mai târziu, în lunile și în anii care au urmat, aveam să repet de multe ori acel efort inuman. Însă mai târziu aveam să

învăț mișcările și unele mici trucuri prin care să te fac să îți miști talpa sau piciorul, să îți ofer un pic de echilibru și, mai presus de toate, aveam să învăț că pentru tine să bei nu era o plăcere fizică, ci o disperare despre care cunoșteai fiecare tehnică și fiecare secret. Aveam să învăț chiar și să disting ceea ce tu numeai prima etapă, a doua etapă, a treia etapă: prima etapă era cea care îți agita mintea, îți slăbea limba și transforma actul de a bea într-un ritual intelectual și social conform regulilor banchetului socratic; a doua etapă era cea care rupea cătușele inhibiției și spărgea barierele autocontrolului, iar acea eliberare de gânduri te arunca în puțul uitării; a treia etapă era cea care te făcea să te prăbușești și care te conducea către câmpiile nemărginite ale uitării și ale necunoscutului. Un înec misterios în tine însuți, o cădere greu de definit în abisurile neantului, o odihnă absolută, o moarte temporară. Prin intermediul povestirilor tale aveam să aflu în cele din urmă că fiecare etapă era dorită dinainte, era calculată matematic și echivala cu o anumită doză de durere. Știind aceste lucruri, aveam să îmi impun să îți ofer acea indulgență care îmi permitea să iubesc un om cu defectele și cu slăbiciunile sale, și aveam să mă obișnuiesc cu ele. Totuși, în acel moment nu eram obișnuită, așa că am simțit numai consternare,

neîncredere și un dezgust plin de milă: deci un erou poate fi atât de fragil?

— Cinci sute de grame de TNT, un fitil și un chibrit.

— Taci, Alekos, taci!

— Cât de greu este să mai continui.

— Taci, Alekos, taci!

Apoi brusc te-ai întins pe pat, corpul ți-a devenit ca de marmură și capul ți-a luat foc; atunci a izbucnit febra, care apoi s-a transformat în delir. Dacă mă aplecam asupra ta, te trăgeai în spate, îți acopereai fața cu cotul, te ghemuiai tare și mă priveai cu ochii plini de teroare.

— Ochii! Nu! Nu! Nu!

Sau:

— *Ftani!, ftani!* Ajunge!

Iar dacă încercam să te calmez, era inutil pentru că nu mă vedeai, eram spectrul unui trecut pe care nu aveai să îl uiți niciodată și care nu putea fi uitat; vedeai fețele lui Teofilojannacos, Malios, Babalis și Hazizikis care, aveam să aflu, se materializau întotdeauna când furia ta era amestecată cu durerea, iar durerea cu umilința, iar umilința cu neputința, adică cu singurătatea, iar acel amalgam devenea conștientizarea unei înfrângeri. Apoi, din starea de delir ai căzut într-o stare de apatie, ud de transpirația care picura precum uleiul, îmbibându-ți hainele, cearșafurile și perna. În cele din urmă ai

căzut într-un somn ca de moarte, aproape într-o stare de catalepsie.

Am vegheat acel somn până la prima lumină a zorilor când te-ai trezit, complet refăcut.

— Bună dimineața! Ai dormit bine? Ce soare frumos! Știi unde te duc azi? La Heraklion! Fă-ți bagajul!

— Ce este la Heraklion?

— Știi bine, palatul din Knossos!

— Și în afară de palatul din Knossos?

— O persoană cu care vreau să mă întâlnesc.

L-ai sunat pe Phoebus, i-ai cerut să te însoțească cu Renault-ul său și ne-am pregătit de pornire.

— Nu e o idee extraordinară să călătorim dimineața devreme cu așa un soare frumos? ai întrebat. Și nu e un mare noroc că avem așa un prieten ca Phoebus?

Dacă nu ar fi fost Marion, i-ai fi cerut imediat să participe la acțiune. El nu ar fi făcut figuri, dar nu puteai să îi spui asta, nu puteai să îl iei de lângă copii și de lângă ea. Asta era problema cu cei care aveau o soție, o familie, chiar și în 1968 nu doriseși niciodată oameni care aveau soții și familii. Vorbeai și vorbeai, ignorând microfoanele pe care le credeai ascunse în pereți, în mobilier sau cine mai știe pe unde, uitaseși ce mi-ai spus în fața mormântului lui Venizelos despre morții care vorbesc, despre Jan Palach, despre

ideea de a sări în aer cu batoanele de TNT. Și nu ai spus niciun cuvânt despre ceea ce se întâmplase în timpul nopții, despre beția înspăimântătoare, despre febră sau despre delir.

* * *

— Nu mai este!

— Cine? Ce?

— Mașina albă de la poliție.

— Ești sigur?

— Foarte sigur, uită-te!

M-am uitat. Era adevărat.

— Probabil că a plecat pentru o clipă, nu îți face iluzii.

— Nu, portarul mi-a spus că de aseară nu mai e.

Am scotocit printre amintiri, dar a fost în van: pe traseul dintre restaurant și hotel fusesem atât de prinsă de efortul de a te ține în picioare, încât nu fusesem atentă la nimic altceva. Totuși, era ciudat. Phoebus a ridicat din umeri:

— Poate au decis să te lase în pace.

— Poate.

— Poate ne vor ajunge din urmă pe drum.

— Poate.

Am intrat în Renault. El la volan, tu lângă el, iar eu pe bancheta din spate. Am străbătut orașul fără a fi deranjați, iar

curând ne-am trezit pe drumul principal care ducea spre Heraklion. Și încă nu apăruse nimeni care să ne dea atenție. Din când în când, câte un vehicul ne depășea, dar asta a fost tot.

— Nu înțeleg.

— Nici eu.

Pentru a verifica dacă nu eram urmăriți de la distanță, ne-am oprit și la o tavernă din sat, am lăsat Renault-ul la vedere și ne-am așezat la o măsuță. Am stat acolo vreo treizeci de minute, dar până la urmă a trebuit să ne convingem că urmărirea chiar încetase. Din anumite motive care ne scăpau, ignoraseră călătoria ta la Heraklion. Totuși, când i-ai telefonat lui Phoebus, ai menționat clar Heraklion. Oare se resemnaseră și ajunseseră să considere acea ședere în Creta o vacanță inofensivă? Era o ipoteză care nu trebuia ignorată și, ușurați, ne-am întors la Renault:

— Într-o oră și jumătate ajungem!

Pentru a ajunge din Xania la Heraklion, îți ia o oră și jumătate, iar traseul este foarte frumos. Pe porțiuni lungi, drumul merge de-a lungul coastei, deasupra celei mai albastre mări din arhipelag, pe alte porțiuni străbate munți neregulați și stâncoși de o culoare caldă, brună-roșiatică, iar cerul are culoarea mării. În luna septembrie nu apare niciun nor care să îl păteze. Nici măcar nu sunt case care să strice peisajul, acolo trăiesc doar capre;

a ști că nu ești urmărit îți oferă un soi de fericire. Îți vine să râzi și să povestești despre lucruri plăcute, ba chiar și să rememorezi episoade care în trecut nu erau distractive, dar care acum sunt.

— Ce femeie cumsecade era proprietara hotelului! Gândește-te, nu a vrut să plătim!

— Ne-a rugat să semnăm registrul oaspeților de onoare și a fost emoționată când am scris în el *Libertate*.

— Mie mi-a dat o pungă plină cu fructe.

— Fructele! În Cipru am avut o perioadă în care sufeream de foame, așa că furam fructe de pe câmp. Ai încercat vreodată să furi un pepene fără să ai un cuțit? Te transformi în Tantal[5].

— Alekos, povestește-i lui Phoebus despre cum furai țigări la Atena. Spune-i cum se face.

— Iată cum se face: știi acele magazine de ziare unde se vând țigări? Ceri țigările și, când vine vorba să le plătești, te prefaci că ți-au căzut banii pe jos. Sau, mai bine zis, arunci banii pe jos. Te apleci ca să îi ridici, și cât ești aplecat, te întorci și fugi.

— Rușine!

— Nu aveam niciun ban, eram dezertor!

— Spune-i cum se pot fura produse de patiserie dintr-o patiserie.

— Iată cum se face: oprești un copil și îi spui: ai vrea să îți umpli stomacul cu foietaje? Copilul dă din cap în semn că da.

Apoi îi spui: hai cu mine, nu îmi place să mănânc produse de patiserie de unul singur. Intri în patiserie și îți umpli stomacul cu produse de patiserie, alături de el. Apoi îi spui: așteaptă-mă aici, mă întorc imediat, dacă mă caută chelnerul, să îi răspunzi că tatăl tău a mers la toaletă. De fapt, ieși și nu te mai întorci niciodată. Doar nu vor aresta un copil!

— Nemernicule!

— Spui asta pentru că nu ai suferit niciodată de foame. Ia spune, ce ai mâncat de Paște în 1968?

— Lasă-mă să mă gândesc. În 1968, de Paște eram în Vietnam, pe frontul de la Danang. Probabil am mâncat rația soldaților americani, adică niște conserve. Dar tu?

— O cutie de caviar.

— Și te plângi?

— Ascultă-mă cu atenție. Tu erai în Vietnam, iar eu eram la Roma pregătind atentatul. Și ca de obicei nu aveam niciun ban și eram mort de foame, iar în casă nu era decât cutia asta de caviar. Atât. Nici măcar o felie de pâine. Ți-a trecut vreodată foamea doar cu o cutie de caviar, fără să ai nici măcar o felie de pâine? Din ziua aceea urăsc caviarul, nu înțeleg de ce atâtor oameni le place caviarul. Phoebus, ție îți place caviarul?

Însă Phoebus nu te asculta. Incredibil de palid, arunca priviri nervoase în

oglinda retrovizoare și:

— Blestemații! Blestemații!

— Phoebus! Ce s-a întâmplat?

— S-a întâmplat că ne-am făcut iluzii degeaba. Sunt pe urmele noastre.

M-am întors, însă nu era mașina albă de poliție, ci era mașina albastră care tot trecuse cu o seară înainte prin fața tavernei unde te-ai îmbătat. Călătorea la aproximativ trei sute de metri de noi și era foarte vizibilă deoarece pe linia dreaptă a orizontului era singurul obiect care se mișca: părea de necrezut că nu o văzuserăm mai devreme. Phoebus o zărise la scurt timp după popasul din sat. A explicat că nu ne spusese nimic deoarece crezuse că avea să ne depășească, apoi pentru că rămăsese la cel puțin o jumătate de kilometru în urmă. Părea inofensivă, abia de curând începuse să ne urmărească ca o umbră. Dacă el accelera, accelera și ea; dacă el încetinea, încetinea și ea. Și nu era nici țipenie de om, nici măcar din sens opus:

— Rahat! *Skatà!*

— Nu rahat, destinul... a răspuns vocea ta înghețată.

Te întorseseși și tu în spate, iar chipul tău nu arăta nici surpriză, nici furie, ci un calm plin de ironie, de parcă acea situație ar fi fost complet normal și ți-ar fi confirmat ceva ce așteptai. Însă ochiul tău stâng arăta ca un bazin plin de ură.

— Mai încearcă, Phoebus.

Phoebus a apăsat pe accelerație și a câștigat vreo cincizeci de metri. Imediat mașina albastră l-a imitat reluându-și locul în spatele nostru.

— Hm! Înțeleg. Cât mai avem până la Heraklion?

— Depinde.

— Am trecut deja de Rethymno?

— Da.

— Dar de Perama?

— Da.

Mi-ai zâmbit amar:

— Este o grevă generală a poliției.

— Grevă?

— Sigur. Ai crezut că era o mașină de poliție? Nu e o mașină de poliție, nu sunt agenți în civil.

— Și atunci cine sunt?

— Fasciștii.

— De unde știi?

— Știu. Întreabă-l pe Phoebus.

L-am întrebat. Nu am primit un răspuns. Aplecat deasupra volanului, Phoebus încerca să dubleze distanța față de mașina albastră și mergea cu o viteză de cel puțin o sută treizeci de kilometri la oră. Când nu lua bine curbele, roțile scârțâiau și din moment ce pe acea porțiune drumul era mărginit de doi pereți de stâncă, aveam senzația că ne vom lovi de ei.

— Ai grijă, Phoebus, ai grijă!

— Lasă-l să gonească, nu îți fie teamă. Vom avea suficiente motive să ne temem când ne vor ataca.

— Ne vor ataca?

— Evident. Și nu e o idee deloc rea. După aceea, cine va putea stabili dacă a fost o infracțiune sau un accident?

— Dacă ar fi vrut să facă asta, nu ar fi așteptat atât de mult, Alekos.

Dar în timp ce spuneam acest lucru, am trecut de pereții de stâncă și am înțeles de ce așteptaseră atât de mult. De acolo și până la curba unde se înălța un nou terasament, drumul nu era mărginit nici de balustradă și nici de parapet pe niciuna dintre laturi; în schimb, muntele aluneca prăpăstios în râpe. Traversarea acelei porțiuni, riscând să fim loviți, a echivalat cu traversarea unui pod suspendat în neant, legați la ochi. Am început să mergem pe acel drum. Și imediat mașina albastră a accelerat.

A accelerat cu un fel de salt, lansându-se în mod implacabil către noi, și într-o clipă ne-a ajuns. A încetinit chiar în ultimul moment, pentru a evita la limită ciocnirea și pentru a se plasa cu botul în apropiere de coada Renault-ului. Atât de mic era spațiul dintre cele două mașini, încât puteam să văd cu exactitate trăsăturile celor doi bărbați care se aflau la bord, mustățile lor negre și stufoase, pielea

lor măslinie și râjnetul plin de răutate al celui care conducea. M-am auzit strigând:

— Ai avut dreptate! Vor să ne arunce în prăpastie!

Te-am auzit șoptind:

— Pe banda din mijloc, Phoebus, pe banda din mijloc!

Phoebus a dat din cap și s-a mutat pe banda din mijloc, îndepărtându-se de prăpastie, dar mașina albastră a făcut aceeași manevră și ne-a urmat îndeaproape în partea stângă. Colțul din dreapta al barei lor de protecție aproape că era lipit de bara din spate a Renault-ului.

— Accelerează, Phoebus, accelerează!

Phoebus s-a supus cu un mormăit: nu mai putea accelera prea mult, puteam doar să sperăm că voiau doar să ne sperie. Și, chiar în acel moment, botul mașinii albastre a atins partea laterală stângă a Renault-ului. A fost o lovitură foarte ușoară, aproape ca laba jucăușă a unei pisici, dar suficientă pentru a ne face să derapăm spre dreapta, spre prăpastie. L-am văzut pe Phoebus strângând ferm volanul, virând și redresând mașina înainte ca roțile să se apropie prea tare de marginea drumului, revenind pe mijlocul drumului și mergând drept timp de un minut. Și apoi a venit cea de-a doua lovitură. De data aceasta, mai puțin ușoară. De fapt, de data aceasta, Renault-ul a părut

să alunece pe un covor de grăsime și pentru o clipă lungă, încât ideea de a muri s-a târât pe marginea neantului. Câțiva centimetri în plus și neantul ne-ar fi aspirat ca să ne zdrobească jos, în vale. Însă Phoebus a reușit din nou. Odată reajuns pe banda de mijloc, s-a putut chiar distanța de mașina albastră la vreo zece metri, care apoi s-au transformat imediat în douăzeci, patruzeci, optzeci, o sută, în timp ce tu ți-ai aprins o țigară și ai spus:

— Bravo, Phoebus!

Pentru mine era de neînțeles cum într-o asemenea situație cineva s-ar fi putut gândi să își aprindă o țigară și chiar să o facă. Totuși tu îți aprinseseși țigara și o fumai, iar în timp ce o fumai fața ta continua să exprime un calm plin de ironie, iar vocea ta continua să fie ca de gheață; acum nimic nu îmi mai amintea de acea creatură vulnerabilă și zguduită de delir din noaptea precedentă. Dimpotrivă, s-ar fi zis că a-ți risca viața și a-i face pe doi oameni care te iubeau să își rișteviața era un lucru neglijabil pentru tine și poate chiar un lucru care îți oferea o plăcere crudă și secretă.

— Se întorc. S-au întors. Dă-mi repede un pix, vreau să notez numărul plăcuței de înmatriculare.

Chiar se întorceau. Turând tare motorul, mașina albastră accelerase din nou și înghițea suta de metri pierdută.

Abia dacă am avut timp să îi zăresc botul plin de răutate cu farurile albe și silueta aproape umană, că imediat a ajuns lângă noi. Ne-a depășit cu o rafală de vânt pentru a se poziționa chiar în fața noastră, pentru ca apoi să încetinească brusc.

— Vai, Hristoase! a gemut Phoebus, lansându-se spre stânga și evitând la mustață coliziunea.

Acest lucru i-a enervat și, efectuând același tip de depășire, lăsând în urmă aceeași rafală de vânt, mașina albastră și-a reluat locul în fața noastră, obligându-l pe Phoebus să repete manevra periculoasă. Acest lucru ne-a depășit așteptările, această încercare de a-l obosi pe Phoebus, astfel încât să piardă controlul volanului și să cadă în prăpastie, acest joc de-a șoarecele și pisica. Ea fiind pisica și noi șoarecele. Într-adevăr, avea mai mulți cai-putere și era mai solidă. Nu aluneca niciodată, ne ajungea când și cum voia, ne tăia calea fără să își facă griji că se va răsturna. Și iat-o efectuând cea de-a treia depășire și cea de-a treia încetinire, apoi cea de-a patra și cea de-a cincea și cea de-a șasea, iar pe noi în schimb iată-ne la cel de-al treilea derapaj, și la cel de-al patrulea și la cel de-al cincilea și la cel de-al șaselea, la dreapta și apoi la stânga, apoi la dreapta și din nou înapoi la stânga, într-un zigzag care ne ducea negreșit spre marginea neantului, astfel încât mi s-a părut că acel

drum a durat secole întregi și nu câteva minute, mii de kilometri și nu doar câteva zeci de metri, iar Phoebus părea din ce în ce mai tensionat, din ce în ce mai epuizat, cu fața palidă care i se înverzise, în opoziție totală cu tine, care îți fumai neperturbat țigara și care îi dădeai indicații, îl sfătuiai și îl felicitai:

— Foarte bine, Phoebus, *kalà*. Atenție, Phoebus, așa. *Grìgora*, Phoebus, mai repede.

— Dacă ar apărea cineva! ți-a răspuns Phoebus gâfâind.

Însă nu venea nimeni, nici măcar din sens opus, pe centura de asfalt nu eram decât noi și mașina aceea albastră cu botul ei plin de răutate, cu farurile ei albe și cu aerul acela uman. Spun „ea” pentru că tu i te adresai ei și nu celor doi bărbați de la bord și pentru că din acea zi moartea avea să ia chipul unei mașini pentru mine (oare și pentru tine?). Nu conta ce tip de mașină, ce marcă, ce culoare, în acea zi era una albastră, însă altă dată avea să fie neagră, albă, kaki, roșie, maro, iar în cele din urmă avea să fie de culoarea verde-măr. Și iat-o din nou, în timp ce zigzagul a fost întrerupt, conducându-ne spre prăpastie și pregătindu-se de atacul final, știind că acel „pod peste neant” nu avea să mai dureze mult, că în curând, după curbă, terasamentul avea să se înalțe din nou, iar pereții de stâncă aveau să reapară, că dacă

aveam să ajungem acolo, aveam să supraviețuim. Dar oare aveam să ajungem acolo? Cu fiecare rostogolire de roată, mașina albastră se apropia de noi, laterala sa era aproape lipită de a noastră, iar eu, incapabilă să îmi opresc teama, mi-am îngropat degetele în umerii tăi, m-am aplecat spre Phoebus și l-am implorat:

— Fugi, Phoebus, fugi, fă un ultim efort și apoi încetinește, încetinește lângă terasament: astfel, dacă ne lovește acolo, ciocnirea va fi mai puțin violentă, nu mai sunt decât două sute de metri.

Două sute, o sută, cincizeci, patruzeci, treizeci, douăzeci, iată terasamentul, iată-l, zece, cinci, trei, doi, unu... Ne-a lovit chiar la începutul terasamentului. Ne-a lovit din laterală, pe jumătate din aripa stângă, iar noi am tras spre dreapta, însă nu foarte mult deoarece Phoebus încetinise și ținuse bine de volan. A ținut bine de el și Renault-ul s-a rotit în acel vârtej care timp de câteva milenii ne-a înghițit împreună cu certitudinea că nu avea să se mai oprească vreodată. Și totuși s-a oprit, așa că ne-am privit uimiți, nevenindu-ne să credem și descoperind că eram teferi pe acel drum complet pustiu. Mașina albastră dispăruse și, fluturând foaia pe care scriseseși numărul de înmatriculare, ai spus:

— Acum chiar că ne vom distra în Heraklion.

* * *

Că nu aveam să ne distrăm în Heraklion, am înțeles imediat ce a reapărut mașina albă de poliție, cu câțiva kilometri înainte de a intra în oraș. Se îndrepta spre direcția opusă direcției noastre de mers, cu lentoarea prudentă a unora care căutau ceva sau pe cineva, și când am văzut-o, ne-am simțit indignați: mergea să caute trei oameni vii sau trei morți afiați într-o prăpastie? Nu aveam nicio îndoială că pe noi ne căuta. După ce a trecut de noi, a făcut o întoarcere bruscă pentru a ne urmări până în oraș. Acolo li s-a alăturat o mașină roșie cu agenți în civil. Controlul exercitat de ei luase proporții alarmante. De exemplu, când ne-am oprit într-o tavernă ca să mâncăm, un agent a stat lângă ușă, un altul în spatele clădirii și un altul la colțul străzii. Fusese o realizare în sine să te conving să rămâi calm și să plecăm de la tavernă fără a-i băga în seamă, adică să te fac să îți asumi rolul turistului aflat într-o vacanță sentimentală; fără a mai avea calmul de dinainte, vânăt de furie, voiai să îi înfrunți și poate să îi bați. Apoi, în timp ce Phoebus a sunat și a anulat întâlnirile pe care ar fi trebuit să le ai în acea după-amiază, noi doi am mers la palatul din Knossos. Însă, pe rampa care mărginea situl arheologic, au reapărut mirosul de usturoi și vocea batjocoritoare:

— *Katálaves italiki?* Înțelegi limba italiană?

Iar tu te-ai aprins din nou cu o furie plină de neliniște și dornică de luptă, așa că te-ai năpustit asupra celui mai malefic dintre ei, strigând:

— Servitor ce ești, rupt în fund, lașule!

Numai intervenția polițiștilor în uniformă a împiedicat arestul tău. Ar fi fost mai bine să ne întoarcem imediat în Xania. Însă cum am fi putut să o facem fără să ne expunem încă o dată la riscul la care fuseserăm expuși prima oară? Dacă aleseseră autostrada pentru a te elimina, cu siguranță aveau să încerce din nou după apus și odată cu lăsarea întunericului. A izbucnit o ceartă. Eu am spus că ar fi fost înțelept să apelăm la polițiștii în uniformă. La palatul din Knossos chiar ne ajutaseră, iar dacă i-am fi informat despre episodul din acea dimineață, ne-ar fi protejat; tu nu ai acceptat nici măcar să vorbim despre asta și mi-ai strigat:

— Eu să fiu protejat de poliție, eu?! *Ime Panagoulis!* Eu sunt Panagoulis!

În cele din urmă Phoebus a propus o stratagemă: să ne comportăm într-un mod care să îi determine să nu ne abandoneze nici măcar o secundă. Și chiar așa s-a comportat. A mers pe alei ascunse, a luat-o în direcții de mers nepermise și pe sensuri de mers interzise, pe scurt, s-a prefăcut că

ne furișam pentru ca ei să ne piardă urma, iar asta i-a făcut atât de suspicioși, încât mașina albă, cu polițiștii în uniforme, ne-a însoțit de la Heraklion până în Xania. Am rămas acolo suficient cât să descoperim că plăcuța de înmatriculare a mașinii albastre era falsă.

După aceea, plimbându-mă dintr-o parte într-alta prin grădina de lămâi și de portocali, m-am tot gândit la acea plăcuță falsă, iar din acea meditație s-au născut întrebări fără răspuns. Cine îi angajase pe cei doi din mașina albastră? Cine ordonase ca, în caz de succes, acea crimă să fie mascată într-un accident de mașină? Papadopoulos? Poate că da, însă lui îi convenea să te țină în viață dacă dorea ca acea comedie a toleranței să devină credibilă. Ioannidis? Poate că da, însă lui i-ar fi plăcut să te vadă împușcat și nu mort din întâmplare într-un Renault. Teofilojannacos, Hazizikis, gașca aceea care, temându-se de răzbunare, primise vestea proastă a eliberării tale cu înfiorare? Poate că da, însă mi se părea ciudat să fi jucat degeaba o carte atât de vicleană precum un fals accident de mașină. Atunci serviciile secrete sau cineva de la periferia regimului? Poate că da. Desigur că toți erau suspecți. Însă un lucru era cert: ordinul de a te elimina venise de sus, de la cineva care avea o poziție de putere. Altfel nu îmi explicam de

ce mașina albă de poliție fusese trimisă la Heraklion înainte ca noi să plecăm din Xania și nici de ce barca aceea de unde ne supravegheaseră cu telescopul rămăsese netulburată în fiecare noapte în port. Și în orice caz, de ce te atacaseră în Creta și nu la Atena? Oare motivul se datora avantajelor geografice sau chiar strategice sau faptului că planul cu Acropole fusese descoperit? Și oare dacă fusese descoperit, era rezonabil ca o glumă atât de nebunească destinată să înflorească numai prin grădinile fanteziei tale să îi fi speriat atât de tare, încât să îți dorească moartea? Nu ar fi fost mai simplu să împiedice planul, urmărindu-te și păzind Acropole? Apoi, încetul cu încetul, am găsit răspunsul pe care îl căutam. Nu, planul cu Acropole nu avea legătură cu asta sau avea doar una parțială. Puterea nu se temea de cinci sute de grame de TNT sau de folosirea mai mult sau mai puțin spectaculoasă a acestora, ci se temea de personajul tău și de haosul pe care acesta îl crea întotdeauna și oriunde mergea. Nu stătuseși liniștit nicio secundă din ziua în care plecaseși de la Boyati. Declarații către presa națională și cea străină, interviuri, proteste, probleme juridice. Ba chiar contestaseși amnistia, dovedind că decretul era ilegal întrucât era valabil și pentru torționari: cineva care nu a fost supus unor procese și unor condamnări poate primi amnistia? Oare a

le oferi amnistia nu însemna a admite că torturile negate de regim chiar avuseseră loc? Ca să nu mai vorbim de scenele făcute în public, de gălăgia făcută prin telefon la ESA sau de popularitatea de care te bucurai. Nu se întâmpla niciodată să te plimbi neobservat pe drum, mereu se găsea cineva care îndrăznea să te oprească sau să te îmbrățișeze. Și, de parcă nu ar fi fost de ajuns, ziarele ne ofereau multă atenție. Legătura noastră neașteptată și imprevizibilă a aprins un interes aproape morbid. Eram un cuplu de senzație, iar asta te făcea de două ori mai incomod. Dar mai presus de orice altceva era faptul că nu puteai fi controlat, faptul că nu puteai fi domesticit, faptul că erai creativ. Nu ar fi putut ghici niciodată ce aveai să faci peste un minut sau a doua zi și oricine își punea asemenea întrebări devenea un Zakarakis care, în miez de noapte, se trezește strigând:

— Unde este? Ce face?

Așa ceva în alte domenii sau activități poate că ar fi chiar distractiv sau plăcut, însă în politică sau, mai rău, într-o dictatură este ca o sentință nescrisă la moarte. Trebuia să părăsești imediat Grecia.

— La ce meditezi?

Apăruseși dintr-odată lângă mine și mă priveai de parcă ai fi auzit fiecare cuvânt.

— Nu meditam, mă gândeam că...

— Înțeleg, te gândeai că mai devreme sau mai târziu cineva îmi va veni de hac. Dar care dintre ei, aceasta e problema?! Las-o baltă, e o problemă care nu contează. Eu voi fi mereu un ghimpe în coastă pentru oricine, în orice țară, în orice regim. Iar cei care îmi vor face de petrecanie nu sunt cei la care te gândești tu.

— Alekos, eu mă gândeam că...

— ...că ar trebui să îmi scot planul cu Acropole din minte? Nu, este o idee grozavă, nu voi renunța la ea. Cel mult, dacă nu voi găsi pe nimeni care să mă ajute, pot reduce planul, îl pot limita la o singură acțiune demonstrativă. Fără TNT, fără arme, fără ostatici, să păstrez doar sloganul *Agonas dia tin elefteria – Agonas kata tis tirannias*. Hm! Ar fi de ajuns patruzeci și patru de saci și... Nu ne-ar vedea nimeni în timpul nopții.

— Ba ne-ar vedea, Alekos. Partenonul este iluminat de reflectoare noaptea.

— Hm, chiar așa. Am putea să o facem în zori.

— Ar da totul jos înainte ca orașul să se trezească.

— Atunci, în loc de saci vom folosi vopsea: dă-o dracului de marmură sacră. Nu ar trebui să luăm cu noi decât un spray cu vopsea.

— Ascultă-mă, Alekos. Trebuie să îți scoți această idee din cap. Trebuie să pleci din Grecia.

— Aha! Deci asta puneai la cale! Mai degrabă m-aș arunca în aer în fața Partenonului.

— Pentru că niciun om viu nu poate vorbi așa cum o face un mort?

— Exact.

— Te înșeli, Alekos. Morții tac mereu. Uneori par să vorbească pentru că cei vii îi fac să vorbească. Morții sunt inutili pentru că sunt uitați. Pe moment pare că nu este posibil ca ei să fie uitați și că întotdeauna va fi așa: însă după un timp, totuși, lumea nici nu își mai amintește că ei s-au născut.

— Nu-i adevărat!

— Este adevărat, Alekos. Din păcate, este adevărat. Morții depind întru totul de cei vii.

— Te înșeli!

— Nu, Alekos, nu. Morții sunt cei care întotdeauna se înșală. Pentru că sunt morți. Trebuie să trăiești, Alekos. Să trăiești! Și pentru a trăi trebuie să pleci din Grecia.

— Du-te naibii!

Te-ai întors în casă și te-ai închis în cămăruță. Însă când te-ai întors, erai senin. Și ai zis:

— Știi ce zic eu? M-am plictisit de povestea asta cu Acropole. Nu mai vreau să

aud cuvintele Acropole sau Partenon. Voi găsi altceva.

— Cu bucățile de TNT?

— Ah, acelea...! Am scăpat de ele aseară, imediat ce ne-am întors din Creta. Le-am înapoiat celui care mi le-a procurat. I-am spus: „Poftim, distrează-te cu focurile astea de artificii, eu am lucruri mai importante de făcut.”

1. „Cât de minunat! Minunat! Superb!” (engl., germ., fr., în original) (n.tr.).
2. „Cât de minunat! Minunat! Superb! Nu-i așa că e incredibil? Cu adevărat extraordinar!” (engl., germ., fr., în original) (n.tr.).
3. Joc de cuvinte între cuvântul *te* care înseamnă *pe tine* și omonimul său *tè* care înseamnă *ceai*: „Nu te vreau pe tine, vreau ceai! Nu vreau ceai, te vreau pe tine!” (it., în original) (n.tr.).
4. Eleftherios Venizelos (1864-1936), revoluționar elen, premier al Greciei, cu o influență importantă asupra afacerilor interne și externe ale Greciei, flind considerat „făuritorul Greciei moderne” (n.r.).
5. Personaj mitologic pedepsit de Zeus să ispășească o eternitate în Tartar, înconjurat de apă și mâncare, dar fără a putea gusta vreodată din ele (n.tr.).

Capitolul trei

VRĂJITĂ de ușurarea acelei renunțări și convinsă că mi se datorase mie și raționamentelor mele, în acel moment nu m-am întrebat ce o determinase cu adevărat. Nici după aceea, cât ai mai fost în viață, nu m-am întrebat asta. Dar după câțiva ani, când fantoma ta a devenit un coșmar al memoriei mele, iar memoria mea a devenit un instrument de cercetare, astfel că recompunând mozaicul omului care ai fost tu, am încercat să te înțeleg prin intermediul morții tale, iar amintirea acelei bruște renunțări la planul cu Acropole a căpătat aroma unei descoperiri. Nu, nu raționamentele mele determinaseră schimbarea, ci un blestem care plana asupra ta. Iar acel blestem se născuse din incapacitatea ta de a termina lucrurile pe care le începeai sau de a transforma în realitate lucrurile la care visai. Vreau să spun că pe cât de încăpățânat și de greu de convins păreai, astfel că o idee se transforma într-o idee fixă, apoi într-o obsesie, pe atât de inconstant și de nerăbdător erai în efortul de a o pune în practică. Așa că, pentru o anumită

perioadă, te dedicai trup și suflet anumitor acțiuni, îngreunându-ți existența, distrugând existența altora, ignorând obstacolele precum un tanc care izbește orice obiect sau suflet care îi iese în cale, iar apoi brusc făceai un fel de piruetă: renunțai la acea acțiune și nu mai vorbeai despre ea. Numai în două situații încăpățânarea ta a învins: în atentatul asupra lui Papadopoulos, care avea să îți modeleze întreaga viață, și în obținerea documentelor care aveau să îți aducă moartea. Adică la începutul și la sfârșitul poveștii tale de erou. Li se întâmplă deseori poeților și artiștilor. Li se întâmplă mai ales rebelilor solitari care știu că trebuie să moară în curând. De obicei, existența lor este ca un foc, cu o mie de aventuri neterminate, ca o avalanșă de semințe aruncate în vânt sau plantate la întâmplare, fără a ști dacă planta va răsări, fără a aștepta să vadă dacă planta va înmuguri. Nu au nici timp și nici chef, pentru că trebuie întotdeauna să alerge după lucruri noi, să o ia mereu de la capăt, iar și iar, cu o inconsecvență care, dacă stai să te gândești bine, este de fapt o extraordinară consecvență. Și totul deservește un scop, până și ideile altora. De fapt, câteodată, ideea care înlocuia ideea dată deoparte nu era a ta, ci o auzeai de la alții. Și după ce o ascultai și o

respingeai, îngropând-o în adâncurile subconștientului tău:

— Nu vreau sfaturi, nu vreau păreri.

Cu toate acestea, dacă acolo jos, în străfundurile abisului, ideea atingea o coardă a fanteziei tale, revenea imediat la suprafață pentru ca tu să o reelaborezi și să o faci să devină a ta. Exact așa s-a întâmplat cu sugestia mea de a părăsi Grecia. Într-o noapte, dormeam liniștită lângă tine, iar tu m-ai trezit scuturându-mă și mi-ai zis:

— Deschide ochii! Deschide-ți ochii!

— Ce este? Ce se întâmplă?

— Mi-am dat seama!

— De ce ți-ai dat seama?

— Trebuie să plec.

— Unde să pleci?

— În Italia, în Europa. Departe de Grecia.

— Aha!

— Nu ești de acord, nu-i așa? Să știi că nu ai dreptate dacă nu ești de acord. De acum aici nu o să mai primesc nimic, am mâinile legate. Mă supraveghează prea tare, iar oamenii se tem; dau înapoi. În străinătate va fi diferit: mă voi putea organiza, voi putea forma grupuri de acțiune. Printre emigranți, mă înțelegi? Europa este plină de ei. Apoi mă întorc în mod clandestin, de fapt mă duc și mă întorc și... Mâine solicit un pașaport.

Papadopoulos nu va avea curajul să mă refuze.

— Dar Ioannidis?

— Ioannidis, da.

— Ce se întâmplă dacă Ioannidis îți strică planul?

— În unele aspecte încă mai contează Papadopoulos.

* * *

Se știe că tiraniile, fie de dreapta sau de stânga, din est sau din vest, de ieri, de azi sau de mâine, seamănă toate între ele. Sistemele opresive sunt identice, la fel și arestările, interogatoriile, celulele de izolare sau temnicerii înguști la minte și răi, care le iau prizonierilor până și pixul sau hârtia de scris; iar atunci când rebelul care a îndrăznit să nu se supună este eliberat din închisoare, persecuțiile sunt identice, la fel și controlul, amenințările sau tentativele de a-l elimina, dacă nu poate fi adus pe calea cea dreaptă. Însă un anume lucru unește tiraniile timpului nostru, un lucru care pare bizar la o primă vedere: refuzul lor de a-l lăsa să plece pe rebelul care solicită să plece în altă țară. De fapt, s-ar putea crede că, plecând într-o altă țară, acesta le face un mare bine celor din regimul opresiv: „Plec, vă las calea liberă, nu vă mai deranjez.” Însă nu e așa.

Plecând, îi deranjează, le provoacă neplăcere. Pentru că dacă pleacă, dacă nu îi mai deranjează, cum se mai pot răzbuna ei pentru nesupunerea lui? Cum îl pot controla, cum îl pot chinui, cum îl pot pune înapoi la închisoare sau în lagăr sau la ospiciu? Și mai ales, cum îl pot împiedica să se exprime sau mai degrabă să gândească? Pentru tiranii, rebelul aflat în exil este o problemă mai mare decât rebelul aflat la el acasă, pentru că în exil gândește, se exprimă și acționează, iar pentru a scăpa de el tiranii trebuie să se deranjeze să trimită un asasin care să îl omoare cu un pistol sau, să zicem, cu un târnăcop. Cu un pistol la Paris, ca pe frații Rosselli; cu un târnăcop în Mexico City, ca pe Troțki. O bătaie de cap, mai bine să îl ții acasă și să-l ucizi ușor, încetul cu încetul, cu închisoarea, cu ospiciul, cu lagărul, cu neputința, în timp ce lumea tace. „Pașaport, ce pașaport? Ah, da, sigur: tot ce trebuie să faceți este să ne arătați certificatul de naștere, cel de bună conduită și…”

Pentru a solicita un pașaport, trebuia să prezinți mai întâi certificatul de naștere. Însă la Glyfada, unde era ținut, ți s-a răspuns că nu ți-l puteau da pentru că pagina cu numele tău lipsea din registru. Fusese pierdută prin vreo coincidență banală sau fusese ruptă din ordinul lui Ioannidis? Registrul părea intact, iar

paginile cu numele celorlalți membri ai familiei tale erau acolo unde trebuia, însă cea cu numele tău, nu. Iar angajații se bâlbâiau confuzi. Cum ar fl putut să îți răspundă dacă tu nu existai din punct de vedere legal? Răspunsul a fost primit de mama ta care, îmbrăcată ca o doamnă, cu pălărie și costum negru, cu geantă neagră, ciorapi negri și ochelari negri, a mers să solicite certiflcatul de naștere:

— Nu te-ai născut.

— Ce spui?

— Ei zic că nu te-ai născut, că din registru nu rezultă acest lucru.

Iată un lucru la care nu te așteptaseși. Dintre toate jignirile pe care ar fi putut să ți le aducă, dintre toate provocările, aceasta a fost cea mai rea, iar urletul tău a făcut ca geamurile să tremure:

— Nu m-am născut?! Eu, eu nu m-am născut?!

Dacă ți-ar fi spus că erai mort, nu te-ai fi enervat așa, dar să îți spună că nu te născuseși, că nu existaseși!

— Puțini oameni din lume au demonstrat mai bine decât mine că s-au născut! ai țipat cu lacrimile oprite în gât.

Așa de bine te născuseși încât au vrut să te împuște și cum poți să împuști pe cineva care nu s-a născut, pe cineva care nu există? Aveai să te duci chiar în acel moment la primărie și să îi iei la pumni unul câte unul, de la primar până la

ultimul polițist, și nu aveai să te oprești până când nu aveau să cânte în cor „Te-ai născut, Alekos, te-ai născut!” Mi-a luat mult să te conving că pe asta mizau ei, pe reacția ta de furie. Era mai bine să te prefaci că fusese o greșeală și să insiști. Așa că, tot cu pălăria sa neagră, cu costumul negru și cu geanta neagră, cu ciorapii negri și ochelari negri, mama ta s-a întors ca să caute pagina dispărută. A mers acolo zi de zi și de fiecare dată le-a strigat că te născuseși, la naiba, ea o știa prea bine, doar te ținuse nouă luni în burta sa și apoi te născuse. O știau și ei, jegurile, hoții, slujitorii dictaturii, așa că hai cu certificatul! În loc să se simtă jigniți, mulți angajați empatizau cu ea și îi spuneau să revină a doua zi. Însă a doua zi era la fel.

— Nu te-ai născut, chiar nu te-ai născut, spunea când se întorcea acasă.

Apoi se retrăgea în camera cu micul altar din interiorul dulapului și se certa cu sfinții de pe icoane. Îi acuza de egoism, de indiferență și de lașitate, îi amenința că avea să le sufle lumânările, că avea să le închidă ușa dulapului, că avea să îi lase să mucegăiască în întuneric dacă nu aveau să împlinească minunea de a găsi pagina cu certificatul. Sfinții însă rămâneau tăcuți, surzi în fața oricărui șantaj, a oricărei amenințări, iar pagina aceea rămânea de negăsit. Nu ai putut depune cererea pentru

pașaport. Așa că, într-o seară, ai întins o hartă mare pe masa de mâncat:

— Vino aici și uită-te!

M-am apropiat bănuitoare.

— Ce este?

— Asta studiez de când ei susțin că nu m-am născut. Expatrierea clandestină.

— O, nu!

— Ba da! Ascultă-mă!

Mi-ai spus că erau două soluții, o rută pe pământ și una pe mare. Nici nu putea fi vorba de avioane. În teorie, ruta terestră îți oferea posibilitatea de a evada într-una dintre cele patru țări care se învecinau cu Grecia de la nord-est la nord-vest: Albania, Iugoslavia, Bulgaria sau Turcia. Însă Turcia trebuia eliminată a priori pentru că relațiile proaste dintre guvernele de la Ankara și de la Atena făcuseră ca granița să devină aproape imposibil de trecut. Bulgaria trebuia evitată din aceleași motive, iar Albania la fel, pentru că accepta cu dificultate intruși; cel puțin trei greci care fugiseră în Albania după lovitura de stat ispășeau pedepse grele în închisorile din Tirana pentru intrare ilegală în țară.

— Așadar, pe uscat, aș alege Iugoslavia. Zic că aș alege-o pentru că nu mi-ar fi greu să trec granița la Evzoni și nici să obțin azil politic. Dar problema nu ar fi să trec granița, ci să ajung la Evzoni. Din Atena sunt cel puțin șase ore cu mașina sau cu

trenul. Ei ar avea tot acest timp la dispoziție să mă urmărească și să mă prindă, poate și să îmi tragă un glonț în cap. Așa că prefer calea maritimă.

Te-ai aplecat din nou deasupra hărții.

— Ipoteza numărul unu din cadrul soluției maritime: golful Vouliagmeni. Vouliagmeni prezintă două avantaje: acela de a fi la o jumătate de oră de Glyfada și acela de a fi un mic port de unde se poate ajunge rapid în larg. Însă în această perioadă a anului nu sunt multe iahturi care ancorează acolo, iar iahtul tău ar putea stârni curiozitatea unora.

— Iahtul meu?! Care iaht?!

— Cel de care vei face rost. Un iaht străin cu patru sau cinci oameni bogați și lipsiți de griji, dispuși să facă o croazieră pe Marea Egee.

— Și unde să găsesc eu un iaht cu patru sau cinci oameni bogați și lipsiți de griji, dispuși să facă o croazieră pe Marea Egee?

— Presupun că în Italia. Ce știu eu, nu mă întrerupe. Ipoteza numărul doi: Pireu. Este foarte supravegheat, fiecare barcă este supusă unui control strict al poliției și al vămii. Pe de altă parte, are avantajul de a fi un port aglomerat, unde aș sări mai puțin în ochi. Da, dacă aș putea alege, aș alege Pireul. Oricum, indiferent dacă voi alege să mă îmbarc la Pireu sau la Vouliagmeni, problemele vor începe odată cu ridicarea ancorei pentru că va trebui să

comunicăm căpităniei portului locația spre care ne îndreptăm. Vom spune că mergem în Creta și vom coborî spre sud de-a lungul coastei Peloponez. Când vom ajunge lângă Kythira, în loc să o luăm spre Creta, o vom lua la dreapta.

— Alekos...

— Vom trece pe lângă Kythira, insula din sudul extrem al Peloponezului, și vom intra imediat în apele extrateritoriale din Marea Ionică. Dacă vom fi norocoși, garda de coastă nu va ajunge la timp ca să ne oprească. Apoi vom debarca la Brindisi sau în Taranto. Desigur, cea mai scurtă cale ar fi prin Corint și Patras, însă am risca prea mult: acesta este traseul pacheboturilor.

— Alekos...

— De la Pireu la Kythira sau de la Vouliagmeni la Kythira faci de obicei o zi și o noapte. Prea mult. Este de la sine înțeles că trebuie să scurtăm cât mai mult durata călătoriei. Deci va trebui să alegi un iaht foarte rapid.

— Alekos...

— Vreau să ridicăm ancora într-o săptămână.

— Într-o săptămână?!

— Să zicem zece zile. E aproape octombrie, iar o croazieră la începutul lunii octombrie încă ar mai fi credibilă.

— Alekos! Fii rezonabil, Alekos! Un iaht nu este ca un taxi pe care îl chemi cu un fiuierat, iar să găsești patru sau cinci

persoane gata să improvizeze o croazieră falsă pentru a te duce de aici nu e ușor.

— De fapt, este foarte simplu. O să le găsești. Pentru că dacă nu le găsești, o să fiu obligat să trec granița cu Iugoslavia și încasez acel glonț în cap înainte de Evzoni.

Nici măcar nu bănuiai că îmi cereai un lucru imposibil. Sau bănuiai, dar nu ai ținut cont de asta. Astfel că a fost zadarnic să îți repet că o astfel de evadare necesita cel puțin o lună de pregătire. Ca să o organizez în zece zile, ar fi trebuit să am lampa lui Aladin. Ca întotdeauna, te-ai lăsat fascinat de acel vis și un optimism de neclintit te-a făcut să devii orb în fața obstacolelor și surd în fața apelului la rațiune; orice argument aș fi adus împotriva acestui proiect era anulat de strigătul tău îndurerat: „Tu nu mă iubești!" Voiai să pleci de îndată ce aveam să stabilim toate detaliile, așa că nu te gândeai decât la ele. Cu aceeași fervoare cu care măsurașeși distanța dintre propilee și Erechtheion, dintre Erechtheion și Partenon, dintre Partenon și propilee, sau cu care număraseși numărul de litere necesare pentru a compune sloganul, la fel lucrai acum la trasee, vânturi și furtuni de toamnă, la obiceiurile gărzii de coastă, la regulamentele porturilor, la tehnica de percheziționare a bărcilor și la kilometrajul apelor teritoriale și extrateritoriale. Cu aceeași tenacitate cu

care mă duseseși mai demult pe Acropole, acum mă duceai la Pireu.

— Da, m-am decis să aleg Pireul.

Nu trecea nicio seară fără ca noi să nu mergem să cinăm în vreuna dintre tavernele din apropierea portului în care sunt ancorate iahturile, iar acolo, pretinzând că admirai reflexia lunii în apă, studiai, făceai adnotări, concepeai noi trucuri și mă anunțai de noi blestemății.

— Să presupunem că acela ar fi iahtul. Cine m-ar vedea dacă m-aș urca la bord pe întuneric? Urmărește grupul acela care vine cu taxiul, taxiul poate ajunge lângă chei, de la taxi la pasarelă or fi vreo trei metri; un salt și, printre ceilalți, mă urc la bord și iau locul unui marinar. Da, îmi tai mustața și mă deghizez în marinar. În zori, ridicăm ancora și pornim.

Sau:

— Două zile de oprire la Atena vor fi de ajuns, însă tu va trebui să cobori pe uscat cât mai puțin posibil, ai putea să fii recunoscută. Vei purta o perucă neagră și vei avea un pașaport fals. Cere cu împrumut un pașaport de la o prietenă care seamănă puțin cu tine. Ceilalți nu, mai bine să vină cu documente adevărate. Dar să ai grijă să se comporte ca niște turiști adevărați, să fie dezinvolți. Și să nu mă suni, să nu mă contactezi. Tot ce trebuie să știu este numele iahtului și data sosirii. Mă ocup eu de restul. Ca să îmi comunici

numele, îmi vei trimite o carte poștală semnată Giuseppe. Îmi vei scrie veștile sub timbrul poștal.

— Sub timbrul poștal?!

— Sigur că da, este un sistem foarte simplu, eu l-am inventat. Se scrie în pătrățelul care corespunde dimensiunii timbrului, apoi se lipește timbrul și se trimite cartea poștală. Cine o primește nu trebuie decât să o ude, să scoată timbrul și să citească ce e scris în pătrățel.

Eu te ascultam resemnată, sperând disperată că între timp avea să apară pagina dispărută din registru pentru a dovedi că te născuseși și să îți iasă din minte acel plan. Cu asemenea speranțe m-am trezit aruncând ocheade spre altarul din dulap, adăugând rugămințile mele rugăminților mamei tale, care continua să invoce minunea, târâindu-și pașii printre mormăieli și amenințări. Însă acum avea o strategie nouă. De fapt, de când aflase despre expatrierea ilegală, nu li se mai adresa tuturor sfinților. Sfântul Gheorghe fusese înlăturat, fiind protectorul armatei și, prin urmare, fiind bănuit că avea legături cu Junta; Sfântul Ilie, protectorul alpiniștilor și, prin urmare, bănuit că avea să favorizeze expatrierea prin Iugoslavia, fusese îndepărtat și el; fusese eliminat și Sfântul Nicolae, protectorul navigatorilor, care, prin urmare, era bănuit că avea să favorizeze evadarea cu iahtul; rugăciunile

și lumânările sale se concentrau doar pe Sfântul Fanurie. Sfântul Fanurie era protectorul oamenilor pierduți, deci și al lucrurilor pierdute. Și chiar într-o vineri, în ultima zi a ultimatumului tău, Sfântul Fanurie a făcut minunea.

Îmi făceam bagajele pentru a merge la Roma, când un țipăt de bucurie a zguduit casa:

— *Ghenitica! Ghenitica!*

M-am grăbit să ies și te-am văzut fluturând o foaie cu numele tău:

— M-am născut! M-am născut!

Imediat mi-am desfăcut valizele, iar plecarea mea a fost anulată. Acum solicitarea unui pașaport își putea urma cursul și avea sens să sperăm că aveai să îl obții. E inutil să menționez că pagina nu fusese găsită din întâmplare, ci pentru că Papadopoulos îngăduise eliberarea documentului; acum însă era necesar să vedem cât timp avea să îi ia pentru a se impune în fața lui Ioannidis. Tu ai spus că Ioannidis avea să facă orice pentru a preveni plecarea ta din țară. Și nu te-ai înșelat. Am observat imediat că după ce primiserăm acea bucată de hârtie, gradul de supraveghere din jurul casei a crescut. Încă doi polițiști la colțurile străzii, încă trei pe strada adiacentă, iar în spatele ferestrelor unui apartament din apropiere se afla întotdeauna cineva care te spiona. De asemenea, am aflat că un ofițer ESA îi

avertizase pe mulți să nu se mai vadă cu tine. Și este de la sine înțeles că nici nu ar fi fost nevoie să facă asta; când ne-am întors din Creta, în jurul tău apăruse un fel de gol. Deja cei care veneau să te viziteze puteau fi numărați pe degete, la fel și cei care te invitau la cină sau acasă la ei. Până și pretendentele tale cele mai asidue se țineau de acum la depărtare, la fel și prietenii sau mitomanele care obișnuiau să folosească mii de pretexte pentru a se apropia de tine, de tipul „aș vrea, dar nu pot, am familie, mă înțelegi."

* * *

— Trebuie să mergem să vedem dacă este gata. Ai sunat ca să întrebi dacă este gata? Întreabă din nou dacă este gata.

La fel ca un țăran care invocă ploaia pe câmpurile arse de soare și cu fiecare pală de vânt scanează cerul în căutarea unui nor care să anunțe sfârșitul secetei, așa așteptai și tu momentul în care oficiul pentru pașapoarte avea să îți spună:

— Poftim, călătorie plăcută!

Și eu mă simțeam la fel, însă starea mea era agravată de dorința de a mă întoarce în lumea mea, de a mă întoarce la viața mea, la slujba mea, tânjind după momentul în care avionul avea să decoleze de pe pista din Atena și avea să mă smulgă

din acel bombardament de suferință, de emoții violente, de palpitații continue, drame alternate doar de apatie. Apatia soldaților care nu știu ce să facă cu timpul între două bătălii și care sunt incapabili să umple acele momente de pace, care stau și se plictisesc, nostalgici după focurile de tun. Deja totul mi se părea îngrozitor: atmosfera acelui oraș levantin care îmi amintea de Tel Aviv sau de Beirut, care nu mai era occidental, dar care nu devenise încă oriental, cu clădirile sale mizerabile și stupid de moderne, cu dealurile sale lipsite de verdeață, cu pietrele și cu cioturile de copaci carbonizați din neglijență și din ignoranță, cu obiceiurile sale turcești, cu cafeaua servită în ceșcuțe ca de păpuși, cu care te făceau să înghiți până și ultima gură de cafea mâloasă, cu siesta de după-amiază, care paraliza pe toată lumea într-o lene aproape cataleptică până la șase seara, și, în sfârșit, cu acea delăsare și cu acea resemnare cu care majoritatea oamenilor îndurau tirania. De acord, era aceeași delăsare ca întotdeauna, aceeași resemnare, aceeași pe care o adoptăm cu toții la nevoie – „Aș vrea, dar nu pot, am familie, mă înțelegi...” – și care totuși te scoate din minți atunci când o vezi atât de palpabilă la alții. Apoi dezolarea acelei case din care doar grădina de portocali și lămâi era frumoasă, în care tu nu voiai să mergi din cauza tipului care ne spiona de

la fereastră, așa că eram mereu închiși în acele camere urâte, unde ușile cu geamuri anulau însuși conceptul de intimitate, unde fiecare cameră avea cel puțin două uși, iar unele aveau chiar trei: prin acele geamuri simțeam mereu doi ochi care ne fixau barbari și plini de ură, materni. Și apăruseră mici lucruri care mă enervau: după ce dispare farmecul acela de la începutul unei noi iubiri, iar adaptabilitatea dispare, realizezi că nu poți suporta lucruri precum duhoarea cotețului în cămara din bucătărie, găinile care ziua te asurzesc cu cotcodăceala lor, cocoșul care la răsăritul soarelui îți sparge timpanele cu al său cucurigu. Uram acel cocoș al cărui străbunic împăiat ședea triumfal în sala de mese cu ochii de sticlă și cu creasta din ceară. Faptul că trebuia să îl privesc mă ajuta să îți tot repet:

— Trebuie să mergem să vedem dacă e gata. Ai sunat ca să întrebi dacă este gata? Întreabă din nou dacă este gata.

Sperând că asta avea să grăbească lucrurile și mizând pe faptul că telefonul tău era ascultat, mă ocupam de mici trucuri, cum ar fi să sun la New York și să mă prefac că un grup de universități americane te invitaseră să ții o serie de conferințe. Un prieten cu care mă pusesem de acord juca rolul agentului literar însărcinat cu solicitarea plecării tale, iar când nu îl sunam, mă suna el și protesta

deoarece se apropia data și trebuiau tipărite afișele, trebuiau trimise invitațiile, trebuiau anunțate ziarele, trebuiau liniștite facultățile, precum și primarii orașelor care aveau să ofere un prânz în cinstea ta. Când nu era vorba de o serie de conferințe, era vorba despre o diplomă onorifică, pe care în infinita ta modestie ezitai să o accepți și pe care apoi o acceptai, însă cum puteai rezolva problema pașaportului? Îi răspundeam oftând că nu aveai pașaport, că încă nu îl primiseși, iar apoi telefonau alte voci furioase din Chicago, din Boston, sau din Philadelphia, prezentându-se ca rectori, angajați ai primăriilor, reprezentanți ai partidului democrat sau republican sau alți prieteni care nu mai puteau de indignare. Pe scurt, spuneau că autoritățile elene creau probleme culturii americane, că amânarea prelegerilor era deja un lucru grav și că deja era insultător, absența ta fortuită de la ceremonia de acordare a diplomei de onoare fiind rușinoasă, că numai în Rusia se mai întâmplau astfel de atrocități; dacă pașaportul nu avea să îți fie eliberat la timp, senatorii aveau să provoace un scandal internațional. Nu menționa niciodată despre care senatori, despre ce universitate sau despre ce diplomă era vorba, de teamă că serviciile secrete aveau să verifice: însă toată povestea a devenit din ce în ce mai mult

credibilă și peste doi ani aveam să aflăm că îi influențase decizia lui Papadopoulos.

— Problema cu senatorii americani a dat mari bătăi de cap consilierilor săi, avea să îți spună un ofițer de la serviciile secrete.

E de la sine înțeles că trucurile mele nu te amuzau deloc, ba chiar te împingeau într-o stare de disperare acută, și cu cât sunam mai mult, cu atât te înfuriai mai tare, te blestemai spunând că renunțarea la planul cu iahtul fusese o prostie, că nu aveai să mai aștepți pașaportul, că dacă aveai să îl primești, aveai să îl respingi și să evadezi prin Iugoslavia, că dacă aveai să primești un glonț în cap, cu atât mai bine. Cea mai gravă criză a avut loc în noaptea în care ai anunțat că până la prânz aveai să iei un tren spre Evzoni, iar atunci mama ta s-a închinat și a făcut un armistițiu cu sfinții care fuseseră puși deoparte în detrimentul Sfântului Fanurie. A aprins lumânări pentru toți, promițând devotament etern față de toți, jurându-le că, dacă aveau să îți dea pașaportul, nu i-ar mai fi certat. Și unul dintre ei, emoționat, i-a făcut pe plac. În zori, am fost treziți de un zgomot de pași pe coridor: era ea, îți împacheta valiza. Am întrebat-o de ce și răspunsul ei a fost unul hotărât: Sfântul Cristofor, protectorul călătorilor, îi apăruse în vis. Avea o coroană de stele pe cap și o sabie de foc în mână, iar sutana îi

strălucea cu atâta vioiciune, încât doar gândindu-se la asta o ardeau ochii. Ridicându-și sabia de foc, Sfântul Cristofor îi zâmbise și apoi o anunțase că pașaportul era gata. Aveai să îl poți ridica atunci când oficiul avea să se deschidă și aveai să părăsești țara înainte de apusul soarelui. Noi am ridicat din umeri. Dacă Sfântul Fanurie o ajutase cu certificatul de naștere, de ce ar fi trebuit ca Sfântul Cristofor să se lase mai prejos?

— Să mergem.

Am mers, iar pașaportul chiar era acolo. Și în timp ce l-ai apucat cu degetele lacome, singurul lucru pe care l-ai spus a fost:

— Cât este ceasul?

— E nouă jumate.

— Când pleacă un avion spre Roma?

— La ora două după-amiaza.

— Te duci tu să cumperi bilete?

— Da. Doar dus?

— Nu, dus-întors.

M-am simțit ușoară ca o pasăre gata să își ia zborul prin văzduh și am uitat de toate lucrurile urâte. De toate stările de rău, de toate grijile. Ziua de mâine avea culorile curcubeului. Am zâmbit în timp ce alergam sub acel curcubeu, iar oamenii se întorceau și mă priveau uimiți, însă imediat ce am avut biletul în mână, toate acestea au dispărut. Era un bilet simplu, un cartonaș dreptunghiular cu numele

companiei, și totuși atingerea lui îmi provoca un disconfort misterios; aceeași neliniște greu de definit din ziua în care aterizasem la Atena ca să te întâlnesc. De ce? Oare din cauza culorii sale? Avea culoare verde-măr, același verde-măr precum cutiile de tutun Golden Virginia. Am încercat să nu mă mai gândesc la asta, am sărit într-un taxi spunându-mi că dacă locuiai cu oameni superstițioși, învățai să devii superstițios. Taxiul se îndrepta repede spre strada Vouliagmenis și pentru câteva minute am fost din nou fericită. Apoi am ajuns pe strada Vouliagmenis, în fața garajului pe care scria Texaco, cu trapa neagră care cobora în întuneric, iar acel disconfort misterios a reapărut. Acea anxietate greu de definit. Și de ce îmi era atât de cald? Era posibil să fie atât de cald în octombrie? Poate că aveam febră, eram obosită. Criza din noaptea în care amenințaseși că aveai să mergi la Evzoni, trezirea matinală impusă de Sfântul Cristofor, primirea neașteptată a pașaportului, plecarea bruscă; ca de obicei, erau prea multe emoții laolaltă. Și punând acel diagnostic, am oprit toate acele întrebări, am intrat acasă și ți-am întins biletul:

— Iată-l!

* * *

— Nu vor să ne lase să plecăm.

Vocea ta devenise un șuierat plin de indignare.

— De ce spui asta?

— Pentru că simt miros de usturoi. În jurul nostru trebuie să fie cel puțin douăzeci de polițiști.

M-am uitat în jur, însă nu am văzut nimic care să justifice afirmația ta. Sala de așteptare a aeroportului arăta la fel ca întotdeauna, cu călători care dormeau întinși pe fotolii, cu copii alergând dintr-o parte într-alta, deranjând lumea, cu grupuri de turiști care cumpărau suveniruri și nu era nimeni care să mă ducă cu gândul la un polițist în civil. Cu sau fără mirosul de usturoi, polițiștii în civil aveau ceva aparte, ceva care nu i-ar scăpa niciodată unui ochi antrenat. Ceva care era concentrat în acele chipuri obtuze, dar și viclene, și în acei ochi goi, și totuși atenți. Vreau să spun că simți cum acei ochi te urmăresc dacă te întorci cu spatele, de parcă ar fi niște mâini care te apasă pe ceafă. Dar dacă te întorci și le cauți privirea, vezi cum aceasta alunecă distrasă în mod prefăcut, revenind apoi precaută, trecând peste tine cu indiferență, de parcă ai fi un obiect neglijabil sau un obstacol în calea privirii lor, însă există întotdeauna un moment în care renunță la

acel teatru și te privesc cu aroganța prostească și răutăcioasă a celor care au bastonul în mână, a celor care cred că au putere pentru că îi slujesc pe cei de la putere.

— Nu îi văd, Alekos.

— Încă nu ai învățat să îi recunoști? Acela e un polițist în civil. Și acela. Și acela. Și acela.

— Cum ai dedus asta?

— După pantofi. Cu toții poartă pantofi cu șireturi. Inclusiv acel tânăr în blugi albaștri.

I-am analizat pe toți cei pe care mi i-ai arătat. Aveau un aer inofensiv și nepăsător, ca niște oameni care își vedeau de treaba lor, și cu toții aveau pantofi cu șireturi.

— Ai dreptate, dar nu înțeleg cum ar putea să ne împiedice să plecăm. Am trecut deja de controlul pașapoartelor și avem biletele de îmbarcare. Dacă ar fi vrut să ne oprească, ar fi făcut asta mai devreme.

— Mai devreme erau și jurnaliștii.

Și acest lucru era adevărat. Vestea plecării tale ajunsese imediat la ziare și, până și în timpul controlului pașapoartelor, am fost protejați de reporterii care ne-au fotografiat, ne-au pus întrebări și au înregistrat fiecare detaliu. Dacă ne-ar fi oprit mai devreme, în fața unor asemenea martori s-ar fi făcut multă publicitate.

— Da, dar tot nu înțeleg cum ar putea să ne oprească, Alekos.

— O să înțelegi foarte curând.

Și, în timp ce spuneai asta, difuzorul a anunțat că zborul către Roma era pregătit, pasagerii erau rugați să se prezinte la poarta doi. Ne-am îndreptat într-acolo. Apoi ne-am așezat la rând. Eram pe punctul de a trece prin poarta doi. Am arătat cărțile de îmbarcare. O stewardesă înspăimântată ne-a împins înapoi.

— Nu, voi nu.

— Noi nu? De ce nu?

— Înapoi.

— Înapoi? De ce înapoi?

Și i-am întins din nou cărțile de îmbarcare. Într-o clipită, băieții cu șireturi au apărut cu mâinile în buzunare, cu buzele strânse și ne-au încercuit; surzi la protestele mele.

— Deja am efectuat formalitățile! Documentele noastre sunt în ordine!

Tăcere.

— Este dreptul nostru să urcăm în avion!

Tăcere.

— Este dreptul nostru să știm motivele acestei excluderi!

Tăcere.

— Eu sunt cetățean străin. Dacă vom pierde avionul, voi informa ambasada și guvernul meu!

Tăcere. Atunci s-a auzit vocea ta, care șuiera de indignare.

— Nu te certa cu ei. Nu te certa niciodată cu oameni de rahat. *Den sizitàs. Den sizitàs me skatà.*

Un polițist și-a scos mâna din buzunar și a dat să sară la tine.

— Fii atent, Alekos!

Însă tu nu aveai nevoie de atenționarea mea. Un control extraordinar te-a făcut să devii rigid și apoi te-a cuprins un calm asemănător cu cel care ne salvase pe drumul spre Heraklion, în timp ce eram loviți de mașina albastră.

— Ce trebuie să facem, Alekos?

— Nu avem ce face decât să așteptăm și să vedem cine va câștiga: Ioannidis sau Papadopoulos.

Între timp, stewardesa înspăimântată a continuat să adune cărțile pentru îmbarcare ale celorlalți pasageri, care defilau prin fața noastră dezinteresați sau neutri. „Aș vrea, dar nu pot, am familie, mă înțelegi.” În cinci minute nu mai rămăseserăm decât noi, închiși în interiorul acelui cerc de pantofi cu șireturi.

Cinci minute, zece, cincisprezece, douăzeci. Și în fiecare minut era ca un cuțit în inimă, la fel ca tortura lui Tantal, care își întinde gura spre apa din cascadă, mort de sete, însă apa dispare tocmai când este pe punctul de a lua o înghițitură. Avionul era acolo, la câțiva metri distanță, era aproape

în fața porții cu numărul doi, foarte vizibil dincolo de fereastră, avea ușa încă deschisă și scara încă pregătită. Ar fi fost suficient să trecem de acel prag și să străbatem acei câțiva metri pentru a urca la bord și pentru a fi în siguranță. Însă „nu, voi nu". A trecut un angajat al companiei aeriene. L-am oprit, l-am întrebat dacă comandantul ținuse scara pregătită și ușa deschisă pentru a ne aștepta. El ne-a răspuns în șoaptă că da, dar cât timp ar fi putut să o mai facă? L-am întrebat dacă interdicția de a ne lăsa să ne îmbarcăm era definitivă. El a răspuns tot în șoaptă că nu, se dădeau telefoane, că se certau între ei, apoi surprins de propria îndrăzneală, s-a îndepărtat. Douăzeci de minute, douăzeci și cinci, treizeci. Funcționarul a apărut din nou.

— Fiți pregătiți. Acum vorbesc cu președinția republicii. Dacă cei de acolo ne autorizează, vă vom îmbarca imediat și ne vom opune altor ordine.

— Altor ordine?

— Deja am primit trei... Un moment!

Walkie-talkie-ul său clipea. L-am văzut ducându-l la ureche, dând din cap, mergând spre polițiști, certându-se cu ei pe un ton de tipul „și ce mă privește pe mine", apoi revenind la noi, vânăt de furie, luându-ne cărțile de îmbarcare și șoptind:

— Rapid! Haideți!

Și, aproape fără să ne dăm seama, ne-am trezit în avion și am privit stewardesa cum închidea ușa.

— Am reușit, Alekos!

— Poate.

— De ce poate?

— Pentru că încă nu au pornit motoarele.

Chiar nu le porniseră și nici nu le-au pornit. De ce? În timp ce așteptam întrebându-ne ce avea să urmeze, timpul a început din nou să se scurgă încet. Cinci minute, zece. Zece minute, cincisprezece. Cincisprezece minute, douăzeci. Douăzeci de minute, douăzeci și cinci. Aerul condiționat nu funcționa, iar oamenii au urlat:

— Gata, ajunge! Să vă fie rușine!

Douăzeci și cinci de minute, treizeci. Treizeci de minute, treizeci și cinci. Treizeci și cinci de minute, patruzeci. Sosise un nou ordin? Cu siguranță. De la fereastră am văzut doi polițiști care intenționau să se certe cu funcționarul care ne urcase la bord cu atâta grabă, iar el și-a întins brațele dezolat. Ți-am strâns mâna. Era atât de transpirată, încât a alunecat într-a mea de parcă ar fi fost unsă. Tot corpul îți era lac de sudoare. Picături mari ți se prelingeau pe frunte, pe tâmple, pe bărbie și îți îmbibau cămașa, răspândind pete mari de umezeală pe sacou. Oare de la căldură sau din cauza

tensiunii mascate de controlul tău aparent? Nici nu reușeai să vorbești.

— O să vezi că acum va pleca, Alekos.

— Aham!

— Nu vor îndrăzni să ne dea jos.

— Aham!

— Ar fi un scandal foarte mare.

— Aham!

Deodată, cu un huruit glorios, motoarele au început să sune, iar avionul să se miște, alunecând ușor, ajungând pe pista unde s-a oprit, fremătând cu un tremur care tot creștea. Și a crescut și a crescut, transformându-se într-un tunet. Și apoi, ca un fulger, a început să gonească și s-a ridicat, aruncându-se în acea mare de cer albastru. Imediat după aceea, Atena s-a transformat într-un peisaj cu case mici și cu copaci mici precum niște ace cu gămălie, apoi a devenit o pată gri și apoi amintirea unei nopți de august cu parfumul său de iasomie. Ai inspirat adânc și ai spus pe un ton sumbru:

— Odată am regulat un general.

— Poftim? m-am bâlbâit eu.

— Și nu îmi pare rău. Îmi pare rău că nu i-am spus-o niciodată lui Ioannidis.

Apoi te-ai prăbușit închizând ochii.

Când i-ai redeschis, zburam peste Golful Corint. Ai înălțat paharul de șampanie pe care ți-l adusese stewardesa și ai spus:

— „Am câștigat o viață,/ un bilet spre moarte,/ și continui să călătoresc./ Au fost

momente în care/ am crezut că ajunsesem/ la finalul călătoriei./ M-am înșelat./ Au fost doar niște evenimente neprevăzute/ în călătoria mea.”

— Pare a fi o poezie, am spus eu.

— Chiar este. Este o poezie mai veche, scrisă acum doi ani la Boyati, când a ajuns la termen sentința de împușcare. Acest termen a durat trei ani.

— Dar este o poezie tristă!

— Orice prelungire este tristă atunci când știi că este doar o prelungire.

Au apărut două avioane de luptă negre și tulburătoare precum două insecte. Aproximativ un minut au rămas alături de avionul nostru, păstrând aceeași altitudine și aceeași viteză, de parcă ar fi fost acolo ca să ne escorteze, apoi au luat-o la stânga, lăsând în urmă două fâșii de fum alb, aproape ca două semne de întrebare gigantice, după care s-au întors. Însă acum tensiunea dispăruse și, amețit de șampanie, uitând de acea poezie tristă, te-ai regăsit. Rezistență armată în munți, atacuri asupra cazărmilor, posturi de radio care să incite oamenii la revoltă. Erau o mie de proiecte pe care le-ai fi putut implementa din Europa. Nu am putut să te fac să te liniștești. Totuși, la un moment dat, am început să aud doar sunetul frumos al vocii tale, iar în mintea mea cuvântul *prelungire, prelungire, prelungire* a înlocuit ceea ce spuneai: am înțeles acel

disconfort misterios, acea anxietate greu de definit care mă cuprinsese atunci când am văzut biletul de culoarea verde-măr. Nimic nu avea să se schimbe în Italia sau în Europa. Nu aveai să suferi mai puțin, nu aveai să riști mai puțin. O spuseseși foarte clar în acea după-amiază, după călătoria în Creta:

— Voi fi mereu un ghimpe în coastă pentru oricine, în orice țară, în orice regim.

Pe scurt, oriunde aveai să mergi, aveai să rămâi planta unică care exista ca să aducă haos în pădure și care, prin urmare, trebuia eradicată, extirpată. Aici sau acolo tot te-ar fi eliminat până la urmă. Și nu pentru ceea ce voiai să faci – rezistență armată în munți, atacuri asupra cazărmilor, posturi de radio care să incite oamenii la revoltă –, ci pentru ceea ce erai, pentru unicitatea ta, pentru că erai un poet rebel, liber de orice reținere, de orice schemă, de orice tabu, care nu credea nici măcar în conceptul de legal sau ilegal, pentru faptul că erai un erou singuratic și fără seamăn, care se agățase de himerele visului și ale imaginației. Poetul rebel, eroul singuratic, este un individ fără adepți. Nu atrage mase pe străzi, nu provoacă revoluții. Însă le pregătește. Chiar dacă nu realizează nimic imediat sau palpabil, chiar dacă se exprimă prin acte de bravadă sau prin acte de nebunie, chiar

dacă este respins și jignit, el mișcă apele unui iaz care nu se învolburează, sparge digurile unui conformism care înfrânează și deranjează puterea care asuprește. De fapt, orice ar spune sau ar realiza, chiar și o propoziție întreruptă sau o acțiune eșuată se transformă într-o sămânță destinată să înflorească, într-un parfum care rămâne în aer, într-un exemplu pentru celelalte plante din pădure, pentru noi, cei care nu avem curajul sau clarviziunea sau geniul său. Și tot iazul o știe, știe și puterea că el e adevăratul dușman, adevăratul pericol care trebuie înlăturat. Știe și că nu poate fi înlocuit sau copiat; istoria lumii ne-a oferit dovezi clare că atunci când moare un lider, poți inventa un altul, atunci când moare un om de acțiune, poți găsi un altul. Însă când moare un poet, când un erou este ucis, apare un gol insurmontabil și trebuie să aștepți ca zeii să îl învie. Cine știe unde, cine știe când.

Dar atunci plecarea din Grecia nu avea să îți folosească la nimic, iar acea evadare chiar era doar o amânare. O încercare disperată de a te ține în viață cât mai mult.

Partea a treia

Capitolul unu

TRAGEDIA unui om condamnat să fie poet, să fie erou, întrucât urmează să fie răstignit, poate fi măsurată și prin lipsa de înțelegere a celor care din dragoste ar dori să îl priveze de destinul și de rolul său, de exemplu, distrăgându-i atenția cu capcanele gingășiei, ademenindu-l cu lucruri confortabile, cu mirajul unei victorii care poate fi atinsă după o odihnă binemeritată. De fapt, cei care îl iubesc nu sunt dispuși să îl ofere morții, iar ca să îi salveze viața, ca să i-o prelungească puțin, recurg la orice armă, la orice stratagemă. În această ordine de idei, nimeni nu avea să te înțeleagă vreodată mai puțin decât mine, nimeni nu avea să încerce mai mult decât mine să te elibereze de destinul tău și de rolul tău. Și asta mai ales când am ajuns în Italia, când încă nu eram resemnată cu gândul că tu te hrăneai cu acea eternă provocare, că pericolul constant îți potolea setea, și că atunci când erai privat de acea hrană și de acea băutură, te ofileai ca un copac fără apă și fără lumină. Tu ai înțeles acest lucru imediat ce am ajuns în apartamentul din

hotelul pe care îl alesesem la Roma și nici nu ai încercat să îl ascunzi. Ai intrat, ai examinat cu atenție cele trei camere și terasa deschisă care dădea spre strada Veneto, mobilierul elegant, covoarele prețioase, candelabrele de cristal, apoi te-ai oprit în fața acelui frumos coș de fiori, care era așezat pe masă împreună cu un coș de fructe și cu o găleată cu gheață în care se afla o sticlă de vin și ai zis:

— Florile sunt pentru tine sau pentru mine?

— Pentru tine.

— Fructele sunt pentru tine sau pentru mine?

— Pentru tine.

— Vinul este pentru tine sau pentru mine?

— Pentru tine. Totul este pentru tine, Alekos.

— Aham! Înțeleg.

A urmat o tăcere lungă. Greoaie, nemișcată. Și în acea tăcere te-ai așezat, ți-ai umplut pipa, ai aprins-o, iar în cele din urmă ai spus cu o voce plină de tristețe.

— Știi, într-o noapte am avut un vis la Boyati. Am visat că mă aflam la un hotel ca acesta. Nu, nu asemănător: identic. Cu mobilier identic, cu covoare, candelabre și o terasă identică. Da, era și o terasă. Și un coș cu flori, un coș cu fructe, o sticlă de vin. Iar femeia care m-a adus acolo mi-a spus: „Pentru tine. Totul este pentru tine,

Alekos.” Dar eu eram nefericit. La început nu mi-a fost foarte clar de ce mă simțeam nefericit; hotelul era frumos și îmi plăcea mult. Însă curând totul a devenit clar. Mă simțeam nefericit pentru că aveam cătușe. Ciudat. Când adormisem nu aveam cătușe, Zakarakis mi le scosese. În schimb, în vis aveam cătușe și mă strângeau. Mă strângeau atât de tare, încât nu reușeam să desfac sticla. La un moment dat a căzut și s-a spart. Apoi am fugit din acel hotel strigând: *Skatà,* rahat, *skatà*! Și m-am întors în celula mea unde nu aveam cătușe. Am zâmbit și ți-am întins sticla din găleată: „Deschide-o, azi nu va cădea.” Ai luat-o, ai ridicat-o până în dreptul capului și apoi ai lăsat-o să cadă pe podeaua din lemn, unde s-a spart cu o bufnitură. *Skatà! Skatà!* Rahat!

Tragedia unui om condamnat să fie o creatură greu de definit și deci străină fenomenologiei timpului în care trăiește poate fi măsurată și prin cruzimea involuntară a celor care îi atribuie un personaj care nu e al său și care, în consecință, îl copleșesc cu sfaturi, critici, reproșuri sau întrebări pline de grijă, care îl fac să sufere. A celor care se uită la el și care, de fapt, nici măcar nu îi bănuiesc adevărata natură, ci îl văd doar prin intermediul unor locuri comune, al unor clișee care din comoditate, rea-credință sau lene sunt folosite pentru a-i face

portretul. Uneori portretul unui atacator, alteori al unui martir, al unui revoluționar sau al unui lider. În această ordine de idei, nimeni nu avea vreodată să fie la fel de crud precum cei care te-au copleșit cu sărutări, cu îmbrățișări, cu exclamații de tipul: „Bine ai venit printre noi, bine ai venit, slavă, aleluia!" în primele ore după sosirea ta la Roma. Era curios că adesea te căutau oameni cărora nu le păsa de tine, pentru care erai doar o cunoștință cu care se puteau etala sau demagogi care credeau că le erai dator pentru că în timpul procesului convocaseră vreo întâlnire sau participaseră la vreun marș de protest. Rareori te căutau oameni care te iubeau cu adevărat, prieteni din perioada petrecută în Italia, tovarăși. Dar chiar și aceștia din urmă te vedeau mereu prin intermediul acelor locuri comune, al acelor clișee. Și îi ofereau sfaturi martirului: „Gata cu sacrificiile și cu viața grea. Trebuie să te odihnești mai mult, să îți iei o vacanță reală și să nu te mai gândești la nimic; ți-ai făcut partea. Mănâncă, bea, dormi, distrează-te! La naiba cu politica, doar nu ai venit aici ca să îți distrugi nervii cu politica? Mâine-seară organizăm o masă mare." Și îi ofereau sfaturi atacatorului: „Ai grijă cu cine te întâlnești, fii atent cu cine vorbești, o să ai probleme dacă te alipești de un grup nepotrivit, iar la următorul atentat să nu folosești bombe,

bombele cauzează probleme. Și mai sunt și grele, incomode, e mai bun plasticul folosit de palestinieni. Ar trebui să mergi în Liban și să te antrenezi un pic cu palestinienii." Și criticau revoluționarul: „Ce cravată frumoasă, ce cămașă frumoasă! Îți merge bine, nu? Apropo, de ce te-ai cazat la acest hotel? Nu ți se potrivește, aici stau divele și alde Kissinger și șahul Persiei. Ce vor spune clasele muncitoare, ce va spune poporul? Trebuie să pleci imediat de aici. Hai la mine acasă, am o canapea pe hol." Și îi adresau întrebări liderului: „Ce vei face, ce planuri ai, cum intenționezi să te adresezi maselor? Trebuie să îți clarifici ideologia, trebuie să înțelegi că nu ajunge să lupți împotriva unei dictaturi, că nu ajunge să te referi doar la problema libertății. De ce nu soliciți o conferință de presă? De ce nu scrii un eseu?" Și nimeni nu se obosea să te întrebe ce voiai să faci acolo sau ce căutai. Deodată ți-ai pierdut controlul. Îl ascultai pe unul dintre cei care credeau în portretul revoluționarului, dintre cei care spuneau că trebuia să dormi pe canapeaua sa din hol: „Acesta este un palat, nu poți sta într-un asemenea palat, ai uitat cine ești și ce reprezinți", iar răbdarea cu care l-ai suportat tăcând și răspunzându-i monosilabic a răbufnit și ai făcut o scenă. Voiai ca toată lumea să înceteze și să nu te mai calce pe nervi, aveai să rămâi în palatul acela cât doreai și

aveai să îți cumperi și douăzeci și patru de cămăși din mătase, douăzeci și patru de pardesie, douăzeci și patru de perechi de pantofi cu cataramă: „Afară!” Dar imediat după aceea ai izbucnit într-un plâns atât de disperat, încât am uitat până și de sticla pe care ai spart-o intenționat și de cum strigaseși: *Skatà, skatà!*

— Plec, ai spus plângând, plec, mă întorc la Atena, hai să ne întoarcem la Atena!

În sfârșit, tragedia unui om condamnat să fie singur pentru că deranjează pe toată lumea și pentru că nimeni nu are nevoie de el se măsoară prin mărimea deșertului pe care trebuie să îl străbată atunci când iese din mediul său natural, al politicii văzute ca un vis, și intră într-un mediu nefiresc pentru el, al politicii ca profesie sau sectă religioasă. Aveai să înțelegi pe deplin acest lucru unsprezece luni mai târziu, când aveai să te întorci acasă, însă ai început să îl înțelegi când ai ajuns în Italia. Existau vanitoși ghidați doar de dorința de reușită personală, oameni de carieră interesați doar de avantajele oferite de un loc în parlament, comercianți preocupați doar să-și umple buzunarele cu mită, bătrâni decrepiți închistați în sarcofagele virtuților lor pierdute și, în cel mai bun caz, guru morocănoși, cățărați în turnurile lor întunecoase dedicate dogmelor. Pe de altă parte, erau

aventurierii cărora le era ușor să nu se supună, adepții fanatismului sângeros, ticăloșii pentru care cuvântul revoluție era ca o gumă de mestecat pe care o țineau mereu în gură, un pretext pentru a lupta împotriva plictiselii, un substitut pentru Legiunea Străină. Acesta era peisajul politic care ți s-a arătat odată ce ai depășit șocul de a te simți încătușat de mine și neînțeles de ceilalți, când ai pornit în căutarea unor ajutoare pentru a continua lupta de rezistență împotriva Juntei. Era ca și cum ai fi vrut să discuți despre nemurirea sufletului cu un grup de surdomuți. Totuși ai încercat. Te-ai așezat la telefon și ai început să îi suni pe șefii partidelor față de care mai aveai puțină speranță: socialiștii, comuniștii, republicanii, catolicii de stânga.

— Alo, sunt Panagoulis.

— Cine?

— Panagoulis, Alexandros Panagoulis. Alekos. Aș vrea să vorbesc cu tovarășul Cutărică Cutărescu.

— Despre ce?

— Ei bine... eu... aș vrea... să îl salut.

— Nu este aici, este într-o ședință. Încercați mâine. Nu, nu mâine, e sărbătoare, se dă liber. Peste câteva zile.

— Alo, sunt Panagoulis.

— Taraguli?

— Nu, Panagoulis. Panagoulis Alexandros. Alekos. Aș dori să vorbesc cu

onorabilul Cutărică Cutărescu.

— Vă referiți la domnul ministru.

— Aha! Nu am știut. Da, cu domnul ministrul.

— Domnul ministru nu poate fi deranjat.

— Atunci îi voi lăsa un mesaj, așa mă va suna atunci când va putea.

— Să știți că domnul ministru are lucruri importante de făcut, are probleme foarte grave. Dacă ar suna înapoi pe toată lumea care îl caută...

— Alo, sunt Panagoulis.

— Vorbește mai tare, nu se înțelege nimic. Cine ești?

— Panagoulis, Alexandros Panagoulis.

— De ce, ești un tovarăș?

— Da.

— Ești rus? Ai accent...

— Nu, sunt grec.

— Și ce vrei?

— Aș vrea să vorbesc cu secretarul general.

— Aha, dar dacă ești grec trebuie să contactezi biroul de afaceri externe.

Ori nu erau de găsit, ori te informau că erau foarte ocupați rezolvând problemele umanității, ori te trimiteau la înlocuitorii înlocuitorilor lor. Lucru care nu îți era de niciun folos, în afară de câte o palmă extrem de afectuoasă pe spate.

— Dragă Alekos, dragă Alexandros, ce bucurie să te revăd, ce onoare să te

întâlnesc!

Însă în străfundul ochilor le puteai citi semnele de întrebare: „Ce să mă fac cu ăsta? Cum să mă folosesc de el?” Cât timp fuseseși un condamnat la moarte care urma să fie împușcat, un bărbat în lanțuri, fuseseși perfect: normal! Le oferiseși un pretext ca să joace rolul celor care se implicau la nivel internațional și să provoace un pic de haos. Dar acum, că erai liber, bine hrănit, la adăpost, ce puteau să facă cu tine? Și apoi, ce mai voiai? De ce doreai să te vezi cu liderii? Era mai bine să evite această durere de cap, să o ia pe ocolite, să te obosească în timp ce așteptai să fii primit. În acele zile, numai trei bătrâni te-au ascultat.

* * *

Primul a fost Ferruccio Parri, omul care a condus Rezistența în nordul Italiei. Și faptul că ai vorbit cu el ți-a făcut bine, te-a ridicat pe un val uriaș, care ți-a scufundat dezamăgirile împreună cu refrenul: „Mâine mă duc la Atena, vreau să mă întorc la Atena, hai să mergem înapoi la Atena.” De fapt, în el aveai să găsești o înțelegere profundă, chiar ciudată, dată fiind diferența de vârstă, și nu aveai să te saturi vreodată să îmi povestești despre ziua în care l-ai întâlnit, despre cum te

speriaseși inițial pentru că nu i-ai văzut fața. Pe atunci Parri avea optzeci și trei de ani, avea dureri, și nu știu ce afecțiune a coloanei vertebrale îl făcea să stea îndoit ca un pin înclinat de vânt, și chiar dacă stătea în picioare, nu îi puteai vedea decât pantalonii negri, jacheta neagră și o claie de păr ondulat de culoarea fildeșului. Fața nu. Nefiind mulțumit de acest lucru, cu umorul bătrânilor cărora le place autoironia, își exagera infirmitatea curbându-și spatele mai mult decât era necesar, amânând mai mult decât era necesar momentul în care avea să își ridice capul, arătându-și în cele din urmă fața. Albă și uscățivă, arăta ciudat din cauza mustăților și sprâncenelor de un maro absurd și era luminată de niște ochi care ardeau de sarcasm, precum ochii unui elf obraznic. La fel se întâmplase și în acea zi. Însă imediat sarcasmul i s-a topit în duioșie, iar în timp ce mâinile lui sfrijite s-au ridicat pentru a-ți mângâia obrajii, bărbia și gura, Parri a exclamat:

— Băiatul meu, băiatul meu! Ai făcut bine să pleci din Grecia, ai făcut foarte bine. Acum chiar vei putea organiza lupta, vei putea să o iei de la capăt. Stai jos, băiete, stai aici lângă mine, am atâtea lucruri să te întreb. Și primul este: ce pot face pentru tine? Trebuie să te ajutăm, ești atât de singur.”

De altfel, ți-a făcut bine să vorbești și cu cel de-al doilea bătrân, Sandro Pertini, pe atunci președintele parlamentului. Și cu el aveai să pui bazele unei relații întemeiate pe înțelegere, care avea să dureze până la moartea ta, și aveai să povestești deseori despre ușurarea pe care ai simțit-o când s-a ridicat în picioare și a venit spre tine: mic și slab, agitat, ciudat de asemănător cu tine în ceea ce privea schimbările bruște de dispoziție de la bucurie la proastă dispoziție, identic și în felul în care își ținea și fuma pipa.

— Bravo, Alekos, bun băiat! Ai luat o decizie înțeleaptă să te stabilești în Italia, vom găsi o modalitate bună de a te ajuta să organizezi rezistența armată. După ce am stat mulți ani în închisoare, și eu am făcut la fel. Rezistența armată, da, nu există nicio altă cale.

Vorbea și tot vorbea. Te încuraja și te tot încuraja. Iar valul pe care te aflai creștea și tot creștea. Însă apoi a avut loc întâlnirea cu cel de-al treilea bătrân, Pietro Nenni. Am fost să-l vizităm acasă la el, în Formia, iar valul tău s-a prăbușit dintr-odată, făcându-te să te trezești și aruncând pe plaja conștiinței tale pești morți, alge uscate și gudron. Resturi. Adică realitatea.

Parcă încă îl văd privindu-te din spatele lentilelor sale duble pentru miopie. Nici măcar un mușchi nu i s-a deplasat pentru a mișca acel păienjeniș de riduri care se

întindea de la fața sa acoperită de piele până la capul său mare și chel; nemișcat și greu de citit precum mumia unui faraon, dezamăgit precum un înțelept foarte bătrân, care nu mai era surprins de nimic pentru că deja văzuse totul, cunoscând deja tot ce se putea cunoaște și poate nemaicrezând în nimic. Te-a întâmpinat cu o îmbrățișare lungă și cu un sunet răgușit:

— Alexandros.

Te-a sărutat de două ori, emoționat, însă imediat după aceea s-a așezat pe fotoliul cu spătar înalt, ca pe un fel de tron, și a început să te studieze cu răceala unui savant care analizează la microscop un specimen ce prezintă mult interes. Nu a făcut referire la trecut, la ceea ce înduraseși, și nu ți-a spus dacă era bine sau rău că părăsiseși Grecia, ci ți-a pus întrebări practice și precise. Cât avea să mai reziste Papadopoulos? Cât avea să dureze până când Ioannidis avea să fie eliminat? Avea să fie mai bună sau mai rea schimbarea oamenilor de la putere? Și pe ce procentaj de ofițeri se baza Junta? Iar tu ai stat în fața lui, afundat într-o canapea prea moale, care te jena, și i-ai răspuns cântărind fiecare cuvânt, însă fără entuziasm. Nu aveai chef să îi aduci vești, ci voiai să duci discursul acolo unde te interesa, și până la urmă ai reușit:

— Doar cu rezistența armată este posibil să înfrângem Junta.

— Rezistență armată? a repetat Nenni.

El știa că rezistența armată era imposibilă, dar știa și că nu te-ar fi ajutat dacă ți-ar fi spus-o, așa că a tăcut și te-a ascultat continuând să te studieze. Aveam impresia că alerga după un gând, după o idee care îi scăpa, apoi dintr-odată s-a aprins și a exclamat, întorcându-se către mine:

— Îmi amintește de un băiat din Torino pe care l-am iubit foarte mult, un socialist care a murit în Războiul Civil din Spania. Se numea Fernando De Rosa. De fapt, el era mai mult anarhist decât socialist. Exact ca el. Exact ca el, a încercat un atentat care a eșuat, împotriva prințului Umberto de Savoia, când Umberto s-a dus la Bruxelles ca să se logodească cu Maria José. L-a împușcat și a ratat. Apoi a venit în Spania și s-a alăturat armatelor de luptători și s-a dus pe front: direct. A murit aproape instant: un glonț în cap. Era 1936. Da, seamănă cu De Rosa, deși De Rosa era blond și avea ochii albaștri, avea același aer visător și sumbru și aceeași nerăbdare, același curaj și aceeași puritate.

Mi-ai șoptit, în timp ce pata cât o cireașă de pe pometele tău stâng s-a inflamat și s-a înroșit, devenind purpurie și înroșindu-ți urechile:

— Ce spune?!

— Spune că semeni cu Fernando De Rosa, un socialist sau mai degrabă un

anarhist care a murit în războiul spaniol. L-a iubit foarte mult.

— Anarhist?

Am simțit că ai fi vrut să îi răspunzi ceva, însă marele bătrân a continuat să vorbească: despre utopie, despre realism, despre îndoială.

— De exemplu, acea îndoială care ne cuprinde când ne întrebăm dacă au dreptate oamenii ca tine și ca De Rosa sau cei ca el care acționează în numele bunului-simț și al rațiunii; acea îndoială care ne chinuie când inteligența otrăvește optimismul voinței și când realizăm că oamenii nu corespund ideii de om, că poporul nu corespunde ideii de Popor, că socialismului nu îi corespunde ideea de socialism și când se dovedește că a fi lucid înseamnă a fi pesimist.

Aici s-a oprit și a zis:

— Dar vei avea timp și tu să meditezi asupra acestor lucruri, acum că ești în exil. Apropo, să știi că și eu am fost în exil pe timpul fascismului. Treisprezece ani! În exil la Paris și în sudul Franței, la Auvergne.

A fost prima dată când cineva a folosit cuvântul exil făcând referire la tine. Nimeni nu îl pronunțase în acele zile. Exil. Nimeni nu rezumase atât de clar, cu atâta candoare, realitatea prezenței tale în Italia. Exil. Și nu exista vreun concept sau vreun cuvânt pe care să îl urăști mai tare. Exil. Ți-

am căutat pe ascuns ochii. Erau plini de durere, de umilință și de furie; închis în tine, rănit mortal, nici măcar nu ai mai ascultat numele și adresele pe care Nenni ți le-a dat. Oameni care te-ar fi putut ajuta, cel puțin așa spera. Și aproape imediat ai șoptit că era târziu, că trebuia să plecăm. Așa că am plecat. Ai dormit pe parcursul întregii călătorii de întoarcere la Roma. Sau te-ai prefăcut că dormeai? Pentru că atunci când am ajuns la hotel ți-ai deschis brusc pleoapele, ai coborât repede din mașină, ai alergat repede la lift și după cinci minute un țipăt a zguduit cele trei camere:

— Biletul meu!

Am alergat în cameră și toate hainele noastre erau aruncate pe jos, pe scaune, pe pat: fiecare geacă, fiecare pereche de pantaloni, cu buzunarele întoarse pe dinafară. Erau deschise și gențile mele, iar hârtiile mele erau împrăștiate peste tot: parcă trecuse un ciclon. Te-am privit uimită:

— Biletul? Ce bilet?

— Biletul meu de întoarcere! Era dus-întors, da sau nu?

— Da, era dus-întors. De ce?

— Pentru că mi-am pierdut biletul de întoarcere! Unde este?!?

— Liniștește-te, nu se poate să se fi pierdut. L-ai ținut în portofel și era atât de

bine pus, încât nu ar fi putut să alunece. Caută-l mai bine, hai să îl căutăm din nou.

— L-am tot căutat! Nu este nicăieri!

— Nu îți face griji, îl vei găsi. Oricum, momentan nu ai nevoie de el, doar nu trebuie să gonești spre Atena.

— Ce ai spus?

— Am spus că momentan nu ai nevoie de el și că nu trebuie să gonești spre Atena.

— Am înțeles! Tu l-ai luat! Mi l-ai furat! Mi-ai furat biletul de întoarcere! Ca să mă împiedici să plec! Pentru a mă ține aici, în exil! Vrei să fiu în exil! În exil!

— Eu nu am furat nimic. Dacă ți-ai pierdut biletul, nu trebuie decât să informezi compania aeriană și îți vor da o copie. Eu nu te țin în exil, ești liber să pleci imediat.

Apoi, indignată, m-am închis în cealaltă cameră și abia dimineață am observat că nu ai venit la culcare. Ai dormit pe jos, îmbrăcat.

— Pentru că așa doarme un om aflat în exil și nu în vacanță. Ba mai mult, un om sătul de el însuși, care trebuie să se regăsească.

Părea să îți pară rău, păreai să fii epuizat. Te-am iertat. Dar acel bilet nu avea să mai apară vreodată și nu aveam să aflu niciodată dacă îl pierduseși cu adevărat sau dacă puseseși în scenă acea comedie histrionică, poate după ce l-ai distrus, pentru a înăbuși impulsul de a

alerga la aeroport și de a te întoarce imediat la Atena. Lucru care, ca de obicei, pe de o parte ți-l doreai, pe de alta, nu.

* * *

Toscana este frumoasă toamna. Poți merge de-a lungul unor cărări cu parfum de ciuperci și de drobiță, poți asculta sunetele vântului care bate dinspre dealurile mărginite de chiparoși și de brazi, poți pescui țipari în râpele în care pârâul se prăvălește peste pietrele alunecoase, acoperite de mușchi, poți merge la vânătoare de iepuri și de fazani printre peticele de iarbă neagră[1]; când vine vremea recoltei, strugurii violet se umflă printre frunzele dense de viță și smochinele atârnă dulci de ramurile pline de cinteze și de ciocârlii, iar în păduri frunzele strălucesc aurii și portocalii, dând foc verdelui monoton al verii. Dacă ești sătul de tine însuți și trebuie să te regăsești sau să lași în urmă îndoielile, nu există un loc mai potrivit decât Toscana pe timp de toamnă, așa că ți-am spus:

— Hai să mergem în Toscana!

Ai acceptat, și casa cea veche de pe deal nu a fost niciodată mai fermecătoare decât în acea toamnă. Iedera o înfășurase în văpăi roșii, care urcau până la ferestrele de la etajul al doilea și până la crenelurile

turnului, trandafirii înfloriseră pe neașteptate într-o răzvrătire primăvăratică; la fel făcuse și glicina, care răbufnea de pe balustrada terasei în cascade de un albastru-deschis. Arbustul de frăguțe din fața capelei înflorise și el, mierlele se aruncau cu lăcomie asupra fructelor de pădure purpurii, iar nuferii pluteau albi și minunați în fântână. Însă tu le-ai aruncat o privire indiferentă și apoi te-ai închis într-o stare care excludea orice formă de interes sau de curiozitate. Zile în șir aproape că nu ai ieșit deloc din starea aceea. Nu te-ai băgat niciodată printre rândurile de viță ca să culegi vreun bob de strugure, nu te-ai dus niciodată în pădure pentru a respira aerul cu parfum de dobriță sau pentru a admira peisajul din vârful coastei. O singură dată te-ai forțat să ieși la treizeci de metri dincolo de poartă pentru a descoperi cu surpriză că nucile se coc într-un înveliș verde numit teacă, iar castanele se coc într-un înveliș plin de țepi; și altă dată ai coborât în grădină pentru a observa cu groază că în fântâna cu nuferi erau pești și ca să mă întrebi dacă în capelă se aflau oameni morți. Dar ceea ce mă nedumerea cel mai tare era faptul că deși casa era foarte mare, plină de scări și de uși care trebuiau deschise, de camere care trebuiau să fie descoperite, de obiecte care trebuiau să fie privite și de cărți care trebuiau să fie citite, tu stăteai mereu în

aceeași cameră, dormind cu obloanele trase și cu lumina aprinsă. Când nu dormeai, mergeai dintr-o parte în alta, iar și iar, făcând aceiași trei pași înainte și aceiași trei pași înapoi, te jucai cu komboloi-ul sau ascultai muzică plutind într-o stare de letargie.

— Te simți rău, Alekos?

— Eu? Eu nu mă simt rău.

— Atunci de ce nu ieși, de ce ții mereu obloanele trase și lumina aprinsă? Oprește lămpile și lasă soarele să intre!

— Nu, soarele nu. Mă deranjează, mă distrage.

— Dar chiar de asta ai nevoie! Haide, hai să facem o plimbare!

— Nu, plimbare nu, mă obosește. Hai să rămânem aici, vino aici lângă mine!

— Dar, Alekos, a trăi așa este la fel cu a trăi în închisoare!

— De aceea îmi place. Nu ți-am mai spus cât de liber este omul la închisoare? Trândăveala îi permite să reflecteze cât vrea, izolarea îi permite să plângă sau să râgâie sau să se scarpine cât vrea, în schimb, în lumea liberă poate reflecta doar cât îi permit pauzele oferite de ceilalți. Iar să plângi este o slăbiciune, a râgâi este vulgar și a te scărpina este nepoliticos.

— Deci asta faci tu aici: plângi, râgâi și te scarpini?

— Nu. Eu lucrez aici.

— Lucrezi?! Ce lucrezi?

— Gândesc.

— Nu gândești, ci dormi.

— Te înșeli.

Nu reușeam nici măcar să te mai enervez. Precum norii împrăștiați de o rafală bruscă de vânt, stările tale de iritare dispăruseră. La fel și crizele de angoasă și cele de furie. În locul lor apăruse o stare de abulie, o lene tăcută, care mi se părea ca abulia, din care ieșeai doar în intervale precise, având solicitări precise. De exemplu, la ora prânzului și la ora cinei când te așezai la masă și mâncai cu poftă, beai cu plăcere, ba chiar și glumeai:

— Să cântăm împreună: „Ah, dacă marea ar fi vin, iar dacă munții ar fi din brânză pecorino!”

Sau când priveai printre crăpăturile de la fereastra ta căutându-l pe Lillo, un câine vagabond, negru și rebel, și vedeai că era legat, te grăbeai să îl dezlegi:

— Nici măcar un câine nu se ține în lanțuri! Du-te, Lillo, fugi!

Sau după cină, când încercai să îți amintești poeziile pe care le salvaseși la Boyati în depozitul memoriei tale și, încordat de efort, cu ochii pe jumătate închiși și încruntați, păreai să le urmărești ca pe niște licurici în întuneric. De fapt, imediat ce un vers îți revenea în minte, strigai de bucurie ca un copil ce tocmai a găsit un licurici în întuneric:

— Am găsit-o, am găsit-o!

Apoi le traduceam și ne certam pentru că voiai să folosești cuvinte care nu existau în italiană:

— Acest cuvânt nu există, dacă nu există, îl inventez eu.

Iar certurile se transformau în mici lupte, care se atenuau noaptea când mă căutai pe sub plapumă. Dar și acestea erau ca niște mici scântei furate din praful inerției, iar dimineața reîncepea leneveala apatică în pat, plimbarea indolentă prin camera cu obloanele trase și cu lumina aprinsă.

— Măcar deschide obloanele și lasă soarele să intre!

— Nu.

— Ieși din casă, mișcă-te puțin!

— Nu.

— Vrei o carte, vrei să citești?

— Nu.

— Dar ce faci aici pe întuneric?

— Muncesc.

— Ce muncești?

— Gândesc.

— Nu gândești, dormi!

— Te înșeli.

Așa că, în cele din urmă, nedumerirea mea s-a transformat în nepăsare și m-am îndepărtat spunându-mi că nu puteam să îți dedic fiecare minut al existenței mele, analizând metamorfozele tale și ciudățeniile tale; în plus, eu chiar lucram, cu o grabă convulsivă am terminat o carte

pe care o lăsasem neterminată ca să vin la Atena și mi-a fost greu să accept ideea că acea trândăvie îți hrănea ingeniozitatea. Uneori îmi făceam griji pentru că observam lucruri alarmante. De exemplu, poeziile pe care le pescuiai din puțul memoriei erau aproape toate despre moarte. „Când învii morții în gând,/ nu uita că și ei au trăit/ plini de vise și de speranțe,/ la fel cum trăiesc acum cei vii./ Pe același drum pe care mergi tu au trecut și ei,/ și în timp ce mergeau, nu se gândeau la mormânt...” Sau: „Totul este mort/ și să nu crezi că sunt vii/ acele lucruri pe care le vezi că se agită./ Vântul târăște gunoaiele,/ le face să se miște,/ dar doar le mută,/ nu le dă viață./ Tot ceea ce vezi că se agită/ este mort./ Sunt lucruri moarte,/ moarte și care încă suferă...” De parcă acest lucru nu ar fi fost suflcient, mai era și acea melodie care te obseda, un cântec plin de vivacitate, însă trist, cu un refren care părea un suspin, pe care îl ascultai fără a te sătura de el; aveai buzele îndoite într-o grimasă despre care nu îmi era clar dacă era ironică sau îndurerată. Când te-am întrebat de ce îți plăcea atât de mult, mi-ai răspuns:

— Pentru că spune ceva ce nu trebuie să uit.

— Ce?

— *I zoì ine micrì. Polì, polì, polì micrì.* Viața e scurtă. Foarte, foarte, foarte scurtă.

Până la urmă am realizat că și înțelegerea dintre tine și Lillo era una legată de moarte. Am devenit convinsă de acest lucru în ziua în care aproape că a ajuns sub o mașină pentru că tu l-ai dezlegat, iar între noi a început o ceartă:

— De ce l-ai dezlegat?! Nu din răutate îl țin legat! Tu nu vezi că urăște mașinile și că aleargă spre ele să le muște atunci când este dezlegat? Vrei să moară strivit de o mașină?!

Răspunsul tău a fost:

— Dacă vrea să moară strivit de o mașină, este dreptul lui. Nu îi poți nega acest drept. Dragostea nu înseamnă să pui în lanțuri oamenii care vor să lupte și care sunt gata să moară pentru asta, dragostea înseamnă să îi lași să moară așa cum aleg ei. Iată un alt adevăr pe care nu reușești să îl înțelegi.

Apoi te-ai întors și încet, cu pași greoi, ai plecat spre turnuleț, unde ai rămas treaz până târziu, ascultând tăcerea cântată de greieri. Ca un ascet captivat de contemplarea sinelui.

Și totuși, în zilele acelea Atena fierbea. Iar tu știai acest lucru. Chiar în săptămâna în care am venit la țară, mii de manifestanți au mărșăluit pe străzi și prin piețele orașului strigând „Jos tiranii, jos cu Papadopoulos!”, iar aproape de templul lui Zeus ciocnirile cu poliția au fost foarte violente: pietre, cocktailuri Molotov. Poliția

a tras focuri de armă și zeci de manifestanți au fost răniți, iar zeci și zeci de persoane au fost arestate. Aveau să urmeze noi procese și noi condamnări. De asemenea, știai că manifestanții îți strigaseră numele, folosindu-l, în sfârșit, fără teamă. Și atunci de ce stăteai ca un Sfinx, nemișcat și ascultând tăcerea cântată de greieri, ca un ascet captivat de contemplarea propriului eu? De ce te închiseseși în acea izolare întunecată din care evadai doar pentru a mă iubi pe sub plapumă sau pentru a-mi reaminti că viața era scurtă, foarte, foarte, foarte scurtă? Începuseși să rupi lesa cu care te legasem ca să te împiedic să ajungi sub roțile unei mașini sau sufletul tău era atât de obosit încât acceptase lanțurile și nici măcar nu mai reacționa la chemarea celor care luptau strigându-ți numele? Trebuia să găsesc răspunsul sau, de fapt, pe cineva căruia să i-l oferi. Și chiar în acel moment, cu acea logică inexplicabilă, care desface deseori nodurile vieții, la casa de pe vârful dealului a sosit un bărbat de cincizeci de ani cu fața docilă și precaută, care părea educat și vorbăreț, și care avea ceva liniștitor în ochii săi plini de răbdare și poate și de bunătate. Se numea Nicola și era cel care, pe vremea când erai la Politehnică, adică pe vremea când te-a cuprins pasiunea pentru politică, a fost prima persoană sedusă de persoana ta și

care ți-a încredințat diverse sarcini în fruntea tineretului socialist pe care îl prezida. Era totodată cel pe care veniseși să îl cauți în Italia, după ce ai plecat din Cipru cu pașaportul fals al lui Giorkatzis, și cel care crezuse cel mai mult în tine în perioada în care pregăteai atentatul, devenind consilierul și protectorul tău, împărtășind cu tine foamea, amărăciunea și așteptarea zilei în care aveai să așezi bombele pe drumul dinspre Capul Sounion. Îmi vorbiseși despre el de multe ori, de fiecare dată cu un respect care se învecina cu deferența, chiar dacă îți plăcea să scoți în evidență aversiunea lui față de risc și meticulozitatea lui pedantă, cu batista lui albă, pliată perfect, care ieșea din buzunarul sacoului său albastru; întotdeauna te întristai pentru că nu apucaseși să îl revezi deoarece locuia la Zürich.

— Nicola este singurul în care am încredere pentru că el este singurul care mă cunoaște.

Astfel, a ajuns, iar sosirea lui a deschis ușile închisorii tale și a rupt barajele stării tale de abulie. Deodată ai ieșit afară să te plimbi pe câmpuri și prin pădure, ai descoperit nevoia de soare și ai reînviat, dobândind o locvacitate atât de puternică, încât starea de iritare care mă cuprinsese a dispărut. Dar imediat ce l-am întrebat

despre ce îi tot vorbeai, mi s-au înmuiat picioarele de consternare.

— Nebunii. Pure, simple și autentice nebunii. Despre reîntoarceri clandestine, atacuri asupra cazărmilor, rezistență armată: de unul singur. Spune că nici aici nu-l ascultă nimeni, că nu-l ajută nimeni, că doar trei bătrâni l-au primit și că, prin urmare, va face totul singur, iar dacă va fi omorât, asta este. Dar ce planuri precise are, gândite până la cele mai mici detalii!

— Dar când le-a proiectat, domnule Nicola? Unde?

— Unde? În această casă, zilele acestea, în timp ce dumneavoastră vă gândeați că el doarme sau se joacă cu komboloi-ul. În schimb, a lucrat la modul serios, și-a planiflcat nebuniile cu rigoarea unui matematician. Aceasta e metoda lui, întotdeauna a fost.

— Am crezut că se gândește la moarte: vorbea mereu despre moarte.

— Bineînțeles: fiecare dintre aceste planuri, realizate fără un partid, fără o organizație care să îl susțină, este o sinucidere. Iar el știe asta. Întoarcerea sa în Grecia acum ar fi o sinucidere. Îl consideră instigatorul revoltelor și... l-ar ucide ca pe un câine.

— Să se întoarcă acum în Grecia?

— Da, s-a hotărât să se întoarcă pe 17 noiembrie: de aniversarea condamnării sale la moarte.

— Fără să îmi spună!

— Evident.

— La Atena nu avea secrete față de mine.

— La Atena nu înțelesese că dumneavoastră aveți ca scop doar să îl țineți în viață, să îl țineți în siguranță. Acum a înțeles acest lucru, iar în ziua în care va pleca, o va face pe neașteptate. Va ieși spunând că merge să cumpere un pachet de țigări și, de fapt, va merge în Grecia. Sau va provoca o ceartă pentru a se preface că e jignit, pentru a da sens evadării sale și... peste câteva ore va debarca la Atena cu un pașaport fals.

— Nu are unul.

— Va găsi, va găsi.

— Ați încercat să îl descurajați?

— Sigur că da. I-am amintit că nu este de ajuns un miel gata de sacrificiu, i-am explicat motivele pentru care revoltele din prezent nu vor duce la nimic și vor fi înăbușite într-o baie de sânge, i-am spus că istoria nu se repetă și că astăzi rolul său s-a schimbat: că trebuie să exploateze popularitatea pe care o are și să acționeze din străinătate. Dar dacă îl sfătuiești să facă un lucru, atunci nu îl face, dacă îl sfătuiești să nu îl facă, chiar atunci îl face, iar a-l descuraja nu face decât să-l încăpățânеze. Există doar un mod de a-i abate atenția de la o idee: a-i insinua o altă idee, pe care să o considere ca fiind a sa și

a-l provoca să o pună în aplicare. Cum ați reușit să-l aduceți în Italia?

— Cam tot așa.

— Încercați din nou, atrageți-l spre un nou motiv de încăpățânare, duceți-l departe.

* * *

Să îți distrag atenția de la o idee, să te atrag într-un nou motiv de încăpățânare, să te duc departe, cât mai departe posibil. Dar unde? De cealaltă parte a globului, în America! I-am spus că aveam să o fac. Însă, în timp ce îi spuneam acel lucru, nu am ținut cont de o realitate. Există un lucru pe care teribilul Leviatan[2], marele monstru autodeclarat campion al democrației, America, îl avea în comun cu tiraniile de stânga și de dreapta. Și acest lucru era acel stat puternic, arogant, nemilos, susținut de legile sale maniacale, de regulile sale care mutilau, de interesele sale nemiloase, de teama sa, ba chiar de ura sa pentru creaturile care nu reprezintă marea masă, pentru persoanele care nu corespund unui tipar exact sau unui cod de conformitate sau unei religii. Pentru cei care sunt doar niște outsideri și atât. Outsiderul nu iese și nu intră, nu i se dă pașaport ca să părăsească granițele tiraniei, dar nici viză ca să treacă de granița marelui monstru, al

campionului autodeclarat al democrației. Tocmai pentru că este singur, pentru că nu are un partid sau o ideologie care să îl susțină, deci nicio putere care să garanteze pentru el. În mod paradoxal, disidenții care părăsesc Uniunea Sovietică nu sunt doar niște outsideri și atât: sunt susținuți de o cazuistică, de doctrina celor aflați de partea opusă a baricadei, adică reprezintă un avantaj pentru Leviatan deoarece sunt ca o marfă de schimb, ca o monedă numai bună de cheltuit în numele echilibrelor mondiale. Eu îți dau un Corvalan și tu îmi dai un Bukovski. Eu îți dau înapoi spionii X sau Y și tu îi dai drumul unui Soljenițîn. Nu pentru că aș face o prioritate din a-l ține în siguranță, ci pentru că creierul lui mă ajută să demonstrez că tu ești rău și că situația sa este emblematică. Însă pe un Don Quijote, care nu este de niciun folos niciunei puteri, care nu este convenabil pentru niciuna dintre baricade, care enervează pe toată lumea, care nu aparține niciunui conformism și niciunei organizații, care merge să pună o bombă cu taxiul condus de verișorul său și care, în consecință, acționează doar în conformitate cu moralitatea sa, cu fantezia sa și cu visele sale nebunești, pe el cine îl susține? Ce stat garantează pentru el, intervine pentru el, ce putere politică îl susține? Oare e susținut de o cazuistică, oare poate fi folosit ca marfă de schimb, ca

o monedă numai bună de cheltuit în numele echilibrelor mondiale? În absența schimbului, trebuie să înțelegeți că Leviatanul ar trebui să trateze direct cu el. Iar Leviatanul nu tratează cu indivizi, mai ales cu indivizi care nu se încadrează în tipar. Tratează cu alte state, cu alte doctrine, cu alte religii, cel mult cu partide care reprezintă un stat în stat. Și mai bine, dacă sunt partide aflate de cealaltă parte a baricadei. Dacă nu ești cel puțin comunist, dragul meu, America nu te vrea. Comunist sau fascist, socialist sau budist, pe scurt, un *-ist* care ascultă de o autoritate preexistentă, un om al maselor, care să fie ușor de definit, ușor de clasificat, previzibil, cu valoare comercială, nu o particulă aberantă care se reprezintă doar pe ea însăși, care nu corespunde unui anumit dosar pe computer, astfel încât, atunci când pui întrebări despre el, ți se blochează calculatorul. Pentru Theodorakis era loc în America: de vreme ce era comunist, adică ușor de definit, ușor de clasificat și având pe cineva care să gireze pentru el, mai mult, era un muzician cunoscut mulțimilor, iar acest lucru fusese luat în calcul în luarea deciziei, lui i se dăduse permisiunea de a intra în America... Și, fără a-mi aminti de toate aceste lucruri, fără a ține cont de această realitate și mai ales distrasă de iluzia eternă că Leviatanul este în adâncul

sufletului un monstru binevoitor, care nu uită niciodată că s-a născut din niște proscriși, din niște outsideri, nici nu m-am gândit că ție aveau să îți refuze viza: m-am gândit doar la cum să te fac să o soliciți.

— Alekos, trebuie să plec în America. Voi fi plecată două sau trei săptămâni.

— În America?! Două sau trei săptămâni?

— Da, din păcate. Păcat că nu poți veni cu mine. Nu în vacanță, să ne înțelegem, ci să cunoști oameni, ca să cauți sprijin.

— Sprijin în America? Cu un președinte care se numește Nixon și cu un ministru de Externe care se numește Kissinger, și cu o CIA care l-a predat pe Pinochet în Chile sau care a făcut ca Allende să fie ucis? Poate că ai uitat cine l-a ajutat pe Papadopoulos, cine îl protejează, cine are cel mai mare interes ca să-l vadă acolo unde e?

— Nu, Alekos, nu, dar America nu e făcută doar din Nixoni sau Kissingeri sau din CIA. Cunosc mai mulți rebeli în America decât în Europa. Și fie că îți place sau nu, trebuie să recunoști: o grămadă de idei se nasc acolo.

— Și tot acolo mor mai repede decât în alte părți. Acei rebeli nu contează deloc, nu pot realiza nimic, nu pot afecta deloc deciziile Nixonilor și Kissingerilor și ale celor de la CIA. Nu pot împiedica războaiele nedrepte, alianțele murdare, epurările sau vânătoarea de vrăjitoare.

— Bine, dar unii membri ai Congresului s-au comportat corect când tu ai fost condamnat. Și l-au convins pe Johnson să vorbească cu Papadopoulos ca să nu fii împușcat.

— Hm!

— Ca să nu mai vorbim de Organizația Națiunilor Unite, care se află în America, iar la ONU se află U Thant, care a intervenit cu mai multă putere decât oricine altcineva.

— Hm!

— Există, de asemenea, mulți greci în America. Gândește-te, șapte sute de mii la New York, șapte sute de mii la Chicago, trei sute de mii la San Francisco, cel puțin două sute de mii la Washington. Ca să nu mai vorbim de celelalte orașe. Sunt mai mulți greci în America decât în Italia, Germania și Elveția puse laolaltă.

— Și ce dacă? Grecii din Italia, Germania și Elveția sunt încă greci, vorbesc limba greacă și le pasă de Grecia. Grecii din America sunt deja americani, nu vorbesc greaca și nu le mai pasă de Grecia.

— Te înșeli. Sigur că vorbesc limba greacă. Chiar și tinerii. Florarul meu din New York este un grec care vorbește limba greacă. Chelnerii de la restaurantul de lângă florărie sunt greci și vorbesc limba greacă. Și dacă ai fi venit în America, te-aș fi dus să cunoști o grămadă de studenți greci care vorbesc limba greacă, care sunt

dușmani ai Juntei. Și apoi te-aș fi dus la senatorii și la deputații care s-au luptat pentru tine. Și la U Thant, și la alți prieteni de la ONU. Și ai fi vorbit la universități. Și la televiziuni și...

— Dă-ți seama... să lase ei un tip ca mine să vorbească la televizor.

— De ce nu? America este o țară care primește pe oricine, inclusiv pe cei care o critică.

— America e ca un elefant care își poate permite orice lux, chiar și luxul toleranței. Și dacă o critici, nu simte nici măcar un gâdilici, iar dacă aude o critică, râde de ea de parcă ar fi gâdilată la axilă. Trecând peste faptul că eu nu sunt un critic al Americii, ci sunt un obstacol pentru ea. Am încercat să îl omor pe unul dintre protejații săi, îți amintești? Când vine vorba de obstacole, elefantul nu glumește: copleșește și strivește.

Ei bine, te adusesem până aici, acum nu mai rămânea decât să arunc adevărata momeală. Am aruncat-o:

— Dar tu ai merge în America?

— De ce?

— Pentru că foarte mulți nici nu concep ideea de a merge acolo, de a-i cunoaște cultura, oamenii. Ar avea impresia că trădează mergând acolo; și mai e și maniheismul...

Am simțit că am atins o coardă sensibilă. Ți-ai încruntat fruntea:

— Ce înseamnă maniheism?

— Înseamnă să împarți lumea în două, să împarți viața în două: pe de o parte, binele, iar pe de alta, răul, pe de o parte, frumosul, iar pe de alta, urâtul. Pe scurt, în alb și negru.

— Hm! Fanatism.

— Da.

— Dogmatism.

— Da.

— Doar nu vrei să spui că și eu sunt așa?

— Nu, dar...

— Dar ce?! Oare îndrăznești să te gândești că în mine există cortine de fier? Și cine spune că nu aș merge în America? O să mă duc în America, în Rusia, în China, la Polul Nord sau oriunde este ceva de învățat! Oriunde va fi cineva dispus să mă asculte! Și cine spune că nu pot să merg?!

A funcționat. Doamne, chiar a funcționat.

— Nimeni nu a spus asta, Alekos. Dar nu ai viză și...

— Viza se solicită, se poate lua. Unde se solicită? De unde se poate lua?

— Dar... Nu știu... De obicei nu durează mai mult de zece minute la consulatul de la Milano.

— Bine. Fă-ți bagajele!

— Bagajele?

— Da, să mergem la Milano.

— La Milano?

— Da, apoi în America. Vreau să văd elefantul. Vreau să-i întâlnesc pe acei senatori, pe acei deputați, pe acei chelneri și acei tineri care vorbesc limba greacă. Și pe U Thant. Și pe acel florar. Și pe oricine este dispus să mă ajute puțin. Va fi o călătorie foarte utilă, oare cum de nu m-am gândit la asta mai devreme?

La Milano nici măcar nu ai vrut să intri în hotel, atât de nerăbdător erai. Pentru că în curând avea să fie ora cinci după-amiază, ora la care se închideau birourile, așa că am lăsat bagajul la recepție și am fugit imediat la consulat unde oficialul de serviciu ne-a primit în fața steagului Leviatanului, care s-a născut din proscrișii și din outsideri, motiv pentru care uităm mereu că astăzi este ceva diferit și așa mai departe. Funcționarul de serviciu era un tip blond cu fața pistruiată și cu un năsuc delicat, având titlul de viceconsul afișat pe birou. Se numea Carl Mac Cullum și părea iritat, așa cum sunt cei pe care îi prinzi chiar în momentul în care ar trebui să se grăbească spre casă ca să se odihnească după o zi petrecută fără a face nimic. Pentru a nu pierde timpul, ți-a cerut să completezi în grabă formularul în care erai întrebat dacă erai comunist și dacă credeai în Dumnezeu, apoi ți-a pus ștampila pe pașaport și a scris datele tale personale, data eliberării și data expirării vizei. Și era pe punctul de a semna când

secretara sa a exclamat, privindu-te afectuos și matern:

— Bietul de tine, se vede ai suferit în ultimii ani!

El și-a ridicat imediat stiloul, te-a examinat cu suspiciune și a zis: *Why? Where have you been in these years?*[3]

— Vrea să știe unde ai fost în ultimii ani.

Am tradus fiind puțin surprinsă. De fapt, deja scriseserăm răspunsul în formular.

— Spune-i!

— I-am spus, dar el nu a înțeles.

— *Boyati? What is Boyati? Is it a clinic, a hospital?*[4]

— Vrea să știe dacă Boyati este o clinică sau un spital.

Am tradus, având vaga presimțire că încrederea mea în Leviatan era pe punctul de a fi din nou călcată în picioare și de data aceasta pe socoteala ta. În schimb, tu ai zâmbit, amuzat și neștiutor. Nici măcar nu ai bănuit că lucrurile mergeau prost: probabil că fusesem foarte convingătoare când ți-am expus virtuțile marelui Leviatan care primește pe oricine, chiar și pe cei care îl critică.

— Spital? Nu, nu aș spune că e un spital. Nu e chiar un spital.

El a înțeles.

— *Not exactly? What do you mean by saying not exactly?* [5]

— Vrea să știe ce înseamnă *nu chiar*, am tradus pe măsură ce presentimentul meu se intensifica.

— Înseamnă că Boyati este o închisoare, o închisoare militară. O groaznică închisoare militară, ai răspuns cu un alt zâmbet amuzat și neștiutor.

Stiloul blondușului a căzut cu o mică bufnitură:

— *A prison?! A military prison?! Why have you been in a prison, a military prison?!* [6]

— Vrea să știe de ce ai fost la închisoare, la o închisoare militară.

Zâmbetul ți-a dispărut, iar vocea ți-a devenit răgușită.

— Spune-i.

I-am spus:

— Domnule viceconsul, acesta este Alexandros Panagoulis. Eroul rezistenței grecești.

— *Greek resistance?! What resistance? Resistance for what? Against whom?* [7]

— Vrea să știe ce rezistență, rezistență pentru ce, împotriva cui.

Vocea ta a devenit și mai răgușită.

— Spune-i să-mi înapoieze pașaportul.

— Fără viză?

— Fără viză.

— Bine. *Will you please...*

Dar înainte să pot termina propoziția, pașaportul a dispărut în interiorul unui sertar.

— *Sorry, I cannot sign it. Nor can I give it back to you.*[8]

M-am uitat la tine. Palid la față, îl priveai cu ochii atât de împietriți din cauza uimirii, încât pupilele tale arătau precum pupilele unui orb.

— Ce a spus?

— A spus că nu îl poate semna și că nici nu ți-l poate returna.

— Spune-i că nu are dreptul, el, un american, să pună sechestru pe un pașaport grec în Italia. Spune-i că, dacă nu mi-l va da înapoi, îl voi lua înapoi.

Am tradus, adăugând puțin de la mine, și anume că asta se numea delapidare și că se pedepsea cu închisoarea, că aveam să îmi sun avocații, ambasada americană și poliția și că avea să ajungă la închisoare, fără imunitate diplomatică; însă lucrul acesta a reușit doar să îl arunce într-o panică de nedescris. Nu, s-a bâlbâit el, nu, nu putea, nu ar fi trebuit, deja avea ștampila, nu, ce greșeală îngrozitoare, Dumnezeule, ce greșeală de neiertat, ce dezastru teribil, era vina lui, dar cum putea să o repare, Doamne, nu, nu, nu. Între timp, a început să tremure. Știi acel tremur convulsiv care îl apucă pe iepure când te apropii de cușca lui și, mort de frică, cu inima zvâcnindu-i sub blană,

neștiind ce să facă, unde să meargă sau cum să se apere, sărind ca nebunul dintr-o parte într-alta a cuștii și agățându-se de gratii cu lăbuțele încordate?! Și iată-l închizând sertarul cu cheia și ascunzând cheia în buzunarul interior al jachetei ca să nu cumva să încercăm să o luăm, iată-l punând mâna pe telefon și așezându-l în poală, ca să nu sunăm într-adevăr avocații, ambasada sau poliția, apoi mutându-l de pe genunchi pe o măsuță de cafea, apoi luându-l de pe măsuța de cafea și încercând să îl bage într-un alt sertar, în care nu a încăput, astfel încât l-a scos și de acolo și i l-a încredințat secretarei care încerca în van să îl calmeze:

— Domnule viceconsul, nu vă enervați așa, ștampila fără semnătură nu are nicio valoare.

Însă nu a folosit la nimic, iar agitația aceea grotescă a continuat, îmbogățită cu rugăminți adresate milostivului și puternicului Domn: *Oh, mercyful Lord; oh, mighty Lord.*[9] Dintr-odată s-a ridicat ca să meargă la superiorul său, ca să îi mărturisească crima comisă și ca să îi ceară sfatul, iar când s-a întors era aproape liniștit.

— *Are you a comunist?* [10]

— Nu, nu sunt comunist, i-ai răspuns.

— *Do you belong to any party?* [11]

— Nu, nu aparțin niciunui partid, i-ai răspuns.

Nicio marfă de schimb. Nicio monedă numai bună de cheltuit în numele echilibrelor mondiale. Niciun dosar care să fie introdus în computer. Nicio autoritate preexistentă sau vreo ideologie, nicio putere care să garanteze pentru tine. Într-adevăr? Într-adevăr. În acest caz, pentru a-ți returna pașaportul, trebuia să ceară aprobarea guvernului grec.

— A cui?!

— A guvernului grec.

M-am uitat din nou la tine. Disprețul care mai devreme te amorțise s-a transformat într-o mânie întunecată, înfricoșătoare. Te-ai ridicat. Ți-ai întins brațul drept și ai întins degetul arătător până când i-a atins nasul:

— Americanule, dă-mi înapoi pașaportul! Imediat!

— *But then... I must cancel... the stamping...*

— Spune că în acest caz trebuie să anuleze ștampila.

— Spune-i că își poate anula și coaiele, dacă are așa ceva.

— *Mr. Panagoulis says that you may cancel your balls too, if you have them.*[12]

Imediat a reapărut cheia ascunsă în buzunarul interior al jachetei. Sertarul s-a deschis, pașaportul a ajuns în lăbuțele iepurelui care a anunțat pe un ton

sugrumat că trebuia să îi acorde superiorului său un minut, că nu trebuia să îți faci griji, pentru Dumnezeu. Iar când ți-ai recuperat pașaportul, pagina ștampilată era pătată de o pată mare și neagră. De cele nouă litere care în limba engleză alcătuiesc cuvântul anulat: *cancelled*. Un om singur echivala cu „anulat”, *cancelled*.

Anulat și calomniat. De fapt, a doua zi i-am scris ambasadorului Leviatanului, un anume Volpe, căruia italienii îi spuneau Golpe[13]. Iar el, în loc să se scuze, i-a cerut unei anume Margaret Hussman, consul la Roma, să răspundă. După ce această doamnă Margaret Hussman, consul la Roma, a analizat cu atenție problema, ne-a spus că domnul ambasador ținea să ne informeze că viceconsulul, domnul Carl Mac Cullum, se comportase mai mult decât corect și că, în virtutea reglementărilor 212(a)9, 212(a)10, 212(a)28 F (ii) din *Immigration Nationality Act*[14], viza ta fusese refuzată. Acea foaie extrem de nepoliticoasă nu menționa la ce se refereau acele reglementări, acele cifre care păreau să aparțină Cabalei, însă în curând am aflat că se refereau la „turpitudinea ta morală”: tiranicidul comis sau tentativa de tiranicid, acțiunile care vizau subversiunea unui regim legitim reprezentau o infracțiune pe care

Immigration Nationality Act o menționa folosind această expresie, „turpitudine morală”. De asemenea, am aflat că verdictul fusese aprobat și confirmat și la Washington, chiar de către secretarul de stat, un anume Kissinger, care în acel moment deținea puterea absolută, și că, prin urmare, nu ar fi trebuit să ne amăgim că avea să fie modificat. Dar infinite sunt căile destinului. Pentru că, fixându-te pe ideea de a merge într-o Americă ce nu te dorea, te-ai grăbit să mergi cu pașaportul tău pătat la Nicola, în Zürich. Iar pe 17 noiembrie, în ziua aniversării condamnării tale la moarte, nu te aflai la Atena, unde Ioannidis te căuta, hotărât să își îndeplinească vechea promisiune: „Te voi împușca, Panagoulis!”

* * *

— Cum mai fac eu acum să mă întorc, cuuuuuum?!

În decurs de două zile revoltele luaseră proporții incredibile la Atena. Ziarele vorbeau despre baricade în aproape fiecare punct important al orașului, despre embleme ale Juntei răsturnate și distruse, despre manifestanți care conduceau autobuze rechiziționate, despre mesaje de tipul „Să plece Junta! Jos fascismul! Jos cu americanii și cu lacheii lor!”, iar într-o

fotografie am văzut-o pe mama ta cu pălăriuța și cu geanta ei neagră, cu ochelari negri, ciorapi negri și rochie neagră, cu un coș cu provizii pe braț, purtată triumfal de băieții de la Politehnică. În altă poză am văzut mulțimea revărsându-se din incinta universității pe întreaga stradă Stadiou, fluturând steaguri roșii: nu mai puțin de zece mii de oameni și nici măcar un singur polițist. Însă erau fotografii care făceau referire la lucruri care se întâmplaseră cu douăzeci și patru de ore în urmă, iar ziarele de dimineață raportau știri cu un conținut foarte diferit, în timp ce publicau aceste fotografii. La scurt timp după miezul nopții, tancurile invadaseră capitala, aproximativ cincizeci de tancuri cu arme mari, iar majoritatea fuseseră îndreptate spre Politehnică, unde studenții baricadați reprezentau esența revoltei. Au dărâmat porțile, au tras focuri de armă și au ucis zeci de oameni; printre morți se afla și băiatul cu cămașa în carouri care îți oferise cele două bucăți de TNT la templul de la Sounion. Murise cântând unul dintre imnurile tale și nimeni nu avea să îi mulțumească vreodată. Istoria nu vorbește despre personajele episodice.

— Cum mai fac eu acum să mă întorc, cuuuuuum?!

Și astfel, cu furia unui tigru care se zbate în interiorul plasei când e prins în

capcană, măsurai în lung și în lat sufrageria casei lui Nicola, șchiopătând cu pași mari.

Îți spuneam:

— Calmează-te, chiar și cea mai puternică dintre voințe trebuie să se răfuiască cu situațiile neprevăzute ale sorții!

Dar mă împroșcai cu o ranchiună vecină cu ura.

— E vina ta, a ta, a ta! Tu ești cea care m-a făcut să pierd vremea cu ideea de a călători în America! Tu ești cea care m-a distras cu acel consulat de rahat, cu acei fasciști ipocriți, care nici măcar nu au curajul să recunoască ce sunt! Tu ești cea care m-a dus la acel iepure bâlbâit! Astăzi aș fi fost la Atena dacă nu erai tu! Aș fi putut să mă întorc cu pașaportul meu, dar acum nu mă mai pot întoarce cu pașaportul meu! Nu mai pot! Nu mai pot!

Iar ochii îți erau plini de lacrimi, de neputință și de disperare.

Nicola a venit cu ziarele de seară. Ne-a spus că Politehnica fusese eliberată în zorii zilei, că guvernul admitea faptul că existau doisprezece morți și sute de răniți; deja se vorbea de un masacru. Represiunea fusese extinsă și în Salonic, în Patras, printre țăranii din Megara, dar epicentrul era la Atena, unde tancurile se opriseră și în fața parlamentului, iar starea de alertă începuse la ora patru după-amiaza. Însă

cel mai important lucru era mesajul difuzat de Papadopoulos la radio. Un mesaj cu care anunța întoarcerea la legea marțială, care fusese desființată în august, și angajamentul de a restabili ordinea tulburată de o minoritate anarhistă aflată în serviciul comunismului internațional și al unor politruci lipsiți de scrupule.

— Asta a spus?

— Da.

— La radio, nu la televizor?

— Da.

Imediat după aceea furia tigrului prins în plasă a părut să se liniștească și m-ai privit cu niște ochi din care dispăruseră toate reproșurile.

— Atunci Papadopoulos vorbește cu un revolver la cap. Revolverul lui Ioannidis. Papadopoulos este acum o marionetă în mâinile lui Ioannidis, iar pseudodemocrația sa a eșuat; regimul său s-a încheiat odată cu încercarea de a fi legalizat printr-o farsă electorală, iar armata i-a întors spatele. Aceste tancuri nu sunt ale lui, sunt ale lui Ioannidis. Ioannidis e cel care are făcut ca revoltele să se agraveze, permițând mai întâi să ia amploare, zdrobind-o apoi cu brutalitate. Ioannidis este cel care a dorit masacrul de la Politehnică, pentru a demonstra că Papadopoulos este slab și incapabil. Din orice punct de vedere, Ioannidis este cel

care comandă astăzi, fiind susținut de facțiunea celor duri.

— Deci, dacă te întorci acum, o să mai ai maximum cinci minute de trăit din momentul în care aterizezi la Atena, a șoptit Nicola.

Ai zâmbit cu melancolie:

— Nu e nevoie să mă întorc acum. Nu m-ar duce la nimic altceva decât în celula de lângă cea a lui Papadopoulos.

— Ce spui?!

— Spun că Ioannidis nu este un om al compromisurilor. Îl va aresta pe Papadopoulos. Zic că am greșit cu toții: nu a fost vorba de o revoltă populară, ci de o lovitură de stat în cadrul unei lovituri de stat. De data aceasta, Ioannidis e cel care a dat lovitura de stat pentru a-l elimina pe Papadopoulos și pentru a stabiliza dictatura, ba chiar pentru a o readuce în tiparele unei dictaturi militare. Într-o săptămână, toate acestea vor fi evidente și oficiale.

Profeția ta avea să se împlinească. Chiar opt zile mai târziu, Ioannidis avea să îl pună pe Papadopoulos în arest la domiciliu. În schimb, titlul de președinte al republicii avea să îi fie transferat unui general pe nume Phaedon Gizikis. Același Gizikis care, în 1968, semnase decretul tău de împușcare și care, în anul următor, venise să te viziteze în celula ta de la Goudì ca să te încurajeze să mănânci:

— Domnule Panagoulis! Vă rog, domnule Panagoulis, mâncați ceva!

— Fără tacâmuri, domnule general? Iertați-mă, dar nu sunt câine, domnule general.

— Știu asta, domnule Panagoulis, știu, dar trebuie să le înțelegeți resentimentele. Imediat ce primiți o lingură, dumneavoastră o folosiți pentru a săpa în perete!

În povestea ta, personajele sunt aproape întotdeauna aceleași: câteodată mai ies din scenă pentru a se pierde în uitare. De parcă zeii s-ar distra folosindu-le și refolosindu-le ca să te momească.

* * *

Ne-am întors la confortabilul hotel din Roma și aici, spre surpriza mea, ai cerut apartamentul care îți accentuase complexele de vinovăție și care îi scandalizase pe filosofii sacrificiilor aparente, atunci când ai sosit în Italia. Ne-am întors dimineața, iar tu ai tot inspectat în liniște perdelele, candelabrul, lumânările de pe masă, interiorul șemineului, căptușeala fotoliilor, de parcă acolo ar fi fost ascunsă vreo bombă.

— Ce cauți?

— Nimic.

— Ce scotocești?

— Șșșt!!

În cele din urmă, după ce ai analizat a nu știu câta oară fiecare obiect, te-ai așezat pe canapeaua din camera de zi și ai exclamat cu voce tare:

— Hm! Nenni spune că sunt în exil, dar Ioannidis nu crede asta. Se pare că zilele trecute, convins că eram la Atena, m-a căutat până și pe sub pietrele Partenonului. Ioannidis nu se dă bătut. Are în el hotărârea unui mic Robespierre. În plus, știe cum să mențină puterea printr-o dictatură militară, știe că, într-o dictatură, militarii, nu cei care se află în guvern sau la președinție, comandă, ci cei care se pot folosi pe deplin de armată. Bietul Averoff! Va trebui să o ia de la capăt din nou cu politica sa de tip punte. Și de data aceasta va trebui să se lupte cu Ioannidis.

— Averoff?

Când nici nu mă așteptam, iată din nou numele acela: Averoff.

— Da, Averoff. Cel care a organizat revoltele Marinei și care apoi a turnat totul, cel care întotdeauna se descurcă. Cine știe ce i-a promis lui Papadopoulos și cine știe cum se pregătește să îl păcălească pe Ioannidis. Poate că folosindu-l pe Gizikis.

— Dar ce legătură are Averoff cu asta?

— Are legătură. Uf, ce cald e!

Ai deschis larg fereastra și ai ieșit pe terasă, unde ai început să îmi faci semne

agitate să te urmez. Te-am urmat cu reticență: iarna era în toi și afară era frig.

— Dar de ce...?

— Șșșt! Vorbește încet!

— Încet? Dar mai devreme urlai!

— Pentru că am vrut să mă audă bine.

— Cine?!

— Cei care ascultă. Sunt sigur că au pus microfoane pe undeva.

— Ce microfoane?! Cine să fi pus microfoane?

— Oricine. Ambasada Greciei, serviciile secrete americane, serviciile secrete italienești ca un ajutor oferit serviciilor secrete americane și ambasadei Greciei...

— Și deci asta căutai, microfoanele?

— Exact.

— Deci, de ce te-ai întors aici și de ce ai cerut același apartament?

— Pentru că niciun loc nu este mai sigur decât un loc despre care știi că e controlat. Când știi acest lucru, îți iei măsuri și poți chiar să îi amăgești cu știri greșite. Hai să facem un test!

— Ce test?

— O să vezi. Acum hai să ne întoarcem înăuntru, iar eu o să spun că sunt pe punctul de a pleca la Atena. Tu trebuie doar să îmi faci jocul. Fără să râzi, da?

Ei bine, preferam să fac asta decât să tremur de frig din cauza vântului de sfârșit de noiembrie. În plus, dacă îți intrase în

cap ideea cu microfoanele, trebuia să îți fac pe plac.

— De acord.

Ne-am întors în camera de zi unde ai început să vorbești din nou cu voce tare, articulând clar propozițiile.

— Atunci mâine plec. Iau avionul care ajunge la Atena la șapte seara.

— Ți-ai făcut rezervare?

— Nu facem niciodată rezervare. Nu îi punem niciodată în gardă. Mergem în ultimul moment și căutăm un loc. Ți se pare o mișcare inteligentă să îmi pun numele pe lista de pasageri cu două zile în avans?

— Doar nu o să pleci cu numele tău, Alekos, cu pașaportul tău?!

— Poate că așa voi face.

— Sunt îngrijorată.

— Va fi bine, îți promit.

— Alekos, ce ai de gând să faci la Atena?!

— Ce naivă ești! Ce aș putea să fac? Evident că un atentat.

— Asupra cui?

— Asupra cui dacă nu a lui Ioannidis?

Ai organizat acea înșelătorie cu o grijă realmente diabolică. Pentru început, ți-ai avertizat un prieten din Atena ca a doua zi să meargă la aeroport și să verifice dacă acolo se întâmpla ceva neobișnuit. De exemplu, vreo mișcare de trupe în jurul orei șapte seara. Apoi ai aranjat lucrurile

astfel încât să te afli la aeroportul din Roma cu patruzeci și cinci de minute înainte ca zborul rezervat să decoleze, iar acesta a fost detaliul cel mai diabolic deoarece îl includea și pe Nicola, care nu bănuia nimic. În acea săptămână, Nicola trebuia să te însoțească la Stuttgart ca să luați contact cu niște emigranți greci și, în loc să te întâlnești cu el la Zürich, așa cum ar fi fost normal, l-ai convins să ți se alăture la Roma. Astfel aveau să te vadă cu el înainte de presupusa ta plecare spre Atena și orice îndoială cu privire la autenticitatea dialogului transmis de microfoanele ascunse avea să dispară.

— Alekos, vor observa totuși că-i păcălești.

— Nu vor observa, lasă-mă să lucrez. Mie îmi e de ajuns să ne vadă împreună când trece el de vamă, apoi știu cum să mă pierd în mulțime ca să îi fac să creadă că m-am îmbarcat.

Așa că, iată, parcă te văd chemând un taxi cu acea nerăbdare menită să îi păcălească:

— Repede, vă rog, trebuie să fug la aeroport!

Și parcă te văd cu acel ghiozdan care ar fi putut fi o geantă de călătorie; și, iată, parcă te văd salutându-mă cu aerul unei persoane care pleacă, șoptindu-mi între timp ultimele indicații. Să nu cumva să mă întorc la hotel înaintea ta, să nu cumva să

mă expun la întrebarea dacă tu chiar plecaseși sau nu; să nu mă apropii sub nicio formă de persoane care m-ar fi întrebat unde erai. Aveam să ne întâlnim din nou cu Nicola la ora cinei, aveam rezervare la un restaurant, iar la miezul nopții aveam să mergem la oficiul poștal central ca să îl sunăm pe prietenul tău din Atena și să îl întrebăm dacă și ce se întâmplase. Am aprobat din cap ca să îți fac pe plac, convinsă de faptul că era un lucru copilăresc și inutil, că povestea cu microfoanele ascunse nu avea nicio legătură cu realitatea. Însă m-am înșelat. În realitate, la miezul nopții prietenul ți-a raportat că aeroportul începuse să freamăte de la începutul după-amiezii. Soldați pe pistă, mașini cu sisteme de ascultare, ambulanțe. Nu lipsiseră decât tancurile. Însă odată cu zborul de la ora șapte, situația devenise chiar dramatică deoarece toți pasagerii fuseseră percheziționați ca niște infractori, iar un spaniol fusese arestat. Un spaniol brunet, de treizeci de ani, cu mustață. În concluzie, cineva care arăta ca tine.

— Te-ai convins? Sunt microfoane ascunse sau nu?

Un zâmbet triumfător ți-a luminat fața. În schimb, Nicola a devenit atât de nervos, încât până și docilitatea sa a dispărut, la fel și simetria batistei sale împăturite perfect. Tot repeta că fusese o glumă inutilă și că,

mai devreme sau mai târziu, aveau să te facă să plătești pentru asta. Trebuia să încetezi cu provocările individuale, cu acele dueluri personale. Trebuia să îți schimbi metoda sau nu aveai să realizezi niciodată nimic. Voiai să duci o luptă armată? Ei bine, lupta armată nu se organizează irosindu-ți timpul cu provocări individuale și cu dueluri personale, ci necesită participarea multor oameni. Trebuia să îi cauți pe acești oameni mulți, fără a te descuraja, fără a te impacienta dacă nu aveai să îi găsești într-o săptămână sau într-o lună.

— Haide, să mergem la Stuttgart! Hai să începem la Stuttgart, în Germania.

* * *

Germania, Franța, Elveția, Austria, sudul și nordul Italiei: nu îmi pot imagina nimic mai dezamăgitor decât acele călătorii în căutarea luptătorilor de gherilă printre exilații și emigranții greci. Nicola te însoțea resemnat, eu nu am mers niciodată cu tine și, prin urmare, nu am asistat la înfrângerile tale, dar ca să le înțeleg îmi erau de ajuns chipul tras cu care te întorceai, felul în care îți lăsai valiza să cadă dintr-odată, de parcă ar fi conținut toată amărăciunea ta sau vocea cu care șopteai: „Vorbe, vorbe, vorbe!” Apoi,

povestea celor întâmplate, mereu aceeași. Primiri triumfale atunci când soseai, aplauze la mitingurile ținute prin teatre, cine nesfârșite în taverne cu muzică de buzuki asurzitoare, bodyguarzi care îți protejau somnul cu pistoale Colt superautomate prinse de curea, sărutări, îmbrățișări, oferte de a te culca cu tot felul de femei, iar după toate acestea nici măcar un câine care să îți spună: „Da, hai să mergem să ne luptăm cu armele împotriva lui Ioannidis."

— Spune-mi de ce?!

Întrebarea era de prisos, deoarece, ca de obicei, refuzai să ții cont de realitatea care, în Grecia, te împiedicase să aduni laolaltă o mână de oameni dispuși să ocupe Acropole și care, în Italia, îți pusese în cale o barieră formată din neplăceri și neîncredere. Pe scurt, nici acolo nu era nimeni pregătit să se sacrifice în misiuni sinucigașe și, mai mult, care nu erau comandate de un partid sau de o ideologie. Și acolo reapăruse problema poziționării tale politice, a singurătății care exclude avantajele de a putea fi o marfă de schimb sau o monedă numai bună de cheltuit în numele echilibrelor mondiale: *cine* este el, *ce* vrea, *cine* garantează pentru el. Atunci când veninul doctrinelor intoxică și încâlcește conștiințele oamenilor, nu doar creierele liderilor străini sau computerul Marelui Leviatan dau rateuri; și mințile

propriilor tovarăși reacționează la fel, își pun aceleași întrebări: este posibil ca el să nu aibă vreun ecuson, vreun card[15], să nu aparțină el vreunei biserici? Nici nu ajută să le răspunzi: „Dar el este Panagoulis, cel care a încercat să te elibereze de tiranie, cel care a fost condamnat la moarte pentru asta și care a fost îngropat ani de zile într-un coteț fără geamuri! Trecutul său garantează pentru el, prezentul său, puritatea lui!” Ochii lor se ridică spre tine fără viață, urechile lor te ascultă surde. Da, dar ecusonul, unde este ecusonul lui? E socialist, e comunist, e budist? Și mai rău e faptul că nu poate explica în termeni științifici motivele pentru care nici măcar nu concepe ideea de a se identifica cu o doctrină sau cu o formulă. Doar el nu e filosof, nu e gânditor; nu s-a gândit niciodată cu atenție la această enigmă și nu a stat niciodată să se gândească rațional la anumite lucruri de care este conștient. E capabil doar să spună: „Vreau să fiu Om, iar a fi Om înseamnă a fi liber, a avea curaj, a lupta, a-ți asuma propria responsabilitate, așa că haideți să ne mobilizăm și să ne luptăm cu această dictatură!”

Cu trăsăturile tale specifice și având doar numele care să te susțină, având doar trecutul tău drept carte de vizită, te-ai prezentat în fața grecilor care emigraseră în Germania, Franța, Elveția, Italia și încă o

dată te-ai lovit de un zid. Invitația ta la rezistență armată fie era respinsă cu expresia fatidică „Mi-aș dori, dar nu pot, am familie", fie era neutralizată de faptul că majoritatea nu înțelegeau pentru cine voiai să îi înrolezi, cărui grup aparțineai sau cine se afla în spatele tău. Fără a mai lua în calcul că mulți dintre ei fuseseră deja recrutați de comuniști sau de papandriști[16]. Practic, cu cei dintâi nu era posibil niciun fel de dialog din cauza faptului că libertarianismul tău era în opoziție cu dogmatismul lor, iar față de cei din urmă simțeai un dispreț necontenit, disprețul meritat de adepții unui demiurg care susținea un partid doar cu numele său, ba chiar cu numele celebrului său tată decedat. Îl disprețuiai mai presus de orice altceva pe acel demiurg. Am realizat foarte clar acest lucru în noaptea în care ne-am întâlnit, auzind modul batjocoritor în care îl judecai. Era suficient ca cineva să spună Andreas Papandreou pentru ca tu să răbufnești cu fraze jignitoare: „Un om al vorbelor! Un iresponsabil! Un clovn care înșală popoarele!" Și o făceai cu atâta mânie, cu atâta resentiment, încât la început am crezut că simțeai față de el o ostilitate personală, care se născuse din dezamăgirile pe care le-ai simțit din cauza lui înainte de atentat. Călătorii făcute în van pentru a-i cere sprijinul, promisiuni încălcate și minciuni. M-am gândit și la

faptul că resentimentele tale erau provocate de exilul confortabil în care acesta era adăpostit la Toronto, urmând obiceiurile anumitor lideri care rămân în siguranță cât timp pericolul este iminent și care se întorc acasă pentru a exploata sacrificiile altora de îndată ce pericolul a trecut. Însă în timpul masacrului de la Politehnică, atunci când a venit la Roma ca să spună că revolta a fost dorită și dirijată de către el, că insurgenții îi telefonaseră în fiecare zi ca să îi ceară instrucțiuni – „Andreas, ce trebuie să facem, Andreas?" –, că nu erau patruzeci de morți, ci patru sute, cinci sute, șase sute, o mie, am realizat că mă înșelasem. Adică am înțeles că acel Papandreou întruchipa în ochii tăi o boală specifică timpului nostru, la fel de contagioasă precum ideologia dogmatică: populismul șarlatan al celor care latră degeaba, revoluțiile făcute în stilul lui Mussolini, adică de cei care se amăgesc pe ei înșiși sau care vor să ne amăgească de faptul că vor binele poporului, maximalismul abstract al celor care își însușesc adjectivul „socialist" așa cum și-ar însuși o haină la modă, o minciună care dă roade. Așa că, departe de a fi o chestiune privată, disprețul tău față de el viza acea „stângă" a comercianților și a aventurierilor care, prin vulgaritatea lor, ofereau pretexte „dreptei" și declanșau

loviturile acesteia de stat și mizeriile ei deghizate sub egida Ordinii și a Legii.

Și mă repet, cea mai mare parte a celor care îți întorceau spatele aparținea chiar acelei „stângi". Chiar nu îmi pot imagina nimic mai dezamăgitor decât acele călătorii din care te întorceai cu chipul tras al unui om care a pierdut din nou. Sau cu chipul umflat al unui om care s-a îmbătat din nou. De fapt, în acea perioadă, băutul a devenit pentru tine un masochism zilnic și pervers, un simbol al disperării care te sfâșia. Tot în acea perioadă, Sancho Panza s-a transformat din scutier în asistentă medicală și a încercat, în zadar, să te captureze din nou cu iluziile unei iubiri pașnice și cu casa din pădure.

1. În original *erica rossa*, cu referire la plantele din familia *Ericaceae* ale căror flori sunt, în mod paradoxal, extrem de colorate, roșii, rozalii până la violacee.
2. Monstru marin din Vechiul Testament, folosit aici pentru a descrie SUA (n.tr.).
3. „De ce? Unde ai fost în acești ani?" (engl., în original) (n.tr.).
4. „Ce este Boyati? Este o clinică, un spital?" (engl., în original) (n.tr.).
5. „Nu chiar? Ce vrei să spui prin nu chiar?" (engl., în original) (n.tr.).
6. „O închisoare? O închisoare militară? De ce ai fost la închisoare, într-o închisoare militară?" (engl., în original) (n.tr.).

7. „Rezistența greacă? Ce rezistență? Rezistență față de ce? Împotriva cui?” (engl., în original) (n.tr.).
8. „Îmi pare rău. Nu îl pot semna. Nici nu ți-l pot înapoia.” (engl., în original) (n.tr.).
9. „Vai, Dumnezeule milostiv, Dumnezeule atotputernic!” (engl., în original) (n.tr.).
10. „Ești comunist?” (engl., în original) (n.tr.).
11. „Aparții de vreun partid?” (engl., în original) (n.tr.).
12. În engl., în original (n.tr.).
13. Variantă toscană arhaică a cuvântului *volpe* (vulpe). *Golpe* (italiană) înseamnă și lovitură de stat, în special militară (n.r.).
14. Legea imigrării și cetățeniei (engl., în original) (n.tr.).
15. Referire la apartenența la o grupare, organizație sau partid (n.tr.).
16. Adepți ai lui Andreas Georgios Papandreou, om politic grec care a luptat împotriva dictaturii și care a fost ales președinte în 1988 și în 1994 (n.tr.).

Capitolul doi

În TOATE basmele există o casă din pădure, un refugiu secret unde eroul se oprește ca să se odihnească sau ca să se pregătească pentru următoarea provocare. Ei bine, și în basmul tău există o casă în pădure, cea de la Florența, unde ne-am mutat la începutul anului nou, în mod clandestin. Spun că în mod clandestin deoarece numai câțiva prieteni de încredere știau de existența ei și foarte puțini aveau adresa, care de altfel era dificil de găsit, căci locația era foarte retrasă, plăcuța cu numărul era atât de estompată de vreme, încât era aproape ilizibilă, iar puținii oameni care veneau să ne viziteze se rătăceau chiar dacă mai fuseseră acolo. Îți amintești? La jumătatea drumului mărginit de platani și de tei, care urca înfrumusețând cel mai elegant cartier al orașului, se afla un zid de hotar, pe care, chiar în fața locului unde oprea autobuzul, se afla o poartă pe jumătate ascunsă de verdeață; dincolo de poartă se afla un drum privat care înainta, mai întâi drept și apoi curbat, printr-un parc cu pini, chiparoși și castani sălbatici. Iar la capătul

drumului, dincolo de un gard viu format din dafini, care o proteja cu o extraordinară mândrie, se afla o vilă cu patru etaje, în stil Art Nouveau, care fusese conacul unei familii de nobili și care acum era locuită de trei sau de patru chiriași. De fapt, după ce murise proprietarul, casa fusese împărțită în apartamente și este de la sine înțeles că noi nu aveam un apartament adevărat, ci o cameră la etajul trei, pe colțul nordic, un fel de garsonieră în care se putea intra printr-o intrare separată, urcând șase rânduri de trepte abrupte, fără a ne întâlni vreodată cu cineva în afară de un teckel isteric și de un fox-terrier mârâitor. Însă era foarte mare, iar o baie și o bucătărie o făceau locuibilă, fiind inundată de lumină datorită ferestrelor imense. Una dintre ele dădea spre o terasă din fier forjat, pe latura unde drumul se bifurca în două, iar gardul viu din dafini se unea cu tufa de liliac; cealaltă avea vedere spre partea din spate a parcului. De la acea fereastră se puteau vedea numai copaci splendizi și denși, unii atât de gigantici, încât nu puteau să aibă mai puțin de o sută sau de două sute de ani, alții atât de apropiați, încât puteau fi atinși. Spre exemplu, ramurile castanului sălbatic mângâiau pervazul ferestrei și, fără a-ți întinde brațul, puteai culege castane sau puteai să îi mângâi coaja strălucitoare ca smalțul. Dar cel mai

frumos lucru era faptul că pe peretele din fața acelei ferestre se afla un dulap interminabil cu uși cu oglindă în care castanul sălbatic se reflecta împreună cu un chiparos, așa că, în loc să ni se pară că eram într-o încăpere, aveam impresia că ne aflam într-o pădure. Dacă deschideam ferestrele, iluzia aceea păcălea și păsările, care se lansau neștiutoare spre oglindă pentru a se așeza pe o ramură, și doar când realizau că ramura de fapt nu exista, se opreau înspăimântate, bătând din aripi spre acea înșelătoare barieră invizibilă, apoi se deplasau foarte repede între tavan și perete în căutarea unei frunze sau a unui arbust care ar fi trebuit să fie acolo și care totuși nu era, iar în cele din urmă se cocoțau pe candelabru, plângând sau mișcându-și sacadat căpușoarele, privind ba realitatea, ba mirajul, incapabile să înțeleagă care era realitatea și care era mirajul. Pentru ca ele să plece era necesar să le ajutăm fluturând un prosop:

— Acolo! Afară! Pe acolo!

Într-o dimineață a intrat un pui de măcăleandru. A intrat cu atâta entuziasm, încât s-a lovit imediat de sine însuși și a căzut pe podea rupându-și o aripă. Era foarte mic, poate că acela era primul lui zbor, iar tu l-ai ridicat cu o delicatețe tremurândă, i-ai fixat aripa cu scobitori și cu un plasture, i-ai făcut un cuib într-o pălărie unde a stat două zile și două nopți,

plângând, cu un ciripit ușor-ușor, care a încetat abia în zorii celei de-a treia zi, astfel încât ai sărit din pat și ai zis:

— S-a vindecat, s-a vindecat!

Însă nu se vindecase, ci murise, și mângâind grămăjoara aceea inertă de pene ai șoptit:

— Te-a ucis un miraj, vezi ce se întâmplă dacă fugi după ceva care nu există?

Apoi l-ai pus într-o cutie de tablă și l-ai îngropat sub chiparos: „Oricine moare din cauza unui miraj merită o înmormântare bună."

Casa din pădure avea și defecte grave. De exemplu, drumul cu platani și tei nu oferea niciun fel de adăpost deoarece, pe lângă faptul că era puțin frecventat, era flancat doar de niște case cu porțile veșnic încuiate. Nu exista niciun magazin, nicio clădire publică sau vreun alt punct de întâlnire în afară de stația de autobuz unde nimeni nu urca și nimeni nu cobora. În schimb, poarta noastră rămânea întotdeauna deschisă și nu exista nici măcar un felinar care să ilumineze intrarea, așa că noaptea micul drum privat aluneca în întuneric, iar pentru a ajunge la vilă trebuia să mergi o sută de metri în acel întuneric. Dacă cineva ar fi vrut să te atace, să te răpească sau să te omoare, nu ar fl trebuit să facă altceva decât să te aștepte în întuneric, ascuns în spatele unui

copac sau al acelui gard din dafini. Seara ne impuneam, da, ne impuneam să flm precauți și să plecăm și să venim cu taxiul, însă acesta rareori mergea până la ușa de la intrare, iar când o făcea, ne abandona înainte să introducem cheia în yală: astfel, un posibil atacator ar fi avut timp să iasă din umbră și să te atace. Eu prevăzusem aceste lucruri și acesta fusese motivul pentru care am ezitat dacă să închiriem sau nu casa, însă tu mi-ai răspuns că frumusețea are riscuri, că pentru un loc atât de încântător merita să ni le asumăm, și astfel contractul a fost semnat, iar casa a fost mobilată. Picturile au fost puse pe pereți, cărțile așezate pe rafturi, biroul amplasat în colțul din dreapta, balansoarul lângă terasă, chiar și o prețioasă lampă Tiffany pe măsuța de cafea. Și atunci mi-ai promis:

— Voi fi mai senin aici, o să vezi!

La început chiar ți-ai ținut promisiunea. La început au existat momente în care mi s-a părut că retrăiam acea săptămână fericită a noastră. Noaptea ne iubeam cu o pasiune plină de bucurie, apoi adormeam lipiți într-o îmbrățișare care făcea ca patul dublu să fle prea mare. În timpul zilei ne permiteam mici extravaganțe, cum ar fl să lucrăm la aceeași masă fără să ne deranjăm unul pe celălalt, mergând împreună în parc, dându-ne întâlnire la cafenelele din centru, jucându-ne de-a

iubiții care își oferă fericiți inele. Într-o după-amiază ai venit acasă cu o verighetă cu diamante pentru mine, iar eu am fugit imediat să cumpăr una de aur alb pentru tine, însă am greșit dimensiunea; în loc să o porți pe degetul inelar a trebuit să o pui pe degetul mic de la mâna stângă, unde avea să rămână mereu, spre amuzamentul meu pentru că aveai să te plângi mereu de asta, pronunțând greșit cuvântul inel: „Acest inețel!”[1]

Desigur că au existat și momente de proastă dispoziție. Apăreau, de exemplu, atunci când ridicai corespondența de la oficiul poștal central, pe care îl foloseam ca adresă pentru a proteja secretul casei din pădure. Printre scrisorile de la Atena găseai câte una care îți reînnoia complexul de vinovăție, sentimentul de a te afla în exil. Cu toate acestea, un echilibru neașteptat părea să fi înlocuit isteria din acele săptămâni irosite în Germania, Elveția, Franța, iar ceea ce făceai acum era mult mai rațional: un editorial numit „Rezistența greacă”, pe care îl scriai pentru un ziar din Roma, o colecție de poezii scrise de tine, într-o ediție care avea să conțină atât textul în limba greacă, cât și textul în italiană, și care, prin urmare, avea să poată fl promovată și în Grecia, și ștampilele folosite pentru a improviza pliante împotriva Juntei. Acestea din urmă erau geniale deoarece la Atena, pentru a

crea fluturași, ar fi fost necesar să ai o tipografle clandestină, iar tipograflile clandestine erau un lux pe care doar comuniștii și papandriștii și-l puteau permite. Însă cu ștampilele avea să fie suficient să facă rost doar de niște hârtie și de câteva tușiere cu cerneală pentru a imprima sloganurile gravate pe acestea. Printre sloganuri se afla și cel care ar fl trebuit să fie scris pe Partenon: *Agonas dia tin elefteria – Agonas kata tis tirannias*, „Luptă pentru libertate – Luptă împotriva tiraniei". Ai comandat o sută cincizeci, de dimensiunea a două pachete de țigări. Deci ușor de manevrat, apoi le-ai pus în niște genți cu fund dublu pentru a le încredința treptat unor persoane care plecau spre Atena; trei genți ajunseseră deja la destinație; patru încă așteptau în interiorul dulapului cu oglinzi. De asemenea, beai foarte puțin, până la ora cinei îți potoleai setea exclusiv cu oranjade. În decurs de o lună, doar două sau trei cine se încheiaseră într-o stare de ebrietate. Însă fusese acea ebrietate ușoară, cea din prima etapă, adică aceea care deschidea ușile elocvenței și care dădea frâu liber umorului tău.

— Bine, în seara asta nu m-am abținut de la băutură. Dar ți-l poți imagina pe Socrate discutând cu Criton și cu Phaedon sau cu Simmias și bând oranjadă?

Singurul motiv de neliniște a fost călătoria misterioasă pe care ai făcut-o în Suedia.

— Trebuie să merg la Stockholm.

— Să cauți alți emigranți?!

— Nu, nu.

— Atunci de ce trebuie să mergi la Stockholm?

— Offf! Suntem la interogatoriu?

Te-ai întors de la Stockholm cu un colet și cu un plic pe care le-ai încuiat într-un sertar de la birou, după care ai băgat cheia în buzunar fără a-mi spune de ce.

— Alekos, ce ai ascuns?

— Nimic.

— Sper că nu e TNT!

— Da' de unde TNT!

Nu mi-a plăcut treaba aceea și de flecare dată când mă uitam spre sertar, aveam un sentiment de neliniște. Însă nu mai vorbeai despre rezistența armată și nici despre reîntoarcerea la Atena.

Foarte curând aveam să realizez că acel echilibru, că acea bună-dispoziție fuseseră doar un joc de teatru menit să mă păcălească.

* * *

— Arta se naște din nevoie și moare odată cu bogăția.

— Este adevărat doar în unele cazuri, Alekos: nu poți nega faptul că statuile lui Phidias sunt artă și nu poți nega faptul că tot artă e și Capela Sixtină, iar niciuna dintre ele nu s-a născut din nevoie. S-au născut din bogăție.

— Tu să îți ții gura! Nu vorbesc cu tine, vorbesc cu el.

Eram la cină cu editorul care se ocupa de publicarea cărții tale de poezii, care venise la Florența să ne aducă schițele. Așa că m-am ambalat mai tare decât aș fi făcut-o dacă am fi fost singuri.

— Cum îndrăznești, bădăranule!

— Mă repet, gura! Ce știi tu despre Phidias dacă nici măcar nu ești capabilă să fumezi pe nas? Uite, nici nu inspiră pe nas. Ce sens are să fumezi dacă nu inspiri pe nas?

— Fiecare fumează în felul său, oricum nici mie nu îmi place să inspir pe nas. Nu văd ce legătură are Phidias cu țigările și cu nasul, a răspuns editorul surprins.

Apoi, cu intenția vădită de a-mi calma furia crescândă, a început să fumeze o țigară trăgând aer doar pe gură. Însă nu a făcut decât să încurajeze acel atac nejustificat.

— Facem alianțe? Îi apărăm pe cei slabi? Ea nu este slabă, nu te îndoi de asta, este mai mult puternică decât mine. E făcută din fier. Și inima ei este făcută tot

din fier! Ehe! Ai văzut-o vreodată plângând?

Ciudat, cu adevărat ciudat. Un asemenea lucru nu se mai întâmplase niciodată.

— Și nu doar că nu este capabilă să fumeze, nici nu știe să folosească bricheta. O ține deschisă cel puțin treizeci de secunde înainte de a mișca rotița și astfel risipește gazul. De altfel, nu face nimic bine. Știi cum lipește timbrele? Cu desenul în jos, de exemplu cu capul Italiei în jos. Și dacă îi arăți că a greșit, ridică din umeri și răspunde că e la fel. Ea nu respectă pe nimeni. Ea nu crede în nimeni și în nimic.

Dacă ai fi băut, aș fi spus că era din cauza beției. Însă băuseși doar un pahar, vinul nu te interesase în această seară. Nici nu existaseră neînțelegeri între noi. De fapt, până în momentul în care nu începuseși cu povestea aceea despre arta care se naște din nevoie și care moare odată cu bogăția, fuseseși afectuos și amabil. Oare înnebuneai? Și editorul părea să se întrebe același lucru, iar neîncrederea de mai devreme se transformase în ostilitate:

— Desigur că trebuie să fie de fier, Alekos, pentru a-ți suporta extravagațele. Inclusiv inima trebuie să îi fie din fier. În locul ei, eu deja aș fi făcut infarct.

— Alianțe! Continuă aliațele!

— Nu ține de alianțe, Alekos. Ține...

— Tu cred că nu știi cine a pictat Capela Sixtină. Haide, curaj, cine a pictat Capela Sixtină?

— Winston Churchill, Alekos.

— Bine. Bun băiat. Și care a fost adevărata meserie a lui Winston Churchill?

— Campion la baschet.

— Perfect. Și când a murit Winston Churchill?

— În 1965, la nouăzeci și unu de ani.

— Greșit, greșit! Winston Churchill a murit în 1967 la vârsta de optzeci de ani.

Ei bine, îți extinseseși atacul și asupra lui, dar din fericire o făcuseși în glumă. Am putut să rup acea tăcere disprețuitoare și să particip la joc.

— Are dreptate, Alekos. Churchill a murit în ’65, la nouăzeci și unu de ani.

— Ba am spus că în ’67, la optzeci de ani.

— Nu, Alekos. Îmi pare rău să te contrazic, dar s-a întâmplat cu adevărat în ’65. Pe 24 ianuarie 1965. Îmi amintesc bine pentru că în ziua aceea eram la Londra, iar a doua zi s-a născut fiul meu.

Vocea editorului părea seacă și beligerantă. Exact cum trebuia pentru ca tu să îți schimbi tonul:

— Minți.

— Nu mint și oricine îți va spune că asta este data corectă. Sună la arhiva unui ziar. O să sun eu.

Apoi m-am ridicat și când m-am întors am zis:

— Au consultat și o enciclopedie. Churchill s-a născut pe 30 noiembrie 1874 și a murit pe 24 ianuarie 1965. Este istorie.

— Arhivele sunt greșite. Enciclopediile sunt greșite. Istoria este greșită.

— Iar tu ne-ai regulat nervii.

— A, da? Foarte bine.

Și aruncând o grămăjoară de bani pe masă, ai părăsit restaurantul fără să îți termini cina. Fără să îți iei rămas-bun.

Eram sigură că aveam să te găsesc acasă când m-am întors la miezul nopții. Dar casa era goală, iar sertarul, care era mereu încuiat, acum era larg deschis, iar în el nu mai rămăsese decât pachețelul. Plicul dispăruse. Doamne, oare ce conținea...? Am deschis larg dulapul cu ușile cu oglindă. Dacă cele patru genți cu ștampile ar fi fost încă acolo, bănuiala mea ar fi fost mai puțin fondată. Însă două dintre genți lipseau, așa că într-adevăr plecaseși la Atena. Cu un pașaport fals: plicul conținea un pașaport fals. Și pachetul? Ce se afla în pachețel? L-am deschis. O perucă. Blondă-castanie, pentru bărbați. Atunci, poate, nu ai plecat la Atena. Oare plecaseși la Zürich? L-am sunat pe Nicola:

— Îl aștepți? Urmează să vină la tine?

— Nu.

— E posibil să vină fără să îți spună?

— Nu, de ce mă întrebi?

— Pentru că...

— Vin imediat.

Și iată-l sosind a doua zi, dimineața, cu batista albă în buzunar și cu cei mai răbdători ochi din lume.

— În ce dispoziție era când s-a întors din călătoria din Suedia?

— Excelentă.

— Ce fel de plic era?

— Unul normal.

— De mărimea unui pașaport?

— Mai mult sau mai puțin.

— Asta înseamnă că da, acum călătorește cu un pașaport suedez, pe numele vreunui domn Bersen sau Eriksson.

— Dar de ce nu mi-a spus?

— Din aceleași motive pentru care nici în mediul rural nu ți-a vorbit despre planurile lui: pentru a te împiedica să-l reții. Așa e stilul lui, nu? Și faptul că te-a provocat sau că te-a jignit face parte din stilul lui. Ba chiar din stratagemele lui. Dacă nu te-ar fi jignit, nu l-ai fi jignit nici tu. Deci nu ar fi avut o scuză ca să plece, fiind sigur că nu aveai să îl urmărești. Numai o ceartă putea face ca plecarea sa bruscă să devină plauzibilă și putea anula nevoia de a o justifica prin explicații sau prin minciuni.

— Ar fi trebuit să îmi dau seama.

— Tot ar fi reușit să te exaspereze. Este un maestru în arta de a provoca lumea și cine știe de cât timp se gândea la acea șaradă. Cu anumite lucruri are o răbdare inumană.

— Nu a avut încredere în mine.

— Nu, și-a pus în practică raționamentul: cine nu știe nu poate vorbi. Dacă nu știm unde se află și ce face, nu e greu să păstrăm tăcerea. Dacă știm, să păstrăm tăcerea devine o alegere, dar și un risc de a-l trăda. Și mai există o altă regulă pe care o urmează înainte de a se lansa într-o acțiune care s-ar putea termina prost: tăierea legăturilor cu oamenii pe care îi iubește și care îl iubesc. De obicei le taie cu brutalitate sau cu insulte, gândindu-se că un om tratat brutal sau insultat va suferi mai puțin dacă va afla că el a fost închis sau ucis. Și îi e greu, credemă, de fapt, probabil că a fost foarte supărat aseară. Drept dovadă, a lăsat sertarul deschis și a lăsat peruca aici. Nu cred că a lăsat-o aici din cauza faptului că ar fi trebuit să își decoloreze mustața și sprâncenele. Asta e! Să sperăm că nu are de gând să facă vreo cascadorie specială sau vreo nouă provocare care să-i compenseze dezamăgirile. Însă nu trebuie nici să ne mințim: acum că până și emigranții l-au respins, va vrea mai mult ca niciodată să dovedească faptul că poate să facă totul de unul singur. „Nu am nevoie

de nimeni, fac totul de unul singur, fără comuniști, fără papandriști, fără Tatăl atotputernic." Nu se va schimba niciodată.

— Și atunci, Nicola?

— Atunci, nimic. Nu putem decât să așteptăm. Și să sperăm că se va întoarce.

Te-ai întors în cea de-a patra zi. A sunat telefonul o dată și:

— Sunt eu! Sunt aici!

— Aici, unde?

— În gara din Roma! Iau trenul și vin!

Trei ore mai târziu, ai sosit: cu barba lungă, murdară și încâlcită, arătând mai rău decât un cerșetor care dormise trei nopți într-o canalizare. Însă zâmbetul tău era ca zâmbetul unui copil care tocmai a câștigat o cursă sau care a trecut de un examen.

— Am fost acolo, am fost acolo! Fac o baie și îți povestesc totul!

Apoi ai umplut cada și te-ai scufundat în ea cu strigăte de bucurie, după care a urmat o poveste nebunească, fără a spune vreun cuvânt în semn de scuză legat de povestea cu Churchill sau fără a oferi vreo explicație care să justifice jignirile. Fuseseși în Grecia, desigur. Cu mustața ta, cu pipa ta, cu komboloi-ul tău, ușor de recunoscut chiar și într-o mie de oameni, ai aterizat pe aeroportul din Atena cu primul zbor de dimineață, ai arătat în liniște pașaportul suedez al unui oarecare domn Björn Gustavsson și te-ai prezentat

în fața poliției de frontieră. Ai mizat pe faptul că uneori polițiștii se uitau la pasager fără a-l vedea sau pe faptul că uneori comparau fotografiile celor căutați doar cu poza din pașaport, fără a ține cont că acest lucru se întâmpla rar: atunci când nu ai de ales, trebuie să joci la noroc, să crezi în noroc. *Rouge ou noir, le jeu est fait, rien ne va plus*. Polițistul ți-a răsfoit neatent pașaportul, căutând pe lista cu indezirabili numele Björn Gustavsson și comparând fotografia lui Björn Gustavsson cu fotografiile celor căutați, după care ți-a mulțumit cu un căscat: *Thank you very much!* [2] În mâna stângă țineai geanta cea mare, cea care avea fundul dublu atât de adânc, încât în ea încăpuseră douăzeci și șapte de ștampile, iar în mâna dreaptă o țineai pe cea mică cu douăsprezece ștampile, și în timp ce te îndreptai spre vamă, nu te-ai simțit deloc ușurat, căci la vamă ți-ar fi putut verifica din nou pașaportul și ar fi putut realiza că genții cântăreau puțin prea mult. Dar dacă te gândești la asemenea lucruri, nu mai realizezi nimic, nu-i așa? Așadar, te-ai comportat de parcă ar fi fost extrem de ușoare. Ai mers spre ieșire, ai vorbit cu vameșul pe un ton distrat, ca o persoană care nu avea nimic de declarat:

— Nu, domnule, nu am țigări, nu am băuturi alcoolice, nu am cadouri, doar câteva zeci de ștampile cu care să facem

pliante împotriva Juntei, dar nu am să vă spun vouă asta, iar voi sunteți prea proști și mult prea leneși ca să le găsiți.

Dar dacă nu aveau să fie deloc proști sau deloc leneși? Din nou, *rouge ou noir, le jeu est fait, rien ne va plus*. Lucrurile au decurs bine și acolo, așa că iată-te în oraș, simțind o mare dorință de a alerga spre casă cu grădina de portocali și de lămâi și de a o îmbrățișa pe mama ta, însă desigur că nu ai făcut acel lucru, ci timp de douăzeci și patru de ore ai rămas ascuns în casa unui prieten. I-ai lăsat ștampilele și te-ai întâlnit cu patru tovarăși pe care îi numeai Armata Populară a Rezistenței Armate. Un nume care îți plăcea deoarece inițialele compuneau acronimul *Laòs*, Popor. *Laicòs*, popular. *Antochì*, rezistență. *Oploforì*, armate. *Stratos*, militară. De fapt, toate ștampilele aveau semnătura *Laòs*.

— Dar ce poți face cu o armată formată din patru soldați?!

— O să vezi. I-am împărțit în regimente: *Laòs* 1, *Laòs* 2, *Laòs* 3 și *Laòs* 4. Un om în fiecare regiment.

— Nu vei înceta niciodată să joci la cacealma, nu-i așa?

— Nu.

Ai folosit ziua următoare pentru a face lucrul care era cel important, în adâncul sufletului tău: să îl umilești pe Ioannidis. Sistemul pe care îl alesesești era unul simplu: să te arăți în diferite locuri din

capitală, să ai niște apariții rapide și spontane, ca în *La Primula Rossa*[3]. Intrai în câte un bar, te opreai pe câte un trotuar, urcai în câte un taxi, coborai, zăboveai în holul vreunui hotel și, imediat ce auzeai acel strigăt înăbușit – „Panagoulis! Este Panagoulis?!" –, dispăreai doar pentru a reapărea în altă parte, poate într-un cartier îndepărtat, alimentând uimirea și incertitudinea. „S-a întors Panagoulis, a fost văzut în Piața Constituției. Nu, în fața Politehnicii. Nu, la Kolonaki. Nu, la Kypseli. Nu, la Pagrati. Nu, la Plaka. Nu, în Pireu. Nu, în Glyfada. Nu e posibil, ba da, e posibil, l-am observat cu atenție, era chiar el cu mustața lui, cu pipa și cu komboloi-ul, chiar l-am salutat, ba l-am și strigat." Sau: „Am vrut să-l salut, am vrut să-l strig, dar când am traversat strada, când mi-am întors privirea, dispăruse." Curând zvonul se transformase într-o știre, iar știrea a ajuns la sediul ESA, dar problema a fost că Ioannidis nu a crezut-o.

— Dar tu de unde știi?

— Știu pentru că am sunat la ESA de două ori. Le-am spus: „Aveți grijă, Panagoulis este aici, avertizați-l pe generalul de brigadă." Iar centralistul a răspuns: „Deja am fost informați, nu este adevărat." După o vreme am sunat din nou și am spus: „Vedeți că e adevărat, eu sunt Panagoulis." Și știi ce mi-a răspuns, idiotul? Mi-a răspuns: „Iar eu sunt Karamanlis."

Atunci mi-a venit o idee, ideea de a-i oferi o dovadă incontestabilă, așa că am urcat pe Acropole, împreună cu un prieten, și am fost fotografiat în fața Partenonului ținând un ziar deschis în mână. Pentru ca titlurile și data să poată fi citite ușor, înțelegi? Dacă nu s-ar fi văzut titlurile și data, ar fi părut o poză mai veche. În cele din urmă am tipărit o copie sub formă de carte poștală și i-am trimis-o lui Ioannidis cu această dedicație: „De la Alexandros Panagoulis, care vine în Grecia când dorește el și care vrea ca tu să știi asta."

— Nu te cred.

— Ți-o jur!

Și ai sărit din cadă ca să aduci copiile pe care le păstraseși pentru tine. Era așa cum spuseseși.

— Și la plecare?

— Hm! A fost dificil. Ba nu, a fost un miracol. Cartea mea de îmbarcare fusese ridicată de prietenul meu, însă acum trebuia să trec din nou de controlul pașapoartelor și nu-ți spun ce frică mi-a fost. Apoi am zărit vreo treizeci de turiști care călătoreau în grup și m-am amestecat printre ei. Au creat atât de mult haos, încât acel biet polițist s-a pierdut cu firea. Nici măcar nu a înțeles care dintre noi era Björn Gustavsson. Doar a pus ștampila și gata. Uite!

M-am uitat și mi s-au înmuiat picioarele. Nu din cauza ștampilei care

chiar era ștampila aeroportului din Atena, nouă și cu data din ziua respectivă, ci din cauza pașaportului pe care l-ai folosit atât la plecare, cât și la sosire. Björn Gustavsson era un tip care semăna cu tine tot atât cât seamănă un pechinez alb cu un câine negru din rasa marele danez. Avea o față delicată, lipsită de barbă și cu niște trăsături atât de delicate, încât la o primă privire ai fi crezut că era un efeb sau o fată, un păr atât de blond și niște ochi atât de deschiși la culoare, încât părea un albinos. Și de parcă asta nu ar fi fost suficient, data sa de naștere corespundea pe deplin înfățișării sale: optsprezece ani.

— Ești nebun, Alekos.

— Hm... Poate că ai dreptate. Trebuie să schimb fotografia. Sau să îmi rad mustața.

* * *

Nu aveai să îți razi niciodată mustața și nu aveai să schimbi niciodată fotografia. Dar aveai să găsești un pașaport care aparținea unui italian al cărui aspect fizic corespundea puțin cu al tău. Și călătoriile aveau să continue, mereu cu același prolog, cu acea comedie absurdă. Rareori aveai să îmi mărturisești adevărul. Fidel principiilor pe care mi le explicase Nicola – „Cei care nu știu nu își fac griji și nu vorbesc” –, dar și sedus de gustul

conspirației, de fiecare dată când ai plecat în Grecia ai reușit să mă păcălești, să mă atragi într-o ceartă care să-ți justifice plecarea. Și, deși de acum îți cunoșteam trucul, de fiecare dată am recidivat.

— Nici măcar nu știi cum să dai un telefon. Ce nevoie ai să ții degetul arătător în gaura discului atât la dus, cât și la întors? Discul revine singur la loc, nu?

— Încetează, Alekos. Dau telefon așa cum vreau eu.

— Ba nu încetez, scoate-ți degetul, mă face să fiu nervos.

— Alekos, vrei să mă lași în pace, da sau ba?

— Bine, te las în pace, plec.

Sau:

— Veneția este ca o păpușă moartă.

— Poate, dar mie tot îmi place.

— Pentru că nu ai gusturi bune.

— Ei bine, poți să spui orice, mai puțin faptul că cei care iubesc Veneția nu au gusturi bune.

— Și totuși o spun. Simte acest parfum: este de prost gust, pute. Miroase ca o păpușă moartă, de aceea îți place Veneția.

— Idiotule, bădăranule!

— Idiot? Bădăran?

— Da, și îți mai spun și că ai dreptate, chiar am gusturi proaste, locuiesc cu tine.

— De azi nu mai locuiești cu mine, plec.

Plecai și doar a doua zi realizam că mă lăsasem păcălită din nou, ca o fraieră.

Apoi, după trei sau patru zile, te întorceai: „Sunt eu! Eu sunt! Ghici unde am fost?” Sau: „Bună, *alitaki*. Ți-am adus un parfum de la Atena. Acesta nu pute.” De altfel, nici măcar nu mă mai simțeam jignită. Atât cât dura călătoria, furia era înlocuită de angoasa de a te ști în pericol, iar după călătorie, mă simțeam ușurată să te revăd. Totuși mă întrebam ce sens aveau acele călătorii în stil *Primula Rossa*? La ce foloseau, în afară de a te ține în priză și de a alimenta acea luptă cu moartea: pentru a-i contacta pe *Laòs* 1, *Laòs* 2, *Laòs* 3 sau *Laòs* 4? Pentru a organiza acțiuni care nu ar fi putut fi organizate punctual? Pentru a încerca să furi unii soldați de la comuniști sau papandriști, cu scopul de a micșora acea singurătate care începea să te apese? Ca să nu te umilesc, evitam chiar și să îți pun întrebări: m-am prefăcut că te credeam și că acelea erau niște expediții foarte utile, din care aveau să iasă lucruri memorabile. Apoi, într-o seară de la sfârșitul lunii februarie, eram acasă și citeam ziarele, iar privirea mi-a căzut asupra unei știri de la Atena. Zece rânduri, nimic mai mult. Știrea spunea că, în urmă cu o noapte, patru bombe explodaseră într-o fabrică, fără a provoca victime. În schimb, o a cincea bombă explodase în timp ce doi membri ai echipei de geniști, un civil și un militar, o dezamorsau. Cei doi geniști muriseră. La fața locului poliția

găsise niște pliante care aparțineau unui grup care se autodenumea *Laòs* 8. Ți-am căutat privirea:

— Ce mai fac cele patru regimente ale tale?

— Nu mai sunt patru, sunt opt, mi-ai răspuns cu un zâmbet fericit. I-am înrolat pe *Laòs* 5, *Laòs* 6, *Laòs* 7 și *Laòs* 8. Peste câteva zile vei vedea ce se va întâmpla!

— Deja s-a întâmplat, Alekos. Aseară.

— Ce?

— Cinci bombe. Una dintre ele a explodat în timp ce încercau să o dezamorseze. A ucis un civil și un militar.

— Unde?

— Într-o fabrică.

— Nu are legătură cu mine.

— Ba sigur că da. Au găsit pliantele celor din grupul *Laòs* 8.

Zâmbetul ți-a dispărut. Ai sărit în picioare, mi-ai smuls ziarul din mână și ai zis:

— Trebuie să plec.

— Să pleci?! De ce?

— Pentru că nu m-au ascultat, nu m-au ascultat!

— În legătură cu ce?

— În legătură cu toate, cu toate! Nu ar fi trebuit să explodeze acolo, nu ar fi trebuit! Nu ar fi trebuit să ucidă pe nimeni, nu ar fi trebuit! Cretinii! Imbecilii!

— Alekos, cel mai neimportant lucru care se poate întâmpla atunci când pui

bombe este ca cei care merg să le dezamorseze să sară în aer.

— Știu. Trebuie să plec.

— Alekos, nu este vina lor că cei doi geniști au murit. Și acum șase ani s-ar fi putut întâmpla același lucru, și una dintre bombele tale nu a explodat.

— Știu. Trebuie să plec.

— Rezistența armată înseamnă război, Alekos, și la război nu se trage cu bomboane; dacă atentatul tău asupra lui Papadopoulos ar fi avut succes, cine știe câți oameni ar fi murit împreună cu el?!

— Știu. Trebuie să plec.

— Nu vei pleca! De data asta o să te opresc!

Nu ai plecat. Nici eu nu am mai dat importanță problemei. Era o caracteristică a ta să faci mereu opusul a ceea ce spuneai că vei face. Evident, mi-am spus, trauma cauzată de moartea celor doi îți provocase o criză trecătoare și imediat după aceea ai realizat că ar fi fost înțelept să stai departe de Grecia pentru o vreme. Nici nu ai mai vorbit despre asta și a trecut o lună de la acel dialog, timp în care s-au petrecut următoarele: am mers la Roma, însă imediat ce am ajuns la Roma, ai început să spui că trebuia să mergi la Milano. Acest lucru m-a făcut să devin bănuitoare, mai ales pentru că nu mi-ai oferit o scuză plauzibilă pentru a merge la Milano.

— Privește-mă în ochi, Alekos: Milano sau Atena?

— Ce Atena, ce legătură are Atena cu asta? Și ca să te convingi că mă duc la Milano, nu ai decât să mă însoțești la Milano.

— De acord.

— Astă-seară?

— Astă-seară.

— Rezervă bilete la cușetă.

— La cușetă? Dar tu nu vrei niciodată acest vagon! Spui mereu că este înșelător, că este o capcană, că oricine poate fura cheile controlorului și intra în cabină, că avionul este mai bun.

— Nu, nu cu avionul, nu. Azi nu.

Am făcut rezervare la cușetă, iar pe parcursul zilei ai făcut public acest lucru în toate modurile posibile: ai dat telefon din apartamentul cu microfoanele ascunse, ai sunat de mai multe ori portarul pentru a te asigura că era rezervat compartimentul, informându-te cu voce tare în legătură cu ora exactă. Când am părăsit hotelul, nu mai era nici măcar un câine care să nu îți știe programul și, după o asemenea mediatizare, iată-ne ajunși la gară, în tren, în compartimentul în care controlorul ne-a așezat gențile și unde, pe neașteptate, s-a ridicat cortina și a început teatrul.

— Tu nu vrei să vii cu mine la Milano.

— Nu vreau să vin, Alekos?! Dar dacă sunt aici!

— Ești aici bosumflată, iar eu nu suport oamenii bosumflați.

— Te înșeli.

— Nu mă înșel și nu merg cu tine la Milano. Nu pot să stau într-un compartiment în care cineva se uită strâmb la mine.

— Ascultă-mă cu atenție, Alekos: ideea de a merge la Milano a fost a ta, eu nu am nicio nevoie să merg la Milano. Nu sunt bosumflată, nu mă uit strâmb, tu acum cauți ceartă. Nu urmează oare să îmi zici că Churchill a murit azi-dimineață la vârsta de douăzeci de ani?

Și, în timp ce spuneam asta, am înțeles că povestea cu plecarea spre Milano în vagonul de dormit era un joc de teatru pentru a mă păcăli pe mine, dar și pe cei care îți controlau mișcările. Plănuiseși să zbori spre Atena fără ca eu să te urmez și încă o dată mă mințiseși, iar eu din nou mă lăsasem păcălită în cel mai prostesc mod. Am aruncat o privire la ceas; mai era un minut înainte de plecare. În curând, șeful de gară avea să fluiere, trenul avea să se pună în mișcare și nu mai aveam când să dau jos valizele. În plus, asta ar fi atras atenția asupra noastră și ți-ar fi stricat planurile. Așa că nu mai era nimic de făcut, chiar nimic. M-am lăsat să cad pe pat și mi-am auzit vocea șoptind:

— Ai fi putut să eviți treaba asta.

Apoi am auzit răspunsul tău:

— Nu, nu aș fi putut.

Șeful de gară a fluierat. Te-ai lansat spre coridor, ai ajuns la ușă, ai deschis-o și ai coborât. Trenul se mișca în timp ce tu te strecurai pe peron, cu capul plecat, fără a privi înapoi.

O zi, două zile, trei zile. Am crezut că nu aveam să pot ierta niciodată acea ultimă bătaie de joc și, de fapt, m-am întors la casa din pădure doar pentru a-mi lua lucrurile și pentru a-ți lasă o scrisoare în care îți explicam de ce refuzam să mai continui o asemenea relație. În scrisoare îți spuneam că nu eram o Penelopă care îl așteaptă pe Ulise țesându-și pânza, că eu însămi eram un Ulise care întotdeauna trăise ca Ulise, iar faptul că îmi trădasem natura de dragul tău, transformându-mă într-un Sancho Panza, nu îți dădea dreptul la anumite aroganțe; și oricum Sancho Panza îl urma pe Don Quijote, se bucura de încrederea lui, nu era lăsat într-un tren precum o valiză. Însă după patru zile, când te-am văzut în acel hal, revolta mea a dispărut. Arătai ca o mască de carnaval: jumătate din față îți era vânătă și jumătate albă, fără sânge. Linia care îți împărțea fața în cele două culori începea de la frunte, mergea de-a lungul nasului, cobora până la bărbie și pe gât, și dacă pe partea

albă ochiul era normal, pe partea roșie părea monstruos de umflat.

— Ce ai făcut?!

În loc să îmi răspunzi, ai luat o damigeană de vin, ai desfăcut-o și ai început să bei. În tăcere, extrem de hotărât, pahar după pahar. Singurele cuvinte care îți ieșeau din gură din când în când erau:

— Nu mă pot îmbăta, nu mă pot îmbăta.

Și chiar nu ai putut, ochii ți-au rămas limpezi, vocea articulată și te țineai bine pe picioare. La jumătatea damigenei te-ai îndreptat spre barul unde țineam băuturile care nu îți plăceau, ai scos toate sticlele care erau acolo, le-ai aliniat pe masă și ai reînceput să bei când dintr-o sticlă, când din alta. Ai amestecat intenționat băuturile, turnându-ți eventual vodcă, whisky și coniac și apoi înghițind acel amestec cu o mișcare hotărâtă, de parcă ai fi înghițit un medicament dezgustător, iar în cele din urmă ai fost atât de beat pe cât ți-ai dorit. Ai ajuns în cea de-a treia etapă, cea a morții temporare. Însă, de data aceasta, nu ai mai ajuns pe nemărginitele câmpii ale visării, nu ai mai fost împins în dulcele neant al uitării, în abisurile delicate ale neființei. Ți-ai revenit curând, iar trezirea a fost un plâns sfâșietor, cu lacrimi și sughițuri care te sufocau, cu cuvinte frânte care treceau prin batista umedă ca un refren monoton.

— „Pleacă!” mi-au spus. „Pleacă! Pleacă! Pleacă, pleacă!”

— Cine ți-a spus asta, cine?

— Ei. „Pleacă” mi-au spus. „Pleacă! Pleacă! Pleacă, pleacă!”

Mi-a luat toată noaptea să înțeleg ce se întâmplase la Atena, unde, după cele cinci bombe și după moartea celor doi genișți, nimeni nu mai avea curajul să se apropie de tine și nici nu îți mai permitea să te apropii. Numai doi dintre ei acceptaseră să se întâlnească cu tine pe plajă, dar nu pentru a asculta ce voiai să le spui, ci pentru a te informa că își luau adio de la tine. Genul tău de luptă nu îi interesa, așa că se hotărâseră să se alăture unui partid și că aveau să facă asta. Mult noroc și la revedere! Atunci te-am întrebat unde dormiseși și, arătând spre partea vânătă a feței tale, mi-ai răspuns:

— Acolo unde dorm cerșetorii și câinii vagabonzi.

Apoi mi-ai mărturisit că, după ce ai căutat în zadar o saltea pe care să te odihnești, spre zori te-ai întors pe plajă. Ai stat culcat pe o parte, cu jumătate de față sprijinită de o pernă din nisip și cu jumătate de față expusă către soarele care atunci răsărea, și dintr-odată te-a apucat o stare de rău. Ai rămas inconștient până după-amiază, când ai deschis ochii pentru a te trezi înconjurat de un grup de copii care se distrau înțepându-te și stropindu-te

cu apă. „E mort, e mort!” Fără a reacționa, nu ai avut putere să o faci, te-ai ridicat și ai plecat la aeroport.

— Obrazul și pleoapa mă usturau. În acest anotimp, la Atena soarele arde aproape la fel de tare ca vara și mă temeam de cum aveau să arate. Dar nu era nimic vizibil. A devenit roșu mai târziu, când eram în tren.

Ți-am pus un unguent pentru arsuri solare și am încercat să te consolez:

— Alekos, în următoarea călătorie...

M-ai întrerupt:

— Nu va mai exista nicio călătorie. De astăzi chiar sunt în exil. E mai bine așa deoarece nu mai cred în bombe, explozii și arme. Orice prost poate apăsa pe trăgaci, poate da foc unui fitil sau poate ucide doi genești sau chiar un tiran. Și apoi? Ce se schimbă? Când moare un tiran, apare altul, și adesea viitorii tirani sunt chiar cei care au apăsat pe trăgaci. Nu, lumea nu devine puțin mai suportabilă dacă e presărată cu cadavre. Ci cu idei! Adevăratele bombe sunt ideile! *Oh, Theòs! Theòs mu!* Câți ani am pierdut! Este timpul să încep să gândesc. Problema este că sunt obosit. Sunt al naibii de obosit.

A fost prima oară când mi-ai spus: adevăratele bombe sunt ideile, orice prost poate apăsa pe trăgaci, poate da foc unui fitil sau poate ucide doi genești sau chiar un tiran. Te-am privit uimită. Oare când

începuseși să înțelegi acel lucru și ce declanșase o concluzie atât de contrară caracterului tău? Oare fusese moartea geniștilor sau fusese șocul de a te vedea respins de mica ta armată, sau poate acele episoade făcuseră să germineze o sămânță care dormise întotdeauna pe fundul conștiinței tale? Ce victorie ar fi fost dacă chiar ai fi început să te gândești și să pui în practică lucrurile intuite pe care până acum le exprimaseși doar prin fraze scurte sau prin poezii! Ce regal ar fi fost dacă ai fi reușit să înfrunți adevărurile cu care oamenii nu se confruntă niciodată pentru că nu e potrivit sau pentru că le lipsește curajul sau pentru că sunt legați la ochi de dictaturile intelectuale care îi împiedică să le vadă! De exemplu, motivele pentru care erai singur și pentru care, orice ai fi făcut, rămâneai singur. Și motivele pentru care, departe de a fi un lucru rău, era chiar un lucru bun. Era dureros și necesita efort, asta da, dar era un lucru bun: singurul mod uman de a lupta este să credem în libertate, să facem ca lumea să fie un pic mai curată, un pic mai inteligentă, un pic mai suportabilă. Pentru că lumea nu este un concept abstract: lumea înseamnă eu, înseamnă voi, înseamnă el. Iar dacă eu nu mă schimb, dacă tu nu te schimbi, dacă el nu se schimbă, separat, individual și din proprie inițiativă, nimic nu se schimbă și rămânem sclavi. Dar adevărul era că tu

recunoscuseși că erai obosit. Și eu realizasem deja faptul că acea oboseală exista. Dacă ar fi fost să privesc retrospectiv istoria ultimelor săptămâni, aș fi putut chiar să identific episodul care făcuse ca acest lucru să mi se pară evident. Acum o să ți-l povestesc.

* * *

La începutul primăverii, deci cu mult înainte ca tragica călătorie la Atena să distrugă orice speranță de a mai da vreun sens exilului tău, casa din pădure fusese descoperită. Am remarcat acest lucru când am observat un grup de tineri în blugi care stăteau în fața porții, în stația de autobuz, de dimineață până la apus. Erau niște tineri ciudați. În primul rând, pentru că dacă te uitai la ei, păreau că se afiau acolo ca să aștepte autobuzul, însă când acesta sosea, nu se urcau în el; apoi pentru că de departe îi auzeam discutând cu vioiciune, însă când ne apropiam deveneau muți. De parcă nu și-ar fi dorit să auzim în ce limbă vorbeau. Numărul lor varia între trei și cinci, iar doi dintre ei nu lipseau niciodată, chiar cei doi care purtau cataramă în formă de svastică la curea. Erau italieni sau greci? Desigur că am luat în considerare și posibilitatea că aceștia ar fi putut să fie doar niște pierde-vară cărora

le plăcea să se întâlnească în acel loc sau că cei doi cu svastică locuiau în vilă, însă de câteva ori i-am surprins de cealaltă parte a porții, iar în cele din urmă am fost nevoiți să recunoaștem că motivul prezenței lor acolo erai tu. Oare erau trimiși de cineva interesat de fiecare mișcare a ta, pentru a-ți controla sosirile și plecările, sau de cineva care se pregătea să te răpească și să te omoare? În prima săptămână ai vrut să îi înfrunți, apoi te-ai răzgândit când ai realizat că, dacă ei nu ne hărțuiau prin gesturi sau prin cuvinte, nu puteam noi să luăm inițiativa; de fapt, era mai înțelept să ne prefacem că nu îi observaserăm. Singurul gest beligerant în care te-ai complăcut a fost să îți folosești pipa ca pe o sabie atunci când ieșeam din casă, atât când plecam, cât și când ne întorceam: țineai în palmă partea cu vatra.

— Știi ce armă bună este? Dacă cineva te atacă, tot ce trebuie să faci este să i-o bagi în ochi.

— Și dacă ratezi ochiul?

— Tot aia e, oriunde ai lovi, face o gaură. Desigur, cât timp mușchiul este lung, nu curbat.

Și vai mie dacă îți răspundeam că ar fi fost mai bine să avem un revolver, că aveam să cumpăr unul, că aveam să îl țin în geantă.

— Fără arme! Îți interzic!

Încrederea ta în utilizarea belicoasă a pipei cu mușțiucul lung și nu curbat era atât de mare, încât te făcea să devii surd față de orice îndoială a mea și, de altfel, nu aveam să te văd niciodată cu un revolver în mână. Tu, care erai considerat un atacator cu bombă, un iubitor de explozive și de arme, tipul care ar fi putut ataca cazărmile, cel cu rezistența armată, simțeai o repulsie fizică față de arme. Nici măcar nu știai să le folosești, nici măcar nu erai în stare să ții corect o pușcă; țineai patul puștii prea jos, nu îți lipeai obrazul de ea și ratai întotdeauna ținta. Chiar și dacă aceasta era o pasăre care dormea pe o ramură aflată la doi metri. După aceea te consolai spunând: „Dacă o mai văd pe pasărea aia, îi dau una cu pipa și o dobor!”

Dar să revenim la tinerii în blugi. Primăvara călduroasă înainta spre vară, când persecuția tăcută a grupului din fața porții a încetat, iar în locul ei a răsărit un nou tip de persecuție. Unul mai rafinat și mai crud. Noaptea, de îndată ce stingeam luminile și ne culcam, prin fereastra de la terasa din fier forjat țâșnea un licăr de lumină rotundă, care plonja asupra noastră ca un bolovan de lumină. Nu aveam să înțelegem niciodată cum reușeau să îl direcționeze în cameră cu atât de multă precizie. De fapt, scrutând în întuneric parcul, vedeam foarte bine că lanterna electrică se afia departe, dincolo

de pinii care mărgineau zidul de hotar. Așadar, pentru a nimeri fereastra noastră, bolovanul acela de lumină trebuia să treacă de zeci de copaci și să găsească un culoar lipsit de trunchiuri sau de frunze. Cu toate acestea, o făcea foarte bine și, în ciuda barierei formate de obloane, acea lumină ne chinuia continuu. Când se plimba încet pe pereți sau pe tavan sau pe pat, când se mișca sacadat de sus în jos și de la dreapta la stânga, făcând semnul crucii, când se mișca fulgerătoare și răutăcioasă în zigzag pentru a ne agresa privirea, caldă și impalpabilă. Și acela era momentul în care te pierdeai cu firea. Pur și simplu nu puteai suporta căldura aceea impalpabilă pe ochi și, de fiecare dată, te grăbeai să deschizi obloanele, coborând pe terasă și strigând:

— Lașilor, ieșiți din umbră, lașilor, dacă nu ieșiți, vin eu să vă caut.

Și este de la sine înțeles că nu coborai niciodată: știai foarte bine că exact asta își doreau, să te exaspereze ca să te facă să cobori și ca să ajungi la mila lor, pentru a spune apoi că tu i-ai atacat. Însă nu și de data aceea. Chiar în momentul în care lumina ne-a agresat privirea, te-am văzut sărind din pat, luându-ți pantalonii, încălțându-te și, înainte să realizez ce făceai, erai deja pe terasă tunând:

— Vin!

După care ai fugit spre ușă. Am reușit să ajung la tine, să smulg cheia din ușă, să o iau în mână, iar tu ai încercat să îmi deschizi pumnul cu tot avântul oferit de furia pe care o simțeai, ai reușit să slăbești strânsoarea degetelor mele, mi-ai apucat degetul mare, apoi arătătorul, apoi degetul mijlociu, dar cu cât păreai să fii mai în avantaj, cu atât strângeam și eu mai tare; atunci mi-ai apucat încheietura și mi-ai răsucit-o cu sălbăticie, mi-ai îndoit brațul și părea că ai fi vrut să mi-l smulgi, m-ai aruncat la pământ și ai căzut împreună cu mine, care mă apăram destul de rău pentru că nu puteam să mă opun decât cu un singur braț, cu o singură mână, însă m-am apărat și am acceptat acea luptă. O luptă monotonă, mută și răutăcioasă, o luptă între doi șerpi care se încleștaseră pentru a se sufoca, hotărâți amândoi să nu cedeze, și care între timp își dădeau pumni și se răneau fără ca vreun cuvânt să le iasă din gură, iar singurul sunet era o gâfâială greoaie, un fel de horcăială; dar dintr-odată o lovitură parcă mi-a despicat burta. A fost o durere foarte acută. Cheia se afla în mâinile tale. Vocea mea a rupt tăcerea ca să spună un lucru pe care tu nu îl știai:

— Copilul.

Ai devenit rigid, parcă fuseseși lovit de un glonț în mijlocul frunții. Ai rămas câteva secunde privindu-mă cu ochii larg

deschiși și cu buzele întredeschise. Apoi ai înălțat mulțumirea.

— *Oh, Theòs! Theòs mu!* Oh, Doamne! Dumnezeul meu!

Apoi te-ai ridicat și, uitând de lumina care continua să se rotească și să pâlpâie fără milă asupra noastră și în jurul nostru, uitând chiar și de mine, care zăceam pe podea străpunsă de acea durere din burtă, care acum devenise insuportabilă și exasperantă, precum o mie de cuțite, ai izbucnit într-o exultare atât de frenetică, încât păreai că îți ieșiseși din minți. Ai râs, ai plâns, ai sărit, ai dansat și ai aplaudat. Nici măcar nu ai observat suferința mea și, de fapt, nu pentru a mi-o alina m-ai ridicat în cele din urmă cu delicatețe, m-ai așezat pe pat cu tandrețe, ți-ai sprijinit capul de corpul meu, ai gângurit:

— Bună ziua, copile, ancoră a ancorelor, lanț al lanțurilor, bucurie a bucuriilor, vin al tuturor vinurilor, tu nu știi cine sunt, eu sunt tu, nu știi cine ești, tu ești eu, ești viața care moare. Viața, viața, viața. *Zoì, zoì, zoì.* Fugi de întuneric, copile, fugi repede și vom merge departe, într-un loc în care nu ne vor putea găsi, unde ne vom putea juca. Ajunge cu suferința, ajunge cu lupta.

Auzeam acel monolog nebunesc, dulce, minunat și sfâșietor, pe măsură ce loviturile de cuțit creșteau ca număr și ca intensitate, și regretul că nu îți spusesem

mai repede m-a făcut să rămân fără cuvinte, la fel și remușcarea de a nu fi înțeles mai repede că un copil ar fi putut fi singurul rival al destinului tău. Pentru că, dacă aș fi realizat asta mai repede, nu ar fi fost nevoie să mă năpustesc spre ușă, să scot cheia și să mă angajez în acea luptă sălbatică, să încasez acel șut îngrozitor, care pe el îl rănise mortal. Nu aveam nicio îndoială despre faptul că lovitura aceea îl rănise mortal, simptomele anunțau deja acest lucru fără echivoc. Eram sigură că niciun miracol nu ar fi putut învia acea creatură inertă care era îngropată în mine. Totuși am tăcut, incapabilă de a-ți distruge acea fericire inutilă. M-am gândit că era mai bine să te las câteva ore să visezi și între timp să stau nemișcată, să îmi recapăt puterile pentru ca apoi să merg la un doctor. Chiar așa am făcut și dimineața, foarte atentă să nu te trezesc, m-am desprins încetișor de tine și am mers ca să mi se confirme ce știam deja. Însă nu am ținut cont de faptul că avea să fie mult mai rău ca tu să afii acest lucru a doua zi, că supărarea ta avea să fie mult mai mare, că avea să îți întărească acel complex de vinovăție în care zăcuseși de fiecare dată, că aveai să te gândești la toate sufietele pe care le iubiseși și pe care le pierduseși. La tatăl tău, la fratele tău Georgios, la Polykarpos Giorkatzis.

— Eu sunt moartea. Port moartea asupra mea și o distribui, ai șoptit când m-ai văzut și când ai văzut acel pachețel inert, lipsit de formă.

Apoi ai dispărut pentru patru zile, iar în seara în care te-am revăzut mi-a fost greu să te recunosc. Cu cearcăne vineții, cu barba lungă și cu cămașa pătată de ruj, cu respirația care îți mirosea a alcool, mergeai clătinându-te și păreai a fi caricatura unei epave care petrecuse timp de patru zile și patru nopți delectându-se în orgii fără seamăn. Dumnezeu știe unde, Dumnezeu știe cu cine. Și fără a-mi oferi explicații, fără măcar a mă întreba cum mă simțeam, te-ai prăbușit pe balansoar și ai început o jelanie dezarticulată despre oboseala care îți golise trupul și sufletul:

— Sunt bătrân, deja sunt bătrân, uite, am părul alb, am și o durere de spate, mă doare și ficatul și tușesc.

Părul alb era, de fapt, un smoc argintiu pe care îl aveai deja de la Boyati, durerea de spate era un reumatism ușor și trecător, durerea de ficat era o consecință evidentă a băutului, iar tusea era o consecință evidentă a fumatului. Dar în acel moment chiar te credeai foarte bătrân. Pentru că te simțeai înfrânt de existență.

* * *

Și totuși, ai început să gândești. O făceai uneori într-un mod laborios, alteori într-unul naiv, poate respingând cu o anumită neglijență unele concepte care ar fi trebuit explorate sau poate prezentând unele adevăruri evidente de parcă ar fi fost noi descoperiri, repetând uneori chiar principii care fuseseră enunțate cu o sută cincizeci de ani în urmă, cu acel anarhism individualist pe care Nenni îl remarcase imediat din spatele lentilelor sale duble. Însă ai început să gândești: ai fost eliberat în mod miraculos de schemele dictaturilor intelectuale, care, mai ales în acei ani, orbeau oamenii și îi reduceau la tăcere. Citeai și scriai. Aproape întotdeauna când mă întorceam acasă sau la hotel, te surprindeam citind sau scriind. Bilețele, pliante, notițe pe care mi le traduceai sau pe care mi le citeai cu mândria unui copil care a compus o temă frumoasă în clasă.

— Auzi ce am făcut azi, auzi ce am decis azi, acum o să îți citesc, iată: „Aceasta este epoca *-ism*-ului. Comunism, capitalism, marxism, istoricism, progresism, socialism, deviaționism, corporatism, sindicalism, fascism. Și nimeni nu își dă seama că fiecare *-ism* rimează cu fanatism. Aceasta este epoca *anti-*: anticomunist, anticapitalist, antimarxist, antiistoricist, antiprogresist, antisocialist,

antideviaționist, anticorporatist, antiunionist, antifascist. Și nimeni nu își dă seama că fiecare *-ist* rimează cu fascist. Nimeni nu spune că adevăratul fascism constă în a fi *anti-* din principiu, dintr-o toană, adică în a nega a priori faptul că în fiecare curent de gândire există ceva corect sau ceva ce ar putea fi folosit pentru a face dreptate. Și a te închista într-o dogmă, în certitudinea oarbă de a fi cucerit adevărul absolut; indiferent că e vorba de dogma virginității Mariei, de dogma dictaturii proletariatului sau de dogma Legii și Ordinii, oricum se pierde sensul sau mai degrabă semnificația libertății, singurul concept indiscutabil și incontestabil. Într-o așa măsură încât cuvântul libertate nu are sinonime, are doar extensii sau adjective: libertate individuală, colectivă, personală, morală, fizică, naturală, religioasă, politică, civilă, comercială, legală, socială, artistică, de expresie, de opinie, de cult, a presei, a ideii de grevă, a discursului, a credinței, a conștiinței. La limită, am putea spune că libertarianismul este singurul *-ism*, adică singurul fanatism admisibil, pentru că fără libertate un om nu este om, iar un gând nu este gând."

— Bravo!

— Îți place? Chiar îți place? Atunci mai ascultă una pentru că următoarea este și mai importantă, vorbește despre „dreapta"

și despre „stânga” și despre intelectualii de rahat care prin pseudostânga lor chiar m-au călcat pe nervi.

Mi-ai fluturat o foaie plină de urme și de ștersături și ai reînceput să declami.

— „Mulți intelectuali cred că a fi intelectual înseamnă a enunța ideologii sau a le elabora, a le manipula și apoi a te căsători cu ele pentru a interpreta viața după formule și adevăruri absolute. Și fac asta fără a ține cont de realitate, de ei înșiși sau de ceea ce înseamnă a fi om, adică fără a vrea să recunoască faptul că nici ei înșiși nu sunt făcuți doar din creier. Că au și o inimă sau ceva care arată ca o inimă și intestine și un sfincter și, prin urmare, că au sentimente și nevoi care nu țin de inteligență, care nu pot fi controlate de inteligență. Acești intelectuali nu sunt deștepți, ci sunt proști și, dacă analizăm bine, nici măcar nu sunt intelectuali, ci preoți ai unei ideologii. Și fiind la fel de obtuzi ca preoții, nu recunosc faptul că, odată căsătoriți cu ideologia lor sau, și mai rău, odată căsătoriți cu o ideologie în care nu este permis adulterul sau divorțul, nu mai sunt liberi să gândească. Pentru că totul este potrivit după acea soluție, totul este judecat în conformitate cu acele scheme: pe de o parte, iadul, și, pe de alta, raiul, pe de o parte, ceea ce e permis, și, pe de alta, ceea ce e interzis. Astfel, pentru a face ca lucrurile să fie coerente, ei devin

inconsecvenți, ba chiar necinstiți. Să luăm intelectualul de stânga, intelectualul care este la modă astăzi sau, mai bine zis, intelectualul care urmează moda din comoditate, teamă sau din lipsă de fantezie: va fi întotdeauna pregătit să condamne dictaturile de dreapta, din bunătatea inimii sale, însă niciodată sau aproape niciodată nu va condamna dictaturile de stânga. Pe cele dintâi le va diseca, le va studia, le va combate prin cărți și manifeste; despre cele din urmă va tăcea sau le va găsi scuze sau cel mult le va critica cu jenă și timiditate. În anumite cazuri va recurge chiar la Machiavelli: «Scopul scuză mijloacele.» Care scop? Scopul de a avea o societate creată pe principii abstracte, pe calcule matematice, doi plus doi egal patru, teză și antiteză egal sinteză, adică fără a lua în considerare faptul că în matematica modernă doi și cu doi nu fac neapărat patru, ci poate fac treizeci și șase, sau fără a ține cont că într-o filosofie mai avansată teza și antiteza sunt unul și același lucru, că materia și antimateria sunt două aspecte ale aceleiași realități? Datorită calculelor lor, adică datorită lugubrului fanatism al ideologiei lor, datorită iluziei sau mai degrabă prezumției că Binele și Frumosul aparțin doar uneia dintre părți, un genocid, o crimă sau un abuz este considerat nelegitim dacă se întâmplă la «dreapta»,

dar devin legitime sau cel puțin justificabile dacă apar în «stânga». În concluzie, marea boală a timpului nostru se numește ideologie și cei care suferă de această boală sunt intelectuali proști: acei preoți laici care nu sunt dispuși să recunoască faptul că viața (sau ceea ce ei numesc istoria) reușește de una singură să redimensioneze rezultatele masturbării lor mentale, adică să demonstreze artificialitatea dogmei lor. Fragilitatea și irealitatea sa. Dacă nu ar fi așa, de ce regimurile comuniste ar repeta aceleași infamii ale regimurilor capitaliste? De ce ar avea și ele aceiași Ioannidis, aceiași Hazizikis, aceiași Teofilojannacos, aceiași Zakarakis precum regimurile fasciste? Și de ce aceste ideologii s-ar lupta între ele, susținute de sentimente și de nevoi precum dragostea de patrie sau naționalismul egoist? Este timpul să denunțăm această boală, fără timiditate, fără jenă și fără teamă. Și pentru a face acest lucru, nu trebuie să ne oprim la Marx și la marxiști, ci trebuie să ne întoarcem cu cel puțin două mii de ani în urmă și să ne referim la ideologia creștină. Ea este cea care a conceput această diviziune nefirească, pe de o parte, lucrurile permise, și, pe de altă parte, cele interzise, pe de o parte, raiul, și, pe de alta, iadul. Astăzi stăpânii creierelor noastre, teologii de stânga, nu fac altceva decât să repete

greșelile celor de la care au învățat: scoateți crucea de pe stâlpul stindardului, puneți ciocanul și secera pe el și veți vedea că rămâne același lucru: o cârpă care vântură aceleași vechi privilegii, aceleași vechi ambiții și aceleași vechi înșelătorii."

Apoi m-ai întrebat:

— Îți place? Chiar îți place? Știi, sunt niște notițe. Păcat că nu mi le-am notat mai devreme, la Boyati. Ei! Păcat că nu mi le-am notat la Boyati. Adevărul e că nu poți gândi în închisoare. Ai atâta timp, și totuși nu poți gândi, e deja suficient dacă reușești să regurgitezi vreo poezie.

Studiai. De exemplu, pe Proudhon, al cărui socialism libertarian și a cărui negare a violenței se potriveau cu cercetarea ta. Și apoi pe Platon, deși nu am înțeles ce căutai la Platon, și apoi scriitori precum Albert Camus, pe care îl numeai Camìs pentru că în limba greacă *u* se pronunță *i*; nu a existat niciun mod în care să te fac să pronunți Camus.

— Camus!

— Camìs!

Îl iubeai pe Camus-Camìs pentru că în adolescența ta târzie ți s-a întâmplat să citești textul polemicii sale cu Sartre. „Un idealist care știe să se opună mesianismului principiilor absolute", asta spuneai despre Camus-Camìs. Și inserând uneori câte ceva de la tine, câte o frază sau câte o comparație sau vreun raționament,

modificându-le forma din comoditate, recitai adesea unele pasaje care îți rezumau poziția.

— Ascultă: „Religiile organizate nu corespund nevoilor omului modern, pantomimele religioase nu au niciun sens în epoca noastră, indiferent dacă vin de la biserici sau dacă își fac apariția în hainele noi sau pseudonoi ale marxismului.” Acum mai ascultă ceva: „Un om inteligent nu poate accepta o ideologie care îl încredințează pe deplin istoriei, care îl consideră un supus pasiv al acesteia. Este infam să vorbești despre oameni în termeni de sarcini istorice, este periculos. Pentru că, după ce ai spus aceste lucruri prin intermediul cărților, o spui apoi prin intermediul poliției: stabilind la ce oră trebuie sau nu trebuie să mă culc, la ce oră pot sau nu pot să beau o sticlă de vin, iar la urmă, așezându-mă în rând, în Piața Roșie, ca să merg și să îngenunchez la Sfântul Mormânt al lui Lenin. Nu, nu se poate justifica orice în numele logicii și al istoriei. Nu logica face istoria!”

— Camus nu spune asta, Alekos. El spune: istoria nu e tot. Și în plus nu vorbește deloc despre sticle de vin sau despre Sfântul Mormânt al lui Lenin!

— Și ce dacă? Îl completez, îl perfecționez.

Uneori, însă, transcriai pasajele cu scrupulozitatea unui copist care copia

Noul Testament pe foi de pergament decorate cu miniaturi și mi le reciteai cu fidelitate: „Astăzi trebuie să formulăm două întrebări. Acceptați sau nu că, direct sau indirect, ați ucis sau ați reprezentat obiectul violenței? Aveți curajul sau nu de a ucide sau de a produce violență, direct sau indirect? Cei care vor răspunde la ambele întrebări vor fi implicați automat într-o serie de consecințe care vor duce la un nou mod de a pune problema luptei." Și, de asemenea: „Pentru că omul a fost încredințat în întregime istoriei, nu se mai poate adresa acelei părți din sine care este la fel de reală precum partea care este conectată la istorie, astfel că trăim în teroare. Pentru a ieși din teroare este necesar să reflectăm și să acționăm conform reflecțiilor noastre. Este în joc soarta a milioane de europeni care, sătui de violență și de minciuni, cu cele mai mari speranțe ale lor distruse, care simt o repulsie față de ideea de a-și ucide semenii pentru a-i convinge sau pentru a fi convinși cu același sistem." Erau pagini în care mi se părea că tu căutai o confirmare a descoperirilor tale: nu mai credeai în bombe, în explozii, în arme sau în lupta făcută cu vărsare de sânge.

Și totuși, această întorsătură a fost atât de clară, încât am încetat să mă mai întreb dacă înflorise dintr-o sămânță îngropată în adâncul subconștientului tău sau dacă

apăruse dintr-o nevoie de pace al cărei detonator fusese copilul pierdut. Niciodată nu am văzut la tine vreun regret, vreo nostalgie față de vechile acțiuni îndrăznețe, față de vechile provocări imposibile. Tot ce făceai în acel moment părea chintesența raționamentului și a rezonabilității: participai la conferințe și la întâlniri, răspândeai printre emigranți cartea de poezii care fusese publicată între timp, mergeai la Bruxelles pentru a te întâlni cu reprezentanții Pieței Unice Europene. Până și noua ta obsesie era cea mai pașnică pe care aș fi putut să mi-o imaginez: pur și simplu consta în obținerea spațiului necesar de la un radio italian pentru a difuza o emisiune bisăptămânală, care să se audă și în Grecia. Emisiuni de genul acela existau deja în Franța, Anglia și Germania, însă erau greu de ascultat de la distanță; în schimb, radioul italian avea o lungime de undă capabilă să ajungă în întreaga regiune dintre Marea Ionică și Marea Egee. Așa că mergeai mereu la Roma să le explici miniștrilor, subsecretarilor și șefilor de partid, insistent, răbdător, încăpățânat, hotărât să nu te lași descurajat de indiferență, de ipocrizie, de perfidia celor care spuneau: „Vom vedea, vom încerca, ne vom gândi”. Nici măcar când a devenit clar că nu aveai să obții nimic, că indiferența și ipocrizia și iezuitismul aveau

să iasă învingătoare, ca întotdeauna, nu ți-ai schimbat comportamentul.

— Păcat, ai spus. Iată încă o dezamăgire, un alt preț care trebuie plătit.

De acum, era fraza ta preferată. Și de fiecare dată când o auzeam, nu îmi venea să îmi cred urechilor deoarece, și acesta este detaliul cel mai extraordinar, tentațiile de a reveni la vechile tale obiceiuri răsunau în jurul tău precum cântecul sirenelor care îl atrăgeau pe Ulise între Scilla și Caribda[4]. „Odiseu, Odiseu! Vino, curajosule Odiseu! Ascultă-ne, fiu al lui Laertes, aruncă ancora!" În Europa, palestinienii continuau să semene masacre peste tot; în Germania, trupele urbane de gherilă deveniseră o practică constantă; în Italia, filosofia violenței creștea de la o oră la alta. Răpiri, șantaj, împușcături și crime – nu mai erau doar arme ale dreptei: deveniseră o modă dezgustătoare a stângii extreme și nu era greu de înțeles că nu era nici vorbă să dispară, ci că avea să dospească și să devină un obicei. Și dacă asemenea sirene aveau să rupă frânghiile cu care Ulise se legase de catargul navei sale? Dacă Ulise avea să cedeze în fața chemării lor, uitând de noua turnură luată de lucruri, uitând de noua sa luptă împotriva morilor de vânt? Mi-ai răspuns cu un urlet sălbatic:

— Nu ai înțeles nimic despre mine, nimiiiiic! Cum îndrăznești să sugerezi că aș

avea ceva în comun cu acei diaconi ai fanatismului, cu acei birocrați ai terorismului, cu acei iresponsabili care trag în stânga și în dreapta în stilul lui John Wayne pe confortabilul teren al democrației, da, o democrație rea, dar o democrație, o democrație bolnavă, dar o democrație, cu acei sectanți care nu riscă să fie torturați sau să fie împușcați de plutoanele de execuție ale unei dictaturi? Eu nu sunt un terorist! Nu am fost niciodată! Eu cred în democrație! Eu lupt împotriva tiranilor, ai uitat?! Îți interzic, îți interzic să mă confunzi cu acei nenorociți care au vărsat sânge pentru a-și aplica schemele ideologice și abstracte! Acei fasciști îmbrăcați în roșu, acei revoluționari de căcat!

Iar expresia „revoluționari de căcat" avea să devină, din acea zi, unul dintre sloganurile tale preferate. În schimb, pentru a condamna timiditatea și slăbiciunile democrațiilor care cedează, îți plăcea sloganul: „Aceasta nu este libertate, este o fiestă a libertății." Și într-o seară în care Roma pulsa de dezordine, cu vitrine sparte, cu magazine jefuite și cu mașini care ardeau, am înțeles de ce îl puneai pe Platon alături de Proudhon și de Camus. De fapt, ai deschis una dintre cărțile lui la o pagină marcată și, tremurând de convingere, ai început să declami:

— Când un popor devorat de setea de libertate are drept lideri niște paharnici nesăbuiți care îi toarnă atât cât vrea, până în punctul în care acesta se îmbăta, se întâmplă ca poporul să îi declare vinovați și să îi acuze de faptul că încearcă să îi ia libertatea pe conducătorii care încep să îi refuze cererile din ce în ce mai pretențioase. Și se mai întâmplă ceva: cei care rămân disciplinați în fața superiorilor lor sunt etichetați ca oameni fără caracter, ca servitori, și astfel, temător, tatăl ajunge să își trateze copiii ca pe egalii săi, iar fiul să nu mai aibă nici teamă și nici reverență față de părinți, iar profesorul să nu mai îndrăznească nici să le facă reproșuri elevilor, ci să îi măgulească, astfel încât aceștia ajung să își bată joc de el și cer să aibă aceleași drepturi și aceeași considerație ca bătrânii. Iar bătrânii, ca să nu pară prea severi, le dau dreptate tinerilor. Atunci sufietele cetățenilor ajung să sufere foarte tare și, ori de câte ori apar cazuri de supunere, majoritatea oamenilor se simt indignați și nu acceptă să asculte, ajungând să nu mai țină cont nici de legile scrise, nici de cele nescrise, nemaiavând considerație sau respect pentru nimeni. În mijlocul unei asemenea permisivități, se nasc și se dezvoltă plantele otrăvitoare: tiraniile. De fapt, orice exces duce, de obicei, la un exces aflat la polul opus, atât când vine vorba de anotimpuri, cât și de

plante sau de cadavre, și cu atât mai mult când vine vorba de regimurile politice.

Dar cât de obtuză este o putere preexistentă, Puterea aflată la putere, care se folosește de toate, de toți și care nu moare niciodată. Cât de oarbă, de surdă și de ignorantă este. Chiar în seara aceea, același Kissinger, care îți confirmase refuzul de a-ți acorda viza pentru Statele Unite, a venit la Roma într-o vizită oficială și, escortat de o sută zece gărzi de corp și decorat cu medalii precum un satrap oriental, mai grotesc ca niciodată, și-a stabilit reședința la hotelul nostru. Din acel moment, nimeni din acel oraș nu a fost mai supravegheat decât tine, care țineai predici împotriva violenței și care recitai din Platon. Nu numai că încăperile adiacente camerei noastre erau ocupate de către agenți FBI, ci eram și spionați în continuu de către colegii lor de la ferestrele întredeschise din clădirea de vizavi. Erau inconfundabili cu cămășile lor hawaiiene și hidoase, cu mâinile lor păroase și strânse în jurul cutiilor de bere. Și de parcă nu ar fi fost suficient, întregul coridor de la etajul nostru fremăta de ofițeri în civil, cu revolvere la curea: responsabili, printre altele, să ne scotocească prin sertare. De două ori când ne-am întors în cameră am găsit obiecte mutate sau așezate greșit. Dar poate că mă înșel când definesc Puterea ca o putere

oarbă, surdă, obtuză și ignorantă. Puterea vede totul, aude totul, știe totul. Și în acest caz știa că adevăratul dușman al acelui personaj mizerabil erai tu, și nu acei extremiști neînțeleși, care și în anii următori aveau să împuște mereu oameni inofensivi și neînarmați. Niciodată vreun fascist.

1. Joc de cuvinte între inel și degețel; în original, jocul de cuvinte are loc între cuvântul *anello* (inel) și *mignolo* (deget mic), rezultând *agnello* (miel) (n.tr.).
2. „Vă mulțumesc mult!” (engl., în original) (n.tr.).
3. Roman scris de Emma Orczy la începutul secolului XX; această expresie face referire la persoane certate cu legea, care reușesc cumva să nu fie capturate de poliție (n.tr.).
4. Expresie provenită din mitologia greacă, Scilla și Caribda fiind doi monștri marini dintre care Ulise a trebuit să îl aleagă pe cel mai inofensiv. Expresia are sensul de „a alege răul mai mic dintre două rele” (n.tr.).

Capitolul trei

Într-o dimineață, pe la mijlocul lunii iulie, te-ai trezit și m-ai anunțat:

— Junta este pe punctul de a cădea.

Apoi mi-ai povestit visul pe care îl avuseseși în timpul nopții, din care rezultase profeția că Junta avea să cadă. Te aflai pe fundul unei fântâni pline de pești și era atât de întunecos, încât cerul, văzut din acea fântână, era o sclipire îndepărtată. Te aflai în acel loc de un timp imposibil de calculat, poate că de secole și secole, și nu voiai decât un singur lucru: să evadezi spre cer. Însă zidul fântânii era neted, nu avea nici măcar o gaură sau vreo proeminență pe care să te cațări și nu aveai nimic altceva de făcut decât să speri într-o minune. Deodată miracolul s-a întâmplat, iar pe perete au apărut găuri și proeminențe, iar tu a trebuit să te cațări. A fost un efort extraordinar pentru că ai alunecat de multe ori, ai căzut din nou printre pești și ai fost nevoit să o iei de la capăt. Un efort extrem de îndelungat. Poate că și mai multe secole. Ai ajuns în sfârșit la marginea fântânii de care te-ai agățat pentru a-ți trage respirația și pentru

a privi la ce se afla afară. Era un deșert de pietriș. În mijlocul deșertului, se afla un munte, în vârful căruia se afla un bolovan aflat în echilibru. Și dintr-odată de pe acel munte s-a auzit un bubuit, un bubuit înfundat care anunța o avalanșă, iar bolovanul a început să vibreze, s-a rotit înainte și s-a desprins de vârful muntelui, rostogolindu-se, lovindu-se de multitudinea de pietricele care formau acel deșert. Te-ai simțit cuprins de un val de fericire. La fel de scurtă ca o bătaie din pleoape, urmată imediat de o mânie oarbă pentru că, pe vârful muntelui, a apărut imediat un al doilea bolovan: identic cu primul, dar stabil. Stabilitatea lui te-a mâniat și ți-a insuflat o nevoie irezistibilă de a-l dărâma, iar în acel moment ai dat să treci peste parapet. Dar a fost în zadar. O forță misterioasă ți-a transformat picioarele în blocuri de plumb și brațele tale în râuri de slăbiciune. Ai încercat iar și iar, lucru care nu a făcut decât să te descurajeze, să te facă să rămâi acolo, pe marginea fântânii. Ai suferit îngrozitor și pentru că ai înțeles că noul bolovan trebuia să fie împins, că dacă tu nu aveai să îl împingi, nu avea să vibreze niciodată, nu avea să se desprindă niciodată de pe vârful muntelui pentru a se rostogoli, pentru a se prăbuși ca cel dintâi, iar cât durase acea suferință, nu ți-ai mai amintit. În vis ți se păruse foarte lungă.

Anotimpurile treceau, căldura alterna cu frigul, frigul cu căldura, soarele cu ploaia, ploaia cu soarele, iar tu rămâneai acolo, cu jumătate de corp în fântână și cu jumătate de corp în afara fântânii, fixând cu ochii bolovanul. Însă parcă îți aminteai că la început fusese vară și, după aceea, zăpada căzuse de două ori, iar tot de două ori trecuseră și rândunelele. Treceau din nou pe lângă tine rândunelele când te-ai decis să încerci ceva, nu doar să privești și atât. Așa că te-ai întins să apuci o piatră, ca să o arunci spre bolovan și să o faci să își piardă echilibrul. Era o acțiune periculoasă, realizai acest lucru, deoarece înțeleseseși de ceva vreme că găurile și proeminențele din perete dispăruseră: dacă aveai să cazi, nu aveai să te mai poți urca niciodată. Cu toate acestea, știai și că trebuia să încerci, așa că te-ai aplecat și ai luat o piatră. Ai ridicat-o ca să o arunci. Dar chiar în momentul în care erai pe punctul de a o arunca, dinspre bolovan s-a pornit un vânt teribil. Și te-a lovit cu violență nemiloasă, împingându-te de pe marginea fântânii. Iar tu te-ai prăbușit din nou acolo jos, printre pești, pentru totdeauna.

— Ce vis oribil, Alekos.

— Da, oribil. Nu îl pot uita.

— Cu toate acestea, un vis care anunță căderea Juntei nu ar trebui să fie oribil.

— Nu, dar nu a anunțat doar căderea Juntei. Ceea ce m-a făcut să cad înapoi în fântână și pentru totdeauna nu a fost Junta: au fost cei care vor moșteni Junta.

— Oh, încetează! Nu vei cădea în nicio fântână. Visezi asemenea lucruri pentru că te gândești la ele în timpul zilei. Visele pe care le avem în timpul somnului sunt doar reflexii confuze ale gândurilor pe care le avem când suntem treji. Știința dovedește că...

— Știința nu există, știința este o opinie. Și nu demonstrează mai nimic, cu atât mai puțin viața și moartea.

În schimb, nu aveai nicio îndoială cu privire la semnificația pe care o atribuiai celorlalte lucruri: muntele reprezenta Puterea, Puterea eternă care tronează fără a putea fi oprită, iar bolovanul care plana deasupra muntelui reprezenta regimul pe care Puterea îl folosește până când se decide să îl arunce, să îl înlocuiască cu unul care, în circumstanțe diferite, îi va fi de folos mai mare. Dictatură, democrație, revoluție: toate sunt bolovanii pregătiți pentru a fi puși pe munte. Iar în echilibru se află mereu același bolovan, același blestem pe care oamenii îl duc în spate din ziua în care s-au unit într-un trib. Dar dacă bolovanul care căzuse și se spărsese, transformându-se în pietriș, era Junta, atunci pe cine reprezenta bolovanul care apăruse în locul celui dintâi? Și de ce voiai

să îl împingi dacă înlocuise Junta? Și de ce te ținuse lipit de marginea fântânii, cu jumătate de corp în afară și cu jumătate de corp înăuntru, împiedicându-te să ieși? Asta da, asta voiam să aflu.

— Dar bolovanul care va lua locul Juntei, pe cine reprezintă?

— Vrei să spui dacă are un nume, dacă are un chip? Sigur că are.

— Spune-mi care este.

— Nu, asta se va afla în curând.

— În curând?

— Da, de acum este o chestiune de zile, poate chiar de ore.

Și douăzeci și patru de ore mai târziu, a avut loc lovitura de stat din Cipru, tentativa de asasinat asupra lui Makarios și invadarea insulei de către turci; o săptămână mai târziu, Junta a convocat liderii politici pe care Papadopoulos îi destituise și le-a delegat responsabilitatea de a forma un guvern care să salveze țara de un război cu Turcia. Însă tu nu te-ai bucurat. Doar ai șoptit:

— Bolovanul s-a desprins de pe munte, bolovanul a rămas pe munte. Când pleci la Atena?

— Când plec sau când plecăm?

— Când pleci, eu nu vin.

— De ce? Nu înțeleg.

— Vei înțelege ascultând o voce micuță care te va întâmpina: „Draga mea prietenă, extrem de dragă, ce plăcere să vă cunosc,

eu v-am citit întotdeauna cărțile, articolele, sunt un admirator de-ai dumneavoastră, un coleg de-ai dumneavoastră, știți, și eu scriu."

Am plecat fără tine. Și dacă nu am început propriu-zis să înțeleg, am început să intuiesc de îndată ce am coborât pe aeroportul din Atena, unde am fost imediat oprită și închisă într-o debara. De acum toată lumea putea să treacă, în acel moment trecea Theodorakis care venise de la Paris, însă numele meu era pe lista neagră și a durat mult până să îmi fie scos de pe acea listă și să fiu lăsată să ies din acea magazie. Un polițist părea să fie de partea mea, celălalt împotriva mea, și pentru a ajunge la un acord se certau între ei și nu știau cine ar fi trebuit să îmi autorizeze intrarea: noul ministru de Interne sau cei de la ESA? În noaptea care a urmat s-a întors Karamanlis din exil și a depus jurământul ca prim-ministru; acum guvernul era format din civili, care fuseseră în mare parte persecutați de dictatură. Dar Gizikis a continuat să fie președintele republicii, Ioannidis a rămas în fruntea armatei și la conducerea ESA și nici măcar un membru al Juntei nu a fost arestat, iar prizonierii politici au rămas în închisoare. Din orice perspectivă aș fi analizat lucrurile, concluzia aluneca spre enigmele unei comedii ambigue. De altfel, toată lumea spunea că nimic nu era clar,

că nimic nu era sigur în afară de un detaliu: Junta nu căzuse, ci abdicase. Și nu din voință proprie, ci din ordinul americanilor, care, în mod evident, se opuneau unui război între Grecia și Turcia, adică între două țări care făceau parte din NATO. Dar nu întotdeauna un regim care abdică este un regim mort, iar dacă abdică păstrându-și posturi-cheie cum ar fi președinția, armata și poliția, poate chiar să preia puterea înapoi peste noapte. Așa că situația s-ar fi putut schimba din nou și dintr-odată. Depindea de Ioannidis. Nu era un secret pentru nimeni că cedase numai când ambasadorul Statelor Unite oferise ultimatumul Washingtonului și o făcuse oricum strigând „Trădare!", acuzând CIA că îi sugerase să comită greșeala de a organiza lovitura de stat din Cipru și bolborosind: „M-au luat de prost, am fost un naiv." Însă acum se considera oricum altcumva, dar nu învins, nu făcea decât să pomenească trupele cu care avea să își apere onoarea și tancurile cu care avea să reacționeze dacă cineva avea să încalce legea, iar oamenii se temeau. Odată ce entuziasmul inițial trecuse, majoritatea oamenilor au rămas închiși în casă pentru a evita să fie compromiși și nimeni nu vorbea despre libertate: cel mult, despre un iz de libertate. Karamanlis însuși era întotdeauna îmbufnat sau prost dispus și părea să se aștepte la ce era mai rău.

Singura persoană care nu părea să își facă griji sau să se teamă era noul ministru al Apărării, Evangelos Averoff-Tositsa. El era cel care acum mă întâmpina cu o voce ca de flaut:

— Draga mea prietenă, extrem de dragă, ce plăcere să vă cunosc, eu v-am citit întotdeauna cărțile, articolele, sunt un admirator de-ai dumneavoastră, un coleg de-ai dumneavoastră, știți, și eu scriu!

* * *

Se afla în pragul camerei mele, însoțit de un ofițer al marinei, iar mâinile sale le închideau pe ale mele precum cochiliile unei scoici, pe care niciun cuțit nu ar fi putut să o deschidă. Moi și totuși dezosate. L-am urmărit curioasă. Pe sub sprâncenele arcuite, ochii săi negri și rotunzi îi străpungeau pe ai mei ca ochii unui hipnotizator, și totuși erau neliniștiți și atât de alunecoși, încât păreau două măsline înmuiate în ulei. Pe sub mustața cu striații gri, gura lui, o gură comică deoarece avea forma gurilor fără dinți, deși era plină de dinți, zâmbea cu bucuria unui iubit care stătuse prea mult timp departe de drăguța lui și care în sfârșit avea ocazia să o iubească într-un pat. Un rol care nu era potrivit nici cu fizicul său și nici cu vârsta sa, căci era un omuleț de vreo șaizeci de

ani, cu umerii înguști și gârboviți, cu șolduri late și burtă grasă. Nasul mare și cârn, strâmb de la rădăcină, îi domina chipul la fel de lipsit de seducție. Însă fruntea îi era foarte înaltă și inteligentă; realizai că era inteligent cu mult înainte să înțelegi acest lucru în mod rațional. Și dacă nu era deștept, avea o viclenie din aceea care nu poate fi separată de inteligență. De asemenea, era dur. Puteai simți și asta. Și simțind acest lucru, erai uimit și îți spuneai că nimic din aspectul sau din comportamentul lui nu ar fi putut justifica ideea de duritate, și totuși duritatea exista. Era ascunsă în pliurile acelei flacidităționctuoase. Mi-am eliberat mâinile din cochiliile care se deschiseseră ușor pentru o clipă:

— Intrați, domnule ministru, intrați!

A intrat, i-a făcut ofițerului un gest sec și arogant să plece, s-a așezat pe fotoliu, iar menuetul de laude a fost reluat.

— Domnule ministru, dar eu nu am pretins să vă deranjați și să veniți aici. Ar fi trebuit să vin eu la dumneavoastră.

— Draga mea prietenă, extrem de dragă! Un cavaler nu permite ca o doamnă să se deranjeze ca să meargă la el. Și mai ales o doamnă cu un asemenea farmec, de o asemenea grație, de o asemenea notorietate! Dacă nu aș fi venit, aș fi comis o grosolănie, ba chiar o mitocănie de neiertat. Înțelegeți italiana mea?

Vorbea o italiană excelentă, fără erori și fără accente.

— Italiana dumneavoastră este impecabilă, domnule ministru, atât alegerea cuvintelor, cât și pronunția. Nici măcar Panagoulis nu vorbește atât de bine ca dumneavoastră.

Îți menționasem intenționat numele ca să văd cum reacționează, însă el nu a avut nicio reacție, ca și cum nu m-ar fi auzit.

— Dragă, drăguță! Am învățat italiana în Italia, știți? Când eram prizonier de război la Rimini.

— La Rimini? Și Zakarakis a fost prizonier de război la Rimini.

— Care Zakarakis?

— Directorul de la Boyati, închisoarea lui Panagoulis.

Nici de data aceasta nu a reacționat.

— Rimini, Roma, ce vremuri bune. Am învățat cu toții italiana în acei ani.

— Zakarakis, nu. Apropo, domnule ministru, ce se va întâmpla cu alde Zakarakis, Teofilojannacos, Hazizikis? Sau ar trebui să întreb mai întâi despre Ioannidis? Toată lumea întreabă. Dacă Junta nu mai este la putere, lumea se întreabă, de ce Ioannidis rămâne în fruntea ESA?

A oftat. S-a agitat de două ori pe scaun. A închis ochii, i-a redeschis și într-un final s-a lansat într-un preambul pasionat. Mi-a spus că înainte de a-mi răspunde la acea

întrebare delicată trebuia să îmi povestească unele lucruri de bază de care nimeni nu era conștient: prea multă lume credea că motivul schimbării era Ciprul, lovitura aceea stupidă din Cipru.

— Ei, nu, draga mea prietenă! Nu, acela a fost doar începutul. Ceea ce i-a determinat pe militari să abandoneze guvernul țării a fost descoperirea catastrofei care avea să vină din Bulgaria.

— Din Bulgaria?!

— Da, draga mea prietenă, da: comuniștii. A fost tot mâna comuniștilor. Pentru că... ce au făcut comuniștii bulgari când noi am avut problemele cu Turcia în Cipru? Au adunat zeci de mii de soldați la frontieră. Și cinci sute de avioane de luptă rusești, cinci sute, vă zic!, au ajuns pe aeroporturile militare bulgare. Și două mii de tehnicieni ruși, două mii, vă zic!, au mers în Bulgaria prin România. Iar militarii din Juntă au fost copleșiți de panică. O panică ce a durat treizeci și șase de ore. Cele mai disperate treizeci și șase de ore din viețile lor pentru că... ei bine, pentru că sunt patrioți. Ne place sau nu să o recunoaștem, sunt niște adevărați patrioți. Patrioți cu literă mare. Inclusiv Ioannidis, Ioannidis e cel mai mare patriot. Iar Gizikis și-a adunat șefii de stat-major și le-a spus: „Patria este pierdută, domnilor, pentru a o salva nu există altceva de făcut

decât să delegăm puterea civililor.” Și apoi ne-a chemat...

Vorbea și tot vorbea și, pe lângă regretul că îl căutasem, mă irita un disconfort misterios. De ce îl căutasem? Cine îmi sugerase asta? Nu tu. Nu i-ai pronunțat niciodată numele, nu ai făcut niciodată aluzie la faptul că a lui avea să fie vocea aceea... „draga mea prietenă, extrem de dragă”. Atunci cine? A, da, Canellopoulos, fostul prim-ministru, care în noaptea loviturii de stat fusese arestat și care ar fi trebuit să ocupe postul ocupat astăzi de Karamanlis. Îl cunoșteam pe Canellopoulos, îl cunoscusem pe vremea când ai solicitat pașaportul, și după acea întâlnire se născuse o prietenie frumoasă. Îmi plăcea chipul lui ascetic, obosit, grația lui de bătrân domn dezamăgit, îi admiram curajul și cultura sa de mare liberal, așa că imediat ce am ieșit din debaraua aeroportului, am fugit să îl revăd. Am vorbit mult și fără ocolișuri, însă despre neașteptata chemare a lui Karamanlis a trecut în grabă, jenat:

— Nu pot să răspund la asta, nu vreau, trebuie să evit acest subiect.

Și apoi, dintr-odată:

— Întrebați-l pe Averoff. Întrebați-l pe Averoff.

L-am sunat pe Averoff, iar el s-a oferit să vină la hotelul meu. O treabă ciudată, totuși. Oare ar fi fost posibil ca el să fie

bolovanul din vârful muntelui? În ciuda pălăvrăgelilor sale inteligente despre bulgari, a elogiilor sale și mai inteligente adresate membrilor Juntei și a efortului aproape nerușinat pe care îl depunea pentru a-i absolvi, parcă lipsea o verigă din lanțul de dovezi. O verigă care poate că se afla acolo, la o aruncătură de băț, dar pe care totuși nu o puteam localiza. Exact ca atunci când cauți o pereche de ochelari pe care îi ai pe nas. Trebuia să o găsesc. Trebuia să urmăresc mai atent ceea ce spunea.

— Iar acum, draga mea prietenă, lăsați-mă să vă explic cum s-au comportat cu noi Gizikis și șefii statului-major: ca niște adevărați domni. De altfel, cu mine s-au comportat mereu ca niște adevărați domni. Sigur știți că vara trecută am fost implicat în revolta eșuată a marinei și că am fost arestat. Ei bine, nu mi-au atins nici măcar un fir de păr. Ireproșabili. Ah, vreau să subliniez: ireproșabili. Iar ieri... Gândiți-vă, draga mea, că noi am venit tot pe rând, iar Gizikis ne-a primit în picioare, educat și jovial, apoi ne-a invitat să ne așezăm și ne-a oferit oranjadă sau cafea. Când am fost cu toții acolo, s-a așezat și el și cu multă simplitate a declarat că patria era pe punctul de a cădea în tragedia finală și că, pentru a salva patria, întreaga Juntă hotărâse să renunțe la orice putere, în afară de cea militară. Apoi și-a chemat șefii

de stat-major și unul câte unul au repetat același lucru. Am trecut la partea de discuții. S-a vorbit despre responsabilități. Și de data aceasta Gizikis a fost admirabil. Onest, uman, admirabil. S-a oferit ca țap ispășitor. „Înțeleg că sfârșitul unui regim necesită un țap ispășitor", a spus el, „și de aceea mă ofer ca atare. Nu am vrut să devin președintele republicii, domnilor, dar am acceptat poziția și este corect să plătesc." Ei bine, este inutil să spun că o asemenea propunere nici nu merita să fie luată în considerare și că, dimpotrivă, era necesar să ne străduim să evităm represalii populare sau pedepse. Și ne-am străduit să facem asta. În cele din urmă, am abordat subiectul cel mai important: alegerea celui care avea să formeze guvernul. Cei mai mulți l-au vrut pe Canellopoulos. Dar eu l-am vrut pe Karamanlis.

— De ce Karamanlis și nu dumneavoastră, domnule ministru?

Zâmbetul i-a reapărut:

— Simplu, draga mea prietenă, simplu! Pentru că eu nu am subestimat Ministerul Apărării! Ah, pe această temă am fost întotdeauna categoric! Categoric!

— Și ați câștigat.

— Da, draga mea prietenă, da. Când vreau ceva, obțin acel lucru. Și când vreau două lucruri, obțin două.

Ministerul Apărării, armata! Iată veriga care lipsea din lanț. Ce spuneai tu legat de armată? Asta: „În Grecia, oricine comandă armata, comandă Grecia.” I-am căutat ochii negri și rotunzi, cele două măsline scufundate în ulei:

— Domnule ministru, cine conduce astăzi Grecia?

Cele două măsline s-au întărit și vocea sa de flaut a devenit ca de gheață:

— Dumneavoastră ce credeți, dragă prietenă?

— Acum o oră credeam că Ioannidis, domnule ministru.

— Draga mea prietenă! Eu sunt omul pe care generalul de brigadă Ioannidis îl ascultă. Eu sunt omul care comandă armata.

— Și în Grecia, oricine comandă armata comandă Grecia. E adevărat, domnule ministru?

— Cine spune asta?

— Panagoulis.

S-a ridicat brusc.

— A fost o reală plăcere să vă cunosc, o plăcere încântătoare. Păcat, acum trebuie să plec.

A mers spre ieșire, mi-a întins mâinile dezosate, mi-a închis din nou mâna dreaptă în cochiliile de scoică.

— Sper să mă întâlnesc curând și cu prietenul nostru, vă rog să îi transmiteți. Apropo, când se întoarce?

Și fără să aștepte răspunsul meu, s-a retras, anulându-mi orice urmă de îndoială. Doar două zile mai târziu, îndoiala a început să îmi roadă mintea. Deținuții politici începeau să părăsească închisorile, oamenii păreau din nou fericiți, încetul cu încetul parfumul libertății lua conturul unei adevărate libertăți: și dacă mă înșelam?

* * *

Ai zâmbit batjocoritor:

— Bolovanii de pe vârful muntelui nu sunt neapărat răuvoitori, iar dacă închisorile nu s-ar goli de prizonierii politici, ce sens ar avea să vorbim despre libertate? El nu s-ar comporta niciodată ca un tiran: el este inteligent. Știi cum a reușit să îl lichideze pe Canellopoulos? La un moment dat al întâlnirii cu oranjadă și cafea, a propus o pauză pentru a medita și a ieșit cu ceilalți politicieni. Atunci, cu scuza de a merge la toaletă, a rămas în palatul prezidențial. „Continuați voi și ne vedem mai târziu.” A ajuns din nou în biroul lui Gizikis și împreună cu el l-a sunat pe Karamanlis la Paris. „Porniți chiar acum și haideți să creați guvernul.” Când ceilalți s-au întors cu rezultatele meditației lor, Karamanlis acceptase deja slujba și zbura spre Atena cu avionul lui Giscard

d'Estaing. O capodoperă. Și eu o să îmi tai capul dacă această capodoperă nu a fost pregătită de Averoff înainte ca Junta să abdice.

— În orice caz, a spus că speră să te întâlnească în curând.

— Nenorocitul acela!

— Și apoi m-a întrebat când te întorci. Când te întorci?

De data aceasta, în loc să răspunzi, te-ai dus la fereastră și ai arătat spre un cuplu care stătea la barul din fața hotelului: un tinerel în blugi și o femeie. Ea avea în jur de treizeci de ani, era elegantă și atrăgătoare. Avea pieptul generos și părul blond-cenușiu.

— Cine sunt, Alekos?

— Nu știu. Pe el nu l-am văzut niciodată. Pe ea, da. Chiar și ieri, la Geneva.

În ziua care a urmat plecării mele la Atena, fuseseși la Geneva pentru a participa la conferința despre Cipru.

— La Geneva?

— Da, cel puțin de câteva ori. Și prima oară nu am recunoscut-o. Am simțit doar un fel de neliniște și atât. Dar a doua oară...

— Ai recunoscut-o?

— Da, de la Stockholm. Oriunde mergeam în Stockholm, apărea și ea. La început nu am observat-o, am crezut că era o mitomană suedeză. Dar apoi a trebuit să

mă conving că nu era nici mitomană și nici suedeză.

— De ce?

— Pentru că nu vorbea suedeză.

M-am uitat din nou la ea, cu nedumerire.

— Ești sigur?

— Foarte sigur. În plus, iubește perucile. La Stockholm era blondă ca aici, dar la Geneva era brunetă. De aceea nu am recunoscut-o prima oară.

— Gândește-te bine, Alekos. Poate că femeia din Geneva nu e aceeași care stă acum acolo pe trotuar. Poate că arăta ca ea și atât. De la distanță nu putem judeca corect.

— Nu o judec de la distanță: era în avionul meu. A luat avionul pe care l-am luat și eu. Am avut timp să o observ cu atenție.

— Dar ea și-a dat seama?

— Sper că nu. Pleacă de la fereastra aceea, nu aș vrea să se prindă acum.

M-am îndepărtat de fereastră.

— Și tânărul?

— Nu l-am mai văzut. Cu toate acestea, sunt sigur că nu contează. Ea este cea care contează, ea mă urmărește. Și cu multă dexteritate. Este o profesionistă de nivel înalt, un spion cu adevărat inteligent.

— Un spion de-al cui?

— Nu știu. Pentru a afla trebuie să o prind, iar ca să o prind, trebuie să o mai

las puțin în pace. Ar putea lucra pentru oricine: pentru KYP, pentru SID[1]. Și dacă mă urmărește pentru cei de la SID, o face tot ca o favoare pentru cei de la KYP. Toată lumea știe că serviciile secrete italiene și serviciile secrete grecești își fac favoruri.

— Alekos, dar KYP asculta de Juntă!

— Și acum se supune noului guvern. Serviciile secrete sunt mereu la dispoziția Puterii, nu se schimbă pentru că se schimbă un regim sau o politică. Uneori, pentru aparențe, își schimbă oamenii, de fapt liderii, dar este ca și cum ai băga pe aceeași mână o mănușă nouă, identică cu cea veche. Și eu nici măcar nu cred că Averoff s-a deranjat să le strecoare celor de la KYP o mănușă nouă.

— Da, dar din ce motiv ar trebui cei de la KYP să te urmărească sau să îi roage pe cei de la SID să te urmărească acum?! Un om cu un trecut ca al tău, un...

— Pe unii oameni nu îi interesează trecutul meu. Îi interesează prezentul meu, ba chiar viitorul meu.

Viitorul. Viitorul tău. Iată întrebarea care mă bântuia de când căzuse Junta. Ce aveai să faci acum cu viitorul tău, cu viața ta? Ți-am căutat privirea:

— Ei bine, Alekos, când te întorci?

Însă din nou ai evitat subiectul, arătând spre femeie și spre tânărul în blugi.

— Hm! Pun pariu că și cei doi ar vrea să știe asta. Ba chiar pariez că stăpânii lor ar

fi încântați dacă m-aș întoarce în Grecia într-un sicriu.

Și, pentru a doua oară, nu mi-ai răspuns.

A doua zi ai făcut la fel. Și la fel și în ziua următoare, și apoi tot așa. Rând pe rând s-au întors cu toții: politicieni, actrițe, studenți, scriitori, nu de puține ori niște mincinoși plecați în străinătate doar pentru a-și salva propria piele sau pentru a juca mai confortabil comedia politicianului persecutat. „Sunt una dintre victimele Juntei, jos cu Junta!" Erau primiți ca niște eroi sau eroine de către masele de oameni care vociferau transpirate, poate chiar de aceiași oameni care ție îți trântiseră ușa în nas, coborau pe aeroportul de la Atena și ridicau pumnul strâns, strigând „Trăiască poporul, trăiască libertatea!", după care se grăbeau să pună bazele unei cariere de parlamentar. Liberali, socialiști, antifasciști ai oportunismului. Iar tu tăceai, nu făceai nimic. Lăudat precum un războinic din Antichitate, precum un Agamemnon întors dintre crenelurile din Troia, Papandreou a informat presa că avea să se repatrieze pe mare și a debarcat în Patras pentru a mărșălui spre capitală împreună cu o procesiune de mașini și de autobuze și cu o ploaie de steaguri roșii. „Andreas, trăiască Andreas!" Iar tu tăceai, nu făceai nimic. În timp ce nedumerirea mea creștea. Oare trăgeai de timp pentru

că nu voiai să te amesteci în întoarcerea câinilor care lătrau doar atunci când pericolul trecuse, a șacalilor care se îngrășau din suferințele celorlalți? Oare țara ta te interesa mai puțin acum, fiindcă nu mai era dictatură, pe scurt, oare ideea de a înfrunta o existență normală te umplea de plictiseală? M-am gândit că aceasta era drama multor luptători. Odată terminat războiul, nu știau să se obișnuiască din nou cu pacea. Și unele fraze, cărora nu le dădusem niciodată importanță, acum îmi răsunau în urechi susținând această teorie. „Cât de bine îl înțeleg pe Guevara! În loc să îmi frec nervii în Cuba, și eu aș fi mers să mor în Bolivia!” Sau: „În această dimineață m-am întâlnit cu un grec care luptă cu adevărat, un troțkist. Păcat că face parte dintr-un partid și că nu putem lupta împreună. Mi-a spus: «Dragul meu, dacă Junta cade, noi doi o să devenim șomeri, iar barba o să ne ajungă până la genunchi!»” În Italia, barba încă nu îți ajunsese până la genunchi: existau tineri cu zvastică la curea, blonde cu peruci, suspiciuni cum că cineva ar vrea să te vadă repatriat într-un sicriu. De fapt, acea persecuție misterioasă a continuat, fiind agravată de un episod deloc neglijabil. După ce am predat reportajul pe 23 iulie, am călătorit la Zürich și, în timp ce luam cina la un restaurant de lângă casa lui Nicola, ai spus:

— Oh, nu! Și totuși pe avion nu am văzut-o.

— Alekos, nu îmi spune că este aici.

— Ba este. În spatele tău. Nu te întoarce.

— E singură sau însoțită?

— Singură.

— Și ce culoare are de data asta?

— Negru, are părul negru.

— Ce facem?

— Un test. Plecăm și ne mutăm la un alt restaurant. Dacă ne urmărește și acolo...

Cina ne-a fost întreruptă și, în mod ostentativ, am plecat și ne-am dus la o tavernă cu grădină de la capătul opus al orașului. Și iat-o, după câteva minute, iat-o părând să caute pe cineva, uitându-se la noi pentru o clipă, pentru ca apoi să plece distrasă, de parcă ar fi vrut să spună: „Asta e, nu e aici."

— Hai să fugim după ea, Alekos, să o înfruntăm.

— Cu ce pretext? Nu este o crimă să folosești peruci diferite și să te afli în aceleași orașe ca altcineva.

— Și pe aceleași străzi, în aceleași restaurante. Dacă nu vrei să o înfrunți, să mergem la poliție.

— Bravo! Și ce le-ai spune celor de la poliție? Există o femeie blondă, ba nu, brunetă, ba nu, șatenă, care se întâmplă să fie mereu acolo unde suntem și noi? Ca să nu mai vorbim de faptul că serviciile secrete se folosesc de poliție. Hai să o mai

lăsăm un pic. Chiar vreau să îmi fac plăcerea de a o prinde cu mâța în sac.

Da, poate chiar asta te reținea să te întorci în Grecia, am concluzionat în cele din urmă. Fascinația ciudată de a ști că era mai periculos să fii în străinătate decât acasă, teama de a te plictisi în normalitate și în aplauzele pe care cu siguranță ți le-ar fi oferit și ție.

Dar apoi, dintr-odată, într-o seară ai spus:

— M-am hotărât. Mă întorc pe 13 august, mă întorc de aniversarea atentatului meu asupra lui Papadopoulos.

— Deci asta ai așteptat!

— Nu chiar, deși ideea de a le reîmprospăta memoria unora mă amuză destul de mult. Și nu mă refer doar la alde Ioannidis sau Averoff. Mă refer și la tovarășii de cealaltă parte a baricadei, la cei care nu au făcut niciodată nimic.

— Alekos, ce înseamnă acel „nu chiar”?

— Înseamnă... Mai ții minte când m-ai întrebat dacă îl prefer pe Garibaldi sau pe Cavour?

— Da, și mi-ai răspuns că îl preferi pe Cavour.

— Adică politica. Ei bine, mai târziu după ce am meditat asupra unor lucruri, despre dreapta și despre stânga și despre oameni, nu mai sunt atât de sigur că iubesc acea politică. Și întoarcerea mea în Grecia înseamnă revenirea la acea politică.

Apoi, schimbând brusc subiectul, de parcă a vorbi despre acele lucruri te-ar fi iritat, ai spus că oricum problema imediată era alta. Era să ajungi pe 13 august.

* * *

Pentru a ajunge pe 13 august a fost nevoie să ne luăm unele măsuri de precauție. Și prima măsură de precauție a fost să te ții departe de locurile unde misterioșii persecutori, care erau atât de interesați de mișcările tale, știau că te puteau vâna: de casa din pădure, de casa din Toscana, chiar de orașul Roma. De aceea ne-am hotărât să petrecem câteva zile la mare, oferindu-ne astfel puțină odihnă, puțină intimitate și am ales insula Ischia, unde aveam un prieten hotelier care putea să ne primească, chiar dacă am fi ajuns pe neașteptate.

— E important să nu anunțăm, să nu rezervăm camere, să călătorim aproape fără valize. Nimeni nu va observa și nimeni nu ne va găsi.

Însă douăzeci și patru de ore mai târziu, deja ne găsiseră din nou. Asta doar dacă ne pierduseră vreun moment din ochi. Cu aerul ei fals-aiurit, cu pieptul ei bogat, cu părul ei blond cenușiu, din nou blond cenușiu, se afla la gara din Roma și aștepta trenul nostru la vreo zece metri de

noi: rapidul care mergea spre Napoli. Totuși, nu era singură. Era cu un tip în blugi, similar cu cel care o însoțise la barul din fața hotelului din Milano.

— Nu înțeleg, Alekos... De ce vor să știe ce faci și încotro te îndrepți?!

— Poate că nu vor doar asta. Poate că vor mai mult. Încep să cred că vor ceva mai mult.

— Mai plecăm?

— Sigur că da. Oricum, de acum va fi la fel oriunde. Și mă interesează să văd care va fi următoarea sa mișcare.

— Bine.

Am mers într-un vagon îndepărtat de al ei, ne-am așezat într-un compartiment ocupat de doi soți bătrâni și, aproape imediat, a apărut băiatul în blugi, cu un pachet într-o pungă de celofan. A așezat pachetul în locul pentru bagaje, s-a așezat lângă tine, a început să răsfoiască o revistă cu benzi desenate pornografice. La catarama de la curea avea o svastică asemănătoare cu svastica tipilor care se aflau în fața porții de la casa din pădure. Însă detaliul cel mai neplăcut nici măcar nu era svastica, ci era nervozitatea care îl agita, de parcă ar fi fost chinuit de o mare problemă sau de teamă. După ce a aruncat revista, a început să ofteze, să pufnească și să arunce priviri ciudate spre pachet. La un moment dat s-a ridicat, l-a luat, l-a lăsat din nou, l-a luat din nou, speriindu-i pe cei

doi bătrâni soți, iar în cele din urmă s-a îndepărtat înjurând de Hristos, de Fecioare, băgându-și și scoțându-și...

— Să mergem după el, Alekos.

— Nu, asta caută: o ceartă. Dacă reacționez, îmi va fi distrasă atenția de la ea și atunci nici măcar nu voi putea verifica dacă va lua sau nu hidropterul spre Ischia. Și îl va lua, vei vedea. Și mie îmi convine: am nevoie de o confirmare și de un pretext pentru a o prinde, pentru a ști cine este, cine a trimis-o și cu ce scop. Încep să mă satur de povestea asta. Și pe cuvântul meu că de data asta o prind. Și o fac să spună tot.

Hidropterul era foarte aglomerat. Cu greu am reușit să urcăm la bord și acum, închiși într-o barieră formată din corpuri, stăteam îngrămădiți pe punte, încercând în zadar să ne facem loc sau să găsim un colț confortabil. Chiar și o mișcare de jumătate de metru era imposibilă.

— Am pierdut-o, am șoptit eu.

— Poate.

— Ar fost mai bine să o înfrunți imediat ce am coborât din tren.

— Poate.

De fapt, imediat ce am coborât din tren, ea reapăruse împreună cu băiatul în blugi. Stăteau în partea din spate a peronului și băiatul nu mai avea pachetul în punga de celofan, iar ea vorbea cu el în mod animat, de parcă l-ar fi certat. În legătură cu ce?

Pentru că nu te provocase suficient? Fără a părea afectat și prefăcându-te în continuare că nu o observaseși, m-ai împins afară din gară:

— Haide, nu te întoarce.

Călătoria dintre gară și debarcader a fost scurtă, am făcut-o pe jos pentru a observa mai bine dacă eram urmăriți. Însă nu ne urmărise.

— Doar dacă nu a venit cu un taxi și nu a ajuns înaintea noastră.

— Poate.

— Dacă e așa, este jos, printre pasagerii care au loc.

— Poate.

— Sau nu ne mai urmărește, se oprește la Napoli.

— Poate.

Motoarele s-au pornit și hidropterul s-a desprins încet de doc.

— E mai bine așa.

Și, chiar în timp ce spuneai asta, iat-o pe partea opusă a punții, salutând două persoane care rămăseseră pe uscat: băiatul în blugi și un tânăr cu fața rotundă și plină de alunițe. Își flutura mâna dreaptă și o ducea la ureche cu un gest care imita o persoană care răspundea la telefon, repeta:

— La opt! Vă sun diseară la opt!

Avea o voce vioaie, îndrăzneață și o italiană perfectă. Cei doi au dat din cap cu aerul disciplinat al celor care se supun

unui lider. Te-am văzut albindu-te la față și apoi aruncându-te spre bariera aceea de corpuri, cu o mișcare bruscă și seacă, nepăsător față de protestele celorlalți. „Ce doriți, de ce vă împingeți, unde credeți că veți ajunge?”

După zece minute te-ai întors:

— Nu e acolo.

— Nu e?!

— Nu am găsit-o. M-am plimbat prin tot hidropterul. Nu este.

— Merg eu.

M-am dus, provocând și mai multe proteste – „Ce doriți, de ce vă împingeți, unde credeți că veți ajunge?” – și am căutat-o peste tot. Chiar și în toalete. Dar nu am găsit-o.

— Și totuși, este la bord!

— Bineînțeles că este la bord.

— Să încercăm din nou împreună. Nu, să o surprindem la coborâre. Vom coborî primii și o vom surprinde.

Am coborât primii. Ne-am așezat la baza scărilor, fiind atenți la fiecare pasager, hotărâți să nu o lăsăm să ne scape. Nu am fost distrași deloc, cu excepția momentului în care un turist a strigat că i se furase portofelul și a izbucnit o mică ceartă care ne-a împins în spate. Și poate că atunci a scăpat neobservată pentru că, la scurt timp, o mașină s-a îndepărtat și de la fereastra din spate capul ei blond era foarte vizibil.

* * *

În prima zi nu s-a întâmplat nimic. În prima zi am fost aproape senini. Prietenul meu hotelier ne oferise o cameră foarte plăcută cu vedere la mare, hotelul era excelent, avea două restaurante, o plajă privată, o piscină frumoasă și un golf protejat de semnul „Accesul interzis", iar noi am fost atât de încântați, încât am concluzionat că era inutil să ne lăsăm copleșiți de mânie sau de angoasă; am fi putut să ne bucurăm de vacanța noastră. Cel mult aveam să fim atenți, nu aveam să ieșim pe drum, nu aveam să ne aventurăm și să înotăm în larg și aveam să rămânem mereu printre oameni, adică printre posibili martori. Însă a doua zi dimineața:

— Trezește-te, trezește-te!

— Ce faci?

— Uite!

La cinci sute sau la șase sute de metri de țărm, chiar în linie directă cu camera noastră, era oprită o barcă cu motor mare și acoperită.

— Alekos, suntem la mare și e luna august. Nu ți se pare normal să vezi o barcă cu motor la mare și în luna august?

— În timpul zilei, da, noaptea nu. E acolo de aseară.

— Și ce-i cu asta?

— Ei bine, bărcile cu motor nu ies la plimbare noaptea și, cu atât mai mult, nu

se opresc așa.

— Așa cum? Poate că pescuiesc!

— Nu am nicio îndoială că pescuiesc. Dar exclud faptul că pescuiesc pești. Nu s-au mutat deloc de când au sosit.

— Poate că li s-o fi stricat motorul.

— Dacă li s-ar fi stricat motorul, ar fi mers deja ca să îl repare sau ar fi fost tractați. Motorul funcționează foarte bine, vrei să punem pariu?

Am pus pariu și am pierdut. După câteva minute, barca cu motor a pornit și s-a îndepărtat, doar ca să reapară foarte curând și să se oprească în același loc. Acolo a rămas până la prânz, când a pornit din nou și s-a îndepărtat din nou, doar pentru a reapărea din nou și pentru a se opri din nou: cu o sută de metri mai aproape de mal. La trei după-amiaza, la fel. Și așa la apus. La intervale de aproximativ trei ore, venea și pleca, de fiecare dată apropiindu-se cu o sută de metri. La bord erau patru oameni: era posibil ca niciunul dintre ei să nu coboare pe uscat? L-am întrebat pe salvamar și a mormăit că vara era plin de nebuni, că nici nu putea număra câți nebuni existau vara, că anul precedent un cuplu rămăsese aproape o săptămână în larg: se numeau concursuri de anduranță. Răspunsul său a fost atât de convingător, încât la ora cinei, însoțiți de prietenul meu hotelier, am mers la un restaurant portuar unde ai mâncat cu

poftă și ai băut cu veselie. Apoi, noaptea, ai dormit cu seninătate. Eu nu. Nici măcar pentru o clipă nu luasem în serios discursul salvamarului, la restaurant nu am făcut altceva decât să mă uit în jur, așa că m-am tot ridicat și am mers în continuu la fereastră pentru a verifica dacă barca cu motor era încă acolo. Era încă acolo: iluminată de lună, se legăna pe marea liniștită și oricui i s-ar fi părut cea mai inofensivă barcă din lume. La fel și în zori, se legăna. În timpul dimineții, la fel, se legăna. La prânz, la fel, se legăna. Și nu s-a mișcat nici la trei după-amiaza, când, în loc să urcăm în camera noastră, am coborât în golful privat cu semnul de „Acces interzis” și, fără să ne facem griji în legătură cu faptul că era pustiu, ne-am întins la umbra unei stânci. Stătea acolo și se legăna. Deja stropea destul de tare deoarece, cum se tot apropiase, ajunsese la mai puțin de două sute de metri de mal. Ți-am arătat-o:

— Chiar nu te mai deranjează?

Ai zâmbit cu dezinvoltură:

— Aseară, la restaurant, m-ar fi putut prinde fără efort. M-am înșelat, nu sunt aici pentru mine, nu sunt periculoși.

— Poate că nu sunt periculoși. Dar sunt ciudați. Nu suferă din cauza căldurii dacă rămân mereu nemișcați la soare?

— Este o barcă cu motor acoperită.

— Și nu au niciodată chef să sară în apă?

— Or fi mai leneși.

— Și de ce nu îi vedem niciodată? Nu știu. Mai este un lucru care mă nedumerește: se leagănă și se leagănă. Adică nu pare ancorată. De ce nu aruncă ancora?

Imediat zâmbetul tău a dispărut, de parcă ți-aș fi dat o idee care nu îți atinsese niciodată mintea. Ai sărit în picioare și ai spus:

— Nu te mișca, mă duc să arunc o privire.

Și înainte să te pot împiedica, te-ai aruncat în apă și ai înotat direct spre barca cu motor.

Ceea ce s-a întâmplat apoi s-a petrecut foarte repede. În retrospectivă, văd totul ca pe un film proiectat cu acceleratorul într-un timp care gonește după el însuși, grăbit și frenetic, lucru ciudat pentru că gesturile noastre nu au fost grăbite și nici frenetice: tu te-ai mișcat cu calm, eu m-am mișcat cu calm. Calmul era esențial dacă doream să reușim, așa că am arătat o indiferență absolută: am înțeles de îndată ce am auzit pornind barca cu motor. Te apropiaseși tare înotând, acum erai la vreo cincizeci de metri de ea și, dintr-odată, cu o tumbă, te-ai scufundat și te-ai răsucit ca să te întorci la mal cu bătăi puternice din brațe, lente, dar hotărâte, cu fiecare bătaie, o împingere

puternică și o brazdă lungă de spumă, în timp ce barca se mișca și ea, la fel de încet, dar la fel de hotărât, de parcă i-ar fi plăcut să îți ofere un avantaj, amânând plăcerea de a se năpusti asupra ta, conștientă de superioritatea sa și sigură că avea să câștige. În cele din urmă, cei patru tineri au devenit foarte vizibili. Cel de la cârmă era foarte tânăr și blond, ceilalți trei erau bruneți și aveau în jur de treizeci de ani; te priveau ostil, încruntați, tot mai ostil și tot mai încruntați pe măsură ce distanța se diminua, și sunt sigură că și tu realizai că distanța scăzuse, însă ai continuat să înoți într-un ritm regulat și precis, fără a te întoarce, fără a-i privi, fără a lăsa să se vadă vreo urmă de nervozitate, țintind intrarea în golf, cu partea îngustată unde se afia semnul de „Acces interzis”, deoarece acolo intrarea era strâmtă, iar barca cu motor ar fi avut dificultăți să intre. Câștigai cel puțin doi metri cu fiecare bătaie de braț, încă un pic de efort și aveai să ajungi la stânca digului, și vai de tine dacă ai fi obosit, dacă te-ai fi descurajat, însă tu nu erai obosit și nu erai descurajat, așa că, iată, ai ajuns aproape de golf, te-ai agățat de stâncă și ai urcat pe debarcader, ai mers de-a lungul său în pas ritmat și calm, tot fără a te întoarce și fără a te uita la ei, de parcă nu ți-ar fi păsat de barca cu motor care se oprise sau de acei tineri care discutau nesiguri dacă să coboare sau nu.

Și între timp eu mă îndreptam spre tine, încercând să îți imit starea de indiferență, să îți ignor chipul contractat de tensiune, verde, cu ochii larg deschiși și șocați; inima îmi bătea tumultuos. Am lăsat lângă stâncă halatul de baie, pantofii și pantalonii tăi, sandalele mele, pe scurt totul, și am știut că totul trebuia să rămână acolo, de parcă ne-am fi îndepărtat doar pentru o vreme, am știut că în curând aveai să mă apuci de încheietură și să mă împingi în curtea cu piscină, apoi pe terasă, apoi în lift spunând: „Zâmbește!" Ți-am întins mâna, tu m-ai apucat de încheietură:

— Zâmbește! Zâmbește!

M-ai împins în curtea cu piscină, apoi pe terasă, apoi în lift:

— Ai cheia de la cameră?

Am ajuns în cameră, unde ai aruncat o privire printre fantele obloanelor:

— Doi dintre ei au coborât, ne așteaptă jos. Ai făcut bine că ai lăsat totul jos.

— Ce se întâmplă dacă vin aici?

— Nu vor veni. Nu au tupeu. Vor aștepta să coborâm pentru a ne lua lucrurile, îți zic. Acum hai să ne îmbrăcăm, repede.

— Și apoi?

— Apoi ieșim și sărim într-un taxi, mergem în port și luăm prima barcă care trece pe acolo. Fără bagaje. Acestea rămân aici. Vom suna dimineața și vom cere să ni le trimită împreună cu factura. Până

mâine-dimineață nimeni nu trebuie să știe că am plecat. Nimeni.

Vocea îți era rece, dar chipul îți era contractat încă de tensiune și alb, iar mâinile ți-au tremurat în timp ce te-ai îmbrăcat. Ți-au tremurat și când am trecut cu o falsă dezinvoltură prin fața portarului, la fel și în timp ce urcam în taxi, ne îndreptam spre port, ne îmbarcam pe nava care mergea spre Napoli; acolo am fugit la gara centrală pentru a ne amesteca în furnicarul unui accelerat la clasa a doua. Nu te mai văzusem niciodată așa. Numai după ce ne-am afiat în tren, mâinile tale au încetat să mai tremure și puțină culoare ți-a revenit în obraji; ai rupt tăcerea în care alunecaseși. Mi-ai spus de ce făcuseși acea tumbă în apă, de ce te întorseseși.

— Ai observat un lucru important: ancora chiar nu fusese aruncată. Nu se aruncă dacă trebuie să fii pregătit să fugi. Am avut un moment de ezitare, iar cel blond a spus: „Uite-l!” Cei trei au apărut la fereastră. Mi s-a părut că unul avea un revolver. Dar totuși nu cred că voiau să mă omoare. Dacă ar fi vrut asta, ar fi avut destul timp. Sunt sigur că au vrut să mă răpească.

— O pot face în următoarele ore, Alekos. Avionul tău decolează poimâine.

— Știu, dar în seara asta nu vor face nimic, doar nu ne-au văzut plecând. Cine

ne-a văzut plecând? Bagajele sunt în cameră, factura trebuie plătită, nimeni nu bănuiește că ne-am întors la Roma!

Păreai atât de sigur de acel lucru, încât nu m-ai lăsat să îmi exprim îndoielile sau să îți ofer sfaturi. La Roma ai vrut să mergi direct la hotel, iar de acolo în Trastevere, unde ai ales un restaurant în aer liber. Iar aici am luat cina, când un oftat profund ți-a golit plămânii:

— Care este limita până la care un om poate rezista?

— De ce spui asta?

— Pentru că ne-au găsit din nou. Mașina verde, uite-o, acolo.

M-am uitat. Era un Peugeot verde-închis, parcat pe cealaltă latură a pieței, iar în interior am putut vedea un tip cu ochelari negri.

— Poate că așteaptă pe cineva, Alekos.

— Exact. Pe mine mă așteaptă.

— Poate că va pleca peste puțin timp.

— Nu va dispărea, nu va dispărea. E acolo de o jumătate de oră.

— Ar putea fi o coincidență.

— Ar putea fi. Dar nu este.

Ai plătit. Ai sunat după un taxi. A venit taxiul și, imediat ce s-a pus în mișcare, și Peugeot-ul a început să ne urmărească cu atâta obrăznicie, încât șoferul a ieșit de două ori pe geam și a strigat:

— Ce vrei, imbecilule?

A aflat foarte curând deoarece, pe bulevardul care mărginea râul, tipul cu ochelari negri a ajuns lângă noi și l-am văzut clar în lumina farurilor, cu zâmbetul lui sardonic, cu fața lui bine rasă, cu mănuși în mâini, cu jacheta sa elegantă cu carouri și cu cravata sa albastră. După ce a mers alături de noi, ne-a depășit, a încetinit, ni s-a alăturat din nou pentru a ne depăși din nou, pentru a încetini din nou și, în cele din urmă, repetând manevra din Creta, lovindu-ne cu botul și apoi cu partea din spate a mașinii, s-a izbit de noi, propulsându-ne pe trotuar. Șoferul era priceput. Nu numai că a reușit să evite copacul de care ne-am fi putut lovi, dar apoi, îndemnat de tine, s-a lansat într-o urmărire care ne-a permis măcar să înregistrăm numărul plăcuței de înmatriculare. Ca de obicei, era fals.

Din cauza plăcuței de înmatriculare false – era întotdeauna o plăcuță de înmatriculare falsă –, exasperarea mea a explodat și, strigând că nu aveam să te trimit înapoi acasă într-un sicriu, am solicitat intervenția poliției. Iar poliția a trimis o escortă de trei ofițeri în haine civile. Desigur că nu i-ai vrut, ai urlat la mine:

— Nefericito, inconștiento, m-ai ridiculizat în acest mod și ai pus pe urmele mele salariații Puterii, nu înțelegi că e naiv să ceri protecția poliției, mai mult, că

înseamnă să renunți la orice speranță de a afla cine sunt și cine i-a trimis.

Și ai avut dreptate: după moartea ta aveam să descopăr că poliția italiană era mai interesată să te urmărească decât să afle cine încercase să te răpească sau să te omoare; ba chiar o cunoșteau pe blonda aceea cu peruci, o croată care se numea Jagoda, poreclită Salamandra pentru rezistența sa și pentru cât de veninoasă era, aflată în slujba SID-ului și a celor de la CIA, prietenă a unui general fascist și conducătoare a unor grupuri fasciste. Nu întâmplător, cei trei agenți pe care i-ai primit păreau să fi fost trimiși cu intenția de a-i avertiza pe cei nesăbuiți: „Atenție, băieți, nu veniți, pentru că va trebui să vă arestăm dacă o faceți!" Se expuneau într-un mod grotesc, strângându-te într-un fel de îmbrățișare protectoare, precum infirmierele care țin un om bolnav în picioare, adulmecând și scanând trecătorii ca niște vânători care înaintau printr-o junglă infestată de fiare, uneori chiar desfăcându-și jachetele pentru a arăta că aveau revolvere prinse la curea. Ne-am certat atât de tare din cauza aceasta, încât mi-am anulat călătoria la Atena și am înlocuit-o cu o călătorie la New York. Am petrecut ultimele douăzeci și patru de ore ca doi străini care sunt împreună doar pentru a salva aparențele. Astfel că întrebarea mea a rămas suspendată în aer.

Era o întrebare care îmi ardea pe buze de câteva zile, pe care în zadar încercasem să o reiau după ce aluzia mea inițială fusese brusc întreruptă: în ce fel aveai să te întorci în politică, în acea politică, adică în ce mod aveai să pui în practică lucrurile pe care le înțeleseseși atunci când ai început să gândești?

* * *

Avionul spre Atena și avionul spre New York aveau să decoleze aproape simultan, iar acum cearta fusese lăsată în urmă. O frază glumeață despre Sancho Panza care îl părăsise pe Don Quijote pentru a deveni guvernator în Baratteria, dar care avea să se întoarcă, bucuros să îi fie scutier, a spart gheața. Tu mi-ai cerut iertare, eu ți-am cerut iertare, iar acum stăteam liniștiți, așteptând să fie anunțată plecarea celor două zboruri, spunându-ne câteva lucruri care rămăseseră nespuse în acele douăzeci și patru de ore. Că aveam să ținem în continuare căsuța noastră din pădure, că în două săptămâni aveam să vin la tine sau că aveai să vii tu la mine, că în niciun caz nu aveam să rămânem mult timp departe unul de celălalt, iar faptul că aveam să trăim la adrese diferite, în țări diferite, avea să ne redea acea rutină a libertăților individuale zilnice, fără a schimba nimic.

Însă știam amândoi că un capitol al existenței noastre se încheiase, iar tristețea ne-a străpuns cu o mie de regrete, cu regretul de a nu ne fi înțeles mereu sau de a ne fi comportat ca doi rivali, de a fi făcut unele lucruri dure, care fuseseră de prisos, cu regretul incurabil de a fi pierdut un copil care nu avea să se mai nască niciodată; din când în când se lăsau peste noi tăceri dureroase, mâna ta îmi căuta mâna, ochii tăi îmi căutau ochii. Au existat și fraze inutile care s-au intercalat, aceleași cu care sunt umpluți timpii morți în care trenul este pe punctul de a pleca, dar nu pleacă, astfel încât un minut devine foarte lung și nu se mai încheie. Te duci la Washington sau te oprești la New York? Te sun imediat ce ajung. Da, iar tu să îmi scrii. Deodată ai zis:

— Dar părintele Tito de Alencar Lima?

Te-am privit uimită. Trecuse un an de când îți spusesem povestea lui și în acel an nu îi pronunțaseși niciodată numele, nu mă întrebaseși niciodată ce se întâmplase cu el.

— Este la Paris. Tu erai încă în Boyati când guvernul brazilian l-a eliberat împreună cu șaptezeci de prizonieri politici, în schimbul unui ambasador răpit. S-a dus la Santiago de Chile și a rămas acolo până după moartea lui Allende. Apoi, datorită intervenției celor de la ONU, Pinochet i-a acordat extrădarea. A ales să

se întoarcă la Paris și să se închidă într-o mănăstire de călugări dominicani. De ce te interesează, dintr-odată, părintele Tito de Alencar Lima?

Ai zâmbit evaziv:

— Nu m-ai comparat cu părintele Tito de Alencar Lima?

Am zâmbit și eu:

— Doar înainte să te întâlnesc. Te-am comparat cu atâția oameni înainte să te cunosc. Dar de ce te interesează, dintr-odată, părintele Tito de Alencar Lima?

— Pentru că l-am visat aseară.

Iarăși! Așadar, nu aveai să te vindeci niciodată de această boală a viselor?

— Să auzim, ce făcea în vis părintele Tito de Alencar Lima?

— Mergea pe frunze și avea brațele ridicate.

— Ce înseamnă asta?

— Nu știu, dar simt... simt că este foarte nefericit. Poate că nu mai are chef să lupte. Și vai de noi când nu mai avem chef să luptăm. Ridicăm brațele și murim.

Difuzorul a murmurat ceva, ți-a anunțat zborul. Ne-am ridicat pentru a ajunge la poarta de îmbarcare.

— Atunci, la revedere!

— La revedere!

— Vor fi mulți oameni care te vor aștepta, nu?

— Vai, Doamne! Imaginează-ți ce mulțime!

— Atunci, să ai grijă.

— Nu îți face griji. Avem încă mult timp de petrecut împreună. Măcar doi ani. În timp ce mă țineam de marginea fântânii, în visul acela cu muntele, au trecut o vară, o toamnă, o iarnă, o primăvară și apoi încă o vară, încă o toamnă, încă o iarnă... Rândunelele au început să zboare când s-a ridicat vântul. Avem aproape doi ani.

— Nu vorbi prostii!

— Nu sunt prostii. De câte ori trebuie să-ți spun că visele nu sunt prostii?

După o vreme, mi-a picat în mâini un ziar cu un titlu care spunea: „Călugăr dominican sinucigaș la Paris.” Sinucigașul era părintele Tito de Alencar Lima. Știrea spunea că trupul său fusese găsit într-o pădure, cu venele tăiate, iar identificarea sa fusese dificilă pentru că zăcea acolo de cel puțin două săptămâni. Cel mai probabil, moartea sa avusese loc pe 13 august.

1. Servizio Informazioni Difesa (Serviciul Secret Italian) între 1966 și 1977 (n.tr.).

Partea a patra

Capitolul unu

În POVESTEA eroului, întoarcerea în satul natal justifică necazurile îndurate și faptele săvârșite pe tărâmul imposibilului: fără această întoarcere, absența lui îndelungată și-ar pierde orice sens. Însă întoarcerea reprezintă și cea mai amară experiență pe care trebuie să o înfrunte, o durere care îl sfâșie mai tare decât au făcut-o bătăliile din perioada marilor încercări și nu doar pentru că, până ajunge la porțile satului, trebuie să înfrunte zeii care nu obosesc niciodată să îl testeze și să îl chinuie, ci pentru că, atunci când revine printre muritorii de rând, trebuie să îndure lipsa lor de recunoștință, indiferența și cecitatea lor. Într-un singur basm, eroul este scutit de această experiență amară, de această durere: în basmul războinicului hindus Muchukunda, care, pentru a nu fi dezamăgit de oameni, le cere zeilor să îl facă să cadă într-un somn care va dura milenii; din acel somn se trezește convins că oamenii nu au meritat sacrificiul său și apoi se închide într-o peșteră pentru a se elibera de sine, căzând într-un somn din care nu se va mai

trezi niciodată. Ei bine, aceste lucruri nu îți erau necunoscute în momentul în care te-ai îmbarcat în avionul care avea să te ducă înapoi în țara natală. Faptul că renunțaseși la călătoriile clandestine, după ce fuseseși respins de toată lumea, și te treziseși pe plaja aceea cu jumătate din față arsă de soarele amiezii se datorase confirmării definitive a lipsei de recunoștință, a indiferenței și cecității celorlalți. Decizia de a rămâne în acel exil, care nu mai avea niciun rost odată ce Junta căzuse, se datorase și conștientizării acelei noi singurătăți în care aveai să aluneci odată reîntors. Dreapta sau stânga, ideologii, partide, conformisme, dosare create în calculator. Lucrul pe care nu l-ai știut, pe care nici măcar nu l-ai bănuit, a fost dezamăgirea care avea să te trăsnească la aterizarea în Atena.

— Vor fi mulți oameni care te vor aștepta, nu?

— Vai, Doamne! Imaginează-ți ce mulțime!

Ceea ce vreau să spun este că nu ai avut nici cel mai mic dubiu asupra faptului că avea să îți fie dedicată o primire triumfală la aeroport. Nici eu nu am avut dubii. În perioadele care marchează tranziția de la un regim la altul, orice pretext este bun pentru a sărbători, îmi tot repetam eu în timp ce zburam spre New York și, pentru Dumnezeu, veniseră cu miile ca să îl

primească pe Karamanlis, care timp de unsprezece ani stătuse confortabil la Paris, sau pe Papandreou, care timp de șapte ani stătuse liniștit în Canada; mii de oameni strigaseră pentru micile victime ale dictaturii sau pentru fricoșii care nu făcuseră nimic altceva în străinătate decât să aștepte venirea unor zile mai bune. Așa că, cine știe ce avea să se întâmple la sosirea ta pe 13 august. Cine știe cu câtă ușurare aveau să sublinieze ziarele caracterul emblematic al acelei date, alegerea ta de a te întoarce de aniversarea zilei în care încercaseși să redai țării tale demnitatea și libertatea. Așa că atunci când te-am sunat de la New York, cuvintele tale m-au trăsnit de parcă aș fi fost bătută: numai câteva ziare publicaseră știrea, dar fuseseră câteva rânduri atât de bine ascunse, încât puțini le observaseră, iar cei care le observaseră nu făcuseră caz. De fapt, micul grup care te așteptase dincolo de cordonul vamal fusese format din prieteni, cunoștințe, fete dornice să se culce cu tine, unchi, mătuși, nepoți, veri primari, secundari și de gradul al treilea, oameni adunați laolaltă prin intermediul unor apeluri telefonice frenetice: „Haide, vino, haide să facem în așa fel încât să fie primit de câțiva oameni.” Apoi cineva a ridicat o pancartă patetică cu „Trăiască libertatea!”, altcineva a fluturat un steag roșu și mai patetic, altcineva a strigat

entuziasmat „Faceți loc!”, de parcă ar fi fost nevoie ca cineva să facă loc. Apoi s-au auzit niște aplauze similare cu cele pe care le auzi atunci când sufli în lumânările de pe tortul aniversar, iar tu te-ai lăsat îmbrățișat și pupat de acele guri lipicioase, pipăit de mâini transpirate, apoi ai dispărut în interiorul unei mașini, iar până a doua zi dimineața nimeni nu te-a mai văzut.

— De ce, Alekos, ce ai făcut?

— M-am îmbătat mai rău ca un porc. Și am fost cu o curvă. Grasă.

— De ce, Alekos, de ce?

— Pentru că m-a câștigat ca pe un premiu la concursul de tras la țintă.

Ceea ce m-a trăsnit nu a fost atât de mult povestea cu curva cea grasă, ci tonul macabru al vocii tale: mult timp după aceea, studiind cinismul și inconsecvențele cu care aveai să îți urâțești adeseori frumosul personaj, femei cu care te culcai și de care te descotoroseai, prieteni insultați, beții fără sens, aveam să mă întreb dacă toate aceasta nu începuseră în acea după-amiază și seară a zilei de 13 august 1974, după acea reîntoarcere dezolantă. Ceva s-a rupt în interiorul tău când ai descoperit că data de 13 august nu însemna nimic în țara pentru care luptaseși, că mii de oameni se grăbiseră să îi primească pe Karamanlis și pe fiul lui Papandreou și pe micile victime ale

dictaturii, însă nu și pe singurul om care îndrăznise să facă ceea ce nu îndrăznise să facă nimeni și care fusese condamnat la moarte pentru asta. Ceva te-a înrăit, ba chiar te-a adus într-o stare de furie nebunească, te-a împins spre o dorință de degradare masochistă, și asta în ciuda unei realități pe care o cunoșteai foarte bine: dacă ai fi fost de partea lui Karamanlis sau Papandreou, adică dacă ai fi aparținut dreptei sau stângii, dacă ai fi aderat la una din dogmele care împart lumea și care unesc oamenii la fel ca jucătorii sau ca susținătorii unei echipe de fotbal, oricât de slabă sau de inutilă, atunci ziarele ți-ar fi raportat sosirea cu o mare bucurie și toată lumea și-ar fi amintit că 13 august era aniversarea atacului asupra lui Papadopoulos, și mii de oameni ar fi venit să te primească și pe tine. Pentru că ar fi fost trimiși acolo, așezați în rând și trimiși, în același mod în care fuseseră așezați în rând și trimiși în întâmpinarea lui Karamanlis sau a lui Papandreou sau a celorlalți.

— Dar, spune-mi, au fost măcar câțiva oameni din popor, da sau nu?

Ai explodat cu intensitatea unei bombe:

— Popor! Oameni simpli din popor, care nu sunt niciodată vinovați deoarece sunt niște bieți ignoranți nevinovați! Oamenii simpli din popor, care trebuie întotdeauna să fie achitați pentru că sunt

exploatați, manipulați și asupriți! De parcă armatele ar fi formate doar din generali și din colonei! De parcă doar șefii de stat-major ar merge la război și ar trage în oameni lipsiți de apărare, pentru a distruge orașele! De parcă soldații plutonului de execuție, care ar fi trebuit să mă împuște, nu erau și ei niște fii ai poporului! De parcă cei care m-au torturat nu ar fi fost și ei niște fii ai poporului!

— Liniștește-te, Alekos!

— De parcă nu poporul ar accepta regii pe tron, de parcă nu poporul ar face plecăciuni în fața tiranilor, de parcă alde Nixon nu tot de popor ar fi fost aleși, de parcă nu tot poporul ar vota pentru stăpâni!

— Liniștește-te, Alekos!

— De parcă libertatea ar putea fi ucisă fără acordul poporului, fără lașitatea poporului, fără tăcerea poporului! Dar ce înseamnă poporul?! Cine este poporul?! Eu sunt poporul! Poporul e format din puținii oameni care se luptă și nu se supun! Acești oameni nu sunt poporul! Sunt o turmă, o turmă, o turmă!

Și mi-ai închis telefonul.

Așa că ți-am scris o scrisoare, una dintre puținele pe care aveam să ni le mai trimitem din acel moment. Ți-am scris că sufeream și nu atât pentru beția porcească sau pentru dezolantul rendez-vous sexual cu care pătaseși acea întoarcere plină de

semnificații deoarece, din păcate, aveau să mai existe și alte bețivi în viața ta și alte curve grase sau slabe, sau nici grase și nici slabe, cât pentru ceea ce auzisem înainte ca tu să întrerupi apelul. De fapt, acele lucruri îmi arătau că meditația ta nu ajutase la nimic. Nu știai deja anumite lucruri? Nu scriseseși la Boyati poezia aceea despre turmă? „Mereu fără a gândi/ și fără o opinie proprie./ O dată strigând *Osana*,/ și altă dată strigând *La moarte, la moarte*!" Nu am discutat oare până la refuz despre acest popor, care merge mereu acolo unde i se spune să meargă, care face întotdeauna ceea ce i se spune să facă, care gândește întotdeauna ceea ce i se spune să gândească, care cedează în fața fiecărei autorități oficiale, a fiecărei dogme, a fiecărei biserici, a fiecărui *-ism*, a fiecărei mode, absolvit de orice vină sau lașitate de către demagogii cărora nu le pasă de el și care, absolvindu-l, își propun doar să îl înrobească mai bine pentru a-l folosi mai bine? Oare nu am ajuns împreună la concluzia că, potrivit acestor demagogi, poporul e doar o abstractizare numerică, un concept menit să îndepărteze individul de identitatea și de responsabilitatea sa și că, de fapt, singurul lucru real este individul și că fiecare individ este responsabil pentru sine și pentru ceilalți? Într-o carte de-a mea despre război, despre Vietnam, ai citit și tu exemplul acela cu

glonțul creat pentru o pușcă de tip M16. Un glonț care călătorește aproape cu viteza sunetului și care se rotește în timp ce înaintează și care, străpungând carnea, continuă să se rotească și să rupă, să sfâșie și să provoace sângerări, astfel încât, chiar dacă ești lovit într-un mușchi, mori într-un sfert de oră. Un glonț teribil și atroce; atroce este și faptul că cineva l-a inventat sau faptul că un guvern a decis să îl folosească, sau faptul că un patron de fabrică s-a îmbogățit de pe urma sa. Însă la fel de atroce este și faptul că muncitorii unei fabrici au asamblat aceste gloanțe în mod scrupulos și conștiincios, cu sprijinul sindicatelor și al partidelor lor socialiste și pacifiste, aruncându-le pe cele care aveau vreun defect ce le-ar fi putut încetini avântul sau le-ar fi împiedicat să rupă, să sfâșie sau să producă sângerări; la fel de atroce este și faptul că soldații unei armate le-au folosit pentru a împușca, țintind bine pentru a nu le irosi pe acte de caritate, simțindu-se absolviți de mizerabilul slogan „Dar eu doar execut ordine”. Ți-am mai scris că mă săturasem de sloganul „Eu doar execut ordine”, am executat, executam, mă săturasem de responsabilitatea care le era atribuită doar generalilor și atât, doar celor bogați și atât, doar celor puternici și atât: și atunci noi ce suntem? Niște date anagrafice, niște numere care trebuie manipulate după bunul lor plac în

războaie și la alegeri, pentru propaganda acelor nenorocite de ideologii, biserici și -*isme*? Este și vina noastră, a mea, a ta, a lui, a oricărei persoane care se supune și care îndură dacă acel glonț ajunge să fie inventat și fabricat și apoi tras. A spune că poporul este întotdeauna o victimă, mereu nevinovat, este un act de ipocrizie, o minciună și o insultă la adresa demnității fiecărui bărbat, a fiecărei femei, a fiecărui om. Un popor este format din bărbați și femei, din oameni, iar fiecare dintre acești oameni are datoria de a alege și de a decide pentru sine; și nu încetăm niciodată să alegem și să decidem, pentru că nu suntem nici generali, nici bogați și nici puternici. Însă motivul pentru care ți-am scris, am concluzionat eu, nu era pentru a-ți reaminti lucruri pe care le știai deja, ci ca să îți povestesc ceva care te privea. O poveste care se petrecuse la începutul secolului al XIX-lea în New England, printre pionierii coloniilor olandeze din America, ce avea ca protagonist un fermier pe nume Rip Van Winkle. „Atunci când Rip s-a întors în satul său, la fel ca tine, lucrurile se schimbaseră foarte mult: toată lumea se grăbea să sărbătorească alegerile. Și fiindcă trecuseră o sută de ani, nimeni nu l-a recunoscut și nici el nu a mai recunoscut pe nimeni. Cu pușca lui, urmat de un cârd de femei și de copii, Rip a rătăcit pe străzi și a ajuns la o tavernă

unde avea loc o întrunire. A intrat acolo ca să asculte și, dat fiind că era diferit de toți ceilalți, a atras atenția politicienilor care l-au înconjurat imediat, scrutându-l cu interes. După întrunire, s-a apropiat de el și oratorul. L-a luat deoparte și l-a întrebat pentru care dintre cele două partide avea să voteze. Rip a rămas cu gura căscată, șocat. Apoi o persoană din public s-a apropiat de el și, trăgându-l de barbă, a repetat întrebarea: era federalist sau era democrat? Încă o dată, Rip a rămas șocat, cu gura căscată, după care a fost cuprins de o mare tăcere. În acea tăcere, un domn cu un aer autoritar s-a apropiat de el, cu bicornul[1] pe cap. Avea brațul stâng în șold și mâna dreaptă sprijinită de un baston, s-a așezat în fața lui Rip și i-a ordonat să explice ce căuta la alegeri cu o pușcă pe umăr și cu un grup de prăpădiți în remorcă. Intenționa să provoace probleme în sat? Trecând peste starea de șoc, Rip a devenit consternat și i-a răspuns că el era un om respectabil, originar din acel loc. Se întorsese pentru a se face util, pentru a-și asuma responsabilitățile individuale și avea pușcă deoarece oamenii ca el purtau uneori arme, însă el nu o folosise niciodată în mod necorespunzător și, în orice caz, nu avea să voteze nici pentru federaliști, nici pentru democrați. Apoi a izbucnit un mare vacarm. «Un om care nu votează nici pentru federaliști, nici pentru democrați!

Un refugiat! Un eretic!» au strigat cu toții. «Scoateți-l afară! Arestați-l!» Apoi Rip a fost prins și bătut și de unii, și de alții. Iată, Alekos: pentru turmă și pentru bărbații cu bicorn, adică pentru politica făcută de politicieni, tu ești chiar Rip Van Winkle."

În realitate, povestea nu era chiar așa, am modificat-o puțin în folosul meu. De exemplu, pentru a se justifica Rip a răspuns: „O, domnilor! Eu sunt un biet om liniștit, un băștinaș, un supus credincios al Majestății Sale, Dumnezeu să o binecuvânteze!" În plus, Rip nu era nici un erou adevărat, nici un om care suferise, ci era doar un om care adormise, iar ceea ce realizase cu o pușcă, realizase doar în somn. Însă tu nu știai asta și, imediat ce ai primit scrisoarea, mi-ai telefonat:

— Povestea lui Rip Van Winkle este bună, dar există o diferență între mine și el. El a fost bătut imediat, iar eu nu. Curând vor fi alegeri și ți-ar veni să crezi? Toți mă vor: de la Karamanlis la Papandreou, de la comuniști la Uniunea celor de Centru.

— Nu este posibil!

— Ba da, este posibil. În politica făcută de politicieni orice este posibil. În politica făcută de politicieni, te poți folosi de oricine, dacă îi oferi un loc în parlament.

Vocea ta părea aproape festivă: era clar că trauma primei zile fusese uitată.

— Și ce vei face, Alekos?

— Mi-a plăcut mai ales detaliul legat de tipul autoritar cu bicorn.

— Alekos...

— Da?

— Ți-am pus o întrebare.

— Ce întrebare?

— Ai auzit-o foarte bine.

— Da, și eu am să îți răspund cu o întrebare: știi vreo modalitate de a face politică fără a intra în politica făcută de politicieni? Eu vreau să fac politică. Pentru mine, politica este o datorie, un instrument de luptă. Ce rost are să te lupți pentru libertate dacă atunci când primești puțină libertate nu o folosești pentru a face politică? Am încercat să omor un om ca să putem face politică, am semănat durere ca să putem face politică, am stat în închisoare și în exil ca să putem face politică: ar trebui oare să mă retrag și să am o viață privată acum, când suntem pe punctul de a avea un parlament? Trebuie să intru în acel parlament, trebuie să intru în el așa ca Ulise, care a intrat în Troia cu calul său de lemn. Am nevoie deci de un cal de lemn.

— Adică de un partid.

— Da, de un partid. Și ce-i cu asta?

— E ca și cum ai ceda în fața unui șantaj, Alekos.

— Nu și dacă, odată intrat în Troia, o iau pe cont propriu. În plus, îți spun că nu am de ales. De acum singura mea dilemă

rămâne... Pa, costă prea mult să vorbim despre aceste lucruri de la Atena la New York.

* * *

Timp de câteva zile nu te-am sunat înapoi, oricum știam care era dilema. Era aceeași veche dilemă a celor fără ecuson, fără biserică și fără patrie, vechea dilemă a celor care doresc să schimbe puțin lumea asta, fără a deveni parte din matrice: cu cine să te prezinți, în fața cărui șantaj să cedezi. Bineînțeles că nu cu partidul lui Karamanlis, nici cu partidul lui Papandreou. Cu toate acestea, odată îndepărtați acești doi poli ai disprețului tău, nu mai rămâneau decât comuniștii și Uniunea de Centru. Acesta era un fel de club socialist-liberal care, în anii '60, unise socialiștii, social-democrații și grupările de stânga care nu aveau un lider. Mi se părea puțin probabil să te prezinți împreună cu comuniștii: știai ce caz ar fi făcut dacă te-ar fi auzit spunând una dintre replicile tale preferate, anume că dictaturile de dreapta ajung mereu să cadă, mai devreme sau mai târziu, dar că cele de stânga nu cad niciodată. Ca tu să te dăruiești incertului club al Uniunii de Centru, mi se părea un fel de glumă făcută din masochism. În afară de liderul lor, Mavros, pe care îl

considerai un om bun, era vorba doar de politicieni de carieră lipsiți de idei și de un viitor. Cu toate acestea, nu ai avut de ales: dacă voiai să devii deputat și să te lupți în parlament, aveai să fii nevoit să te alături unuia sau celuilalt, chiar și pe post de candidat independent. Iar, în cele din urmă, împinsă de curiozitate și în același timp alarmată de o tăcere care nu anunța nimic bun, te-am sunat. Dar de data aceasta vocea nu îți mai părea festivă. Mai degrabă era ca un râu de nemulțumire furioasă.

— Te-ai decis?

— Da.

— Cu care?

— Cu care, ce vrei să spui cu asta?!

— Cu care partid de stânga?

— Stânga, stânga, ce înseamnă stânga, stânga este o minciună, este un alibi pentru cuvântul Popor, e ca o pereche de chiloți pe care este scris cuvântul Popor, iată steagul stângii, *cataraméne Cristé*, Hristosul mamei lor! O pereche de chiloți cu care să joace șah cu gruparea de dreapta. „Eu iau tura, tu ia nebunul, eu iau regele și tu ține regina!” Oricum, pionii sunt toți la fel, doar culoarea se schimbă, *cataraméne Cristé*! Și dacă nu vrei să rămâi cu mâna în buzunar, trebuie să îmbraci acei chiloți, trebuie să fluturi acel steag, trebuie să te prezinți cu acel ecuson, aveai

dreptate, e un șantaj. Un șantaj murdar. Da, am cedat în fața șantajului.

— Cu care dintre ei, Alekos? Cu care?

— Cu cine ai vrea să mă prezint? Am ales șantajul care mi s-a părut cel mai mic, partidul care seamănă cel mai puțin cu un partid: Uniunea de Centru.

— Aha!

— Nu este o alegere excelentă, știu asta, dar acolo nu există demiurgi, nu există escroci de popoare și nici preoți care să aprindă lumânări pe altarul zeiței Istoria, s-ar putea chiar să ajung să mă simt bine acolo.

— Ce vrei să spui? Nu te vei prezenta ca independent?

— Nu, m-am înscris.

— Te-ai înscris?!

Am rămas fără cuvinte. Deci capitulaseși în întregime. Deci neputința noastră, a celor fără ecuson, fără Biserică și fără patrie, câștigase. Pe de altă parte, care ar fi fost alternativa? Să mergi și să predici prin case și prin piețe ca Socrate? Să reîncepi să arunci bombe precum cei pe care îi numeai revoluționarii lu' Pește?

— Alo, alo! Unde ești?

— Sunt aici, Alekos.

— Credeam că ai închis.

— Aaa, nu. Mă gândeam.

— La ce?

— La nimic important, dragule. La nimic.

— Așadar, mă feliciți?
— Da, dragule. Te felicit!
— Și când vii? Ei bine, când vii?

* * *

„Când vii?" De acum, fiecare apel telefonic se încheia cu întrebarea: „Când vii?" Și mă sunai aproape zilnic, prin apel direct, rezervat, ziua sau noaptea, plătibil la Atena sau plătibil la New York. Și nu întotdeauna pentru că îmi simțeai lipsa sau pentru că aveai ceva să îmi spui, ci pentru că telefonul era jucăria ta preferată, era una dintre pasiunile acelea copleșitoare ale tale. Această pasiune data încă din anii adolescenței și nu știu ce anume o provocase; dar știu că nu își pierduse niciodată intensitatea și că nici măcar controlul exercitat de serviciile secrete sau de poliție nu reușise vreodată să o distrugă. Conspirai la telefon, cochetai, predicai, seduceai, te organizai, îți făceai prieteni, treceai peste indispozițiile sau stările de plictiseală: „Ah, dacă aș fi avut un telefon în celula mea din Boyati!" Primul lucru despre care m-ai întrebat când am venit în Italia a fost:

— Câte telefoane ai?

Și ai fost supărat să afli că aveam trei telefoane, dar un singur număr. În casa cu grădina de portocali și de lămâi aveai două

aparate și două numere de telefon, iar în biroul tău de deputat aveai să ai șase telefoane și trei numere. Chiar dacă sunau toate în același timp și în camere diferite, nu îți făceai griji, dimpotrivă, erai bucuros. Acea gălăgie se transforma în muzică pentru urechile tale, era ca un concert de harpe, de viori, de clarinete și de flaute, și a te privi fugind de la unul la altul, precum un greier fericit, era un spectacol de neuitat, iar să te aud răspunzând, era chiar incredibil. Nu respingeai niciodată pe nimeni la telefon, nu te plângeai niciodată că erai deranjat, te aruncai asupra telefonului așa cum se aruncă un om mort de foame asupra unui sandvici și spuneai: „Eu sunt! Sunt eu!" Dar cel mai mult îți plăcea să suni. În perioada exilului tău în Italia erau zile în care nu îți scoteai degetul din orificiile discului, așa că, la sfârșitul lunii, veneau niște facturi astronomice, pe care doar privindu-le cădeam într-o criză de disperare la fel de profundă precum vinovăția ta. Atunci, pocăit, exclamai folosind pluralul: „Trebuie să ne oprim, trebuie să ne oprim" și îți păstrai promisiunea pentru câteva ore. Dar imediat după aceea, o uitai și formai un alt număr, tot dintr-un oraș îndepărtat sau dintr-o țară îndepărtată: „Eu sunt! Sunt eu!" Apelurile interurbane te fascinau, cele internaționale te extaziau, iar cele intercontinentale te conduceau în cer:

spuneai că a vorbi cu cineva aflat de cealaltă parte a pământului era un lucru de poveste, era ceva aproape supranatural, mai ales apelurile directe. Căutai mereu oameni care locuiau în locuri îndepărtate pentru a-i suna prin conexiune directă și te-ai descurajat să afli că în Japonia s-ar fi putut telefona direct, însă tu nu cunoșteai pe nimeni pe care ai fi putut suna în Japonia. Luni de zile m-ai tot întrebat:

— Nu te duci în Japonia?

Și în seara în care ți-am răspuns, bănuitoare: „De ce naiba vrei să mă trimiți chiar în Japonia, ce îți trebuie din Japonia?", mi-ai mărturisit:

— Nimic! Doar că, dacă te duci acolo, pot să te sun!

Apelurile telefonice către New York au înlocuit apelurile telefonice pe care nu le-ai făcut niciodată către Japonia, ți-au oferit o scuză pentru a te bucura de lucrul acela de poveste, aproape supranatural, și de aceea eu nu am înțeles cât de dramatic era refrenul „când vii"? De aceea, atunci când am venit la Atena, am fost luată pe nepregătite.

Păreai că trecuseși printr-un an de boală. Fața parcă ți se micșorase, îți devenise epuizată, rotunjimea obrajilor ți se dizolvase și fusese redusă doar la o frunte înaltă, la două cearcăne întunecate, la un nas sfrijit și la o mustață. Corpul parcă ți se golise, se curbase, iar din cauza

faptului că vigoarea umerilor drepți și a pieptului solid dispăruse, acum parcă atârna cu letargia unei plante lipsite de apă și de susținere. Însă cel mai impresionant detaliu nu era acea decădere fizică, ci era neglijența care te făcea să decazi, un fel de degradare intenționată, de parcă ai fi vrut să exprimi prin ea nu știu ce proteste sau nemulțumiri. Aveai părul gras și ciufulit într-o coamă de bucle vulgare, unghiile negre, sacoul fără formă și plin de petice, pantalonii fără dungă și cu genunchi, cămașa murdară și descheiată, cravata înclinată și puteai. Știi duhoarea aceea acră a oamenilor care nu s-au spălat de mult timp sau care dorm în aceleași haine. Am fost atât de scandalizată, încât, în loc să mă las condusă acasă la tine, te-am dus la hotel, ca să te bag într-o cadă, ca să dau la spălat acele haine și ca să te trimit la frizer; dar chiar și curat și ras păreai atât de nefericit, încât mi s-a strâns inima. Nici nu îmi puteam imagina de ce. Până la urmă, în timp ce mergeam la biroul pe care îl deschiseseși pe strada Solonos, te-am interogat.

— Haide, Alekos! Ce se întâmplă?

Ai început să-mi spui, luând-o pe ocolite, că se întâmpla să te simți supărat deoarece familia ta era o mare povară. Uite, îți oferea și multă alinare, dar era și o mare povară.

— Familia e ca un șantaj care ne însoțește pe tot ciclul existenței noastre; mai întâi când suntem sugari, apoi când suntem copii, apoi adolescenți, apoi adulți. E ca un fel de partid în care ești înscris când vii pe lume, o dictatură de care nu poți scăpa, nici măcar dacă opui rezistență, pentru că, în ciuda acestui fapt, o iubești, la naiba! Să luăm, de exemplu, mama. Ea este pământul, soarele, planetele, galaxiile și cosmosul fiecărui cosmos, legea fiecărei legi, iubirea fiecărei iubiri, este universală. În India este reprezentată având patru brațe și cu o ghirlandă pe cap, formată din capete umane, capetele copiilor pe care i-a mâncat, ba chiar e numită Kali cea sângeroasă. În vest e reprezentată cu o aureolă de lumină și cu un zâmbet foarte dulce, cu o față îndurerată și dulce, e numită Fecioara Maria, iar bietului Hristos i-au luat treizeci de ani până să poată pleca în treaba lui pentru că ea l-a șantajat cu dragostea ei, cerându-i să fie tâmplar. În schimb, în mitologia greacă, le avem pe Teti, cea cu umerii rotunzi, pe Geea, cea cu sânii mari, pe Juno, cea cu șoldurile largi, pe Pallas Atena, cea războinică și cu ochii strălucitori, ca de bufniță, și pe Iocasta, care este cea mai cumplită dintre toate pentru că se căsătorește cu Oedipul ei, îl creează și apoi se căsătorește cu el, iar el își pierde și ochii din cauza ei. Și oricum tu o suni mereu și tot ea, marea dătătoare de

viață, cea care ne creează și care ne distruge, care ne protejează și care ne pedepsește, te castrează cu afecțiunea și cu geloziile ei, *cataraméne Cristé*.

— Nu, Alekos, nu e asta.

Un oftat resemnat:

— Ai dreptate. E și asta, dar nu e asta.

— Atunci ce este?

Te-ai lansat într-o altă tiradă, de data aceasta împotriva femeilor care te curtau, care nu te lăsau în pace, mai nemiloase, mai carnivore decât orice Iocasta, decât orice Fecioară Maria, decât orice zeiță Kali, iar vina era a mea pentru că, în loc să vin la Atena, plecasem la New York lăsându-te la dispoziția lor, precum un premiu de câștigat la concursul de tir. „Bărbatul e făcut din carne și carnea este slabă, e inutil să mă privești așa, ele mă seduc și eu pun botul, sunt unele care și-ar vinde și sufletul pentru a fi ciufulite două minute în lift, și dacă le faci această curtoazie, după aceea nu mai scapi de ele, dar cea mai rea dintre ele este grasa care îi pune coarne soțului ei, nu mai pot scăpa de ea, nu mă lasă în pace curva aia, nu mă privi așa, ți-am spus, e vina ta, mă repet, *cataraméne Cristé*!

— Nu, Alekos. Nici asta nu e.

Al doilea oftat:

— Nu, nici asta nu e. E și asta, dar nu e asta.

— Deci, haide, ce e?

Și iată cea de-a treia tiradă, de data aceasta împotriva orașului tău:

— Aruncă și tu o privire! Pentru a înțelege trebuie doar să arunci o privire, de exemplu, această piață: am trăit aici când eram copil și îmi amintesc că pe vremea aceea existau case foarte grațioase, cu balcoane frumoase din fier, cu acoperișuri roșii, cu fațade pe care se vedea patina timpului, iar acum sunt doar clădiri enorme, un simbol al ignoranței, care nu știe nici să transforme, nici să conserve, care nu știe decât să distrugă și să uite. Am uitat totul, chiar și pe Socrate, chiar și pe Platon, mai avem doar marea și cerul, soarele pentru a crește roșii. Am pierdut până și mândria noastră antică, de altfel, șapte ani a durat dictatura, a fost nevoie de sângele Ciprului pentru că a găsit o bucată de libertate cu Evangelos Tositsa-Averoff. Oamenii ăștia sunt capabili să trăiască doar cu bârfe și atât, cu intrigi și atât, cu mici înșelătorii, sunt numiți levantini și, pe bună dreptate, sunt niște trădători, niște leneși, eu nu am încredere în nimeni, nu pot avea încredere în nimeni, *cataraméne Cristé*!

— Nu, Alekos, nu e asta.

— Nu, nu e asta. E și asta, dar nu e asta.

— Deci, Alekos, ce se întâmplă?

Ți-ai ridicat privirea plin de consternare:

— Ei bine... se întâmplă că... am greșit complet.

— Ai greșit complet?!

— Da. Pentru că aceste alegeri sunt o farsă, un alibi pentru cei care poartă cealaltă pereche de chiloți, cea pe care e scris cuvântul *libertate*. Alegeri, în timp ce Ioannidis este încă șeful ESA, *cataraméne Cristé*! În timp ce alde Teofilojannacos, alde Hazizikis, alde Malios, alde Babalis se plimbă nepedepsiți! În timp ce Papadopoulos stă confortabil în vila lui din Lagonissi! În timp ce singurul proces care are loc este cel împotriva soției sale, Despina, pentru cele zece mii de drahme împuțite pe care cei de la KYP i le trimiteau în fiecare lună! Ei zic că nu a făcut nimic pentru a le câștiga, că a fraudat statul. În schimb, cine și-a câștigat leafa e un cetățean cinstit. Și dacă le strigi: „Ce dezgustător!", îți răspund: „Dar cum? Acum e democrație, acum există libertate. Sunt alegeri, chiar și Panagoulis va fi candidat." Ei bine, nu vreau să fiu candidat! Nu vreau să fiu complice la această farsă! Am greșit atunci când am spus da! Am greșit când m-am întors! Am greșit complet, da, complet! Și plec! Plec, mă duc!

— Te duci... unde?!

— Unde ar fi trebuit să mă duc când a abdicat Junta! În Chile, printre basci sau în

iad! Oriunde lupta înseamnă luptă și nu o luptă cu umbrele, cu alibiurile!

Iată ce îți sculptase obrajii, ce îți învinețise cearcănele, ce te golea și te împingea într-o decădere fizică, pe care ți-o doreai. Dar asta însemna că nu te schimbaseși, că făcusem o greșeală crezând că, în cele câteva luni petrecute în meditație, în tine se maturizase un personaj nou: „Ideile sunt adevăratele bombe." Ideile nu îți erau de ajuns, nici provocările care trebuiau înfruntate cu intelectul, și poate că nici nu uitaseși de fascinația față de moarte sau de acel regret misterios pe care îl văzusem la Egina. M-am uitat la tine așa cum m-aș fi uitat la o ușă pe care încerci să o deschizi, fără a realiza că e deja deschisă. Ce să îți răspund? Cu ce cuvinte să te ajut? Cu vechea replică „a muri este ușor, ceea ce e greu este să trăiești"? Cu vechiul raționament din război „oricine poate fi erou, dar că pe timp de pace aproape nimeni nu reușește"? Nu s-ar fi schimbat nimic, mai ales că adevărurile tale erau prea sfinte: aceste alegeri aveau să le fie de folos doar unor Karamanlis, unor Papandreou, unor Averoff, iar cuvântul libertate putea înșela la fel de bine ca sintagma Popor.

— Nu știu ce să-ți spun, Alekos.

— Te cred. Haide, vino!

Ajunseserăm pe strada Solonos, iar tu mă împingeai spre ușa clădirii unde se afla biroul tău. Am intrat, am urcat cu liftul, am ajuns pe un hol lung, în fața unei uși cu numele tău, și imediat mi-a scăpat un urlet. Sub numele tău se afla o cruce mare, iar sub cruce erau două date: 17 noiembrie 1968 – 17 noiembrie 1974.

— Alekos! Ce înseamnă asta, Alekos?

— Înseamnă exact ce ai înțeles, ai șoptit tu.

— Înseamnă că o persoană, căreia nu-i place că am rămas în viață în urmă cu șase ani, ar dori să mă vadă mort pe 17 noiembrie.

Apoi, cu o vioiciune reînviată ai zis:

— Știi ce concluzie trag? Nu plec, nu. Nu renunț la candidatura respectivă: ba chiar o să mă prezint la alegeri. Ah, ce mi-ar plăcea să fie pe 17 noiembrie!

Și, exact cum știuseră autorii acelei amenințări laconice, aveau să aibă loc chiar pe 17 noiembrie. Vestea a fost anunțată la scurt timp după aceea.

* * *

A fost ca și cum o plantă afectată de secetă ar fi fost udată, iar în decurs de o săptămână ai reînflorit și fizic. A dispărut acel aspect de om terminat, au dispărut cearcănele vinețiii, umerii încovoiați,

neglijența și tristețea. Don Quijote se trezise și imaginația lui galopa din nou pe tărâmul ciudățeniilor nebunești și al entuziasmului copleșitor.

— O idee! Acele două date de sub cruce mi-au sugerat o idee! O să tipăresc zece mii de afișe cu sloganul: „Pe 17 noiembrie 1968, Junta l-a condamnat la moarte pe Alexandros Panagoulis, pe 17 noiembrie 1974, Poporul îl va alege ca membru al parlamentului." Așa trântesc și cuvântul „Popor", iar purtătorii de chiloți mă vor vota.

— Da, Alekos, dar...

— De fapt, jumătate dintre ele vor fi afișe și jumătate timbre poștale. Așa facem economie la lipici: tragi o limbă și gata. Și se pot lipi unde vrem noi: pe ferestrele taxiurilor, ale autobuzelor, în baruri, pe scaune, pe mese, pe oameni. Trece unul și bum!, i-l lipești pe spate sau pe braț. Sau pe fund. Ți-l poți imagina pe Averoff cu timbrul meu pe fund?

— Da, Alekos, dar...

— Ascultă aici: în locul pliantelor obișnuite vreau să distribui cartea mea de poezii. O mie de exemplare, să zicem. Nu este un gest frumos și cochet? Și mai și contribuie la răspândirea culturii.

— Da, Alekos, dar cine se ocupă de campania electorală: partidul?

— Partidul? Ce legătură are partidul cu asta?

— Are legătură pentru că o campanie electorală costă bani.

— Bani? Ce bani?

— De exemplu, banii pentru tipărirea acelor pliante, acelor timbre și pentru a cumpăra acele o mie de cărți.

— Cărțile ni le cumpărăm noi, cu reducere, pliantele și timbrele le vom tipări chiar noi cumva, nu accept nimic de la partid!

— Alekos, sper că nu îți faci iluzii că vei conduce o campanie electorală cu o carte de poezii și cu câteva timbre de lipit pe fundul oamenilor?!

— Nu, apoi vor mai fi și mitingurile.

— Dar și mitingurile costă! Pentru a le organiza e nevoie de multă lume și...

— Îi am pe prietenii mei.

— Vei avea nevoie de mașini...

— Am mașinile prietenilor mei.

— Vei avea nevoie de telefoane și...

— Da, de telefoane da!

— Și de un birou.

— Birou am.

— Cel de pe strada Solonos? Dar e o bombă și mai mare decât era celula ta de la Boyati! Ascultă-mă, Alekos...

— Nu, nu te ascult. Pentru că dacă te ascult, o să te folosești de logică, iar pe mine logica mă descurajează. Iar dacă mă descurajez, nu câștig. Vom găsi banii. Și dacă nu îi găsim, asta este. Mă voi descurca fără birou, fără mașini, fără telefoane, voi

cumpăra câteva cutii de vopsea, niște pensule și îmi voi scrie numele pe pereți. Și dacă nu voi avea bani pentru a cumpăra vopseaua și pensulele, o să scriu cu cărbune: *Votați-mă!*

Niciun obstacol nu te speria, dimpotrivă îți aprindea mândria și imaginația: dacă modul acela de a face democrație era greșit, spuneai tu, de ce să nu începi să i te opui, respingând imoralitatea mașinii electorale?

— Se cheltuiesc miliarde pentru a transforma mitingurile în chermeze festive! Sunt tăiate păduri întregi pentru a fabrica hârtia care e irosită pe pliante! Se ard râuri de benzină pentru a transporta candidații cu mașina! Un candidat cinstit ar trebui să se descurce cu o bicicletă și cu un megafon. Ca să nu mai vorbim de faptul că așa-zișii susținători nu oferă nimic degeaba: o finanțare este întotdeauna un act de corupție ante-litteram, adică o datorie care mai devreme sau mai târziu va fi încasată prin solicitări de favoruri sau de înșelăciune.

De altfel, faptul că reînfloriseși a devenit evident în ziua în care ai contramandat cele cinci milioane cu care ar fi trebuit să îți conduci întreaga campanie electorală.

În cele din urmă, te-ai convins că nu aveai să ajungi departe doar cu o bicicletă și cu un megafon, sau cu strategia de a

scrie cu cărbune „Votați-mă!”, așa că aveai nevoie de niște afișe și, de asemenea, de un birou mai puțin incomod decât bomba de pe strada Solonos. În același timp, erai hotărât să nu accepți nici măcar o drahmă de la concetățenii tăi, așa că m-ai numit trezorierul tău personal, delegat în străinătate, și m-ai trimis în Italia ca să cer ajutor purtătorilor de chiloți pe care scria „Popor”. O greșeală naivă, deoarece marele protejat al socialiștilor italieni era Papandreou, iar risipa lor la nivel internațional se concentra doar asupra lui. Dar într-o dimineață frumoasă mi-ai spus:

— Victorie! Victorie!

Îndemnată de Nenni, o grupare periferică, ce nu a ascultat de comitetul central și a pus la cale o colectă, te aștepta acum la Veneția. Și dat fiind că Bienala de la Veneția te invitase la ceremonia de deschidere, oferindu-ți până și biletul de avion, puteai veni imediat ca să ridici suma, fără a pierde vreun ban.

— Ce sumă, Alekos?

— O sumă enormă.

— Cât de enormă?

— Vei vedea.

Așa că după douăzeci și patru de ore, iată-te în Piața San Marco unde doi oameni buni, sosiți de la Modena, ți-au predat un pachețel legat cu un șnur. Le-ai mulțumit cu sărutări și îmbrățișări, ai fugit la hotel, ai rupt sfoara cu degetele tremurânde și o

ploaie de bancnote de zece mii s-a împrăștiat pe pat.

— Alekos... asta ar fi suma aceea enormă?

— Da! Cinci milioane, gândește-te! Cinci milioane! Știi câte lucruri pot să fac cu cinci milioane?

Și între timp i-ai numărat fascinat, i-ai pipăit, i-ai mângâiat, i-ai pus în ordine într-o servietă care, din acel moment, avea să vină cu noi peste tot, într-o barcă cu motor, într-o telegondolă, pe la restaurante, pe la muzee, chiar și la inaugurare, la Palatul Dogilor, unde aveai să îmi pretinzi să o țin în poală ca să o poți controla, în timp ce țineai discursul, și chiar și la banchet, unde aveai să o ții ascunsă sub masă: strânsă bine, între picioare.

— Nu o las la hotel, nu. Altfel, mi-o fură și pot spune adio campaniei electorale.

Dat fiind că eventualitatea unui furt era singura grijă pe care o arătai, am crezut că nu luaseși în considerare problema transferului acelor bani în Grecia, un detaliu deloc neglijabil, dată fiind rigoarea legilor italiene privind contrabanda cu bani. În schimb, chiar te gândiseși la asta. Mi-am dat seama atunci când te-am însoțit la aeroport, iar tu te-ai încuiat cu servieta în toaletă, ieșind o jumătate de oră mai târziu cu un pas care nu m-a convins. Mergeai atât de ciudat. Parcă aveai picioarele din lemn, nici măcar nu îți

îndoiai genunchii. Mai rău, nici măcar nu îți ridicai picioarele de pe pământ: le târai, rigid ca un robot:

— Alekos! Ce ai făcut?

— Eh! O jumătate de milion într-un pantof, o jumătate de milion într-un alt pantof, un milion în jurul piciorului stâng, un milion în jurul piciorului drept, iar restul în lenjeria intimă. Pa.

Și cu un zâmbet minunat te-ai prezentat la controlul poliției, unde un ofițer te-a controlat la sub-braț și pe șolduri, verificând că nu ai arme, a deschis servieta, a scotocit printre hârtii, ți-a examinat portofelul:

— Nicio monedă italiană?

— Nici măcar o liră.

— Călătorie plăcută, vă mulțumesc!

— Eu vă mulțumesc!

Nicio problemă; apoi ai mers mai departe, rigid precum un robot, fără a ridica picioarele sau a îndoi genunchii, cu comoara pe care mai apoi nicio bancă din Atena nu a vrut să ți-o schimbe, bancnotele fiind atât de mototolite, atât de rupte și de urât-mirositoare. „Sunt bani sau șosete murdare?” Însă totuși aveai să reușești să schimbi o parte din ele în drahme și cu o parte din bani aveai să închiriezi locația pe care o numeai „cartierul meu general”.

* * *

Cartierul tău general era format din două camere mari și murdare, cu tencuiala scorojită, cu ferestrele pe jumătate acoperite de portretul pe care ți-l făcuseră în timpul procesului și cu afișul pe care l-ați ales ca simbol: un pumn ridicat pentru a ține o crenguță de măslin și un porumbel alb.

— Ce legătură are porumbelul cu asta, de ce l-ai ales?

— Nu are legătură, îmi place.

— Și ramura de măslin?

— Și aceea îmi place.

— Dar ce reprezintă?

— Hm!

Mobila era formată din două mese mari, dintr-un birou împrumutat, din opt scaune șubrede, donate de opt donatori diferiți, dintr-un fotoliu șchiop, un ghiveci și o mică plită electrică pentru cafea și dintr-o multitudine de telefoane, inclusiv unul roșu, operat cu monede. Oamenii cu care te întâlneai erau oameni fără nicio experiență politică, tineri al căror unic merit era faptul că îți erau devotați orbește, fete al căror unic avantaj era faptul că erau îndrăgostite de tine, rude care țineau la tine și o bătrână cu pălărie și ochelari cu lentile duble pentru miopie. Oricine se oferea să lucreze gratis era bine primit și folosit fără oprire și fără milă,

inclusiv acea biată femeie, pe care, în cinismul tău, o numeai „curva cea grasă”. Doctori în medicină erau folosiți pentru a lipi afișe, absolvenți de arhitectură ca să îți scrie numele pe pereți, mătuși bătrâne și paralizate ca să răspundă la telefon sau ca să facă cafea; însă, deși toată lumea se epuiza din bunăvoință, campania înainta în mod dezastruos. În primul rând, materialul pentru propagandă era puțin. Cu excepția timbrelor cu datele 17 noiembrie 1968 – 17 noiembrie 1974 și celor câteva zeci de pancarte cu ramura de măslin și cu porumbelul, se rezuma la vreo sută de fluturași cu fotografia ta din pașaport. Cât despre cele o mie de exemplare ale cărții tale de poezii, acelea zăceau într-un depozit vamal, blocate acolo de o taxă foarte mare, pe care refuzai să o plătești. Apoi, în presă, nimeni nu se ocupa în niciun fel de tine. Ocupate cu a face publicitate pentru clienții lor din grupările de stânga sau de dreapta, ziarele nici nu menționau că și tu candidai. În cele din urmă, nu făceai nimic pentru a seduce electoratul, pentru a-i cere voturile. Te rezumai doar să vorbești la mitinguri și acestea erau, pentru tine, călcâiul lui Ahile. Numai la proces, având moartea în față, reușiseși să te exprimi coerent. În circumstanțe normale, nu deținеai nici măcar o firmitură de artă oratorică. Nu știai cum să construiești un discurs fluent,

îți lipsea orice urmă de vioiciune, te lăsai cuprins de timiditate și pentru a te controla recurgeai la gesturi greșite, cum ar fi să îți bagi mâinile în buzunare sau să fluturi pipa în mod amenințător. În mijlocul unui asemenea dezastru, chiar și farmecul vocii tale frumoase se estompa, iar aceasta devenea slabă, cenușie, umbrită de greșelile în care te împleticeai sau distorsionată într-un strigăt aspru. De parcă asta nu ar fi fost suficient, urai mitingurile, din principiu. Susțineai că erau doar exerciții de retorică, minciuni sau spectacole menite să înșele oamenii, să îi manipuleze, să îi îmbete cu promisiuni care nu aveau să fie vreodată ținute, și pentru a nu te face vinovat de aceste infracțiuni, alunecai spre polul opus, subliniind adevăruri brutale și expunând concepte nepopulare: cât de otrăvitoare erau ideologiile, cât de obtuze erau dogmele, cât de necinstite erau alibiurile, cât de fals era progresul, cât de lașe erau masele de oameni care ascultau. Și eventual rezumai toate acestea în lozinci și replici succinte. Era atât de angoasant să te ascult, încât asistam de fiecare dată la aceste întruniri cu inima strânsă și întrebându-mă ce vei mai face.

* * *

Nu că aș fi venit adesea; de obicei, preferam să evit acel chin, deși nu înțelegeam bine ceea ce spuneai în limba ta. Cu toate acestea, dacă veneam, îmi era de ajuns să aud cuvintele *sossialismòs*, „socialism”, *fassismòs*, „fascism”, *epanàstassis*, „revoluție”, *laòs*, „popor”, *sovraca*, „chiloți”, *ò ghiòs tou Papandreou*, „fiul lui Papandreou”, pentru a reconstitui un discurs pe care îl știam deja pe de rost și care suna mai mult sau mai puțin așa: „Socialism, dar care socialism? Astăzi oricine vorbește despre socialism, cuvântul «socialism» a devenit ca un sos folosit cu orice fel de mâncare, ca cireașa de pe tort a fiecărei minciuni, o modă. Oare am uitat că până și Mussolini trăncănea despre socialism, ba chiar provenea din socialism? La fel și Hitler. Nazismul nu este oare o abreviere a național-socialismului? Cineva spune socialism, iar voi mergeți repede după el, fără a vă întreba despre ce socialism e vorba, fără a-l privi în față pe cel care spune socialism, pe fiul lui Papandreou, de exemplu, cel care are cuvântul «socialism» scris pe chiloți; la fel și cuvintele «revoluție» sau «rezistență». Dar ce rezistență, ce revoluție? Chiar și Papadopoulos a numit lovitura sa de stat o revoluție, la fel și Pinochet: nici la cei de dreapta nu există vreun dictator care să nu

recurgă la cuvântul «revoluție». Toți vor să facă această revoluție, dar apoi nimeni nu o face, cu atât mai puțin cei care se definesc drept revoluționari, deoarece, odată cu revoluțiile lor, se schimbă doar stăpânul, doar regimul. Revoluțiile nu sunt comandate. Există o singură revoluție posibilă și este cea pe care o facem singuri, cea care apare în fiecare individ, care se dezvoltă încet în el, cu răbdare, prin nesupunere! Revoluția înseamnă răbdare, înseamnă nesupunere; nu înseamnă grabă, nu înseamnă haos, nu înseamnă ceea ce vă spun demagogii cu baghete magice. Nu-i ascultați pe cei care vă promit miracole, nu-i ascultați pe cei care se angajează să schimbe lucrurile în doi timpi și trei mișcări, precum niște magicieni. Vrăjitorii nu există, miracolele nu există. Demiurgii își bat joc de voi, niște fraieri ignoranți, care sunteți obișnuiți să fiți duși de nas de toată lumea, să suferiți; această spoială a democrației poate fi doborâtă dintr-o suflare dacă urmați discursul falsului revoluționar! Haideți să ținem cu dinții de această bucată de libertate dăruită de sângele cipriot. Da, dăruită, pentru că libertatea primită în dar face întotdeauna fructe cu gust sărat. Dacă nu sunteți atenți, aceste alegeri vor fi benefice doar moștenitorilor Juntei. Pentru că Junta nu a căzut, ci doar și-a schimbat tactica, a delegat puterea sa unor ticăloși îmbrăcați

în liberali, unor porci jegoși precum Evangelos Tositsa-Averoff, unei drepte dezgustătoare care a dominat de secole, care până mai ieri a cochetat cu Papadopoulos, cu Ioannidis și care azi cochetează cu revoluționarii extremiști, adică cu sectanții unor noi totalitarisme. Iar voi nu realizați asta. Pentru că nu gândiți. Oricum întotdeauna există cineva acolo care gândește pentru voi, care decide pentru voi: «Stăpâne, spune-mi ce trebuie să fac, tovarășe, spune-mi ce trebuie să gândesc.»"

Uneori, oamenii ascultau dezamăgiți, alteori jigniți și alteori pierduți: oare ce zicea ăsta, de ce îi maltrata și le frustra speranțele? Ce voia să spună cu treaba aceea legată de chiloți sau de răbdare, de libertatea oferită sau de socialismul care este un cuvânt, un sos sau o modă, la ce se referea cu încheierea aceea despre a gândi și a nu gândi, „tovarășe, spune-mi ce trebuie să gândesc"? Oamenii aceștia crezuseră mereu că binele era bun, că răul era rău, că cele rele se aflau de o parte și că cele bune se aflau de altă parte, nu auziseră niciodată că ar fi fost același lucru și că, pentru a deveni mai bun, trebuia să faci revoluții de unul singur. Cum să faci revoluții de unul singur? Majoritatea erau niște biete suflete cu mâinile pline de bătături, având chipurile celor care se supun de când lumea și pământul, fiind

niște presuri pentru cei aflați la putere, niște instrumente ale celor cu ambiție, niște veritabile monede de schimb între unii ca Brejnev și Pinochet, sau între unii ca Averoff și fiul lui Papandreou. Era suficient să te uiți la ei pentru a înțelege că veniseră la miting pentru a primi un pic de speranță, nu pentru a fi certați. Nu, pe acest tânăr care vorbea în mod umil, cu greșeli, cu monotonie, dar care se ridica dintr-odată pentru a striga nebunii, pur și simplu nu îl înțelegeau. Așa că mitingul se încheia cu răceală, cel mult cu câteva aplauze din politețe, mai nesigure și mai liniștite decât o ploaie de vară, iar tu plecai supărat la bordul unei camionete care nu prea reușea să îți dea un aer de autoritate. Era o camionetă împrumutată de la nu știu cine, tapițată cu timbre poștale și cu afișe cu fotografia aceea oribilă din pașaport, atât de veche, încât, dacă nu o împingeai, motorul nu pornea. A te vedea împingând-o și gâfâind era o priveliște pe care puțini o apreciau și pe care mulți o considerau dezolantă. Pe lângă asta, adversarii tăi se răzbunau adesea fără milă, în special intelectualii, care, cu retorica acelora care au citit sau care pretind că au citit cele patruzeci de volume ale lui Marx și Engels, precum și cele patruzeci și cinci de volume ale lui Lenin, precum și *Știința logicii* de Hegel, ripostau în fața ignoranței, a superficialității sau a fragilității gândirii

tale. Sau doar rânjeau: „Lăsați-l să vorbească, nu știe ce vrea, este un necioplit, un romantic, un atentator cu bombă, care a eșuat; de fapt, ce merite are? A pus două bombe. Și una dintre ele nici măcar nu a explodat, iar cealaltă a produs o gaură în asfalt și cu asta basta." Iar aceste cuvinte te răneau de moarte, chiar dacă nu lăsai să se vadă, dar tu continuai neafectat cu adevărurile tale nemiloase, cu camionetele tale rablagite, cu birourile tale împrumutate, cu scaunele tale primite în dar, cu acele cinci milioane mizerabile din care mai rămăseseră doar câteva drahme și cu certitudinea de neclintit a faptului că aveai să câștigi marele pariu: „De fapt, oamenii mă înțeleg. Oamenii mă vor vota." Până când a sosit ziua alegerilor.

* * *

Așa cum aștepți verdictul unui juriu care îți va decide viitorul sau rezultatul unui examen medical de care sănătatea ta depinde și, cu cât acesta întârzie mai mult, cu atât te cuprinde mai tare teama de a fi anunțat că ai o boală incurabilă sau că ai primit o condamnare fără drept de apel, așa așteptam și eu apelul tău de la Atena, mergând dintr-o parte în alta a camerei

dintr-un hotel ponosit din Iordania. Nu dorisem să particip la ultimul tău miting, căci îmi lipsise curajul. Însă dintr-un balcon al hotelului Grande Bretagne văzusem mitingul lui Karamanlis, care a avut loc la aceeași oră, în aceeași seară, am văzut oamenii de care credeai că erai înțeles și că aveai să fii votat. Îi văzusem sosind: ordonați, disciplinați, uniți, ca o veritabilă turmă care merge acolo unde vrea cel care comandă, cel care promite, cel care o înspăimântă, cu ochii închiși, pentru că oricum nici nu e nevoie să vezi drumul, pentru că drumul este ca un râu compact de lână, care va duce exact în piața aleasă de puterea responsabilă, în acest caz, Piața Syntagma din Atena și „Trăiască Karamanlis!", iar în alte cazuri Piața Venezia din Roma și „Trăiască Mussolini!", Piața San Pietro din Vatican și „Trăiască Papa!", Alexanderplatz din Berlin și „Trăiască Hitler!", Trafalgar Square din Londra și „Trăiască Majestatea Sa, Regina!", Place de la Concorde din Paris și „Trăiască De Gaulle!", Piața Păcii Celeste de la Beijing și „Trăiască Mao Zedong!", Piața Roșie din Moscova și „Trăiască Stalin!", ba nu, „Trăiască Hrușciov!", ba nu, „Trăiască Brejnev!", trăiască oricine o fi!, adică cei care se află pe vârful muntelui și niciodată să trăiască amărâții care mor pentru ca oile să se transforme în bărbați și în femei. Amărâții sunt aplaudați doar la

înmormântările lor, atunci când nu mai deranjează. Văzusem turma umplând piața, transformându-se într-o masă compactă, într-o armată de opt sute de mii de oameni, și mi-a fost frică de ea. Nu atât din cauza numărului, cât din cauza rigorii geometrice cu care fuseseră aliniați în echipe și centuri, din cauza zelului cu care fluturaseră steagurile și pancartele și își ridicaseră făcliile, din cauza regularității cu care strigaseră urale, ascultând de coordonatori prin stațiile de emisie-recepție. Unu, doi, trei: „Ka-ra-man-lis!" Unu, doi, trei: „Ka-ra-man-lis!" Și fiecare Ka-ra-man-lis primea patru focuri de tun trase la o distanță precisă unul de celălalt, întețind acel bombardament care deja era atât de intens și atât de înspăimântător, încât acoperea complet discursul bătrânului politruc care, luminat de reflectoare și escortat de Evangelos Averoff-Tositsa, răcnea spunând Dumnezeu știe ce: singurul cuvânt care se înțelegea era numele partidului său, Nea Democrazia. Poate că explica turmei ce era acea nouă democrație sau în ce mod avea să o reguleze, însă ei nu voiau să știe, voiau doar să îl laude, astfel încât, dacă el ar fi strigat rezultatul unui meci de fotbal, Real Madrid-Manchester doi la unu sau dacă ar fi strigat o rețetă de gătit: luați bucata de carne, dați-o prin făină, apoi sărați-o și prăjiți-o, nu ar fi făcut nicio

diferență, ar fi continuat oricum să tragă cu tunul de patru ori, fluturând steaguri, fiuturând pancarte, ascultând de șefii de galerie, care la rândul lor ascultau de lideri, care la rândul lor ascultau de coordonatorii cu stațiile de emisie-recepție, care la rândul lor ascultau de marele regizor al apoteozei. Cine era regizorul? Se gândise și la focurile de artificii și la porumbei, deși nu prevăzuse incidentul cu porumbeii. La un moment dat, noaptea fusese luminată de roșu, de verde, de violet, de lumini aurii, de fântâni de stele, iar din cuștile ascunse în spatele acoperișului palatului prezidențial fuseseră eliberați sute și sute de porumbei în direcția pieței. Însă, în loc să zboare armonios, plecaseră bătând din aripi ca niște fiuturi beți, și imediat după aceea, îngroziți de zgomote, de focurile de artificii, de steaguri, de prostia umană, își pierduseră controlul asupra intestinelor, lăsând să cadă asupra mulțimii un duș de excremente lichide și fierbinți. Apoi Karamanlis și Averoff dispăruseră, curățându-și amândoi jachetele pe care porumbeii se găinățaseră conform criteriilor nediscriminatorii de egalitate pe care numai animalele le respectă, iar pe ritmul imnului național care răsuna din difuzoare, cele opt sute de mii de oameni eliberaseră piața: tot în mod ordonat, disciplinat și unit. Înapoi, marș! În piață

rămăsese o mizerie formată din pliante, foi, pantofi pierduți, sticle goale, coji de fistic pe care mașinile de măturat le adunaseră rapid, și apoi s-a întâmplat ceva. S-a nimerit ca, poate din întâmplare, poate intenționat, unul dintre tehnicienii însărcinați cu manevrarea difuzoarelor să pună un disc de-al lui Theodorakis: cântecul scris de Theodorakis după condamnarea ta la moarte. Și în locul acelei muzici triste au răsunat cuvintele: *Otàn ktipissis diò forés, k'istera tris ke pali diò, Alexandrè mu...* „Când o să bați de două ori, iar apoi de trei ori, iar apoi de două ori, Alexandre al meu..." Tulburată și neîncrezătoare, am coborât să văd cum reacționau oamenii, însă în piața deja pustie mai erau doar doi tineri, doi fii ai poporului, doi miei ai turmei, iar unul a spus: *Tu anìa! Piòs ìne aftòs Alexandròs?* „Ce jelanie! Cine este acest Alexandru?" Celălalt a răspuns ridicând din umeri: *Den xero*. „Nu știu."

Nu am vrut nici să aștept rezultatele votului; și în acest caz mi-a lipsit curajul. Dar am fost la sediul tău în noaptea scrutinului și mi-a fost de ajuns ca să înțeleg cum mergeau lucrurile. Cu toții arătau de parcă nu ar fi avut mari speranțe, telefoanele sunau doar pentru a da vești proaste, iar pe oră ce trecea, partidul lui Karamanlis urca în clasament, iar partidul tău cobora. În ceea ce privește

voturile pe care le primiseși, acestea erau atât de puține, încât agențiile de știri erau deja sigure de înfrângerea ta. Cinci voturi într-o secțiune, zece în alta, maximum cincisprezece și, în multe cazuri, niciunul. În mod inutil, înconjurat de tinereii și de fetele care lucraseră pentru tine timp de o lună și jumătate, ai făcut și ai refăcut acele sume în speranța că aveai să atingi numărul necesar de voturi pentru a fi ales. În mod inutil, bătrâna doamnă cu pălărie a sunat și a tot sunat pentru a afla cifrele finale, a repetat sumele, a constatat că te înșelaseși în legătură cu trei voturi, nu, cu cinci, nu, cu șase: esența acelei realități amare nu s-a schimbat, iar chipul tău a devenit din ce în ce mai tras și mai alb. În zori, incapabilă să asist pe deplin la acea agonie, am plecat și abia a doua zi dimineața te-am revăzut. Dormeai dus. Însă, de îndată ce ți-am atins părul, te-ai trezit și ai izbucnit într-un strigăt furios:

— Poporul îi votează pe cei care le spun minciuni! Poporul votează cu cei care își bat joc de el! Poporul votează pentru cei care cheltuiesc miliarde pentru a le obține voturile cu artificii și porumbei! Poporul vrea să fie sclav, poporului îi place să fie sclav, îi place!

Apoi ai adormit din nou dus, iar eu m-am desprins de tine ca să plec, ca să evit să fiu în Atena atunci când înfrângerea ta avea să devină oficială. În decurs de trei

zile ar fi trebuit să plec în Iordania ca să îi iau un interviu regelui Hussein și m-am folosit de acest lucru: am mințit și ți-am lăsat un bilet pe pernă în care îți spuneam că întâlnirea cu Hussein fusese anticipată, iar eu fusesem nevoită să mă duc imediat la Amman. Apoi chiar am mers la Amman. De acolo te-am sunat de câteva ori, obținând răspunsuri vagi de la tine, convingându-mă că, în cel mai bun caz, aveai să intri în parlament la spartul târgului, adică împreună cu restul voturilor transferate de pe lista națională, iar la un moment dat chiar am încetat să te mai sun:

— Sună-mă imediat ce știi ceva precis.

Iată de ce acum așteptam așa cum așteaptă cineva verdictul unui juriu care îi va decide viitorul sau rezultatul unui examen medical de care depinde sănătatea sa. Și dacă partidul tău nu avea să te poată ajuta să fii ales nici la spartul târgului? Cui i-ar fi fost de folos sacrificiul tău de a intra, ca oaspete nedorit, în politica făcută de politicieni? Prin ce alte mijloace aveai să semeni sămânța pe care îți doreai să o arunci în acel râu de lână, printre pietricelele inerte din prundiș, care dormeau la poalele muntelui? Ca să nu mai vorbim de faptul că un loc în parlament te-ar fi putut proteja puțin. Sau dimpotrivă? M-am uitat la ceas. Era ora unsprezece, iar ședința cu Hussein avea să

fie la amiază. Am mers spre ușă. A sunat telefonul. M-am întors. Vocea ta bucuroasă mi-a căzut ca o ploaie în urechi:

— Sunt eu! Eu sunt! Sunt deputat! Sunt un neonorabil!

Oare ce m-a făcut să las atât de repede în urmă ușurarea pe care am simțit-o? Amărăciunea de a ști că erai deputat datorită resturilor de voturi rămase de la ceilalți, a firimiturilor rămase pe fața lor de masă? Conștientizarea noilor dezamăgiri în fața cărora nu aveai să poți rezista? Sau poate legenda pe care mi-o spusese Hussein? Maiestatea Sa părea mai trist decât de obicei în acea dimineață și, la un moment dat, vorbind despre fatalismul în care credea, m-a întrebat:

— Știți legenda despre Samarkand?

Apoi mi-a povestit-o.

— A fost odată un om care nu voia să moară. Era un om din Isfahan. Și, într-o seară, acest om a văzut Moartea așteptându-l, așezată în pragul casei sale. „Ce vrei de la mine?" a strigat omul. Și Moartea a zis: „Am venit să..." Omul nu a lăsat-o să termine propoziția, a sărit repede pe un cal și a gonit fără hățuri în direcția Samarkandului. A galopat timp de două zile și trei nopți, fără a se opri vreodată, iar în zori, în cea de-a treia zi, a ajuns în Samarkand. Aici, sigur că Moartea îi pierduse urma, a descălecat și a pornit în căutarea unui loc de dormit. Însă, când a

intrat cameră, a descoperit că Moartea îl aștepta șezând pe pat. Atunci Moartea s-a ridicat, s-a dus lângă el și i-a spus: „Mă bucur că ai ajuns și încă la timp, mi-a fost teamă că aveam să ne ratăm unul pe celălalt, că aveai să pleci altundeva sau că aveai să ajungi târziu. La Isfahan nu m-ai lăsat să vorbesc. Venisem la Isfahan ca să te anunț că îți dau întâlnire în zorii celei de a treia zi în camera acestui hotel, aici, în Samarkand."

* * *

— O să vezi cât de tare mă voi distra în politica făcută de politicieni! O să vezi! Și acum că pot începe să caut acele dovezi...

— Ce dovezi?

— Documentele celor de la ESA, dovezile despre acei oameni nevrednici! Îmi va lua timp, dar voi reuși. Important este că nu mă încurc cu nimeni. Ca astăzi.

— Ca astăzi?!

— Da, ca astăzi.

— Și ți se pare corect ca astăzi să nu te încurci cu nimeni?

— Foarte corect.

La Atena avea loc o mare demonstrație pentru a comemora masacrul de la Politehnică și, fără să știu, mă întorsesem de la Amman chiar la timp pentru a putea participa la ea; în timp ce ne îndreptăm

spre biroul tău, care se afla exact lângă strada pe care avea să treacă procesiunea, m-ai anunțat că nu mai voiai să te încurci cu nimeni.

— Alekos, explică-mi bine de ce.

— Ți-am spus: pentru a clarifica de la început lucrurile, pentru a demonstra din start că eu nu mă amestec cu mincinoși și cu oportuniști, că eu nu defilez acolo cu steagurile și cu pancartele lor. Vor fi acolo toate partidele și fiecare partid a anunțat cine va defila, îi vor trimite pe toți la acea procesiune cu un singur scop: să ofere o probă de forță. „Uite câți am eu, am mai mulți decât tine, am și mai multe steaguri și pancarte decât tine." Partidelor li se rupe de morții de la Politehnică. Partidelor li se rupe mereu de cei morți. Și când mă gândesc că în acest joc vor defila chiar și slugile care au tăcut, care s-au căcat pe ele de frică, care nici nu au vrut să audă cuvântul „rezistență", știi ce îți zic? Aș prefera să defilez cu Teofilojannacos.

— Vor fi și oameni care au participat la mișcarea de rezistență, Alekos.

— Sigur că da. Recrutați de partide, folosiți de partide, precum niște garoafe de pus la butonieră, depășiți numeric de slugile care au tăcut și care s-au căcat pe ele de frică. Întotdeauna este așa. Nu, mulțumesc: îți repet că eu cu ăia nu stau.

— Cu cineva va trebui să stai, Alekos. Nu vei dori să defilezi de unul singur sau

doar cu mine și atât.

— Nu voi defila nici singur, nici doar cu tine și atât. Voi defila cu cei care sunt singuri, la fel ca mine. Există. Sunt puțini, dar există. Acolo îi voi găsi.

— Unde?

— Pe trotuare. Unii dintre ei sunt deja acolo. Prietenii mei, uite-i!

Ajunserăm la biroul tău. Ai intrat și, cu un gest larg al mâinii, ai arătat către grupul care lucrase pentru tine în campania electorală. Acolo se aflau bătrâna cu pălărie și cu lentile pentru miopie, o pitică de un metru patruzeci cu o geantă mai mare decât ea, o duzină de tineri, tot atâtea fete și un om șchiop.

— Prietenii mei! Vom crea un fel de insulă de sine stătătoare.

— Dar nici măcar nu ai un steag sau o pancartă.

— Vrei un steag? Vrei să fie colorat?

Cu o piruetă i-ai dat jos bătrânei cu pălărie o eșarfă frumoasă și roșie ca para focului – „Îmi pare rău, o să îți cumpăr alta” –, iar apoi cu un stilou ai scris *Eleftería ke pe el Alitía.* „Libertate și Adevăr.”

— Gata. Acum am steag și e colorat. Doar bățul ne lipsește. Căutați un băț! Câteva cuie! Un ciocan!

Au găsit ciocan, cuie, în schimb, nu și nici băț.

— Dezmembrați scaunele, deșurubați mânerele, rupeți măsuța!

— Alekos, ce faci?

— Fac un steag. Pancarte. Nu ai spus că avem nevoie și de pancarte?

Însă ei deja dezmembrau, deșurubau, recuperând picioarele și cuiele din scaune, fabricând pancarte, harnici și rapizi, iar o jumătate de oră mai târziu ne aflam pe stradă, întrupând insula. În frunte se aflau bătrâna cu pălărie și pitica cu geanta cea mare. Bătrâna ținea sus eșarfa sa mâzgălită și prinsă de un picior de scaun, pitica ținea o pancartă ilizibilă și făcută din Dumnezeu știa ce. În primul rând, tu și cu mine, șchiopul și doi dintre tineri, iar în spatele nostru ceilalți.

— Și acum ce facem?

— Acum defilăm. Pe cont propriu. Cântând. Pe cont propriu.

— Ce cântăm?

— „Înaintează morții", nu?

Am defilat cântând. „Înaintează morții,/ veșnicii purtători de stindarde ai luptei,/ iar după ei, noi,/ cei nerăbdători să ridicăm stindardele." Arătam ca un grup de cerșetori. Nu exista nicio șansă să trecem neobservați: pentru a rămâne separați de restul cortegiului care ne preceda și care ne urma, încetai să cânți și spuneai: *Pente metra!* „Cinci metri! Distanțați-vă cinci metri!" Și degeaba se apropia tipul cu brățară, însărcinat cu furnizarea

serviciului de ordine, rugându-te să scurtezi distanțele, să îți repete că restul cortegiului era unit și că era necesar ca și tu să te conformezi: îi răspundeai cu asemenea urlete, încât săracul se retrăgea imediat. *Pente metra!* „Cinci metri!” De pe trotuare, oamenii păreau nedumeriți: cine Dumnezeu erau acei nefericiți care mergeau singuri, conduși de o pitică și de o bătrână cu pălărie? De ce nu mergeau împreună cu ceilalți? De ce nu cântau ce cântau și ceilalți? De ce nu fluturau aceleași pancarte, aceleași steaguri și de ce duceau cu ei acele zdrențe șifonate și acele pancarte ilizibile? Iar cel care tot striga *pente metra* și care alunga pe oricine încerca să îi facă să se alăture cortegiului, cine era? Uneori se auzea numele tău:

— E Panagoulis, îți spun, nu îi recunoști mustața, pipa?

Așa că tu, mulțumit, le răspundeai cu gesturi largi de binecuvântare, precum un păstor de suflete:

— Veniți, veniți!

Mărșăluiam în acel mod, transformând fiecare rând într-un fel de cordon, când am simțit că ai fost străbătut de un flor rece, iar tu ți-ai înclinat capul și mi-ai arătat doi tineri, unul aproape blond și unul șaten, care stăteau pe loc într-o intersecție. Amândoi erau bine îmbrăcați și aveau un fel de aer de ostilitate severă.

— Îi vezi?

— Îi văd, cine sunt?

— Doi foști gardieni ai ESA. Doi dintre cei care m-au bătut.

Apoi ai ieșit din rând, ai ridicat brațele și ai strigat:

— Stai!

Printre izbituri și împingeri, cel de-al doilea rând s-a ciocnit de primul, cel de-al treilea s-a ciocnit de al doilea, cel de-al patrulea s-a ciocnit de al treilea, iar grupul nostru s-a oprit blocând întregul cortegiu; numai bătrânica cu pălărie și pitica cu geanta cea mare au continuat să meargă câțiva pași, însă au realizat rapid că nu mai erau urmate, așa că s-au întors, surprinse și confuze. În plus, toată lumea părea surprinsă și confuză, nimeni nu înțelegea din ce motiv strigaseși acel „stai!”, iar dinspre ultimul rând soseau întrebări și proteste:

— Cine a spus să ne oprim? Haideți, mișcați-vă! Haideți, *empròs*!

Ți-am atins cotul:

— Alekos, hai să mergem!

Nu ai răspuns.

— Am blocat totul, Alekos.

Din nou nu ai răspuns.

— Dar ce vrei să faci?

Tot tăcere. Izolat într-o dilemă pe care aveai să mi-o mărturisești mult mai târziu – „Cum să reacționez? Să îi bat sau să mă folosesc de ei? Să îi tratez ca pe niște prieteni sau ca pe niște dușmani?” –, o

incertitudine pentru care, ca de obicei, ai găsit o soluție neașteptată, folosindu-te de lipsa de raționalitate a jucătorului care calculează și gândește, iar care apoi încetează să mai calculeze și să mai gândească și care acționează din impuls, *rouge ou noir, le jeu est fait, rien ne va plus*, te-ai uitat la cei doi așa cum ai fi privit spre masa de ruletă înainte de a paria la întâmplare pe roșu sau negru, pe numărul par sau pe cel impar, pe un număr sau pe altul, oricum nu contează dacă e unul sau dacă e celălalt, tot ce contează este să acționezi, să îți asumi riscuri, să provoci destinul: să nu rămâi neutru. Și iată, decizia ta fusese luată, impulsul te copleșise, te-ai desprins de insuliță cu pasul tău greoi și lent, cu aroganța ta fiegmatică, de parcă drumul ți-ar fi aparținut și de parcă nimeni nu ar fi avut dreptul să protesteze împotriva acestui drept de proprietate, ai ajuns la cei doi care te priveau cu fețe pământii, înspăimântați, și, ducând pipa la gură, ai încercat să zâmbești; ai scos pipa din gură și ai îndreptat-o spre cortegiu, indicând spre grupul tău.

— Veniți! Vă aștept.

Apoi, te-ai întors cu spatele la ei și, cu același pas de mai devreme, cu aceeași aroganță de mai devreme, te-ai întors pentru a aștepta ca bila să se învârtă în interiorul căsuței și pentru a se opri,

blocată pe roșu sau negru, pe un număr par sau impar. *Rouge ou noir, le jeu est fait, rien ne va plus.*

Nu știu cât a durat așteptarea. Câteva luni mai târziu, când am vorbit despre asta, aveai să susții că a durat foarte puțin, că întreaga scenă durase cel mult două minute, poate trei. Însă mie și celor care au înțeles-o ni s-a părut un interval insuportabil de timp, ore întregi, înainte ca bila să se oprească și ca cei doi să coboare de pe trotuar și să vină la tine, pe care i-ai primit cu brațele întinse, ignorând cererile tipului cu brățară, care acum era furios și foarte nerăbdător: „Mișcați-vă, haideți! Ne mișcăm sau nu?" I-ai luat de braț. Ne-ai pus să ne mutăm și i-ai luat de braț: unul în dreapta ta și unul în stânga ta. Plasându-l pe unul în dreapta ta și pe celălalt în stânga ta, ai recreat cordonul, ai reluat marșul și ce privire urâtă mi-ai aruncat atunci când mi-ai observat ezitarea. Mi-a fost de ajuns acea privire pentru a înțelege că acela nu fusese un gest de iertare sau de milă, ci mai degrabă un gest de mândrie sau, mai bine zis, de dispreț. Însă nu de dispreț față de cei doi gardieni de la ESA, ci un dispreț față de legile ipocrite ale comunității, față de politicienii care scânceau acum cu lacrimi aducătoare de avantaje datorate masacrului de la Politehnică, față de oamenii care participau în acel moment la procesiune,

dar care, în timpul tiraniei, tăcuseră sau colaboraseră, pe scurt, față de steagurile acelea oportune sau față de pancartele acelea comode cu care refuzaseși să te încurci; și dacă nimeni nu avea să înțeleagă sau nici măcar să intuiască, asta era! În realitate, nici nu au înțeles, nici nu au intuit, iar vestea că Panagoulis îi iertase pe doi dintre cei mai feroce torționari ai săi, care mărșăluiseră împreună cu el de braț pe străzile orașului, unul la dreapta lui și unul la stânga lui, la fel ca hoții răstigniți la dreapta și la stânga lui Iisus Hristos, da, domnule, Iisus Hristos, s-a răspândit imediat și nu era o snoavă, toată lumea îl văzuse conducându-și micul grup care mergea singur pe strada Stadiou. Iar acel zvon i-a trezit pe cei care urmăreau detașați acea procesiune bine organizată, prea bine organizată pentru a părea sinceră, pe cei care nu participau la ea deoarece nu le păsa sau pentru că se simțeau excluși, așa că și unii și alții s-au adunat ca să îl vadă pe acel Iisus Hristos înaintând printre hoțomani, și când a apărut Iisus Hristos, cu mustața și cu pipa și cu aroganța sa, l-au aplaudat cu convingere, emoționați, unii îți strigau numele, alții îți răspundeau la invitația „Veniți, veniți!” Însă, încetul cu încetul, s-a întâmplat ceva ce nu prevăzuseși: jocul a încetat să mai fie un joc, iar prin intermediul acelei iluzii, mândria s-a

transformat în smerenie, disprețul în recunoștință sau chiar în iubire față de cei care mergeau pe acele trotuare și aplaudau fără să înțeleagă nimic. Cei independenți, ai concluzionat tu, cei care stau departe de procesiuni, nu din indiferență sau din miserupism, ci în semn de protest, refuzând să se alăture râului de lână. Rebelii, te-ai convins tu, care nu din ignoranță sau din indiferență se opun liturghiilor de la ceremoniile comemorative, ci pentru că ei caută altceva, caută ceva. Dumnezeu știe ce, dar caută ceva. Poate că pe ei înșiși, propria lor individualitate călcată în picioare, propria lor unicitate jignită de masele de oameni, de conceptul omului-masă. Și te-ai aruncat înainte în acel rol despre care credeai că îți fusese atribuit. Ți-ai schimbat expresia, modul de a privi, mersul, ai început să le oferi mulțumiri celor care ți se alăturau, adeseori cu ochii umezi, iar atunci chiar că au început să ți se alăture. Bărbați și femei, multe femei cu copii de mână sau pe umeri; tineri și bătrâni, foarte mulți bătrâni încurajați probabil de bătrânica cu pălărie; și tineri, probabil atrași de pitica cu geanta cea mare; și șchiopi, atrași probabil de șchiopul din primul rând. După o sută de metri am numărat cinci șchiopi, trei cu baston și doi fără, iar cel mai de seamă dintre ei era un tânăr gras și șchiop, un om bolnav de poliomielită care,

neîndrăznind să intre în marea noastră insulă, care acum chiar devenise cât o insulă, ne urma în lateral, sprijinit de două cârje imense din aluminiu. E un mister pentru mine cum a reușit să ne urmeze fără a rămâne în urmă. Însă a reușit, mergând cu greu, gâfâind, trăgând după el bietele-i picioare bolnave, bietu-i corp răsucit, așa că, la un moment dat, ai oprit din nou cortegiul, te-ai dus la el ca să-l săruți și ca să-l aduci în interiorul grupului, să îl așezi în mijlocul primului rând, după care ne-am reluat cu toții marșul în ritmul pasului său oscilant, tremurând. După aceea nu a mai fost nevoie ca tu să spui „Veniți, veniți!”; au venit atât de mulți oameni, încât, atunci când am ajuns în piața Syntagma, eram aproape o mie. De la treizeci de oameni am ajuns la aproape o mie.

Așa ai debutat în politica făcută de politicieni. Așa ți-ai început seria de tragice erori poetice în politica făcută de politicieni. Pentru că din cauza acelei armate zdrobite și improvizate, incapabile de a lupta, care venise la tine interpretând greșit gestul tău, ca pe un gest de iertare, de milostivire, un gest al iubirii creștinești, pe scurt, asociindu-te cu Iisus Hristos, poate căutând ceva, însă fără să știe ce anume, ai ajuns să hrănești iluzia că nu mai erai singur. Și, din păcate, din cauza acestei iluzii, te-ai aruncat împotriva

morilor de vânt ale dragonului pe care ți-l aleseseși.

1. Pălărie cu două colțuri purtată de ofițeri de rang înalt (n.tr.).

Capitolul doi

În BASME, dragonul are un aspect îngrozitor. De obicei, acela al unui șarpe înaripat cu multe capete și limbi bifurcate sau cel al unei șopârle uriașe cu ochi de foc și gheare de oțel. Se hrănește cu fecioare și cu tinerei, scoate fum din nări și devorează pe oricine se apropie de podul care îi protejează tărâmul; peisajul din jurul lui este unul presărat de cranii, de oase descărnate și de membre rupte. De resturile celor care au încercat să îl învingă, fără succes. În viața de zi cu zi, esența lui nu se schimbă, însă aspectul său este diferit. Uneori nici măcar nu poate fi definit, deoarece simbolizează o realitate abstractă, o situație care există, dar care nu este vizibilă. Alteori nici nu poate fi recunoscut deoarece se prezintă sub forma unei persoane, adică are un corp normal, un trunchi și două brațe și două picioare, un cap și un nas și o gură și doi ochi. Poate chiar doi ochi rotunzi, precum un hipnotizator, însă atât de alunecoși, încât să pară două măsline scufundate în ulei și niște mâini moi și dezosate și o voce mângâietoare, convingătoare: „Draga mea

prietenă, extrem de dragă, ce plăcere să vă întâlnesc, ce onoare!" În concluzie, din punct de vedere fizic, Evangelos Tositsa-Averoff nu avea nimic care să îl asocieze cu un dragon și, în ciuda disconfortului pe care îl simțisem când l-am întâlnit sau a descoperirii că el era noul bolovan din vârful muntelui, nu mi l-aș fi putut imagina niciodată înconjurat de un peisaj plin de cranii și de oase descărnate sau de membre smulse. Mai mult, până și stilul său de viață era marcat de inofensivitate. Credincios Sfintei Reparata, care purta hramul în satul lui, se bătea în piept în fiecare duminică în fața icoanelor, cerând să fie iertat pentru păcatele sale; prieten al episcopilor și al arhiepiscopilor, credea în Rai și Iad; tată iubitor și soț respectuos, celebra cultul familiei și purta masca moralității absolute; era destul de cult și de grafoman, publicând cărți pe care nimeni nu le observa și care oricum nu făceau rău nimănui; era foarte bogat, deținea pământ lângă Ioannina, în Epirul de Nord, și se străduia în multe feluri să infirme proverbul evanghelic potrivit căruia era mai ușor ca o cămilă să treacă prin gaura unui ac decât ca un om bogat să ajungă în Rai. Mă refer la faptul că nici măcar nu lâncezea în activități lenețe, ci era plin de inițiativă și de ocupații. De exemplu, la ferma de pe terenul său, la ferma din Mețovo, importase cele mai bune vaci din

Canada, iar din laptele acestora producea un parmezan excelent, pe care el îl numea *meţovan*[1], o gorgonzola excelentă, pe care o numea *meţola*[2], o ricotta excelentă, pe care o numea *meţotta*[3]. De asemenea, producea un vin care nu era rău, Averoff alb şi Averoff roşu, şi era atât de mândru de acest lucru, încât îţi era greu să nu îl crezi atunci când afirma că politica nu era decât o distracţie nobilă pentru el, o modalitate de a sluji stindardul liberalismului. Adeseori folosea cuvintele „libertate" şi „liberalism" şi la fel de des condamna cu dispreţ dictaturile. De fapt, chiar mărturisea că era un adevărat antifascist încă de pe vremea ocupaţiei italiene şi germane.

Cu toate acestea, era un dragon. Poate că era cel mai bun dragon pe care ţara ta îl putea oferi în acele vremuri şi în acea situaţie unui erou aflat în căutarea provocării sale finale deoarece, cu aparenta lui inofensivitate, cu meţovanul şi cu meţola şi cu meţotta lui, cu acea faţadă liberală şi cu antifascismul său declarat, în acel moment şi în acea situaţie, nimeni nu reprezenta Puterea mai bine decât el. Puterea cea iremediabilă, infinită, indestructibilă, care până şi în formele sale cele mai camuflate, în formele sale cele mai justificate, o dată în numele patriei şi altă dată al colectivităţii, o dată în numele

legii și altă dată al civilizației, o dată în numele ordinii și altă dată al justiției, o dată în numele democrației și altă dată al revoluției pe care ne-o solicită, pe care ne-o administrează, cu care ne înșală, cu care ne șantajează, cu care ne păcălește, cu care ne regulează. „Stăpâne, spune-mi ce trebuie să fac, tovarășe, spune-mi ce trebuie să gândesc.” Sau poate chiar ne devorează precum șarpele înaripat din basme, precum șopârla cea uriașă care păzește podul. Nici nu merită să fie ucis cu sulița lui Don Quijote, pentru că renaște mereu din propriul cadavru, poate cu un chip diferit, având o culoare diferită, vorbind o limbă diferită, *ales de voința Poporului, ba chiar de voința lui Dumnezeu.* Dintotdeauna a fost așa și întotdeauna va fi așa. Dar vai și amar dacă nu te lupți cu el, dacă nu îl expui, dacă nu demonstrezi că minte: tărâmul său se mărește, iar peisajul din jurul lui se umple din ce în ce mai mult de cranii, de oase descărnate și de membre smulse. De fapt, este lacom și nu se mulțumește niciodată cu ceea ce are, profită de fiecare armistițiu și de fiecare resemnare. Iar cei care îl slujesc sau îl reprezintă, pe scurt, cei care îi dau substanță, bolovanii din vârful muntelui, au aceleași trăsături de lăcomie și de dorință de reușită ca și el. De fapt, cazul dragonului pe care ți-l alesesești era următorul: sosise la putere printr-un drept

ancestral, datorită patrimoniului și numelui său de familie, devenise ministru pentru prima oară după cel de-Al Doilea Război Mondial datorită credinței sale în monarhie, iar în următorii treizeci de ani murise și renăscuse din punct de vedere politic de o mie de ori; de fapt, nu fusese niciodată mort, ba chiar era foarte viu, chiar și atunci când părea îngropat. Acest detaliu era demonstrat de faptul că nici măcar lovitura de stat a lui Papadopoulos nu îl dăduse deoparte din viața politică și nici măcar arestarea sa de după eșecul cu revolta marinei nu îl nimicise. Cât despre rolul pe care îl dobândise în guvernul care fusese legitimat de alegerile electorale, e inutil să mai adaug că a rămas ministru al Apărării. Da, era necesar ca de acum înainte să îți concentrezi toată energia asupra lui. Și aveai să faci acest lucru, mi-ai spus hotărât.

— Dar ceilalți, Alekos?

— Care ceilalți?

— Sultanii demagogiei, ideologii despotismului, revoluționarii lu' Pește.

— Mă voi ocupa de ceilalți mai târziu, dacă voi mai fi în viață. Și dacă nu voi fi în viață, asta este: cineva se va ocupa de ei în locul meu. Un om nu poate duce două bătălii în același timp și pe fronturi opuse. Mai ales dacă e singur. Trebuie să lupte din aproape în aproape cu dușmanul care e mai urgent, cu dușmanul imediat, în

funcție de timpurile și de țara în care își desfășoară activitatea. Și dacă aș fi în Uniunea Sovietică sau în Polonia, sau în Cehoslovacia, sau în Ungaria, sau în Albania, sau în China, inamicul meu ar fi puterea care, în numele unei doctrine, ucide libertatea și care închide oamenii în gulaguri sau în ospicii. Aș lupta împotriva abuzurilor și minciunilor sale. Dar eu trăiesc în Grecia. Și până mai ieri, în Grecia, dușmanul meu se numea Papadopoulos, se numea Ioannidis; mâine se va numi Papandreou sau Dumnezeu știe cum, dar astăzi se numește Averoff. Se numește „dreapta". Dreapta aceea arogantă și alunecoasă, cea care poartă chiloți pe care e scris „libertate" și care folosește democrația pentru a ne strânge în pumnul său. Dacă nu mi-aș concentra lupta asupra sa, asupra lui, ce sens ar avea faptul că am cedat șantajului și am acceptat ecusonul, că am acceptat eticheta unui partid în care nu cred? Cui i-ar fi de folos faptul că am intrat în Parlament? Și, în plus, nu este timp de pierdut. Pentru că următoarea lovitură de stat va fi pregătită cu precizie de Averoff, al cărui vis este de a deveni stăpânul Greciei și de a-l aduce pe rege înapoi acasă.

* * *

Faptul că pe 8 decembrie avusese loc referendumul pentru republică sau monarhie și că republica câștigase definitiv și în mod spectaculos părea să fie doar un detaliu de care nu țineai deloc cont. Și părea să îți pese și mai puțin de faptul că Ioannidis fusese în cele din urmă arestat și închis în închisoarea de la Korydallos împreună cu Papadopoulos, Pattakos, Makarezos, Ladàs, adică împreună cu membrii Juntei. Îmi spuneai că ambele lucruri contau puțin, că un referendum putea fi anulat și că ușile unei închisori puteau fi larg deschise. Singurul lucru care te preocupa în lupta aceea cu dragonul era ca tu să îți rămâi fidel ție însuți, fără a aluneca spre poziția de protest adoptată de papandriști sau spre abstracțiunile bisericești debitate de comuniști, adică fără a te lăsa infectat de conformismul anticonformismului oficial. Și astfel, în timp ce restul deputaților de stânga își umpleau gura de cuvinte sacre sau de platitudini retorice, ai început să-l chinui pe Averoff cu acuzații precise: „De ce domnul ministru nu înapoiază armatei ofițerii democrați pe care Junta i-a gonit? Pe domnul ministru îl deranjează ideea că armata ar putea fi formată și din oameni cinstiți?” „De ce domnul ministrul le permite adepților lui Ioannidis să comande

regimente și diviziuni care, în oricare clipă, ar putea să vină la Atena și să anuleze din nou acest parlament? Domnului ministru îi place ideea unei noi lovituri de stat care ar putea fi folosită de cei care flutură steagul liberalismului?" „Domnul ministru realizează faptul că, din închisoare de la Korydallos, brigadierul Ioannidis continuă să le dea ordine după bunul său plac adepților săi, adică ofițerilor capabili de a realiza lovitura de stat?" Le numeai „întrebări care, de fapt, sunt superîntrebări". Îți inventaseși chiar și o poreclă pentru asta, interogatoriul care, de fapt, e un superinterogatoriu, iar acum apelurile tale telefonice începeau astfel:

— Eu sunt! Sunt eu! Interogatoriul care, de fapt, e un superinterogatoriu! Ghici ce am făcut azi?

— I-ai pus o întrebare lui Averoff.

— Ba nu, o superîntrebare!

— Și el?

— El mi-a dat un subrăspuns.

Nu îl lăsai deloc să respire. Îl urmăreai precum o viespe care, cu cât e ignorată sau gonită mai mult, cu atât zumzăie mai tare în jurul celui care o gonește, petulantă, intruzivă și hotărâtă să îl înțepe cu acul ei. De parcă, în loc de dragon, ar fi fost noul tău Zakarakis. Noua ta obsesie. De fapt, amintindu-mi replica ta: „Vei vedea ce o să mă mai distrez eu în politica făcută de

politicieni", la început am crezut că te jucai și tu un pic. Însă când am venit în parlament și te-am văzut la locul tău de muncă, a trebuit să mă conving că nu te jucai deloc și că, eventual, el era cel care se distra cu tine. Era suficient să i te adresezi pentru ca fața să ți se contracte și vocea să îți devină răgușită; în schimb, fața lui rămânea senină, iar vocea lui, suavă. Îl ruga pe tânărul și curajosul său coleg să aibă răbdare, îngăduință, situația era delicată, dificilă, motivul pentru care ofițerii în rezervă nu fuseseră încă reînrolați nu putea fi dezvăluit, nici motivele pentru care adepții lui Ioannidis nu fuseseră îndepărtați. Putea doar să îți răspundă că încetul cu încetul lucrurile aveau să se rezolve și că toată lumea avea să fie mulțumită. „Vă mulțumesc, tinere și curajos coleg, vă mulțumesc din inimă că ați adus la cunoștința parlamentului o problemă atât de gravă." Legat de lovitura de stat pe care o tot anunțai, nici măcar o silabă.

În cele din urmă, rămânea întrebarea despre Georgios. Moartea lui Georgios nu încetase niciodată să te obsedeze, ai fi dat un an din viață pentru a afla cine îi convinsese pe israelieni să îl prindă și mai apoi să îl predea Juntei, pe scurt, pentru a pune mâna pe foaia pe care Teofilojannacos ți-o fluturase în fața ochilor în timpul interogatoriului. „Uite

foaia fratelui tău Georgios, iat-o! Ai vrea să citești ce e scris aici, nu?" Ai fi dat orice ca să-i fie restituit post-mortem gradul de locotenent pe care, după dezertare, i-l luaseră, să demonstrezi că principiul de a pleca din armata unei țări asuprite de o dictatură militară nu era o crimă, ci era o datorie. Legat de acest subiect, i te-ai adresat deci lui Averoff cu o voce și mai răgușită decât de obicei, cu fața și mai încruntată decât de obicei, iar de data aceasta nici măcar nu i-ai adresat o întrebare, ci un ordin: cereai ca domnul ministru să găsească și să expună dosarul legat de locotenentul Georgios Panagoulis, a cărui viață fusese o monedă de schimb între Papadopoulos și guvernul israelian; cereai ca domnul ministru să îi restituie locotenentului Georgios Panagoulis gradele și onorurile care îi fuseseră negate de Juntă; cereai ca domnul ministru să curețe memoria sa insultată. Averoff ți-a cerut timp pentru a căuta dosarul, apoi ți-a răspuns că nu l-a găsit sau că, de fapt, nu exista, și că oricum, dacă l-ar fi găsit, nu ți l-ar fi arătat deoarece documentele clasate trebuiau să fie protejate. Iar atunci ți-ai pierdut controlul. Cu degetul ridicat i-ai strigat că fratele tău devenise dezertor pentru a nu sluji Junta, că acest lucru nu se putea spune despre cei care se aflau în acel moment la guvernare, având sarcina de a proteja niște criminali și de a ascunde

păcatele vechilor lor prieteni, că într-un regim cu adevărat democratic documentele nu se clasează, că într-o zi aveai să le găsești și aveai să îi expui: pe el și pe guvernul lui. Ba chiar, că aveai să găsești ceva în plus, ceva care îl privea îndeaproape și care avea să producă un scandal la fel de frumos ca cel de la Watergate. Atât de nemiloasă și de amenințătoare fusese replica ta, încât el chiar s-a speriat, iar a doua zi, când te-a întâlnit în afara aulei, a venit la tine cu brațele întinse:

— Dragul meu prieten, extrem de drag, între noi s-a produs o neînțelegere peste care am putea să trecem. De ce nu veniți la cină cu mine să vorbim despre asta ca doi oameni civilizați? Și soției mele i-ar plăcea să vă întâlnească, dragă prietene, și fiicei mele, care este o admiratoare a dumneavoastră!

Însă tu, prefăcându-te că nu i-ai văzut brațele întinse și ținând o mână în buzunar, iar cu cealaltă ținând pipa, ai îndreptat mușțiucul spre el:

— Ascultă-mă bine, Averoff! Cât timp există un parlament, relele din acea țară se discută în parlament, nu la cină, între friptură și desert.

Câteva zile mai târziu, pe 24 februarie, ofițerii pe care Averoff nu îi îndepărtase chiar au încercat lovitura de stat despre care vorbiseși tu.

Mulți susțineau că fusese de fapt un proiect de lovitură de stat, nici măcar o tentativă de lovitură de stat. Armata aderase doar parțial, Marina Militară și Forțele Aeriene nu aderaseră deloc și, de fapt, nu fusese dificil de ucis încă din față prin arestarea a treizeci și șapte de ofițeri. Însă, o săptămână mai târziu, când am venit la Atena, erai încă supărat și, fără să zâmbești, mi-ai întins zece pagini scrise de mână:

— Citește!

— Ce sunt?

— Observații pentru un articol pe care vreau să îl public în Italia.

— De ce în Italia și nu în Grecia?

— Pentru că în Grecia nu mi l-ar publica nimeni.

Le-am citit. Și iată ce spuneau. „*Unu.* Pare prea diabolic ca să fie adevărat, și totuși este atât adevărat, cât și diabolic. Încercarea de lovitură de stat din 24 februarie nu a fost deloc o tentativă de lovitură de stat, ci o lovitură de stat care, departe de a eșua, a reușit: tot la fel de adevărat este că ministrul Apărării Averoff a dorit să își pună planul în aplicare. Iar planul lui Averoff a fost, și de fapt este, de a-și repatria regele și de a deveni, așa cum le-ar plăcea celor de la CIA, stăpânul Greciei. (Trebuie explicat că Averoff are în spate CIA, că dintotdeauna a fost așa, că în cadrul Juntei a lucrat pentru KYP, adică

pentru CIA). *Doi.* Averoff a fost foarte conștient de ceea ce urma să se întâmple în noaptea de 24 februarie. A fost informat corect de faptul că ofițerii lui Ioannidis, așa-numiții gaddafiști[4], erau pe punctul de a acapara țara și că, la Atena, șaizeci la sută din armată ținea cu ei. (Trebuie explicat că acum serviciile secrete se află în mâinile lui Averoff care, în calitate de ministru al Apărării, controlează atât ESA, cât și KYP.) *Trei.* Cu câteva zile înainte de lovitura de stat, Averoff chiar i-a oferit unuia dintre liderii loviturii de stat, unui general de infanterie al Pentagonului grecesc, permisiunea de a merge la închisoarea de la Korydallos și de a-i face o „vizită de curtoazie" lui Ioannidis. (Trebuie explicat că singurele vizite permise sunt cele ale membrilor familiei și ale avocaților.) *Patru.* Fapt e că Averoff a dorit această lovitură de stat. A fost primul pas către obiectivul său. A avut nevoie de ea ca să alunge din armată vreo patruzeci de ofițeri care îi înțeleseseră planurile și care nu erau dispuși să-i fie alături. (Trebuie explicat că, prin această manevră cu lovitura de stat, a reușit să dea afară treizeci și șapte dintre ei.) *Cinci.* Trebuie să ne întrebăm dacă Karamanlis a înțeles pe deplin faptul că Averoff vrea să creeze un regim dictatorial cu o spoială de regim parlamentar, adică deghizat într-un parlament care e folosit doar pentru a face

oamenii să vorbească, și nu pentru a conduce politica țării. (Trebuie explicat că, tratând cu liderii loviturii de stat și manipulându-i după bunul plac, Averoff a promis că va da gaddafismului lor o formă civilizată, europenizată etc.) *Șase.* Chiar dacă a înțeles acest lucru, Karamanlis nu poate să facă mare lucru. El nu este așa de puternic pe cât lasă să se creadă atunci când spune că nu există niciun birou al guvernului său în care nu poate intra ori de câte ori dorește. Un astfel de birou există: se numește Ministerul Apărării. (Trebuie explicat faptul că Karamanlis nu îl poate da afară pe Averoff pentru că Averoff comandă armata, și oricine comandă armata în Grecia îl comandă și pe prim-ministru. Trebuie explicat că există o luptă anostă între cei doi, secretă și extrem de dură.) *Șapte.* La ce se referea Karamanlis când, răspunzând la întrebări despre lovitura de stat, a spus că, pe lângă pericolul fascismului, existau și alte pericole și că viața lui era în pericol mai mare decât viața oricărei alte persoane? (Trebuie explicat că lovitura de stat s-a încheiat cu un compromis: acela dintre Karamanlis și Averoff.) *Opt.* Prin urmare, dintr-o singură mișcare, Averoff a reușit să învingă pe toată lumea: de la Karamanlis, la Ioannidis. Acum, gaddafiștii au înțeles bine că o lovitură de stat nu se poate realiza fără un politician în spate, că a

repune în drepturi Junta nu era posibil dacă nu aveau un politician în spate. Un om cu abilități politice și intelectuale ca ale lui Averoff, nu un soldat grosolan ca Ioannidis. Dar pentru ca gaddafiștii să realizeze acest lucru, Averoff a trebuit să îi fure de la Ioannidis. (Trebuie explicat că din acest motiv Averoff a ținut să nu îl aresteze pe Ioannidis și l-a rugat să fugă în străinătate, afirmând că i-ar fi aranjat expatrierea clandestină și cheltuielile necesare pentru a trăi departe de Grecia. Trebuie explicat că Ioannidis nu a acceptat propunerea lui Averoff parțial din mândrie și parțial pentru că știa ce influență avea încă în armată.) *Nouă.* Averoff nu este un cal care aleargă cu scopul de a atinge obiective ușoare sau înaintea celorlalți. Nu este interesat de aparența puterii și știe să aibă răbdare. Viitorul dictator al Greciei se numește Averoff. (Trebuie solicitat un titlu despre Averoff ca viitor dictator al Greciei.)”

Ți-am întors foile, cu perplexitate.

— Ești sigur că vrei să scrii un articol?

— Foarte sigur. Și tu mă vei ajuta.

— Realizezi faptul că ți se vor cere dovezi pentru tot ceea ce spui?

— Am dovezi.

— Pentru tot?

— Îmi lipsește doar una: legat de faptul că, atât cât a durat Junta, el a lucrat pentru

KYP. Dar mai devreme sau mai târziu o voi găsi. Știu unde este.

— Și unde este?

— În arhivele ESA.

— Bine. La treabă!

Ne-am apucat de treabă și într-o săptămână a apărut articolul, cu titlul dorit. Însă unora nu le-a plăcut. Iar de data aceasta vizitatorii misterioși, care desenaseră o cruce sub datele 17 noiembrie 1968 – 17 noiembrie 1974, ți-au răspuns cu un mesaj și mai macabru pe ușa noului tău birou de pe strada Kolokotroni.

* * *

Închiriaseși de Crăciun noul birou pentru a avea un loc confortabil și potrivit cu nevoile tale, adică pentru a locui în oraș. Îți plăcuse în primul rând datorită străzii care se afla foarte aproape de parlament și datorită faptului că era o clădire uzată și ponosită, însă plină de grație. Știi grația aceea plină de melancolie a caselor Art Nouveau, cu pereții scorojiți, cu balcoane de fier și cu ghivece cu mușcate pe pervazuri. Holul nu era frumos pentru că se învecina cu un magazin de mașini de cusut printr-un perete de sticlă (vei vedea că acesta este un detaliu important în povestea morții tale) și

pentru că un portar ostil și bălos dormea mereu pe un scaun din paie, însă magia reapărea de îndată ce ajungeai la lift. Era un lift vechi, care scârțâia în timp ce urca și care gemea într-un mod înfricoșător, blocându-se adesea între etaje, iar dacă ajungea direct la etajul trei, trebuia să strigi „Victorie!” La etajul al treilea se afla doar apartamentul tău (și acesta va fi un detaliu important în povestea morții tale), format din cinci camere plus anexe, amplasate pe ambele laturi ale unui coridor. Foloseai primele trei camere pe post de birouri și de săli de așteptare pentru oamenii care veneau să te vadă; în cea de-a patra ți-ai amplasat altarul, adică biroul; în ultima cameră, care se afla în fața băii și a bucătăriei, ai ales să faci un dormitor-sufragerie, identic cu cel din casa din pădure. De fapt, am mobilat-o exact ca pe camera din casa din pădure, am cumpărat mobilier din Italia, iar cu acea ocazie venisem chiar ca să te ajut să aranjezi în mod similar mobilierul, covoarele, tablourile, perdelele și candelabrele. În dormitorul-sufragerie am pus o canapea mare și extensibilă, o bibliotecă din secolul al XIX-lea, un dulap din secolul al XVIII-lea, o masă rotundă, un fotoliu în stil Liberty și o tapiserie franceză; în birou am pus o masă lungă și masivă, în stil florentin, un scaun papal, scaune comode pentru vizitatorii

bineveniți și incomode pentru cei nedoriți și un dulap cu sertare secrete în care aveai să ascunzi documentele pe care aveai să le găsești într-o zi cu scopul de a-l demasca pe Averoff. Pe pereți, o mostră a independenței tale politice: o reproducere a picturii lui Pellizza da Volpedo, cu țăranii din *A patra proprietate*, o copie a primei pagini din Constituția americană, o placă din bronz pe care era reprodus textul scris de către Piero Calamandrei pe piatra funerară dedicată masacrului de la Marzabotto, „Acum și întotdeauna, Rezistența!", un papirus cu primele rânduri din *Divina Comedie* și un portret al lui Sun Yat-sen. Am muncit pentru a pune totul în ordine până când s-a lăsat întunericul, apoi ne-am dus la cină la Tsaropoulos, iar acum ne întorceam acasă îmbrățișați, râzând pentru că liftul nu se oprise între etaje: „A reușit! A reușit!" Încă râzând, am ieșit pe palier, am aprins lampa cu lumină intermitentă, iar apoi ne-am apropiat de ușă. Și atunci l-am văzut: de data aceasta era un craniu. Un craniu negru și mare, desenat pe o hârtie de împachetat, fixată cu scotch sub numele tău.

Îmi amintesc bine mișcările pe care le-ai făcut. Mai întâi brațul ți s-a întărit în jurul umerilor mei și timp de câteva secunde ai rămas împietrit, privindu-l fix. Apoi, cu o lentoare exasperantă, te-ai

îndepărtat de mine și ai rupt banda adezivă, ai rupt hârtia și ai îndesat-o în buzunarul jachetei. Apoi ai pus cheia în încuietoare și pe vârfuri, cu urechile ciulite la fiecare zgomot, ai intrat ca să inspectezi camerele și să te asiguri că nimeni nu se ascundea acolo. În cele din urmă te-ai întors și ai încuiat ușa și, fără să auzi protestele mele: „Acum gata, odihnește-te acum!", te-ai lăsat pradă unui monolog interminabil compus din calcule, temeri și raționamente.

— Hm! Ce treabă ciudată, să vedem. Am ieșit la ora zece, iar la zece poarta de la intrare era închisă. Deci, a fost cineva care a intrat înainte și a așteptat ca noi să ieșim. Sau cineva care are chei de la ușă. În ambele cazuri e vorba de cineva care trebuie luat în serios. Hm! Trebuie să schimb încuietoarea. De asemenea, trebuie să evit să rămân singur, mai ales pe întuneric. Mâine-seară va trebui să găsim trei sau patru persoane care să vină la cină cu noi. Trebuie să am mereu martori alături de mine. Și nu doar unul: cel puțin trei sau patru.

— Martori la ce?

— La un accident, la o provocare. În caz că mă atacă un bețiv sau un așa-zis bețiv, în timp ce merg pe o stradă pustie sau dacă cineva încearcă să mă lovească cu mașina, să mă arunce de pe un pod sau de pe un deal. Dacă nu am martori, cine va putea

demonstra că am fost provocat sau atacat? Vor putea spune că a fost o tragedie. Și dacă am un singur martor, de exemplu pe tine, iar acel martor moare împreună cu mine? De asemenea, trebuie să vin târziu acasă, noaptea. Nu ar trebui să mă întorc niciodată între miezul nopții și ora două, acelea sunt cele mai periculoase ore. După ora două obosesc, se gândesc că nu mai vii acasă și pleacă. Hm! Când ies, trebuie să las întotdeauna becurile aprinse, astfel încât să creadă că este cineva acasă. Și trebuie să am grijă la scări. Scările sunt cel mai periculos loc. Nepăzite, și cu blestemata aceea de lumină intermitentă...

Te-am ascultat neîncrezătoare: nici măcar în casa din pădure nu reacționaseși în acel mod, în sensul că nu planificaseși în mod atât de detaliat măsurile de precauție pe care ar fi trebuit să ți le iei și nu luaseși în calcul toate mijloacele probabile ale unui atac. Oare dintr-odată pericolul nu ți se mai părea seducător, oare nu mai reprezenta ploaia ta revigorantă, limfa vieții fără de care te ofileai? Oare era o criză temporară? Da, trebuia să fie o criză trecătoare, am concluzionat. Însă a doua zi chiar ai luat măsurile de precauție pe care le enumeraseși și nu aveai să te abați de la ele până cu puțin timp înainte de ziua în care aveai să fii ucis.

Lucrul care mă uimea cel mai tare era precauția cu care reveneai acasă după

cină. De fapt, dacă nu erai însoțit de niciun „martor”, nu intrai imediat în casă. Te opreai pe trotuarul de vizavi, cercetai zona timp de câteva minute și, abia după ce te asigurai că nu riscai să fii prins în vreo ambuscadă, treceai repede strada, deschideai repede ușa, pentru a o închide repede în urma ta. Pe hol mergeai pe vârfuri, fulgerându-mă cu privirea dacă tocurile mele provocau cel mai mic sunet, de parcă hoarde întregi de atacatori ar fi fost ascunse în întuneric, iar acest lucru dura până ajungeam în colțul unde se afla întrerupătorul pentru lumina intermitentă, pe care o aprindeai exhalând un oftat de ușurare abia perceptibil. Dar, vai, dacă după colț nu găseai vechiul lift pregătit. Uitai de ușurarea de mai devreme, te încruntai, înjurai și începeai să mormăi: „Poftim, au urcat, mă așteaptă sus!” și, ca să fii sigur că nu era așa, cronometrai pe ceas timpul necesar coborârii. Știai că de la etajul trei până la parter dura exact cincizeci și opt de secunde, iar dacă, din întâmplare, cronometrai chiar cincizeci și opt de secunde, deveneai palid, îți duceai degetul arătător la buze și îmi impuneai o liniște absolută. „Șșșt! Șșșt!” Ținându-ne respirația, ne târam apoi în cabină, urcam, ieșeam cu precauție, mai atenți ca niciodată să nu facem zgomot și cu cea mai mare grijă introduceai cheia din broască,

deschideai ușa și șuierai din nou acel „Șșșt! Șșșt!” abia perceptibil. Apoi, dintr-odată, scena se transforma. Cu avântul unei pisici turbate te aruncai în prima cameră, în a doua, în a treia, în a patra, trântind ușile larg deschise, privind în spatele birourilor și inspectând baia, bucătăria, dulapurile: și făceai așa până ajungeai în dormitor, care întotdeauna era închis cu o încuietoare dublă. Cu toate acestea, nici măcar când ajungeam în cameră acel avânt nu dispărea, pentru că te aplecai ca să cauți intruși sub pat, începeai să scotocești prin sertare, printre cărți și printre foile lăsate într-un anumit loc pentru a putea verifica ulterior dacă fuseseră mișcate. Iar eu te urmăream de fiecare dată resemnată și cu scepticism, spunând: „Degeaba te uiți, nu e nimeni, nu a fost nimeni” sau întrebându-mă dacă aceasta nu era cumva o psihoză, o manie a persecuției. De asemenea, reîncepuseși să folosești trucul cu firul de păr: lăsai un păr aici, unul acolo, iar dacă nu le găseai când ne întorceam, însemna că cineva intrase și scotocise. Într-o noapte nu ai găsit firul de păr de pe mânerul ușii de la cameră și ore în șir ai continuat să îl cauți:

— Un fir de păr este un test. Dacă nu mai este acolo, înseamnă că a intrat cineva, că cineva a scotocit.

— Dar cine, Alekos, cine?

— Știu eu cine.

Întrebarea legată de posibilii intruși rămânea întotdeauna fără răspuns. Și în curând, pentru mine, și-a pierdut importanța, căci alte întrebări i-au luat locul.

De fapt, după povestea cu craniul, te-ai schimbat din toate punctele de vedere. Realitatea te rănea chiar și prin cele mai normale, prin cele mai evidente aspecte ale sale. Așa că reacționai aproape isteric, enervându-te mai tare decât era necesar, suferind mai mult decât era necesar și ambalându-te atât de tare, încât rămâneam mască. De exemplu, modul în care te-ai ambalat atunci când ai întrerupt călătoria la Moscova.

* * *

— Alo, eu sunt, sunt chiar eu, mă duc la Moscova.

— La Moscova?

— Da, m-au invitat la o convenție internațională a tineretului și merg să arunc o privire.

— Alekos, nu e un loc potrivit pentru tine.

— Știu, dar vreau să îmi satisfac această curiozitate.

— Când pleci?

— Acum, imediat.

— Și când te întorci?

— Peste două săptămâni, m-au invitat pentru două săptămâni.

Însă trei zile mai târziu:

— Alo... Eu sunt eu... Sunt chiar eu...

Vocea ta părea chinuită, plictisită.

— Mă suni din Moscova, nu?

— Nu, te sun din Atena.

— Aha! Deci nu te-ai mai dus!

— Ba m-am dus.

— Cum adică te-ai dus?! Doar am vorbit acum mai puțin de trei zile! Nu este posibil.

— Și totuși, este foarte posibil. Mâine o să ajung la Roma și o să vezi.

A doua zi, iată-te la Roma, cu pașaportul în mână, cu ștampilele care dovedeau că fuseseși cu adevărat la Moscova. Trei zile.

— Alekos! Trei zile!

— Nu, două zile și jumătate.

— Te-au gonit?

— Nuuuuuu, am fugit.

— Ai fugit? Fără a vedea nimic?

— Am văzut totul.

— Bine, ce ai văzut?

— Am văzut Piața Roșie, cu turlele care au stele roșii în loc de cruci: oricum, tot aia e. Am văzut Sfântul Mormânt, adică Mausoleul lui Lenin. Am văzut credincioșii stând la coadă și rugându-se la Sfântul Giulgiu, adică la mumia lui Lenin. Stând la coadă, ca niște gâște dresate, niște proști.

Am văzut Palatul Congresului. Și apoi am văzut... am văzut...

— Ce ai văzut?

— Am văzut trei polițiști bătând un bărbat, așa cum m-au bătut pe mine Teofilojannacos și Babalis. Și nu la Lubianka, în cadrul unui interogatoriu, știi, ci în barul unui hotel. Un hotel pentru bogații și străinii cu valută, Rossìa. L-au bătut pentru că a vrut să intre, deși nu era nici bogat, nici străin, adică era doar un cetățean obișnuit, care a vrut să bea precum un om bogat, precum un străin cu valută. L-au lovit cu bocancul în față, în cap, în organele genitale. L-au masacrat. Și el striga: *Svobòdu! Svobòdu!* Eu nu am știut ce înseamnă, însă grecul care îmi era interpret mi-a explicat imediat. Însemna „Dați-ne libertate, dați-ne libertate!" Mi-a căzut rău vinul pe care îl comandasem. L-am eliminat pe tot prin ochi. Mi-a venit să plâng. Și am ieșit, m-am întors la hotel, mi-am făcut bagajele și a doua zi dimineața m-am întors la Atena.

— Din acest motiv?!

— Din acest motiv, *cataraméne Cristé*! În țara mea, dictatura a durat opt ani, dar ei o au de cincizeci și opt de ani, *cataraméne Cristé*!

— Ei bine, nu ai știut asta?

— Bineînțeles că am știut-o. Dar oricum am plâns.

— Și dacă în loc să plângi ai mai fi rămas câteva zile?

— Nu aș fi putut să o fac, pur și simplu nu aș fi putut. *Svobòdu, svobòdu!* Și hai cu loviturile. Nu am rămas cu nimic altceva decât cu strigătul acela: *Svobòdu, svobòdu!* Și cu un cântecel pe care cineva îl cânta, însă cu o voce scăzută, pentru că aproape toți oamenii trăiesc în tăcere și cu teamă. Uite, am cerut să îmi fie tradus.

Era acel cântecel ironic despre pasagerii metroului din Moscova, care pentru a ajunge la ușă și pentru a coborî, trebuie să stea pe partea stângă: „În metroul meu nu mă simt niciodată rău/ pentru că, încă de când eram copil,/ acesta e ca o arie/ unde, în loc de refren,/ există un cântec de leagăn./ Cei care se opresc, în dreapta, cei care merg tot înainte, în stânga./ Eterna ordine, sfânta rânduială,/ cei care stau pe loc, în dreapta, stau pe loc./ Cei care merg tot înainte ca să coboare trebuie să stea întotdeauna în stânga.” Nu am putut nicicum să te fac să îmi povestești altceva în ziua aceea. În schimb, repetai întruna clătinând din cap: „A fost o călătorie greșită, inutilă, nu mai vreau să mă gândesc la asta.”

Așa că avea să îmi ia mult timp să reconstitui ceea ce ți se întâmplase în acea călătorie greșită și inutilă, din cauza căreia un adevăr evident și pe care îl știai deja te rănise atât de tare, încât să te facă să

plângi și să fugi. Iată ce se întâmplase. Un general de șaptezeci și patru de ani, decorat cu medalii de la burtă până la gât, te primise la aeroport pretinzând că era liderul Tineretului Sovietic. Apoi te dusese cu o limuzină neagră la Palatul Congresului, unde nici măcar un singur tânăr nu se afia pe scena autorităților. Se aflau doar generali bătrâni, precum cel de la aeroport, acoperiți de medalii de la burtă până la gât, ca cel de la aeroport. Fără ca tinerii să îndrăznească să se opună, bătrânii se succedau monoton la microfon și vorbeau exclusiv despre Lenin, despre Marx și despre bătălia de la Stalingrad; niciodată despre alte lucruri. Faptul acela a aprins în tine o furie neajutorată, aproape un sentiment de vinovăție pentru că acceptaseși invitația, iar când sesiunea s-a încheiat, ai refuzat chiar și biletul la Bolșoi. Nu îți păsa deloc de nenorocitul de Bolșoi, de balet, de *Lacul lebedelor*, voiai să fii singur și să scapi de grecul care îți era interpret, i-ai spus că voiai să tragi un pui de somn și ai plecat să te plimbi prin oraș. Ai vrut să vezi Piața Maiakovski, unde în anii ’60 Vladimir Bukovski și grupul Faro citiseră poeziile lui Jurka: „Eu sunt/ cel care vă invită la adevăr și la revoltă,/ cel care nu mai vrea să slujească/ și care rupe lanțurile voastre negre,/ țesute din minciuni.” Și în timp ce mergeai, te gândeai în mod special la el deoarece,

dintre dizidenți, el era cel de care te simțeai cel mai apropiat, însă te gândeai și la Pliuș, la Grigorienko, la Amalrik, la muncitorii, la studenții și la cetățenii necunoscuți, adică la sufletele necunoscute, la miile de oameni care, la fel ca și tine, dispăruseră în niște celule deținute de versiunea rusească a ESA sau a închisorii de la Boyati, fuseseră răstigniți de un Malios rus, de un Babalis rus, de niște Teofilojannacos, Hazizikis, Zakarakis ruși, fuseseră ignorați sau trădați din teama și din indiferența oamenilor care tac sau îndură, sau colaborează pentru că ceruseră puțină libertate de gândire și de acțiune, pentru că se răzvrătiseră împotriva dogmei. Mergeai de vreo cincisprezece minute când ai realizat brusc că o luaseși pe un drum greșit; te-ai trezit într-o piață rotundă care avea o statuie în mijloc și care se afla în fața unei clădiri. Și te-ai oprit în acel loc, uitându-te când la piață, când la clădire, simțind un disconfort inexplicabil, ca un fel de frig care îți amorțea oasele. Sus pe soclu, inaccesibilă din cauza traficului din jurul ei, se afla statuia unui bărbat cu o haină lungă până la glezne, portretizat în picioare sau mai degrabă în poziție de drepți. Era înalt, slab și sever ca un călugăr. Clădirea era monumentală, gri, poate în stilul secolului al XIX-lea sau poate al începutului de secol XX și nu avea

ferestre nici la primul, nici la ultimul etaj. La o primă privire ar fi putut fi sediul unui muzeu sau al unei academii sau al unui minister. Însă instinctul îți spunea că nu era nimic din toate acestea, că acolo se petrecea ceva teribil, ceva familiar, care era strâns legat de statuia călugărului cu haina până la glezne. Te-ai întors. Te-ai întors la hotel unde ai întrebat imediat cum se numea acea piață, ce clădire era aceea și a cui era acea statuie și așa ai aflat că statuia era a lui Felix Dzerjinski, fondatorul CEKA, apoi al GPU, apoi al KGB, că piața aceea era Piața Dzerjinski, iar că aceea era clădirea Lubianka: catedrala tuturor polițiilor secrete, a tuturor chinurilor și a tuturor pedepselor pentru cei care nu se supuneau și care căutau puțină libertate. Atunci apăruse dorința de a fugi.

Ai vrut să fugi de dimineață. Însă dimineață limuzina neagră te capturase din nou pentru a te duce înapoi la Clădirea Congresului printre generalii bătrâni, care vorbeau doar despre Lenin, despre Marx și despre bătălia de la Stalingrad, așa că ai rămas acolo până după-amiază când, pretextând că voiai să iei o gură de aer proaspăt, ai sărit într-un taxi și ai cerut să fii dus pe strada Cicalova, la numărul 48b: acolo locuia Andrei Saharov[5]. „Să sperăm că nu există portar”, ți-ai spus în timp ce coborai din taxi, „portarii sunt aproape

întotdeauna spioni ai poliției". Nu era niciun portar, însă numărul 48b de pe strada Cicalova 48b era ca un stup cu douăsprezece etaje. „Oare la ce etaj locuia Saharov?" Nu te gândiseși la asta și acea greșeală a dus la un lanț de erori. Căutând lista cu numele chiriașilor, ai intrat în bloc, apoi ai ieșit, apoi te-ai întors, ai ajuns la un etaj la întâmplare și ai sunat la întâmplare: „Saharov?" „*Niet!* " La fel și la cea de-a doua sonerie: „Saharov?" „*Niet!* " La fel și la cea de-a treia: „Saharov?" „*Niet!* " Debusolat și de acea limbă din care înțelegeai doar acel „nu", acel *niet* brutal ca o palmă, ai coborât din nou pe trotuar și aici ai început să reflectezi dacă să mai insiști sau nu. Ai concluzionat că mai bine nu, și așa fusese o prostie să mergi acolo în acel mod, cedând unui impuls, și să te faci remarcat de către cei trei chiriași care îți răspunseseră „*Niet* ". Și, slavă Domnului, nimeni nu te urmărise. Apoi, în timp ce spuneai „Slavă Domnului că nimeni nu m-a urmărit", un bărbat a apărut de nicăieri. Un bărbat cu o țigară în mână. Și indicând țigara așa cum ar fi făcut cineva care cerea un chibrit, a venit spre tine, fixându-te cu privirea. „*Spika.* Un foc, te rog!" I-ai aprins-o, fixându-l și tu cu privirea, ba chiar studiindu-l atent și hotărând că nu era polițist. Totul, de la palmele sale pline de bătături, la unghiile murdare, la hainele uzate, părea să îți vorbească despre

nenorocirea unui om sărac, a unui mercenar care se vânduse KGB-ului pentru câteva copeici sau cedând în fața unui șantaj. Apoi, în locul furiei care te acaparase la Palatul Congresului, te-a cuprins o mare tristețe. Simțind acea tristețe, ai mers până într-o stație de metrou, în Stația Kursk, și cu ajutorul unor jumătăți de fraze rupte în franceză ai reușit să iei metroul potrivit pentru a coborî la stația bună și ai ajuns la hotel, unde te-ai prăbușit epuizat pe pat, alunecând într-un somn plin de coșmaruri. Ioannidis, Hazizikis și Teofilojannacos, care, acoperiți de medalii, îi evocau pe Lenin și pe Marx și bătălia de la Stalingrad la Palatul Congresului; Averoff care se întâlnea cu criminalul lui Troțki, Jackson, într-o cameră de la Kremlin și care îi șoptea: „Dragă, trebuie să îmi mai faci un serviciu”; Malios și Babalis ieșind din Lubianka pentru a te urmări pe străzile din Cipru, pe străzile din Atena și capturându-te chiar pe strada Cicalova, la numărul 48b, după ce îl arestaseră pe Saharov, care însă nu avea fața lui Saharov, ci avea fața lui Canellopoulos din dimineața în care fusese arestat în pijamale; și care, în loc să te ducă la ESA, te-au dus la Institutul Sierbski, unde te-au pus în cămașă de forță și ți-au injectat o substanță.

— Este nebun, îndrăznește să conteste regimul, e nebun!

Apoi te-au dus cu camionul la Boyati pentru a te pune într-o celulă, aflată lângă celulele lui Bukovski și Pliuș, iar tu i-ai strigat:

— Vladimir! Leonidas! *Ime edò!* Sunt aici! *Imesta masì!* Suntem împreună!

Însă ei nu te-au înțeles pentru că nu înțelegeau limba greacă, iar Zakarakis a râs:

— Nu ți-am spus eu că nu e nevoie să înveți limba italiană? De ce nu ai învățat limba rusă, care este limba marilor puteri? Ori rusa, ori engleza, nu?

Te-ai trezit îmbibat de sudoare, deja era noapte; l-ai chemat de îndată pe grecul care îți era interpret:

— Vreau să mă îmbăt, du-mă undeva să beau.

Te simțeai de parcă nu simțiseși niciodată așa o dorință de a bea, de a te îmbăta, de a uita că oriunde mergeai găseai aceleași rahaturi, rahaturi care distrugeau orice speranță, iar grecul a venit. Însă era aproape ora unsprezece, iar barul hotelului era pe punctul de a se închide și în Moscova nu exista niciun alt loc unde ai fi putut să bei, decât la barul unui hotel. Atunci a început căutarea unui hotel al cărui bar nu se închidea la unsprezece, acel pelerinaj absurd care s-a încheiat la Rossìa, unde nu te-ai putut

îmbăta pentru că, de îndată ce ai comandat acea sticlă de vin, au intrat cei trei polițiști ca să îl bată pe cetățeanul care se prefăcea că bea precum bogații, precum străinii cu valută. „*Svobòdu! Svobòdu! Svobòdu!* ” Iată, reacțiile de acest gen, atât de intense, atât de exagerate, atât de disperate, m-au făcut să concluzionez că te schimbaseși din toate punctele de vedere. Și asta nu era tot, pentru că după povestea aceea cu craniul, mai explodase ceva în tine. O exuberanță excesivă, furioasă, un fel de veselie lipsită de fericire. Știi acea exuberanță a lui Dionis, acea bucurie a sa, în timp ce aleargă prin pădure chicotind, fluierând, zburdând cu faunii și cu menadele: cu capul înconjurat de iederă, cu penisul în erecție, în așteptare, dar cu ochii plini de lacrimi.

* * *

Dionis nu este un zeu fericit, dimpotrivă, este cel mai tragic dintre zei deoarece este cel care exprimă spasmele vieții și inevitabilitatea morții. Dionis este un zeu care moare, un zeu care se naște și renaște pentru a fi ucis. Pentru ca trupul lui să poată modela omul, este necesar ca titanii să îl rupă în bucăți și să îl gătească, iar ca din el să răsară planta ce va da vinul omului, este necesar ca Demetra să îi

îngroape carnea masacrată. Dionis este viața care nu există fără de moarte, este blestemul de a te naște, este refuzul inconștient de a muri. Nu întâmplător cultul său este reprezentat printr-o orgie lacomă și disperată, veselia lui este impregnată de suferință și vioiciunea sa de durere. Și totuși, printre cele o mie de fețe ale tale existase întotdeauna acel chip al lui Dionis alergând prin pădure, chicotind, fluierând, zburdând cu faunii și cu menadele: „Ne jucăm?" Existase întotdeauna acel avânt plin de vitalitate. Însă brusc, devenise cumva exasperant și frenetic, de parcă ar fi fost o comedie menită să te păcălească să înduri ideea morții. Nu mai stăteai locului, liniștit, ca să reflectezi. Nu mai reușeai să stai departe de mulțime și de agitație. Chiar și în zilele în care nu mergeai în parlament stăteai tot timpul cu oamenii care de dimineața și până seara îți umpleau biroul, precum cabinetul unui dentist renumit. Uneori erau fani în căutare de aprobare, alteori erau leneși în căutare de protecție sau simboluri ale politicii de patronaj pe care o disprețuiai. Pe scurt, erau oameni pe care nici nu ar fi trebuit să îi primești, dar cu care îți plăcea să te distrezi la o bere, la o oranjadă sau la o cafea: „Vă rog mai serviți o bere, o oranjadă sau o cafea." Douăzeci-treizeci de oameni pe zi. Și dacă te întrebam cu amărăciune la ce te ajută, îmi

răspundeai cu frivolitate: „La nimic! Să trăiesc. Mă distrează.” Apoi, când pleca ultimul vizitator, iar tu erai epuizat pentru că deja era zece seara, începea prima parte a ritualului. Sub pretextul nevoii de „martori”, racolai pe oricine se afla acolo sau pe oricine se întâmpla, uneori niște paraziți care erau interesați doar de a-ți exploata generozitatea, și organizai o gașcă pe care o duceai să mănânce într-o tavernă, și cu cât gașca era mai mare, cu atât păreai mai fericit și mâncai mai cu poftă și beai mai cu sete. Litri întregi de vin, farfurii întregi de mâncare, în timp ce predicai, catehizai, te lăudai, într-un mod sclipitor, zgomotos, volubil și neobosit, iar dacă, învins de somn, vreun comesean îndrăznea să te întrebe: „Dar tu nu te duci să dormi?”, îl tratai urât. Sau îi răspundeai sec: „Când voi fi mort, voi avea întreaga eternitate pentru a dormi.” Și asta dura până la orele două, trei dimineața, adică până în momentul în care chelnerii așezau scaunele peste mese pentru a vă aminti că ceilalți plecaseră. Doar atunci te ridicai și plăteai pentru toată lumea, lăsai bacșișuri de miliardar și te hotărai să pleci: „Bine, să plecăm!” Însă imediat ce ieșeai, rațiunea dispărea și ambalat din nou, cu o vigoare regăsită, recurgeai la o mie de trucuri pentru a prelungi noaptea, pentru a-ți mai târî undeva gașca buimăcită de somn: „Muzică! Buzuki!”

Localul pe care îl preferai era un club de noapte aflat la periferia orașului, extrem de mare și de odios. Eu îl detestam în primul rând pentru că se cânta la buzuki într-un mod atât de asurzitor, încât imediat ce intrai, rămâneai trăsnit, cu timpanele praf, iar acel zgomot avea în el ceva macabru, funebru, chiar și din punct de vedere vizual. Spre exemplu, acel joc de reflectoare, care strivea scena cu fulgere violet, roșii, galbene și verzi, părea să îți ardă privirea sau acea sclipire a fundalurilor care se schimbau constant, obsesiv, pe care privindu-le aveai impresia că te afli într-un carusel care se învârte și se învârte, până când ți se întoarce stomacul pe dos. Dar vai, ce scandal era dacă nu îți ofereau un loc lângă orchestră, unde orgia aceea infernală de sunete, de trosnete și de bufnituri era și mai asurzitoare, iar furtuna aceea malefică de fulgere și de sclipiri era și mai orbitoare. Acel haos era exact ceea ce căutai, era lucrul de care aveai nevoie pentru a te simți viu și imediat ce comandai din nou vin, te abandonai plăcerii de a te bucura de senzațiile acelea morbide. Cei care nu te cunoșteau nici măcar nu bănuiau efectul pe care îl avea asupra ta acel loc îngrozitor deoarece efectul nu era vizibil în comportamentul tău. Tăcut și echilibrat, singurul exces pe care ți-l permiteai era să chemi florăreasa și să îi cumperi toate

gardeniile din coș, apoi să le arunci cântăreților, cu gesturi ample și regale. Însă efectul era unul brutal și ciudat. Era ca și cum corpul și imaginația ta ar fi fost trăsnite de o febră sexuală, de un orgasm care dezlănțuia dorințe nerostite și reprimate, aceleași pe care le-ai visat la Egina în dimineața în care ar fi trebuit să fii împușcat; ți se părea că erai o sămânță și că, încet-încet, sămânța s-a dublat, s-a triplat, s-a mărit de zece ori, devenind atât de umflată și atât de mare, încât învelișul ei nu a mai rezistat și cu un bubuit puternic a explodat, inundând pământul cu mii de semințe, și toate aceste semințe s-au transformat rapid în flori, apoi în fructe, apoi din nou în semințe care la rândul lor s-au dublat, triplat, au crescut de zece ori, explodând în cele din urmă și inundând pământul cu o multitudine de alte semințe; era un proces inepuizabil, așa că ai fi vrut să posezi flecare femeie care răsărea din acele flori, dar știind că nu aveai timp, ai apucat-o la întâmplare pe cea mai apropiată, ai penetrat-o repede, într-un mod famelic, ai dat-o deoparte pentru a apuca o a doua, o a treia, o a patra, o a cincea. Știam acest lucru și, cunoscându-l, sufeream, iar pentru că sufeream, evitam să te privesc, însă existau mereu momente în care curiozitatea mă împingea să îți caut chipul. Și ceea ce vedeam pe chipul tău avea ceva

sălbatic; în ciuda autocontrolului pe care ți-l impuneai, până și fizionomia ți se schimba. Ochii ți se micșorau, buzele ți se înroșeau, nările ți se dilatau palpitând, iar respirația îți devenea greoaie. Într-o seară au sărit pe podium un fel de elefănțică și un efeb. Ea era plinuță, gelatinoasă și transpirată în rochia sa roșie. Iar el era uscat, subțire și țeapăn în blugii săi prea strâmți. Și au început să danseze împreună într-un ritm lasciv și isteric. Elefănțica își mișca ușor fesele moi și imense, iar sânii îi tremurau în mod exagerat; efebul își agita trupul feminin și fragil cu tulburarea și cu nerăbdarea unei persoane care aștepta să fie posedată. După părerea mea, era un spectacol ostentativ și urma să îți spun asta când am auzit un mic scrâșnet: țac! M-am întors, iar tu țineai mușțiucul pipei sparte între dinții încleștați. În mână îți rămăsese doar vatra pipei.

— Alekos!

O voce sumbră, mi-a răspuns, gâfâind:

— Nu mă deranja. Le-o trag mental celor doi.

În nopțile în care demonul te poseda în acel mod, să fli smuls din localul acela blestemat era un lucru aproape imposibil. Pentru a face acest lucru, trebuia să aștept să se facă cinci sau șase dimineața și masa să fie plină de multe sticle goale. Cine știe prin ce fenomen fiziologic sau psihologic, în acel loc, reușeai să suporți vinul cu o

rezistență halucinantă, fără a depăși vreodată starea de ebrietate invizibilă a primei etape, fără a cădea vreodată în excesele celei de-a doua etape sau în starea de catalepsie a celei de-a treia, ba chiar rămânând energic. Iar acela era cel mai rău lucru deoarece, când ajungeam acasă, după ce treceam de chinurile din holul unde trebuia să mergem pe vârfuri, de agonia liftului care poate se afla la un alt etaj și apoi de grija celor cincizeci și opt de secunde, apoi de tortura controalelor care trebuiau efectuate în fiecare cameră, de etapa de căutare a firului de păr dispărut, trebuia să celebrăm ultima etapă a ritualului: cea în care Dionis exorciza moartea cu falusul și în care lăuda viața, eliberându-și sumbru orgasmul. Numai după acele îmbrățișări furioase, sinistre și lipsite de iubire și doar după ce intonai *i zoì, i zoì, i zoì* „viață, viață, viață”, te lăsai pradă somnului. În schimb, eu rămâneam cu ochii larg deschiși și cu urechile ciulite, meditând, ascultându-i pe cei care adunau gunoiul în zori pe strada Kolokotroni, înjurând și trântind; captivată de tiparele obișnuite cu ajutorul cărora lumea încearcă să explice existența, de conceptele arbitrare ale binelui și răului, vedeam în asta un simbolism. Oare de ce te iroseai așa? Ce sens avea acea umblătură prin taverne și prin cluburi de noapte, acea înjosire în emoții degradante și în fantezii

nesănătoase, acea ambalare pentru o elefănțică grasă și pentru un efeb uscățiv? Unde se dusese eroul, unde dispăruse basmul? Oare aruncaseși ancora, oare îți conduseseși nava în portul confortabil al renunțării? Sau poate că mă înșelasem eu, poate că îl confundasem eu pe Don Quijote cu cel mai superficial Peer Gynt[6]? Cu asemenea întrebări m-am îndepărtat de tine cu dezamăgire și am devenit tot mai convinsă de faptul că îți atribuisem virtuți care nu existau sau care existaseră, dar care acum nu mai existau. De altfel, în acea perioadă te-am iubit cel mai puțin și mi-am renegat rolul de Sancho Panza, un rol deja inutil și lipsit de sens, m-am întors la munca mea, la călătoriile mele, mi-am reluat existența pe care tu mi-o dăduseși peste cap în acea după-amiază fatidică de august. Întotdeauna uităm că eroul este și om, un simplu om, și că uneori pentru el e mai ușor să opună rezistență unei tiranii, să îndure torturi, să dispară ani de zile într-o celulă fără aer sau lumină, decât să se lupte cu neînțelegerile și cu iluziile normalității. Avea să îmi ia mult să înțeleg că nebunia ta dionisiacă era doar disperare, era un sentiment de inadecvare, care se născuse odată cu descoperirea faptului că te înhămaseși la un lucru care era peste puterile tale și care oricum era imposibil. Și abia după moartea ta aveam

să realizez că, după ce văzuseși acel craniu, ai știut că aceea era ultima ta vară.

* * *

— Cum se numește balena din acea carte, balena aceea albă care nu moare niciodată?

— Moby Dick.

— Și căpitanul navei, cel care moare urmărind-o?

— Ahab.

— Și marinarul, cel care scapă de naufragiu și care spune povestea lui Moby Dick și a lui Ahab?

— Ishmael.

— O să îți spun Ishmael. Și o să mă semnez Ahab. Dă-mi adresa.

— Alekos, de ce trebuie întotdeauna să ne jucăm de-a conspiraționiștii?

— Îți spun să-mi dai adresa.

Ți-am dat adresa. Eram pe punctul de a pleca în Arabia Saudită și aveam să mă întorc într-o joi, peste două săptămâni, iar tu voiai o adresă unde să mă anunți dacă aveam să ne întâlnim la Roma sau la Atena. Însă mesajul pe care l-am primit la Jeddah nu menționa nici Roma, nici Atena, ci Larnaka. Adică în Cipru. „Ishmael la prânz Larnaka stop nicio confirmare repet niciuna stop descurcă-te stop Ahab”. Ciudat. Însă nu din cauza faptului că

întâlnirea urma să aibă loc în Cipru, unde nu mai puseseși piciorul de șapte ani și unde mi se părea normal că voiai să revezi locuri sau oameni care îți afectaseră profund viața, ci din cauza acelei teatralități, din cauza faptului că folosiseși realmente numele de Ishmael și Ahab, din cauza faptului că folosiseși acele subterfugii, evitând să repeți data sau să scrii cuvântul „Cipru". Singura indicație exactă era ora. Și mențiunea de a nu-ți trimite confirmare: „Descurcă-te!" Oare era una dintre glumele tale, una dintre extravagațele tale sau exista un motiv serios? M-am uitat pe programul avioanelor. Îl studiaseși mult înainte de a-mi trimite mesajul: de la Jeddah era posibil să ajungi în Cipru numai prin Beirut, iar zborul din Beirut ateriza chiar la prânz. Apoi am ridicat din umeri și ți-am urmat ordinele, iar în Larnaka, iată-te pe pistă, însoțit de trei străini și triumfător.

— Bravo! Ai reușit!

— Da, dar nu ar fi fost mai bine să îmi trimiți un mesaj mai puțin criptic?

— Nu, ar fi înțeles că eram în Cipru.

— Cine ar fi înțeles, cine sunt cei care nu trebuiau să înțeleagă?

— Cei pe care am vrut să îi induc în eroare. Am plecat din Atena, spunând că plec în Italia, la Florența.

— Când?

— Acum o săptămână.

— Și te-ai ascuns aici, în Cipru, o săptămână?

— Nu, doar trei zile. Suficiente pentru ca un om să fie găsit în Italia. Acum toată lumea știe că sunt aici. Mâine va avea loc o întâlnire cu Makarios, la care voi participa împreună cu alți deputați.

— Explică mai bine.

— Nu prea sunt multe de explicat. Mi-a ajuns ceva la ureche și am luat niște măsuri de precauție. Haide, să mergem!

Am urcat în mașina care ne-a dus la Nicosia, iar picioarele au întâlnit imediat o mitralieră sub scaunul din față.

— Și asta?! Face parte tot din măsurile tale de precauție?!

Ai ridicat din umeri:

— Da' de unde? Doar că aici armele sunt irosite. Sunt nebuni după arme aici, în Cipru. Se iluzionează că pentru a apăra un om este suficient să ai o mitralieră. Dă-i pace, uite ce zi frumoasă!

Aveai o stare de bună-dispoziție care părea sinceră. S-ar fi putut spune că a te ști în pericol începuse din nou să îți placă și că reînviaseși. Poate de aceea nu am dat importanță acelei povești și nici nu am încercat să o aprofundez întrebându-te la cine făcuseși referire. Dimpotrivă, puțin câte puțin, am ajuns să cred că îți creaseși acel teatru pentru a nu te plictisi. Moby Dick, Ahab, Ishmael: dacă ți-ar fi ajuns cu adevărat la urechi zvonul că cineva voia să

îți facă rău și dacă da, l-ai fi crezut suficient încât să pleci în Italia, de ce aleseseși Ciprul, unde uciderea unei persoane era mai ușoară decât în alte locuri? În plus, nu te văzuse nimeni atunci când te-ai îmbarcat spre Cipru spunând că mergeai în Italia? Angajații companiei aeriene, polițiștii de frontieră, niciuna dintre persoanele care urmăresc plecarea cuiva nu observaseră? Ba chiar călătoriseși legal, cu numele tău, cu pașaportul tău, nu-i așa? Povești! Probabil că nici nu veniseși cu o săptămână mai devreme, ci împreună cu parlamentarii invitați la mitingul lui Makarios.

— Arată-mi pașaportul.

— Nu mă crezi, așa cum nu m-ai crezut nici legat de cele trei zile petrecute la Moscova, nu-i așa?

— Nu.

— Poftim.

De fapt, ștampila chiar fusese pusă cu șapte zile în urmă, însă eu mi-am păstrat scepticismul. Acesta nu s-a estompat nici măcar când am aflat că ceilalți deputați locuiau la un hotel confortabil, în timp ce tu locuiai într-un fel de han din apropierea zonei de demarcare.

— Alekos, de ce nu mergem să stăm și noi la un hotel decent?

— Pentru că acesta îi aparține unui prieten în care am încredere. Mă simt în siguranță în el.

De fapt, avea o singură intrare, iar cei trei tineri cu mitraliera aflată sub scaun îl păzeau chiar și noaptea, făcând cu rândul. Cât despre faptul că o gardă de corp te urmărea oriunde mergeai, poate păstrând o anumită distanță pentru a nu fi observată, ce să zic? Nu spuseseși chiar tu că armele erau folosite în exces în Cipru? Numai într-o seară m-am speriat. Merseserăm la Makarios pentru a-l saluta, iar discuția a ajuns la documentele celor de la ESA: cele despre care spuseseși când i-ai făcut acea scenă lui Averoff, că voiai să le cauți pentru a-l demasca, pe el și pe guvernul său.

— Eminență, sunt multe lucruri care trebuie descoperite legat de lovitura de stat din Cipru. Am înțeles că Ioannidis a căzut într-o capcană pusă la cale de CIA și de un politician grec. Dovezile se află în acele documente.

Makarios ți-a răspuns că atunci, căutând acele documente, îți riscai viața, apoi mi-a repetat și mie același lucru:

— *Very risky! Very!* Foarte riscant! Foarte!

Așa că, în timp ce ne întorceam la han, am discutat despre asta:

— Alekos, ai auzit ce crede Makarios?

Și tu ai zis:

— Să nu uiți când o să scrii cartea.

— Ce carte?

— Cartea pe care o vei scrie după moartea mea.

— Ce moarte? Nu vei muri și eu nu voi scrie nicio carte.

— Voi muri și tu vei scrie o carte.

— Și dacă voi muri înaintea ta sau împreună cu tine?

— Nu vei muri nici împreună cu mine și nici înaintea mea. Ishmael nu moare nici înaintea lui Ahab, nici împreună cu Ahab. Pentru că trebuie să spună povestea.

Însă ai râs în timp ce spuneai acele lucruri și în curând am râs și eu. Abia un an mai târziu, mergând pe urmele ucigașilor tăi, aveam să descopăr o coincidență îngrozitoare. Chiar în săptămâna în care plecaseși în Cipru și toată lumea din Atena crezuse că erai la Florența, în Italia au sosit doi greci. Și s-au oprit la Florența, ca oaspeți ai concetățenilor lor, Cristos Grispos și Notis Panaiotis, ambii studenți la arhitectură. Cei doi au spus că veniseră în vacanță și că deveniseră întâmplător prieteni, pe nava care i-a adus de la Patras la Ancona. O prietenie ciudată, dat fiind că unul dintre ei se definea ca papandrist, fost iubitor de comunism, iar celălalt se definea ca nazist. Și ce vacanță ciudată, aleseseră Florența, dar nu se deranjau să o viziteze. Ziua stăteau aproape mereu închiși în casă, așteptând un telefon care nu mai venea, iar seara ieșeau, părând să caute mereu

ceva sau pe cineva, dar nu reușeau să găsească. Iar când se întorceau, păreau foarte nemulțumiți. În cea de-a șaptea zi au plecat dezamăgiți. Dezamăgiți de ce? Nazistul era un blond cu ochii reci și albaștri, cu fața obtuză și plină de ură. Vorbea foarte puțin, saluta lovindu-și călcâiele în stil militar și șuierând „Heil, Hitler"; se numea Takis și deținea câteva fotocopiatoare în Atena. Privind portretul pe care mi l-au dat Grispos și Panaiotis, mi s-a părut că puteam concluziona că îl cunosc. De fapt, intervievasem un tip ca el cu câteva luni înainte, pentru o investigație despre legăturile dintre fasciștii greci și cei italieni. În orice caz, era același tip care participase în primăvară la ruperea în bătaie a deputatului comunist Florakis. Cât despre papandrist, era un tânăr gras și vulgar, cu fața rotundă, ca tânărul pe care îl văzuserăm din hidropter în ziua în care am mers în Ischia, cu Salamandra pe urmele noastre. Purta blugi și o curea cu ținte, vorbea mult și mai ales despre mașina lui, un Peugeot alb-argintiu, ridicându-i în slăvi viteza și manevrabilitatea. Spunea că era un șofer grozav, neîntrecut în manevre de urmărire sau de depășire și de frânare bruscă și vorbea mult despre călătoriile sale; pe vremea Juntei fusese și în Canada, unde lucrase într-un garaj din Toronto și unde participase la curse auto. Grispos și

Panaiotis nu își aminteau despre ce curse era vorba sau spuneau că nu își amintesc, deși știau multe lucruri despre el. Toți trei erau din Corint. Însă nu mi-a fost greu să aflu că era vorba de curse cu circuit deschis, de tipul celor în care concurenții se aruncă unul împotriva celuilalt cu coliziuni frontale sau manevre de tipul depășire și frânare bruscă. Nu mi-a fost greu nici să leg acel detaliu de ceva despre care ziarele vorbiseră, anume despre faptul că se aflase în Italia în toamna lui ’73 și în primăvara lui ’74. Milano, Roma, Florența. Cât despre poziția sa politică atât de cameleonică, adică despre faptul că era prieten cu nazistul Takis, dar că se definea drept papandrist, deși fusese pro comunism, avea niște antecedente foarte interesante: în primii ani de dictatură, lucrase ca designer vestimentar în atelierul Despinei Papadopoulos. Pe scurt, era o verigă între extrema dreaptă și cea stângă; un alt fiu al acelei oribile căsnicii care producea mercenari excelenți.

Vorbesc despre Michele Steffas. Același Michele Steffas care, în noaptea de 1 mai 1976, avea să conducă una dintre cele două mașini care aveau să te ucidă: chiar Peugeot-ul său alb-argintiu. Pe când tu erai în Cipru, el rătăcea pe străzile Florenței, acolo unde lăsaseși să se creadă că aveai să mergi în acele zile.

1. Joc de cuvinte între Meţovo şi parmezan (n.tr.).
2. Joc de cuvinte între Meţovo şi gorgonzola (n.tr.).
3. Joc de cuvinte între Meţovo şi ricotta (n.tr.).
4. Adepţi ai lui Ioannidis, supranumit şi Gaddafi al Greciei (n.tr.).
5. Laureat al Premiului Nobel pentru Pace, disident şi militant pentru drepturile omului (n.tr.).
6. Antierou, personaj fermecător şi leneş din literatura norvegiană, care îşi părăseşte satul natal pentru a trăi o serie de aventuri fără final fericit, irosindu-şi viaţa (n.tr.).

Capitolul trei

ACEA VARĂ incredibilă despre care știai că avea să fie ultima ta vară. S-au întâmplat tot felul de lucruri în acea vară incredibilă. Ca să nu uiți de întâlnirea din Samarkand, până și moartea și-a făcut apariția, sub forma unei mașini. Procesul împotriva lui Papadopoulos, al lui Ioannidis și al membrilor executivului abia începuse, în paralel cu procesul împotriva lui Teofilojannacos, al lui Hazizikis și al bandei de torționari, iar noi chiar atunci ne întorseserăm din Cipru, aterizând într-o Atenă tulburată de revolte sindicale, pe cât de ciudate, pe atât de inoportune. Inoportune deoarece s-au petrecut exact în zilele în care orașul ar fi trebuit să își exprime bucuria de a-și vedea vechii tirani după gratii; ciudate pentru că au fost caracterizate de o violență neobișnuită: bombe artizanale, cocktailuri Molotov, trotuare distruse, ploi de pietre la care poliția a răspuns cu gaze lacrimogene, bătăi, arestări brutale, însă bătăile sau arestările cele mai brutale nu au atins niciodată manifestanții cei mai agitați. Dimpotrivă, părea că polițiștii se străduiau

în mod deosebit să îi evite atât pe ei, cât și un anumit Cadillac negru, care timp de patruzeci și opt de ore a tot circulat și a aruncat bombe artizanale și cocktailuri Molotov. Deci, dacă la început lumea s-a gândit că era o eroare strategică a unei stângi care se opunea lipsei de oportunități, ieșind în stradă în timp ce aveau loc procesele menționate mai devreme, după aceea lumea a început să bănuiască faptul că totul se născuse din cauza manevrelor unei extreme drepte, care se afla în căutarea scânteii necesare pentru a justiflca o nouă lovitură de stat care să readucă Ordinea și Legea. De altfel, apăruseră tot felul de zvonuri catastrofale, iar în biroul tău lumea părea îngrijorată. Se spunea că în cazărmi era un aer de război, că batalionul tanchiștilor se afla în stare de alertă, că fuseseră observate mișcări de trupe. Doar tu păreai a fi calm:

— Să nu exagerăm. Dacă acest grupuleț există, trebuie doar să îl izolăm. Dacă Cadillac-ul negru există, trebuie doar să îl identificăm. Și să aflăm cine este la bord, în numele cui acționează și cui îi raportează. Este inutil să stăm aici și să discutăm.

Apoi, după lăsarea întunericului, ai ieșit și te-ai întors foarte fericit:

— Pregătește-te, hai să mergem la plimbare!

— La plimbare? Ți se pare o seară potrivită pentru a merge la plimbare?

— Da, și vreau să fii elegantă.

— De ce?

— Pentru că, dacă vom fi arestați, vom putea protesta: „Noi nu avem nicio legătură cu asta, uitați-vă cum suntem îmbrăcați, noi eram doar la plimbare."

M-ai obligat chiar să port o rochie lungă, tocuri înalte și bijuterii. Pentru tine ai ales costumul albastru, cămașa din mătase și cravata Hermès.

— Și ai vrea ca, așa, cu tot dichisul, să ne amestecăm printre demonstranți?!

— Nu ne vom amesteca cu nimeni. Și în plus, avem mașina.

— Ce mașină?

— Cea pe care am închiriat-o.

— De ce ai închiriat o mașină?

— Ca să mergem să aruncăm o privire la cazarmă și ca să căutăm un Cadillac negru.

Nu prea era o mașină potrivită pentru misiunea respectivă: ca să cheltui mai puțin, închiriaseși un Renault vechi și rablagit, care pornea cu bubuituri și care risca să se rupă în două de fiecare dată când schimbai viteza. Pe de altă parte, părea potrivită pentru turul de recunoaștere plănuit, care nu era deloc aventuros, ci consta în a ne opri la o anumită distanță de cazarmă, a stinge farurile, a ne îmbrățișa sau a ne preface că

ne giugiuleam dacă cineva s-ar fi apropiat și a ține ochii larg deschiși și urechile bine ciulite. Însă până la miezul nopții spionaserăm deja trei cazărmi, iar acolo nu se întâmpla nimic care ar fi putut denunța o lovitură de stat care era în pregătire. Nici în oraș nu se întâmpla nimic; a doua zi de tulburări se încheiase în fața Politehnicii, cu o explozie pe trotuar. Cât despre Cadillac-ul cel negru, cel care provocase explozia, nu era nici urmă de el.

— Alekos, îți dai seama că e ca și cum am căuta acul în carul cu fân?

— Da, și totuși simt că îl vom găsi.

— Dar unde, cum?

— Nu știu. Să mergem la Politehnică.

— Dar am fost acolo acum mai puțin de treizeci de minute!

— Hai să ne întoarcem.

Hurducăind și scârțâind, Renault-ul ne-a dus înapoi la Politehnică, la studenții care erau baricadați în spatele porților. Reapăruse între timp? Nu, nu mai fusese văzut. Erau siguri? Da, foarte siguri. Oare nu se înșelau? Nu, nu avea cum.

— Bine, o să aștept.

— Dar de ce, Alekos, de ce?

— Pentru că simt că va trece din nou. Îți spun că simt asta.

Ți-ai scos pipa, ai aprins-o și, după ce ai tras câteva pufuri, a ieșit de pe o stradă paralelă cu strada Stadiou. A venit spre noi

cu calm, de parcă nu ar fi fost sigur ce să facă sau de parcă ar fi vrut să studieze situația, iar când a ajuns lângă noi, a accelerat brusc. Abia am apucat să văd plăcuța de înmatriculare pe care scria CD, adică corpul diplomatic, și să îi observ pe cei patru bărbați de la bord: trei dintre ei aveau în jur de treizeci de ani, părul negru și un aer rezervat și arogant; celălalt avea în jur de cincizeci de ani, părul cărunt și un aer autoritar, în ciuda bizarei sale cămăși înflorate cu mâneci scurte.

— Repede! Să mergem!

M-ai împins în Renault, ai sărit la volan și am privit din nou în ochi această moarte care în locul globurilor oculare avea două faruri, în loc de craniu avea o capotă și un parbriz, în locul unor membre descărnate, niște roți, în loc de voce, sunetul unui motor, iar tu tremurai tot, fericit să o reîntâlnești, să poți cocheta cu ea la fel ca în Creta, ca la Roma și ca întotdeauna, să te poți juca cu ea, în nesăbuința ta, cu pasiunea ta pentru provocări, în nebunia ta, care uneori era nebunia lui Don Quijote, alteori era nebunia lui Dionis, alteori nebunia lui Ahab, însă care, indiferent de chipul pe care îl lua, era tot nebunie, iar oricine îți era aproape nu mai conta, viața sa nu mai conta, viața ta nu mai conta, tot ceea ce conta era să încerci să prinzi Cadillac-ul negru, să afii cine îl conducea, cine erau cei patru, cine îi

trimisese acolo și poate de a-i face să îngenuncheze, de a-i umili, chiar și cu prețul morții.

Acea urmărire nebună, frenetică și fără sens, pe strada Stadiou, pe strada Patission, pe strada Alexandras, pe strada Kifissias, în spatele unei mașini care mergea de două ori mai repede decât noi și care se prefăcea că ne scapă pentru a ne duce undeva departe, pentru a ne ademeni într-o capcană care în curând avea să îi transforme pe urmăritori în cei urmăriți și pe cei urmăriți în urmăritori, plan care le reușea foarte bine, pentru că uneori creșteau viteza și alteori o micșorau, o sută douăzeci, o sută treizeci, o sută patruzeci, iar apoi o sută, nouăzeci, optzeci, știi tehnica pescarului căruia îi place să lase firul întins și apoi să îl scurteze pentru a obosi peștele. Iar tu știai acest lucru. Dar nu te lăsai. Cu fața palidă și încordată, cu mâinile strânse pe volan, apăsai pe accelerație tot mai tare și tot mai tare, ieșind de pe bandă, virând și derapând, în timp ce eu te imploram:

— Pentru Dumnezeu, lasă-i să plece, ne vor ucide, nu vezi că își bat joc de tine, ar putea fugi în orice clipă, ei nu fug ca să ne țină la distanță, ci ca să ne conducă cine știe unde, nu îi poți ajunge și dacă îi vei ajunge, va fi și mai rău, ei sunt patru și noi suntem doi, ei cu siguranță sunt înarmați, iar noi nu, dacă nu vom muri ieșind de pe

carosabil, sigur ne vor ucide ei și e o prostie să mori așa, de ce vrei să mă ucizi și pe mine, nu ai dreptul să îi sacrifici și pe alții alături de tine, nu este corect, nu este civilizat.

Îngrozită și indignată, te-am înjurat, te-am blestemat și te-am implorat. Însă tu, cu fața palidă și încordată, cu mâinile încleștate pe volan, continuai să apeși pe accelerație, ieșind de pe bandă, virând și derapând și nu catadicseai să îmi oferi niciun răspuns, nici măcar o jumătate de silabă, nici măcar un gest. Nici măcar nu auzeai ce spuneam, ceea ce simțeam eu nu te preocupa deloc, de parcă aș fi un pachet și nu o persoană. Te interesa doar Cadillac-ul și atât, doar ei și atât. Probabil că ei erau experți în astfel de manevre, iar cel care conducea era un veritabil campion. Uneori, ne lăsa să îl depășim și alteori ne depășea, uneori păstra o distanță considerabilă față de noi și alteori era la doar câțiva metri; de pe faleza de la Agios ne-a condus până la Rafina, apoi a virat brusc spre stânga și ne-a dus la muntele Ymittos, apoi a virat din nou spre dreapta și ne-a făcut să coborâm spre mare, pe partea cu Voula, și toate acestea s-au întâmplat fără ca tu să deschizi vreodată gura, fără ca tu să-mi arunci vreo privire. De fapt, la un moment dat, nici nu am mai protestat și nici nu m-am mai rugat de tine, resemnată. Abia la trei dimineața, când

Cadillac-ul cel negru s-a întors în oraș și a frânat brusc pentru a-l lăsa pe bărbatul cu părul cenușiu să coboare, o umbră înaltă și mare, care imediat s-a dizolvat în întuneric, am simțit o urmă de speranță. M-am gândit că aveai să cobori, să fugi după el. Totuși, după o ezitare cât o fracțiune de secundă, ai reluat urmărirea și, astfel, capcana pe care ne-o întinseseră a fost pusă în mișcare. Am ajuns într-o fundătură care cobora spre un garaj subteran, în care mașina a intrat direct, sigură pe ea. Mi-am auzit vocea:

— Întoarce-te!

Apoi, în sfârșit, pe a ta:

— Prea târziu.

— Am intrat într-o capcană, Alekos!

— Știu.

Ai continuat să conduci până la garaj. Ai parcat lângă Cadillac-ul cel negru care se oprise la intrarea în garaj. Ai luat în mână pipa ținând-o de partea cu vatra. Ai ieșit.

— Haide!

M-am supus. Nu era nimeni în garaj, în afară de cei trei. Și nici pe alee. Singurul semn de viață era umbra unei pisici care a sărit tăcută în lumina verzuie a pancartei luminoase.

— Uită-te la ei!

Cei trei ne așteptau unul lângă altul. Cu pieptul în afară, cu mâinile în șolduri și cu picioarele depărtate: luând poziția unor

bătăuși. Cel de-al treilea era încurcat de un pachet cilindric pe care îl ținea pe cotul brațului stâng. În mod curios, semănau: aveau același rânjet, aceeași constituție, același ten măsliniu, aceeași mustață în formă de virgulă. Și aveau aceleași haine de oameni săraci: pantaloni largi, geci uzate, cravate strâmbe. Nu era greu să îți dai seama că nu erau proprietarii Cadillac-ului și că bărbatul cel cărunt fusese cel care plănuise totul. Dar tocmai pentru că erau doar niște executanți, trei amărâți care se vânduseră pentru câteva drahme, pericolul era mare și, instinctiv, mi-am băgat mâna dreaptă în geantă, prefăcându-mă că voiam să scot o armă care desigur că nu exista. Poate că nu fusese un gest complet inutil, însă curajul tău monstruos nu avusese nevoie de el. Cu ochii privind un punct fix și cu fălcile încleștate, ai înaintat încet spre ei, atât de încet, încât între fiecare pas părea să se scurgă o eternitate, iar fiecare mușchi al feței tale emana o furie atât de înghețată și de incontrolabilă, încât nu mai arătai ca o ființă umană, ci ca o fiară deghizată în ființă umană. Înaintai și respirai cu dificultate, îi fixai cu privirea și respirai cu dificultate, iar când ai ajuns în fața lor te-ai oprit: pentru a-i examina, unul câte unul, cu o încetineală exasperantă. După ce i-ai examinat, ai lovit ușor cu mușțiucul pipei în pachetul cilindric și, fără ca vreunul

dintre cei trei să se răzvrătească sau să facă vreun gest sau să spună vreun cuvânt, ai spus în limba mea și a ta:

— Vezi, aceasta este o bombă. Nu e o bombă care se aruncă înspre un tiran: ci e o bombă care se aruncă înspre oameni. Și acesta este un fascist grec, un slujitor lipsit de curaj. Un slujitor al CIA și al celor de la KYP și al lui Averoff.

După ce ai vorbit în acel mod, te-ai rotit de două ori în jurul lor, în același ritm, cu aceeași lentoare exasperantă, apoi te-ai oprit în fața celui din mijloc, l-ai apucat de cravată și ai tras de ea în mod repetat cu lovituri seci și disprețuitoare:

— Și acesta este un fascist grec. Vezi, și acesta e lipsit de curaj. Și acesta este un slujitor al CIA și al celor de la KYP și al lui Averoff.

În cele din urmă te-ai ocupat de cel de-al treilea, tot fără ca vreunul dintre cei trei să se răzvrătească sau să facă vreun gest sau să spună vreun cuvânt, iar mie nu îmi venea să cred, așa că am continuat să îmi țin mâna în geantă, gândindu-mă că nu se poate ca ei să fie atât de inerți, să se lase insultați și batjocoriți, nu este normal, în curând se vor năpusti asupra ta și te vor masacra. Ai ridicat pipa, i-ai pus mușțiucul în dreptul inimii, l-ai apăsat de două ori de parcă ar fi un cuțit și ai zis:

— Și el. Nu s-ar zice, nu? Uită-te ce mâini are!

L-ai lovit peste mâini.

— Uită-te ce geacă are!

L-ai lovit peste geacă.

— Uită-te ce față are!

L-ai lovit peste față.

— Ai zice că este un fiu al poporului. Ai zice că toți trei ar fi niște fii ai poporului. Dacă i-ai vedea într-o procesiune, ai zice că sunt niște fii ai poporului. Dar sunt doar niște slujitori lipsiți de curaj, niște fasciști. Și știi ce le fac eu slujitorilor lipsiți de curaj, fasciștilor? Știi?

Nu le puteai face nimic. Absolut nimic. Erai singur, doar cu o pipă și cu o femeie care, încurcată de rochia sa lungă, pretindea că are un revolver inexistent. Dacă unul singur dintre cei trei s-ar fi trezit, am fi fost masacrați într-o secundă. Și tu știai asta. Însă cu coada ochiului ai observat într-un final înșelătoria mea și te-ai folosit de ea pentru a paria pe destin: *rouge ou noir, le jeu est fait, rien ne va plus*. Ori avea să meargă, ori aveam să ratăm. Ori aveam să trăim, ori aveam să murim. În ambele cazuri, cui îi păsa? Pentru tine conta să joci, să provoci, să pariezi. Cinci secunde, zece. Douăzeci, treizeci, patruzeci. Iar între timp bila se tot învârtea, se învârtea și se tot învârtea, apoi roata ruletei a încetinit, s-a oprit și ceea ce nu aș fi sperat niciodată, ceea ce nici măcar nu mi-aș fi imaginat, s-a întâmplat. Deodată, cel cu pachetul a căzut în

genunchi, cel pe care l-ai tras de cravată și-a făcut semnul crucii, iar cel pe care l-ai tot înțepat cu lovituri de mușțiuc și-a acoperit fața și a zis:

— Nu, Alekos, nu! Am familie, iartă-mă, lasă-mă să plec.

— Nu, Alekos, nu, e o neînțelegere, noi te admirăm, te respectăm, ți-o jur pe copiii mei și pe steag, nu ne ucide.

Iar tu ai șovăit, te-am văzut, iar furia ți s-a dezumflat, am văzut și asta, ai fost nevoit să faci un efort teribil ca să nu explodezi în hohotul de râs care îți gâdila gâtul, ca să îți revii și să le ordoni cu aceeași voce de mai devreme:

— Haideți, ridicați-vă lașilor! Și haideți repede în mașină! Urmați-mă îndeaproape.

— Ce le-ai spus, Alekos?! Ce faci?!

— Îi duc la Politehnică.

— Și crezi că vor veni acolo?

— Da.

Chiar au venit. Docili, hipnotizați. Exact ca într-un western în care șeriful reușește să captureze de unul singur banda, să o ducă în sat și să o predea judecătorului care le va organiza un proces obișnuit, așa te-au ascultat și ei, fără să spună un cuvânt: te-au urmat așa cum te-ai așteptat. Iar tu, cu acel Renault rablagit, care pornea cu bubuituri și care risca să se rupă în două de fiecare dată când schimbai viteza, i-ai târât până la studenții cărora nu le venea să creadă. Le-ai cerut să le

rechiziționeze pachetul, care sigur era o bombă și să îi interogheze, să afle cine erau, cine era acel tip cu părul cărunt, cel care deținea Cadillac-ul cu plăcuță de înmatriculare pe care scria CD, care era fără îndoială o plăcuță falsă, spor la treabă și noapte bună.

— Alekos?! Plecăm așa?!

— Ce înseamnă plecăm așa?

— Înseamnă: nu vrei să știi cine i-a trimis, cine sunt?!

— Deja știu. De asemenea, nu îmi place să asist la interogatorii, la procese sau la condamnări. Chiar și când e vorba de ticăloși. Un inamic aflat după gratii este întotdeauna un fost inamic.

Aveam să aflu în curând ce voiai să spui. De fapt, în acea vară, în acea vară incredibilă a început să se vadă extraordinara coerență cu care îți cimentai aparentele inconsecvențe. Și mi-ai demonstrat că nu te mai interesau Papadopoulos, Ioannidis sau cei învinși, împotriva cărora muntele, adică Puterea, organiza procese, deoarece nu te mai interesau ca inamici.

* * *

— L-am văzut! I-am văzut pe toți!

— Dar ei te-au văzut?

— Da, primul care m-a văzut a fost Ladàs. Știi, cel care în dimineața atentatului a crezut că eram Georgios și care mi-a spus: „Ascultă aici, locotenente, îl cunosc pe fratele tău Alexandros, un tip deștept, dacă el ar fi aici, ți-ar da un sfat: nu fă pe prostul cu Ladàs.” Iar când m-a văzut, a tresărit de parcă l-ar fi înțepat o viespe. S-a făcut palid. Apoi, a pus o mână pe umerii lui Ioannidis și i-a șoptit ceva. Ioannidis s-a întors, iar ochii săi i-au căutat pe ai mei. Cu o umbră de jenă, mi s-a părut, apoi el a dat mai departe vestea către Pattakos, care și-a întredeschis buzele întrebând „unde e?” și a așteptat puțin ca să se întoarcă și să mă privească, însă când a realizat că și eu îl priveam, și-a îndreptat capul dintr-odată, exact ca un copil prins că trage cu urechea. Iar el l-a informat pe Makarezos, care s-a aplecat spre Papadopoulos și i-a spus și lui. Papadopoulos nu s-a agitat. Stătea rigid pe scaun, drept, uitându-se la podea, spre un punct dincolo de pantofii lui, iar pentru câteva minute a rămas așa: de parcă înghițise un băț. Apoi și-a mișcat ochii în mod imperceptibil, fără să-și miște deloc capul, fără să-i tresară vreun mușchi de pe chip. Și m-a văzut. Și m-a rănit.

— Te-a rănit?

— Da. Cu acei ochi încețoșați, stinși, de culoarea cenușii. Arătau ca ochii unui mort. Și cu fața aceea împietrită, cenușie.

Nu! pământie, nu! verzuie. Știi acel verde pe care îl are apa unui iaz? Și acea... da, acea demnitate! Poate că totul a fost plănuit, pentru a demonstra că el simte că este șeful și că nu se amestecă cu nimeni, nici măcar cu colegii lui, că faptul de a fi acuzat într-o sală de judecată a tribunalului e doar un ghinion: oricum, s-a comportat cu demnitate. Și m-am gândit: este mai puțin ridicol decât am crezut, este un om. Acest lucru m-a surprins pentru că nu m-am gândit niciodată la el ca la un om, pentru mine el a fost întotdeauna o mașină care trebuia să explodeze, o mașină cu un tiran în ea și a trebuit să fac un efort ca să regăsesc greața pe care am simțit-o atunci când am intrat, să mă gândesc la diferențele dintre procesul meu și al său. Eu am avut cătușe, am fost îngrămădit între doi polițiști și am fost îndesat într-o uniformă care îmi era mare; el era foarte elegant, cu hainele sale bine călcate, cu obrajii lui bine bărbieriți și cu mustăcioara sa îngrijită și avea un scaun cu pernuță. Însă când am regăsit-o, greața nu m-a ajutat, pentru că omul acela umilit și învins, de două ori umilit și învins, deoarece eu eram cel care îl privea, eu, care încercasem să îl omor, acel om nu mai era dușmanul meu. Sau, mai bine zis, nu mai eram interesat să îl tratez ca pe un dușman.

— Dar Ioannidis?

— Eh! Ioannidis rămâne tot Ioannidis. Rece, dezinvolt, sigur pe el. Cu chipul acela închis și mândru, ca un călugăr al Inchiziției. Ioannidis nu se va da bătut niciodată. Nu se va resemna niciodată, nu se va comporta niciodată ca un om umilit și învins. Eh! De fapt, pe Ioannidis îl înțeleg. Pentru că anumite dictaturi nu apar niciodată din întâmplare sau din capriciu, ci sunt întotdeauna rodul clasei politice care le precedă, al cecității sale, al incapacității sale, al iresponsabilității sale, al minciunilor și al ipocriziei sale. Și printre oamenii grosolani, care au impresia că pot corecta aceste dezastre prin uciderea libertății, nu se află doar tipi precum Papadopoulos, există și persoane de bună-credință, precum Ioannidis. Violenți și lipsiți de creier, de acord, chiar incapabili să realizeze că sunt un instrument al Puterii pe care vor să o copleșească, de acord, dar de bună-credință. De fapt, după aceea, acești oameni ajung să plătească. Pe de altă parte, alde Averoff nu plătesc niciodată. Sunt precum niște dopuri de plută care rămân mereu pe linia de plutire, chiar și dacă îi arunci în mare cu o bucată de plumb și mor mereu de bătrânețe într-un pat, cu un crucifix între mâini și certificatul de respectabilitate în buzunar. Nu, mulțumesc, nici Ioannidis nu mai este

dușmanul meu. Nici pe Ioannidis nu mai sunt interesat să îl tratez ca pe un dușman.

Ai scris și un articol despre asta. Și chiar te-ai luptat ca Ioannidis și Papadopoulos și ceilalți membri ai Juntei să nu fie condamnați la moarte, un verdict care părea evident la început. „În primăvara anului 1968 noi, cei din Rezistență, am făcut un proces Juntei, domnilor judecători. Și am condamnat-o la moarte cu o sentință al cărei executor am fost chiar eu, în ceea ce îl privește pe Papadopoulos. Însă noi am judecat niște oameni care dețineau puterea deplină, iar voi judecați acum niște oameni care au pierdut de mult puterea sau au renunțat la ea în mod spontan; noi nu aparțineam clasei politice care a provocat lovitura de stat prin greșelile sale, dumneavoastră încă aparțineți acestei clase politice, acestei caste. Astfel încât, împreună cu cei douăzeci și șapte de inculpați care se află astăzi în sala de judecată de la Korydallos, ar trebui să vă aflați și dumneavoastră, domnilor judecători. Și alături de dumneavoastră, ar trebui să se afle și miniștrii, subsecretarii sau acoliții care i-au urmat pe colonei, giganții din industrie care au sprijinit regimul cu banii lor, editorii și reporterii care l-au susținut prin lașitatea lor. Fără a mai pune la socoteală acei așa-ziși membri ai Rezistenței, acei falși revoluționari, care vin în această sală

de judecată pentru a depune mărturie ca părți vătămate, pentru a acuza, pentru a juca rolul de victimă, aceia care nu au făcut niciodată nimic ca să lupte împotriva dictaturii și care, datorită unei clarviziuni pline de viclenie, nu au strigat «Trăiască Papadopoulos!» Există prea multe lucruri care nu îmi plac la acest proces, atât din punct de vedere formal, cât și din punct de vedere moral; pentru început, nu îmi place faptul că, atunci când ați intentat acest proces, ați ignorat o realitate amară și istorică: tirania nu a căzut datorită Rezistenței. A căzut singură, sufocată de infamiile sale, Junta a abdicat în noaptea în care Ioannidis i-a permis lui Gizikis să cheme înapoi politicienii care fuseseră demiși prin lovitura de stat. Acest lucru este în favoarea lui Ioannidis. Să nu uităm că el controla o mare parte din armată și anumiți ofițeri aflați în posturi-cheie ale statului, că ar fi putut să refuze să renunțe la comandă sau să ceară o amnistie de la noul guvern pentru el și pentru membrii Juntei. Să nu uităm nici că ministrul Apărării, Averoff, l-a păstrat pe Ioannidis la conducerea ESA, iar apoi l-a lăsat să se retragă cu onoare, permițându-i luni de zile să cultive trandafiri în grădină. Dacă Ioannidis nu ar fi vinovat de trădare prin faptul că i s-a alăturat lui Papadopoulos, am putea spune că ar avea tot dreptul să se simtă trădat. În locul lui, eu l-aș suna pe

Averoff și l-aș întreba: De-a ce ne jucăm noi aici, Averoff? Mai întâi m-ai lăsat să fiu șeful poliției militare, apoi m-ai lăsat să mă retrag cu onoruri și m-ai lăsat să cultiv trandafiri, apoi m-ai arestat și mi-ai intentat un proces cu acuzații care pot duce la împușcare? L-aș întreba și de ce Gizikis nu apare la proces. Când Junta a abdicat, nu el era președintele republicii? Acest proces este doar o farsă, o stratagemă pentru a le reda virginitatea vechilor stăpâni. Cât despre sentințele la moarte pe care le pregătiți sau pe care le-ați pregătit deja, haideți să ne amintim un lucru: alde Mussolini sunt lăsați să atârne în piața mare fie imediat, fie niciodată. Dacă pe timp de dictatură tiranicidul este o datorie, în vremuri de democrație iertarea este o necesitate. În vremuri de democrație, dreptatea nu se face săpând morminte."

Voiai chiar să vorbești cu ei, cu Ioannidis și cu Papadopoulos. Spuneai că, dacă ai fi reușit să treci de mândria celui dintâi și să rupi tăcerea celui de-al doilea, ai fi aflat unde erau ascunse arhivele ESA și ai fi obținut dovezi rapide împotriva lui Averoff. Oricum, nu ar fi fost dificil să îi abordezi: nu se aflau într-o cușcă, ci, la fel ca ceilalți inculpați, se aflau în mijlocul sălii de judecată, flind protejați doar de un zid de gardieni binevoitori. Însă planul tău nu ținea cont de timiditatea ta și teama ta

bizară de a-i jigni: imediat ce intrai și te simțeai trăsnit de flashurile fotografilor, de comentariile reporterilor, de șoaptele audienței – „Uite-l, vine, a sosit!” –, te ascundeai în spatele unei coloane și nu ieșeai de acolo nici măcar când audierea era suspendată.

— Ai reușit?

— Nu, mâine.

— Te-ai hotărât?

— Nu, mâine.

Apoi, într-o dimineață, ai strâns din dinți și te-ai lansat, țintindu-l pe Papadopoulos. Mi-ai spus că erai atât de hotărât să vorbești cu el, încât după primul pas te-ai simțit aproape calm și ai reușit să observi tot ce se întâmpla: tăcerea care se lăsase brusc, ritmul inimii tale, privirile care te urmăreau uimite în timp ce înaintai spre el. De altfel, și el te flxa cu privirea, iar apa aceea verzuie a iazului a părut să fie mișcată, în sfârșit, de o pală de vânt, de un fel de zâmbet despre care nu știai dacă exprima ironie sau simpatie, dar care oricum era o încurajare, o invitație. Însă atunci când ai ajuns lângă el, iar ochii vi s-au întâlnit, ai fost năpădit de niște amintiri îndepărtate, dar totuși precise, un Lincoln negru care mergea de-a lungul drumului spre Sounion, în interiorul Lincoln-ului negru, o persoană pe care nu o văzuseși niciodată, dar pe care trebuia să o ucizi, de niște gânduri îndepărtate, dar

totuși arzătoare, cine știe ce fel de om e atunci când îl privești în ochi, dacă privești în ochi un inamic și realizezi că și el e un om, ca și tine, în ciuda a tot ceea ce reprezintă el, uiți cine este și ce reprezintă, uciderea lui devine diflcilă, așa că e mai bine să te păcălești că, de fapt, vei ucide o mașină, acea mașină odioasă care se deplasează cu o sută de kilometri la oră, o sută de kilometri sunt o sută de mii de metri, o oră înseamnă trei mii șase sute de secunde, flecare secundă corespunde cu douăzeci și șapte de metri, o zecime de secundă corespunde cu aproximativ trei metri și cât durează o zecime de secundă, Dumnezeule!, nici măcar cât o bătaie din ochi, o zecime de secundă este destinul, *kilia ena, kilia zeu, kilia tria*, o mie unu, o mie doi, o mie trei; și chiar în timp ce retrăiai acele clipe, iar buzele tale s-au mișcat ca să spună ceva ce nu ai fi crezut niciodată că aveai să spui, „Bună dimineața, domnule Papadopoulos, aș vrea să vorbesc cu dumneavoastră”, din public s-a auzit un țipăt feminin: „Papadopoulos, călăul! Ioannidis, criminalul! Viermi jegoși, la spânzurătoare cu voi!” Și imediat după aceea, hotărârea ta s-a evaporat. I-ai întors spatele și te-ai îndepărtat, înroșindu-te.

— De ce, Alekos, de ce?

— Pentru că am simțit așa o jenă, așa o rușine. Dumnezeu știe cât i-am insultat, cât i-am amenințat, cât i-am înjurat, dar în

acel moment ei erau stăpânii, iar eu eram în lanțuri. Un om în lanțuri nu trebuie jignit. Nu. Nici măcar dacă a fost un tiran înainte. Gata, eu în sala aceea nu mă mai întorc, nu o să mai pun niciodată piciorul acolo.

Și ți-ai ținut promisiunea. Ai refuzat până și să participi la citirea sentinței.

— Am auzit deja odată un judecător pronunțând sentința de moarte. Știu ce înseamnă să fii condamnat la moarte.

Am mers eu în locul tău. Și acest lucru m-a ajutat să ajung la concluzia că, la fel ca întotdeauna, încâlcișești ițele realității cu pânzele de păianjen ale imaginației și văzușești lucruri care nu existau sau care existau doar în fantezia ta. În primul rând, nimeni nu era în pericol de a fi împușcat. Până și copiii știau că acea condamnare la moarte avea să fie o sentință formală și că după o oră Karamanlis avea să le acorde grațierea. Apoi, departe de a părea scena unei tragedii, sala de judecată de la Korydallos părea mai degrabă foaierul unui teatru în pauza care precedă ultimul act de operetă. Inculpații chicoteau senini, își aruncau priviri pline de condescendență, ba chiar se și distrau aruncându-mi ocheade pline de o curiozitate morbidă: „El nu a venit, a venit ea". Cât despre Papadopoulos și Ioannidis, preocupați de a se evita unul pe celălalt ca două primadone geloase și care ardeau cu

o ură reciprocă, nu au trezit în mine niciun strop de îngăduință; pur și simplu nu reușeam să descopăr în cel dintâi personajul plin de demnitate pe care mi-l descriseseși, iar pe cel de-al doilea nu am reușit deloc să mi-l imaginez ca pe soldatul cinstit pe care îl apăraseși cu o tărie atât de neașteptată. Fața aceea plată, lipsită de suflet, cu acea duritate gratuită. Am văzut în el poate doar un strop de nefericire, un strop de stângăcie jalnică. Știi stângăcia soldaților care par a se fl născut cu uniformă, care o poartă ca pe o a doua piele și care atunci când poartă haine civile devin banali sau vulgari. Era vulgar, cu acea hotărârea a sa, de tipul „dacă vreau, te prind eu", cu jacheta sa în carouri prea îngustă și prea strâmtă pe șoldurile late, cu pantalonii strânși pe glezne, în mod incredibil, cu două cleme de la spălătorie. Papadopoulos nu era vulgar; cel mult, avea aerul unui funcționar prins cu mâța în sac; pe de altă parte, Ioannidis, teribilul Ioannidis, era. Nu reușeam să îmi iau ochii de la acele cleme. Și la un moment dat, a observat și el asta. S-a ridicat, și-a încrucișat brațele la spate și a venit spre mine cu pasul greoi, ca un robot; eu stăteam într-un loc izolat, lângă masa procurorului general. Acolo s-a oprit, cu pieptul în afară și cu bărbia ridicată și, luând o poziție exagerat de ostilă, de războinică, a început să mă privească cu

ochii lui albaștri și înghețați. L-am fixat și eu cu privirea, participând la acel concurs stupid, „dacă tu nu cobori privirea, nu o cobor nici eu”, iar acest lucru a durat o eternitate. A durat până când el a mormăit ceva în propria sa limbă, ceva ce eu nu am înțeles, apoi și-a coborât privirea și s-a întors, cu pieptul în afară, cu bărbia ridicată și cu brațele încrucișate la spate.

— Cine știe ce a spus?!

Mi-ai zâmbit ciudat:

— Eu știu.

— Nu ai cum, nu era nimeni acolo care să asculte.

— Și totuși, știu.

— O, da? Haide, ce a spus?

— A spus: „Salută-l din partea mea.”

Și, flind convins de acest lucru, m-ai scos la cină împreună cu gașca obișnuită de fauni și de menade. Pentru a-i îndoctrina despre nedreptatea acelei condamnări.

* * *

Vorbe în vânt. Bineînțeles că nimeni nu te-a înțeles. Nimeni nu a fost de acord cu poziția ta față de oamenii pe care mai demult încercaseși să îi omori și pe care acum îi tratai cu atâta compasiune. Spuneau că te distrezi făcând pe „Gică contra”, că nu știi nici tu ce vrei. Și

adeseori am gândit și eu așa în acea vară; niciodată nu am simțit mai tare sau în mod mai dramatic că însoțeam un om în deșert, un om a cărui esență nu era bine definită pentru că era format din prea mulți oameni adunați laolaltă, cu toții erau inconstanți, cu toții suciți și plini de contradicții, un om care nu mai putea fi redus la un erou duplicitar, eroul cu un ochi bun și un ochi rău, sau la chipul unui copil și la chipul unui bătrân, unul cu mintea înrădăcinată în trecut și celălalt cu mintea proiectată spre viitor. Din nou, numai după moartea ta, numai după ce am reconstituit acel mozaic din care era format personajul tău, aveam să înțeleg că fiecare gest, care fusese considerat incongruent de mine sau de alții, avusese un scop. Adică se încadrase într-o linie de conduită foarte precisă. De exemplu, atitudinea ta față de procesul împotriva lui Teofilojannacos, a lui Hazizikis și a grupului de torționari. Nu dezaprobai acest proces și îl separai în mod clar de cel împotriva lui Papadopoulos și a lui Ioannidis și a membrilor Juntei și nu doar pentru că se baza pe o vinovăție incontestabilă, ci pentru că era un avertisment pentru țările care practicau tortura. Cu toate acestea, ai fost chemat de trei ori pentru a depune mărturie și de trei ori te-ai folosit de diverse pretexte pentru a nu te prezenta.

— Am febră, am un angajament, sunt în Italia.

— Dar tu ești cel mai important martor, Alekos, cel mai așteptat!

— Știu.

— Atunci când vei participa?

— Nu știu.

Apoi, dintr-odată, m-ai sunat:

— Vii? Mâine particip.

Lucrul care te-a determinat să te hotărăști a fost faptul că, pentru a minimiza publicitatea din jurul persoanei tale și a mărturiei tale în ziua în care aveai să participi, președintele avea să le interzică fotografilor și cameramanilor să intre în sala de judecată.

— Incredibil! Oare cine le-a cerut să facă așa ceva, Alekos?

— El.

— Care el?

— Averoff, nu? Este un tribunal militar și tribunalele militare ascultă de ministrul Apărării.

— Și ce vei face pentru a împiedica acest lucru?

— Nimic. E în folosul meu.

Acum că analizam scenariul pe care aveai să îl folosești ca să intri, mă întrebam de ce spuseseși asta. De fapt, era un scenariu destul de sărac. În opoziție cu procesul de la Korydallos, care fusese foarte vast și teatral, acesta era lipsit de orice atmosferă: avea loc într-o cămăruță

lungă și îngustă, împărțită pe mijloc de un culoar care ducea la microfonul martorilor și spre scaunul judecătorului. În stânga culoarului, cum intrai, se aflau publicul și jurnaliștii. În dreapta, avocații și inculpații. În primul rând al acuzaților, Teofilojannacos: ușor de recunoscut datorită construcției sale masive și a feței sale urâte și ciupite. În al doilea, Hazizikis: cu costumul său albastru, cu cravata sa albastră, cu cămașa sa imaculată și cu fața pe jumătate ascunsă de ochelari negri. În cel de-al treilea rând, medicul care asistase la torturi pentru ca victima să nu moară: un tip dual, uscățiv, cu o gură mică și răutăcioasă și cu niște ochi care tremurau precum aripile unui fiuture. Alături de fiecare dintre ei se aflau și alții: vreo treizeci. Fețe anonime, inofensive, cu expresii neglijabile. Băieții răi rareori arată ca niște oameni răi. În opinia mea, la urma urmelor, nici măcar Hazizikis nu arăta ca un om rău. Nici măcar Teofilojannacos. Poate că am simțit un strop de perfidie la avocata care era soția lui: o blondă frumoasă, cu trăsături răutăcioase și cu un zâmbet sarcastic. Iar toate aceste lucruri scoteau dramatismul din acel proces în care președintele, un omuleț chel și mârâit, care părea că înoată într-o togă mare și neagră, conducea obosit audierile. Dar apoi a fost strigat numele tău, iar pe culoar au răsunat pașii tăi în

timp ce înaintai, și astfel Teofilojannacos a redevenit Teofilojannacos, Hazizikis a redevenit Hazizikis, sala de judecată a părut să se mărească, iar plictiseala s-a transformat în anticipare. Nu, de fapt, nu înaintai, ci pășeai cu solemnitate. Și o făceai într-un mod atât de flegmatic și de deranjant, cu o aroganță atât de maiestuoasă și de provocatoare, încât, prin comparație, stăpânirea de sine și aroganța cu care îi înfruntaseși în acea noapte pe cei trei fasciști din Cadillac-ul cel negru puteau fi numite rapiditate și bunăvoință. Unu, doi. Unu, doi. Unu, doi. Dar ceea ce frapa cel mai tare nu era ritmul în care mergeai, ci era modul în care restul corpului tău însoțea acel ritm, mai ales brațul tău drept, care se ridica și cobora în perfectă sincronie cu piciorul stâng. Aproape că mergeai în ritmul marcat de un pendul. Tic, tac. Tic, tac. Tic, tac. În schimb, celălalt braț îți era îndoit într-un unghi drept deasupra inimii, unde mâna ta ținea pipa. Iar ochii tăi, extrem de nemișcați, îl țintuiau pe președinte ca pe o pradă, ignorându-i în mod deliberat pe Hazizikis și pe Teofilojannacos, de parcă nu i-ai fi întâlnit în viața ta. Ai ajuns la microfon. Ți-ai băgat mâna dreaptă în buzunarul sacoului. Ai adus pipa neaprinsă la gură și ai spus:

— Trebuie să întreb această Curte...

Am văzut măștile netulburate ale judecătorilor îmbrăcați cu robe revenind la viață, pline de uimire, și chipul mic al președintelui albindu-se:

— Dumneavoastră nu veți întreba nimic! Instanța este cea care pune întrebări! Spuneți doar când și unde ați fost închis! Fapte și nu judecăți, ați înțeles?

Un fulger. Acesta era motivul pentru care vetoul primit de fotografi și de cameramani îți era de folos; iată de ce, imediat ce auziseși de acel veto, agreaseși să mergi și să depui mărturie; de aceea intraseși în acel mod, fără a le arunca măcar vreo privire lui Teofilojannacos sau lui Hazizikis: pentru a începe o ceartă și pentru a spune cu voce tare ceea ce ai fi vrut să spui în sala de judecată de la Korydallos, și anume că acum adevărații inculpați nu mai erau ticăloșii care erau judecați, ci cei care acum îi judecau, urmărindu-și propriile interese. Ei bine, asta însemna că nu puteam decât să stau cu sufletul la gură și să aștept explozia.

Ți-ai scos pipa din gură. Ai ridicat-o ca pe o suliță:

— Am fost închis între 13 august 1968 și 21 august 1973, domnule președinte, și voi vorbi despre fapte specifice. Fapte, domnule președinte, mai mult, fapte pe care această Curte le cunoaște deja, pentru că eu nu am avut nevoie ca regimul să fie schimbat pentru a-i acuza pe cei inculpați

din această sală. Pentru a economisi timp, dumneavoastră nu ar trebui decât să citiți denunțul pe care l-am făcut în urmă cu șapte ani, care bineînțeles că a fost ignorat de sistemul judiciar aflat în slujba lui Papadopoulos. Denunțul meu poate fi găsit în dosarul aflat chiar sub nasul dumneavoastră. Însă vă voi pune o condiție pentru a repeta aceste fapte: vă cer să vă adresați în mod civilizat, folosindu-mi prenumele și numele de familie, folosind formula „domnule", ba chiar „domnule deputat" și să explicați de ce le-ați interzis fotografilor și cameramanilor să îmi urmărească mărturia. Ministrul Apărării, Evangelos Averoff, este cel care a impus acest lucru?

— Martore!

Ignorând acel țipăt, ai lovit aerul cu pipa de două ori:

— Repet întrebarea, domnule președinte. Ministrul Apărării, Evangelos Averoff, este cel care v-a impus acest lucru?

— Martore! Eu sunt cel care pune întrebările!

— Iar eu vă voi răspunde dacă vă veți justifica.

— Martore! Ați uitat unde vă aflați!

— Nu am uitat. Mă aflu într-un tribunal militar ca să depun mărturie despre păcatele oamenilor împotriva cărora am luptat acum șapte ani, în timp ce

magistrații îi slujeau. Mă aflu într-o sală în care sunt judecați niște torționari ale căror victime au fost condamnate de dumneavoastră, care ați aplicat legile unei dictaturi. Într-o sală în care sunt tratat cu mai puțin respect decât respectul cu care am fost tratat de către magistrații lui Papadopoulos.

— Taci!

— Domnule președinte, iarăși v-ați adresat la pertu.

— Taci!

— Și continuați să îmi vorbiți la pertu, la fel ca magistrații lui Papadopoulos. Iar dacă tu îmi vorbești la pertu, micuțule Averofaki[1], îți vorbesc și eu la fel, așa cum am făcut și cu magistrații lui Papadopoulos.

Judecătorii îmbrăcați în robe ascultau din ce în ce mai uimiți, parcă micindu-se cu fiecare propoziție a ta. Inculpații păreau să fie împietriți, la fel și avocații lor. Jurnaliștii scriau și tot scriau, fiind copleșiți de entuziasm, iar eu mă întrebam când avea să aibă loc un armistițiu. Însă armistițiul nu a avut loc. Cearta a continuat cu o suprapunere de voci care urlau, a ta bombastică și a președintelui stridentă, într-o încleștare de țipete și de lătrături. Bătălia pe care o planificaseși și la care te așteptaseși.

— Martore! Vreau să aud ce s-a întâmplat după arestarea ta! Asta și nimic

altceva!

— Nu înainte de a-mi explica, Averofaki, de ce le-a fost interzis accesul fotografilor și cameramanilor. Nu înainte ca tu să încetezi să îmi mai vorbești la pertu!

— Numele meu nu este Averofaki! Ce înseamnă Averofaki?

— Știi foarte bine, Averofaki! Înseamnă slujitor al lui Averoff!

— Asta e o insultă la adresa Curții. Liniște!

— Mie îmi spui să fac liniște, Averofaki? Nu m-au făcut să tac nici cu tortura lor, nici cu plutonul de execuție, și tu ai vrea să îmi pui botniță? Tu?!

— Eu nu îți pun botniță, ci îți pun întrebări conform procedurii!

— Procedura implică utilizarea formulei „dumneavoastră”, iar tu nu o folosești, Averofaki.

— Faptele! Vreau faptele!

— Recitește-le din dosar, Averofaki!

A cedat. Poate pentru că nu te-ar fi putut aresta fără consimțământul parlamentului sau poate pentru că scandalul i-ar fi dăunat, poate pentru că începea să obosească și realiza că nu avea să reușească, în cele din urmă, a cedat. Și, chircindu-se în scaunul său, a reînceput să îți vorbească cu dumneavoastră și te-a implorat:

— Haideți, calmați-vă, domnule Panagoulis, vă rog! Nu vă supărați așa, vă rog să binevoiți să îmi răspundeți la ce v-am întrebat. Vă rog!

Iar tu i-ai acceptat înfrângerea, ai renunțat să încerci să îl mai faci să mărturisească de ce a interzis accesul fotografilor și al cameramanilor, oricum spusese și ce ai avut de zis, așa că ai lăsat jos pipa, ai scos mâna din buzunar și ai început să enumeri suferințele îndurate între 13 august 1968 și 21 august 1973. Dar ai făcut-o fără chef, plictisit, de parcă ai fi jucat un rol pe care nu înțelegeai de ce trebuia să îl joci și ai terminat în mai puțin de treizeci de minute. Alții vorbiseră câte cinci-șase ore, oferind detalii, insistând pe lucruri mici și inutile; dar tu ai condensat în mai puțin de treizeci de minute calvarul a 1832 de zile și a 1832 de nopți în care speranța de a putea vorbi așa cum aveai acum ocazia să o faci, acuzându-i într-un tribunal pe cei care astăzi se aflau în spatele tău, fusese singurul lucru care te ținuse în viață. Ai irosit acea ocazie mult dorită în mai puțin de treizeci de minute și nu ai povestit aproape nimic din ceea ce îmi povesteai mie atunci când amintirile îți aprindeau febra, iar febra ducea la delir, și cu capul arzând și cu picioarele înghețate, plângeai în brațele mele până când fața mea se transforma în fața lui Teofilojannacos sau a lui Hazizikis, sau a

medicului care asista la tortură, iar dacă eu te rugam: „Calmează-te, sunt eu, privește-mă, sunt eu!”, mă respingeai strigând: „Gata, nu, ajunge, criminalule, criminalilor, ajutor!” Chiar și la cele mai cumplite chinuri ai făcut aluzie cu indiferență și minimizându-le, de parcă ar fi aparținut unui trecut atât de îndepărtat, încât li se pierduse orice urmă în adâncul tău, iar Teofilojannacos și Hazizikis și ceilalți din spatele tău, așezați la doar câțiva metri de tine, s-ar fi aflat la milioane și milioane de kilometri distanță: anulați în spațiu și în timp. Nume, prenume, date, informații seci și doar atât. Lovituri de bici, de baston, de pumnal, arsuri cu țigara pe organele genitale și pe tot corpul, bastinado, sufocare cu și fără pătură, tortură sexuală. Ai devenit tăcut după ce ai spus cuvintele „tortură sexuală”.

— Vă rog, continuați! te-a îndemnat președintele cu o voce diferită, aproape afectuoasă.

— Nu, ajunge.

— Ajunge?!

— Da, domnule, nu mai am nimic de adăugat.

În sală s-a lăsat o tăcere incredibilă. De la judecători la inculpați, de la avocați la reporteri, toată lumea părea că înghețase de surpriză. E posibil oare să speri timp de secole la un pahar cu apă și apoi să îl refuzi?

— Poate ați uitat ceva, a sugerat președintele.

— Eu nu uit niciodată. Dar mă repet, momentan, e de ajuns.

Și tăcerea a căzut din nou.

— Dorește cineva să îi pună întrebări martorului? s-a bâlbâit președintele.

După o așteptare interminabilă, invitația a fost acceptată numai de un inculpat în uniformă de căpitan:

— Aș vrea ca domnul Panagoulis să vă spună cum m-am comportat eu în timpul interogatoriilor.

Poate că spera că aveai să îl exonerezi de orice responsabilitate, poate chiar se comportase mai frumos decât alții și merita puțină îngăduință. Însă nu i-ai dat satisfacție și, întorcând ușor capul, trecând cu privirea peste Teofilojannacos și Hazizikis, ai răspuns criptic:

— Ca acum.

Pentru a treia oară a căzut tăcerea.

— Nimeni altcineva nu vrea să îi mai pună întrebări martorului? a repetat președintele.

Și atunci s-a mișcat Teofilojannacos. Cu dificultate, de parcă efortul depus ar fi fost nespus de mare, s-a ridicat și s-a sprijinit cu mâinile pe spătarul băncii unde stătea soția lui îmbrăcată în togă. În picioare, părea foarte înalt și foarte puternic. Avea niște umeri lați ca de boxer și gâtul îndesat, ca de taur, ca al celor care ridică

greutăți. Cu toate acestea, avea în el ceva fragil, ceva dureros sau resemnat, care, fără ca el să își propună, stârnea multă milă. Similară cu cea pe care o simți în fața unui elefant mort sau a unui rinocer doborât.

— Alekos...

Tot sprijinindu-se de spătarul băncii și mângâind toga nevestei care îi șoptea ceva furioasă, s-a oprit cu ochii lucioși asupra umerilor tăi, și-a dres vocea și apoi, cu o voce răgușită, îmbibată de tristețe, ți-a repetat numele:

— Alekos...

Mai mult decât un nume, era o rugăciune. O invitație sfâșietoare de a te întoarce spre el, de a-i arunca cel puțin o scurtă privire.

— Alekos...

Ai rămas nemișcat și surd.

— Trebuie să fac o declarație, Alekos.

— Declarațiile se adresează Curții și nu martorilor, l-a admonestat președintele.

Teofilojannacos și-a înclinat capul fără a-și lua ochii de la tine, iar eu știam că acea privire te apăsa pe spate cu greutatea unui capac de plumb. Dar nu te-ai întors și nu aveai să te întorci.

— Puteți vorbi, care este declarația dumneavoastră? a continuat președintele.

Teofilojannacos a inspirat adânc.

— Este după cum urmează, domnilor. Alekos... Domnul Panagoulis nu a spus tot

ce ar fi putut spune. Iar ceea ce a spus el este adevărat. Îl rog să mă creadă că îmi pare rău, că ne pare rău că l-am tratat așa cum l-am tratat. Îl rog să mă creadă că îl respect atât de mult, că l-am respectat întotdeauna, că până și atunci l-am respectat, l-am respectat foarte mult. Pentru că...

În acel moment, vocea lui s-a spart, dar totuși și-a revenit imediat, redevenind puternică și sigură.

— Pentru că, domnilor, el este singurul care ne-a opus rezistență! Singurul care nu a cedat niciodată!

Nu ți s-a mișcat niciun mușchi de pe față sau din corp. Nu ai clipit și nu ai dat nici cel mai mic semn că ai fi auzit. Cu această atitudine ai așteptat ca instanța să îți permită să pleci, iar când a sosit momentul să pleci și să străbați culoarul, te-ai întors pe partea opusă celei pe care se afla Teofilojannacos, pentru a continua să-i arăți spatele sau pentru a-i arăta doar profilul. Apoi, cu același flegmatism de mai devreme, în același ritm, cu brațul stâng îndoit într-un unghi drept deasupra inimii, ținând pipa, cu brațul drept oscilând ca un pendul, însoțindu-ți pasul ritmat și cu capul nemișcat, cu ochii nemișcați, ai părăsit sala. Unu doi. Unu doi. Unu doi.

* * *

Dar Zakarakis? Acum, când muntele constatase utilitatea acelei farse, procesele se succedau unul după altul. Cum se încheia unul, se deschidea altul, care era o extensie sau o repetare a celui dintâi, a celui de-al doilea, a celui de-al treilea, așa că cei care la început au fost ignorați pentru că nu erau suficient de importanți au aterizat pe băncile acuzării. Așa că a venit și rândul lui Zakarakis și am crezut că aveai să te comporți diferit cu el. Era posibil să fi uitat batjocura din noaptea în care fuseseși surprins cu jumătate de corp afară și cu jumătate de corp în gaura din perete? Era posibil să fi uitat de zâmbetul cu care îți arătase mormântul cu chiparos, de confiscarea pantofilor, a stiloului și a hârtiei, de bătăi, de cămașa de forță? Era posibil. Ți-a fost de ajuns să îi revezi fața mare și obtuză și cu ochii porcini, ca să îți amintești de promisiunea pe care i-o făcuseși când a descoperit că X nu venea de la Xania, că Y nu venea de la Yemen, că Z nu venea de la Zürich, când îți adusese pixurile roșii și albastre pentru ca tu să rezolvi problema lui Fermat: „Ascultă, Zakarakis. Ești un tâmpit incredibil de mare, dar nu ești vinovat. Și când o să te afli în banca acuzaților, când o să vin să depun mărturie împotriva ta, voi spune exact asta. Că ai fost incredibil de tâmpit,

dar că nu ai fost tu de vină.” În realitate, mai mult decât o mărturie, discursul tău a fost o pledoarie în apărarea lui.

— Da, ceea ce am îndurat la Boyati i se datorează lui Zakarakis. El a fost cel care m-a ținut încătușat săptămâni întregi, bătându-mă și ordonând să fiu bătut, luându-mi cărțile și ziarele și pixurile și hârtia de scris, insultându-mă și persecutându-mă cu gesturi făcute din ciudă și din cruzime. Dar nici eu nu am fost un sfânt. Am răspuns la jignirile sale cu insulte și la gesturile sale făcute din ciudă cu provocări. Odată a ordonat să fiu tuns zero și i-am spus: „Totul sau nimic, Zakarakis. Nu mă poți rade în cap fără să mă razi sub axile și în jurul testiculelor. Dacă nu mă razi și sub axile și în jurul testiculelor, o să repet greva foamei.” Era obsedat de grevele mele ale foamei, așa că a cedat șantajului meu. A trimis un soldat să mă radă sub axile și în jurul testiculelor. L-am refuzat: „Nu, vreau ca Zakarakis să mă săpunească pentru că este poponar și îi place.” Îl făceam mereu poponar sau prost: „Zakarakis, ești așa de prost că, atunci când vei muri, craniul tău va servi drept scuipătoare elevilor de la școlile militare.” Așa că nu este cazul să dăm în el fără milă, domnilor judecători, mai ales că alde Zakarakis există în toate regimurile, sunt niște jeguri care nu contează deloc. Sunt oameni cărora dacă le spui să strige

„Trăiască Papadopoulos!”, strigă „Trăiască Papadopoulos!”, să strige „Trăiască Ioannidis!”, strigă „Trăiască Ioannidis!”, să strige „Trăiască regele!”, strigă „Trăiască regele!” Dacă Teofilojannacos ar fi dat o lovitură de stat, el ar fi strigat „Trăiască Teofilojannacos!” Oamenii ca el sunt oi din turma care behăie și merge acolo unde vrea fiecare șef. Sunt oameni care ascultă și atât, care se simt în largul lor doar când se află sub papucul autorităților. Străzile abundă de ei, la fel și piețele unde se țin mitingurile. Bietul Zakarakis. Dacă aș fi în locul vostru, i-aș da doar o săptămână de închisoare în celula mea, așa... ca să știe și el cum te simți când stai acolo.

— Nu-l ascultați! a strigat Zakarakis disperat. Nu sunt prost, eu nu sunt doar un prost care nu contează! Eu sunt directorul, eram directorul, șeful! Șeful! Îmi asum responsabilitatea, vreau să fiu judecat pentru lucrurile pentru care am fost responsabil!

Însă, datorită pledoariei tale, a fost achitat. Și este de la sine înțeles că de acum te comportai în acel mod cu toată lumea. Dintr-odată, parcă nu mai credeai în lucrurile în care crezuseși întotdeauna, în principiile care stătuseră întotdeauna la baza moralei tale politice: în cultul individului, în refuzul de a-i achita pe cei care fabrică glonțul M16, deoarece așa le cere industriașul, sau pe cei care mai apoi

îl folosesc pentru a împușca cu el, pentru că așa vrea generalul, în disprețul față de cei care se ascund în spatele refrenului „doar urmez ordinele”. În fiecare mărturie le-ai oferit în dar acest refren. „Este adevărat că domnul caporal Cutare Cutărescu a participat la torturarea mea, însă doar a urmat ordine. Iar la Egina, în timp ce așteptam să fiu împușcat, s-a aruncat în genunchi în fața mea și mi-a cerut să îl iert.” „Este adevărat, sergentul Cutare Cutărescu m-a bătut de moarte, însă doar a urmat ordine. Iar la Boyati i-a dus mesaje mamei mele și mi-a salvat poeziile.” Până la urmă, i l-ai oferit până și lui Teofilojannacos. Cu consecințele de rigoare.

Apelul său era în discuție, iar de data aceasta președintele era un om cumsecade, care nu servea dragonul. Nu le impusese niciun fel de veto fotografilor și cameramanilor și te-a tratat cu un respect aproape slugarnic. Nu îți ținuse predica obișnuită, „fapte, nu opinii”, nu te acuzase că furnizai mai mult opinii decât fapte și, de asemenea, ți se adresa cu titlul „domnule deputat”.

— Continuați, domnule deputat.

— Dragă domnule președinte, spuneam că vina soldaților trebuie separată de păcatele ofițerilor. Spun că soldații trebuie să fie achitați deoarece nu pot refuza să execute ordine. La urma urmelor, nici

măcar oficialitățile nu pot refuza executarea ordinelor. Dumneavoastră ați fi putut refuza să condamnați un membru al Rezistenței când ați servit Junta și când ați făcut parte din Curtea marțială?

O frază nedreaptă, o insultă gratuită, pe care ți-a reproșat-o cu multă demnitate:

— Vă înșelați, domnule deputat. Nu am slujit niciodată Junta, nu am făcut niciodată parte din nicio curte marțială și nu am condamnat niciodată un membru al Rezistenței.

— A, nu? Și atunci de ce ți-au dat gradul de general, Averofaki?

A urmat un moment de confuzie, apoi un strigăt:

— Bravo, Alekos! Felicitări, Alekos!

Teofilojannacos strigase. De fapt, în ziua aceea nu mai arăta ca un rinocer doborât. Plin de aroganță, plin de inițiativă, a sorbit cuvintele tale precum un nectar al zeilor, iar când ți s-a spus că puteai pleca, s-a repezit spre tine.

— Pot să ți-o prezint pe soția mea, Alekos?

Cu un zâmbet mai sarcastic ca niciodată pe buzele sale rujate, blonda ți-a blocat drumul și ți-a întins mâna dreaptă. Ai avut un moment de ezitare, apoi i-ai luat mâna:

— Mă bucur să vă cunosc.

Și, înainte să realizezi ce se întâmpla, în loc să întâlnești degetele ei moi, ai întâlnit degetele tari ale lui Teofilojannacos:

— Dragă Alekos, permite-mi și mie să îți strâng mâna.

* * *

— Și i-ai strâns mâna!

— I-am strâns-o. Și i-am răspuns: „Ei bine, nu este prima oară când trebuie să pun mâna pe rahat.” Și apoi i-am strâns mâna.

— Vai, nu!

— Ba da. Ne-am și îmbrățișat. Sau, mai bine zis, m-a îmbrățișat. „Mi-ai repetat de atât de multe ori acest cuvânt”, a spus el, „că deja m-am obișnuit”. Și apoi m-a îmbrățișat.

— Vai, nu!

— Ba da.

— Dar ce nevoie era... nu te înțeleg, Alekos. Nu te mai înțeleg.

— Pentru că nu înțelegi oamenii care luptă. Recitește-l pe Sartre.

— Dar ce legătură are Sartre cu asta?!

— Mâinile murdare. Ultimul act, al cincilea cadru, a treia scenă. L-am învățat pe de rost: „Ce tare îți mai pasă de puritatea ta, băiete! Cât de frică îți este să nu te murdărești pe mâini! Ei bine, rămâi pur! La ce o să-ți ajute? Și de ce vii la noi? Puritatea este o idee pentru fachiri și pentru călugări. Voi, intelectualii, anarhiștii burghezi, vă găsiți scuze ca să

nu faceți nimic. Nu faceți nimic, rămâneți nemișcați, vă strângeți coatele de corp, purtați mănuși. Mâinile mele sunt murdare până la coate. Le-am scufundat în rahat și în sânge."

— Dar mâinile tale au fost întotdeauna curate, Alekos, întotdeauna!

— Și de aceea am pierdut mereu.

— Alekos, ce pui la cale?

— Nu pun la cale nimic care să nu fi fost decis acum mult timp. Deși pare că acum doar privesc și atât sau că doar ascult și atât. Ehei! Se spun lucruri interesante la aceste procese, se întâmplă lucruri interesante.

Și o străfulgerare a trecut prin ochiul tău cel rău. Însă nu a fost nevoie să mă întreb de ce. Era atât de evident. Ca un uragan care, anunțat de un cer întunecat și de vuietul înăbușit al vântului, și care, după o lungă așteptare, se prăvălește asupra lucrurilor complet nemișcate, inundând, făcând ramurile să cadă, dezrădăcinând copacii, desprinzând acoperișuri, așa te pregăteai și tu să te eliberezi: să aduni cele o mie de chipuri ale tale într-unul singur. Chipul lui Satan care, dezamăgit de Dumnezeu, se răzvrătește împotriva dictaturii lui și, cu iluzia că va câștiga, alege să devină diavol. Acea coridă infernală cu Cadillac-ul negru, faptul că îl apăraseși pe Papadopoulos, faptul că îl justificaseși pe Ioannidis, faptul că îl

absolviseși de vină pe Zakarakis, strângerea mâinii lui Teofilojannacos, toate acestea nu fuseseră decât un preludiu. Un cer întunecat și un vuiet înăbușit al vântului.

1. Sufixul *-aki* este un diminutiv, apelativul traducându-se prin „micuțule Averoff” și face referire la faptul că președintele este un mic slujitor al lui Averoff (n.tr.).

Partea a cincea

Capitolul unu

TOATE steagurile, chiar și cele mai nobile, chiar și cele mai pure, sunt pătate de sânge și de rahat. Atunci când privești drapelele glorioase expuse în muzee și în biserici, venerate ca niște moaște în fața cărora trebuie să îngenunchezi în numele idealurilor și al viselor, nu îți face iluzii: acele pete maronii nu sunt urme de rugină, sunt reziduuri de sânge, reziduuri de rahat, mai adesea de rahat decât de sânge. Rahatul celor învinși, rahatul câștigătorilor, rahatul bun, rahatul rău, rahatul eroilor, rahatul oamenilor care sunt făcuți din sânge și din rahat. Acolo unde se află unul dintre ele, din păcate, se află și celălalt, au nevoie unul de celălalt. Desigur, depinde mult de cât sânge a fost vărsat și de cât rahat a fost împroșcat: dacă cel dintâi îl depășește pe cel de-al doilea, se cântă imnuri și se ridică monumente; dacă cel de-al doilea îl depășește pe primul, se aud strigăte de scandal și au loc ritualuri de ispășire. Însă stabilirea corectă a proporției este imposibilă pentru că, în timp, sângele și rahatul iau aceeași culoare. Și apoi, majoritatea steagurilor

sunt, aparent, fără pată; pentru a afla adevărul ar trebui să interogăm morții uciși în numele idealurilor, al viselor și al păcii, acele suflete insultate, ultragiate și înșelate cu pretextul de a face lumea mai frumoasă. Apoi, pe baza unor asemenea mărturii, ar trebui să facem o statistică a infamiilor, a atrocităților și a murdăriilor prezentate sub forma virtuții, a clemenței și a purității. În istoria omului, nu există nicio realizare care să nu fi avut un preț plătit în sânge și în rahat. La război, fie că lupți pentru așa-zisa baricadă corectă (corectă pentru cine?), fie că lupți pentru așa-zisa baricadă greșită (greșită pentru cine?), nu tragi cu flori. Tragi cu gloanțe, arunci bombe și ucizi oameni nevinovați. Pe timp de pace este la fel, fiecare gest măreț creează victime fără milă, și vai de eroii care luptă cu dragoni, vai de poeții care luptă cu morile de vânt! Sunt cei mai răi dintre călăi pentru că, fiind devotați sacrificiului și destinați torturii, nu ezită să le impună sacrificiul sau tortura și altora; de parcă un copac dezrădăcinat ar fi mai puțin dezrădăcinat sau un acoperiș spart ar fi mai puțin spart sau o inimă frântă ar fl mai puțin frântă dacă scopul ar fi unul bun și rezultatul ar fi unul pozitiv. Iată ce uitasem eu atunci când uraganul a izbucnit, aducând la viață temeri care fuseseră adormite de așteptare sau de speranță. Și fiind incapabilă să înțeleg

motivul adevărat al tulburării mele, motivul pentru care aveam să îl înțeleg după moartea ta, m-am retras, fiind îngrozită de tine.

Se apropia toamna, iar eu m-am întors la Atena fără entuziasm: atrasă de o scrisoare și nu de dorință. Traumele ultimei călătorii mă apăsau precum o mâncare greu de digerat, acel amalgam de excese și de neînțelegeri la care fusesem martoră mă chinuia și mă făcea să am o mie de îndoieli, iar ceva s-a rupt în mine. Prea des, în acele paisprezece luni de viață trăită împreună, obosisem să mai merg prin deșertul tău cu scopul de a-ți ușura singurătatea, dar fără a o diminua pe a mea; prea des, personajul pe care îl iubeam se fracturase în alte personaje pentru a se recompune apoi într-un individ inexplicabil și de nerecunoscut. Nu mai scriai poezii, răsfoiai cărți în loc să le citești, te descurcai cu sloganuri ușoare în loc să te confrunți cu argumente, nu îți mai păsa de parlament, făceai aluzie la el doar în mod superficial sau ironic: acum nimic nu te interesa, cu excepția promisiunii tale și a dragonului tău. Vorbeai numai despre el, numai despre dovezile pe care voiai să le aduni împotriva lui, ignorând orice alte probleme, orice altă realitate, și dacă schimbam subiectul, dacă spuneam: „În fine, Averoff nu se află în centrul universului, documentele de la ESA nu pot

reprezenta singurul tău interes, singurul tău angajament", te enervai: „Nu înțelegi, nu vrei să înțelegi!" De parcă nu ar fi fost de ajuns, nopțile acelea pline de amorțeală continuau: erau ca un barometru al tuturor nemulțumirilor tale, al tuturor disperărilor. Nemaifiind restrâns doar de granițele zgomotoase ale buzukiului, cercul de menade din jurul lui Dionis se lărgise, iar acum includea niște creaturi mizerabile cu ajutorul cărora mi se părea că simțeai o plăcere perversă de a te umili. În general era ceea ce tu numeai „aruncă-te și gata", folosindu-te doar de un ceas de mână cu care să măsori timpii, însă uneori scufundarea se complica și te atrăgea în situații odioase, spre păienjenișuri din care nu mai știai cum să te eliberezi, iar toate aceste lucruri te făceau să scazi în ochii mei, ba chiar mă făceau să îmi piară cheful de a fi cu tine.

— Când vii?

— Nu știu.

— Atunci vin eu.

— Nu, așteaptă! Trebuie să merg la Londra, Paris, New York.

Era ca și cum să rămân departe de tine m-ar fi ajutat să depășesc criza și să protejez o iubire care șchiopăta. De fapt, de la distanță puteam să te privesc prin filtrul memoriei, să dau deoparte defectele și mizeriile, să redescopăr personajul pe care îl admiram și care, îmi repetam cu

dezamăgire, se tot destrăma. La început nu ai realizat acest lucru și, folosind clișee arhaice de bărbat orgolios, ai început să mă acuzi de trădări care erau de neconceput pentru mine; totuși, după strângerea de mână cu Teofilojannacos și după polemica legată de mâinile murdare, ai înțeles că nu un rival de-ai tăi mă făcea să te evit, ci mai degrabă faptul că obosisem și, cu instinctul unui animal aflat în pericol, mi-ai trimis o scrisoare irezistibilă: era semnată Miguel de Unamuno și era compusă exclusiv din citate. „Chiar dacă fug de el, crede-mă, o fac pentru că îl iubesc. Fug de el și totuși îl caut. Când e aproape de mine și îi văd ochii și îi ascult vocea, aș vrea să îl orbesc și să îl fac să tacă, dar de îndată ce mă despart de el, văd două flăcări tremurânde, apărând și strălucind ca niște stele rătăcite în adâncul nopții. Sunt ochii lui, sunt cuvintele lui purificate de absență. Sufletul lui este cu atât mai aproape de mine, cu cât este mai departe corpul lui. Post-scriptum: când vii?” Am cedat. Am venit la tine într-un suflet, dar totuși însoțită de un presentiment rău, care nu a dispărut nici când te-am întâlnit la aeroportul din Atena, ba chiar parcă a crescut precum o febră a cărei cauză nu putea fi ghicită. Și acum, când zăceam încleștați în pat, iar de câteva minute mă priveai de parcă ai fi vrut să îmi spui ceva,

am simțit că ceea ce îmi provocase acea stare era pe cale să îmi fie dezvăluit prin niște cuvinte pe care aș fi preferat să nu le ascult.

A început astfel:

— Scorpionul acela. El nu e un om, e un scorpion. Lui nu i-aș da mâna, nu, nici măcar dacă asta ar ajuta să aduc raiul pe pământ. Există o limită la toate, chiar și când vine vorba de mâini murdare, și apoi cum poți să dai mâna cu un scorpion? Un scorpion nu are mâini, are clești!

— Despre cine vorbești?

— Vorbesc despre Hazizikis. Despre maiorul Nicolas Hazizikis. Teofllojannacos a fost un îngeraș prin comparație cu el. Deoarece cu Teofilojannacos mă puteam apăra sau plânge, țipa sau leșina, Teofilojannacos doar mă bătea, doar îmi tortura corpul. În schimb, acel scorpion își întindea acul, îl înfigea în sufletul meu și țac! Îmi injecta otravă.

— Alekos! De ce te gândești la aceste lucruri, Alekos?

— Și modul în care m-a batjocorit după ce am fost condamnat la moarte. „Bună dimineața, Socrate. Sau ar trebui să te numesc Demostene? Nu, comparația cu Socrate mi se pare mai potrivită.” Mi-a venit să plâng. Și cu cât îmi spuneam mai mult că nu trebuie să plâng, nu în fața lui, cu atât mai mult lacrimile îmi inundau ochii.

— Alekos! Ce legătură are asta cu prezentul, Alekos?

— Și la un moment dat nu mi le-am mai putut reține. Și a fost un lucru teribil: să plâng ca un copil în fața unui scorpion. A fost și mai teribil pentru că el și-a dublat ironia: „Cine ar fi zis că știi să plângi?!” și alte lucruri de genul acesta. Mi-am ieșit din minți. I-am strigat: „Eu nu o să mor, Hazizikis! Și într-o zi te voi face și eu să plângi, Hazizikis! Pentru că într-o zi vei ajunge la închisoare, Hazizikis! Și cât vei fi în închisoare, o să i-o trag soției tale, Hazizikis! O să i-o trag și o să i-o trag, până când va urina sânge, până când o să îi sară capacele, Hazizikis! Și tu nu vei putea face nimic altceva decât să plângi, așa cum plâng și eu acum.”

— Alekos, te rog!

— Iar el a râs. Mi-a răspuns că nu era căsătorit.

— Alekos, vrei să-mi spui de ce te gândești la aceste lucruri, din senin?

În acele luni nu menționaseși niciodată numele lui Hazizikis. Niciodată.

— De ce... Îți amintești când ți-am spus că la procese se întâmplă lucruri interesante?

— Da.

— Iată, eu am înțeles că acolo se afla cheia. Avocații lui s-au comportat cu prea multă insolență. Au tot amenințat că aveau să facă dezvăluiri, au fluturat hârtii pe

care nu le-au prezentat și pe care nu le-au înregistrat în avans. Așa că am făcut o mică investigație și am aflat că la închisoare era tratat cu o atenție deosebită. Radio, televizor, vizite de la rude și de la prieteni, inclusiv de la un anume Kuntas, care lucrează pentru un miliardar care îi finanțează pe fasciști. Și fiecare dintre ei venea cu pachete de fotocopii pe care maiorul le tot studia... Erau fotocopii făcute după arhiva celor de la ESA. Acestea sunt documentele pe care le vreau.

— Ah!

— Și i le voi lua.

— Știi unde le ține?

— Nu, dar știu cine i le păstrează.

— Cine?

— Soția lui.

— Ai spus că nu era căsătorit.

— Nu era, dar astăzi este. Este căsătorit și îndrăgostit. O fată frumoasă, din câte se pare. Mult mai tânără decât el. Imaginează-ți, e fiica unui membru al Rezistenței. S-au întâlnit când tatăl ei era în închisoare și s-au căsătorit acum trei sau patru ani.

— O cunoști?

— Nu, nu am văzut-o niciodată.

— Și atunci?

— Atunci e simplu: o voi cunoaște.

— Dar dacă ea nu își va dori să te cunoască?

— Își va dori, își va dori.

— Și dacă nu vrea să-ți spună unde ține documentele?

— O să-mi spună, o să-mi spună. Lipsește o replică din cea de-a treia scenă din cel de-al cincilea cadru al ultimului act din comedia lui Sartre: penisul se afundă mai ușor decât mâinile în rahat și în sânge.

— Alekos!

— Ceea ce, tradus în termeni mai elevați, înseamnă că nimic nu este nedemn atunci când scopul este demn.

— Alekos!

— Chiar asta vrea să zică personajul lui Sartre.

— Alekos!

— Hm! O să am ceva treabă, da. Îți spun, există un singur lucru care mă îngrijorează în legătură cu această treabă: faptul că nu am un mijloc de transport în caz de nevoie, că trebuie să recurg mereu la taxiuri sau la mașini împrumutate. Nici Don Quijote al tău nu mergea pe jos. Așa că, o să am nevoie și eu de un cal, adică de o mașină. Îmi cumperi o mașină?

* * *

Aeroportul era aproape gol. Majoritatea zborurilor fuseseră anulate din cauza unei greve care dura de două zile, iar în sala de îmbarcare așteptau doar trei arabi

înfășurați în tunici albe, cinci sau șase occidentali iritați și două călugărițe cu rozariu în mână. La biroul de check-in, angajații încercaseră să mă descurajeze spunându-mi că aveam foarte puține șanse să pot pleca, că ar fi fost mai bine să amân plecarea până a doua zi, însă eu insistasem asupra nevoii mele de a ajunge la Roma în seara respectivă, iar ei îmi recomandaseră un zbor din Asia care avea să facă o escală la Atena, nu se știa la ce oră pentru că avea întârziere mare. Le-am răspuns că nu conta și am trecut de controlul poliției, apoi am coborât în camera de îmbarcare. M-am refugiat la barul unde se afla un american care încerca în zadar să înceapă o conversație cu mine. Și eu așteptam acel Boeing de la Bangkok? *Yes.* Cât de plictisitor, nu? *Yes.* Mă deranja să vorbim despre asta? *Yes.* Aveam nevoie să fiu singură, să meditez netulburată la ceea ce se întâmplase din momentul în care mi-ai spus: „Îmi cumperi o mașină?" Nu se întâmplase nimic care să te ajute să înțelegi ce cutremur dezlănțuiseși în mine. Fără să răspund, m-am uitat la o pată de pe tavan, la o urmă de umezeală, care în curând s-a transformat într-o pată de spermă care aluneca, și pentru câteva minute nu am mai fost în stare să gândesc: părea a fi o pată de spermă care aluneca. Pentru că am uitat să spun: pe steagurile murdare de sânge și de rahat, pe

stindardele glorioase expuse la muzee și în biserici se află și asta: sperma eroilor care luptă pentru libertate, pentru adevăr, pentru umanitate și pentru dreptate. În numele acelor vise frumoase, în numele acelor cuvinte frumoase, jos pantalonii și hai cu sperma! Știi câte suflete au fost pângărite, rănite și ucise în acest mod? Unii așa au scris istoria. Apoi am sărit în picioare, evitându-ți privirea care mă interoga nedumerită, am început să vorbesc despre lucruri care nu aveau nimic de-a face cu mașinile sau cu arhivele ESA și am folosit un pretext ca să plec. Timp de câteva ore am rătăcit la întâmplare prin oraș, încercând să mă liniștesc, să mă conving că reacția mea fusese exagerată și nepotrivită pentru o femeie evoluată; auzisem discursul acela despre mâinile murdare, îți văzusem agonia în timp ce îmi povesteai din nou scena cu Meleto și cu Socrate, în timp ce îmi explicai din nou despre ura pe care o simțeai pentru scorpion. Însă raționamentele și divagațiile nu au făcut decât să îmi arate singura alegere posibilă: să plec. Era necesar să plec și pentru a evita să rămânem între patru ochi. Ca să nu ne certăm. Când m-am întors, te-am găsit cu doi jurnaliști în birou, iar acest lucru m-a ajutat, așa că le-am ținut companie la micul-dejun. Astfel, nu am rămas singuri nici măcar un minut și a

venit momentul ca tu să pleci la parlament pentru a participa la o dezbatere despre nu știu ce lege.

— Vii cu mine?

— Îmi pare rău, nu pot.

Iar jurnaliștii au zis:

— Venim noi!

Ai ieșit împreună cu ei, spunând că aveam să ne revedem după ora șase, că dezbaterea avea să se încheie pe la șase.

— De acord.

— Și în această seară vom mânca fără martori, așa cum îți place ție.

— De acord.

— Și fără să ne întoarcem târziu.

— De acord.

— Ce ai pățit? S-a întâmplat ceva?

— Nu, de ce?

Liftul a coborât scârțâind, iar tu mi-ai zâmbit de dincolo de geam, și doar atunci parcă am avut o strângere de inimă, un impuls de a fugi după tine, de a te îmbrățișa, de a-ți simți mustața pe obraz, de a-ți mărturisi: „Plec, nu mai suport”. Dar am rămas nemișcată și abia dacă ți-am spus un salut foarte rece.

M-am uitat la ceas: era ora cinci. Mi te-am imaginat în parlament, cu intenția de a urmări dezbaterea, dar fără a o urmări, nervos, uimit de comportamentul meu ambiguu, iar nevoia de a plânge mi s-a ridicat în gât. Am alungat-o cu un atac de tuse care a răsunat în liniștea camerei

semipustii. O călugăriță s-a întors și americanul mi-a aruncat o privire ciudată. Era un om frumos, înalt și slab, cu părul cenușiu și cu ochii albaștri, avea acea finețe viguroasă pe care o au anumiți cai de rasă pură, și l-am privit și eu, gândindu-mă cât de greu ar fi fost dacă tu ai fi avut părul cărunt și ochii albaștri, dacă ai fi fost înalt și slab sau dacă ai fi avut finețea unui cal de rasă pură. În mod paradoxal, nu eram îndrăgostită de tine. Nu fusesem niciodată îndrăgostită, nici măcar în timpul acelor șapte zile de fericire sau în perioada în care am locuit în casa din pădure, cel puțin nu în sensul care i se atribuie de obicei acestui termen. Vorbesc despre dorința fizică care îți estompează vederea și care îți taie respirația doar uitându-te la ființa iubită, despre florul care te face să tresari și să te topești doar atingându-i mâna sau obrazul, astfel încât totul legat de acea persoană devine unic și de neînlocuit, chiar și mirosul respirației sale sau transpirația pielii sale, chiar și defectele sale; ba mai mult, în loc să le vezi ca pe niște defecte, ajung să ți se pară niște calități minunate. Ai nevoie de acea persoană ca de aer, de apă sau de hrană și parcă simți că mori de o mie de ori într-o asemenea sclavie, dar numai pentru a reînvia de fiecare dată și pentru a redeveni sclavul său. Cunoșteam aceste simptome, însă nu pot spune că le-am simțit vreodată

pentru tine în mod conștient. De exemplu, corpul tău nu mă atrăgea și nu le înțelegeam pe femeile care îl considerau frumos și care se îndrăgosteau nebunește de el, trădându-și soții, umilindu-se pentru a fi ciufulite cinci minute lângă un perete sau pe un pat, pentru a putea să le spună altora sau lor însele că te atinseseră; din primul moment te-am considerat urât și am continuat să te judec ca atare. Cu ochișorii aceia mici, diferiți între ei ca formă și loc, unul mai sus și unul mai jos, unul închis și celălalt deschis, cu nasul acela răvășit și spart, cu bărbia aceea îngustă și răutăcioasă, cu obrajii aceia care se umpleau de îndată ce te îngrășai puțin. Cu părul acela mare și gras pe care nu îl pieptănai niciodată, cu corpul acela îndesat, cu umerii prea rotunzi, cu brațele prea scurte și cu mâinile prea țepene, cu unghiile roase în loc să fie tăiate. Învățaseși să le rozi în închisoare unde nu aveai foarfece și continuai să le rozi în ciuda protestelor mele oripilate. Și apoi câte lucruri nu mă iritau la tine! Dacă ar fi să menționez unul dintre ele, felul tău de a mânca: atât de nepoliticos și de lacom. Băgai în gură bucăți pe care nici măcar un cal nu le-ar fi putut înghiți. Dacă ar fi să menționez un alt lucru, modul în care făceai baie. Pentru tine a face baie însemna să lâncezești în apă ca o rață, să dormitezi acolo ore întregi fără să folosești

săpunul și apoi să ieși dintr-odată pentru a te băga ud în pat, udându-mă și pe mine complet, strigând fericit: „Mi-e frig, mi-e frig!” Și vitalitatea ta exagerată, sexualitatea ta lacomă și sălbatică, care, atunci când mă ataca cu impulsurile sale feline, crea în mine impulsul de a fugi; trebuia să mă controlez, să mint astfel încât să nu înțelegi că participarea mea era un act cerebral, susținut de o duioșie misterioasă, sfâșietoare și acută, de un sentiment care nu știu de unde apărea, dar care cu siguranță nu era datorat simțurilor. Nu venisem către tine atrasă de o chemare a simțurilor. Îmi aminteam bine angoasa pe care o simțisem auzindu-te mergând dintr-o parte în alta în fața sticlei mate a ușii, neștiind dacă să intri sau nu, îmi aminteam bine cum înghețasem când ți-am văzut degetele pe mâner și ce ușurare simțisem când degetele ți s-au retras. Oare se datorase doar faptului că intuisem tragedia care avea să urmeze? Îmi aminteam la fel de bine de neliniștea care mă copleșise în noaptea în care m-am întors și te-am găsit la spital, tulburarea secretă pe care o simțisem în fața ideii că mie îmi revenea rolul de a umple un gol vechi de cinci ani și de a îndura o voracitate care fusese nesatisfăcută atâta timp. Nu, nici măcar în fața magiei primei noastre nopți împreună, simțurile mele nu au avut nicio contribuție, ar fi necinstit să

spun că pasiunea ta a stârnit-o și pe a mea. Nici după aceea nu a fost așa: în acele îmbrățișări frenetice sau dulci nu îți căutam corpul, ci sufletul, gândurile, sentimentele, visele și poeziile. Și poate că e adevărat că aproape niciodată un trup nu face obiectul unei iubiri, adeseori alegem sau acceptăm o persoană din cauza unei fascinații inexplicabile pe care aceasta o exercită asupra noastră sau pentru ceea ce reprezintă acea persoană în ochii noștri, din cauza credințelor și principiilor noastre; cu toate acestea, vehiculul unei relații de iubire rămâne corpul, iar dacă asta nu te seduce, trebuie să te seducă altceva. De exemplu, caracterul sau modul de viață sau comportamentul. Însă în timp am constatat că nici caracterul tău nu îmi plăcea foarte mult: cu excesele tale, cu actele tale de violență, cu izbucnirile tale răutăcioase și lipsite de sens, cu bețiile tale din prima, a doua și a treia etapă, cu duritatea ta ca de stâncă sau cu faptul că te închideai precum o stridie. Cu cât încercam mai mult să deschid stridia pentru a extrage perla, cu atât aceasta îmi opunea mai multă rezistență, împroșcându-mă cu un lichid negru, cu cât săpam mai adânc în stâncă, căutând rubine și smaralde, cu atât găseam mai multe pietre și mai mult cărbune. Pădurea ta era plină de cioturi și de spini, imediat

ce culegeam o floare din ea, mă zgâria și mă făcea să sângerez. Aroganța aceea din cauza căreia ți se părea că totul îți era permis, ușurința cu care încheiai anumite situații și probleme, contradicțiile în care alunecai mereu. Toate aceste defecte mi se păreau deplorabile. Dar atunci de ce simțisem acel impuls să fug după tine, să te îmbrățișez, să îți simt mustața pe obraz și de ce acum simțeam nevoia să îmi curăț gâtul și să îmi înăbuș lacrimile?

M-am uitat din nou la ceas: era cinci și jumătate. Dacă dezbaterea chiar avea să se termine la șase, în curând apartamentul de pe strada Kolokotroni avea să vibreze din cauza soneriei, iar tu aveai să îți sprijini nasul de fierul forjat al vizorului, așteptând să mă vezi privind pe vizor ca să mă anunți cu bucurie: „Eu sunt! Sunt chiar eu!” Vizorul avea să rămână închis, drept răspuns aveai să primești doar tăcere, iar pe moment nu aveai să dai importanță acestui lucru. Cu siguranță că era o glumă. Aveai să intri folosindu-ți cheia, pe vârfuri, pentru a mă lua prin surprindere, și tot pe vârfuri aveai să mă cauți prin fiecare cameră: „Unde te-ai ascuns?” Dar nu aveai să mă găsești. Apoi, aveai să cauți cu dezamăgire un bilet prin care eu te anunțam „Am ieșit, vin imediat”, așa cum făcusem de multe ori, însă nici pe acela nu aveai să îl găsești. Nu îți lăsasem nimic scris, preferasem să îți explic ștergându-mi

toate urmele. După ce a coborât liftul și te-a dus departe împreună cu cei doi reporteri, am golit toate lucrurile mele din sertare și toate hainele mele din dulap, am umplut două valize mari și o cutie, și le-am ascuns în debara cu atâta grijă, încât nu mai rămăsese nici măcar un fir de păr, chiar și cele mai nesemnificative obiecte, sticluțe de parfum aproape goale, periuțe de dinți, agrafe de păr, pensete. În cele din urmă, am îndesat elementele esențiale într-o geantă de călătorie și am lăsat cheile pe pat ca să-ți arăt că nu aveam nevoie de ele și... Stomacul mi s-a făcut ghem. Și totuși nu eram geloasă fizic din cauza ta. Nu am fost niciodată geloasă, nici măcar la început, când am realizat că vanitatea ta era gâdilată de faptul că trezeai dorința altora, și nici mai târziu, când ritualurile tale dionisiace au luat avânt și te-am văzut mușcând pipa în timp ce îi fixai cu privirea pe elefănțica și pe efebul cel uscățiv dansând pe muzică de buzuki. Vorbesc despre acea gelozie care îți golește venele de sânge când te gândești că ființa iubită penetrează corpul altcuiva, despre acea gelozie care îți înmoaie picioarele, îți fură somnul, îți distruge ficatul și îți chinuie gândurile, despre acea gelozie care îți otrăvește inteligența cu întrebări, cu suspiciuni și temeri, și care îți torturează demnitatea cu investigații, cu plângeri și cu capcane care te fac să te simți jefuit și

ridicol, care te transformă în polițist-inchizitor-paznic al persoanei iubite. Poate din prea multă raționalizare, dintr-o coerență legată de principiul că relațiile de dragoste trebuie reinventate și mai ales curățate de reziduuri și de poveri care, pe termen lung, le fac să devină sufocante, mi-am interzis mereu să îndur o asemenea suferință din cauza ta. Ba chiar mă simțeam flatată de faptul că te știam dorit, mă amuza faptul că te vedeam deschis în fața ispitelor, uneori aceste lucruri chiar îmi ațâțau plăcerea de a mă lupta pentru acea lăcomie a ta, pe care eu însămi o alimentam, fiind partenera ta. Abia recent excesele tale începuseră să mă facă să sufăr și nu pentru că știam că fusesem înlocuită pentru o oră sau pentru o noapte, ci din cauza răului pe care ți-l făceai expunându-te la bârfe, acceptând obiceiurile unei societăți pe care voiai să o schimbi și adaptându-te la murdăria unei subculturi în care cultul falusului umilea inteligența. Și totuși, nici măcar atunci nu am cedat în fața acelei indignări care te face să taci și care te determină să închizi ușa în urma ta după ce ai lăsat cheile pe pat. Și atunci, de ce se întâmplase asta acum?

M-am uitat la ceas pentru a treia oară: era ora șase. Intuiția îmi spunea că dezbaterea chiar se încheiase la șase și că în acel moment te îndreptai spre casă, ba

chiar urcai cu liftul, ba chiar sunai la ușă sau, mai bine zis, intrai pe vârfuri pentru a mă surprinde, și parcă te vedeam căutându-mă prin fiecare cameră, apoi căutând biletul pe care nu aveai să îl găsești, încruntându-te, deschizând sertarele, găsindu-le goale, realizând că lipseau toate lucrurile mele din ele și, în cele din urmă, deschizând debaraua, văzând cele două valize și cutia, albindu-te în fața acelei certitudini. Cu gura închisă, cu maxilarele încleștate, cu nările dilatate. Iar privirea? Cea a unui lup care este pe cale să sfâșie sau a unui câine lovit cu piciorul pentru că a făcut pipi pe covor? Mă simțeam amețită, iar amețeala parcă mă înfășura într-o spirală de ceață împreună cu americanul cu părul gri, cu călugărițele cu rozariu și cu arabii înfășurați în tunicile lor albe. M-am sprijinit de masă și am aprins o țigară cu mâinile tremurânde. Poate că nu eram îndrăgostită de tine sau poate că nu voiam să fiu, poate nu eram geloasă din cauza ta sau poate că nu voiam să fiu, poate că îmi spusesem o mulțime de adevăruri și de minciuni, dar de un singur lucru era sigură: te iubeam așa cum nu iubisem niciodată vreun alt suflet pe lume, așa cum nu aveam să mai iubesc vreodată pe nimeni. Odată am scris că dragostea nu există și că, dacă totuși există, este o păcăleală: dar ce însemna să iubești?

Însemna oare ceea ce simțeam eu acum, când mi te imaginam înlemnit, pentru Dumnezeu, cu aspectul unui câine lovit cu piciorul pentru că a făcut pipi pe covor, pentru Dumnezeu! Te iubeam, pentru Dumnezeu! Te iubeam într-atât, încât nu puteam suporta ideea de a te răni, deși eu eram cea rănită, de a te trăda, deși eu eram cea trădată, și iubindu-te, îți iubeam și defectele, vinile, greșelile, minciunile, părțile urâte, mizeriile, vulgaritatea, contradicțiile și acel corp cu umerii rotunzi, cu brațele prea scurte, cu mâinile prea butucănoase și cu unghiile roase. Și sigur că un trup nu face obiectul unei iubiri, dar chiar dacă eram separați de un ocean, duceam cu mine la culcare acel corp, în amintirile mele îl îmbrățișam, ca atunci când locuiam în casa din pădure, iar noaptea, pe timp de iarnă, era frig și noi ne încălzeam așa, cu capul meu apropiat de al tău, cu pântecul meu apropiat de al tău, cu picioarele încolăcite, sau când stăteam întinși în camera de pe strada Kolokotroni, iar după-amiezile pe timp de vară erau sufocante, așa că ne îndepărtam unul de celălalt râzând: „Du-te de aici, ești prea caldă”, dar exista mereu un moment în care ochii tăi ciudați, unul mai sus și celălalt mai jos, unul închis și celălalt deschis, mă inundau de duioșie, așa că mă aplecam să îți sărut pleoapele umflate, ca două migdale din carne, ca să

îți mângâi cu vârful arătătorului nasul caraghios, mustața țepoasă, buzele înțesate de riduri mici, buzele unui bătrân, cum le numeai tu, și ducând degetul pe bărbie, apoi pe maxilar, apoi pe obraz, urcam foarte încet până la urechi, care erau perfecte, bine făcute, iar tu erai fericit că îți admiram măcar urechile: „Ce urechi! Ce urechi!” Și poate că nici caracterul tău nu îmi plăcea și nici modul în care te comportai, dar te iubeam cu o iubire mai puternică decât dorința și mai orbitoare decât gelozia: atât de implacabilă, atât de incurabilă, încât nu mai puteam concepe viața fără tine. Făceai parte din viața mea la fel ca respirația mea, ca mâinile mele, precum creierul meu, și să renunț la tine însemna să renunț la mine însămi, la visele tale care erau și visele mele, la iluziile tale care erau și iluziile mele, la speranțele tale care erau și speranțele mele, la viață! Iar dragostea chiar exista, nu era o păcăleală, ci mai degrabă era o boală, iar eu puteam enumera toate simptomele și toate manifestările acestei boli. Dacă vorbeam despre tine cu oameni care nu te cunoșteau sau care nu erau interesați de tine, mă grăbeam să le explic cât de extraordinar și de ingenios și de grozav erai; dacă treceam pe lângă un magazin cu cravate și cămăși, mă opream instinctiv să caut o cravată care ți-ar fi plăcut, o cămașă care ar fi mers bine cu un

anumit sacou; dacă mâncam la un restaurant, alegeam fără să observ feluri de mâncare ce-ți plăceau ție, nu mie; dacă citeam ziarul, observam întotdeauna știrea care te-ar fi interesat cel mai tare, o decupam și ți-o trimiteam; dacă mă trezeam în miez de noapte din cauza dorinței tale sau din cauza unui telefon de la tine, mă prefăceam că sunt mai trează decât păsărelele care ciripeau dimineața. Am aruncat țigara de nervi. Dar o asemenea dragoste nici măcar nu era o boală, era un cancer!

Un cancer. Un cancer care, puțin câte puțin, îți invadează organele, multiplicându-și celulele, cu plasma sa vâscoasă și rea și, pe măsură ce tot crește, devii tot mai conștient de faptul că niciun medicament nu îl mai poate opri, nicio intervenție chirurgicală nu îl mai poate elimina, poate că ar fi fost posibil să scapi de el când era cât un grăunte de nisip, cât un bob de orez, ca o voce care îți strigă *egò agapò*[1], ca o îmbrățișare în timp ce vântul foșnește printre ramurile unui măslin, însă acum nu mai este posibil pentru că ți-a acaparat fiecare organ, fiecare țesut, te-a devorat până în punctul în care nu mai ești tu însăți, ci un amestec care s-a contopit cu el, ca o magmă topită care nu se mai poate despărți decât odată cu moartea, cu moartea lui care va fi și moartea ta; așa mă invadaseși și tu și mă devoraseși,

ucigându-mă. Cei bolnavi de cancer au o trăsătură lugubră: de îndată ce înțeleg că boala a câștigat sau că este pe cale de a câștiga, pastilele, bisturiul și voința încetează să i se mai opună, iar ei se lasă uciși cu obediență, fără a-l blestema și fără a-i reproșa supliciul la care sunt supuși. „Răul meu", așa îl numesc cu o indulgență afectuoasă, de parcă ar fi un prieten, un stăpân sau un lucru de care nu se pot lipsi, iar acel „al meu" are uneori o conotație duioasă: așa suna și vocea mea atunci când îți spuneam numele. Iată unde ajunsesem pentru că nu te extirpasem când erai cât un grăunte de nisip sau cât un bob de orez, deși instinctul mă avertizase că oricine intra în sfera ta își pierdea pacea pentru totdeauna. Cu toate acestea, avusesem și alte ocazii de a scăpa de tine, aș fi putut să profit de ele în perioada premergătoare călătoriei către templul de la Sounion, când mi-am luat angajamentul cu acele două bucăți de TNT. Însă am respins mereu acele ocazii, și astfel cancerul și-a continuat cursul, arătându-mi că a iubi înseamnă să suferi, că singura modalitate de a nu suferi este să nu iubești, iar că în cazurile în care nu te poți abține să iubești, ești predestinat să cedezi. Cu alte cuvinte, problema mea nu avea soluție, supraviețuirea mea era imposibilă, iar evadarea nu avea niciun rost. Nu avea rost? Mi-am ridicat capul. Avea un rost: să

îmi salvez demnitatea. Nu poți să îi spui unei persoane care te iubește și care se iubește pe sine: o să i-o trag soției lui Cutare, o să i-o trag până când va urina sânge, până când o să îi sară capacele, pentru treaba asta am nevoie de un cal, îmi cumperi o mașină? Și nici toate actele tale de eroism sau toată disperarea ta sau toată genialitatea ta sau toate poeziile tale nu ar fi fost suficiente pentru a șterge dezgustul pe care l-am simțit când te-am auzit repetând sloganul acela prăfuit „nimic nu este nedemn atunci când scopul este demn", acel discurs expirat despre necesitate. Necesitatea invocată de generalii care își trimit soldații să fie masacrați doar pentru a pune stăpânire pe un nod feroviar sau pe un deal, oricum, trimit apoi o telegramă drăguță: „Dragă domnule, dragă doamnă, ne pare rău să vă informăm că fiul dumneavoastră a murit în luptă." Necesitatea despre care vorbesc revoluționarii care folosesc revolverele la întâmplare și care distrug și masacrează precum piloții de bombardiere; oricum, apoi scriu un marș frumos despre sacrificiile necesare pentru a obține egalitatea sau pentru a doborî țarii. Necesitatea menționată mereu de oamenii care luptă și care, în numele acelei lupte blestemate, pot face orice răutate, pot face schimb de iubite, precum Ahile cu Briseis, pot lua ca sclave niște fete precum

Cassandra, pot sacrifica alte fete precum Ifigenia sau pot abandona fete ca Ariadna pe o insulă pustie, după ce au fost ajutați de ele să învingă Minotaurul. Oricum, a frânge inima unei femei sau a-i zdrobi pântecele sunt niște fieacuri în fața Istoriei și a Revoluției, nu? Până aici. Există o vorbă care spune că seninătatea te adoarme, că fericirea te amorțește și că, în schimb, suferința te trezește și îți dă idei. Suferința te paralizează, te face să nu mai gândești și te ucide. Iar alături de tine chiar suferisem prea mult. Cu excepția unor mici oaze de bucurie, a unor scurte episoade de fericire, uniunea noastră fusese un râu de angoasă, de pericol, de nebunie, de schizofrenie: a fi cu tine era ca și cum aș fi fost mereu în prima linie. Era ca o ploaie continuă de rachete, de grenade și de napalm, ca o eternă săpătură prin tranșee, ca o patrulare pe trasee minate, ca lansarea unor atacuri; însemna să rănesc și să fiu rănită, să strig, să suspin. „Cheamă brancardierul, dă-mi detonatorul, domnule comandant, eu nu mai rezist.” Nu se poate sta pe front la nesfârșit și nu se poate să trăiești mereu într-o dramă. Ajungi să îți pierzi simțul măsurii.

Șase și jumătate. Difuzorul a cârâit, iar o voce blândă a anunțat că avionul de la Bangkok aterizase. Ei bine, în curând aveam să fiu la bord și, chiar dacă avea să îți treacă prin cap să mă cauți aici, nu

aveai să ajungi la timp ca să mă găsești. Sau poate că da? Deodată frica mea s-a transformat în imagini care s-au succedat cu o rapiditate nebună. Ai văzut cheile pe pat, ai înțeles. Le-ai apucat, ai ieșit să cauți un taxi, ai urcat în taxi, i-ai spus șoferului să te ducă la aeroport, ai venit, ai intrat, ai ajuns la controlul poliției și ai arătat permisul de liberă trecere al deputaților, ai ajuns la scările care duceau spre zona de îmbarcare și acum veneai în direcția barului, spre coloana în spatele căreia mă ascunsesem, și cu cât refuzam mai tare să cred asta, cu atât simțeam mai tare că se întâmpla cu adevărat, mi se părea chiar că aud sunetul pasului tău greoi, ritmic, nemilos, unu-doi, unu-doi, unu-doi. De fapt, priveai în jos și eu m-am întrebat dacă nu ar fi fost mai bine să mă ridic, să mă așez la rând cu arabii, cu călugărițele și cu americanul, care erau deja lângă ieșirea spre pistă, însă nu m-am putut mișca, iar acum pasul tău chiar răsuna tot mai clar, din ce în ce mai aproape, unu-doi, unu-doi, unu-doi, apoi a încetat, și în fața ochilor mei am văzut doi pantofi prăfuiți, pe care îi cunoșteam bine pentru că nu îi curățai niciodată, deasupra pantofilor am văzut o pereche de pantaloni pe care îi cunoșteam la fel de bine, boțiți și fără dungă, iar deasupra pantalonilor am văzut jacheta în carouri, cea căreia îi lipsea ultimul nasture. Șocată și în același timp hotărâtă

să te ignor, nu am mers mai sus de nodul care se afia în locul nasturelui și m-am prefăcut că nu te văd. Însă cheile pe care le lăsasem pe pat mi-au răsunat ca o fanfară de război lângă ureche, iar vocea ta răgușită a spus:

— Ce am făcut?

Am ridicat imediat capul și ți-am căutat privirea. Nu, nu era privirea unui câine lovit cu piciorul, era privirea unui lup pregătit să sfâșie. Iar buzele lupului tremurau ciudat de roșii, și de fiecare dată când tremurau îți vedeam dinții încleștați de o mânie atât de înghețată, încât pentru o secundă mi-a fost frică.

— Ticăloaso! Eu nici nu aș ști ce să fac cu mașina ta. Eu nu doresc mașina ta. Nu am nevoie de nimic și de nimeni, doar de mine. Și ridică-te când vorbesc cu tine!

Am rămas jos, privindu-te. Vocea blândă din difuzor a anunțat plecarea avionului, a îndemnat pasagerii să se îmbarce, așa că trebuia să mă mișc. Dar pentru nimic în lume nu te-aș fi ascultat și nu m-aș fi ridicat. Ai devenit palid. Ai îndreptat spre mine mănunchiul de chei.

— Dacă te miști, dacă iei acel avion, te voi ucide.

Atunci m-am ridicat. Am luat geanta de călătorie și am rupt tăcerea:

— Să fiu a naibii și tu să fii al naibii alături de mine dacă voi mai pune piciorul în acest oraș murdar.

Apoi m-am întors cu spatele, am pornit spre poartă și ajunsesem la câțiva pași de grupul cu care aveam să zbor, când un pumn foarte violent m-a lovit în plămâni:

— Stai pe loc!

Am continuat să merg și imediat a sosit un al doilea pumn, în același plămân, de data aceasta atât de sec și de mortal, încât mi-a tăiat respirația și m-a făcut să îmi îndoi spatele, iar una dintre cele două călugărițe a șoptit nedumerită:

— Iisuse!

În schimb, americanul s-a înroșit și s-a mișcat puțin în față de parcă ar fi vrut să intervină. L-am oprit cu un semn al capului și te-am privit cu atenție în ochi. Picături de sudoare îți înfloriseră pe frunte, pe nas și pe mustață, iar ochii îți erau ca două bălți pline de consternare. Lucioase, lucioase. S-ar fi zis că erai pe punctul de a plânge. Așa că au trecut câteva secunde până când am reușit să spun acele cuvinte. Dar până la urmă le-am spus:

— Sper să crăpi!

Și cu această urare am plecat fără să mai privesc în urmă.

* * *

Opt luni mai târziu, când am intrat în morgă pentru a-ți căuta trupul, iar durerea

mea s-a transformat într-un urlet reprimat și nesfârșit, ca urletul unei fiare rănite, amintirea faptului că îți urasem să mori, cu acea replică banală, mi-a strivit conștiința până când a adus-o într-o stare de șoc și din acel moment a început să mă chinuie precum picătura chinezească: „Să crăpi, să crăpi, să crăpi, să crăpi." Bineînțeles că au existat și alte acuzații și alte autocondamnări cu care mă torturam; și în curând o să înțelegi care erau. Dar „sper să crăpi" le rezuma pe toate, iar cu aceste vorbe mă chinuiam, mă blestemam, mă întrebam: de ce exagerasem atât de tare în ziua aceea, părăsindu-te și neoferindu-ți nicio explicație? Era posibil oare ca prezentarea aceea sinceră a planului tău, urmată de solicitarea naivă a unei mașini să mă fi împins la o reacție atât de excesivă și de definitivă? Fiind incapabilă să mă iert, dar în același timp simțind nevoia să o fac, îmi ofeream răspunsuri pe care apoi le negam imediat. Da, mă simțisem jignită, cedasem în fața nevoii omenești de a mă revolta, de a scăpa de un jug care devenise prea greoi, însă oare nu îți arătasem mereu că eram deschisă față de lipsa ta de scrupule? Și cui ai fi putut să i te adresezi dacă nu mie, care îți eram parteneră? Nu, probabil că motivul real al acelei reacții fusese un altul, scufundat și îngropat în întunericul subconștientului meu. O teamă, iată, o

superstiție pe care nu voiam să recunosc că o am sau pe care nu realizam că o am. Probabil că ceva s-a rupt în adâncul meu atunci când am auzit acel discurs despre necesitate: a fost sursa care a aprins scânteia. Iar acea scânteie a aprins alte scântei și a provocat o explozie în lanț, identică cu cea a bombelor interconectate și legate la același detonator, astfel încât, dacă una dintre ele explodează, toate explodează. Bomba mândriei rănite, a geloziei nemărturisite, a plictiselii înțepenite: bombe care rămăseseră inerte luni de zile, ani de zile, fără a fi dezamorsate de un genist. Apoi, dintr-odată, într-o noapte, a devenit clar: mașina. Cuvântul „mașină". Uram mașinile, le urâsem mereu atât de tare, încât nu dețineam niciuna, însă ura mea luase o amploare monstruoasă de când te cunoscusem deoarece încă de la început existase un coșmar în viețile noastre: mașina. Mașina care ne atacase în Creta, care se apropiase de noi și care ne împinsese spre marginea drumului pentru a ne arunca în prăpastie. Mașina care ne așteptase în fața restaurantului când ne-am întors din Ischia, pentru a goni după taxiul nostru. Mașina care a aruncat bombele artizanale spre Politehnică, acel Cadillac negru care pentru mine a devenit o sumă a tuturor ororilor trăite din cauza unei mașini. Fără a mai pune la socoteală

mașina pe care încercaseși să o faci să sară în aer, Lincoln-ul lui Papadopoulos, și către care încercaseși să te năpustești la sfârșitul săptămânii noastre fericite. Pe scurt, moartea deghizată sub forma unei mașini, cu faruri în loc de orbite, cu capotă în loc de craniu și cu roți în loc de membre descărnate. Iar tu îmi ceruseși să îți fac cadou moartea. Iată sursa, iată ce aprinsese prima scânteie. Dar de ce mi-o ceruseși chiar mie, chiar mie? Nu aveai nevoie de mine ca să îți cumperi o mașină. Și, mai ales, de ce ai fi avut nevoie de o mașină pentru a pune mâna pe documente? Ce legătură avea mașina cu arhivele ESA, cu soția lui Hazizikis sau cu dovezile despre Averoff? Și totuși, avea legătură, chiar una mare. Aveam să realizez foarte clar asta. La urma urmei, eroul din basme nu ajunge niciodată la duelul final fără calul său: calul are o funcție aproape sacră în provocarea finală. „Și a încălecat pe cal și s-a dus să caute căpcăunul." „Și-a îndemnat calul să gonească și s-a dus să ia papirusurile regelui." Chiar și în miturile din Grecia antică, cel mai evident strat al culturii tale, calul apare întotdeauna. Pentru că fără cal eroul nu poate intra în regatul Infernului: calul este obiectul vrăjit, este darul fără de care eroul nu poate muri. Iar cel care îi oferă acest dar, acest obiect vrăjit, acest

vehicul către moarte, este întotdeauna cel sau cea care îl iubește pe erou.

Înțelegi întotdeauna mai târziu, dacă cumva nu înțelegi la timp pentru a împiedica un destin deja scris. Iar eu, cu siguranță, nu m-am gândit la asta în timp ce urcam în avionul care avea să mă ducă departe de tine, în timp ce stăteam lângă americanul care încercase să îmi sară în ajutor și care acum încerca în van să înceapă o conversație cu mine. El cunoștea bine New York-ul, eu cunoșteam New York-ul? Da, cunoșteam New York-ul. El locuise în New York, eu locuisem vreodată în New York? Da, avusesem și eu o casă în New York. *Really*, chiar așa? *How nice*, ce coincidență frumoasă. Deci, mergeam și eu la New York? Nu, nu mergeam la New York. De fapt, chiar acolo mergeam, fără să spun nimănui, convinsă de faptul că era singurul loc în care nu ai fi putut să mă prinzi din nou. Chiar simpla idee de a te revedea mi se părea o nenorocire de nedescris în acea după-amiază, o amenințare înfricoșătoare.

* * *

Planul pe care l-ai elaborat pentru a mă recaptura a fost unul extraordinar, m-ai folosit ca pe un instrument al morții tale. După aceea, aveam să mă întreb, uimită,

oare ce atac de prostie mă trăsnise ca să mă las păcălită atât de ușor de tine. Mai mult, eu cunoșteam mai bine decât oricine altcineva viclenia ta și măiestria ta de comediant capabil de orice histrionism. De parcă acest lucru nu ar fi fost suficient, faptul că pusesem un ocean între noi nu îmi crea regrete: New York-ul îmi întărea tot mai mult intenția de a te smulge fără drept de apel din existența mea. Acolo lucram, acolo am cunoscut oameni dintr-o lume care îmi aparținea și din care tu erai exclus, acolo vorbeam o limbă care ție îți era necunoscută, însă mie îmi era cunoscută, acolo am regăsit obiceiuri și peisaje în care mă simțeam mereu în largul meu. Seara, când mă întorceam acasă și când priveam orașul sclipitor de la ferestrele etajului al zecelea, cu frumoșii zgârie-nori, cu frumoasele poduri peste East River, privindu-le, mă gândeam la ziua care trecuse fără chinul de a auzi acele nume, Hazizikis, Teofilojannacos, Averoff, și fără a-ți simți lipsa. Și nici noaptea, când stăteam întinsă în patul meu confortabil și mă gândeam ce ușurare era să dorm singură, încălzindu-mă doar cu o pătură electrică, nu îți simțeam lipsa. Da, se mai întâmpla ca imaginea ta să mă atace din când în când, atrasă de vreun nume sau de vreun sunet sau de vreo mâncare, chiar și de vreo siglă luminoasă, Alexander, Acropolis, Olympic, Greek

restaurant, însă era de ajuns să îmi amintesc de cei doi pumni primiți în plămân. Încă mă dureau, erau ca niște arsuri de țigară. Se întâmpla uneori ca vederea inelului pe care îl primisem de la tine de Crăciun, care acum fusese scos de pe inelarul meu stâng și care se afla într-un sertar, să îmi ridice un nod în gât; însă un scurt raționament era de ajuns pentru a-l face să dispară: ne întâlniserăm într-un deșert unde fiecare plantă era un miraj și fiecare pală de vânt era o iluzie, într-un deșert al utopiilor, uitând să ne întrebăm cine eram și unde ne doream să ajungem; precum doi câini fără stăpân, ne luaserăm de mână și, poticnindu-ne printre dunele de nisip, căzând și ridicându-ne și apoi poticnindu-ne din nou, ne ținuserăm companie, legați de lesa nepotrivită a iubirii. Însă acum lesa se rupsese și ar fi fost vai și amar să o reînnodăm cu nodurile acestea din gât; ar fi fost vai și amar de echilibrul meu, de detașarea mea. Exista o singură posibilitate ca acest lucru să se întâmple și aceasta era legată de riscul de a-ți auzi vocea. Vocea aceea care mă captura, care mă atrăgea precum o vrajă. Mai mult decât o posibilitate, era mai degrabă o teamă. Deși avionul în care încercaseși să mă oprești din a mă urca se îndrepta spre Roma, și nu spre New York, nu ți-ar fi luat mult să afli că venisem aici. Un telefon ți-ar fi fost de ajuns. Totuși,

teama nu durase decât o săptămână, iar în a doua săptămână deja nu mai credeam că aveai să o faci. Mare greșeală. Abia se ridicau zorii celei de-a șaptesprezecea zile de evadare, când telefonul a sunat:

— Alo! Eu sunt! Sunt chiar eu!

În fiecare surpriză există ceva intimidant, ceva opresiv și de-a dreptul brutal. Bună sau rea, surpriza este mereu o intruziune, o impunere, o aroganță. Pentru că rupe un echilibru și obligă destinatarul să o îndure, indiferent dacă îi place sau nu și dacă este sau nu pregătit pentru asta. Iar tu iubeai surprizele. Atacul neprevăzut, improvizația care te lasă fără cuvinte și gestul neplanificat erau specialitatea ta, iar eu uitasem asta. În sens pozitiv sau negativ, picai peste ceilalți ca un fulger, la fel ca un copil care intră într-o cameră și deranjează un dialog sau lucrul sau odihna cuiva: uitasem asta. Pe de altă parte, tu nu uitaseși că, atunci când eram surprinsă, nu puteam acționa, calculaseși corect că în prima săptămână aveam să fiu în alertă și că, sunând mai târziu, aveai să mă prinzi cu garda jos. „Alo! Eu sunt! Sunt chiar eu.” Vocea aceea. Pereții camerei au început să se rotească vehement ca într-o centrifugă, patul mi s-a scufundat într-un lac de nedumerire și frumoșii zgârie-nori, frumoasele poduri peste East River, acel oraș sclipitor și toată lumea care îmi aparținea și care te excludea, toate acestea

s-au dizolvat brusc. Inutilă și aproape grotescă, a apărut o mică barieră de neîncredere pe care ți-am pus-o:

— Ce vrei? Unde ești?

— Sunt aici, la Madrid! Ascultă-mă! Sunt într-o belea! Am nevoie de ajutor!

La Madrid? Într-o belea?

— Nu te cred.

— Trebuie să mă crezi, *cataraméne Cristé*! E adevărat, e adevărat, e adevărat! E o belea urâtă, e o treabă serioasă! Altfel de ce te-aș suna, crezi că îmi place să te sun? Ascultă-mă!

— Cine ți-a spus că sunt la New York?

— Nimeni, mi-am imaginat, am încercat și eu! Nu mai pierde timpul vorbind, *cataraméne Cristé*! Minutele mele sunt numărate, ascultă-mă!

— Bine, ascult.

— Am venit aici cu un pașaport fals, înțelegi? Și mi-am uitat portofelul cu pașaportul adevărat la controlul poliției, mă înțelegi?

— Ce naiba spui?!

— Asta spun, nu mă întrerupe, *cataraméne Cristé*, asta spun! Și nu mi-am dat seama că l-am lăsat acolo, înțelegi?! Mi-am dat seama doar când m-au strigat prin difuzor și un polițist a venit aici în sala de așteptare!

— Vai, nu!

— Ba da. Și avea portofelul meu în mână! Și ce ar fi trebuit să fac, ar fi trebuit

să i-l las lui? Evident că l-am recuperat, dar acum, dacă nu sunt proști, și-au dat seama că sunt eu și că sunt aici, înțelegi? Iar zborul meu a fost anulat din cauza unei avarii, trebuie să aștept un altul, ne-au oferit să ne lase să ne întoarcem în oraș, dar eu cu care pașaport să mă întorc, mai bine rămân aici.

— Vai, nu!

— Ba da. Acum îți spun ce ai de făcut.

— Eu? Alekos, dar ce să fac eu din New York? Realizezi că între Madrid și New York se află Atlanticul?!

— Realizez asta, *cataraméne Cristé*, știu, nu îmi pasă, lasă-mă să vorbesc, ascultă-mă!

— În regulă, ascult.

— Trebuie neapărat, dar neapărat, să iei primul avion care pleacă spre Europa și care face escală în Madrid. În New York sunt multe zboruri cu escală la Madrid. Eu nu voi părăsi această sală de așteptare dacă nu voi fi arestat. Mă bazez pe haos. Este un mare haos. Va dura până mâine-dimineață, pentru că s-au anulat și alte zboruri, nu am înțeles de ce. Sala de așteptare este și zona de tranzit. Tu o să cobori și o să vii în zona de tranzit. O să vii spre mine fără să fii observată și o să îmi dai cartea ta de îmbarcare. Când avionul va pleca, mă voi îmbarca eu în locul tău. Între timp, tu vei merge la toaletă și nu vei ieși până când avionul meu nu va pleca. Și

vei pretinde că ți-ai pierdut cartea de îmbarcare și te vei enerva puțin. Ai înțeles?

— Mi se pare o absurditate.

— O absurditate?!

— Da. Să mă faci pe mine să vin de la New York. De ce nu cauți pe cineva la Madrid?!

— Pe cine să găsesc la Madrid, pe cine?!

— Atunci în Europa.

— Pe cine să găsesc în Europa, pe cine?!

— De ce nu iei un avion la întâmplare?

— De ce? De ce?! Ți se pare că e momentul să pui întrebări, *cataraméne Cristé*?! De câte ori trebuie să îți repet aceleași lucruri, vrei să mă bagi la închisoare?!

— Nu, Alekos, vin.

— Imediat!

— Imediat.

— Dacă nu mă găsești, nu te compromite. Înseamnă că m-au arestat. Continuă-ți călătoria, du-te la Roma, fugi la ambasada mea, și de acolo avertizează Atena, ai înțeles?

— Da, dar ce sens are să contactez ambasada de la Roma dacă tu vei fi arestat la Madrid? Nu ar fi mai bine dacă...

— Nu mai discutăm, *cataraméne Cristé*, nu mai discutăm, dacă îți spun să faci asta, înseamnă că trebuie să faci asta! Nu pot vorbi! Am vorbit prea mult! Dacă nu mă

găsești, nu te compromite, continuă drumul spre Roma! Te rog!

— Bine, la revedere! Vin.

Am pus jos receptorul, neștiind ce să fac. Pe de o parte, părea puțin probabil și, pe de altă parte, mai mult decât posibil. Să presupunem că după trauma plecării mele, te hotărâseși să renunți la a mai găsi documentele. Dintr-odată, așa cum făcuseși și cu planul de pe Acropole. Asta ar fi creat în tine un gol teribil și ți-ar fi ațâțat nevoia de a te implica imediat într-o nouă acțiune. Totuși, nu în Grecia și nici în politica făcută de politicieni, ci într-o realitate în care albul era alb, negrul era negru, iar roșul era roșu, adică într-o țară zdrobită de dictatură. Spania. Spania era disponibilă în acel moment, iar tu rămăseseși cu o datorie de plătit în Spania: o promisiune care data de pe vremea când bascii imitaseră tentativa ta de asasinat asupra lui Papadopoulos, perfecționând-o și aruncând în aer mașina lui Carrero Blanco[2]. Nu îți plăcuse faptul că bascii reușiseră un lucru în care tu eșuaseși. Surd la încercările mele de a te consola – „Ei au fost mulți, iar tu ai fost singur, ei au avut o organizație, și tu nu" –, te închistaseși în gelozia ta: „A fost planul meu, a fost planul meu." Atunci ai spus că aveai să le arăți că nu erai mai nepriceput decât ei. Așa că... oare aleseseși să mergi la Madrid ca să te

răzbuni? Totuși, nu: Francisco Franco[3] era pe moarte, se prefigura o întoarcere la democrație, iar repulsia ta față de violență devenise acum prea puternică. Crezul tău era că orice prost putea să apese pe un trăgaci și că bombele adevărate erau de fapt ideile. De fapt, gândindu-mă la asta, am exclus ideea că renunțaseși la găsirea documentelor. Probabil că merseseși în Spania pentru ceva legat de arhivele ESA. Poate câteva foi ascunse la Madrid, poate vreo persoană care fugise la Madrid cu aprobarea lui Averoff și a celor de la KYP. Asta ar fi explicat detaliul legat de pașaportul fals și grijile tale legate de faptul că aveai să fii descoperit de poliția spaniolă: evident că acum, fiind deputat, un interpret al legalității, nu puteai fi prins cu vechile tale obiceiuri. Da, trebuia să te ajut să ieși din acel aeroport. Chiar dacă între noi se afla un ocean, trebuia să te scot din acea mizerie. Și în timp ce imaginația mea gonea, călcând în picioare îndoielile, incertitudinile și uimirea, am căutat un avion spre Roma cu escală la Madrid. Am găsit unul. Mi-am făcut valiza în grabă. Mi-am pus la loc pe deget inelul cu diamant. Iar câteva ore mai târziu eram în aer: Vin, Don Quijote, vin. Sancho Panza a rămas tot Sancho Panza al tău, va rămâne mereu al tău, vei putea conta mereu pe mine, iată-mă, *agàpi*[4], iată-mă! Numai când am ajuns

deasupra Atlanticului, creierul meu adormit a avut o biată scânteie de claritate: sigur că era o idee tare ciudată să mă obligi pe mine să vin de pe cealaltă parte a Pământului pentru o carte de îmbarcare, adică pentru o sarcină pe care oricine ar fi putut să o îndeplinească la Madrid în câteva ore! Oare era o scuză pentru a mă face să mă întorc? Erai capabil de orice, chiar și de a-mi face o farsă paradoxală. Și, prinzând contur, acea suspiciune mi-a aprins obrajii. Însă, deoarece nu puteam face nimic în acel moment, am pus-o deoparte, alunecând într-un somn eliberator care a durat până când avionul a ajuns la Madrid.

Nu te aflai în zona de tranzit și nu era niciun semn de haosul menționat de tine. Dar am observat o forfotă neobișnuită a polițiștilor și asta m-a făcut să fiu stresată: am întrebat-o pe una dintre stewardese dacă avusese loc vreun incident în timpul nopții. Stewardesa m-a privit cu o lumină ciudată în ochi. Incident? Ce fel de incident? Ea trebuia doar să dea informații despre zbor și atât. Da, am înțeles, o rugam să mă ierte pentru curiozitatea mea: *Muchas gracias, adiós!*[5] Și mi-am continuat călătoria ca să ajung la Roma două ore mai târziu. Dacă chiar fuseseși arestat, întrucât aș fi putut să deduc asta din lumina aceea ciudată pe care o văzusem în ochii stewardesei, ar fi trebuit să îți urmez

instrucțiunile, pas cu pas. O scurtă oprire la hotel și apoi, repede, la ambasada ta. Am fugit la hotelul nostru și eram atât de obosită și atât de supărată, încât nu am acordat atenție cuvintelor angajatului de la hotel și nici ale portarului. Ceva despre un set dublu de chei și despre un colet care sosise. Ce colet? Nu așteptam niciun colet. Am urcat mecanic în cameră, aceeași pe care ne-o dăduseră mereu de când nu mai beneficiam de luxul apartamentului. Am intrat. Perdelele erau trase, dar în penumbră am văzut un coș mare cu trandafiri roz, deschiși, așa cum îmi plăceau mie, și un coș frumos cu fructe: mere, pere, portocale, ciorchini de struguri și fructe confiate. Cine ar fi putut să îmi trimită cadouri când nimeni nu știa de sosirea mea? M-am încruntat. Și imediat o siluetă s-a mișcat în pat, iar vocea aceea a răsunat:

— Ți-a plăcut surpriza?

* * *

Acum, când coșul cu trandafiri fusese trântit de perete și căzuse jos într-o ploaie de petale supărate, iar merele și perele și portocalele zăceau împrăștiate pe pat împreună cu un pantof care își ratase ținta, când un ciorchine de struguri îți încununa fruntea precum ghirlanda lui Bacchus, iar

rânjetul batjocoritor care îți arcuise buzele când am aruncat florile și fructele se domolise într-un zâmbet serafic, când gâtul meu uscat nu mai emitea niciun sunet pentru că în loc de mânie eram blocată într-o neputință resemnată, acum puteam să îți ascult justificările.

— Să aud.

Ți-ai luat ciorchinele de pe cap și ai început să mănânci din el cu calm.

— Numărul unu, eu chiar am fost la Madrid: cu un pașaport fals. Iată-l acolo! Am vrut să cunosc niște spanioli din Rezistență, să aflu mai multe despre un anumit grup fascist, care acționează concomitent în Grecia, Spania, Germania și Italia. Un grup fondat de Otto Skorzeny, cel care l-a eliberat pe Mussolini. Speram să găsesc soluția unei probleme care nu mă convinge. Numărul doi, chiar mi-am uitat portofelul cu pașaportul meu adevărat și cu bani adevărați în el. Eram obosit, furios pentru că nu găsisem nimic, așa că l-am lăsat pe biroul poliției. Chiar m-au strigat prin difuzor și chiar mi l-a înapoiat un polițist. Numărul trei, zborul meu chiar a fost anulat și chiar te-am sunat de la aeroport, în timp ce așteptam un alt zbor. Eram acolo, mă întrebam ce aș fi putut să inventez dacă poliția ar fi observat că exista o problemă și mi-a venit această idee. Mi s-a părut destul de drăguță și am folosit-o ca să te aduc înapoi. Numărul

patru, dacă nu aș fi folosit-o, nu ai fi aici. Și am nevoie de tine.

— Ca să îți cumpăr o mașină?

— Nu. Pentru mult, mult mai mult.

Ai devenit serios.

— În curând se vor năpusti cu toții asupra mea, cei de dreapta, cei de stânga, cei de centru: aceste documente nu plac nimănui. Se pare că el nu este singurul care a colaborat, printre trădători mai este și un porc din partidul meu. Voi fi mai singur ca niciodată, așa că...

— Ai cunoscut-o?

— L-am cunoscut pe amantul ei. Ehei! Are un amant!

— Și când o vei cunoaște?

— În curând, imediat ce mă voi întoarce la Atena. Dar va trebui să fiu atent, de vreo zece zile se întâmplă lucruri ciudate. Ei bine, am impresia că sunt urmărit mai mult, că adeseori se află pe urmele mele o persoană care știe tot ce fac. O treabă tare urâtă.

— Și ai de gând să mergi înainte, orice ar fi?

— Sigur că da. Nu aceasta este problema. Mă repet, problema este că nu voi putea conta pe nimeni, nici măcar pe partidul meu, și că voi fi mai singur ca niciodată.

Și în acel moment toate resentimentele mele au dispărut. Am cules trandafirii care supraviețuiseră furiei mele și i-am pus

într-o vază, am ridicat fructele și le-am pus la loc în coș, apoi am spus:

— Să ne ocupăm de mașină.

Și cu aceste cuvinte m-am predat rolului pe care zeii îl aleseseră pentru mine înainte de a te cunoaște: acela de a fi un mobil al destinului tău, adică de a fi complice la moartea ta.

1. „Eu te iubesc” (gr., în original) (n.tr.).
2. Amiralul general Luis Carrero Blanco (1904-1973), ofițer al marinei spaniole, politician care a ocupat funcția de prim-ministru al dictaturii franchiste și diferite alte funcții de rang înalt de după Războiul Civil, până la asasinarea sa într-un bombardament în decembrie 1973. Explozia i-a aruncat mașina în aer, aducându-i porecla de „primul astronaut al Spaniei” (n.r.).
3. Francisco Franco Bahamonde (1892-1975), general spaniol care a condus forțele naționaliste în răsturnarea celei de-A Doua Republici spaniole în timpul Războiului Civil Spaniol; a condus Spania între 1939 și 1975 ca dictator, asumându-și titlul de Caudillo. Această perioadă din istoria Spaniei, de la victoria națională până la moartea lui Franco, este cunoscută în mod obișnuit ca „Spania franchistă” sau ca „dictatura franchistă” (n.r.).
4. „Iubire” (gr., în original) (n.tr.).
5. „Mulțumesc mult, la revedere!” (sp., în original) (n.tr.).

Capitolul doi

La fel ca un lemn aflat în derivă, incapabil să se opună curenților fluviului, neștiind dacă apa îl va arunca pe mal sau îl va târî până în mare, așa am plutit și eu prin existența ta în acea toamnă. Bătălia mea împotriva iubirii, împotriva acelui cancer, se încheiase. Evadarea mea fusese ca o lovitură de tun trasă în gol. Și, împovărată de senzația că făcusem o greșeală iremediabilă, mă întrebam în van unde greșisem. De altfel, nu mi-ar fi folosit prea mult să înțeleg: pentru tine, mașina devenise o realitate ireversibilă. Ba chiar erai convins că recuperarea documentelor depindea de faptul de a avea sau de nu a avea o mașină a ta:

— Doar nu mă pot folosi de un taxi ca să mă postez în fața casei lui Hazizikis sau ca să îl urmăresc pe avocatul său, Alfantakis! Taximetriștii sunt adeseori informatori ai poliției.

Sau spuneai:

— Nici nu mai pot să tot împrumut mașinile altora sau să le închiriez. Și trebuie să mă mișc mereu, să călătoresc dintr-o parte în alta a orașului!

Probabil, dacă nu aș fi spus „să ne ocupăm de mașină”, nu te-ai mai fi gândit la asta. Dar acum, că îți adusesem aminte de această idee, te bântuia. Fiecare discuție a noastră se încheia cu cuvintele: capacitate cilindrică, testare, rodaj, permis de conducere internațional, certificat de înmatriculare al vehiculului, ștampilă, înmatriculare, plăcuță de înmatriculare, document vamal, culoare. Mai ales culoare. Voiai un Fiat 132, iar mostrele de culoare erau destul de bune, însă tu nu găseai niciodată ceva care să ți se potrivească: aproape zilnic apăreau discuții cu privire la avantajele și la defectele albastrului, ale griului metalizat, albului-lăptos, roșului-ficat, verdelui-putred și verdelui-măr. Singurul lucru asupra căruia căzuserăm de acord era faptul că nu ne doream culoarea verde-măr. Eu din superstiție, deoarece culoarea verde-măr îmi trezea amintiri legate de senzații anxioase sau neplăcute, iar tu din cauza antipatiei infinite pe care o simțeai pentru Andreas Papandreou, care în timpul campaniei electorale alesese culoarea verde-măr pentru partidul său. În plus, ai fi putut oare să ignori faptul că aceea era o culoare nouă de mașină, că la Atena încă nu exista niciun Fiat de culoarea verde-măr și că ai fi fost mai ușor urmărit de către cei care îți suflau în ceafă, având culoarea verde-măr? Mai bine un

gri sau un bej sau un albastru care, mai ales noaptea, se contopește cu întunericul. Pe scurt, tema mașinii ne absorbise într-un mod atât de exagerat, încât nu mai vorbeam despre nimic altceva și, cu siguranță, nu despre drama prin care te târai și pe care, în plus, nu o cunoșteam pentru că, loială invectivei pe care o folosisem – „Să fiu a naibii și tu să fii al naibii alături de mine dacă voi mai pune piciorul în acest oraș murdar" –, nu mai veneam la Atena. Tu erai cel care venea în Italia și, dacă te întrebam cum merg lucrurile pe-acolo, divagai:

— La momentul potrivit, o să îți vorbesc despre asta, acum nu vreau să mă gândesc la așa ceva.

Singura dată când ai menționat ceva pe această temă a fost în acea după-amiază în care a reapărut discursul despre necesitate. Ne plimbam pe strada Veneto și era ora la care păsărelele se culcă în copacii care mărginesc drumul. Veneau cu miile și pe cerul violet formaseră un fel de nor negru, iar noi ne-am oprit să le privim. Rând pe rând, desprinzându-se de acel nor ca niște picături de apă dintr-un robinet, virau larg și apoi plonjau, scufundându-se într-un tei: mereu același tei. În timp ce plonjau, scoteau sunete triumfale și stridente, care, alături de bătaia continuă din aripi, produceau un zgomot asurzitor, un zgomot rău. Însă nu zgomotul

impresiona cel mai tare, ci neputința teiului înalt și viguros, dar totuși înghețat în imobilitatea lui, care părea să sufere un linșaj, un martiriu. Acel martiriu părea să nu se mai sfârșească niciodată, acel nor părea să nu se micșoreze deloc. În mod inepuizabil, continua să verse păsări ce se năpusteau asupra lui cu lăcomia unor piranha care devorează un bou, iar ramurile sale forfoteau de păsări într-o asemenea măsură, încât, sub greutatea lor excesivă, câteva dintre ele se crăpaseră și poate chiar se rupseseră. În jurul trotuarului se afla un covor de frunze sfâșiate.

— Alekos!

Ai dat din cap cu un zâmbet misterios:

— Iată un exemplu de perfidie necesară. Știu că îl rănesc, că poate că îl distrug, dar nu pot să trăiască fără el.

— Ba ar putea, mai sunt și alți tei pe strada Veneto.

— Dar ele nu au nevoie de ceilalți tei, au nevoie de acesta. Știu și eu foarte bine acest lucru.

— Ce vrei să spui?

— Vreau să spun că Ioannidis ar avea ceea ce vreau eu: crezi că fostul șef al ESA nu a pus deoparte o copie a arhivelor ESA? Până și Teofilojannacos, de fapt, soția lui Teofilojannacos, le are. La fel și colegul său, Alfantakis. Dar nu mi le-ar da niciodată. Așa că trebuie să mă năpustesc

asupra celor care mi le vor dărui, să îi devorez pe cei care mi le vor dărui.

— Înțeleg, a început „munca”.

— Să spunem că este pe cale să înceapă.

— Alekos, nu te simți jenat să îți petreci timpul cu niște oameni pe care înainte i-ai fi scuipat în față?

— Eh, presupun că Bakunin a întrebat același lucru în ziua în care Necaev[1] i-a răspuns: „În politică, orice este permis dacă este necesar. Să te aliezi cu bandiții, cu depravații, cu hoții, să seduci și să trădezi. În politică, fiecare om reprezintă un capital ce poate fi cheltuit, și mai ales dușmanii care slujesc regimul.”

Apoi ai schimbat subiectul și eu nu am mai insistat. Poate pentru că, tot auzind cuvintele capacitate cilindrică, testare, rodaj, permis de conducere internațional, certificat de înmatriculare al vehiculului, devenisem convinsă de faptul că în acel moment pluteai într-un spațiu liminal, în care visele tale aveau dimensiunea unei mașini.

* * *

Și mașina a sosit. A aterizat în viețile noastre odată cu ghețurile iernii. Cineva îți sugerase să cumperi una la preț redus, cu rodajul deja făcut, deja înregistrată, iar cei de la fabrică ne-au sunat să ne anunțe că

aveau două la preț redus. Aproape noi, o oportunitate perfectă. Singura problemă, culoarea: una era galben-mămăligă, iar cealaltă era verde-măr. Eliminând în mod categoric mașina verde-măr, ai început să îmi ilustrezi virtuțile galbenului-mămăligă, care la Atena era același galben pe care îl aveau taxiurile și nicio culoare nu se camuflează mai bine decât galbenul taxiurilor.

— Nu ți se pare? Să mergem!

Am mers. Și tocmai îți spuneam care era într-adevăr o culoare potrivită, că nu era chiar galben-mămăligă, ci mai degrabă un crem delicat și discret, când am auzit un țipăt de veselie și te-am văzut alergând spre o pată mare de verde care strălucea în penumbră. Fosforescentă, agresivă și mai vizibilă decât un felinar aprins noaptea.

— Primăvara mea! Pajiștea mea! În mai, vor înflori margaretele pe această pajiște, apoi violetele și verbina! O vreau!

În câteva minute a fost a ta.

— Și gata cu discuțiile și cu superstițiile, asta e, dacă se vede de la depărtare, hai să o luăm imediat, plecăm peste o oră, uite ce cer frumos, eu l-am solicitat pentru Primăvara mea, am trimis o telegramă norilor și le-am spus să dispară cât timp îmi voi conduce Primăvara.

Restul a fost ca o succesiune de imagini, de sunete și de culori care îmi ard memoria precum o rană proaspătă. Tu

semnând contractul de cumpărare, tu la volan, aruncându-ți valizele în portbagaj, luând-o pe autostradă într-o dimineață inundată de soare, în care câmpurile cu iarbă alergau de-a lungul autostrăzii, rămânând la fel de repede în urma noastră, ca niște dungi de un verde identic cu verdele Primăverii tale, așa că tu ai început să cânți: „Verde pe verde! Trăiască viața!" Ne-am îndreptat spre Toscana, pentru a petrece Crăciunul în casa de pe vârful dealului, unde ne petrecuserăm toate Crăciunurile, însă amintirile mele legate de ultimul tău Crăciun și de zilele care au urmat nu sunt dintre acele ziduri sau din acea pădure, ci sunt din interiorul acelei mașini verzi. Nu reușeai să stai departe de ea.

— Să dăm o tură! Hai să mergem să încălzim motorul!

Conduceai fără un obiectiv, nu oboseai niciodată și fiecare moment era potrivit, la fel și fiecare drum, cu condiția să poată duce patru roți și frenezia ta. Te opreai doar dacă vedeai o benzinărie sau un magazin unde se vindeau păpuși. Ai cumpărat grămezi întregi de păpuși: mici sau mari, de cârpă sau de plastic. Și nu am înțeles de ce.

— Dar ce te-a apucat, Alekos? Cui vrei să le dăruiești?

— Copiilor, adulților, oamenilor.

— Oamenilor?! Ca să se joace cu ele?

— Păpușile nu există ca să ne jucăm cu ele. Există ca să nu îi uităm pe cei care ni le dăruiesc.

Apoi, în cea de-a șaptea zi, mi-ai cerut să te însoțesc la Atena:

— Doar nu vrei să scoți Atena de pe harta ta!

M-am lăsat convinsă și, cu acea încărcătură absurdă de păpuși, petrecând din nou ore întregi în interiorul mașinii verzi, ne-am îndreptat spre Brindisi pentru a ne îmbarca cu ea pe nava care se îndrepta spre Patras, pentru a debarca cu ea a doua zi, seara, în Patras, pentru a călători cu ea pe drumul de la Patras la Corint și apoi de la Corint la Atena. Acesta este același drum pe care Michele Steffas avea să îl parcurgă patru luni mai târziu cu Peugeot-ul său. Când a venit să te omoare, ajutat de doi complici într-un BMW roșu.

* * *

Ai fost vesel în călătorie, vorbăreț. Pe navă ai fost glumeț, ai avut o conversație veselă cu ofițerii și cu comandantul, odată chiar ai coborât până în cală pentru a-ți saluta Primăvara, „ca să nu se simtă singură”, dar imediat ce am ajuns pe drum, o melancolie neașteptată te-a făcut să amuțești. Conduceai cumva prea

concentrat, cu capul înclinat spre umărul stâng și din când în când întindeai mâna ca să mă mângâi, oftând.

— Ce s-a întâmplat, Alekos, ai obosit?

— Nu, nu.

— Te simți rău?

— Nu, nu.

— Atunci ce s-a întâmplat?

— Nu știu. Sunt trist.

— De ce?

— Nu știu. Poate din cauza întunericului, a drumului.

— Dar ce are drumul?

— Nimic. E ca și cum... nimic.

Aveai o dispoziție proastă și când am ajuns pe strada Kolokotroni, iar după ce ai parcat lateral pe trotuar, ai început să descarci păpușile, de parcă faptul că ne întorseserăm te irita sau de parcă acum erai îngrijorat pentru că aleseseși mașina verde. Alături de acea proastă dispoziție, te cuprinsese un fel de indiferență resemnată. Ba chiar, în ciuda a ceea ce spuseseși la Roma – „Am impresia că sunt urmărit în mod special" –, nu ai acordat importanță faptului că liftul nu se afla la parter și, când am intrat în casă, nu ai abordat aerul tău obișnuit, de prudență.

— Ți-ai schimbat sistemul!

— Hm! Oricum, la ce folosește? Ce trebuie să se întâmple, se întâmplă, iar ce va trebui să se întâmple, se va întâmpla.

Numai în birou ți-ai revenit și, trăgând perdelele, ai scos dintr-un sertar secret al bibliotecii o cutie plată, din metal, mare cam cât un portofel. Apoi ai introdus în ea un fir care se încheia cu un fel de nasture, ai trecut firul prin mâneca stângă a jachetei, ai fixat nasturele la manșeta cămășii, ai strecurat acel obiect ciudat în buzunarul interior al jachetei și ai spus:

— Acum spune-mi dacă se vede că am la mine un reportofon!

— Nu, dar cu cine...

— Va trebui să învăț să îl folosesc, este foarte delicat, și totuși, a dat deja roade.

— Cu cine?

Fără să răspunzi, te-ai întors la sertarul secret și ai luat o scrisoare scrisă cu o caligrafie cultă și lizibilă, cu data de 24 februarie 1975.

— A cui este?

— A lui Hazizikis. Către soția sa. Mâine voi face o fotocopie a acestei scrisori, care să fie păstrată în Italia.

— Este atât de importantă?

— Da.

Apoi mi-ai tradus-o. Spunea: „Dragostea mea, îți scriu din închisoare pentru a te informa despre faptele de care sunt acuzat și să îți explic că sunt victima unor interese politice. De altfel, sunt interese pe termen scurt, întrucât arestarea mea va provoca daune foarte grave celor care au ordonat-o. Grija cu care mă tratează, solicitudinea

cu care mă înconjoară arată că oricine a decis să mă treacă printr-un proces cunoaște consecințele tulburătoare care vor apărea după aceea. De altfel, acest lucru mi-a fost evident văzând ce față a făcut procurorul în momentul în care mi-a comunicat aceste lucruri și când eu i-am răspuns: «Se vede după fața ta palidă că știi că faci ceva greșit. Uită-te în oglindă, vezi că e o oglindă acolo.» Cu puțin timp în urmă, televiziunea a raportat că unele unități militare din Attica se află în stare de alarmă și că unii ofițeri se pregătesc să se ridice împotriva guvernului. După cum îi e stilul, Averoff a declarat că procentul de «încăpățânați», așa îi numește el, nu ajunge la cinci la sută. Averoff știe bine că ceea ce declară este sută la sută fals. Averoff e un șarlatan, nu e surprinzător faptul că a abandonat calea cea dreaptă pentru cea rea. Întotdeauna procedează așa. După ce ne-a înșelat pe noi, înșală și poporul. Eu pot să te asigur, cu o marjă mare de siguranță, că locotenenții, locotenent-coloneii și coloneii care sunt în favoarea insurecției reprezintă mai mult de șaizeci la sută, că în rândul căpitanilor procentul ajunge la optzeci la sută, iar în rândul locotenenților și subofițerilor la nouăzeci la sută. Dat fiind că lucrurile stau astfel, este evident că, dacă aș fi liber, sunt unii care nu ar mai dormi liniștiți. De aceea m-au arestat cu atât de multă grabă

și cu atâtea nereguli; asta, pe lângă gustul pentru răzbunare pe care el și politicienii murdari ca el îl au. Dar sper să ies în curând din această baltă în care încearcă să mă izoleze...”

Tentativa de lovitură de stat de care îți acuzaseși dragonul în articol acum unsprezece luni. Legăturile pe care el le-ar fi avut datorită așa-numitei politici de tip punte. Ezitarea sa de a-i aresta pe Hazizikis și pe ceilalți membri ai Juntei. Și acesta nu era decât începutul, micul vârf al unui cuib de viespi cine știe cât de mare. Cum reușiseși să faci rost de acea scrisoare? Oare ea ți-o dăduse sau amantul ei? În ambele cazuri, cine avea să plătească pentru asta, dacă nu tu? Gândindu-mă la asta, am rămas fără aer. Și fără să îmi pese de faptul că voiai ca perdelele să fie trase, am deschis larg fereastra și am ieșit pe balcon. Dar asta nu a făcut decât să îmi crească neliniștea: pe trotuarul de lângă strada Kolokotroni, Primăvara ta fosforescentă, parcată lateral, părea un alt semnal de alarmă. Nu, nu ar fi trebuit să o cumpăr. Și nu ar fi trebuit să sfidez zeii întorcându-mă la Atena.

— Alekos...

Ai venit lângă mine, mi-ai cuprins umerii cu o ironie afectuoasă:

— Ehei! Dacă suferi așa, nu îți mai spun nimic!

— Atunci hai să facem așa, Alekos. Dacă nu este ceva esențial, nu-mi mai spune nimic. Nu vreau să mai știu nimic.

* * *

E greu să îmi dau seama dacă dezinteresul meu plin de furie, legat de găsirea documentelor, a fost provocat de acest episod deoarece, alături de traumele acelei zile, trebuie să țin cont și de consecințele crizei care m-a trăsnit după fuga la New York. Marile iubiri sunt uneori ca niște indigestii care trebuie eliminate prin post. Nu poți ingurgita mereu iepure, știucă, fazan, homar, potârniche, cocoș, căprioară sau vițel umplut, ca la un banchet renascentist unde câinii latră, oaspeții eructează, tobele asurzesc, iar harpele și viorile însoțesc cântecele trubadurilor. Pentru a nu exploda de la atâta abundență, de la o asemenea hrană gargantuescă, trebuie să mai sari uneori câte o masă, să îți tragi sufletul și să ieși din sala de mese. Iar cele șaptesprezece zile petrecute la New York cu siguranță nu fuseseră suficiente pentru a-mi răsufla, pentru a elimina indigestia, deoarece banchetul reîncepuse imediat în același ritm și cu același meniu. Așa că, în acea toamnă în care am plutit prin existența ta ca un lemn aflat în derivă, resemnată și

conștientă de faptul că pierdusem lupta cu cancerul, consecințele despre care vorbeam mai devreme s-au revelat în mod inevitabil, prin faptul că resimțeam urmele oboselii și germenii unor noi revolte, ba chiar descoperisem că iubirea ta îmi fura timp și spațiu de la orice alt angajament. Îmi tot repetam, oare cum era posibil ca totul să se învârtă exclusiv în jurul acțiunilor întreprinse de tine, a modului în care tu îți realizai visele? Oare cum era posibil faptul că munca mea trecuse și ea în plan secund din momentul în care ne întâlnirăm? Iar această descoperire mă făcuse să las deoparte semnalele de alarmă: achiziționarea acelor păpuși de dăruit copiilor și adulților și oamenilor pentru a nu fi uitat, acea misterioasă tristețe care te apucase pe lungul drum dintre Corint și Atena, acel sentiment de angoasă care mă încercase când am privit spre Primăvara ta parcată lateral pe strada Kolokotroni, ca să nu mai vorbim de teama justificată care îmi tăiase respirația atunci când mi-ai tradus scrisoarea lui Hazizikis cu acuzațiile sale împotriva dragonului. Ca urmare, Sancho Panza nu a fost niciodată mai departe de Don Quijote ca în cele două luni în care provocarea ta finală s-a concretizat. Nu te-am întrebat niciodată în ce stadiu te aflai, am ignorat cu abilitate încercările tale de a-mi spune și nici nu am citit foile pe care mi le-ai încredințat

treptat. De exemplu, transcrierea originală a dialogului înregistrat în timpul întâlnirii cu Fany, soția lui Hazizikis. Înainte de a o pune la loc în dosarul roz, abia dacă am aruncat o privire pe ea.

Iat-o! Sunt patru păginuțe de coală velină, ușor incomplete datorită unor propoziții care nu au putut fi înțelese din cauza unui defect al reportofonului, și totuși suficiente pentru a înțelege firul pe care îl urmăreai. Au data de 16 ianuarie 1976, iar acel Tsatsos despre care vorbești este onorabilul Dimitris Tsatsos, membru al partidului tău și nepotul președintelui republicii.

„«— Spune-mi, Fany, te-ai căsătorit cu Hazizikis în 1972?»

«— Nu, în 1971.»

«— Când el era la școala de infanterie?»

«— Nu, acolo a fost din septembrie până în decembrie, în ’72.»

«— Și la Școala de război când a fost?»

«— În ’73.»

«— Și Spanov a fost acolo?»

«— El a fost adjunctul comandantului EAT[2].»

«— Deci, când tu erai în Kalkida, Hazizikis deja era comandant al EAT.»

«— Da, ziua mergea la Școala de război, și seara, după ora zece, mergea la EAT.»

«— Am auzit că la vremea respectivă Teofilojannacos își dorea un guvern format din politicieni.»

«— Nu, nu el voia acest lucru, ci Hazizikis.»

«— Spune-mi, Fany, cel despre care vorbeai cu puțin timp în urmă și care, la sediu...»

«— Dimitri Kamonas.»

«— Are o parcare pentru mașini?»

«— Da, aici, în apropiere. De ce mă întrebi asta?»

«— Doar așa, ca să știu. Și Fotakos, știi dacă îl ajuta doar în calitate de prieten?»

«— Da, în calitate de prieten. Ca și Potamianos și alții.»

«— Hm! O să cercetez și despre el. Spune-mi despre Hazizikis, Fany: cum era în ultima vreme, când l-ai văzut în închisoare? A vorbit doar despre chestiuni de-ale voastre personale?»

«— Da, nu a spus nimic despre celelalte treburi.»

«— Este clar că nu mai are încredere în tine și că despre anumite lucruri nu o să îți mai vorbească. Și apoi vrea să pară optimist.»

«— Ce vrei să spui?»

«— Am impresia că pregătește ceva, ceva ce știu și ceilalți din închisoare.»

«— Asta, eu... (*de neînțeles*).»

«— Aha! Și cu soția lui Teofilojannacos te vezi?»

«— Eu cu aia nu aș vorbi nici de m-aș întâlni cu ea.»

«— Se aude că Alfantakis îi face curte.»

«— Nu știam. El se dă la toate femeile.»

«— Și ce știi despre Dimitris Tsatsos? Știi dacă scrisorile sale către Hazizikis se află printre documente? Sau dacă au ajuns în altă parte?»

«— Tsatsos... (*de neînțeles*). Și apoi sunt menționate numele lui Pantelis și al lui Kostantopoulos.»

«— Fany, mai devreme mi-ai spus că erai acolo în ziua în care Tsatsos a denunțat studenții.»

«— Da, dar... (*de neînțeles*). Iar el chiar are informații despre Tsatsos!»

«— Dar când tu și Hazizikis mergeați la cină cu Tsatsos, el era cel care vă invita?»

«— Da, el și soția lui.»

«— Este adevărat că soția lui îți cerea să aduci andrele?»

«— Da, într-o seară a schimbat chiar și becul, ca să vedem mai bine. Aceea a fost seara în care Tsatsos... (*de neînțeles*).»

«— A spus acest lucru înainte sau după căderea Juntei?»

«— După, după.»

«— Atunci nu-mi spune că excluzi ideea că poate există ceva la voi în casă, Fany! Vărul acela al tău, Kuntas, este aici la Atena, nu-i așa?»

«— Da, dar...»

«— Ascultă, Fany, tu nu ai fi compromisă. Și dacă cineva pregătește o lovitură de stat, tu nu trebuie să îl protejezi.»

«— Dar eu...»

«— Ascultă, Fany, legat de această chestiune, eu îți garantez. Voi face fotocopii, documentele vor rămâne acolo unde sunt și nimeni nu va ști că le-am luat de la tine. Dacă este vreun document împotriva soțului tău, îți promit că nu îl voi folosi. La urma urmei, a fost condamnat la 31 de ani, dar ei ce vor de la el? Să rămână în închisoare cinci sau șase ani și apoi să iasă când nu va mai exista pericolul unei lovituri de stat. Statul nu are nici chef și nici interes să îl țină în închisoare pentru 30 de ani, nu are ca scop să se răzbune. Cei care vor să se răzbune, așa cum ai zis și tu, sunt cei care spun că au făcut parte din Rezistență și care, de fapt, au devenit ridicoli. Numai ei vor ca anumiți oameni să rămână în închisoare. Sunt plini de ură pentru că le este rușine de ei înșiși. Trebuie să analizezi treaba asta pe toate părțile, Fany, trebuie să înțelegi de ce este necesar ca eu să am documentele de unde rezultă care au fost responsabilitățile lor. Nu neapărat documentele care îi acuză, ci documente care să arate cine sunt cei care ocupă sau care vor ocupa funcții înalte în stat. Aceste documente există și trebuie să dovedim că unii oameni nu au fost la înălțime în unele momente dificile, care, atunci când au fost puși la încercare, nu și-au salvat nici măcar propria demnitate. Îți spun, ei sunt cei care vor continua să

încurajeze ura împotriva unui grup de ofițeri ca soțul tău. Ofițeri care, după părerea mea, au comis infracțiuni împotriva țării și pe care, totuși, ar trebui să îi înțelegem. Da, ar trebui să avem curajul să îi înțelegem și să le oferim clemență pentru a evita ca această situație să se prelungească.»

«— Dar eu...»

«— Ascultă, fetițo! Eu chiar cred că pot să mă uit peste hârtiile astea fără să îți cauzez probleme și fără ca nimeni să afle vreodată ceva despre asta. Și într-una dintre aceste zile, ar putea fi chiar duminică dimineața... duminică dimineață chiar o să am o întâlnire la ora unsprezece. La ce oră merge la biserică soacra ta?»

«— La nouă, nouă și jumătate.»

«— Și la ce oră se întoarce?»

«— La unsprezece și jumătate.»

«— Hm! Altceva? Dă-mi adresa exactă. Numărul 20 este spre Patissia sau spre Kifissia?»

«— Spre Patissia.»

«— Bine, o să-l găsesc eu. Și îți repet, nu voi folosi nimic care ar putea îngreuna situația lui Hazizikis. Acum te duc acasă și te las acolo, pentru că la ora șapte am o întâlnire.»”

Nu am citit nici cele două pagini cu transcrierea unui dialog dintre tine și amantul lui Fany. Acestea erau fără dată, dar cu siguranță întâlnirea avusese loc

după întâlnirea cu ea și după găsirea documentelor, care nu te mulțumiseră. Iat-o:

„«— Dar ce ți-a spus, nu mai erau și alte documente acolo?»

«— Ea mi-a spus că... (*de neînțeles*).»

«— Oricum, dacă e sinceră și vrea să mă ajute, poate să vină aici.»

«— O să vină mâine dacă îi faci o programare.»

«— Mâine trebuie să plec, am ceva de făcut.»

«— În orice caz, ea poate după unsprezece dimineața.»

«— Bine, spune-mi acum cum a reacționat la această chestiune și ce i-ai spus.»

«— I-am spus ce mi-ai zis să-i spun: că au sosit vreo zece oameni, că tot cartierul era plin de oameni, că au tăiat firele de telefon, că au intrat cu toții în casă și că, după câteva minute, a sosit și Panagoulis, că acesta mi-a spus să nu mă tem și că o să mă protejeze dacă îl ajut cu ceva.»

«— Bine, rămâne să clarificăm un lucru. După opt și jumătate, cât timp a rămas ea fără tine?»

«— Am coborât împreună și am mers până la colț, unde mi-am dat seama că uitasem un lucru și... (*de neînțeles*).»

«— Ascultă, băiete! Eu, chiar și de ar fi să îmi tai picioarele, o să dau de capătul acestei povești. Deci întrebarea este cât de

sincer ești tu. La opt și jumătate au ieșit din casă o fată și un tânăr. Îți spun: fata avea toate trăsăturile lui Fany și tânărul arăta exact ca tine. Aveau o geantă de călătorie. S-au dus pe strada Taxiarcas și au intrat într-o casă. Dacă tu ai fost acel tânăr, ar fi mai bine să dăm cărțile pe față.»

«— Dar eu... (*de neînțeles*)»

«— Și mâine ar fi mai bine să îi spui lui Fany să verifice dacă din întâmplare nu mai are și alte documente în casă. Desigur că mi-am luat și eu niște măsuri de precauție: atât pentru cazul în care casa e urmărită, cât și pentru cazul în care se va afla despre această treabă din cauza neglijenței sau a bârfelor. Ne-am înțeles?»

«— Da, dar eu am o îndoială, Alekos: e posibil ca el să fi lăsat atâtea documente acolo, în casă?»

«— E posibil dacă tu îmi spui că Fany a luat fotocopiile și i le-a dat lui Kuntas.»

«— Fany nu i-a dat fotocopiile lui Kuntas.»

«— I le-a dat. Cât despre îndoielile tale, tu, care ai stat atât de mult în casa lui, nu ai fost curios să te uiți sau măcar să întrebi?»

«— Ba da, dar ea îmi răspundea că nu trebuie să mă intereseze, așa că nu am mai întrebat nimic. O grămadă de oameni intră mereu în casa aceea, și totuși, eu nu întreb despre fiecare cine e. Știu doar că la Școala

de război avea teancuri întregi cu asemenea documente și că el le punea în dosare.»

«— La ce oră s-a dus ieri să îl viziteze pe Hazizikis?»

«— Ieri a fost joi și ea a mers acolo la douăsprezece fără șaptesprezece minute. Știu asta pentru că o așteptam într-un bar. De ce mă întrebi?»

«— Și la ce oră te-ai dus la ea acasă?»

«— Îți spun că ieri nu m-am dus deloc acolo. Ea m-a sunat pe la prânz și mi-a spus: „Jannis, vin părinții mei între douăsprezece jumătate și unu. Ce zici, să mă duc?" „Da, du-te!" i-am răspuns. „Atunci hai cu mine!" mi-a spus ea. Așa că m-am dus să o iau și... (*de neînțeles*)»

«— Ascultă, băiete: nu-mi spune că mașina aceea a fost a mea. Și nu-mi spune că anumite lucruri nu îți plac. Știi bine că până când această poveste nu se va clarifica, o să vă cunosc fiecare mișcare!»

«— Alekos, de ce îmi vorbești așa?»

«— Și îți mai spun: acele foi despre Averoff... (*de neînțeles*).»

«— Chiar crezi că a făcut parte din KYP? Autoritățile... (*de neînțeles*).»

«— Băiete, autoritățile nu sunt la curent. Dacă aș fi știut că arhivele erau acolo, aș fi trimis procurorul general, ți-am mai spus. Dar am mai spus și că o astfel de mutare nu ar mai fi convenabilă astăzi. În

plus, nu mi-ai adus de acolo nici măcar o foaie.»

«— Dar Fany este cea care...»

«— Dacă Fany este așa cum spui tu, dacă într-adevăr s-a lăsat descoperită de soțul ei, dacă într-adevăr acționează astfel încât să nu observe nimeni nimic și dacă reușește să vadă în mine un frate...»"

Cât despre scrisorile de la Hazizikis către Fany, din ce în ce mai numeroase, mă deranja chiar și să le am în custodie și nu le puteam atinge fără a simți acel disconfort provenit dintr-o milă involuntară. Traducerea rezumativă pe care mi-ai făcut-o într-o zi, râzând, mi-a fost suficientă pentru a ajunge la concluzia că doar primele scrisori conținuseră informații de natură politică; celelalte nu erau decât rugămințile sfâșietoare ale unui soț îndrăgostit și dispus să facă orice pentru a ține lângă el o soție care voia să îl părăsească. Nu înțelegeam nici de ce le colecționai într-un mod atât de scrupulos: din răzbunare față de scorpionul care îți torturase sufletul, ba chiar ți-l batjocorise după ce fuseseși condamnat la moarte? Din coerență față de jurământul pe care ți l-ai făcut ție însuți în acea noapte cumplită? Și nu mi-aș fi crezut urechilor dacă mi-ai fi spus că, de acum, nici răzbunările și nici jurămintele nu te mai interesau, că în acele fraze îmbibate de disperare și de neputință: „Draga mea, nu

pleca, iubita mea, nu mă părăsi", tu vedeai doar un material util pentru strategia ta. Pe scurt, că te foloseai de ele cu o detașare absolută, cu o răceală îngrozitoare, care provenea din principiul că nimic nu este nedemn, atunci când scopul este demn, că le citeai pentru a obține informații și pentru a formula raționamente. În primul rând, dacă se tot ruga de ea, însemna că ea nu era hotărâtă să divorțeze. În al doilea rând, dacă ea nu era hotărâtă să divorțeze, el păstra posesia și controlul asupra documentelor pe care i le încredințase. În al treilea rând, pentru a pierde posesia și controlul, divorțul trebuia să aibă loc. Așa că, iată-te devenind marele regizor al tragediei lor, marele păpușar care trăgea sforile marionetelor făcându-le să danseze după bunul său plac; iată-te în Corfu, căutându-i pe părinții ei, care din scrisori se vedea că erau în favoarea divorțului; iată-te propunându-le avocați și argumente legale, susținând cât de crud era ca o biată femeie să rămână legată de un soț care avea să rămână în închisoare 30 de ani; iată-te manipulându-i amantul cu promisiuni și cu propuneri, aprinzându-i pasiunea, sugerându-i să fugă în străinătate cu ea și cu copilul care se născuse din acea căsătorie. Și, realizând că amantul ei era un om slab, un nenorocit incapabil să se opună influenței pe care Hazizikis o avea încă asupra tinerei sale

soții, iată-te năpustindu-te asupra celei mai gustoase prăzi: sfătuind-o, încercuind-o, curtând-o, seducând-o, până când orice umbră de legătură conjugală a dispărut și chiar și amantul a fost lichidat, pentru că oricum nu îți mai aducea niciun beneficiu. Toate acestea s-au petrecut în cele două luni în care eu am fost ocupată să elimin indigestia provocată de iepure, știucă, fazan, homar, potârniche, cocoș, căprioară sau vițel umplut și să îmi exprim dezinteresul plin de furie față de acele documente blestemate, evitându-ți încercările de a-mi face mărturisiri și respingându-ți cererile de ajutor.

— Știi, trebuie să merg în Corfu. Hai cu mine, te rog! Așa, o să mi se pară că e o vacanță.

— Corfu? Nu, nu am chef, nu pot.

— Trebuie să-mi dai o mână de ajutor, am o problemă: trebuie să ajut trei greci să se mute în Italia. Un cuplu și un copil.

— Cine e acest cuplu și cine e acest copil?

— Ghici!

— Oo, nu! Nici nu mă gândesc!

— Sunt nervos, știi, nu reușesc să intru în casa aceea. Am aflat că ea caută o bonă și sperasem că o voi determina să angajeze o asistentă medicală pe care o cunosc, însă nu a luat-o. Ce ar fi dacă aș obține forma din ceară a încuietorii?

— Nu vreau să știu!

Singura dată când ți-am acordat atenție a fost când mi-ai descris cum ai pus mâna pe primele pachete cu documente, lucru care s-a petrecut datorită complicității acelui tânăr. Este de la sine înțeles că lucrurile nu erau așa cum i le povestise el lui Fany, conform ordinelor tale, și nici cum aveai să povestești presei în aprilie. Cartierul nu fusese plin de oameni, nu existaseră fire de telefon tăiate și nici un grup de zece oameni care intrase în casă înaintea ta. Ai intrat de unul singur la nouă seara, la etajul patru, pe ușa din dreapta liftului, tot singur ai localizat încăperea, prima din stânga, o sală de mese, și ghicind piesa de mobilier potrivită, un fel de bufet cu rafturi, ai găsit pachetele ascunse pe ultimul raft din partea de sus. Le-ai furat de unul singur, făcând mai multe ture, iar fiecare tură fusese agonizantă pentru că la început ai crezut că nu se afla nimeni acasă, însă apoi ai observat că în camera de la capătul coridorului dormea bătrâna mamă a lui Hazizikis. Ai auzit-o sforăind. Așa că, îngrozit de ideea că avea să se trezească, ai început să muncești mai repede, ținându-ți respirația; aveai impresia că drumul acela de la cameră la scări, de la scări la mașină, de la mașină la scări și din nou de la scări la cameră, nu se mai termina. Inima îți bătea cu niște salve de tun seci, corpul tău elimina sudoare înghețată, tremurând, iar în timpul celei

de-a treia ture, pachetul a căzut pe podea cu un zgomot puternic. Bătrâna s-a trezit:

— Jannis, tu ești Jannis?

Tu te-ai oprit, iar creierul parcă îți luase foc. Te-ai gândit: „Acum se ridică, dacă se ridică, mă recunoaște, dacă mă recunoaște, ce mă fac?”

— Tu ești, Jannis?

„Să răspund, da sau nu? Și dacă răspund, iar ea își dă seama că vocea mea nu e vocea lui Jannis?” Un oftat lung și apoi:

— Da, sunt eu.

— Aha! Nu mai face gălăgie, Jannis. Vreau să dorm.

După aceea te-ai simțit rău din cauza acestui episod, în noaptea aceea ai avut un coșmar. Ai visat o caracatiță. Dintre toți peștii, caracatița era peștele care în ochii tăi simboliza răul și moartea mai mult decât orice altceva: spuneai că de o caracatiță nu poți scăpa, oriunde ai fugi, ea te ajunge din urmă și te prinde. Iar caracatița aceasta era imensă, monstruoasă, avea capul mare cât o piațetă, iar tentaculele sale erau lungi ca bulevardele unui oraș și, de altfel, nici nu se afla în mare; se afla în interiorul orașului. Cu ventuzele lipite de pereții clădirilor, umplea fiecare spațiu, înghițind orice lucru care se opunea expansiunii sale, mașini, corpuri, cărucioare, autobuze, iar între timp răgea. Era un vuiet profund,

supărat, un fel de invocare ce se înălța spre cer și apoi aluneca în jos ca o ploaie, formulând un cuvânt pe care nu îl înțelegeai. Un cuvânt care te făcea să simți și bucurie și tristețe.

— Gândește-te că semăna cu cuvântul viață, *zoì*. Sau viu, *zi*. Totuși, mi s-a părut că eram mort.

Însă eu nu am dat importanță nici acelui vis.

Adevărul este că nu realizezi niciodată la timp ce e important și ce nu e. Cât timp omul iubit te copleșește cu cerințele sale și tu te simți prinsă în mrejele sale, te simți privată de tine însăți și ți se pare că a renunța la un loc de muncă, la o călătorie sau la o aventură este nedrept, ai o mie de resentimente și de vise despre libertate, fie că le recunoști, fie în secret, simți un dor față de o existență lipsită de relații, în interiorul căreia te puteai mișca precum un pescăruș care zboară prin praful auriu. Ce tortură inimaginabilă îți provoacă lanțurile cu care omul iubit te leagă, împiedicându-te să îți ridici aripile, ce bogăție infinită reprezintă spațiul care îți este negat tot de acele lanțuri cu care el îți încuie ușa. Cu toate acestea, atunci când omul iubit nu mai este, iar acel spațiu se deschide infinit înaintea ta, pentru ca tu să zbori cât vrei prin praful auriu, precum un pescăruș care nu mai e într-o relație și care nu mai e prins în mrejele nimănui, simți

un gol înfricoșător. Iar munca sau călătoriile sau aventurile, pe care le-ai sacrificat cu atâta reticență, îți apar atunci în toată inutilitatea lor și nu mai știi ce să faci cu libertatea recâștigată și, la fel ca un câine fără stăpân sau ca o oaie fără turmă, te plimbi prin acel gol, plângând după sclavia pierdută, și ți-ai da și sufletul ca el să se întoarcă sau să fii din nou copleșită de cerințele temnicerului tău. Pentru că remușcarea te sufocă. Remușcarea este ca o rană incurabilă. Degeaba încerci să o tratezi cu circumstanțe atenuante, cu justificări, precum „dacă aș fi știut, dacă aș fi ghicit", degeaba încerci să o ignori, pretinzând că tu i-ai greșit tot atât cât ți-a greșit și el, așa că sunteți chit. Din când în când, rana pare să se cicatrizeze, să dispară, dar există mereu un moment în care un sunet sau un miros sau o culoare, când vederea unei foi sau a unei mașini verzi îți redeschide rana, cu noi sentimente de vinovăție, cu autoacuzări, cu faptul incontestabil că el a murit și tu ești încă vie, așa că nu, nu sunteți chit. Fac aluzie la remușcările legate de faptul că nu am înțeles că în acele documente era scrisă moartea ta. De asemenea, fac aluzie la remușcarea de a nu fi înțeles că în jurul tău totul se prăbușea și că urma să fii împins înapoi în singurătatea atroce pe care ai simțit-o în anii în care ai fost înmormântat la Boyati.

* * *

Cuvântul *tot* ascunde și iluzia că în politica făcută de politicieni ar fi fost loc și pentru tine. Arhivele lui Hazizikis se aflau deja în mâinile tale, iar acea acțiune crudă s-a încheiat într-un mod crud atunci când te-ai convins că, în ciuda acestui fapt, în politica făcută de politicieni nu era loc și pentru tine și că cea mai gravă eroare a ta fusese să aderi la un partid. Un individualist cu imaginație și cu demnitate nu poate să aparțină unui partid. Pentru simplul motiv că un partid e un partid, adică o organizație, o clică, o mafie, în cel mai bun caz o sectă care nu le permite adepților să își exprime personalitatea sau creativitatea. Dimpotrivă, le-o distruge sau măcar le-o îndoaie. Un partid nu are nevoie de indivizi cu personalitate, creativitate, imaginație sau demnitate: are nevoie de birocrați, de funcționari și de servitori. Un partid funcționează la fel ca o companie, la fel ca o industrie în care directorul general (liderul) și consiliul de administrație (comitetul central) dețin o putere indivizibilă și de neatins. Pentru a o păstra, angajează doar manageri ascultători și angajați servili, „da,

domnule!”, adică oameni care nu sunt oameni, ci roboți care spun întotdeauna „da”. Într-o companie, într-o industrie, directorul general și consiliul de administrație nu știu ce să facă cu oamenii inteligenți și dotați cu inițiativă, cu bărbații și cu femeile care spun „nu”, iar acest lucru se întâmplă dintr-un motiv care le depășește chiar și aroganța: gândind și acționând, bărbații și femeile care spun „nu” constituie elemente perturbatoare, care sabotează, care aruncă nisip în angrenajele mașinăriei, care se transformă în niște ghimpi în coastă, care le dau bătăi de cap. În fine, scheletul unui partid și al unei companii este cel al unei armate în care soldatul se supune caporalului, care, la rândul său, se supune sergentului, care, la rândul său, se supune locotenentului, care, la rândul său, se supune căpitanului, care, la rândul său, se supune colonelului, care, la rândul său, se supune generalului, care, la rândul său, se supune statului-major, care, la rândul său, se supune ministrului Apărării: preoți, monseniori, episcopi, arhiepiscopi, cardinali, curie, papă. Și vai de cei care își fac iluzii că ar putea aduce o contribuție personală prin discuții care să ducă la schimbarea unor opinii: se trezesc expulzați, retrogradați sau lapidați, așa cum merită cei care sunt incapabili să înțeleagă sau care se prefac că nu înțeleg că, într-un partid sau într-o

companie, este permis să discuți doar despre comenzile deja primite sau despre alegerile deja făcute. Asta cât timp, e de la sine înțeles, discuția nu încalcă cele două principii sacre: obediența și fidelitatea. Desigur, toate acestea iau nuanțe diferite în funcție de partid. Evident că un partid cu o ideologie clară, cu o teorie cristalizată, va fi foarte feroce atunci când va cere obedienţă și fidelitate sau când va reprima contribuția creativă a individului: cu cât o Biserică este mai strictă, cu atât mai tare îi va respinge pe protestanți și îi va condamna pe rug pe eretici. Însă, în mod paradoxal, abuzurile și infamiile pe care o astfel de Biserică le comite asupra adepților săi au un sens, o justificare: puterea credinței lor sau puritatea, fie și aparentă, a planurilor și intențiilor lor. „Te zdrobesc pentru că vreau să creez Împărăția Cerurilor pe pământ și pentru că vreau să fac acest lucru conform dogmei materialismului istoric.” În schimb, un partid care nu are nicio teorie și niciun model ideologic, un partid care nu știe ce vrea sau cum vrea să obțină acel lucru, nu poate nici măcar să se justifice prin idealuri. În consecință, abuzurile, infamiile și pretențiile sale de obedienţă sau de fidelitate sunt impuse de un arivism personal sau de ambiții individuale. Clici în cadrul unei clici, mafii în cadrul mafiei, Biserici în cadrul Bisericii, dar cu

circumstanțele agravante ale unei boli care, în partidele lipsite de doctrină, sunt la fel de contagioase precum ciuma: coruptibilitatea și corupția acestor oameni de tipul „da, domnule!”. Cu alte cuvinte, dacă partidul doctrinar îi zdrobește prin principiile sale pe cei care protestează sau care nu ascultă, un partid care nu știe nici ce vrea și nici cum vrea să obțină acel lucru, îi respinge ca pe un corp străin, care nu se adaptează la lipsa de principii ale partidului, adică la minciunile sale, la ipocriziile sale și la favoritismele sale.

Ei bine, exact acesta era genul de partid despre care crezuseși că avea să îți poată găzdui imaginația, demnitatea, personalitatea și creativitatea. Și, de parcă nu ar fi suficient, în eroarea pe care ai comis-o s-a inserat și vechea iluzie monotonă în care alegem uneori să credem din lipsa unor alegeri sau pentru că nu putem să procedăm diferit, noi cei care credem în mirajul unei lumi care se poate schimba: că încă puteai lupta sprijinindu-te de baricada care poartă numele Stânga. În realitate, cu excepția scurtei perioade din campania electorală, cu mitingurile în care i-ai dat de gol pe alde Papandreou, când ai scos la iveală minciunile directorilor generali sau ale consiliilor de administrație ale stângii oficiale, și cu excepția acelei călătorii la Moscova, despre care doar prietenii tăi

știau câte ceva, nu făcuseși mare lucru pentru a sublinia că și în dreapta, și în stânga, și în centru erau aceleași rahaturi. În sensul că: nu te angajaseși niciodată să duci o luptă pe mai multe fronturi în paralel. Dimpotrivă, aleseseși să lupți cu fiecare inamic pe rând, îți concentraseși energia împotriva extremei drepte și atât, împotriva dragonului și atât. „Acum trebuie să mă ocup de el. Apoi, dacă voi mai fi în viață, mă voi ocupa și de ceilalți." Astfel, în mod intenționat renunțaseși să acționezi conform convingerilor tale sau să ții cont de faptul că stânga era cel mai bun aliat al dreptei, că în țările în care se află la putere, ea reprezintă bolovanul de pe munte, că în țările în care acel bolovan nu se află la putere, susține puterea și că cei ca Averoff îi imită jocul și o integrează în sistemul lor. Aceiași politicieni de carieră, aceiași arivișți, aceiași oportuniști pe timp de pace; aceiași trădători și adeseori aceiași lași pe timp de război. Și astfel, te-ai comportat de parcă dragonul nu ar fi fost un dragon cu două capete, de parcă nu ai fi știut că era inutil să încerci să tai primul cap fără a-l tăia și pe al doilea, că numai o decapitare dublă și simultană ar fi dus la dispariția monstrului și că abia atunci s-ar fi putut planta un copac nou. Desigur, asta dacă noul copac ar fi dat roade bune, dacă mirajul unei lumi în schimbare ar fi ascuns un pic de verdeață și de apă. Oare nu este

adevărat că ființele umane nu se schimbă și că se schimbă doar scenariile cu care mirajul ne orbește? De milenii urmărim acest miraj, plângând și murind, dar ne trezim mereu în același punct. Poate cu vreun sindicat sau cu un partid în plus, cu o ideologie sau cu o descoperire tehnologică nouă, care doar ne mărește bagajul perfidiei și al imbecilității. Și asta doar pentru a ne trezi tot acolo unde ne aflam acum o sută de mii de ani, lângă un dragon cu două capete. Problema este că atunci când ți-ai amintit că dragonul avea două capete, era prea târziu ca să te mai întorci și să iei iarăși de la capăt singura luptă posibilă: cea care ar fi avut loc pe mai multe fronturi în paralel. Singurul lucru pe care îl puteai face era să întorci spatele politicii făcute de politicieni și organizației în care te băgaseși, uitând că aceasta angaja doar manageri obedienți și angajați servili, de tipul „da, domnule!”, și niciodată bărbați și femei care spun „nu” și care aruncă nisip în angrenajele mașinăriei. Și chiar ai făcut acest lucru. Ai renunțat la orice sprijin și ți-ai recuperat independența. Însă în acest mod te-ai reîntors și la acea singurătate care avea să te ducă spre concluzia logică a basmului tău: de a fi ucis fizic și moral de toată lumea, adică de niște mercenari angajați de ambele tabere.

* * *

Acest lucru s-a concretizat, ba chiar s-a năpustit asupra ta, odată cu dovezile despre colaboraționism ale acelui Dimitris Tsatsos, onorabilul nepot al președintelui republicii, membru al partidului tău, și odată cu acea inevitabilă indolență cu care partidul tău te-a înfruntat. Fany nu mințise în noaptea în care ai interogat-o cu reportofonul ascuns în jachetă și cu microfonul în manșeta cămășii. Dimitris Tsatsos nu se limitase doar să meargă acasă la ei sau să-i invite la cină pe cei doi soți, ci chiar îi denunțase și pe studenții din opoziție. De altfel, din scrisorile către Nicolas Hazizikis și către șeful torționarilor de pe strada Bouboulinas, rezulta clar cine era el. „Dragul meu Nicolas, discursul lui Papadopoulos de la prânzul cu presa a fost minunat! Este chiar păcat că unii ipocriți nu recunosc acest lucru." „Dragul meu prieten, dragă domnule Dascalopoulos! Am aflat că ați fost promovat și vreau să fiu primul care vă felicită! A promova un om atât de cult și de educat ca dumneavoastră este un caz rar în această țară a mediocrității, iar așezarea dumneavoastră în vârful poliției reprezintă o speranță pentru viitor! Al dumneavoastră, Dimitris Tsatsos." Așa că ai cerut să fie convocat comitetul central al partidului tău și te-ai lansat direct asupra

lui: ce treabă era asta, oameni buni?! Dar cum era posibil, căutai dovezi despre Averoff și, împreună cu ele, găseai unele despre unul din partidul tău?! Să fie dat afară imediat, fără ezitare. „Ori pleacă el, ori plec eu.” Și iată clicile din cadrul clicii, mafiile din cadrul mafiei, Bisericile din cadrul Bisericii, favoritismele, minciunile, ipocriziile, oportunismele: „Liniștește-te, băiete, calmează-te! Să nu dramatizăm, hai să ne mai gândim. Ușurel, băiete, ușurel, hai să vedem despre ce e vorba, hai să studiem problema. Să gonim așa, pe loc, un membru care nu e chiar un neica nimeni, ci e un tip important, deputat, profesor universitar, nepotul președintelui, ce naiba! Presupunând că acuzațiile tale ar fi corecte, în fond, ce s-ar presupune că a făcut? A demonstrat că e slab; nu este obligatoriu să ne naștem toți eroi. Și apoi, ce e cu această poveste despre arhivele secrete al ESA? Cine te-a autorizat să-ți bagi nasul într-o problemă atât de delicată? Când faci parte dintr-un partid, nu poți să acționezi din proprie inițiativă fără a informa partidul! Disciplină, Doamne, disciplină! Documente importante despre Averoff? Ehei! Hai să le studiem, hai să luăm în considerare argumente pro sau contra. Ar putea aduce beneficii partidului, dar ar putea să îi facă și rău.” Cei mai dezgustători erau membrii consiliului de administrație: conducătorii bisericuțelor,

ai curentelor și ai facțiunilor. Mai mult, unii dintre ei acceptaseră finanțări de la Partidul Social Democrat German. Iar Dimitris Tsatsos era unul dintre protejații Partidului Social Democrat German. Pe vremea Juntei fusese la Düsseldorf ca invitat al acestui partid: a te atinge de el însemna să riști să pierzi finanțarea. Și, ia spune-mi tu, între o persoană decentă și o adunătură de nume mari, oare un asemenea partid va alege persoana decentă?

— Înțelegi ce mi-au răspuns?! Înțelegi ce ar face ei cu documentele mele?! Le-ar ascunde!

— Alekos, de ce ești surprins? Partidele întotdeauna procedează astfel: vor să ascundă documente și, la nevoie, să le folosească pentru șantaj. „Dacă nu îmi dai ce vreau, te regulez, o să divulg *faptul* că ai trădat, că ai furat, că ești poponar.” Orice partid ți-ar fi răspuns la fel. Chiar și un partid mai serios decât al tău. „Trebuie să vedem, este bine pentru partid”, asta ți-ar fi spus. Iar partidul tău...

— Nu mai e partidul meu. Am spart un scaun de masă și am demisionat.

— Aha! Și ți-au acceptat demisia?

— Nu, au respins-o. Dar asta nu schimbă nimic. În ceea ce mă privește, s-a terminat.

— Înțeleg. Și acum?

— Acum voi rămâne în parlament ca independent de stânga.

— Fără un partid care să te susțină. Ba chiar cu dușmani în cadrul partidului care continuă să se considere partidul tău.

— Nu-mi pasă.

Dar, în timp ce spuneai asta, am văzut în ochii tăi o umbră de angoasă: știai foarte bine că, fără un partid care să te susțină și că având dușmani în interiorul partidului care ar fi trebuit să te susțină, totul avea să fie de două ori mai dificil. De exemplu, cum ai fi putut folosi acele documente pentru care suferiseși atât de mult și pentru care făcuseși oamenii să sufere? Să le predai justiției pentru a fi ignorate? Să le dai unei comisii în Parlament pentru a fi mușamalizate? Să le publici? Desigur, să le publici. Dar unde? Care ziar ar fi avut destul curaj?

— Hm! Știu. Ar trebui să îmi fac propriul meu ziar. Dacă aș crea un ziar? Un mic ziar. Săptămânal sau un ziar care să iasă o dată la cincisprezece zile, pe care să îl scot timp de trei sau patru luni: ca să am timp să public tot ce am. Am o mulțime de documente, știi? Și ce nu am, voi avea în curând. Pe lângă arhivele ESA, mai sunt și arhivele celor de la KYP. Și mi-am făcut un prieten la KYP. Un ofițer democrat și onest. Soțul unei fete care m-a ajutat pe vremea atentatului. Mi-a spus: „Îți dau un cufăr plin de documente!” Gândește-te:

documentele despre lovitura de stat din Cipru, despre CIA! Despre legăturile dintre KYP și CIA! Dintre Averoff și KYP și CIA! Pe lângă scrisorile lui Tsatsos către Dascalopoulos și Hazizikis! Dacă aș putea demonstra că Averoff știa despre lovitura de stat din Cipru, că a fost în cârdășie cu cei de la KYP și de la CIA, că l-a păcălit chiar și pe Ioannidis... Problema este cum să iau acel cufăr. Nu vreau să îi cauzez probleme prietenului meu ofițer. El nu este nici un torționar, nici o curviștină!

— Alekos...

— Da, un ziar. Pe copertă, o să pun documentele despre Averoff: unele pe care le dețin deja și altele pe care le voi găsi în cufăr...

— Alekos, uită de cufăr. Știi ce înseamnă asta, să îți deschizi un ziar? Știi cât costă? Doar cei care au putere, putere financiară sau politică, își pot deschide un ziar. Este nevoie de mulți bani pentru a deschide un ziar, de foarte mulți bani.

— Voi lua pe datorie.

— De la cine, Alekos? Cei care nu au bani nu pot intra în datorii. Datoria este un lux al bogaților. Nicio fabrică de hârtie nu îți va vinde hârtie. Niciun reporter nu va scrie pentru tine. Nicio tipografie nu va tipări pentru tine știind că nu ai bani.

— Voi găsi bani.

— Unde? La cei împotriva cărora lupți? Un partid ar trebui să te ajute, ar trebui să

apelezi la un alt partid...

— Nu voi mai avea niciodată un partid! Nu! Nici nu vreau să aud cuvântul partid! Mă face să vomit cuvântul partiiiid!

Iar în acel moment angoasa din ochii tăi nu mai era doar o umbră: lacrimi lungi picurau și îți udau obrajii, mustața și îți înmuiau cravata.

Câteva zile mai târziu, am aflat că izolarea ta lipsită de apărare deja dăduse roade. În două ocazii, niște vizitatori misterioși au intrat noaptea în apartamentul de pe strada Kolokotroni unde, cu o anumită inconștiență, păstrai fotocopiile arhivelor. O dată au intrat în timp ce luai cina într-un restaurant din afara orașului și o dată în timp ce dormeai în casa cu grădina de lămâi și de portocali din Glyfada. Nu au găsit nimic pentru că toate documentele se aflau în camera încuiată și nu au reușit să forțeze încuietoarea. Însă au întors biroul cu susul în jos și au lăsat un bilet plin de insulte.

— Cum ai de gând să te aperi, Alekos?

— În niciun fel, *alitaki*[3]. Ce trebuie să se întâmple, se întâmplă. Ce va trebui să se întâmple, se va întâmpla. Pur și simplu voi încerca să duc această chestiune la bun sfârșit.

Și în acel moment a înviat pe deplin dragostea mea pentru tine și astfel a reînceput acel banchet nebunesc cu iepure, știucă, fazan, homar, potârniche,

cocoș, căprioară și vițel umplut cu disperare. Ținându-ne de mâini, aveam să îl celebrăm împreună timp douăzeci și opt de zile. Ultimele douăzeci și opt zile pe care zeii aveau să ni le ofere.

1. Revoluționari ruși (n.tr.)
2. EAT, secția specială de investigații din cadrul poliției militare din Grecia din timpul regimului dictatorial (n.tr.).
3. „Puiule” (gr., în original) (n.tr.).

Capitolul trei

S-A ÎNTÂMPLAT un lucru ciudat. Ai aterizat la Roma fără să mă avertizezi și mi-ai zis:

— Am găsit unde să public documentele!

— Unde?

— Într-un ziar care apare după-amiaza, *Ta Nea*.

— Când?

— În curând. Peste câteva săptămâni. Jurnalistul de la *Ta Nea* deja lucrează la asta.

— Slavă Domnului! Și atunci ce faci aici, în Italia?

— Am venit să scriu cartea.

— Cartea? Ce carte?

Era adevărat că mai demult spuseseși că ți-ar plăcea să scrii o carte despre atentat, despre proces și despre Boyati, dar mai mult decât un proiect, mi se păruse o dorință. Era posibil oare ca așa, din senin și în timp ce erai băgat până peste cap în povestea aceea cu documentele, să îți reapară în minte această idee?

— Cartea despre care ți-am spus, nu? După acordul cu *Ta Nea* m-am gândit: nu e suficientă publicarea documentelor.

Trebuie să ne extindem discursul, să explicăm de ce un om, care a început cu bombe, a ajuns să lupte cu lovituri date pe hârtie. Apoi m-am gândit, ce naiba, sunt atâția oameni care scriu cărți fără să aibă nimic de spus, eu am o poveste de spus, e o poveste grozavă, dar încă nu am scris-o! Mi-am făcut valiza și am venit aici: ca să merg la Florența.

— Florența?

— Sigur că da, ca să fiu liniștit. Doar nu aș fi putut să mă apuc să scriu pe strada Kolokotroni sau în Glyfada! Prea multe probleme, prea multe lucruri care îmi distrag atenția.

— Da, dar...

— Crezi că nu sunt capabil să fac asta? Te înșeli. Îmi e foarte clară în minte cartea mea, e chiar împărțită pe capitole, în adâncul sufletului m-am simțit întotdeauna un scriitor. Știu chiar și cum voi începe: cu scena cu atentatul. Cu mine încercând să reînnod firul încâlcit, cu el ieșind de la vila lui din Lagonissi, cu marea izbindu-se de stâncă... Și dacă o să am probleme, mă vei ajuta.

— Da, dar...

— Cât timp o să îmi ia? Opt luni, opt luni îmi vor fi suficiente. În luna mai o să cer concediu din parlament, iar în noiembrie voi livra manuscrisul. Important e să încep imediat și să nu mă deranjeze nimeni, să nu știe nimeni unde

sunt. Dacă voi începe mâine-dimineață și voi continua timp de trei, patru săptămâni, voi putea lua apoi o pauză când apar documentele și...

— Mâine-dimineață?

— Da, plecăm mâine-dimineață.

— Alekos, mâine-dimineață nu pot. Nu știam că vii și am niște angajamente.

— Doar nu vrei să mă lași să plec singur! Dacă am nevoie un sfat, de o sugestie! Ai refuza să îmi dai un sfat, o sugestie?

— Nu, sigur că nu, dar ce sens are atâta grabă?

— Abia aștept, mă roade. De asemenea, nu vreau să fiu văzut în Roma. Dacă nu, încep să mă caute, să îmi distragă atenția. Nimeni nu trebuie să știe că sunt aici, repet!

Nu am avut cum să te fac să te răzgândești. Fără a băga în seamă protestele mele, fără a ține cont de programul meu, argumentând că inspirației nu i se putea porunci, că prezența mea era vitală pentru tine, că nu puteam refuza, m-ai obligat să plec odată cu tine.

— Și cere-i portarului să ne rezerve un zbor spre Paris; așa vor crede că mergem la Paris.

Da, a fost o treabă ciudată, realmente ciudată. Însă nu m-am lăsat pradă presupunerilor sau îndoielilor văzând că,

închis în casa din pădure, te-ai dedicat cărții cu seriozitate și cu constanță: văzându-te aplecat deasupra acelor pagini, oricine ar fi crezut că acela fusese singurul scop al călătoriei tale în Italia, că nimic altceva nu te făcuse să te exilezi între acei patru pereți. Dimineața te trezeai devreme, aliniai pe masă hârtia, pixurile, pipele, tutunul, bricheta, apoi îmi cereai să te las în pace și rămâneai acolo scriind, cu strădania unui student care se pregătește pentru examene. Scriai încet și fără să te răzgândești, cu ușurința unui om care își descarcă conștiința, mai degrabă decât fiind ghidat de inspirație, nu îmi cereai niciodată acele sfaturi pentru care mă târâșeși după tine la Florența, iar seara aveai câte două sau trei pagini dense, umplute de un scris de mână precis, aproape fără ștersături. Dovadă a faptului că nu stăteai degeaba, care mă umplea de fiecare dată de uimire. Să fi fost datorită casei din pădure? Îți plăcuse mereu să te întorci acolo, să regăsești acea atmosferă și acele lucruri care ne duceau înapoi, într-un trecut plin de intimitate și de tandrețe, balansoarul, lampa Tiffany, dulapul cu oglinzi mari în care copacii se reflectau și spre care păsările goneau pentru a se așeza pe ramuri inexistente. Nici măcar amintirile neplăcute din nopțile în care am fost chinuiți de acea lanternă sau din noaptea în care ai vrut să îi înfrunți și

când, încercând să te opresc, am pierdut copilul nu reușiseră niciodată să diminueze farmecul pe care acel refugiu îl exercita asupra ta. Chiar și când erai la Atena îți era dor de parcul cu pini, chiparoși și castani sălbatici care ne mângâiau terasa, oferindu-ne castane de cules sau de mângâiat, la fel și de gardurile vii din laur, pergolele cu trandafiri sau tufele de liliac. Dar atunci de ce nu ieșeai niciodată la plimbare, de ce nu te uitai niciodată pe fereastră măcar pentru o clipă, de ce țineai mereu obloanele închise? De fiecare dată, înainte de a ieși, deschideam larg obloanele; și de fiecare dată când mă întorceam, le găseam închise. Deși la început nu am acordat prea multă importanță acestui lucru și, dimpotrivă, am concluzionat că o fereastră deschisă era ca o invitație căreia îți era greu să îi reziști, iar eroismul de a scrie în timp ce soarele te invită afară îți solicită o disciplină de profesionist, nu de școlar, în curând, am început să mă alarmez pentru că am observat alte detalii bizare. Seara, obloanele erau închise, iar perdelele erau trase cu atâta grijă, încât afară nu se vedea nici măcar o rază de lumină: singura lampă aprinsă era cea de pe biroul tău. Apoi telefonul. Nu răspundeai niciodată la telefon, tu care aveai acel cult al telefonului, acea pasiune pentru el. Dacă voiam să comunic cu tine atunci când

ieșeam, nu aveam altă opțiune decât să merg acasă.

— Alekos, te-am sunat toată după-amiaza, la naiba! Nu ai ridicat receptorul măcar o dată!

— Și eu de unde să știu că tu erai cea care suna? Nu am stabilit că nimeni nu trebuie să știe că sunt aici?

Apoi a fost treaba aceea cu cheia. Casa din pădure avea un defect: ușa nu se închidea automat, ci avea o încuietoare atât de rudimentară, încât, dacă o blocai din exterior, cel care se afla în interior rămânea blocat în casă. Dacă nu avea o altă cheie. Tu uitaseși la Atena cealaltă cheie, iar atunci când am spus că vreau să facem o copie, te-ai opus:

— Nu! O cheie este suficientă. Oricum nu am nevoie de ea. Ține-o tu și, când ieși, încuie bine ușa.

— Și dacă vrei să ieși?

— Nu voi ieși afară.

— Și dacă vine cineva?

— Nu va veni nimeni.

— Să presupunem totuși că vine cineva.

— Dacă vine, nu sunt tentat să deschid. Și așa evit întâlniri nepotrivite.

În cele din urmă, comportamentul pe care îl aveai la cină. Să mănânci la restaurant fusese întotdeauna o plăcere de care nu te puteai lipsi, adorai să mergi la restaurant și să alegi mâncarea, iubeai timpul care se scurgea între felurile de

mâncare, zgomotele și mulțimea, dar iată că, dintr-odată, aceste lucruri începuseră să te enerveze: voiai să luăm cina acasă.

— Prefer să stăm aici, este atât de frumos să fim aici.

— Nu simți nevoia să te deplasezi, să vezi câțiva oameni, să te distrezi?

— Nu.

— Bine, e și mai bine așa.

„E și mai bine așa". Nimic nu este mai egoist decât iubirea, se știe. Uneori, pentru a ne izola împreună cu persoana iubită, ne-am spune orice minciună și am accepta orice formă de cecitate; există o bucurie aproape nerușinată în a o ține exclusiv pentru noi, iar eu te împărțisem cu alții prea mult timp. La urma urmei, nu ne plictiseam niciodată fără alți oameni. Întâlnirea a două solitudini este și întâlnirea a două imaginații, iar imaginațiile noastre știau să umple fiecare tăcere și fiecare gol. Cum se mărea camera noastră când începetai seara să mai scrii și când te dedicai odihnei! Dacă puneai un disc, camera se transforma într-un club cu orchestră; dacă porneai televizorul, camera se transforma într-un teatru; dacă mutai masa, devenea un ring de dans; dacă o așezai în fața dulapului cu oglinzi, se transforma într-o cameră în care două dubluri de-ale noastre mâncau și dansau și râdeau de noi, iar tu te prefăceai că protestezi: „Papagalilor, idioților!" Au fost

seri în care am simțit un fel de recunoștință pentru acel exil absurd și pentru motivele sale necunoscute, am simțit o speranță secretă, dorindu-mi să dureze cât mai mult posibil, iar acelea au fost serile în care orbirea mea a alunecat în abisurile nebuniei. Ar fi fost suficient să redeschid subiectul despre documente sau despre neînțelegerea cu partidul tău, sau despre misterioșii vizitatori nocturni de pe strada Kolokotroni pentru a înțelege că erai măcinat de o agonie pe cât de secretă, pe atât de disperată: de așteptarea unui lucru teribil, pe care poate nu îl puteai identifica cu precizie, dar care, în orice caz, era așteptarea înfrângerii mortale. Faptul este că nici tu nu vorbeai niciodată despre acele subiecte, că tot ceea ce spuneai avea legătură cu cartea, cu ultima ta încercare de a materializa ceva concret înainte de a muri, pentru ca toată suferința ta să nu fi fost în van. Nu făceai nimic altceva decât să discuți pentru a desface nodurile care îți coagulau mintea, adâncindu-te în anumite episoade, personaje sau probleme care trebuiau reliefate fără ca vreunul să fie favorizat, fără a face jocul nimănui. De exemplu, procesul pe care voiai să îl prezinți ca pe un simbol al tuturor proceselor pe care le organizează tiranii de stânga sau de dreapta, folosindu-se de mărturisiri false, de dovezi inventate, de martori intimidați,

de apărători speriați, de jurnaliști fricoși, astfel încât acuzatului să nu îi mai rămână decât mândria de a-și invoca propria condamnare. Că temnicerii precum Zakarakis care, fără să-și dea seama că sunt și ei închiși, că sunt și ei victime tot atât cât victimele lor, rezumă prostia turmei care tace sau care se supune puterii. Sau despre problema violenței ca răspuns la violență care pare a fi legitimă pe moment, dar despre care realizezi mai apoi că este greșită, deoarece înlocuiește un abuz cu un alt abuz, pregătind un nou stăpân în locul vechiului stăpân. Sau despre paralelismul baricadelor ideologice, care maschează fanatismul grotesc al echipelor de fotbal și care vizează aceeași exploatare a individului, a omului. Credeai atât de mult în acea carte, încât păreai să fi uitat și tu, alături de mine, de protagoniștii ultimului mare episod. De fapt, nu îi uitaseși defel.

În cea de-a zecea zi, ritmul muncii tale a încetinit. Cele trei pagini zilnice s-au transformat în două, deși mult mai dense, scrise cu un scris de mână mult mai mic. Apoi s-au transformat într-una singură, și mai densă, scrisă cu un scris de mână și mai mic. Apoi în jumătate de pagină, iar când ai ajuns aici, ai dat deoparte aproape tot ce scriseseși pentru a o lua de la capăt, însă de obicei fără a urma curgerea logică a narațiunii.

— Azi am făcut o schiță pe care o voi introduce peste șase sau șapte capitole.

— De ce?

— Așa.

Sau:

— Astăzi am luat notițe pentru un dialog pe care nu știu unde să îl inserez.

— De ce?

— Așa.

— Vrei să te ajut, Alekos? Vrei să scriem împreună o vreme?

— Nu, pentru că și dacă scriem prea mult vom ajunge prea repede.

— Unde vom ajunge prea repede?

— La pagina 23.

— Și de ce naiba nu vrei să ajungi la pagina 23?!

— Pentru că... am avut un vis.

— Ce vis?!

— Am visat că scriam cartea. Și în vis cartea s-a oprit la pagina 23.

— Nu înțeleg.

— S-a oprit pentru că la pagina 23 am murit.

— Dar asta e ridicol!

— Ee!

— De aceea ai pus deoparte aproape tot ce ai scris, iar acum te joci și nu mai continui?

— Ee! O să continui de dragul de a continua. Dar este inutil, simt că nu voi trece niciodată de pagina 23.

— Nu îți numerota paginile, așa nu vei observa că ai ajuns la pagina 23.

— Bine, o să încerc.

Ai încercat. Dar două zile mai târziu, când m-am întors acasă, în loc să fii la biroul tău, te-am găsit în pat. Toate luminile erau aprinse și toate ferestrele erau larg deschise. Pe pământ se aflau paginile scrise de tine, mototolite și rupte în jumătate într-un acces de furie. Le-am ridicat, le-am numărat. Erau 23.

— Alekos! Trezește-te, Alekos!

— Sunt treaz.

— Ce-ai făcut?

— Am terminat cartea.

— Nu ai terminat-o, ai numerotat paginile!

— Nu le-am numerotat. Dar nu am mai putut continua, apoi le-am numărat și am descoperit că ajunsesem la pagina 23.

— Să fim serioși! Și ce-i cu asta?

— Cu asta... nu mai am nimic de spus, nu mai este nimic de spus.

— Prostii.

Ți-am întins ultima pagină.

— Citește-mi-o pe aceasta, tradu-o.

— Nu.

— Te rog!

— Am spus nu.

— De ce nu? A ieșit rău, e urâtă?

— Nu, a ieșit foarte bine, e frumoasă. E cea mai frumoasă dintre toate.

— Atunci, ce motiv ai să nu mi-o citești?

— Motivul e că... mă face să mă simt... mă face să mă simt...

— Vezi, nici măcar tu nu știi. Hai, fă-mi pe plac.

Ai luat pagina cu un oftat, ți-ai aranjat perna la spate ca să tragi de timp, ca să amâni cât mai mult posibil starea de rău pe care în mod evident o aveai când te uitai la ea.

— Haide, începe! În ce moment al poveștii se întâmplă?

— La început. Este încă începutul interogării, când ei cred că eu sunt Georgios și mă masacrează cu lovituri ca să le spun cine mi-a dat explozivul.

— Bine. Te ascult.

Ai ezitat puțin și, în cele din urmă, ai tradus.

— „Erau mulți ofițeri. Intraseră cu intendentul care le aducea cafea lui Malios și Babalis. Nu făceau parte din ESA. Unii aveau tresele unităților de atac, alții tresele unui regiment de infanterie, alții pe cele ale marinei. Păreau cuprinși de o mânie furibundă, Teofilojannacos râdea batjocoritor: «Vezi, locotenente? Întreaga armată și-a ieșit din minți. Dacă te-aș preda vreunei cazărmi, te-ar sfâșia.» Deodată, un ofițer m-a scuipat, iar acela a fost începutul linșajului. S-au năpustit asupra mea toți deodată: ca să mă scuipe, să mă bată sau să mă jignească. Un zid de uniforme care se strângea în jurul patului

de care eram legat. Ușa era larg deschisă și continuau să vină tot mai mulți, ca niște viespi atrase de o oală cu miere. Doar că eu eram mierea. Câți au fost, nu știu. Cât a durat, nu-mi amintesc. Dar îmi amintesc că aproape la fiecare lovitură am răspuns cu o frază disprețuitoare. Am făcut-o în mod mecanic, mintea mea era în altă parte. În loc de zidul de uniforme, am revăzut marea agitată, fitilul care se încâlcise și care nu se descâlcea, stropii de apă care mă udau, mașina lui Papadopoulos care se apropia, explozia, fuga. Și înotul pe sub apă, respirația care nu mă ajuta și care mă obliga să mă întorc la suprafață. Cursa aceea pe stânci înspre barca ce se îndepărta odată cu lunile, dezamăgirile și greutățile îndurate degeaba. Nu reușisem să fac nimic din cauza unui fir care se înnodase și care devenise prea scurt. Un calcul greșit din cauza unui fir scurt, o fracțiune de secundă în plus, iar tiranul a reușit să meargă mai departe. În viață. Eu, pe de altă parte, am fost prins și am ajuns aici printre aceste viespi, în timp ce un vultur ține revolverul îndreptat spre mine, strigându-mi: «De ce nu te-au omorât încă, împuțitule?» Apoi Teofilojannacos, îngrijorat vizibil de gândul că va trage, îi mișcă mâna. În același moment, un altul își face loc, începe să mă privească și mă întreabă: «Măcar regreți?» «Nu. Regret doar că nu am reușit.» Vocea mea i-a

răspuns în acest fel. Ce voce ciudată, îndepărtată. De unde vine ea? Din altă lume? Până și ofițerul cel educat mi se pare ciudat, îndepărtat. De unde vine? Dintr-o altă lume? Apoi se îndepărtează tăcut și imediat ce iese, uniformele reîncep să se înfurie. Mai tare, tot mai tare. Mă lovesc peste tălpile picioarelor și peste ochi. Eu repet: «Regret doar că nu am reușit.» Da, regret doar că nu am reușit. Apoi o lovitură cumplită. De la cine, de la ce? Simt o forță paradoxală care mă apasă pe stomac, iar gâtul, pieptul și inima par să mi se afunde în corp, de parcă s-ar sparge toate deodată, explodând. Și nu mai disting nimic. Țin ochii închiși și...”

Era scena morții tale, așa cum avea să se întâmple o lună mai târziu, pe drumul către Vouliagmenis, când plămânii, ficatul și inima aveau să îți explodeze deodată, în urma acelei ciocniri, și tu aveai să închizi ochii pentru totdeauna. M-am bâlbâit:

— Este o scenă a morții.

Ai dat din cap:

— Știu.

— Chiar asta s-a întâmplat în timp ce ai fost bătut?

— Nu mi se pare, nu cred.

— Atunci de ce ai scris asta?

— Nu știu. La un moment dat, cuvintele s-au compus singure. De parcă degetele mele s-ar fi mișcat independent de voința mea. Am ajuns în partea de jos a paginii și

acolo am observat că nu mai puteam continua, deoarece fiecare gând mi se încheia cu ultimele patru rânduri.

— Șterge-le și continuă.

— Imposibil.

— Te ajut eu.

— Nu ar fi de niciun folos. Și visul s-a încheiat tot acolo.

— Dar tu nu scrii despre un vis, ci scrii povestea ta!

— Poate că așa se va termina povestea mea.

Apoi te-ai ridicat, ți-ai aprins pipa, te-ai dus pe terasa luminată de lămpile aprinse a căror lumină ajungea până jos. Umbra ta s-a proiectat inconfundabilă până pe iarbă. Chiar și conturul siluetei tale, ținând pipa în gură era vizibil: oricine ar fl putut să îl recunoască. Dar era clar că acum nu îți mai păsa dacă erai văzut sau recunoscut, pentru că știai că sfârșitul nu avea să aibă loc acolo, ci în altă parte, și că nu aveai nicio șansă de a te opune acelor evenimente, adică destinului, pentru că destinul este ca un râu pe care niciun baraj nu poate să îl oprească în timp ce curge spre mare. Nu depinde de noi. Singurul lucru care depinde de noi este modul în care navigăm pe el, în care luptăm împotriva curenților săi, pentru a nu ne lăsa purtați precum niște lemne dezrădăcinate.

— Asta e.

— Ce?

— O vei scrie tu pentru mine. De altfel, așa am și discutat.

— Gata, Alekos!

— O vei scrie tu, promite-mi!

— Gata, Alekos!

— Promite-mi!

— În regulă, îți promit!

— Ei bine, unde vom mânca în seara asta? Vreau un restaurant frumos, plin de zgomote și de oameni. Și vreau să beau mult, mult, mult vin.

* * *

Ai golit a doua sticlă și ai comandat o a treia.

— Păcat, mi-aș fi dorit să îmbătrânesc, să îmi satisfac această curiozitate. Și apoi am crezut mereu că bătrânețea e cea mai fericită perioadă dintre toate. Copilăria este o perioadă nefericită. În copilărie, nu fac altceva decât să te tot certe, să se comporte precum niște tirani. Câte lovituri am încasat în copilărie! Mama mea avea mereu mătura în mână. Totuși, o ținea de partea cu paiele; pe mine mă atingea cu lemnul. Odată, pentru a fugi de ea, am coborât pe fereastră. Am tăiat fâșii un cearșaf, am făcut o frânghie și am coborât. Dar când am ajuns pe trotuar, am găsit-o acolo, așteptându-mă cu mătura în mână,

ținută de partea cu paiele. Hmmm! Nu am avut niciodată noroc să scap. În schimb, tatăl meu nu m-a lovit. Nu. Nici măcar când am locuit în casa aceea cu cinematograful. Vara, cinematograful funcționa în aer liber, iar de la balconul camerei mele puteam vedea totul. Așa că i-am invitat pe copiii din cartier și i-am pus să plătească bilet. Cu reducere, da? Într-un final, managerul cinematografului a observat și i-a cerut tatălui meu să îl plătească. Iar tatăl meu a plătit fără să mă bată. A fost bun tatăl meu. Pentru că era bătrân. Bătrânii sunt mai îngăduitori, mai buni. Pentru că sunt bătrâni și devin mai conștienți. A îmbătrâni este singurul mod de a deveni conștient.

— Alekos, oprește-te din băut!

— Iar adolescența este o altă perioadă nefericită. Poate că ești bătut mai puțin decât în copilărie când devii flăcău, pentru că atunci când devii flăcău începi să te revolți. Pe de altă parte, înduri alte tiranii, mai aspre decât bătăile. Ei îți spun: trebuie să devii asta, trebuie să devii cealaltă, chiar dacă tu nu vrei să devii nimic pentru că vrei doar să trăiești și atât. Și pentru a te face să devii asta, pentru a te face să devii cealaltă, te trimit la școală, lucru care îți aduce o extraordinară nefericire. Pentru că la școală înveți și te îndrăgostești. Eu m-am îndrăgostit la paisprezece ani. Era o fetișcană din clasa mea, o blondă care

spunea că arăt ca James Dean. Știi cine a fost James Dean? Un om care a murit într-o mașină. Chiar arătam ca el. Aceeași gură, aceiași ochi, același păr, aceeași statură. Dar nu i-am răspuns niciodată când spunea că arătam ca James Dean. Pentru că nu voiam să-i dau întâlnire înainte de a face rost de niște pantaloni lungi. Dar ai mei nu îmi cumpărau niciodată pantaloni lungi. Până la urmă am luat pantalonii lui Georgios. Și am dus-o pe o barcă și am sărutat-o. A doua zi m-au dat afară de la școală, nu îmi mai amintesc de ce. Dar îmi amintesc durerea pe care am simțit-o, deoarece am ajuns la o altă școală și nu am mai văzut-o niciodată. Atunci am știut că murise. Într-o mașină, la fel ca James Dean. Cât de mult suferi în adolescență! Eu cred că suferi mult mai puțin la bătrânețe, chiar dacă mori. Pentru că atunci când ești bătrân, moartea este un lucru normal. Mă înșel? Nu voi ști niciodată dacă mă înșel. Pentru a afla dacă mă înșel, ar trebui să ajung bătrân, iar eu nu voi fi niciodată bătrân. Păcat.

— Alekos, oprește-te din băut!

Ai golit cea de-a treia sticlă și ai comandat o a patra.

— Dar cea mai nefericită perioadă dintre toate este tinerețea. Pentru că în tinerețe începi să înțelegi lucrurile și să realizezi că oamenii nu valorează nimic. Că oamenilor nu le pasă nici de adevăr,

nici de libertate, nici de dreptate. Că acestea sunt lucruri incomode și că oamenii se simt bine în minciună și în sclavie și în nedreptate. Lâncezesc în ele ca niște porci. Mi-am dat seama de aceste lucruri de îndată ce am intrat în politică. Trebuie să intri în politică pentru a înțelege că oamenii nu valorează nimic, că oamenilor le plac șarlatanii, impostorii și dragonii. Când intri în politică ești plin de speranță și de intenții minunate, îți spui că politica este o datorie, că este o modalitate de a face oamenii mai buni și apoi realizezi că de fapt este chiar invers, că nimic pe lume nu corupe mai mult decât politica, că nimic pe lume nu face oamenii mai răi. Mai demult, aveam douăzeci de ani, m-am dus la politicianul pe care îl admiram cel mai mult. Era un mare socialist și se spunea că era singurul care avea mâinile curate. Am mers la el să îi spun mizerii despre unii dintre tovarășii săi, am crezut că nu le știa. În schimb, le știa chiar prea bine. A râs și mi-a răspuns: „Tinere, doar nu crezi că se poate face politică cu idealuri?” Și apoi mi-a spus că greșisem adresa. În acea zi am plâns, m-am îmbătat și am plâns. Nu mă îmbătasem niciodată, nu îmi plăcea vinul. Îmi plăcea oranjada. Chiar și acum îmi place mai mult oranjada. Dar am învățat să beau vin, la vârsta de douăzeci de ani am învățat să mă îmbăt, pentru că la beție puteam plânge mai bine.

Este mai ușor de tolerat gândul că oamenii nu valorează nimic; cu cât îi înțelegi mai mult, cu atât este mai greu să îi iubești. Eu pot iubi oamenii doar când sunt copii sau când devin bătrâni. Îmi plac copiii și îmi plac bătrânii, mi-ar fi plăcut să fac politică doar pentru copii și pentru bătrâni. Pentru că nimeni nu face niciodată asta pentru ei. Politicienilor nu le pasă niciodată de copii sau de bătrâni, căci bătrânii și copiii nici măcar nu merg la vot. Și dat flind că am fost copil, mi-ar fi plăcut să flu și bătrân. Un bătrân frumos, cu mustață albă și care tușește. Și când au vrut să mă împuște, am avut același regret: că nu aveam să ajung bătrân. Pentru că nu este adevărat că a îmbătrâni este plictisitor. A îmbătrâni este o plăcere. Chiar este așa. Toată lumea ar trebui să îmbătrânească, să își satisfacă această curiozitate. Chelner, încă o sticlă!

— Alekos, nu mai bea!

Ai băut cu o hotărâre implacabilă, lucru care te-a dus în cea de-a treia etapă, iar pupilele îți erau foarte strălucitoare, buzele foarte roșii, vocea foarte groasă. Însă creierul ți-a rămas lucid.

— Alekos, te rog încetează, hai să mergem acasă!

— Nu, vreau să beau.

— Trebuie să plecăm, uite, restaurantul s-a golit.

— Dar eu trebuie să îți spun de ce și maturitatea este nefericită, de ce toată

viața este nefericită.

— Mâine, îmi vei spune mâine.

— Nu acum! Să mergem în alt loc.

— E târziu, Alekos, foarte târziu.

— Niciodată nu e prea târziu ca să mai trăiești un pic. Chiar dacă ești nefericit.

Ca să mai trăiești un pic, chiar dacă erai nefericit, exista un loc pe care îl iubeai. Era un mic bar în Piațeta Michelangelo, unde mergeam după cină pe vremea când erai exilat la Florența. Mergeam acolo și ne opream în piațeta care era o imensă terasă suspendată deasupra orașului, undeva între copaci și cer. Noaptea, priveliștea era impresionantă. Râul șerpuia ca o panglică de luminițe, care de fapt era lumina felinarelor stradale reflectate în apă, fiecare felinar era o străfulgerare de scântei aurii și argintii, deasupra râului se vedeau curcubeiele podurilor, pe ambele laturi ale râului se întindeau acoperișurile caselor sub forma unor covoare de faianță roșie, iar dintre acele covoare se înălțau clopotnițele și turnurile și se umflau domurile luminate de reflectoare îndreptate spre cerul negru. Așa că, atunci când ajungeam acolo, zăboveai fericit și admirai peisajul și spuneai că cerul răsturnase stelele pe pământ, că frumusețea există doar dacă cerul o răstoarnă pe pământ unde să o poți privi fără să faci torticolis. De data aceasta nu ai

privit deloc peisajul. M-ai târât imediat în micul bar și ai spus:

— Două pahare de ouzo, mari, porție dublă. Ba chiar, patru pahare de ouzo, mari, porție dublă.

— Bine, domnule.

Cu o deferență ironică, chelnerul a aliniat cele patru pahare de ouzo, excesiv de mari, iar porția excesiv de dublă. Ai dat pe gât două deodată, în timp ce o persoană de la masa alăturată a chicotit și imediat o lacrimă ți-a alunecat pe nas și ți s-a scufundat în mustață.

— Nu plânge, Alekos. De ce plângi?

— Pentru că m-am înșelat întru totul. Am avut încredere în oameni, am greșit totul. Am crezut că oamenilor le pasă de adevăr, de libertate și de dreptate. Am greșit întru totul. Am crezut că aveau să înțeleagă. Am greșit întru totul. La ce bun să suferi și să lupți dacă oamenii nu înțeleg, dacă oamenilor nu le pasă? Am greșit întru totul.

— Taci, Alekos. Taci!

— Nu ar fi trebuit să ies din celula mea. De îndată ce m-au scos din celulă, ar fi trebuit să mă întorc în ea. Și să o fac iar și iar. Atunci ar fi înțeles. Când eram în celula mea, au înțeles. Când ești la închisoare, înțeleg. După aceea nu mai înțeleg dacă nu mori. Ca să mă fac înțeles, acum ar trebui să mor.

— Taci, Alekos. Taci!

— O înmormântare, ar fi nevoie de o înmormântare bună și frumoasă. Ar veni oamenii de la țară, cei de pe insule, ar bloca drumurile și s-ar urca sus pe acoperișuri ca niște corbi. Și ar înțelege. Cel puțin pentru o zi ar înțelege. Și s-ar mișca.

— Taci, Alekos. Taci!

— Ai înțelege și tu, în sfârșit. Pentru că nici tu nu vezi și nu înțelegi. Nu mă iubești și nu mă înțelegi. Uneori trebuie să mori ca să fii înțeles. Chiar și pentru a fi iubit uneori trebuie să mori.

— Taci, Alekos, ce tot spui?! Taci! Ești privit, ești ascultat.

Chiar erai privit, chiar erai ascultat, iar de la mesele alăturate se auzeau șoapte:

— Beat, este beat.

— Și ce-i cu asta? Crezi că mă interesează patru idioți care mâine vor povesti că m-au văzut plângând într-un bar? Ce știu ei despre motivele pentru care plâng, despre motivele pentru care beau? Au prea multe mașini. Și știi la ce îi ajută mașinile astea? Ca să meargă la meciuri. Și știi ce vor face în ziua înmormântării mele? Vor merge la un meci de fotbal. Și între două goluri vor spune: „Ghici cine a murit!” Și după meci, poate că se vor duce la o paradă, la parada vreunui șacal care a dat un gol fără să lupte, fără să sufere. Și îl vor aplauda, încântați. Pentru oameni ca ei nici măcar să mor nu ar avea rost. Ei

înțeleg doar fotbalul și mașinile. Îi urăsc pe ei și pe mașinile lor. Acum am să mă piș pe mașinile lor.

Te-ai ridicat clătinându-te. Ai aruncat o bancnotă pe masă pentru a plăti pentru ouzo. Ai ieșit și te-ai îndreptat spre mașinile parcate în piațetă. Te-ai eliberat din strânsoarea mea, care încercam să te țin și ai ajuns lângă ele. Apoi ți-ai dat jos pantalonii, fără grabă. Ți-ai scos penisul, tot fără grabă. L-ai ținut în mână de parcă ar fi fost bățul unui steag și ai început cu calm, în mod hotărât, să stropești cu urină părțile laterale, capotele și geamurile mașinilor. Eu am tras de tine, te-am implorat să te oprești, pentru Dumnezeu!, dar cu cât am tras mai tare, cu cât te-am implorat mai mult, cu atât ai opus mai multă rezistență, iar acel jet a continuat, insistent și obraznic, precum jetul unei fântâni, aproape de parcă vezica ta urinară ar fi conținut o rezervă inepuizabilă de apă și flecare picătură te-ar fi eliberat de o disperare care depășise orice limită, de o obsesie care scăpase de sub orice fel de control; în timp ce făceai asta, recitai poezia ta, cea despre oamenii care se supun mereu, care nu se compromit niciodată și care nu riscă niciodată. „Voi, morminte umblătoare,/ insulte ambulante la adresa vieții,/ ucigași ai gândirii,/ marionete cu formă umană./ Voi, cei care invidiați fiarele,/ care jigniți ideea de

Creație,/ care cereți refugiu ignoranței,/ care acceptați să vă ghidați după teamă./ Voi, cei care v-ați uitat trecutul,/ care vă vedeți prezentul cu ochi tulburi,/ care nu aveți niciun interes pentru viitor,/ care respirați doar pentru a muri./ Voi, cei care aveți mâini doar pentru a aplauda/ și care mâine veți aplauda/ cu mai multă forță decât oricine altcineva, așa cum ați făcut mereu,/ așa cum ați făcut și ieri, așa cum faceți și astăzi./ Să știți voi, deci,/ voi, scuze ambulante ale tuturor tiraniilor,/ că eu urăsc tiranii tot atât de mult/ cât mă dezgustați și voi./ Voi și mașinile voastre blestemate."

Mai întâi cu timiditate, apoi cu nervozitate, cei de la masa alăturată au ieșit în pragul barului și au privit uimiți această scenă. Cu coada ochiului îi vedeai foarte bine și realizai că, dacă unul dintre ei s-ar fi mișcat, ceilalți l-ar fi urmat și te-ar fi atacat cu toată indignarea de care erau capabili. Însă acest lucru nu a făcut decât să îți crească disprețul și aroganța, iar în timp ce grupul ezita, ai apucat să reciți poezia până la capăt, să îți golești vezica până la ultima picătură, să îți aranjezi penisul, să te închei la pantaloni și să te întorci cu spatele la ei. Un taxi trecea pe acolo. L-am oprit, te-am împins înăuntru:

— Repede, să mergem!

Chiar atunci a ajuns la noi un strigăt:

— Oprește-l, prinde-l!

Șoferul de taxi a realizat că trebuia să te salveze și a accelerat, așa că în câteva minute am ajuns la casa din pădure. S-a oferit chiar să te conducă sus pe scări, dat fiind că te clătinai deja ca o păpușă de cârpă.

— Vreți să vă ajut? Nu aștept nimic pentru asta, bine? Întotdeauna mă bucur să îi ajut pe cei care se pișă pe mașinile unor tâmpiți.

Însă eu am răspuns „nu, mulțumesc!” și te-am târât de una singură până sus, la etajul al treilea, fiecare treaptă fiind ca un munte, tot singură te-am rostogolit pe patul în care te-ai scufundat cu un mormăit fericit:

— Le-am spălat bine, nu? Le-am botezat. În numele Tatălui, al Fiului și al Sfântului Duh.

Însă prăpastia uitării, cea de-a treia etapă, era încă departe. Râgâiai, sughițai și mormăiai proteste confuze despre complicii celor care ucid fără a se murdări pe mâini, apoi despre mine care nu știam să te iubesc, care nu știusem niciodată să te iubesc, pentru că nu te iubisem pe tine, ci doar o idee despre tine, și pentru ca eu să înțeleg cine erai tu și nu doar ideea mea despre tine, era necesar ca tu să mori, când aveai să mori, aveam să te iubesc așa cum trebuia:

— Pleacă! Nu te vreau aici, pleacă! Pleacă, am spus să pleci!

În cele din urmă, am devenit exasperată. Era atât de descurajant să te văd în acea stare, încât până și ideea de a dormi în același pat cu tine mi se părea insuportabilă. Iar când ai început să sforăi, chiar am plecat. Când m-am întors a doua zi, dimineața, am găsit camera pe jumătate distrusă.

* * *

Părea că un ciclon intrase pe geam și se prăvălise peste lucrurile noastre, răsturnându-le ca pe copaci, spărgându-le, spulberându-le. Prețioasa lampă Tiffany fusese distrusă, biroul răsturnat, balansoarul întors cu fundul în sus și la fel și scaunele. Un tablou căzuse de pe perete, un altul atârna înclinat, iar dosarele roz cu documente erau împrăștiate peste tot. Cât despre tine, stăteai nemișcat pe jos, lângă telefon, cu receptorul decuplat. Oare avusese loc o luptă, oare fuseseși ucis? Crezând că fuseseși ucis, te-am privit împietrită până ți-ai deschis ochiul bun și ți-ai mișcat buzele.

— Îmi pare rău pentru veioză. A căzut singură.

Nu am răspuns. Chiar dacă aș fi vrut să răspund, să te întreb ce se întâmplase și de ce, nu am reușit: un suspin reprimat îmi paralizase corzile vocale. Cu acel suspin

reprimat am pus la loc telefonul, scaunele și balansoarul, am început să adun sticla spartă, bietele resturi ale lămpii Tiffany, care fusese o capodoperă a grației și a armoniei. Le-am aruncat la coșul de gunoi. Tot nemișcat, stând pe jos, mi-ai urmărit gesturile cu ochiul cel bun și mi s-a părut că am văzut în el o scânteie de interes când am luat dosarele roz. Te-ai ridicat. Chipul palid și umflat, părul ciufulit, haina șifonată și pătată de vomă povesteau despre o dramă trăită la marginile nebuniei.

— Unde ai fost?

— La hotel. Mi-ai spus să plec. Erai beat.

— Mai bine așa. Aș fi putut să îți fac rău și ție după ce am primit acel telefon.

— Ce telefon?

— Am sunat la Atena. Publicarea documentelor în ziarul *Ta Nea* a fost amânată. Zic ei amânată.

— Pe când?

— Pe niciodată, dacă nu mă întorc. Trebuie să plec.

— Am crezut că vrei să rămâi departe de Grecia.

— Chiar vreau asta. Dar nu am de ales.

— Vin cu tine.

— Nu, am nevoie de tine aici.

— Aici?

— Da, pentru că dacă mi se va întâmpla ceva, va trebui să folosești tu acele documente.

— Nici măcar nu știu despre ce e vorba în ele.

Ai îndreptat biroul, care era încă răsturnat, și ai zis:

— Vei afla în curând.

* * *

Stăteai în fața dosarelor roz, pregătit să îmi spui în sfârșit ce conțineau și acum păreai un om incapabil să simtă emoții, complet rațional. Cu fața rasă, cu părul pieptănat, cu pielea relaxată după o baie bună și cu hainele curate, păreai un profesor care se pregătește să își instruiască elevul. Sau un notar care se pregătește să își întocmească testamentul? Păreai să ai o urmă dureroasă de dispreț în ochi, însă vocea ți-a fost fermă în timp ce ai spus:

— Iată-le!

Hârtiile acelea blestemate pentru care îți dăduseși peste cap atâtea luni din viață, din viața ta și din a mea, dar care afectaseră și existența altor oameni, a unor oameni perfizi sau stupizi, însă tot oameni și ei. Ce povesteau aceste foi? Nimic altceva decât vechea poveste despre bolovanul care cade de pe munte doar pentru a reveni pe munte, la fel ca înainte, mai solid decât înainte. Aceeași veche poveste despre Putere, puterea eternă care nu

moare niciodată și care chiar și atunci când pare să cadă, de fapt, nu cade și care chiar și atunci când pare că se va schimba, nu se schimbă: nu cad decât reprezentanții ei, nu se schimbă decât interpreții ei și cantitatea sau calitatea opresiunii. A fost mereu așa, va fi mereu așa, istoria umanității este o interminabilă păcăleală despre regimuri care sunt răsturnate și care, de fapt, rămân la fel; în orice epocă și în orice țară, probabil că foile necesare pentru a demonstra aceste lucruri au fost sau vor fi aproximativ la fel ca acestea, doar datele și numele și limba fiind diferite. Da, până și în democrații sănătoase și puternice, presupunând că există democrații sănătoase și puternice; toate democrațiile sunt slabe și bolnave întrucât democrațiile sunt sisteme care se bazează pe răul cel mai mic. Da, până și în țările afectate de o revoluție: fiecare revoluție conține germenii lucrului pe care l-a răsturnat, și cu timpul se dovedește a fi continuarea acelui lucru. Din fiecare revoluție se naște sau renaște un imperiu. Hai să luăm Revoluția franceză, exemplul care a otrăvit lumea cu minciunile sale: *Liberté, Égalité, Fraternité* [1]. Râuri formate din sânge și din vise, mări formate din atrocități și din himere. Și după aceea? Napoleon Bonaparte și imperiul, privilegii identice cu privilegiile anterioare, poate eventual perfecționate, abuzuri identice cu

abuzurile de dinainte, eventual legalizate printr-un cod scris conform principiilor logicii. Hai să luăm Revoluția rusă, un exemplu de noi otrăvuri, de noi râuri formate din sânge și din vise, de noi mări formate din atrocități și din himere. Și după aceea? Un imperiu de mici țari identici cu țarul care tocmai a fost eliminat, privilegii identice cu privilegiile anterioare, poate eventual perfecționate, abuzuri identice cu abuzurile de dinainte, eventual legalizate printr-o doctrină formulată după criteriile științei. Știința, filosofia, matematica, medicina: de exemplu, un psihiatru care te declară nebun pentru că nu te supui. Acolo nu îți este distrus doar corpul cu închisoarea și cu plutonul de execuție, îți este distrus și creierul cu ajutorul unor substanțe. Hai să luăm America, această Americă ce s-a născut din niște oameni disperați, care erau în căutarea libertății și a fericirii, care s-a răsculat împotriva Angliei pentru că nu mai voia să fie colonie. Și după aceea? A inventat sclavia, carne de om vândută per kilogram, precum carnea de vită, a zdrobit alți oameni disperați, care erau în căutarea libertății și a fericirii, iar în cele din urmă a transformat jumătate de planetă în propria sa colonie. Hai să luăm țările din Europa care au condus Rezistența și care astăzi trăiesc în aceleași regimuri care au creat fascismul și nazismul: aceiași lideri,

aceeași poliție. Și dacă dovezile care se văd cu ochiul liber nu sunt suficiente pentru a deduce aceste lucruri, e suficient doar să citești documentele secrete ale ministerelor din aceste țări. Și atunci de ce să suferi, de ce să lupți, de ce să riști să fii rănit de acel vânt care pornește de sus, de pe munte, și care te aruncă acolo jos, în fundul fântânii, printre pești? Dumnezeule, oare de ce este aceasta singura modalitate de a trăi atunci când ești un bărbat sau o femeie, adică o persoană care nu este o oaie din turmă! Dacă un om este om și nu o oaie din turmă, există în el un instinct de supraviețuire care îl determină să se lupte chiar și atunci când realizează că luptă degeaba, chiar și atunci când știe că va pierde. Don Quijote se năpustește asupra morilor de vânt, fără să îi pese că e singur, ba chiar e mândru de faptul că e singur. Și nu contează dacă acționează pentru el însuși sau pentru umanitate, crezând în oameni sau necrezând în ei, nu contează decât dacă sacrificiul său are sau nu rezultate, atâta timp cât luptă. Iar în momentul în care cedează fizic, el reprezintă Poporul, el reprezintă Omenirea. Și poate că obține un rezultat: acesta constă în faptul că se îndepărtează de turmă, că refuză să facă parte din acel râu de lână, că deranjează turma măcar pentru o oră sau pentru o zi. Uneori e suficient doar ca un bărbat sau o

femeie să se îndepărteze de turmă pentru ca turma să se împrăștie puțin, astfel încât râul de lână să-și întrerupă curgerea de-a lungul cărării trasate de munte. Voiai ca eu să țin minte aceste lucruri, să folosesc corect aceste biete foi care îmi repetau o regulă veche de când e lumea și vastă cât toată lumea. Voiai ca eu să nu le ofer niciuneia dintre baricade, adică managerilor de companii, falșilor producători de false revoluții, adică oportuniștilor sau revoluționarilor lu' Pește. Voiai ca eu să le arăt bietelor suflete care se luptă singure, fără scheme și fără doctrine, fără disertații teologice sau violențe lipsite de sens. Voiai ca ei să preia micul tău adevăr, căutat și găsit într-o mică țară, neimportantă de data aceasta, o țară de care nimănui nu îi păsa, care de acum nu mai avea de oferit decât o mână de insule împrăștiate prin marea albastră și niște legende învechite, înțelepciunea sa uitată și câțiva morți.

— Alekos! De ce îmi spui aceste lucruri?

— Pentru că... Să începem.

Ai ales o scrisoare din 5 ianuarie 1968.

— Aceasta este dovada pe care i-o cer de luni de zile lui Averoff și pe care Averoff mi-a refuzat-o mereu. Este confirmarea faptului că Georgios a fost vândut israelienilor în schimbul unui ajutor legat de uciderea altor suflete. Nu îl vizează pe domnul ministru al Apărării, sau îl vizează

doar în măsura în care ne arată cât de mult a încercat să îi protejeze pe ofițerii din Juntă, să îi mențină în posturi importante, făcându-le treaba murdară, iar alături de ei, să protejeze un guvern care, în 1968, nu avea relații diplomatice cu Grecia, dar căruia totuși Georgios i-a fost vândut pentru treizeci de arginți. Hm! Politica echilibrelor mondiale. În acest sens, această scrisoare este o bijuterie.

Apoi mi-ai tradus:

— „Către Statul-Major al Armatei. Urgent. Secret. În urma ordinelor prim-ministrului și ale ministrului Apărării, Georgios Papadopoulos, detașamentul format din cincizeci și șase de ofițeri, având rolul de consilieri ai forțelor speciale israeliene, care luptă împotriva comandourilor palestiniene, va pleca cu un avion special care se va îndrepta spre Tel Aviv în 13 ianuarie. Ofițerii sunt special instruiți în activități de sabotaj datorită experienței acumulate de armata noastră în războiul din 1946-49. De asemenea, vor folosi experiența acumulată în acest tip de luptă, fiind de partea armatei israeliene, și vor ține un raport detaliat despre munca lor. Comandantul detașamentului, colonelul Antenor Mpitsakin[2], a primit instrucțiunile necesare pentru a păstra secretul legat de misiune și de sarcinile care le-au fost încredințate pe durata șederii ofițerilor greci în cadrul armatei

israeliene. Pentru a evita proteste din partea țărilor arabe, a țărilor comuniste și a opiniei publice în general, s-au luat măsuri stricte care vor asigura confidențialitatea absolută. Prim-ministrul și ministrul Apărării, Georgios Papadopoulos, l-a însărcinat pe locotenentul Antenor Mpitsakin să transmită serviciilor secrete israeliene competente mulțumiri călduroase din partea guvernului grec pentru strânsa colaborare care a avut loc în cazul locotenentului Georgios Panagoulis. De asemenea, l-a instruit să reînnoiască promisiunea că acest tip de colaborare va fi întărită în vederea atingerii intereselor reciproce ale celor două țări. Semnat: M. Roufogalis, director adjunct al KYP."

Mi-ai întins-o cu un ușor tremur al mâinii, apoi ai căutat alte foi.

— În schimb, acestea îl privesc pe el. Dovedesc faptul că, înainte de a cocheta cu coloneii și de a-și coace politica de tip punte pentru a prelua frâiele țării, Evangelos Tositsa-Averoff a fost un mare nenorocit. De fapt, nu este adevărat că în anii '40 s-a luptat cu naziștii-fasciști: iată plângerea depusă în 29 august 1944 de un anume Ziki Niksas, cu ștampilă și semnătură. Din ea reiese că, în 1941, actualul ministru al Apărării a aderat la infama Legiune Română și că a început să colaboreze cu trupele italienești de

ocupație. Iată și plângerea depusă în 23 septembrie 1944 de un anume Elias Skiliakos, avocat din Larissa, din care reiese că în aceeași perioadă Averoff l-a ajutat pe invadator, încercând să formeze o alianță greco-italiană cu consulul Giulio Vianelli și apoi cu prim-ministrul Tsalakoglu. Pe moșia sa de la Ioannina a prevăzut chiar și adunarea tuturor armelor și predarea acestora către trupele italienești de ocupație menite să oprească Rezistența. În final, iată o serie de scrisori și de reclamații care ilustrează alte pungășii din tinerețea sa, adică din perioada pe care el o numește „trecutul meu de antifascist". La un moment dat a fost luat prizonier și trimis în lagărul de la Fieramonte, în Italia. Acolo a devenit imediat un oaspete de seamă: pui sau curcan în loc de rația obișnuită, o celulă privată și confortabilă în care intra și ieșea după bunul-plac folosind mașina directorului, libertatea de se apropia de oricine dorea el. Și știi de ce? Pentru că era spion. I se cerea lista prizonierilor comuniști, iar el o furniza. I se cereau numele celorlalți prizonieri periculoși, și el le furniza. Apoi de la Fieramonte l-au transferat la Arezzo și acolo nici măcar nu a intrat în lagăr, ci a mers să locuiască într-un hotel de primă clasă. Era un prizonier foarte special. Nimeni nu putea primi mai mult de o sută de lire pe lună din Grecia, el

primea câte o mie, de câteva ori pe lună. Nimeni nu putea cumpăra o liră cu mai puțin de trei sau patru sute de drahme, el o cumpăra cu opt drahme. Drept recompensă pentru serviciile sale, italienii îl însărcinaseră, de asemenea, cu menținerea relațiilor cu ambasada Elveției și cu Crucea Roșie Internațională, așa că el era cel care distribuia pachetele și banii. Și o făcea astfel încât să beneficieze doar cei care colaborau. În cele din urmă a plecat la Roma. A închiriat un apartament lângă Piața Venezia și s-a stabilit acolo împreună cu un avocat din Samos, Nicolarezos, care era omul de încredere al autorităților italiene din Grecia, în sectorul spionajului. Alături de Nicolarezos, a reușit să împiedice repatrierea a trei sute de prizonieri pentru că printre aceștia se aflau o sută zece patrioți din gruparea „Libertate sau Moarte”. Desigur că magistratura a arhivat aceste reclamații. „Legea este la fel pentru toată lumea.” Cu toate acestea, găsind acele acte la ESA, prevăzătorul Hazizikis le-a pus deoparte. Orice e de folos, chiar și asemenea pungășii, în caz de șantaj. Repet, suntem încă la pungășii, la păcatele mărunte și neimportante. Grosul urmează, începe odată cu documentele referitoare la arestarea sa în 1973, când revolta marinei a eșuat, și Hazizikis, știind că dragul nostru Averoff era băgat până în gât, l-a ridicat și

l-a adus la ESA. Iar acolo nici măcar nu a trebuit să îl sperie pentru că viitorul ministrul al Apărării a dezvăluit imediat și din proprie voință nume, prenume, date, adrese, întâlniri, responsabilități despre care ESA nu avea nicio dovadă, ba chiar și modul în care era organizată Rezistența în Creta, în Larissa, în Epir. Raportul este compus din două apologii scrise chiar de mâna lui. Iată-le!

Mi-ai tradus partea introductivă a celei de-a doua apologii:

— „În ziua arestării mele nu m-am simțit bine. Acest lucru a fost verificat și de comandantul EAT/ESA. După-amiază am leșinat în biroul lui, unde am fost ajutat și doar datorită grijii sale m-am simțit mai bine. Dar sănătatea mea a rămas precară și am ascultat întrebările domnului comandant, acuzațiile și cererile sale de a clarifica anumite lucruri. Dar nu am înțeles că interogatoriul viza și aspectul politic al celor întâmplate, precum și responsabilitatea mai multor ofițeri din marină, nu doar a celor cu care comunicasem eu. Astfel, pentru că îmi dădusem cuvântul de onoare, m-am limitat doar să neg că aș fi cunoscut faptele la care se referea comandantul. Însă dacă astăzi mă simt mai bine, e și datorită medicamentelor pe care domnul comandant mi le-a procurat cu atâta grijă și datorită plimbărilor în aer liber pe care

mi le-a permis cu bunătate, așa că eu consider că nu mai sunt legat de cuvântul meu de onoare. Și alții au vorbit, au dat detalii, așa că pot mărturisi că nu din rea-credință, ci din cauza conciziei conversațiilor noastre nu am explicat toate detaliile cu acuratețea necesară. O fac acum, convins că este dreptul meu și datoria mea față de țară și față de cei care au fost implicați în această chestiune. Și îmi retrag apologia din data de 7, pentru a spune întregul adevăr despre evenimentele cu care sunt la curent."

Ai ales o pagină la întâmplare pentru a-mi traduce un alt pasaj:

— „Apoi l-am întrebat ce intenționa să facă în caz de eșec. Mi-a răspuns că aveau să plece într-o altă țară și că aveau să lase acolo navele, astfel încât cele care participaseră direct la complot aveau să poată fi returnate Greciei. În schimb, celelalte aveau să rămână sub protecția acelei țări. Am subliniat faptul că, în acea eventualitate, cel mai înțelept lucru ar fi fost să aleagă Ciprul și l-am informat că Leonidas Papadogonas[3] tocmai revenise din Italia, unde se întâlnise cu regele care avea mari rezerve legate de această treabă. A trecut un timp până să avem o nouă întâlnire, iar la jumătatea lunii mai am decis să mă văd din nou cu el. L-am trimis pe domnul Fufas acasă la Papadogonas, iar acesta a fixat o întâlnire pentru dimineața

zilei de 21 mai, lângă lacul Maratona. Unul dintre motivele pentru care am vrut să mă întâlnesc cu Papadogonas a fost faptul că Kostantinos Karamanlis mi-a trimis două mesaje pentru a-mi spune că îi povestiseră și lui despre această chestiune și că trebuia anulată dacă nu era o treabă serioasă. Celălalt motiv a fost faptul că Papadogonas mi-a dezvăluit datele probabile ale revoltei. Una dintre aceste zile se apropia, iar eu mă temeam că urma să fie comisă o gravă eroare de tactică politică. De asemenea, mă temeam că secretul avea să fie aflat. De fapt, dintr-o anumită propoziție spusă de industriașul Cristos Stratos, am ajuns la concluzia că acesta era la curent cu toate lucrurile respective. Papadogonas mi-a confirmat și el asta: chiar el se întâlnise cu Stratos, care îi făgăduise mici ajutoare financiare pentru familiile subofițerilor care aveau să participe la revoltă. Stratos cunoștea chiar și data aleasă: noaptea de 22 spre 23 mai. Însă totul fusese pus în mișcare, operațiunile preliminare începuseră, iar revocarea lor ar fi fost imposibilă."

— Poftim!

Mi-ai dat pachetul cu cele două apologii, la care ai adăugat o scrisoare:

— Pune și asta acolo.

Era o scrisoare scrisă de mână, cu data de 26 iulie 1973 și adresată ilustrului maior Nicolas Hazizikis, comandant al

EAT/ESA. Era semnată cu mult respect de Evangelos Averoff și îi mulțumea lui Hazizikis pentru amabilitatea cu care îi trimisese șapte exemplare ale ziarului fascist *Estias*. Am luat scrisoarea și, doar atingând-o, am retrăit tulburarea pe care o simțisem în ziua în care ochii dragonului îi întâlniseră pe ai mei, scrutându-i timp de o clipă lungă și crudă, apoi mâinile sale le închiseseră pe ale mele, precum cochiliile unei scoici, și un fior îmi scuturase tot corpul, pentru că acele mâini erau mai fine decât mâinile unei fete, însă când le atingeai, simțeai un fel de dezgust. Același dezgust pe care îl simți când atingi frunzele de urzică, care par moi la început și, chiar în timp ce te gândești că sunt moi, simți o pișcătură plină de răutate. Însă nu contactul cu acele mâini mă tulburase, nici timbrul vocii sale, care uneori părea să se păteze de nuanțe metalice; nici măcar privirea lichidă și alunecoasă din ochii săi rotunzi și negri ca două măsline înmuiate în ulei. Ceea ce mă tulburase fusese aluzia sa la politica de tip punte. Ai intuit că la asta mă gândeam:

— Da, ajungem în curând la politica de tip punte, ajungem în curând. Ajungem imediat și la dovada că nu m-am înșelat atacându-l în parlament în legătură cu problema ofițerilor aflați în rezervă, spunând că îi ținea în rezervă pe ofițerii democrați deoarece îl deranjau în aceeași

măsură în care îi deranjau pe Papadopoulos și pe Ioannidis. Iat-o!

Și mi-ai arătat două foi cu antet: numele lui tipărit în stânga sus, Evangelos Tositsa-Averoff, textul dactilografiat și o notă cu scrisul lui de mână. Apoi mi-ai tradus:

— „Atena, 21 ianuarie 1974. Către generalul Phaedon Gizikis, președintele Republicii. Distinsul meu Domn Președinte, am onoarea de a vă trimite nota pe care o anexez. Nu am semnat-o și am scris-o la persoana a treia deoarece probabil veți dori să o arătați și altora, fără să le spuneți cine v-a transmis-o. Totuși, nu am făcut-o pentru a-mi nega implicarea în vreun fel, iar asta se poate vedea foarte clar din faptul că această foaie poartă numele meu. Nota pe care o anexez este un rezumat care se limitează la prima parte, urmând liniile generale, dar esențiale. Nu atinge și nu analizează totul. Dat fiind că acest lucru ar putea crea impresia că eu am o atitudine precaută față de actualul guvern, subliniez că: 1) Este destul de corect și din multe puncte de vedere adecvat să îndepărtăm anumiți ofițeri în rezervă din cele mai înalte funcții din administrație. 2) Guvernul a înfruntat într-un mod neortodox, însă în cel mai bun mod posibil, acea treabă dramatică legată de venerabila noastră Biserică. Cred că tentativa va funcționa. 3) Aprob reconstituirea consiliului pentru numirea

prefecților. 4) Reprimarea abuzurilor este utilă în măsura în care este realizată fără excepție și în mod obiectiv. Și cu aceasta, ilustrul meu Domn Președinte, vă rog, transmit toată stima mea, al dumneavoastră, mereu sincer, Evangelos Tositsa-Averoff."

Urma un post-scriptum din 1 februarie 1974: „Întrucât am căutat în zadar o cunoștință comună care să accepte să livreze această scrisoare a mea și notele atașate, o voi aduce eu însumi acasă la dumneavoastră. De asemenea, este posibil să vă trimit o copie prin poștă. Având în vedere condițiile în care o trimit, v-aș fi recunoscător dacă i-ați cere asistentului dumneavoastră de pe teren să confirme primirea." Sub post-scriptum se aflau alte trei note, scrise evident de altcineva, poate de un asistent de-al lui Gizikis, legate de exemplarul trimis prin poștă: „Paznicul clădirii de pe strada Plankedias de la numărul 51-53 a refuzat să primească această scrisoare. A fost predată a doua zi, în 2 februarie 1974, de către domnul Zizis Fufas domnului Spiropoulos, secretar la Președinția Republicii, pe strada Stisicoru numărul 17 la ora 9 și treizeci." „Luni, 4 februarie 1974. La 8 și treizeci și unu, un apel telefonic de la domnul Bravacos a informat biroul domnului Atanasakos că plicul a fost primit de Domnul Președinte." În cele din urmă, nota finală: „Domnul

Bravacos de la Președinția Republicii a sunat la birou ca să confirme că scrisoarea a fost primită de Președinte.”

— Poftim!

Mi-ai înmânat și scrisoarea către Gizikis și un zâmbet amuzat ți-a făcut mustața să tremure.

— Ehei! De fapt, Averoff este un geniu. Un geniu provincial, dar totuși un geniu. Dacă în loc să se nască într-o țară mică ce nu mai contează deloc, s-ar fi născut în Rusia, în America sau în China, acum ar decide dacă cel de-Al Treilea Război Mondial ar trebui să izbucnească sau nu. Sau dacă s-ar fi născut măcar într-o țară mai centrală sau mai bogată, ar fi ajuns cumva în cărțile de istorie. Bietul Averoff, nu a avut noroc: s-a născut în Grecia secolului XX. Cu toate acestea, dovada că Averoff este un geniu, un geniu provincial, dar totuși un geniu, se află aici.

Și ai fluturat cele opt pagini dense ale notei anexate.

— Aceasta este o mică capodoperă. Începe cu vagi aluzii despre liberalism, cu proteste prudente despre riscurile pe care guvernul și le asumă, apoi trece la lingușire spunând că niște sentimente de bucurie, niște sentimente pline de afecțiune pentru forțele armate și un optimism plin de viață față de viitor au acaparat Grecia în 25 și în 26 noiembrie 1973, în zilele de după masacrul de la

Politehnică, când Ioannidis l-a demis pe Papadopoulos, apoi de la lingușire trece la examinarea situației și ascultă aici. Pentru că abilitatea cu care se propune ca salvator al patriei, sau mai degrabă ca un om al destinului, este pur și simplu diabolică.

Ai căutat pagina doi și mi-ai tradus:

— „Nu contează faptul că în fruntea forțelor armate se află oameni cinstiți, lucru de care scriitorul este sigur. Poporul continuă să vadă intenția de a continua să guvernați la nesfârșit ca pe o oligarhie bazată pe forțele armate și atât. Așa că doar privind uniformele se simte iritat, și mulți dintre cei care au purtat în trecut uniforma cu mândrie astăzi o expun în public cu prudență. Este trist și periculos, domnule președinte, în ritmul acesta tinerii vor urma pe oricine va fi împotriva regimului. Și, din păcate, știm că cei care sunt împotriva regimului rareori au gândiri sănătoase. În ultimele luni, Partidul Comunist din Grecia a devenit activ, iar gândirea lor anarhistă, incoerentă și distrugătoare a început să seducă tinerii influențabili și care încearcă să facă mișcări violente. Poporul alunecă spre cei de stânga, spre forme foarte periculoase de anarhie, nocive pentru tinerii care mâine ar trebui să conducă țara. Iar în străinătate, comunismul grec este foarte energic, mai energic ca niciodată. Potrivit unor surse străine de

încredere, doar în Germania, unde Partidul Comunist Italian a fondat două federații ale muncitorilor, una cu sediul la Köln și una în Stuttgart, există două grupări comuniste grecești puternice: Esak și Eeskei, care colaborează între ele. La congresul preliminar de la Stockholm, unde s-au adunat anul trecut emigranți de toate naționalitățile și unde s-a decis organizarea unui nou congres în martie 1974, la Copenhaga, reprezentanții cei mai acerbi au fost grecii...”

Aici te-ai oprit din tradus:

— Urmează o analiză obscură a realității economice, iar apoi vine partea bună. Întrucât ceea ce i-a propus Averoff lui Gizikis pentru a rezolva problemele coloneilor este exact ceea ce s-a întâmplat în iulie 1974, când toată lumea credea că Junta a căzut. Cu alte cuvinte, în aceste pagini se află dovada că Junta a abdicat conform sfaturilor lui Averoff și folosind sistemul propus de Averoff: aparent prin transferul puterii către politicieni, dar, de fapt, păstrând puterea cu ajutorul lui, care atunci când avea să preia Ministerul Apărării, avea să devină moștenitorul și interpretul vechiului regim sau cel puțin al intereselor sale. Mă înțelegi? Adică, în ianuarie 1974, Puterea nu mai știa ce să facă cu coloneii, avea nevoie de o schimbare de gardă, de exemplu de o democrație formală, în care punctele-cheie

să se afle în mâinile unei drepte mai reactive, iar acest lucru s-a putut realiza doar prin întoarcerea lui Karamanlis ales și impus de Averoff, care deja devenise stăpânul acelei armate din care ofițerii democrați fuseseră epurați. Așa că m-am înșelat când am spus că Averoff a câștigat bătălia în ultimul moment, păcălindu-i pe Canellopoulos și pe Mavros, spunându-le: „Ne vedem mai târziu, merg să fac pipi." Chiar a făcut pipi și chiar i-a păcălit, dar ceea ce s-a întâmplat pe 23 iulie fusese hotărât cu luni de zile mai devreme. Singurul aspect în care Averoff a eșuat a fost farsa cu partidele afiliate. Această farsă consta într-o născocire la care a recurs și monarhia din 1963 până în 1967 pentru a menține la putere dreapta și care funcționa astfel: fiecare partid trebuia să se declare afiliat unui alt partid, adică unui partid apropiat din punct de vedere ideologic, și doar partidele afiliate se puteau alia între ele pentru a forma un guvern. Însă niciun partid nu a vrut să se afilieze cu Partidul Comunist, iar acest lucru a mutilat stânga, obligând-o să se alieze tot cu dreapta. Doar Georgios Papandreou s-a răzvrătit constituind un front popular în care toată stânga s-a unit cu centrul. Iar dreapta politică a răspuns cu lovitura de stat a lui Papadopoulos. Cu toate acestea, chiar și după eșecul cu partidele afiliate, Averoff a știut că avea să

câștige. De fapt, a știut că putea conta pe Karamanlis, pe scrupulozitatea cu care Karamanlis avea să studieze planul inclus în scrisoarea către Gizikis. Acesta era planul.

Și ai reînceput să traduci.

— „Unu: președintele republicii va alege o persoană abilă și capabilă să inspire încredere. Adică un ofițer cu vechime sau un politician cu vechime sau un tehnocrat. Doi: președintele republicii îi va încredința acelei persoane postul de prim-ministru, iar prim-ministrul se va prezenta la televizor și va anunța programul, dar nu și formarea guvernului. Trei: programul va respecta direcțiile generale care nu pot suferi modificări. Nuanțele și micile variațiuni vor fi examinate într-un amplu schimb de idei. Iată direcțiile generale: a) Noul premier va anunța că forțele armate, prin intermediul președintelui republicii, i-au fost încredințate lui cu scopul reconstrucției legalității democratice; b) Noul premier va aduce un omagiu forțelor armate, subliniind că acestea provin din Popor, că ele respectă Poporul, că întotdeauna au apărat securitatea internă și externă a țării; c) Noul premier declară faptul că nu a format încă guvernul în mod intenționat. (Vezi anexa Top Secret).” Anexa Top Secret: „*Unu*: nu este de dorit ca acest lucru să fie cunoscut, dar va trebui să ne punem de

acord asupra Ministerelor Apărării și Securității Publice, astfel încât acestea să fie încredințate unor persoane respectabile, influente și care beneficiază de încrederea președintelui republicii, precum și a premierului. *Doi*: va trebui să îi discreditățm pe cei care susțin că alegerile se află sub controlul autorităților locale numite de Juntă și pe cei care sunt capabili să exercite o presiune psihologică chiar în favoarea Juntei. *Trei*: trebuie evitat ca alegerile locale să aibă loc înaintea alegerilor generale. Dacă nu vom face acest lucru, va fi periculos din multe motive, dar mai ales pentru că în anumite locuri riscăm să avem consilii municipale capabile să influențeze alegerile în favoarea stângii politice. *Patru*: va trebui să convingem opinia publică externă și internă de faptul că noul regim gestionează alegerile într-un mod onest. (A se vedea textul principal). Numai în acest mod nominalizarea candidaților subversivi va putea fi exclusă. *Cinci*: articolele legii electorale vor trebui clarificate astfel încât fiecare partid să fie obligat să depună la Curtea Supremă o declarație care să conțină principiile sale fundamentale și partidele afiliate; astfel încât un partid să fie considerat afiliat unui alt partid doar dacă va accepta să aibă principii similare; astfel încât partidele care nu sunt afiliate altor partide să nu

poată participa la formarea guvernului și nici să o susțină; astfel încât un deputat să nu se poată muta dintr-un partid în altul decât dacă partidul din care pleacă este afiliat celui în care pleacă. *Șase*: Partidul Comunist din Grecia va putea fi legalizat exclusiv cu condiția ca cei care au trecut dincolo de Cortina de Fier să nu se mai întoarcă în Grecia și să fie considerați vinovați de vărsarea sângelui fraților lor cu scopul de a prelua puterea. *Șapte*: fiind un subiect delicat, problema monarhiei va putea fi discutată de o comisie creată pentru revizuirea Constituției. Dar cum putem să o rezolvăm, dat fiind că cei care au lucrat activ la referendumul care a instituit republica definesc acest referendum ca fiind fals? Din motive care nu țin de această notă, autorul consideră o Adunare Constituantă ca fiind cea mai bună cale de rezolvare a acestei dileme. Însă asta necesită explicații verbale." Poftim!

Anexa a ajuns lângă celelalte foi, iar vocea ta a tremurat ușor de furie:

— Explicația verbală a avut loc. Toată șarada s-a desfășurat așa cum a stabilit Averoff în scenariul scris pentru Gizikis: fațada puterii oferită lui Karamanlis, iar puterea în sine, cea reală, având aproape același statu-quo. Singurul lucru pe care nu l-a reușit a fost să scape de Ioannidis și de alde Hazizikis sau alde Teofilojannacos,

fără să îi trimită la închisoare: este inutil să adaug că procesele lor nu făcuseră parte din acordurile așa-numitelor explicații verbale. Iar acesta a devenit pentru el călcâiul lui Ahile; de aceea a ezitat să îi aresteze. Dar a găsit soluția pentru această problemă. În mod direct sau indirect, i-a chemat pe fiecare în parte și le-a oferit șansa de a evada în străinătate: „Ori pleci, ori sunt obligat să te arestez și să te judec." Cei mai mulți au refuzat: unii din mândrie, alții pentru că trăiau cu iluzia că aveau să se întoarcă la putere prin lovitura de stat a gaddafiștilor. În schimb, alții au acceptat. Și acest document o dovedește.

Ai fluturat o scrisoare scrisă de mână adresată lui Karamanlis și semnată de un agent de frontieră din Evzoni. Avea numărul de protocol 2499 și fusese expediată în 6 decembrie 1974 și primită pe 17. Spunea așa: „Domnule Președinte, subsemnatul consideră că este necesar să aducă în atenția dumneavoastră următoarele fapte. Anul acesta, între 15 și 20 noiembrie, într-o dimineață pe la cinci și jumătate, comandantul adjunct al Biroului pentru Controlul Pașapoartelor a intrat în biroul mai sus menționat. A făcut acest lucru contrar obiceiului său de a veni la ora nouă. Comandantul adjunct nu a spus nimic despre sosirea autobuzului, iar când a sosit autobuzul, pe la șase, am văzut că era escortat de directorul Centrului de

Poliție pentru Străini din Salonic. Directorul era îmbrăcat în civil. Nu ni s-a permis să urcăm în autobuz nici pentru a efectua verificarea valutară. Șoferul vehiculului i-a adus pașapoartele ofițerului responsabil, care trebuia să privească pasagerii. Apoi autobuzul a plecat imediat și a intrat pe teritoriul iugoslav. Conform unor informații sigure, la bord se afia și fostul locotenent de la KYP, Michail Kurkulakos, care călătorea cu un pașaport fals. Domnule Președinte, vă rog să considerați veridicitatea acestei scrisori și să îmi acceptați omagiile." Cu un zâmbet amar ai zis:

— Și nu e vreun amărât, acest Kurkulakos. A fost și agent al CIA în Salonic și asupra lui plana acuzația că a ucis doi membri ai Rezistenței: Tsarukas și Kalkidis. Se pare că acum se află la München sau undeva, într-un alt oraș german, și că se ocupă de o organizație fascistă fondată în 1960 de Otto Skorzeny, cel care l-a eliberat pe Mussolini la Gran Sasso. O organizație numită Die Spinne, Păianjenul. În greacă, Aracni. De asemenea, se pare că se întâlnește adesea cu Panajotis Cristos, care era ministru al Educației pe vremea lui Ioannidis, și cu Evanghelos Sdrakas, un alt mai-mare al Juntei, dar și un prieten de-ai lui Averoff. A predat la Universitatea din Ioannina, orașul lui Averoff. Presupun că și Sdrakas a

fugit la bordul aceluiași autobuz. Hm! Bună mișcare cu autobuzul acela, bună mișcare. Cât despre Păianjen, Aracni, Die Spinne, se pare că în Europa are sedii peste tot: în Germania, Spania, Anglia, Franța, Italia. Numai să pun mâna pe cufărul pe care mi l-a promis ofițerul de la KYP și o să auzi lucruri grave: îți spun că următorul dictator din Grecia s-ar putea numi Averoff, dacă cineva nu îl demască la timp. Cineva sau ceva. Un dictator deghizat în civil, dintre cei care rezistă, ca Salazar. Da, trebuie doar să pun mâna pe acel cufăr. Numai să am timp...

Și astfel ai fluturat rânjind ultima foaie.

— Iată diamantul Koh-i-Noor.

— Cum?

— Diamantul Koh-i-Noor, diamantul diamantelor, bijuteria bijuteriilor. Ceva din cauza căruia nu pot să dorm de câteva săptămâni, ceva care mă face să urăsc până și lumina soarelui. Dovadă că a fost spion pentru Juntă. Provine din arhiva lui Hazizikis, desigur, cea care oferă informații și judecăți despre persoanele înregistrate la ESA.

M-am uitat pe foaie și de data aceasta nu a mai fost necesar să o traduci. Totul era înspăimântător de clar. Pe prima coloană din stânga erau aliniate nume, precedate de un număr. În cea de-a doua coloană, calificările profesionale. Pe cea de-a treia, caracteristicile ideologice. Pe

cea de-a patra, comentarii. Erau șapte nume, iar numerele variau de la șaptesprezece la douăzeci și trei. Pe poziția a douăzeci și treia am citit: „Evangelos Averoff – Fost deputat – Adept al politicii de tip punte dintre guvernul național și foștii politicieni – Deja colaborează și este îndrumat de reprezentați de vază ai KYP, cu rezultate foarte pozitive până acum."

* * *

Pe chipul celor care știu că merg spre moarte există o expresie misterioasă, o umbră care se concentrează în ochii lor și care transpare prin gesturile lor. O poți vedea, de exemplu, la bolnavii care părăsesc spitalul pentru a muri în patul lor sau la soldații care pleacă într-o luptă din care nu se vor mai întoarce. Și pe moment este dificil să te concentrezi asupra ei, pentru că mai degrabă o simți decât o vezi: numai după moarte, în amintiri, devine clară ca o fotografie bine tipărită și dintr-odată înțelegi ce a fost. A fost o nostalgie pentru un viitor care nu va mai veni, a fost conștientizarea bruscă a faptului că până și prezentul este o iluzie, din moment ce viitorul nu mai există, și că doar trecutul reprezintă existența. Ei bine, în ziua în care ai părăsit pentru totdeauna casa din pădure aveai în ochi exact această

expresie. Valizele erau deja urcate în taxi, taxiul aștepta, trenul avea să plece în scurt timp, iar tu, cu mâna stângă înfiptă în buzunarul hainei, cu mâna dreaptă ridicată pentru a ține strâns pipa între dinți, cu capul aplecat spre umăr, zăboveai străbătând camera în lung și în lat, tăcut, absorbit, studiind fiecare obiect de parcă ai fi vrut să ți-l imprimi foarte bine în memorie, să îl păstrezi acolo împreună cu regretul pierderii unui fragment de viață, câteva clipe ale unui timp care părea că ar fi trebuit să dureze o eternitate. Un balansoar, o scrumieră, un tablou pe care nu aveai să le mai vezi niciodată. Eu mă agitam, nerăbdătoare:

— Ce cauți? Alekos, ce vrei? Haide, întârziem, să mergem!

Însă tu nu mi-ai răspuns, de parcă nu ți-ar fi păsat că aveai să pierzi trenul, să irosești acel timp din care aveai chiar prea mult, pentru că în scurt timp urma să ai toată eternitatea la dispoziție. Și la un moment dat te-ai așezat pe pat, cu buzele îndoite într-un zâmbet misterios, întristat de o umbră care ți se întindea pe toată fața, înnegrindu-ți sprâncenele stufoase, apoi ai scos pipa din gură, ai mângâiat perna și ai șoptit:

— Ne-am simțit bine aici. Am fost plini de viață.

— O să mai fim, Alekos, hai, să mergem!

— Da, să mergem.

Dar aveam să înțeleg o lună mai târziu că îmi spuseseși aceste cuvinte pe tonul unui pacient care știe că a ajuns la final și care le răspunde „da” celor care îi spun: „Te vei face bine, dragă, te vei face bine”, pe tonul unui soldat care știe că urmează să participe la o luptă din care nu se va mai întoarce și care le răspunde „da” celor care îi spun: „O să reziști, o să reziști!” De altfel, s-au întâmplat și alte lucruri ciudate în acea zi, lucruri care s-au repetat și s-au intensificat în zilele următoare. Ezitări, nesiguranță, amânări.

— În douăzeci și patru de ore vreau să fiu la Atena, așa că ne oprim la Roma o noapte și atât. Nici nu-mi deschid valizele, mi-ai spus pe tren.

Cu toate acestea, când ai ajuns la Roma, le-ai golit imediat și nici măcar nu ți-ai rezervat avionul.

— Alekos, trebuie să facem rezervare la avion.

— Mâine.

Iar mâine:

— Poimâine.

Iar poimâine:

— Este timp.

Amânai constant plecarea, de parcă problema cu *Ta Nea* nu mai exista și orice scuză era bună pentru a nu-ți face bagajele sau pentru a nu rezerva zborul. Primul motiv a fost sosirea de la Atena a unui prieten croitor, care dorea să pornească o

afacere cu textile între Italia și Grecia. Al doilea motiv a fost o invitație la Capri la ziua de naștere a unei doamne de 80 de ani, mama unui admirator de-ai tăi. Al treilea motiv a fost o petrecere la ambasada Greciei, în care nu puseseși niciodată piciorul. Al patrulea motiv a fost o întâlnire cu editorul căruia îi promiseseși că aveai să scrii cartea. Și bineînțeles că îți păsa foarte puțin de prietenul tău, cu atât mai puțin de ziua de naștere a octogenarei, chiar deloc de petrecerea de la ambasadă, iar întâlnirea cu editorul nu avea niciun sens, dat fiind că refuzai să continui să mai scrii cartea. Cu toate acestea, te-ai văzut cu croitorul, ai mers la bătrâna doamnă, ai participat la petrecere, te-ai întâlnit cu editorul, fără a aduce vorba de nevoia de a te întoarce la Atena, de a solicita publicarea convenită a documentelor, ba dimpotrivă, fiind distras de o neașteptată și inexplicabilă lipsă de griji. Gata cu angoasa disperantă care te făcuse să te blochezi la pagina 23, gata cu melancolia sumbră care provocase beția aceea apocaliptică și dușul de urină de pe mașini, gata și cu dramatismul solemn din acea dimineață în care mi-ai citit și mi-ai încredințat documentele despre dragon; acele episoade păreau să nu se fi întâmplat niciodată, viitorul părea să fie o promisiune pe termen lung de care să te bucuri fără grabă și fără teamă, iar

angajamentul tău de a dezvălui adevărul nu mai părea a fi ceva urgent. După întâlnirea cu editorul ai fost chiar încântat și ai afirmat că te răzgândiseși, că aveai să începi să scrii din nou de la pagina 23, că până în august aveai să îi predai jumătate de manuscris, iar până la sfârșitul anului toată cartea.

— De fapt știi ce o să fac? O să îmi iau acel concediu din parlament imediat ce ajung în Grecia. O să rămân acolo două săptămâni, apoi tu o să mi te alături și o să ne întoarcem aici cu Primăvara.

Eu eram atât fericită, cât și iritată. Pe de o parte, mă bucuram să te văd scăpat de acea durere macabră care ne distrusese jumătate din casa din pădure și binecuvântam acele zile de liniște și de odihnă binemeritată; pe de altă parte, ajunsesem la concluzia că, până la urmă, problemele tale nu fuseseră atât de grave pe cât spuseseși, așa că m-am întrebat oare ce capriciu sau ce isterie te făcuse să mă torturezi de data aceasta cu temerile tale, cu scenele tale teatrale, cu lectura obsesivă a acelor arhive extrem de plictisitoare? Oscilam într-o asemenea duplicitate sentimentală, încât o dată refuzam să te urmez la întâlnirile tale absurde, altă dată deveneam părtașă la activitățile tale indolente, însă fără a bănui vreodată că îți amânai călătoria la Atena pentru că, dintr-odată, instinctul de supraviețuire devenise

mai puternic decât pasiunea ta pentru pericol. Am început să intuiesc că lucrurile nu erau deloc așa doar când ai spus:

— Este vremea să încetez cu aceste amânări.

De fapt, exact când ai spus acest lucru, starea ta de spirit s-a schimbat și s-a întâmplat ceva foarte bizar. Eram pe punctul de a traversa pe strada Veneto, iar lumina roșie s-a aprins. M-am oprit, știind cât de tare te enerva să mă vezi traversând când semaforul era roșu, însă brusc o împingere brutală m-a aruncat în trafic:

— Haide! De ce îți este frică?! Cei care nu sunt pregătiți să treacă pe roșu nu sunt pregătiți să moară, iar cei care nu sunt pregătiți să moară nu sunt pregătiți nici să trăiască!

Apoi m-ai abandonat pe trotuarul opus și abia noaptea târziu te-ai întors la hotel cu geaca pe jumătate ruptă, cu mâinile rănite și pline de sânge: de parcă ai fi luat la pumni toți copacii de pe bulevard. Însă nu loviseși copacii, ci pe un biet proxenet care îți oferise o prostituată. L-ai lovit cu atâta violență, încât polițiștii veniseră în grabă și doriseră să te aresteze.

— Alekos, iar ai băut!

— Nu, nici măcar o picătură.

— Atunci de ce ai făcut asta, de ce?

— Nu știu, îți jur că nu știu. M-a apucat o nevoie să îl ucid, o nevoie de a descărca toată furia din corpul meu.

Apoi te-ai închis în baie cel puțin o oră, iar când am venit să văd dacă te simțeai rău, alarmată de tăcerea ta, te-am găsit scufundat în cadă, cu ochii închiși și cu brațele încrucișate pe piept: așa cum stau cadavrele în sicrie.

— Pentru Dumnezeu, ce faci?!

— Testez, fac un test. Știi, moartea nu trebuie să fie neapărat rea. La urma urmei, moartea este prietena celor care sunt obosiți. De asemenea, este un mare aliat al iubirii. Nicio iubire din lume nu rezistă dacă moartea nu intervine. Dacă aș trăi mult, ai ajunge să mă urăști. Dat fiind că în curând voi muri, mă vei iubi mereu.

Și astfel, a venit ultima zi pe care am petrecut-o împreună, ziua aceea prin care memoria mea avea să scotocească cel mai mult, luni întregi, ani întregi, cercetând cu încăpățânare fiecare detaliu și fiecare clipă, de parcă asta avea să mă ajute să recapăt măcar o picătură din ceea ce pierdusem, însă fără folos, ba chiar făcându-mă să mă pierd în acea uimire neajutorată care te cuprinde atunci când te trezești dintr-un vis pe care nu ți-l amintești. A fost un vis important, și totuși nu ți-l amintești, de parcă o perdea a alunecat peste majoritatea detaliilor, de parcă un voal de întuneric a stins imaginile și sunetele, dar nu poate fi îndepărtat și nici subțiat. Degeaba alergi după ecoul unui zgomot sau după un gest,

degeaba te minți că l-ai prins; chiar în momentul în care parcă ai impresia că îl ai în mână, acesta se dizolvă, iar tu trebuie să te resemnezi: visul tocmai a dispărut. Așa e pentru mine ultima zi pe care am petrecut-o împreună. Într-un abis al subconștientului meu probabil că se află filmul cu toate lucrurile pe care le-am făcut, cu toate lucrurile pe care ni le-am spus, însă uitarea a închis acel abis într-un întuneric mai greoi decât o lespede din marmură. Un întuneric care persistă din zori și până la amurg. De fapt, amintirea ultimei nopți este foarte clară, și parcă o văd cum se aprinde ca un foc de artificii împreună cu muzica vocii tale frumoase, care îmi spune o poveste despre stelele ce sunt absorbite de găurile negre din cosmos. Ne aflăm în restaurantul tău preferat, care dă spre o mică piață din partea veche a Romei, iar încăperea este îngustă, cu tavanul arcuit, încălzită de un șemineu pe lemne care ard cu mici flăcări violet, mesele sunt luminate de lumânări înfipte în niște sticle verzi pe care ceara se topește, formând modele bizare de stalactite albe. Noi suntem într-un colț separat de o balustradă și ascuns de o coloană, iar lumânarea îți decolorează fața albă și îți alungește fruntea care acum pare mai înaltă ca niciodată și mustața care pare mai deasă ca niciodată, iar în partea stângă are trei fire gri. Nu le-am

observat niciodată, nu fuseseră acolo mai devreme; când au devenit gri? Și smocul gri de la tâmplă parcă a devenit și el și mai gri. Ciudat, când a devenit și mai gri? Mă prefac că îl smulg, iar tu te ferești, înclinând capul cu un gest plin de dulceață. Ești dulce în seara asta, iar privirea ta e blândă.

— Mâine chiar pleci, îți șoptesc.

— Da.

— Aș vrea să vin cu tine.

— Nu. Am nevoie de tine aici, ți-am spus. Și, în plus, o să ne revedem în curând, o să ne revedem de Paști. Atunci o să aduc Primăvara și o să îi schimbăm culoarea. Trebuie să îi schimbăm culoarea. Dacă cineva ar vrea să îmi facă rău...

Un pumnal în inimă: din cauza ultimei replici sau din cauza imaginilor macabre și terifiante pe care mi le evocă mașina? E ciudat, din ajunul Anului Nou, adică de trei luni nu am mai văzut-o, însă nu te întreb nimic legat de ea: dacă funcționează bine, dacă funcționează rău, dacă totuși îți place. Ba chiar, de fiecare dată când aduci vorba de ea, schimb subiectul: aproape de parcă m-ar durea să mi se amintească de faptul că ea exista, de faptul că eu nu mai revenisem niciodată la Atena după acea călătorie pe nava care ne-a dus în Patras. Nu mai revenisem niciodată din cauza jurământului trădat sau din cauza ei?

— Am putea alege albastru sau gri sau maro, îmi spui tu.

Un alt pumnal: da, e din cauza ei. Nu suport să te aud vorbind despre ea. Pot să te ascult vorbind despre moarte, deja sunt obișnuită, tot despre asta vorbești, dar nu te pot asculta când vorbești despre ea. Și de fapt, iată cum, dintr-odată și fără să bănuiești măcar, schimbi subiectul. Îmi spui așa cum o faci tu, inventând, povestea stelelor care sunt absorbite de găurile negre din cosmos. Îmi spui că teoriile astronomilor nu te interesează, „ce condensare nucleară?, ce atracție gravitațională?", știi tu ce sunt găurile negre din cosmos? Chiar sunt găuri, sunt rupturi ale infinitului și sunt foarte mici, au diametrul cât un pahar; pare de neconceput că o stea ar putea intra într-o gaură neagră deoarece o stea este imensă, este cât o lume, dar pentru a putea intra ea se micșorează, timp de milioane și de miliarde de ani ea devine tot mai densă și se micșorează până devine cât un pumn, cât o lămâie, cât o pietricică și atunci are loc magia. Destinul. Se stârnește un vânt puternic, mai mult decât un vânt, un vârtej monstruos care o cheamă spre el, o invocă, o roagă cu scopul de a o atrage spre gaura neagră. Steaua parcă nu ar vrea să meargă. De milioane, de miliarde de ani a trăit doar pentru a intra în acea gaură, doar cu scopul de a deveni tot mai densă și s-a

micșorat, devenind cât un pumn, cât o lămâie, cât o pietricică, iar acum, că se apropie momentul, parcă nu ar mai vrea. Pentru că, de fapt, ar vrea să îmbătrânească, să se stingă în pace, alunecând în derivă. Așa că respinge invitația de teamă, se opune cu toată voința ei, cu toată forța greutății sale, care este enormă, concentrată și enormă. Fuge. Se îndepărtează cu rotații foarte mari, până la marginile universului, se ascunde în spatele stelelor pe care vântul nu le cheamă, se apără, se neagă pe ea însăși, de parcă nu ar cunoaște destinul, care planează asupra sa încă de când s-a născut sau de parcă i-ar lipsi curajul. Însă acelui vânt nu i te poți opune, este capabil să învingă până și cea mai mare dintre greutăți, până și cea mai încăpățânată dintre voințe, astfel încât zborul stelei devine tot mai slab, rotațiile sale devin tot mai mici și tot mai concentrate spre direcția găurii negre, iar la un moment dat spațiul infinit este redus la un vârtej îngust și adânc, la un vârtej în care infinitul alunecă în tăcere, o tăcere care se învârte și care se înfășoară în jurul ei înseși, coagulându-se în jurul unui mister, și dintr-odată acea gaură devine un tunel lipsit de lumină și fără ieșire. Sau poate că există o ieșire, însă este atât de îndepărtată, încât nici măcar nu este vizibilă. Iar steaua, epuizată, resemnată,

înfrântă, se lasă înghițită: alunecă cu capul în jos prin întuneric, în misterul care cine știe unde o va conduce?!

— Spune-mi, ce se află de cealaltă parte?

Ochii îți strălucesc neliniștiți în lumina lumânărilor și vocea îți tremură:

— Ce se află de cealaltă parte?

Pumnalul mă lovește din nou și mă înfior. Și totuși, de data aceasta nu ai mai vorbit despre mașină, doar ai interpretat în mod poetic o teorie științifică, transformând-o într-un basm, și oricum nu tu ești steaua care fuge.

— Este un basm minunat, mă bâlbâi eu.

— Nu, este o realitate teribilă, îmi răspunzi tu.

— Depinde de modul în care o interpretezi, Alekos.

— Există un singur mod de a o interpreta: găurile negre sunt moartea.

— Dacă găurile negre ar fi moartea, fiecare stea ar aluneca în ele. Și totuși, ele atrag doar unele stele și pe altele nu. De ce?

— Pentru că nu toate stelele trebuie pedepsite. Găurile negre le atrag doar pe cele care trebuie pedepsite.

— Pedepsite pentru ce?

— Pentru că au căutat alte lumi, lumi în care fiecare om este valoros și în care există dreptate, libertate și fericire.

— Nu este o crimă să cauți alte lumi, lumi în care fiecare om este valoros și în care există dreptate, libertate și fericire.

— Nu, dar este un lux pe care dictatura lui Dumnezeu nu îl poate îngădui. Și nici Muntele. Dumnezeu vrea să credem că universul lui este singurul univers posibil, Muntele vrea să credem că sistemul său este singurul sistem posibil. Și oricine se răzvrătește ajunge într-o gaură neagră.

— Vorbești de parcă ai crede în Dumnezeu.

— Cred. Nu știu ce este, dar cred. Și îl iert pentru că nu are de ales, deci nu are nicio vină. Oamenii sunt cei care au de ales, așa că ei au o vină.

Zâmbesc:

— Am întâlnit mai demult pe cineva care spunea chiar contrariul. „Oamenii sunt nevinovați", spunea el, „pentru că sunt oameni".

— Pe cine?

— Un prizonier Vietcong.

— Probabil că nu s-a aflat niciodată în fața unui pluton de execuție. Când erau pe punctul de a mă împușca, eu L-am iertat și pe Dumnezeu. Și când voi muri, Îl voi ierta din nou.

Nu mai reușesc să zâmbesc. Tu îți dai seama de asta și îmi mângâi mâna:

— Nu te supăra.

Apoi, cu gestul tău obișnuit, chemi florăreasa care intră cu un coș plin de

trandafiri, cumperi toți trandafirii și mi-i arunci în poală. În timp ce ieșim, uiți de stelele care mor și mă iei peste picior pentru că sunt jenată de acel buchet mare de trandafiri. Mergem pe jos pe aleile cu pereții plini de funingine, iar aici amintirea mea este formată din sunete înfundate, din imagini împrăștiate, din senzații care durează cât o clipire. Pașii noștri răsunând pe trotuar, un câine dând din coadă, degetul tău mare gâdilându-mi scobitura mâinii în timp ce îmi șoptești:

— Dar viața este frumoasă. Este frumoasă chiar și atunci când este urâtă. Dar ea nu știe asta.

Ea e o prostituată care se plimbă plictisită.

— Dă-mi un trandafir.

Ți-l dau și tu i-l dai, iar în consecință ești insultat:

— Ah, ce prost! Ești prost?

Tot mergând, ajungem pe strada Veneto, sub copacul spre care, într-o după-amiază, s-au năpustit sute de păsări. Și în acea zi se năpustiseră asupra lui și dormeau pe ramuri, îndesate precum niște ciorchini.

— Dar Nechaev[4]?

— El încearcă să scape de vânt.

— Dar Satana?

— Satana este în rai.

Intrăm în hotel, iar în lift te distrezi și apeși toate butoanele:

— Conduce avionul care ne duce în rai!

Pe hol îmi furi tot buchetul de trandafiri și așezi câte un trandaflr pe mânerul fiecărei uși. În cameră te calmezi. Te dezbraci cu o lentoare meditativă, te întinzi pe pat, îți încrucișezi brațele sub ceafă și rămâi nemișcat privind tavanul.

— Dar ce este de cealaltă parte?

— Gata, Alekos, ajunge!

— Răspunde-mi: ce este de cealaltă parte?

Îți răspund:

— Dacă stelele înghițite caută lumi mai bune, de cealaltă parte ar trebui să fie o lume mai bună.

— Nu, acolo este neantul. Pedeapsa supremă pentru cei care caută lumi mai bune este neantul. Dar poate că nu e o pedeapsă, ci un premiu. E nevoie de mult efort ca să cauți ceva care nu există, așa că la final simți nevoia să te odihnești în neant.

Apoi o tresărire:

— Ne jucăm?

Și cuprins de o bucurie nestăvilită, îți arunci picioarele peste mine spunând că tu nu ești o stea, că ești o cometă și că picioarele tale sunt coada cometei și, întrucât lumina cometei este strălucitoare, nu este nevoie să mai ținem lampa aprinsă. O oprești și ne iubim așa cum ne-am iubit într-o noapte îndepărtată de august, într-o cameră cu fotolii roșii,

scorojite, cu tăvițe cu fistic pe masă, în timp ce vântul cânta printre ramurile de măslin. Aceleași gesturi, aceleași sentimente. Dintr-un trecut pe care anii nu l-au corodat revin îmbrățișările noastre armonioase, mângâierile noastre mătăsoase și bucuria de a ne îneca împreună într-un râu de dulceață orbitoare, iar și iar, iar și iar, aproape de parcă ar trebui să existe pentru totdeauna și să se tot repete până la bătrânețe. Bătrânețea mea și bătrânețea ta. Pe când, de fapt, aveau să mai existe doar în acea ultimă noapte. „Nu mă uita. Nu mă uita niciodată. Nu trebuie să mă uiți!", aud ecoul unei voci pe care nu o recunosc, răgușită și ascuțită, în timp ce corpul tău îl învăluie pe al meu. Mult timp după aceea, după ce tragedia noastră avea să fie încheiată, la fel și chinul care avea să pară etern, iar în locul acestuia avea să apară o cicatrice din cele care dor chiar dacă nu le atingi și o singurătate diferită, mult mai rea, în acea singurătate aveam să îmi pun întrebări inutile și absurde: de ce bătrânețea nu vine pentru toată lumea sau ce este moartea, mai ales moartea aceea care vine înaintea bătrâneții și oare de ce fuseseși tu atât de îndrăgostit de moarte, da, speriat, dar și îndrăgostit de ea, sedus atât de tare de ea, încât să mă faci să mă simt geloasă pe ea, de parcă ar fi fost o persoană, o femeie, amintirea acelei ultime

seri și a acelei ultime nopți avea să mă trăsnească precum o revelație. Nu am nicio îndoială, tu știai. Aveai o certitudine aproape matematică despre faptul că se stârnise vântul și că gaura neagră era pe punctul de a te înghiți.

* * *

Am părăsit hotelul la trei după-amiaza, iar avionul tău urma să plece la patru. Taxiul era ponosit și înainta cu o lentoare înnebunitoare, iar tu ai îndemnat șoferul:

— Accelerați puțin, vă rog, o să îmi pierd zborul din cauza dumneavoastră.

Dar el ți-a răspuns nepoliticos:

— Mai repede de atât nu pot merge, trebuia să vă porniți mai repede!

Deodată, când am ajuns la periferia orașului, motorul a început să se înece și apoi s-a oprit.

— Nu mai am benzină.

— S-a terminat benzina?! Ați acceptat o cursă până la aeroport fără să aveți benzină?

Am intervenit pentru a evita o altercație:

— Uitați, este o benzinărie în apropiere, încercați să ajungeți acolo.

Printre mormăieli și înjurături, schimbări de viteză și apăsări furioase pe

accelerație, am ajuns la benzinărie și am făcut plinul. Însă fără rezultat.

— Tot nu merge. S-a stricat.

— S-a stricat?!

Te-am privit temându-mă de o explozie de furie: odată ce terminaseși cu rugămințile și cu sfaturile, urmăriseși scena în liniște, iar acesta era, de obicei, un preludiu al crizelor tale de furie. Dar de data asta nu, stăteai acolo liniștit de parcă nu te-ar mai fi preocupat. Oare nu înțeleseseși?

— Alekos, spune că s-a stricat.

— Mai bine.

— Mai bine? Nu mai vrei să pleci?

— Hm!

— Spune-mi, pentru că dacă vrei să pleci, trebuie să facem ceva!

— Hm!

Tot mai nepoliticos, șoferul ne-a întrerupt discuția:

— Indiferent dacă plecați sau nu, eu nu vă pot ține aici! Am să vă chem acum un alt taxi.

— Dacă așa considerați.

Așa a considerat. S-a dus, a sunat și s-a întors:

— Nu se găsesc mașini, nu este niciuna. Să vă opresc una de pe drum?

— Dacă așa considerați.

Așa a considerat. S-a așezat în mijlocul drumului pufăind, însă nu trecea niciun taxi și era aproape trei jumătate.

— Alekos, hai să ne întoarcem la hotel, o să pleci mâine.

— Poate că ai dreptate.

Dar în timp ce spuneai acest lucru, iar eu am simțit o ușurare complet disproporționată cu acea realitate, o fericire exagerată, nu atât pentru că aveai să mai rămâi încă o seară, cât pentru faptul că era ceva în neregulă cu această plecare, a trecut pe acolo un taxi gol. Șoferul nostru l-a oprit, îmbunat, ne-a mutat valizele, tot îmbunat, ne-a deschis ușa spunând:

— Repede, mașina asta are motorul bun, merge bine.

Ne-am reluat drumul spre aeroport, era trei și patruzeci de minute.

— Alekos... trebuie să îți explic că mai sunt doar câteva minute?

— Sigur că nu, de ce vrei să forțezi lucrurile, destinul? Ceea ce trebuie să fie, este, ceea ce va trebui să fie, va fi. Dacă este scris să prind acel avion, o să îl prind chiar dacă ajung după ora patru. Dacă este scris să nu îl prind, nu îl voi prinde nici dacă ajung la timp.

Apoi ți-ai pus brațele în jurul meu și ai spus cu seriozitate:

— Ți-ar plăcea să mai fim împreună încă o zi, știu. Mi-ar plăcea și mie, dar o zi în plus sau o zi în minus, o lună în plus sau o lună în minus va schimba ceva? Noi doi am avut mult, iar o zi în plus sau o lună în

plus nu ar putea să ne ofere tot ce nu am avut.

— De ce spui asta?!

— Pentru că ai fost o tovarășă bună. Singura tovarășă posibilă.

Am ajuns la aeroport la patru fix. Zborul fusese închis, avionul era pe punctul de a decola. Dar un angajat al companiei te-a recunoscut și a transmis instrucțiuni să fii așteptat. Apoi ți-a luat gențile cu grijă, cu emoție, tu ai predat cartea de îmbarcare, iar el te-a împins spre controlul pașapoartelor:

— Repede, grăbiți-vă, repede!

Tu l-ai urmat fără grabă, zăbovind la fiecare pas, de parcă în acel moment ai fi vrut să forțezi destinul și regula „ceea ce trebuie să fie, este, iar ceea ce trebuie să fie, va fi", sau de parcă în acel moment întoarcerea la Atena ți-ar fi repugnat, iar în fața ușii de sticlă, dincolo de care nu mai au voie decât pasagerii, te-ai oprit să te joci cu komboloi-ul.

— Atunci, la revedere! am spus eu și ți-am întins mâna.

În public nu ne îmbrățișam niciodată. Mi-ai strâns-o mult timp în mâinile tale, evitându-mi privirea.

— La revedere, *alitaki*!

Angajatul era foarte agitat:

— Repede, grăbiți-vă, repede!

Ai dat din cap și ai ajuns la controlul pașapoartelor, apoi ai trecut de controlul

poliției. Ai înaintat câțiva metri fără să te întorci și aproape că erai la poarta de îmbarcare. Iar acolo, brusc, cu acea hotărâre specifică celor care dau curs unui impuls pe care nu și-l pot înfrânge, te-ai întors înapoi.

— Ce faceți, unde mergeți?! a țipat angajatul.

Doi polițiști au sărit și au încercat să te blocheze.

— Nu aveți voie!

Ai trecut de ei fără să îi privești, fără să îi asculți, cu mândrie, ai trecut din nou de pragul ușii din sticlă și ai venit spre mine. M-ai strâns într-o îmbrățișare lungă, intensă și tăcută. M-ai sărutat pe gură, pe frunte, pe tâmple. Mi-ai luat fața în mâini:

— Da, o tovarășă bună. Singura tovarășă posibilă.

Apoi, tot mai mândru și tot mai fiegmatic, te-ai întors lângă polițiștii uimiți și lângă angajatul care era înmărmurit. Ultima mea imagine cu tine constă în mustața ta neagră contrastând cu paloarea ca de marmură a feței tale și ochii tăi lucioși, fermi și tulburători, privindu-mă de departe, pătrunzând într-ai mei. Viu, nu aveam să te mai văd niciodată.

1. „Libertate, egalitate, fraternitate” (fr., în original) (n.tr.).
2. În ediția în limba italiană, Antenor Mpitsakin are grad fie de colonel, fie de

locotenent; fără erată (n.r.).

3. În ediția în limba italiană, tipărit *Papagos*, fără erată (n.r.).

4. Serghei Gennadievici Nechaev (1847-1882), revoluționar comunist rus și figură proeminentă a mișcării nihiliste ruse (n.tr.).

Partea a şasea

Capitolul unu

Moartea este o hoață care nu te ia niciodată prin surprindere, iată ce am tot încercat să îți spun până acum. Moartea își anunță întotdeauna prezența printr-un soi de parfum și prin anumite percepții impalpabile sau zgomote tăcute. Simți când moartea se apropie. Chiar și în timp ce mă îmbrățișai în aeroport, știai că nu aveam să te mai revăd viu. De altfel, de prea multe ori cochetaseși cu ea prin toate aventurile tale, cântaseși despre ea în poeziile tale și o invocaseși prin anxietățile tale, ca să nu o recunoști, ca să nu o simți, ca să nu fii convins că era pe punctul de a sosi. Dar iată ce vreau să zic, în toate celelalte dăți reușiseși să o respingi sau să te eschivezi chiar cu o clipă înainte să te înhațe; în schimb, după acea îmbrățișare te-ai dus să o întâlnești ca un iubit nerăbdător, nerăbdător să fie furat de ea. Așa plănuiseși sau oare erai obosit să mai trăiești, obosit să pierzi? Toate acestea la un loc. Planul se născuse din oboseala de a trăi, iar oboseala de a trăi deriva din oboseala de a pierde; în noaptea în care ai distrus casa din pădure ai înțeles că fiecare

etapă a basmului tău se încheiase cu o înfrângere. Era de ajuns să privești spre trecut ca să înțelegi că asupra existenței tale plana blestemul eșecului, la fel de inexorabil precum o tumoare; era de ajuns să refaci în sens invers traseul ultimilor opt ani ca să realizezi că singura ta victorie fusese faptul că nu renunțaseși la nimeni și la nimic, că nu cedaseși nici măcar în momentele de disperare sau de îndoială. Atacul asupra lui Papadopoulos nu fusese dus la bun sfârșit; calvarul arestării, al procesului, al condamnării nu dezmorțise Grecia. Evadările din închisoare nu îți reușiseră și, pentru a revedea lumina soarelui, fuseseși nevoit să înduri clemența tiranului. Planul de pe Acropole rămăsese un vis, călătoriile tale clandestine în Atena nu te făcuseră decât să suferi, speranța de a organiza rezistența armată eșuase. Întoarcerea în țara natală, o experiență umilitoare; alegerea de a intra în politica făcută de politicieni, o greșeală; campania electorală, un dezastru; activitatea de deputat, un eșec. La fel și eforturile tale de a te adapta la un partid sau pretenția de a goni niște oameni nevrednici; la fel și tentativa de a scrie o carte. În ceea ce privește măreața ta idee despre ideologiile care nu sunt credibile, deoarece fiecare ideologie se transformă într-o doctrină și fiecare doctrină se ciocnește apoi de realitățile vieții, de faptul că viața nu poate

fi catalogată, sau în ceea ce privește marea ta descoperire despre convingerile politice de stânga sau de dreapta care nu au niciun sens, care în cel mai bun caz sunt identice deoarece amândouă sunt susținute de același fals alibi și au același scop, de a pune mâna pe Puterea care zdrobește, nu fuseseși capabil nici să le formulezi sub forma unei filosofii proprii, nici să le susții în mod riguros prin fapte. Uneori reușiseși să le condensezi în câteva sloganuri poetice; alteori le neutralizaseși cedând în fața șantajului murdar al celor aflați de partea baricadei opuse, adică trecând de partea mincinoșilor, a purtătorilor de chiloți pe care scrie Popor, deși prin popor mă refer la mulțimea care îi aplaudă; alteori le uitaseși în frigiderul ideilor abia schițate sau al acțiunilor imposibile. Numai prin intermediul situației tale personale unice reușiseși să arăți că fiecare ființă umană este o entitate care nu poate fi generalizată, care nu poate fi redusă la conceptul de masă și că, prin urmare, mântuirea trebuie căutată în individul care se revoluționează pe sine însuși.

Pe scurt, după aproape fiecare încercare de a realiza ceva, ai rămas cu un pumn de nisip în mână și nimic nu ți-a ieșit, nimic: ca atentator sau ca organizator de conspirații, ca orator sau ca gânditor, ca politician sau ca lider. Nici măcar ca lider,

dat fiind că fuseseși ascultat mereu doar de câțiva oameni simpli, subjugați de farmecul tău și nu atrași de mesajul tău, deoarece numai o mână de oameni te urmase în după-amiaza din ziua cu procesiunea, și asta în urma unui gest pe care nu îl înțeleseseră. Nu avuseseși niciodată un discipol, un complice real pe care să te bazezi. Singurul interlocutor care ți-a fost alături prin deșertul acelor ani am fost eu, însă legătura noastră s-a bazat pe fundația prost înțeleasă a iubirii, iar tu mi-ai reproșat adesea faptul că nu te iubeam pentru ceea ce erai, ci pentru ceea ce eu voiam ca tu să fii și nu erai, Nguyen Van Sam și Huyn Thi An și Chato și Julio și Marighella și părintele Tito de Alencar Lima, pe baza unor credințe din trecutul meu pe care le retrăiam în prezent, astfel încât, de fiecare dată când una dintre aceste credințe mi-a fost înfrântă, am fugit dezamăgită utilizând pretexte, revoltându-mă, lipsind exact în momentele în care ar fi trebuit să îți fiu aproape. Iar singurătatea a continuat să fie adevărata ta tovarășă. De acord, acesta e destinul lui Don Quijote, destinul eroilor și al poeților, dar întotdeauna vine o zi în care un om, oricât ar fi el de erou, oricât ar fi el de poet, nu mai poate rătăci de unul singur prin deșert. Întotdeauna vine acel moment în care obosește să trăiască pentru că obosește să tot piardă și, doborât de o stare

de rău, își spune „trebuie să câștig măcar o dată” și, spunând asta, se gândește la moarte (care acum e aproape, care acum îl acoperă cu parfumul ei), de parcă aceasta ar fi o carte câștigătoare. Un as în mânecă sau un premiu. De ce să îmbătrânești? De ce să continui acel efort numit existență, de ce? De ce să înduri aceleași înfrângeri, adică de ce să le repeți sau să te adaptezi și să te ofilești în monotonia renunțării și a normalității? „Nu mai este un anarhist nebun, un tânăr neliniștit, un rebel. A început să gândească, a crescut.” „Mi se pare că îl recunosc, nu el e cel care a pus bomba și care a furat arhivele ESA?” În schimb, murind aveai să dai un sens sacrificiilor tale, suferințelor tale, eșecurilor tale. Iar oamenii aveau să te asculte în cele din urmă, să te înțeleagă. Chiar dacă aveau să o facă exprimându-se greșit, prin flori, steaguri și țipete – „Holocaustul lui!, exemplul lui!” –, aveau să îți fie alături, aveau să demonstreze că turma poate să înceteze a mai fi o turmă, că doctrinele se pot destrăma în fața inițiativelor individuale, a neascultării individuale, a curajului individual, că fiecare om poate deveni valoros atâta timp cât vrea acest lucru, că mântuirea trebuie căutată în individul care se revoluționează pe sine însuși. Și poate că Muntele avea să tremure puțin, poate că bolovanul de pe vârful muntelui avea să se legene. „Nu

există niciun erou viu care să valoreze cât unul mort", chiar și anticii spuneau asta. De altfel, eroii din mituri nu sunt chinuiți niciodată de durerile bătrâneții și nu se sting niciodată din cauza vreunei boli, într-un pat de spital: pleacă în floarea vârstei, în mod violent, iar ultimul act al aventurii lor este aproape întotdeauna ca o sinucidere pusă în practică de cei care îi ucid. A muri pentru a nu muri, a te lăsa ucis pentru a câștiga măcar o dată, iată calculul oribil și ingenios pe care ți l-ai făcut, amestecând negarea de sine cu mândria, altruismul cu egoismul, ochiul tău cel bun cu ochiul tău cel rău, acceptând într-un final, fără să te opui, întâlnirea de la Samarkand, oferindu-te Morții într-o îmbrățișare sinucigașă.

Acel calcul oribil și ingenios s-a materializat în decurs de o lună. În aprilie. În mod conștient sau nu? Linia de demarcație dintre conștient și inconștient este extrem de subtilă. Aveam să aflu că, atunci când te-ai întors la Atena, ai început să pari lipsit de orice vioiciune, că te ofiliseși într-un fel de abulie misterioasă. Îți petreceai cea mai mare parte a timpului la birou, unde secretara ta te găsea mereu cu o privire stinsă, cu gura încleștată, cu brațele încrucișate și stând ca un om care urmărește obsesiv un gând. Nu îți mișcai ochii nici dacă suna telefonul sau dacă ea vorbea cu tine, trebuia să se apropie de

tine și să te tragă de mânecă, iar tu îi răspundeai tresărind:

— Ce este, ce s-a întâmplat?

Când băiatul de la barul de jos intra cu cafeaua fierbinte, nu îl observai nici pe el, nici ceașca așezată pe masă și apoi, observând-o, o examinai uimit: cum ajunsese acolo, cine o adusese? Uneori te ridicat încet, oftând, și începeai să te plimbi prin camere. Cu mâinile în buzunare, cu umerii încovoiați, cu capul aplecat, trei pași în față și trei pași înapoi, exact ca la Boyati. Dacă pașii te conduceau către biroul secretarei, te opreai și o priveai fără să o vezi, iar ochii tăi erau atât de sticloși, încât ea ajungea să se teamă:

— Domnule Panagoulis! Vă simțiți rău, domnule Panagoulis?

Chiar te simțeai rău. Le-ai spus tuturor asta. Te durea stomacul, te dureau picioarele, nu dormeai.

— Am luat un somnifer dublu și nu m-a ajutat deloc.

Sau:

— Am adormit la cinci și la șapte eram deja treaz.

Sau:

— Nu mă pot ridica, iar esofagul mă arde. Nu pot să înghit.

Mâncai foarte puțin și niciodată mai devreme de masa de seară, încetași dintr-odată să mai bei, susținând că mirosul de vin îți provoca dezgust. Îți

potoleai setea cu oranjade, iar cinele tale nu mai erau banchete vesele menite să te îmbete, ci pretexte pentru a te hrăni puțin și pentru a petrece puțin timp în compania cuiva. Câte un prieten care era în trecere, vreun curtean insistent sau vreo menadă binevoitoare. Dar chiar și cu aceștia erai taciturn și distras, aproape de parcă mintea ta s-ar fi aflat la mii de kilometri depărtare sau ar fi fost învăluită de o ceață care proteja un secret. Iar ceea ce era cu adevărat înspăimântător, începuseși să manifești o ură inexplicabilă față de Primăvara ta. Îi trânteai portierele, o conduceai cu răutate, îți plăcea să faci cutia de viteze să scrâșnească, să atingi anvelopele de marginea trotuarelor, să o parchezi rău, adică să o expui traficului și coliziunilor cu alte mașini, te desfătai murdărind-o. La exterior era mereu prăfuită și stropită, iar la interior arăta ca un container plin de foi, cârpe, gume, ziare și gunoaie de tot felul. De altfel, o împrumutai oricui ți-o cerea, demonstrând o indiferență absolută dacă îți era înapoiată cu noi zgârieturi sau cu noi lovituri, de parcă ar fi devenit un simbol al sufletului tău din care tot plecau bucăți.

Eu nu știam și nici nu bănuiam că sufletul tău se destramă. Credeam că erai senin pentru că reușiseși să convingi ziarul *Ta Nea* să nu mai amâne și să publice documentele în cursul acelei luni. În

primele zece zile ale lunii aprilie, singurul moment în care mi-am făcut griji a fost atunci când m-ai sunat ca să îmi spui că iar îți intrase cineva în casă și că iar încercaseră să îți fure documentele.

— Alo, eu sunt, sunt chiar eu. Ghici ce s-a întâmplat! În seara asta, când m-am întors acasă, l-am găsit pe unul în casă.

— A intrat cineva în casă?!

— Da, l-am surprins în timp ce încerca să forțeze ușa dormitorului.

— Și ce ai făcut?!?

— Am sărit pe el și l-am bătut. Apoi l-am imobilizat, l-am luat prizonier și l-am închis în pivniță. Acum îl interoghez.

— Și cine este, cine l-a trimis?

— Asta încerc să aflu, deocamdată nu pot decât să îți spun că se numește Herodot.

— Poate că este doar un hoț, Alekos.

— Nu, nu este doar un hoț. Știa că fotocopiile sunt în cameră.

— Cum adică?! Încă le ții acolo? Nu le-ai pus încă într-un loc sigur?

— Și unde ai vrea să le păstrez? În vila lui Averoff?

— Ascultă-mă, Alekos...

— Fără predici, la revedere!

Nu am rămas doar îngrijorată, ci și uluită: ce logică avea să continui să îți ții comoara în casa aceea, în camera aceea, la mila oricui? Și oare nu era ciudat că vorbeai cu atâta lejeritate despre acel

episod alarmant: „Ghici ce s-a întâmplat, în seara asta l-am găsit pe unul în casă, l-am luat prizonier și l-am încuiat în pivniță?” După tonul vocii tale, s-ar fi putut crede că erai amuzat. Sau mă înșelam? Ca să mă asigur, am așteptat câteva ore și apoi te-am sunat înapoi. Însă de această dată, vocea ta trăda o resemnare dezamăgită:

— Alo, eu sunt, ce vrei să îmi spui?

— Eu, nimic, Alekos. Tu ești cel care trebuie să îmi spună ceva!

— Despre ce?

— Cum adică despre ce? Despre acel Herodot pe care l-ai închis în beci. A vorbit?

— Oo, da! A vorbit.

— Și cine l-a trimis?

— Of, nu putem discuta despre asta la telefon. Oricum, cui îi pasă? Nu e important.

— Nu e important?! Un străin intră noaptea în casă, tu îl prinzi în timp ce forțează ușa dormitorului, mă suni ca să îmi spui și apoi zici că nu e important?

— Nu e important pentru că nu se schimbă nimic. Cât despre el, este un amărât, chiar îmi pare rău că l-am bătut. Bietul om, este plin de vânătăi.

— Și nu îl vei da pe mâna poliției?

— Nu.

— Nu vei informa ziarele?

— Nu.

— Alekos, nu te înțeleg.

— Ehei! Poate că devin înțelept. Și așa viața este atât de obositoare, de ce să o complicăm cu lucruri inutile? L-am prins, am aflat ceea ce voiam să știu și am decis că nu îmi pasă. Și gata.

Și cu această frază ai închis acel subiect căruia mai demult i-ai fi dedicat râuri întregi de cuvinte și oceane de furie. Și nici nu aveam să mai reușesc vreodată să te conving de faptul că eu credeam că era o problemă foarte gravă. Ba chiar, la încercările mele de a te convinge ai răspuns cu o duritate atât de nepoliticoasă, încât am concluzionat că, în ciuda acelor douăzeci și opt de zile și a îmbrățișării din aeroport, tu erai cel care se săturase de mine.

— Nimic nou despre prizonierul tău?

— Care prizonier?

— Herodot, nu?

— Dă-l încolo pe Herodot, Herodot nu contează.

— Ba contează, Alekos, contează.

— E treaba mea dacă contează sau nu.

— Ce răspuns mai e și ăsta?

— Un răspuns pentru cineva care m-a frecat la melodie. M-ai frecat la melodie, la fel cum a făcut Herodot. Pa, nu mai pot să te ascult. Și nu mă mai suna pentru toate prostiile! Dacă ai ști ce probleme am eu!

Și chiar aveai probleme. Pentru început cu partidul. După ce demisia îți fusese respinsă, ajunseseși la un fel de armistițiu

cu partidul tău. Însă în zilele următoare ieșiseră la iveală dovezi ulterioare legate de colaborarea lui Tsatsos, iar războiul reîncepuse, agravat de faptul că acesta propusese cu îndrăzneală să îți fie înlăturată președinția grupului de tineri, iar pentru a reuși s-a sprijinit pe un curent finanțat de social-democrații germani, în locul unei politici ultramoderate și neutre. Așa că, pe lângă efortul de a lupta, mai era și indignarea de a te vedea atacat de acea bandă de politicieni de carieră lipsiți de idealuri, de oameni lipsiți de scrupule. Apoi, aveai probleme cu ziarul *Ta Nea*, obstacole pe care nu le prevăzuseși. Unul dintre ele viza anunțurile publicitare pe care cei de la radio și de la televiziune refuzau să le difuzeze din teama de a nu se compromite; un alt obstacol viza ordinea în care urmau să fie publicate documentele. Pe bună dreptate, tu argumentai că documentele despre Averoff ar fi trebuit să deschidă seria pentru că erau cele mai importante și pentru că, în caz contrar, el ar fi avut timp să se apere folosindu-se de vreo strategie legală. În schimb, jurnalistul căruia îi încredințaseși activitatea editorială, Jannis Fazis, susținea că acele documente trebuiau să apară ultimele, pentru că așteptarea avea să le facă să devină mai valoroase și mai dramatice. Pe Fazis, de care îți plăcea, îl susținea un director pe care îl urai atât de

tare, încât îl numeai domnul *Malaka*, domnul Tâmpit, iar asta îți accentua proasta dispoziție, lipsa poftei de mâncare și insomnia. Însă nu aceste probleme îți hrăniseră dezinteresul față de Herodot și detașarea față de mine, ci o făcuse misterioasa abulie în care te refugiaseși precum un melc care se retrage în cochilia sa pentru a dormi de unul singur. Practic, e ceea ce li se întâmplă muribunzilor în etapa care precedă starea de comă. Există o etapă înainte ca starea de comă să apară, în timpul căreia oamenii se închid într-o izolare aproape mistică, respingând oamenii pe care i-au iubit, ignorând lucrurile care i-au pasionat, debarasându-se de relații, de curiozități, de dorințe și de orice constituie o punte spre viață. Însă nu este o etapă decisivă deoarece, în momentul în care cred că sunt eliberați din orice legătură, lipsiți de orice tentație, explodează în adâncul lor un tremur furios, aproape ca o nostalgie pentru viața care e frumoasă chiar și atunci când e urâtă; viața înseamnă soare, vânt, verde, albastru, plăcerea de a mânca, de a bea și de a săruta, înseamnă bucuria care compensează toate lacrimile, înseamnă binele care compensează orice rău, înseamnă totul, adică opusul neantului. De cealaltă parte există liniștea, există întunericul, există neantul. Și atunci le revine cheful de a iubi, de a dori, de a

lupta. Mai presus de toate, cheful de a lupta. E o dorință întunecată, dureroasă și fragilă precum un cristal. E extrem de scurtă. Dar unui erou îi e de ajuns pentru a face efortul final.

* * *

Efortul final a început în săptămâna în care destinul m-a folosit încă o dată, ca de o rotiță într-un angrenaj. Era mijlocul lunii aprilie și Paștele se apropia, având date diferite în țara mea și în a ta, cel catolic avea să cadă pe 18 și cel ortodox pe 25, când telefonul a sunat și ți-am auzit obișnuita voce veselă:

— Alo, eu sunt, sunt chiar eu, *kalimera*, bună ziua, *alitaki*!

— Ce bine! Azi ești fericit. Merg bine lucrurile?

Mi-ai răspuns că da, că totul era minunat pentru că demisionaseși a doua oară din acel partid oribil, iar de data aceasta era pentru totdeauna. Acum nu mai aveai nicio treabă cu politica făcută de politicieni.

— Chiar așa?

Chiar așa, și te durea gâtul de la țipetele cu care îi asurziseși, te simțeai ca Demostene datorită lucrurilor pe care le spuseseși. Ce discurs, ba nu, ce ceartă! Mai mult, în cadrul grupului de parlamentari,

unde au auzit și ceilalți. Mai întâi i-ai închis pliscul lui Tsatsos, aruncându-i scrisorile pentru Dascalopoulos și denunțurile pentru Hazizikis. Apoi le-ai închis și pliscurile prietenilor lui citindu-le un interviu cu Brandt, cel în care Brandt a recunoscut că le finanța grupul. În cele din urmă i-ai întrebat la ce tip de socialism făcea referire această Uniune de Centru care vorbea despre socialism. La socialismul evaziv și imposibil de definit al social-democrației germane? La socialismul plin de vorbe și de minciuni al demagogului Papandreou? La socialismul totalitar și sectant al fanaticilor care voiau să aducă Cambodgia în Europa? Pentru Dumnezeu, toate acestea erau forme de socialism; în afară de creștinism, nu exista nicio monedă cu o inflație mai mare decât socialismul. O monedă atât de prost înțeleasă, cu o inflație atât de mare, o monedă care fusese atât de înjosită, încât tot aurul din Fort Knox nu ar fi fost suficient pentru a-i reda o mică valoare și un pic de autoritate. Iar lucrul cel mai îngrozitor era faptul că deși toată lumea o ținea în portofel, cheltuind-o fără măsură pe orice rahat, nimeni nu avea idee ce naiba înseamnă de fapt, în afară de câteva idei scrise într-o carte pe care o citeau doar o mână de erudiți. Și dacă, să zicem, chiar însemna ceea ce ai fi sperat tu, un vis de a merge înainte și de a face lumea puțin mai

liberă, puțin mai curată, așa voiau ei să îl pună în practică? Vânzându-se pentru o mână de mărci, păstrând în partid un gunoi doar pentru că era nepotul președintelui republicii, scoțându-te din sărite pe tine, care voiai să reclami dreapta cea mizerabilă, dreapta lui Averoff?

— După aceea am spart scaunul de masă, și am distrus masa, și am ieșit trântind ușa și scoțând-o din țâțâni.

— Aha!

— Au spus că voi fi dat afară din partid și că demisia nu contează.

— Aha!

— Și acum sunt în unanimitate urât: de cei de dreapta, de stânga, de centru, de extrema dreaptă, de extrema stângă și de centrul extrem. Un plebiscit.

— Aha!

— Așadar, dacă în noaptea aceasta aș fi lovit de un camion sau otrăvit cu o farfurie de ciuperci, nu ar trebui să te întrebi cine m-a ucis. M-au ucis în unanimitate: cei de dreapta, cei de stânga, cei de centru, cei de extrema dreaptă, cei de extrema stângă și cei de centru extrem.

— Aha!

— Sunt fericit.

— Fericit?!

— Da, pentru că îmi place viața. Viața înseamnă soare, vânt, verde, albastru, plăcerea de a mânca, de a bea și de a săruta, înseamnă bucuria care

compensează toate lacrimile, înseamnă binele care compensează orice rău, înseamnă totul, iar eu te iubesc!

— Și eu.

— Și mai este și acel radio care chiar în acest moment difuzează anunțurile publicitare legate de ziarul *Ta Nea*: „Alexandros Panagoulis dezvăluie arhivele secrete pe care guvernul nu a putut să le găsească.”

— Alekos, asta chiar că e o veste bună! Deci, ai reușit! Când începe nebunia?

— Peste trei zile, duminică. Hm! Păcat că nu voi fi la Atena duminică. Duminică vin în Italia. O să vin cu Primăvara și o să rămân până joi sau vineri.

— Alekos...

— Așa, o să scap de agitație și o să schimb culoarea mașinii, o voi vopsi în albastru. Albastrul se confundă bine cu întunericul; asta e, apoi va trebui să îi schimbăm numele. Înseamnă că îi vom spune Toamna.

— Alekos...

— Rezervă-ți bilet la vagonul de dormit până la Brindisi, eu o să iau nava din Patras, o să debarc la Brindisi, iar acolo o să ne întâlnim în port și o să continuăm călătoria împreună spre Roma și Florența.

— Alekos...

— Ce s-a întâmplat? Nu vrei să vii la Brindisi?

— Nu, Alekos, Brindisi nu are nimic de-a face cu asta. Doar că duminică seara sau luni dimineața o să plec. Mă duc în America.

— Dar duminică este Paștele, Paștele catolic! Iar luni este a doua zi de Paște!

— Așa e, Alekos.

— Am petrecut întotdeauna Crăciunul și Paștele împreună, întotdeauna!

— Așa e, Alekos, dar de data aceasta era de la sine înțeles că nu aveam să petrecem Paștele împreună deoarece eu trebuie să plec în America! Am vorbit despre asta, Alekos!

Chiar vorbiserăm despre asta și chiar de mai multe ori. Pe 18 sau 19 aprilie îți spusesem, aveam să merg la New York, și de acolo la Massachusetts, pentru o prelegere la un colegiu. Tema conferinței era arta jurnalismului și formarea conștiinței politice în Europa prin intermediul presei scrise; după câteva glume sceptice, ajunseseși la concluzia că era o temă bună, ba chiar îmi sugeraseși unele cercetări despre copiștii care în secolul al XVI-lea mergeau de la o feudă la alta cu papirusurile lor pline de informații politice.

— Nu îți amintești, Alekos?

— Îmi amintesc foarte bine că am spus: vin duminică, în 18, și rămân aproape o săptămână. Conferința ta va avea loc pe 26.

Ai suficient timp dacă pleci pe 24 sau 25 sau chiar pe 23.

— Nu, Alekos, nu, pentru că în zilele acelea mi-am luat mai multe angajamente în New York. Am vorbit și despre asta!

— E simplu, anulează-ți angajamentele din New York.

— E imposibil, Alekos.

— Nimic nu este imposibil în afară de actul de a nu a muri.

— Ascultă-mă, Alekos: de ce nu vii acum cu avionul? Așa o să fim împreună până duminică seara sau luni dimineața și...

— Nu. Dacă vin, vin ca să rămân aproape o săptămână. Dacă vin, vin cu Primăvara ca să îi schimb culoarea. Și ca să o duc de aici, ca să nu fiu tentat să o folosesc pe timpul nebuniei care se va dezlănțui.

— Bine, adu-o. Ne vedem pentru douăzeci și patru de ore și...

— Pentru douăzeci și patru de ore, nu.

— Fii rezonabil, Alekos. Încearcă să te adaptezi măcar o dată nevoilor mele și nu face crize.

— Tu ești cea care face crize.

Tu ești, eu sunt, e vina ta, e vina mea: când alunecam în asemenea certuri, se dezlănțuia un antagonism între noi și niciunul nu voia să cedeze. La final mi-ai strigat să plec liniștită în America, pe Lună sau în iad, că tu oricum nu aveai să mai vii

și nici să schimbi culoarea mașinii, că aveai să ții Primăvara în Atena, apoi mi-ai închis și m-ai lăsat cu imaginea unui bot mare și verde alergând, cu doi ochi mari, galbeni și arzători, urmărit de alți ochi galbeni. Vechea imagine umanizată și sinistră a morții cu înfățișarea unei mașini. Apoi am început să îmi spun că poate aș fi putut să îmi amân angajamentele de la New York, să plec șase zile mai târziu, în fine, să îți fac pe plac, iar în noaptea aceea te-am sunat ca să îți spun: „Bine dragă, ai câștigat, mi-am schimbat planurile." Însă telefonul suna în gol: merseseși să îți verși furia într-un club. Merseseși împreună cu un grec din Zürich, iar acesta mi-a spus că păruseși să te dezlănțui, că întruna cumpăraseși trandafiri și gardenii și că le aruncaseși celor din orchestră, cerându-le să cânte piesa care te bântuise cu doi ani în urmă, *Viața este scurtă, foarte, foarte, foarte scurtă* și că, la un moment dat, încercaseși să racolezi două prostituate și să le duci pe strada Kolokotroni. Nu ai făcut-o pentru că grecul de la Zürich te-a împiedicat:

— Ești distrus, odihnește-te, vrei să mori?

Iar tu i-ai răspuns:

— Hm! Știi ce înmormântare mi s-ar face dacă aș muri acum? Pe puțin un milion de oameni. Și chiar și Papandreou s-ar apleca să îmi sărute sicriul, chiar și

Tsatsos ar spune că îi pare rău. Poate că singurul care ar tăcea ar fi Averoff.

Însă nu erai beat, vorbeai despre Camus, despre Epicur, despre oamenii care caută fericirea în plăcere, în vin și la prostituate, uitând că fericirea există numai în ataraxie, adică în absența durerii, și dat fiind că moartea reprezintă absența tuturor lucrurilor, reprezintă și absența durerii, prin urmare reprezintă fericirea. „Fericirea pietrelor, așa o numește Camus." Păreai obsedat de această expresie: *fericirea pietrelor*. Orice discurs al tău făcea referire la fericirea pietrelor.

Însă eu nu aveam idee că tu deja tânjeai după fericirea pietrelor, nimic nu m-ar fi putut face să am vreo bănuială de acest gen, iar faptul că nu am reușit să dau de tine m-a iritat. În zori am încetat să mai sun și mi-am jurat că aveam să îmi păstrez programul din America, iar apoi am vorbit din nou abia duminică, în 18 aprilie. Din acel moment, apelurile noastre telefonice devin piese importante, indispensabile pentru a reface mozaicul ultimului tău efort. Un efort atât de crud și atât de supraomenesc, încât îți începoșase memoria și mintea.

— Alo, eu sunt, sunt chiar eu.

— Ehei, chiar nu ai venit? Ai fost încăpățânat.

— Mai bine așa, *alitaki*, mai bine. Nu îți poți imagina ce muncă depun aici, ce griji am. În plus, dacă aș fi venit, ți-aș fi lăsat Primăvara, iar acum am nevoie de ea aici pentru că nu mai dorm pe strada Kolokotroni: dorm în Glyfada. Cum m-aș deplasa de două ori pe zi între Atena și Glyfada fără mașină?

— De asta nu te-am găsit noaptea trecută! Mi-ai fi putut spune și tu, nu?

— Ți-am spus!

— Când?

— Ieri.

— Dar noi ieri nu am vorbi!

— Aaa, da.

— Oricum, de ce dormi în Glyfada? A mai apărut vreun Herodot?

— Nu, e doar o precauție. Știi, a apărut ziarul *Ta Nea*. Astăzi a apărut un articol lung. Prima pagină este doar despre documentele mele. Dar mâine va fi ziua cea mare. Publicarea propriu-zisă va începe mâine.

— Cu documentele despre Averoff?

— Nu, din păcate nu. Domnul Malaka nu a cedat, se cacă pe el de frică. Vor începe cu jurnalul lui Hazizikis.

Și, imediat după, ceață.

— Știi de ce te sun?

— Ca să îmi urezi un Paște fericit și să îmi cer scuze pentru că ai fost încăpățânat.

— Nu, să îți spun că vom petrece împreună Paștele ortodox, duminica

viitoare! La Paris!

— La Paris?!

— Da, vineri, în 23, trebuie să merg la Paris pentru a participa la un congres al exilaților chilieni și... Nu ți-am spus? Ce ciudat, credeam că ți-am spus. În orice caz, am promis că voi participa și o să vii și tu la Paris. Rămânem acolo până luni sau până marți și apoi mergem în Cipru.

— În Cipru?!

— Da, Trebuie să ridic ceva care... nu pot să îți explic la telefon, dar îți poți imagina. Ceva cu adevărat important.

— Alekos...

— Îți place ideea de a merge la Paris și în Cipru? Ehei, îți place?

— Alekos... Mâine plec în America. Ai uitat?

— În America?!

— Da, dragă, în America. Nu ne-am certat din cauza asta, acum trei zile?

— Hmmm... Chiar așa. Acum îmi amintesc.

— Acum îți amintești?!

— Da, uitasem de asta. Și de ce mergi în America?

— Alekos! Ce se întâmplă cu tine? Conferința de la colegiul din Massachusetts, ai uitat și de asta?

— Hmm, chiar așa. Acum îmi amintesc. Deci nu vii la Paris cu mine.

— Nu, dragă, nu!

— Și nici în Cipru.

— Nu, dragă, nu.

— Păcat!

— Alekos, ești bine, Alekos?

— Da, da. Când te întorci din America?

— În 4 sau în 5 mai.

— Aha. Chiar așa. Acum îmi amintesc. Atunci ne vedem pe 5 mai. Vin eu la tine pe 5 mai. Nu, vii tu la mine pe 5 mai. Avem întâlnire pe 5 mai. Rămâne fixată data de 5 mai.

Ai tot repetat data aceea de parcă ai fi fost un disc stricat care relua mereu același fragment, de parcă ai fi depus un efort uriaș pentru a reține acel gând sau de parcă ar fi fost de-a dreptul agonizant să gândești. Și totuși, chiar și în momentele cele mai tensionate, creierul tău a rămas întotdeauna lucid ca o oglindă, iar memoria ta a fost mereu extraordinară când venea vorba de date. De exemplu, în timp ce ne certam, ți-ai amintit foarte clar faptul că prelegerea mea din Massachusetts avea să aibă loc pe 26 aprilie. Ciudat. Chiar ciudat, mi-am spus. Și am închis cuprinsă de o neliniște mai mare chiar decât uimirea pe care o simțeam.

Aș fi fost mult mai puțin surprinsă dacă aș fi știut că, acceptând ca publicarea să înceapă cu jurnalul lui Hazizikis, îți încălcaseși promisiunea față de Fany: „Dacă este vreun document împotriva soțului tău, îți promit că nu îl voi folosi. Crede-mă, fetițo, sunt sigur că pot obține

arhivele fără a-ți cauza probleme și fără ca cineva să afle vreodată ceva...” Mai mult decât atât, chiar în acele zile intraseși în posesia unui document pe care eu aveam să îl primesc după moartea ta: o foaie înregistrată cu numărul 98975. În stânga sus, bătut la mașină: „De la sediul KYP către Ministrul Apărării, Evangelos Averoff. Strict secret. Personal și urgent.” În dreapta sus, scris de mână: „Primit în data de 6 aprilie 1976 la ora 9:30.” În centru, scris tot de mână: „Domnului ministru, 463.” Și spunea: „Avem onoarea de a vă informa că în baza ordinului dumneavoastră verbal din ultimele zile, colonelul Costantinos Costantopoulos și un alt ofițer de la sediul central se vor alătura grupului nostru cipriot cu scopul de a recupera documentele secrete ale EAT/ESA de la Atena, care se află în mâinile unui colaborator al deputatului Panagoulis. Prezentul birou se află la dispoziția dumneavoastră, informându-vă că așteaptă noi ordine.”

* * *

După ce a fost publicată acea foaie și după alegerea făcută de ziarul *Ta Nea*, lucrurile s-au precipitat. Mai întâi, apelurile telefonice amenințătoare: „Dacă nu te gândești mai bine, Panagoulis, vei

regreta. Dacă nu o lași mai moale, Panagoulis, vei plăti pentru asta." Apoi, furia sistemului judiciar care printr-un judecător numit Giuvelos s-a opus publicării. Giuvelos, un tip ambițios, plin de inițiativă, transmisese deja niște semnale de alarmă când începuseră reclamele de la radio. De fapt, sunase imediat la ziarul *Ta Nea* pentru a afla despre ce era vorba, și e de la sine înțeles că nu l-ai luat în serios.

— Nu cred că vrea cu adevărat să ne pună bețe în roate, i-ai spus lui Fazis. O să vezi că se va liniști.

Însă duminică, pe 18 aprilie, adică în ziua în care a apărut anunțul despre jurnalul lui Hazizikis, a sunat din nou: ca să te avertizeze. A făcut la fel și luni, în 19, și marți, în 20. De data aceasta ca să te invite în biroul său, împreună cu Fazis. Totuși, nu era nimic senzațional în acel jurnal, nimic care ar fi putut dezonora vreun membru al guvernului; în ciuda dramatismului cu care fusese prezentat, nu făcea decât să explice modul în care cei de la KYP le livrau, zi de zi, celor de la ESA fișele celor care erau supravegheați în mod special. Cititorii chiar fuseseră dezamăgiți: „Asta e tot?" Cât despre fișele pe care Fazis și directorul le aleseseră drept exemple, implicau oameni care erau complet împăcați cu propria conștiință, membri ai Rezistenței, precum Mavros și

Canellopoulos. Așa că invitația primită în data de 20 aprilie te-a enervat. De ce se ambala atâta Giuvelos? De ce se temea? Poate de faptul că urma să vadă fișa cu numărul douăzeci și trei: „Evangelos Averoff – fost deputat, adept al politicii de tip punte între guvernul național și foștii politicieni, deja colaborează și este îndrumat de membri de rang înalt ai KYP, cu rezultate foarte pozitive până acum?” Cu toate acestea, iritarea ta s-a transformat în indignare atunci când ai observat că Giuvelos te convocase și în data de 21 aprilie, în ziua aniversării loviturii de stat a lui Papadopoulos.

— Giuvelos! Vrei să sărbătorești data de 21 aprilie, Giuvelos? i-ai răspuns în acest mod, urlând.

Și i-ai spus să nu te aștepte, i-ai spus că nu aveai să îi accepți invitația, să vină el la tine dacă voia să vorbiți, însă cu tancurile, pentru că nu aveai să îi deschizi ușa și nu aveai să îl primești. Apoi i-ai cerut lui Fazis să facă același lucru. Așa că, joi, pe 22 aprilie, Giuvelos a venit la ziar. A vorbit cu Fazis și cu directorul și a vorbit deschis despre solicitările sale: voia ca ziarul *Ta Nea* să înceteze imediat publicarea și ca arhivele să fie predate. Acest lucru era solicitat și de ministrul Apărării care, în calitate de lider al ESA și al KYP, era singurul care putea autoriza diseminarea unor astfel de fișe. Iar dacă *Ta Nea* nu avea

să se supună, avea să dispună sechestrul prin emiterea unei ordonanțe. Le-a cerut celor de la ziar să te informeze. Te-au informat, iar răspunsul tău a fost ferm:

— Spuneți-i lui Giuvelos să se șteargă la fund cu ordonanța lui.

Celor care îți erau apropiați le era de ajuns să îți arunce o privire pentru a înțelege ce efort depuneai și cât de tensionat erai. Nu mai stăteai locului, acum îți scoteai jacheta mormăind „mi-e cald", acum o îmbrăcai la loc mormăind „mi-e frig", acum îți slăbeai cravata, acum îți descheiai cămașa, acum te plângeai că te durea stomacul: „Am febră. Mă simt rău. Sunt bătrân. Ah, ce bătrân sunt!" De asemenea, se întâmpla să arăți spre casele de pe strada Kolokotroni spunând: „Hm! De la una dintre acele ferestre m-ar putea împușca foarte ușor. Hm!" De fapt, ideea că cineva voia să te omoare nu te-a lăsat în pace nicio clipă. Oare aceasta era cauza stărilor de confuzie care îți orbeau mintea? În noaptea dinspre miercuri spre joi, când te-am sunat de la New York, când la Atena deja era joi dimineață, păreai să plutești prin ceață:

— Ai ajuns deja, bine! Bine! Ajung și eu mâine, la ora două după-amiază, cu Olimpicul. Vii să mă iei la aeroport?

— La aeroport, Alekos?! Ce aeroport?!

— Cum adică ce aeroport? Cel din Paris, nu? Apoi de acolo mergem în Cipru și...

— Alekos! Unde crezi că sunt eu, Alekos?!

Tăcere. Apoi o respirație pierdută:

— Unde ești? De unde mă suni?

— De la New York, Alekos! Sunt în New York!

— Oo, nu! Eu credeam că ești la Paris.

— Alekos, ce tot spui? Nu te-am sunat chiar ieri de la New York?

— Hm! Chiar așa! Uhm! Dar de ce ești în New York? De ce ești în New York? Nu trebuia să ne întâlnim la Paris, să petrecem Paștele ortodox împreună și să mergem luni în Cipru?

Îmi venea să plâng.

— Nu, Alekos, nu. Iar ai uitat!

— Chiar așa. Iar am uitat.

— Ce-ai pățit, Alekos?

— Am pățit de toate. Sunt obosit, sunt așa de obosit. Sunt sătul, sunt atât de sătul. Nu mai suport. Îmi taie picioarele, să știi, îmi taie picioarele. Înțelegi ce îți spun? După ce se termină această poveste, o să plec și din parlament. Și o să mă întorc la studiul matematicii. În loc să mă reapuc să scriu cartea, o să mă întorc la studiul matematicii. Oricum, nu te ajută la nimic să scrii cărți. Nici să fii în parlament nu te ajută la nimic. Vai, ce durere de cap, ce durere de cap. Ai primit o fotocopie a hârtiei?

— Ce fotocopie, ce hârtie?

— Cea pe care ți-am trimis-o acum două zile la Florența.

— Alekos, dacă sunt în New York, cum aș fi putut primi o fotocopie pe care mi-ai trimis-o la Florența acum două zile?

— Corect. Ai dreptate. Vezi cât sunt de obosit. De îndată ce o primești, să o pui la bancă.

— O vom pune împreună când mă întorc, Alekos.

— Da, când te întorci. Dar când te întorci?

— Pe 5 mai, Alekos, știi asta! Am vorbit despre asta de o sută de ori!

— Hm! Da, așa e. Pe 5 mai. Ne vedem pe 5 mai. Dar cele trei numere ale ziarului *Ta Nea*, le-ai primit?

— Unde să le primesc?!

— Ah! Am uitat din nou, nu ai fi putut să le primești, ți le-am trimis la Florența. E mai bine așa. Oricum nu sunt importante. Continuă să publice lucruri inutile, am ajuns la mâna unor idioți. Pa, vorbim mâine. Mâine o să fiu în Paris, la hotel Saint-Sulpice. Nu, nu la Saint-Sulpice, la Louisiana. Oare la Saint-Sulpice sau la Louisiana? Nici asta nu-mi amintesc, *cataraméne Cristé*! Nenorocitul ăla de Giuvelos îmi distruge memoria și nervii.

Ordonanța lui Giuvelos a fost emisă vineri, pe 23 aprilie. „Întrucât Curtea marțială a deschis o anchetă asupra documentelor de la ESA, dar un ziar a

început să publice aceste documente, întrucât cei care au intrat în posesia lor nu le-au predat sistemului judiciar, deși au fost invitați să o facă prin formalități legale, întrucât nu a fost posibil să le rechiziționăm, întrucât publicarea unor asemenea documente ar putea împiedica efortul justiției, am decis să interzicem publicarea lor începând de azi." Anunțul a ajuns la *Ta Nea* în timp ce tu zburai spre Paris, neștiind că amenințarea fusese pusă în practică, ba chiar fiind convins că nu se întâmplase nimic. Pe durata călătoriei ai părut destins, aveam să aflu asta de la pasagerul care stătea lângă tine, un om de afaceri care era prieten cu Karamanlis. Ai conversat cu amabilitate, într-un mod echilibrat, criticând nepăsarea tinerilor, lăudând bunul-simț al bătrânilor și citând proverbe. De câteva ori l-ai citat pe Mao Zedong: „Când îndrepți degetul spre Lună indicând Luna, în loc să privească spre Lună, proștii îți vor privi degetul." Faptul că în acea zi starea ta de spirit nu a mai fost una rea și că mintea nu îți era confuză mi-a fost confirmat și de cei doi greci care te-au așteptat la Orly, un cuplu din anturajul tău dionisiac. „Da, era un pic palid și avea cearcăne. Era un pic slăbit pentru că, ne-a spus el, pasagerul de lângă el îl făcuse să vorbească prea mult. Însă era aproape vesel. La masă a mâncat cu poftă și a râs, în timp ce ne-a povestit

despre cuplul Giuvelos – Averoff.” În plus, erai lucid și vesel și atunci când m-ai sunat pentru a clarifica că hotelul se numea Louisiana, nu Saint-Sulpice. Chiar ai glumit legat de scăpările din trecut. „Pun pariu că ești la New York!” În schimb, sâmbătă iar ai plutit prin ceață și prin apatie. Era șapte seara la Paris când te-am sunat de la New York ca să îți urez un Paște fericit și nici nu am crezut că aveam să te găsesc. M-am gândit: la ora asta o fi la congresul exilaților chilieni. Nu erai la congres, o voce foarte somnoroasă mi-a răspuns:

— Da, dormeam... dorm.

— La șapte seara? Și chilienii?

— Chilienii trăiesc în Chile.

— Cât de cordial! Paște fericit!

— Pentru mine nu mai există Paște, nu mai există nimic pentru mine. El a emis ordonanța și a suspendat publicarea. Ieri.

— Ce vei face acum?

— Nu știu. Mă voi decide luni, luni mă întorc.

— Nu mai mergi în Cipru?

— Nu mai este necesar.

Nu aveai chef să vorbești, nu am putut iniția o conversație și ai refuzat să îți notezi adresa colegiului unde aveam să fiu în seara următoare.

— Oricum nu te voi suna acolo, e prea complicat. Suna-mă tu. Și dacă nu mă poți suna, nu îți face griji: ne vedem pe 5 mai. Rămâne să ne vedem pe 5 mai.

Data de 5 mai a fost singura care nu a căzut niciodată în întunericul uitării.

— Dar ce legătură are data de 5 mai cu adresa colegiului? Data de 5 mai e îndepărtată, Alekos.

— Și totuși, este apropiată. Foarte apropiată.

— Bine, este apropiată. Pa, Alekos, pe mâine.

Însă a doua zi când te-am sunat înapoi, portarul de la Louisiana mi-a spus că plecaseși.

— A plecat?

— *Oui, madame, le monsieur est parti.*[1]

— Și nu a lăsat un mesaj pentru mine?

— *Non, madame, pas de message pour personne.* Nu a lăsat niciun mesaj pentru nimeni. *Monsieur était pressé, très pressé.* Domnul era grăbit, foarte grăbit.

1. „Da, doamnă, domnul a plecat” (fr., în original) (n.tr.).

Capitolul doi

DUMINICILE sunt atât de liniștite și de tulburătoare la New York. Lumea pare să se oprească, viața pare să cadă într-o stare de catalepsie duminica, la New York. Oamenii tac, străzile sunt pustii, iar singurul zgomot care rupe tăcerea este sunetul înfundat al roților pe asfalt, ale unei mașini sau ale unui camion, sau murmurul unui elicopter care zboară deasupra orașului. Cine a spus că duminicile la New York sunt relaxante și odihnitoare? Dimpotrivă, duminica pare o zi menită să ne facă să ne gândim, să ne facem un rezumat al greșelilor și al regretelor pe care le avem, adică o zi menită să ne tortureze. Strivită de acel gol, în acea tăcere întreruptă doar de foșnete și de mormăieli, îmi chinuiam mintea cu reproșuri, îndoieli și întrebări, iar senzația că făcusem o greșeală tragică atunci când pusesem un ocean între noi se intensifica de la o oră la alta. De acord, conferința pe care trebuia să o țin în ziua următoare nu ar fi putut fi anulată fără a comite un act nepoliticos și de neiertat; de acord, îmi spuseseși de mai multe ori că îți eram de

ajutor rămânând departe de Grecia; de acord, prezența mea la Atena mai mult te-ar fi încurcat. Însă de fiecare dată când vorbeam, păreai atât de singur, atât de trist și atât de confuz. Cum putusem să te părăsesc într-un astfel de moment? Nu ne văzuserăm de douăzeci și patru de zile. Dintr-odată mi s-au părut douăzeci și patru de luni, douăzeci și patru de ani. Nu trecuseră niciodată douăzeci și patru de zile fără să ne vedem, niciodată. Cel mai lung interval fusese cel al evadării mele: șaptesprezece zile. Dar atunci erai bine: atât de bine cât poate fi Satana atunci când se răzvrătește împotriva dictaturii lui Dumnezeu, atât de bine cât poate fi Dionis, înconjurat de plăceri și de ghirlande din viță-de-vie. De data aceasta, însă: „Pentru mine nu mai există Paște, nu mai există nimic pentru mine." *Monsieur est parti. Monsieur était pressé, très pressé.* Și foaia pe care mi-o expediaseși la Florența? Ce era? Despre ce era vorba, despre cine? Iar acel rămas-bun, acea îmbrățișare publică, acea frază solemnă: „Ai fost o tovarășă bună. Singura tovarășă posibilă." De ce folosiseși trecutul? Și de ce acum mă gândeam la acel salut ca la un rămas-bun? Prostii! Melancoliile unei duminici la New York. Aveam să vorbim despre asta pe 5 mai. „Ne vedem pe 5 mai." „Rămâne să ne vedem pe 5 mai." Fiecare discurs al tău se încheia cu cuvintele 5 mai, cu data de 5

mai. Devenise o obsesie acest 5 mai. Începea să mă irite data aceasta de 5 mai. De parcă ar fi trebuit să se întâmple ceva deosebit, sau dimpotrivă, ceva urât pe 5 mai. Și legat de asta, de ce plecaseși din Paris cu o zi mai devreme? Am sunat la Atena, nu mi-a răspuns nimeni. Și atunci m-am răzvrătit: gata cu complexele de vinovăție, cu fricile și anxietățile. Chiar și când mă aflam pe cealaltă parte a Pământului, într-un peisaj care nu îți aparținea, într-o realitate din care erai exclus, reușeai să îmi condiționezi existența, să mi-o decizi și să mi-o înghiți. Voiam să mă eliberez de tine, să mă eliberez! Aveam să merg imediat la Amherst. Mi-am făcut valiza și trei ore mai târziu am ajuns la Amherst, orașul în care se afla colegiul.

Peluze bine tunse, proaspete. Copaci plini de frunze, verzi. Case roșii cu portic din coloane albe și cu acoperiș albastru de ardezie. Iar în fața ferestrei din camera mea, un splendid piersic înflorit, ca un nor roz cu parfum amețitor. „Bine ai venit printre noi, bine ai venit, uite cât de blândă este viața aici, cât de ușor este. Fără arhivele celor de la ESA, fără jurnalul lui Hazizikis, fără fapte eroice, fără pasiuni. Noi am depășit totul, chiar și durerea. Nouă nu ne este niciodată foame, nu ne este niciodată frig, pe noi nu ne interesează controversele teologice, noi nu

credem în destin, în superstiții și nu avem presimțiri. Noi suntem logici, raționali. Dar și drăguți, ospitalieri, civilizați, în ciuda unor războaie și a câtorva vize negate. Hai, odihnește-te împreună cu noi, îți vom da puțină anestezie." Un amfiteatru frumos cu fotolii din catifea, un zid rotund de chipuri nemișcate care ascultă. Un difuzor din care se aude o voce metalică, într-o limbă care te șterge în cele din urmă din gândurile mele. *Good evening, ladies and gentlemen, it's a pleasure to be here with you.* „Bună seara, doamnelor și domnilor, este o plăcere să fiu aici cu voi." *The subject of this lecture will be the art of journalism and, through the press, the formation of the political consciousness in Europe.* „Subiectul acestei conferințe va fi arta jurnalismului și formarea conștiinței politice în Europa prin intermediul presei scrise." Unde e Atena? Cine este Sancho Panza? Dar Ishmael? Mai târziu, la hotel, văd un telefon lângă patul meu. Ar fi de ajuns să ridic receptorul, să formez un prefix și un număr și să îți spun: „Dat fiind că am vorbit despre *political consciousness*, adică despre conștiința politică și, fără a ține seama de iubire, spune-mi, de ce ai plecat de la Paris cu o zi mai repede?" Ridic receptorul:

— *Hallo, may I have a Coke?* Îmi aduceți o Cola?

Ce ușurare îmi aduce această pace plină de bunăstare și căptușită de uitare.

— *Would you like to stay one more day, two more days?* Ați vrea să mai rămâneți încă o zi, două?

— *Yes, thank you! Thank you very much.* Da, vă mulțumesc! Vă mulțumesc foarte mult!

Să amân chinurile, să le suspend. Să mă mai odihnesc puțin, să extind cu încă douăzeci și patru de ore această delicioasă stare de narcoză a sufletului. Oare așa te pregătești pentru durerea care te trăsnește atunci când te trezești din anestezie? Pentru că, între timp, de cealaltă parte a oceanului, moartea ta se apropia. Acel vânt irezistibil care atrage steaua și care o aspiră în vortex, măturând orice reziduu de speranță sau de iluzie. Din acel moment nu îți mai rămâneau decât cinci zile de viață.

* * *

Luni, 26 aprilie, mai aveai cinci zile. Fazis avea să îmi spună că păreai o pasăre care zbura haotic printr-o încăpere fără uși și fără ferestre. Mergeai dintr-o parte în alta, iar și iar, disperat și înfuriat, căutând o ieșire, însă ieșirea nu exista. Revenind de la Paris cu o seară în urmă, îl sunaseși pe

Giuvelos, iar un urlet zguduise strada Kolokotroni:

— Giuvelooos! Și tu ești servitorul lui Averoff, Giuvelooos? Primești comenzi și de la poponarul de Averoff, Giuvelooos?

Însă Giuvelos a răspuns, cu o voce înghețată, că primea ordine doar de la justiție și că justiția avea să își urmeze cursul. Apoi l-ai sunat pe ofițerul de la KYP. Cufărul cu documente din Cipru, cufărul! Trebuia ridicat imediat, nu mai era timp de pierdut! Voiai să ți-l trimită mai curând. Ba chiar, să vină imediat în biroul tău: trebuia să îi explici ce se întâmplase. Intrând în panică, ofițerul s-a bâlbâit, nu, nu mai era posibil, de-acum era prea riscant să fie văzut împreună cu tine. Averoff îl bănuia, era pe punctul de a-l transfera într-o cazarmă de la granița cu Turcia. Transfer?! Într-o cazarmă de la granița cu Turcia?! Asta însemna că nu voiau să îți taie doar picioarele, ci și brațele și să îți rupă și limba! Tremurând de furie, i-ai șoptit o adresă ofițerului. Era casa unui prieten în care aveai încredere: i-ai spus să vină acolo. Ofițerul venise și v-ați certat ore întregi, însă în momentul despărțirii nu ați ajuns la nicio concluzie. Mai rău, în timp ce conduceai prin întuneric, de-a lungul drumului care ducea în Glyfada, ai avut impresia că erai urmărit de două mașini: una foarte deschisă la culoare, aproape albă, și alta

roșie. „Ai avut doar impresia” pentru că, atunci când una dintre ele apărea, cealaltă dispărea, și totuși impresia fusese atât de slabă, încât abia dacă se apropia de o certitudine. Cu această idee ai intrat în casa mamei tale, dar și acolo a sunat telefonul de trei ori: „Dacă nu te gândești mai bine, Panagoulis, vei regreta.” „Dacă nu o lași mai moale, Panagoulis, vei plăti pentru asta.” „Îți controlăm fiecare gest, Panagoulis, fiecare mișcare. Nu ne vei scăpa.” Din cauza lor nu reușiseși să pui geană pe geană. Iar acum, epuizat de somn și de neputință, la fel ca o pasăre care zbura printr-o cameră fără uși și fără ferestre, te loveai în van cu aripile de pereții și de tavanul biroului tău de pe strada Kolokotroni. Dacă nu ai fi fost atât de singur! Dacă ai fi avut un partid care să te susțină! Dacă partidele ar fi fost serioase, demne! Dacă cuvântul „stânga” ar fi avut vreun sens! Dacă în loc de politica făcută de politicieni, de politruci, de politicieni de carieră, de ariviști, de demagogi, de demiurgi, de revoluționarii lu’ Pește, ar fi fost niște oameni adevărați, dispuși să lupte, să îți dea o mână de ajutor! Dacă poporul ar fi fost un popor adevărat, dacă ai fi putut să îl convingi, să îl invoci: „Tovarăși, prieteni, frați, ajutați-mă! Pentru Dumnezeu, ajutați-mă!” Și totuși, trebuia să existe o cale de ieșire: evadaseși de la Boyati, aveai să scapi și din

acest deșert. Iată, aveai să vorbești cu Karamanlis și să îi spui ce aveai și ceea ce știai despre Averoff, dar și ceea ce Averoff plănuia să îți facă: servicii secrete, magistratură, măsuri disciplinare care îți afectau prietenii. Aveai să îi oferi lui Karamanlis două soluții: ori să intervină pe lângă ministrul său, al Apărării, pentru ca acesta să te lase în pace, și pe lângă Giuvelos, pentru ca acesta să își revoce ordonanța, ori să fie înfruntat de tine în parlament: să fie pus în situația extrem de jenantă de a primi dovezile despre ceea ce afirmai. Fâlfâitul acela nebunesc din aripi s-a potolit. Te-ai așezat la biroul tău, l-ai sunat pe Moliviatis, secretarul personal și consilierul lui Karamanlis. Ai solicitat o programare cu premierul. I-ai spus că unele motive foarte grave făceau ca întâlnirea să fie urgentă. Moliviatis ți-a răspuns că premierul era foarte ocupat în perioada aceea: erau probleme cu Turcia și cu NATO. Șansele de a-l vedea erau mici. Oricum avea să încerce și apoi să te anunțe.

Oare Moliviatis a fost cel care l-a informat pe Averoff? Luni, în 26 aprilie, Averoff părea foarte bine informat legat de încercările tale de a te întâlni cu Karamanlis. De după-amiază se afla în Goudì, în tabăra militară de la Dionysos, pentru ceremonia postpascală și conversa cu un ofițer. La un moment dat, acesta ți-a

menționat numele și a fost ca și cum ar fi aprins un fitil. Toată moliciunea și toată sinuozitatea lui au dispărut, iar Averoff s-a aprins cu un paroxism de care nimeni nu îl credea în stare, a uitat până și faptul că sute de oameni îl urmăreau și îl ascultau, și cu ochii injectați de sânge a strigat:

— Insolentul! Blestematul! Îl voi zdrobi! Îl voi zdrobi! Îl voi zdrobi! *Exonthòso, exonthòso, exonthòso!*

Limbi de foc și răgete, lovituri isterice de coadă, capete smulse și schelete descărnate, resturile celor care îndrăzneau să se apropie de podul care îi proteja tărâmul și aruncau câte o mică săgeată sau câte o pietricică spre munte.

— În genunchi, rebelilor, în genunchi, voi cei care îndrăzniți să îl provocați pe cel care comandă, pe cel care contează! *Exonthòso, exonthòso, exonthòso!*

Toată lumea l-a auzit strigând acel verb. Iar ofițerul care provocase acea scenă în mod neintenționat a fost cuprins de o asemenea jenă, încât i-a spus înroșindu-se:

— Domnule ministru, vă rog să îmi permiteți să vă întorc spatele pentru a arăta un zâmbet. Altfel lumea va crede că pe mine doriți să mă zdrobiți.

* * *

Marți, 27 aprilie, mai aveai patru zile. Ai intrat în birou plângându-te că petrecuseși o altă noapte infernală: zero somn și multă migrenă. Nu reușiseși să dormi și pentru că, în timp ce conduceai spre Glyfada, mașina roșie și mașina deschisă la culoare, aproape albă, reapăruseră din întuneric, iar pe strada Vouliagmenis, la benzinărie, cea roșie aproape că te atinsese. Un BMW roșu cu doi bărbați la bord. Polițiști însărcinați să îți controleze fiecare mișcare sau mercenari plătiți pentru a te hărțui, poate pentru a-ți da o lecție? Mai devreme sau mai târziu aveai să îi înfrunți pentru a-ți satisface curiozitatea; aveai să te transformi din cel urmărit în urmăritor și aveai să îi obligi să înceteze. Nu acum, acum aveai lucruri mai importante pentru care îți făceai griji. În primul rând, întâlnirea cu Karamanlis. A sunat telefonul, iar tu l-ai apucat cu anxietate: Moliviatis? Nu, aceeași voce batjocoritoare:

— Știm întotdeauna unde mergi și unde te afli, Panagoulis. Ține-o tot așa și o să vezi tu.

Secretara te-a auzit strigând:

— Poponarule! *Malaka!* Hai aici, hai aici și spune-mi în față dacă îndrăznești!

A intervenit:

— Liniștiți-vă, domnule Panagoulis! Cine a fost, domnule Panagoulis?

— Același idiot care are impresia că mă sperie.

Și Moliviatis? Telefonul a sunat din nou și din nou l-ai ridicat neliniștit. Nu, nu era Moliviatis. Era Fazis care sunase ca să îți spună despre scena pe care o făcuse Averoff în tabăra de la Dionysos.

— Chiar a spus *exonthòso*, îl voi zdrobi?

— Da. De mai multe ori.

— Ehei! Cine ar fi crezut asta? Îmi place, are mai mult tupeu decât credeam. Acum chiar că o să-l înnebunesc. Iar tu vei avea de scris o mulțime de lucruri, până la urmă, Fazis! Un roman, dragul meu, un roman!

De parcă problema respectivă te-ar fi amuzat. Însă când ai pus receptorul în furcă, ai privit nerăbdător la ceas. Și Moliviatis? De ce nu te suna Moliviatis? În câteva minute aveai să îl suni tu. L-ai sunat. Ah, ți-a răspuns pompos și slugarnic, îl întrecuseși cu o secundă. Era pe punctul de a te suna, de a-ți spune că prevăzuse corect în ziua precedentă: agenda premierului deborda de angajamente. Nu exista nici măcar o pauză în care să poată introduce o întâlnire cu tine. Ah, Turcia! Ah, NATO! Îi părea rău. Trebuia să aștepți.

— Nu pot aștepta, domnule Moliviatis! Nu trebuie să mai aștept! Nu vreau să mai aștept!

— Dar încercați să înțelegi, domnule Panagoulis, problemele de stat...

— Și eu am tot o problemă de stat. Vă rog să îi comunicați asta, *cataraméne Cristé*!

— Îi voi comunica, voi încerca.

Oare chiar a încercat? Oare chiar încercase? La câteva luni după moartea ta, când am vorbit cu omul de afaceri, cu prietenul lui Karamanlis care călătorise împreună cu tine la Paris, și i-am povestit despre acest episod, l-am rugat să îl întrebe pe Karamanlis de ce nu te primise în acea săptămână. Omul de afaceri mi-a făcut pe plac și, când ne-am reîntâlnit, mi-a jurat că Karamanlis păruse sincer când i-a răspuns că nu fusese informat de faptul că tu solicitaseși o întrevedere și mai ales în mod atât de insistent. Dacă i-a spus adevărul, nu știu, însă știu că acel refuz a fost o lovitură fatală pentru tine. Te-ai prăbușit pe birou și ai tot repetat:

— Nu mai este nimeni, nu am pe nimeni. Sunt singur, singur, singur! Nu mai suport. Nu mai rezist.

Se vede și din fotografia care ți-a fost făcută în acea seară la restaurant. Este fotografia unui om care deja se ținea cu dinții de viață. Obrajii îți sunt atât de trași, încât pomeții par mai ascuțiți decât maxilarul; cearcănele tale sunt atât de vineții, încât parcă ai fost lovit cu pumnii; nasul îți e atât de ascuțit, încât nu mai are

aceeași formă, bărbia dublă a dispărut, iar gâtul tău este atât de subțire, încât parcă înoată în cămașă. Vorbești cu doi oameni care te ascultă serioși și din modul în care îți miști mâinile este evident că ești cuprins de o tensiune nervoasă atroce. Cei doi au mâncat, farfuriile lor sunt aproape goale, dar farfuria ta este încă plină de mâncare. Iar paharul tău de vin este neatins. Nu, chiar nu mai rezistai. Pentru că, oriunde ai fi privit, fiecare drum îți era închis, iar viitorul se prăbușea peste tine precum o casă care cedează.

* * *

Miercuri, 28 aprilie, mai aveai trei zile. Nu doar că Moliviatis nu își ținuse promisiunea de a-i raporta lui Karamanlis că solicitaseși o întâlnire, dar acum nici nu mai era de găsit. Ei bine, așadar, aveai să îți muți lupta în parlament. Ai luat un pix și o hârtie și ai formulat o primă schiță a superîntrebării pe care aveai să i-o adresezi lui Karamanlis. „De ce premierul îl menține în guvernul său, ba chiar pe o poziție de importanță capitală, precum Ministerul Apărării, pe domnul Evangelos Tositsa-Averoff, adică un individ care a colaborat cu Junta, care pe vremea lui Papadopoulos a fost spion pentru KYP, care pe vremea lui Ioannidis a trădat marina,

dezvăluind inchizitorilor fiecare detaliu al revoltei, care mai apoi a ajutat Junta și pe criminalii regimului anterior să părăsească țara?" Apoi ceea ce aveai să spui când aveai să te apropii de băncile unde stau membrii guvernului și să predai pachetul de documente. „Îi ofer prim-ministrului dovada a ceea ce am declarat: arhivele ESA/EAT, pe care Evangelos Tositsa-Averoff a vrut să le recupereze prin intermediul Serviciilor Secrete și a căror publicare a suspendat-o folosindu-se de sistemul judiciar. Iată-le, iar membrii parlamentului îmi sunt martori." Mi-ai povestit acest lucru când, trezindu-mă din acea narcoză sufletească, din acea anestezie a Amherstului, m-am întors la New York și te-am sunat.

— Scriu ceva important, foarte important.

— Adică?

— O superîntrebare pentru Karamanlis. Îți citesc, ascultă!

— Vrei să spui că îi vei înmâna lui documentele?!

— Da. Săptămâna viitoare va exploda bomba. De data aceasta, în parlament și vei vedea că va face mai mult zgomot decât cea pe care i-am dăruit-o lui Papadopoulos acum opt ani.

— Nu mai spune la nimeni, Alekos.

— Dimpotrivă, un asemenea lucru merită să fie mediatizat.

Apoi mi-ai povestit despre amenințările telefonice și despre cele două mașini asupra cărora nu mai aveai îndoieli, care te bântuiau noaptea. Supliciul de a privi mereu în oglinda retrovizoare, căutând o mașină care uneori era acolo și alteori nu, care uneori era roșie și alteori era deschisă la culoare, aproape albă, astfel încât uneori te întrebai dacă aveai vedenii, iar alteori îți spuneai că sigur nu aveai, o dată te simțeai precum un mistreț furios, altă dată ca o muscă prinsă în pânza păianjenului.

— Pentru Dumnezeu, în fiecare seară, în fiecare seară când merg în Glyfada. Știi, Primăvara e vizibilă chiar și pe întuneric. Acel blestemat de verde fosforescent.

— Alekos, este absolut necesar să te duci în Glyfada în fiecare seară?

— E mai bine decât pe strada Kolokotroni. Îți amintești că am găsit un tip forțând încuietoarea de la cameră?

— Și cine te însoțește seara, când mergi în Glyfada?

— Nimeni, cine să mă însoțească? Eu nu sunt Excelența Sa Papandreou. Nu am bodyguarzi!

— Alekos, cine crezi că e de data asta?

— Cine-ai vrea să fie? Cineva care îmi vrea binele.

— Alekos, vin la tine. Aici am făcut ceea ce trebuia să fac și nu am chef să aștept până pe 5 mai.

— Nu, ne vedem pe 5 mai.

— Dar de ce ești așa de fixat pe data de 5 mai?!

— Pentru că e stabilită, nu? Este ceva sigur. Vei vedea că pe 5 mai vom fi împreună.

— Dar te simt atât de deprimat...

— Eh! Cât aș da să mă pot întoarce în celula mea de la Boyati.

Acea voce firavă. Resemnarea care îmbiba acea voce. Pentru că asta s-a întâmplat miercuri, 28 aprilie: rezistența ta s-a dizolvat complet, indestructibilitatea ta a fost destrămată și ai fost cuprins de resemnare. Efortul final nu durează mult. La un moment dat, oboseala de a trăi revine, iar trupul și sufletul se relaxează resemnate privind în urmă: licăriri involuntare ale impulsurilor, strigătelor și superîntrebărilor pe care nu aveai să le mai adresezi. O spune și poezia pe care ai scris-o în acea noapte când te-ai întors pe strada Kolokotroni. Sunt gândurile unui om în exil, care își regretă trecutul, trecutul fiind singurul punct de sprijin de care se poate agăța pentru a se întoarce într-un timp în care singurătatea era reprezentată de o celulă lipsită de spațiu și de lumină, de o dorință nebună de a vorbi cu cineva, iar viitorul era o speranță. Iat-o scrisă pe patru foi din carnețelul tău. Ce scris de mână nervos, ciudat. De la un vers la altul devine tot mai nervos, tot mai

diferit, de parcă ți-a fost extrem de greu să mai ții stiloul în mână. „Așa cum umblau în trecut/ poeții/ și cum își declamau adevărurile,/ adevăruri deghizate în cuvinte frumoase,/ botezate de povești,/ așa umblam și eu/ prin locuri necunoscute,/ dar la fel de frumoase ca ale noastre/ și voiam să cred că/ nu întorsesem spatele lumii./ Nu eu călătoresc,/ îmi spuneam,/ prin păduri și munți și văi,/ nu eu călătoresc,/ ținuturile sunt cele care aleargă,/ la fel ca amintirea mea despre prietenii/ care mă așteaptă/ pe undeva,/ așteptând să apar brusc la fel ca în zilele îndepărtate în care,/ doar cu puterea viselor,/ construiam speranțe,/ iar durerea/ ne însoțea peste tot mereu./ Copaci, munți, văi călătoresc,/ iar eu, legat de ei, care sufereau pentru că eu sufeream,/ care plângeau pentru că eu plângeam,/ care invocau gratiile pentru că eu eram în spatele gratiilor,/ de unul singur./ Anii au trecut, iar eu,/ fără a uita durerea,/ dar fără a deveni nedrept și fără a mi-o reaminti,/ mă tot plimb pe aceleași drumuri,/ drumuri pe care doar cei care au suferit le cunosc/ și tânjesc după celula mea cu nostalgie/ când mă gândesc că în acele zile transmiteam un lucru/ pe care toată lumea îl înțelegea./ Iar atunci când mă gândesc la ceea ce știu,/ la ceea ce se întâmplă acum,/ acum mai mult decât pe atunci,/ fără ca ceilalți să poată să înțeleagă,/ fără să poată

măcar să ghicească,/ spun:/ sfârșitul meu va veni așa cum doresc cei care dețin puterea.”

Aveam să o găsesc patruzeci și opt de ore mai târziu, sub perna ta, împreună cu o a cincea foaie pe care transcriseseși cuvintele spuse de Socrate înainte de a muri. „Dar acum e timpul să plecăm: eu ca să mor, iar voi – ca să trăiți. Care dintre noi se îndreaptă spre un bine mai mare, nu știe nimeni altcineva decât Zeul.”

* * *

Joi, 29 aprilie, penultima zi. Ai intrat în birou fără să privești pe nimeni în ochi și i-ai spus secretarei că nu voiai să fii deranjat; trebuia să dai un telefon. Era vorba despre telefonul pe care voiai să i-l dai lui Averoff, de o tentativă extremă de a preveni transferul ofițerului de la KYP. Ai cerut chiar și sfatul unui avocat în acest sens și împreună ați ajuns la aceeași concluzie: era inutil să te folosești de amenințarea pe care Averoff o strigase la Goudi în după-amiaza zilei de luni, căci acel lucru ar fi servit doar la grăbirea transferului. Era mai bine să te prefaci că nu știai de acel episod și să faci un compromis, era mai bine să imiți tactica lui obișnuită. Acel Averoff care câștiga mereu nu era cel din după-amiaza zilei de luni, ci

era un domn politicos și rațional, un maestru în arta ipocriziei, care nu lupta cu arme albe, ci cu otrăvuri ale inteligenței. Prin urmare, era necesar să procedezi și tu la fel. Ai apelat numărul ministrului Apărării. Ai cerut să vorbești cu ministrul. Ministrul nu s-a dezmințit:

— Dragă prietene! Stimatul meu coleg! Ce plăcere să vă aud, ce onoare!

Sarcasmul vibra foarte clar în vocea sa melodioasă. Însă nu te-ai descurajat.

— Vă mulțumesc, domnule ministru!

Domnul ministru era foarte amabil, sperai că nu îl deranjaseși.

— Dar ce spuneți, ilustre! Ce v-ar putea face să credeți așa ceva?! Să mă deranjați?

— Da, să vă deranjez, ai repetat. I-ai spus, de asemenea, că îl sunaseși pentru a-i solicita o favoare și că favorurile reprezintă întotdeauna un deranj.

— Cu plăcere, dragul meu prieten! Vă rog! Despre ce e vorba?

I-ai spus că era vorba despre un ofițer a cărui soartă era importantă pentru tine, un ofițer de la KYP. De fapt, soția lui era o prietenă de-a ta, care te ajutase mult în 1968 când fugiseși în Cipru. Pe atunci lucra la ambasada Ciprului.

— Înțeleg, dragul meu prieten, înțeleg.

Această doamnă își adora orașul, dar, fiind o ateniană veritabilă, nu putea să renunțe la acest oraș, iar ministrul tocmai dăduse un ordin ca acest ofițer de la KYP

să fie transferat într-un sat de la granița cu Turcia.

— Continuați, dragul meu prieten, continuați.

Deci care era dilema doamnei? Să plece din Atena și să îl urmeze pe soțul ei în satul de la granița cu Turcia sau să rămână în Atena și să trăiască departe de soțul ei? De altfel, un lucru foarte crud pentru că cei doi se iubeau foarte mult.

— Desigur, dragă prietene, desigur. Și cu ce vă pot ajuta, dragă prietene? Spuneți-mi!

Ai devenit palid.

— Tocmai v-am spus, domnule ministru. Vă rog să nu îl transferați pe acest ofițer.

— Iar eu vă răspund că sunt aici ca să vă fac pe plac, dragul meu prieten, stimate coleg. Îl voi pune pe ofițer unde doriți dumneavoastră. Unde doriți să îl pun, dragă prietene, stimate coleg?

Jocul de-a șoarecele și pisica. El pisica, iar tu șoarecele. Un joc pe care tu nu știai să îl câștigi. Și cu Hazizikis pierdușeși aproape întotdeauna pentru că rezistai, îndurai și dintr-odată explodai. Era evident că te aflai pe punctul de a exploda și din paloarea feței și din faptul că cicatricea vineție de pe pometele tău stâng se umflase. Ai încercat să te controlezi:

— Aș vrea să rămână acolo unde a fost mereu și unde se află, domnule ministru:

în biroul său de la KYP din Atena.

Un chițăit:

— Ilustre! Cine ar îndrăzni să vă nege o favoare? Dorințele dumneavoastră sunt porunci pentru mine. Mă tem că, momentan, este imposibil în Atena, dar spuneți-mi unde ați prefera să fie transferat și eu mă voi supune.

Ai pus receptorul pe birou, ai închis ochii, te-ai forțat să respiri. Încă un efort, Dumnezeule!, încă o tentativă. Sper să reușesc. Ai luat din nou receptorul:

— Poate că nu am fost clar, domnule ministru. V-am rugat să... Ei bine, nu vreau ca ofițerul să fie transferat. Nicăieri.

— Nu vreți, ilustre? Nu vreți?

— Nu.

— De ce, dacă vă rog, dacă nu sunt prea indiscret, de ce?

— Pentru că, așa cum v-am spus, soția acestui ofițer...

Iar în acel moment ai explodat, iar fragilele baraje care îți opriseră oceanul de furie s-au spart. S-au spart cu un strigăt care a zguduit geamurile, în camera alăturată s-au ghemuit cu toții, iar secretara și-a făcut semnul crucii.

— Averofakiii! Micuțule Averoooff! *Akúsa, Averofaki, skulikaki!* Ascultă, micuțule Averoff, vierme mic ce ești! *Den isse t'afendikò tis Elladas!* Nu ești stăpânul Greciei și nu vei deveni! *Ke den tha ghinis!* Pentru că eu, eu, eu te voi opri! Din

mormântul meu te voi opri, din mormântul meu!

Atunci, chiar și Averoff, uitând de orice fel de prudență, s-a lăsat pradă furiei care îl copleșise și în Goudi. Și repetând aceleași cuvinte și adăugând altele mai rele, țipând la rândul lui, a zis:

— *Egò tha s'exonthòso, Panagoulis!* Te voi zdrobi, Panagoulis! *Egò tha se katastrepso, Panagoulis! Katastrepso.* Te voi distruge, Panagoulis! Te voi distruge!

Am aflat aceste lucruri la scurt timp, când am vorbit din nou și când nici nu ți-am recunoscut vocea. Nu era vocea ta, frumoasa ta voce senzuală, guturală și profundă; era un fel de piuit foarte slab, care părea să provină dintr-o peșteră aflată la milioane de metri distanță și la milioane de ani-lumină. Aproape ca ecoul unei amintiri. Ba chiar, uneori dispărea complet, lăsând goluri de tăcere:

— Alo, Alekos, alo! Nu te aud, mă auzi?

— El...

— Alo, Alekos, alo!

— Va distruge... va zdrobi...

— Alo, Alekos, alo! Pisici, nu funcționează linia!

— Aici funcționează linia. Eu sunt cel care nu mai funcționează.

— De ce, Alekos, de ce? Ce ai, Alekos, spune-mi, te simți rău, ai febră?

— Nu. Da.

— Da sau nu? Explică-mi, nu mă speria, mă sperii! Eu sunt aici departe, nu pot face nimic pentru tine, alo!

— Da, mă simt rău. Foarte, foarte rău...

— Ce te doare? De ce?

— Pentru că sunt foarte, foarte, foarte trist. Și foarte, foarte, foarte îngrijorat.

— Alekos, gata cu povestea asta, gata! Te omori, te omoară! Eu vin la Atena, vin chiar acum, imediat. Vreau să te văd, vreau să te iau cu mine, vreau...

— Vino dacă vrei, dar nu o să poți face nimic, *agàpi*. Nimic. Ne vedem pe 1 mai, mă vei vedea pe 1 mai. Pa!

Și ai închis, lăsându-mă mască. Întâi Mai. Înțelesesem corect. Spuseseși întâi mai? Da, întâi mai: nu cinci mai. De data aceasta nici măcar nu îți mai amintiseși data întâlnirii noastre, Dumnezeule! Sau poate te-ai răzgândit și chiar voiai ca eu să vin pe întâi mai, adică poimâine? Trebuia să te sun înapoi. Pe bune, să te sun înapoi? Aceste apeluri telefonice mă făceau doar să sufăr și nu mai voiam să aud vocea aceea care nu era vocea ta. Chiar aveam să vin pe întâi mai, poftim! Aveam să plec a doua zi, poftim! Și chiar așa am făcut. M-am îmbarcat chiar în momentul în care tu mureai. La ora șase cincizeci și opt, vineri, în 30 aprilie. La Atena, era ora unu și cincizeci și opt, sâmbătă, întâi mai. De fapt, la ora șapte fix eram la bord, uitându-mă la ceas, surprinsă de punctualitatea unui

zbor care de obicei avea întârziere. În timpul călătoriei am fost neliniștită, cuprinsă de o nervozitate pe care nu aș putea să o descriu. Nervozitatea mea a crescut atunci când s-a proiectat un film care părea de rău augur: povestea unui poet nebun și curajos, neînțeles de toată lumea și mereu implicat în aventuri imposibile, mereu vânat de acea moarte acoperită de un giulgiu alb, care îl atrăgea cu coasa ei. Din când în când coasa reapărea pe ecran, iar poetul era nevoit să fugă. Ca să fugă, se refugia în noi și noi aventuri, în noi nebunii din care, în mod miraculos, scăpa nevătămat. Însă, la sfârșit, s-a săturat să tot fugă, să o tot refuze pe ea, care îl dorea cu atâta insistență, așa că s-a dus să o întâlnească și s-a lăsat omorât. Iar el și moartea au plecat împreună, cântând și dansând pe un câmp mare și verde, verde precum Primăvara ta.

Contemporaneitatea acțiunilor este doar în aparență un mister coagulat din episoade accidentale și de sine stătătoare. De fapt, este o țesătură formată din episoade care sunt necesare unul altuia și legate strâns între ele. Este ca un mecanism bine uns. Aveam să mă conving de asta reconstituind evenimentele care au compus ultima zi din viața ta, când totul a coincis și a contribuit la ungerea mecanismului și la împletirea drumurilor paralele ale acțiunilor tale și ale lui Steffas,

astfel încât procesul, de acum ireversibil, al morții tale să se poată desfășura fără erori, întârzieri sau probleme și să se încheie într-un punct clar, adică într-un punct deja fixat în spațiu și timp. În gaura neagră de sub garajul pe care era scris Texaco, la ora unu cincizeci și opt, pe întâi mai, o mie nouă sute șaptezeci și șase.

* * *

Ultima zi din viața ta a început cu un cer gri, ca de plumb. În timpul săptămânii fusese soare, ca vara, și nici măcar un singur nor nu pătase albastrul cerului. Însă brusc, cu o seară înainte, orizontul se învinețise, căpătând o lumină înghețată și începuse un vânt puternic, marea se umflase izbindu-se de țărm, iar furtuna se abătuse din Atena și până în Corint. Toată noaptea, ca într-o luptă furioasă a zeilor, fulgerele străpunseseră aerul, ploaia inundase străzile și abia în zori căzuse liniștea pe acel cer cenușiu, ca de plumb, prevestitor de nenorociri. Tu te-ai trezit devreme. În mod ciudat, ai dormit bine, iar când mama ta ți-a adus cafeaua deja erai treaz și priveai absorbit grădina, observând daunele provocate plantelor. Furtuna decapitase trandafirii și mutilase copacii, portocale și lămâi zăceau pe un covor de crenguțe și de frunze rupte, și

căzuse și grămăjoara de usturoi prinsă de o rămurică a palmierului cu scopul de a alunga ghinionul. Căzând, se desfăcuse, împrăștiind bulbii de usturoi pe potecă și prin grămăjoarele de noroi. Unii bulbi se spărseseră, iar cățeii de usturoi arătau ca niște resturi dintr-un colier rupt.

— Usturoiul tău! ai exclamat.

Ea a venit la fereastră, a privit și a mormăit îngrozită. Nu se mai întâmplase niciodată ca legătura de usturoi să cadă; chiar și când fuseseși condamnat la moarte rămăsese agățată. Alarmată, a lăsat tava cu cafeaua și a fugit afară să culeagă usturoiul, cățel cu cățel, apoi s-a întors în casă și a pregătit o altă grămăjoară mai mare, a legat-o bine cu ață și s-a dus să o agațe din nou pe crenguța palmierului. A legat-o foarte bine, dar exact când s-a întors cu spatele, nodul s-a desfăcut și grămăjoara a căzut încă o dată, împrăștiind iar bulbii și cățeii, de parcă diavolul s-ar fi amuzat să insiste cu semnele de rău augur. De la fereastră, o priveai cu atenție și un zâmbet inexplicabil îți făcea buzele să se îndoaie.

— Nu vei reuși niciodată, nici măcar dacă o bați în cuie, i-ai spus în timp ce a reînceput cu încăpățânare să adune bulbii și să îi lege într-o grămăjoară.

Vocea ta era clară în acea dimineață. Era vocea frumoasă pe care o iubeam, iar fruntea îți era foarte înaltă și lipsită de

riduri. Păreai odihnit, cu forțe proaspete. Dintr-odată, o seninătate misterioasă luase locul disperării în care te consumaseși până nu demult.

Te-ai spălat și te-ai îmbrăcat frumos, cu grijă, aproape de parcă ai fi mers la o petrecere. Ai ales lenjeria intimă bună, cea mai frumoasă cămașă și costumul care îți plăcea cel mai mult: cel cu jachetă și pantaloni din gabardină de culoarea alunei. Cu o grijă minuțioasă te-ai ras, ți-ai tuns mustața și ți-ai umplut buzunarele cu obiectele pe care le purtai mereu cu tine: pipa, țigările, tutunul, pixuri, agende, carnețele, foarfece, decupaje din ziare. În buzunarul interior ai ascuns un document despre Averoff, pe care ezitaseși să îl fotocopiezi. Îi spuseseși asta și unuia dintre apropiații tăi: „Este prea important. Copierea este riscantă. E mai bine să îl iau cu mine". Te mișcai fără grabă, absorbit, cu calmul celor care au încetat să mai măsoare existența pe baza unui ceas. Când ai fost gata, ai început să te învârți prin casă de parcă ți-ar fi lipsit voința de a ieși sau de parcă ai fi căutat ceva. Un regret, o amintire? Târându-și papucii de casă și fixându-și andrelele în părul ciufulit, mama ta a venit la tine surprinsă:

— *Ti teles?* Ce vrei?

— *Tipote.* Nimic. Mă gândeam. Mai sunt două luni și două zile până la ziua mea de

naștere. Treizeci și șapte de ani, pe 2 iulie. Sunt bătrân.

În cele din urmă, ai ieșit și ai aruncat o privire spre grămăjoara de usturoi, care acum era fixată bine de crenguța palmierului. Ai ajuns la poartă, dar te-ai oprit, te-ai întors și, cu un gest sec, ai smuls grămăjoara și ai aruncat-o pe jos:

— Nu trebuie să fim superstițioși!

Ea încă mormăia îngrozită și indignată când te-ai urcat la volanul Primăverii și ai plecat pe strada Vouliagmenis: o stradă pe care călătoriseși de mii de ori, din care cunoșteai fiecare metru, fiecare curbă, fiecare groapă. Oare ai întors mașina prin fața garajului pe care scria Texaco? Când erai cu mine o întorceai mormăind mereu că absența unui ziduleț făcea ca acea rampă să fie periculoasă, că era o trapă unde ai fi putut să îți rupi gâtul. Îmi arătai mereu semnul de deasupra rampei – *Kalon Taxidi!* „Călătorie plăcută!" – și spuneai: „O călătorie plăcută cu gâtul rupt!" La ora nouă erai pe strada Kolokotroni și îți parcai Primăvara în fața magazinului de mașini de cusut, cel de lângă poarta clădirii tale, cu peretele din sticlă comun cu holul care ducea la lift. Magazinul era deschis și în interior se afia deja un client: un tânăr cu fața rotundă, desfigurată de alunițe. Era același tip care în iulie, în '75, venise la Florența împreună cu nazistul grec și rămăsese acolo o săptămână, exact

în săptămâna în care tu ai plecat din Atena spunând că mergeai la Florența, dar de fapt merseseși în Cipru. Același care la Florența se lăudase atât de mult cu acțiunile sale de kamikaze și cu manevrele complicate de care era capabil Peugeot-ul său: o lovitură frontală și o lovitură cu partea din spate, iar cealaltă mașină țâșnește precum un glonț. Același care, pe vremea Juntei, lucrase la atelierul Despinei Papadopoulos și călătorise mult prin țările în care trebuia să urmărească fiecare pas al oponenților aflați în exil, dar mai ales în Canada, unde participase la curse cu circuit deschis, la acele curse îngrozitoare la care participi pentru a distruge celelalte mașini cu manevre de tipul depășire și frânare bruscă, la care câștigă cel care are mintea mai limpede și ochiul mai ager. Pe scurt, Michele Steffas. În prezent, un socialist papandrist, angajat al unei companii de îmbrăcăminte, Heim Fashion, și proprietar al unui Peugeot 504 alb-argintiu. Și fii atent: la magazinul de mașini de cusut venise și cu alte ocazii în zilele acelea.

Ai intrat în birou și acolo te aștepta avocatul. I-ai povestit despre cearta cu dragonul:

— După cum vezi, ți-am urmat sfatul, dar a fost imposibil să cad la înțelegere cu el. Acum nu am altă alegere decât să merg până la capăt cu această acțiune, fie ce-o fi.

Luni, o să îi adresez superîntrebarea lui Karamanlis.

— Nu o să obții nimic.

— Știu. Karamanlis nu își poate permite să îl lichideze și nu este nimeni de partea mea. Nimeni.

— Și atunci?

— Atunci, asta este. În unele cazuri, ca să câștigi, trebuie să pierzi totul.

— Și după ce îi vei pune superîntrebarea?

— Voi merge în Italia câteva zile, iar de acolo în Cipru.

Avocatul te-a analizat nedumerit: erai atât de calm în acea dimineață, atât de sigur. Chiar și când i-ai povestit despre insultele schimbate cu Averoff. Vocea ta nu a trădat nicio urmă de pasiune. Dar ce voiai să spui prin sintagma „în unele cazuri, ca să câștigi, trebuie să pierzi totul”? Suspicios, avocatul a redeschis discuția despre telefoanele de amenințare, despre persecuțiile realizate cu ajutorul mașinilor, despre dezavantajul de a conduce în fiecare noapte de unul singur pe străzi pustii, pe drumul spre Glyfada.

— Cât de monotoni sunteți cu toții, i-ai răspuns tu. Ce ai vrea și tu, să călătoresc însoțit de bodyguarzi, să devin ridicol?

Apoi ai ridicat receptorul telefonului care suna și ai vorbit cu cineva, cu buzele îndoite într-o grimasă plictisită. Ce bătaie de cap. O doamnă pe nume Sugiulzoglu te

invita la cină în numele cumnatului ei, Victor Nolis, un grec din Melbourne. Pe acest Nolis îl întâlniseși la Roma în ’68, iar cu câteva luni în urmă îți dăduse un semn de viață prin intermediul acestei Sugiulzoglu, sora soției sale. Acum chiar era la Atena și voia să te invite la masă împreună cu cele două femei.

— Fix astăzi! Ultimul lucru pe care aș vrea să îl fac ar fi să îmi petrec seara cu trei popândăi.

— Hai cu mine la cină! Vin să te iau cu mașina și apoi te duc eu în Glyfada, așa că măcar o dată nu umbli singur noaptea, a sugerat avocatul, reluând discuția de unde rămăsese după acel telefon de la Sugiulzoglu.

— Nu, mulțumesc! Dacă nu mă duc cu ei, trebuie să iau cina cu directorul de la Olimpia Express, pentru mine e tot aia. Ne vedem mâine.

— Bine, ne vedem mâine, dar îți repet: nu mai umbla singur noaptea și mergi cât mai puțin posibil în Glyfada. Mă îngrijorează povestea asta despre cele două mașini care încep să te urmărească de îndată ce se întunecă.

— Ce trebuie să fie, este, ce va trebui să fie, va fi.

V-ați despărțit cu aceste cuvinte, iar mai târziu l-ai sunat înapoi pe Nolis și i-ai spus să vină la tine pe la ora cinci după-amiaza, că dacă aveai să reușești să îți anulezi

întâlnirea cu directorul de la Olimpia Express, aveai să iei cina cu el, cu soția și cu cumnata sa. Între timp, Michele Steffas părăsise magazinul de mașini de cusut și luase un taxi până la Heim Fashion. Avea să spună că luase taxiul pentru că de o lună nu mai folosea Peugeot-ul la Atena. Își ținea mașina în Corint, în fața casei părinților lui, deoarece avea încă numere de înmatriculare franțuzești și trebuia înmatriculată. Cu o lună în urmă, la Atena, din cauza plăcuțelor de înmatriculare riscase o amendă foarte mare.

Ai părăsit biroul pe la două și jumătate și te-ai întors la trei și jumătate pentru a anula întâlnirea cu directorul de la Olimpia Express, și exact în acel moment s-a declanșat contemporaneitatea acțiunilor tale și a acțiunilor lui Steffas. La ora cinci a venit Nolis și i-ai spus că da, aveați să vă întâlniți la cină, dar că tu erai cel care îi invita pe el, pe soția și pe cumnata lui la un restaurant din Glyfada. În același timp, la ora cinci, Steffas a închis obloanele la Heim Fashion, fiind pregătit să își joace rolul. La ora șase l-ai salutat pe Nolis, plănuind să îl iei înainte de cină de pe strada Alkionis numărul 8, unde locuia, și tot la ora șase Steffas a mers la Basilio Jorgopoulos: prietenul și alibiul său. La ora nouă, doamna Sugiulzoglu te-a sunat să-ți spună că i se stricase mașina, întrebându-te dacă, înainte de a merge pe strada

Alkionis, puteai să treci și pe la ea, pe strada Androtzu numărul 15A? În același timp, la ora nouă, Steffas s-a urcat în autobuzul spre Corint ca să își ia Peugeot-ul și să îl aducă la Atena. (Și plăcuțele de înmatriculare franțuzești? Și riscul de a primi o amendă? Jorgopoulos avea să explice: îi propusese să petreacă ziua de întâi mai împreună cu două fete la Egina și asta îl făcuse să uite de toate precauțiile. Dar Egina nu e o insulă? Nu se merge cu vaporul în Egina? Ce sens are să te grăbești să ajungi de la Atena la Corint cu autobuzul, de acolo să iei Peugeot-ul neînmatriculat, să îl duci la Atena, să îl îmbarci pe o navă, să îl debarci, să îl îmbarci din nou, să îl debarci din nou și să îl aduci înapoi în Corint a doua zi? Niciunul, desigur. Dar cine spune că Peugeot-ul chiar a fost folosit la o ieșire cu fetele în Egina? Ar fi putut fi folosit pentru cu totul altceva, de exemplu pentru un serviciu, pentru o favoare care necesită mintea limpede și ochii ageri, abilități în manevre de tipul depășire și frânare bruscă sau chiar un trecut de kamikaze antrenat pe pistele din Canada în cadrul unor curse cu circuit deschis cu o mașină solidă, mai rezistentă la impact decât o anumită mașină foarte deschisă la culoare, aproape albă, care în ultimele zile demonstrase că nu era potrivită sarcinii.) La nouă și jumătate ai plecat de pe strada

Kolokotroni pentru a trece pe la doamna Sugiulzoglu și pentru a ajunge la familia Nolis. La ora zece ai ajuns pe strada Alkionis, la familia Nolis, care te-a reținut cât să bei un aperitiv, o înghițitură de whisky, care de fapt nu ți-a plăcut și a rămas neatins în pahar. La zece și un sfert ai ieșit împreună cu ei. Era ora zece când autobuzul în care se afla Steffas a ajuns la Corint, iar acesta a coborât și a fugit în piața unde își ținea Peugeot-ul. Era zece și un sfert când a ajuns în piață și a urcat repede în Peugeot. Era zece și douăzeci și cinci când a reintrat pe autostrada care mergea de la Corint la Atena. La aceeași oră, tu ți-ai parcat Primăvara în față la restaurantul Tsaropoulos, apoi ai intrat cu familia Nolis și cu doamna Sugiulzoglu în restaurantul pe care îl aleseseși și pentru noi cu trei ani în urmă, în seara în care m-am întors la tine, când ai fugit de la clinică extrem de fericit, reîntors la viață, și mi-ai dăruit acea poezie și apoi a început săptămâna noastră de fericire.

Ai comandat cina, entuziasmat. Dintr-odată calmul cu care acționaseși de dimineață, echilibrul acela senin și absența pasiunilor au cedat locul unei euforii neașteptate. Păreai entuziasmat. Ai vorbit non-stop, ai glumit, ai povestit râzând despre arhive și despre Averoff și Tsatsos, despre superîntrebarea pe care aveai să i-o adresezi luni lui Karamanlis, despre

cutremurul pe care aveai să îl provoci predând acele hârtii interzise de Giuvelos. Le-ai împărtășit până și faptul că scriai o carte, le-ai spus că deja o începuseși, că anumite probleme te făcuseră să te oprești, dar că totuși în luna mai aveai să o reiei, astfel încât să o termini până la sfârșitul anului.

— Voi lucra fără oprire și toată vara și toată toamna, voi merge în Italia pentru asta, voi cere un concediu din parlament. Este o carte care începe cu atentatul asupra lui Papadopoulos și care se încheie cu documentele. Este o poveste despre efort, este povestea unui om.

De asemenea, le-ai promis că aveai să faci o călătorie în Australia:

— Da, vreau să mă mut, vreau să cunosc lumea. După ce termin cartea, chiar o să vin în Australia.

Părea că aveai în fața ta un viitor nesfârșit, încărcat de promisiuni, de succese și de bucurie; părea că acel desen atroce, că acel calcul inconștient, *a muri pentru a trăi*, fusese uitat. Iar ochii îți străluceau, mâinile îți tremurau și totul îți plăcea. Compania celor trei bătrâni, mâncarea, oamenii. Cele două doamne te priveau mute, seduse, iar Nolis te asculta fascinat. „Cât entuziasm are omul acesta, câtă căldură, cât foc are în el!” Nici nu ai avut nevoie să bei pentru a alimenta acel foc: o sticlă la patru oameni. La un

moment dat, ducând paharul la buze, ai spus că relația ta cu vinul se deteriorase: redescoperiseși virtuțile oranjadei.

— Și nu îmi pare rău deoarece întunericul este plin de capcane și de umbre care stau la pândă. Trebuie să am mintea limpede și reflexe rapide.

Între timp, Michele Steffas conducea înjurând din cauza ploii care, pe drumul dinspre Corint și Megara, redevenise deasă, a ploii care îl împiedica să gonească așa cum ar fi vrut. Însă a gonit suficient de tare încât la doisprezece fără zece să ajungă din nou acasă la Jorgopoulos, care avea să fie alibiul său până la unu și jumătate. (Ciudată această întoarcere la el acasă în miez de noapte și acest mod de a-și procura martori minut cu minut). Dar BMW-ul cel roșu? Era și el acolo, sigur că era acolo, și nu avea să aștepte Peugeot-ul lui Steffas pentru a veni spre tine. După ce te urmărise până la restaurant, plecase, așteptând momentul potrivit pentru a nu atrage atenția, dar făcuse o greșeală semnificativă. Era aproximativ miezul nopții când un cetățean îngrozit a mers la poliție ca să denunțe că pe strada Vouliagmenis un BMW roșu-închis îl urmărise de la distanță pentru câțiva kilometri și la un moment dat îl atacase, trecuse razant pe lângă el cu scopul evident de a-l face să iasă de pe carosabil. Evitase dezastrul ținând ferm de volan,

oprindu-se cât mai curând posibil și nu, nu fusese o coincidență. Iar dânsul putea să dovedească acest lucru deoarece, în timp ce stătea acolo, trăgându-și respirația și punându-și întrebări despre motivul acelui atac, BMW-ul reapăruse. Se oprise. Iar cei doi care se aflau la bord îl priviseră cu atenție, după care făcuseră un gest în semn de dezamăgire, de parcă ar fi greșit persoana sau de parcă și-ar fi zis că erau niște idioți. Amintindu-și că te lăsaseră la Tsaropoulos, au realizat că nu ai fi putut fi deja pe strada Vouliagmenis. Cetățeanul îngrozit avea mustață și o mașină verde. Nu verde măr, dar în întuneric era aproape la fel ca a ta.

Ai plecat de la Tsaropoulos la scurt timp după ora unu dimineața, iar în pragul restaurantului s-a iscat o mică ceartă: tu voiai să îți conduci oaspeții acasă, dar ei insistau să ia un taxi. Tu dormeai în Glyfada, iar restaurantul se afla în Glyfada. Toți trei îți tot repetau că era absurd să mergi pe strada Alkionis și pe strada Androtzu, deoarece ambele se aflau în cartiere îndepărtate, pentru a reveni apoi în Glyfada. Însă i-ai obligat să urce în Primăvara ta, iar prima oprire, cea de pe strada Alkionis, a avut loc pe o stradă perpendiculară pe strada Alkionis. După ce ți-ai luat rămas-bun de la familia Nolis, s-a întâmplat un lucru ciudat: un taxi a trecut pe lângă tine și ți-a tăiat calea, frânând în

mijlocul drumului. Ai frânat și tu și ai ieșit spunând:

— Acum și taxiurile! Vreau doar să văd cine este.

Apoi te-ai îndreptat spre șofer și doamna Sugiulzoglu te-a privit certându-te cu el câteva minute. Însă când te-ai întors înapoi păreai ușurat:

— Nu, nu mă urmărea. Este din Glyfada, îl cunosc.

Ai pornit din nou și te-ai întors pe strada Poseidonos.

— Problema e că acum sunt atât de bănuitor când vine vorba de mașini.

— De ce? a exclamat Sugiulzoglu.

Nu ai răspuns. Poate că nici nu ai auzit-o. Încruntat și cu buzele strânse, priveai în oglinda retrovizoare. Deodată ai zis:

— Heleni, ați avea chef să facem o oprire într-un bar unde se cântă muzică de buzuki? Cât să bem o oranjadă și să ne bucurăm de un pic de muzică. Există unul chiar aici, la o aruncătură de băț, în direcția opusă.

Doamna Sugiulzoglu nu a înțeles, așa că a refuzat.

— Nu, mulțumesc, e foarte târziu, la vârsta mea nu mai pot merge în baruri cu tineri frumoși.

— Haideți, Heleni!

— Nu, chiar vă mulțumesc!

— Asta este.

Privirea ta era în continuare pe oglinda retrovizoare și ai accelerat puternic pe strada Syngrou. Ai ajuns în fața fabricii de bere și te-ai oprit brusc, apoi te-ai scuzat într-un mod grăbit. Nu obișnuiai să abandonezi doamnele pe trotuare noaptea, dar strada Androtzu nu era departe, iar numărul 15A era la colț; o deranja să coboare acolo și să meargă puțin pe jos? Doamna Sugiulzoglu din nou nu a înțeles. Abia după moartea ta avea să realizeze că nu mai voiseși să mai intri pe strada Androtzu, care era mică și întunecoasă, și că deveniseși foarte nerăbdător să rămâi singur. Ți-a răspuns că nu, nu o deranja deloc, apoi a ieșit fără ca tu să îi spui să o facă sau fără ca tu să îi deschizi ușa. Cu o mână pe volan și cu cealaltă pe schimbător, erai pregătit să o iei la goană.

— Vă mulțumesc, Heleni! Vă rog să mă scuzați, Heleni!

— Vă mulțumesc și eu, Alekos! Dar de ce nu mergeți să dormiți pe strada Kolokotroni? Este aici, la doi pași, se merită să mai mergeți douăzeci de minute până în Glyfada?

— Mai bine dorm patru ore în Glyfada decât opt pe strada Kolokotroni.

— Atunci, la revedere...

— La revedere!

Nici nu ai așteptat ca ea să treacă strada și să ajungă pe trotuarul opus. Ai pornit imediat. Era unu și treizeci și cinci de

minute, sau cel mult unu și patruzeci de minute, avea să îmi spună doamna Sugiulzoglu. Avea să îmi spună acest lucru în timp ce îmi explica faptul că la unu și patruzeci și cinci de minute ajunsese acasă; ca să străbată cei două sute de metri până pe strada Androtzu numărul 15A, ca să deschidă ușa, să cheme liftul, să urce la etajul trei și să intre în casă nu i-ar fi putut lua mai puțin de opt sau de zece minute. Bine, însă noaptea, pe acele străzi semipustii, ca să mergi din acel punct, de pe strada Syngrou până în punctul în care ai fost ucis, pe strada Vouliagmenis, sunt de ajuns cinci sau șase minute. Iar ceasul din Primăvara ta avea să se oprească, în momentul impactului, la unu cincizeci și opt, o oră confirmată și de martori. Așa că între momentul în care ai salutat-o pe doamna Sugiulzoglu și momentul impactului există un vid de optsprezece sau de douăzeci și trei de minute, să zicem de douăzeci de minute, despre care nimeni nu a aflat niciodată nimic sau nu a vrut să îmi explice. Sunt cele douăzeci de minute din lupta pe care ai dus-o cu ucigașii tăi.

* * *

Au apărut în același timp, cu precizie, aproape de parcă își dăduseră întâlnire. Au apărut dintr-odată, în timp ce întorceai

mașina pe strada Diakou. Un BMW roșu și un Peugeot gri-argintiu. Însă, cu siguranță, nu ai fost surprins: înțeleseseși ce avea să se întâmple pe strada Poseidonos, când ai vrut să te întorci și când ai oprit cu scuza de a merge la bar, apoi te convinseseși de asta pe strada Syngrou, când ai scăpat de doamna Sugiulzoglu. De altfel, martorii pe care poliția Puterii avea să îi ignore sau să îi reducă la tăcere (cu excepția unuia dintre ei, care nu a ezitat niciodată, un șofer pe nume Mandis Garufalakis, aveau să spună, a doua zi dimineața, că în spatele Fiat-ului verde-măr nu se aflase doar un Peugeot și atât, ci se aflase și o mașină roșie-ruginie sau vișinie, poate un Jaguar sau poate un BMW. Te-ai trezit între cei doi, precum un șoarece prins în capcană și e posibil ca, în acel moment, să fi încercat să scapi. Dar apoi ai simțit imediat nevoia irezistibilă de a-i înfrunta, de a le vedea fețele, de a afla cine erau, cu alte cuvinte, de a te lupta cu ei așa cum te luptaseși în Creta, la Roma, la Atena sau în toate acele dăți în care încercaseră să te intimideze sau să te provoace sau să te ucidă prin intermediul unei mașini; oboseala de a trăi derivă din oboseala de a pierde și astfel a apărut nevoia de a câștiga cel puțin în momentul morții, când îți făcuseși acel calcul inconștient, nu există niciun erou viu care să valoreze cât unul mort, și astfel a început lupta. Cea în care uneori rolurile

se inversează și îl transformă pe cel urmărit în urmăritor, pe urmăritor în urmărit și care, alteori, restabilește ordinea, astfel încât urmăritorul redevine urmăritor, iar cel urmărit redevine urmărit; eu nu știu care a fost arena acestei lupte înainte de strada Vouliagmenis, însă reîntorcându-mă pe străzile agoniei tale, aveam să ajung la concluzia că traseul nu ar fi putut fi decât următorul: de pe strada Diakou, pe strada Anapafseos, pe strada Longinou, pe strada Mousourou, pe strada Ymittou, pe strada Ilioupoleos, adică mai întâi în direcția cimitirului, apoi în jurul cimitirului, deoarece, dacă de pe strada Syngrou nu intri direct pe strada Vouliagmenis, ci o iei pe interzis, trebuie neapărat să o iei pe aceste străzi, iar aceste străzi duc spre cimitir, iar când ajungi la cimitir, nu poți decât să te învârți în jurul lui, cu aceeași mișcare circulară a stelei prinse în vârtejul care o va atrage în gaura neagră. Parcă te văd, tensionat și aplecat deasupra volanului, palid, urmărindu-i în timp ce ei te urmăresc, atacându-i în timp ce ei te atacă, într-o succesiune nebună de derapaje, accelerări, decelerări, ciocniri. Ciocnirile, coliziunile descrise în raport, pe care magistrații Puterii nu aveau să le recunoască, acele urme de vopsea maronie care ar fi putut fi ruginie sau vișinie..., oare în ce moment ai simțit impulsul inutil de

supraviețuire, saltul stelei care, pentru a se desprinde din vârtej, se predă vârtejului? Oare în ce moment te-ai gândit să te îndrepți spre strada Vouliagmenis pentru a ajunge la casa cu grădina de portocali și de lămâi, spre singura cale de scăpare? Iată-te dintr-odată scăpând din acel carusel oribil, întorcându-te pe aceeași stradă pe care veniseși, pe strada Anapafseos, intrând apoi pe strada Vouliagmenis unde se aflau martorii despre care am menționat că aveau să spună că văzuseră trecând cu viteză o mașină verde, o mașină roșie și o mașină albă-argintie. Patru martori: un șofer de taxi care se afla la două sute de metri depărtare, pasagerul pe care îl avea la bord, un al doilea șofer de taxi care se afla în urma voastră și un al treilea care era oprit într-o intersecție. Aveau să povestească acest lucru prezentându-se în mod spontan la poliție, iar la început poliția nici măcar nu avea să le ceară numele, apoi avea să o facă, iar trei dintre ei aveau să-și modifice povestea și aveau să uite de mașina roșie. Numai Mandis Garufalakis avea să insiste, dar nefiind ascultat și fiind descurajat, adică amenințat, urmărit de jurnaliștii care voiau să afle mai multe, avea să răspundă tot mai greu și cu reticență, care este soră cu frica.

— Da, una roșie și una albă... Albă, ba nu, maro... Ba nu, gri.

Mai întâi una dintre ele și imediat cealaltă, o dată prin dreapta și altă dată prin stânga, te depășeau și îți tăiau calea, mergeau în fața ta, iar tu erai nevoit să le eviți pe amândouă pentru a le depăși și imediat ce reușeai, repetau manevra. Metodic, cu precizie, în sincronie perfectă.

— Dar eu nu știu nimic, domnilor, nu am văzut nimic, pentru Dumnezeu! Nu vreau să am probleme, am soție și copii, am o familie, nu mă implicați în asta. Dacă nu mă veți implica, dacă jurați că nu îmi veți menționa numele, vă voi spune că mașina cea verde a fost mereu prinsă între cea roșie și cea deschisă la culoare, că erau două persoane în mașina roșie, iar la un moment dat, mașina roșie a făcut cel mai îngrozitor lucru: a lovit mașina verde chiar în plăcuța de înmatriculare. Apoi mașina verde a derapat, și-a revenit în mod miraculos și a continuat cursa spre Glyfada. Dar eu nu știu nimic, domnilor, nu am văzut nimic, nu am vorbit, pentru Dumnezeu! Mergeau cu viteză foarte mare toate trei. O sută zece, o sută douăzeci, o sută treizeci.

Cu o asemenea viteză ai ajuns la biserica Sfântul Dumitru. Odată ce treci de această biserică, se termină casele, iar drumul urcă o mică pantă. După această pantă, strada Vouliagmenis se lărgește într-un bulevard dublu împărțit de o insulă. La

cincizeci de metri, în dreapta, se află garajul pe care scrie Texaco.

Lângă Sfântul Dumitru ai fost tamponat în plăcuța de înmatriculare de către mașina roșie. Și după pantă te-a depășit pentru ultima oară pentru a se îndepărta, pierzându-se în întuneric. Dar în timp ce te depășeau ca să îndepărteze și să se piardă în întuneric cu mașina cea roșie, oare cei doi folosiseră sau nu pistolul cu gaz? Cu acel pistol pe care judecătorul de instrucție l-a arhivat cu atâta dezinvoltură în luna august. Înregistrat cu numărul 159789, realizat în Germania de Vest; țeavă scurtă, mâner gros. Încărcătorul conținea cinci proiectile cilindrice și cinci cartușe metalice cu o mică gaură din care iese un gaz ce se evaporă aproape fără a lăsa urme. (Dacă existaseră urme, la morgă nu se deranjaseră să le caute. Nu, nu făcuseră nicio analiză pentru a găsi reziduuri de halucinogen sau de substanțe narcotice volatile). Așadar, mă întreb din nou: oare au folosit sau nu acest pistol cu gaz? Circumstanțele le-ar fi permis să o facă, din moment ce conduceai cu geamul stâng aproape complet deschis; de altfel, Primăvara a fost găsită cu geamul stâng aproape complet deschis. Dar dacă nu l-au folosit și dacă acel judecător de instrucție nu a greșit arhivând cu atâta ușurință pistolul înregistrat cu numărul 159789, oare ce altceva te-a amorțit înfășurându-te

în acel giulgiu de buimăceală și de somnolență? Oare ce altceva ți-a amorțit vederea și voința? Ai ieșit de pe bandă și ai derapat atunci când Peugeot-ul te-a ajuns din urmă, deja pierduseși controlul volanului, așa că Steffas nu a făcut niciun efort pentru a încheia treaba. Mai întâi te-a lovit cu aripa dreaptă în bara de protecție, apoi s-a lipit de laterala ta stângă și te-a târât câțiva metri, apoi a încheiat cu un viraj brusc și ți-a aplicat lovitura fatală: o lovitură cu partea din spate a mașinii sale în aripa ta dreaptă. Iar tu ai zvâcnit precum un glonț, în timp ce el, cu o manevră de mare kamikaze, de ucigaș instruit în cursele cu circuit deschis din Canada, a virat luând aproape un unghi drept, încadrându-se în spațiul care întrerupea insula de separare a sensurilor de pe strada Vouliagmenis. Iar tu ai zvâcnit transversal, ai intrat pe trotuarul lat, ai ajuns apoi în curtea adiacentă garajului pe care scria Texaco, ai evitat un stâlp de iluminat, iar prin acel voal de buimăceală și de somn, ai încercat în van să încetinești punând frână. Primăvara ta deja decolase. Înaltă și hotărâtă, zbura în mod inexorabil spre rampa care cobora spre garaj, spre acea capcană deasupra căreia scria „Călătorie plăcută!” *Kalon Taxidi!* și nimic nu ar mai fi putut să o oprească. Poate, dacă zborul ar fi durat cu doi metri în plus, ar fi putut evita acea rampă și ar fi putut să

aterizeze tot în lumea celor vii, iar tu ai fi putut fi salvat. Însă acest lucru nu a făcut parte din planurile zeilor, din destinul tău care fusese deja scris, așa că în curând mașina a pierdut din altitudine, și-a coborât botul, îndreptându-se spre peretele care cu o clipă în urmă nici măcar nu se vedea și care dintr-odată a apărut în raza ta vizuală, prăbușindu-se peste tine cu o rapiditate nebunească, încetând să mai fie un perete și transformându-se în locul coliziunii, în vuietul unei bombe care explodează, într-un sfârșit. Și pe măsură ce ridicai brațele în semn de predare, în semn de victorie și de predare, în timp ce palmele mâinilor tale atingeau intrarea către neant, toate lucrurile s-au întâmplat așa cum trebuiau să se întâmple, așa cum ai prezis că aveau să se întâmple în calculele tale subconștiente, în premoniția ta, în ultimele rânduri ale cărții tale întrerupte la pagina douăzeci și trei.

— Regret doar că nu am reușit.

Vocea mea i-a răspuns în acest fel. Ce voce ciudată, îndepărtată. De unde vine ea? Din altă lume? Până și ofițerul cel educat mi se pare ciudat, îndepărtat. De unde vine? Dintr-o altă lume? Apoi se îndepărtează tăcut și imediat ce iese, uniformele reîncep să se înfurie. Mai tare, tot mai tare. Mă lovesc peste tălpile picioarelor și peste ochi. Eu repet: „Regret doar că nu am reușit.” Da, regret doar că

nu am reușit. Apoi o lovitură cumplită. De la cine, de la ce? Simt o forță paradoxală care mă apasă pe stomac, iar gâtul, pieptul și inima par să mi se afunde în corp, de parcă s-ar sparge toate deodată, explodând. Și nu mai disting nimic. Țin ochii închiși și...

* * *

Primul care a fugit spre tine a fost șoferul de taxi care avea pasager și care, inițial, nu a văzut decât un nor foarte dens. În momentul coliziunii s-a ridicat un nor mare de praf care a închis totul în întuneric. Șoferul a înaintat bâjbâind prin acel nor, prin acel întuneric, iar când a ajuns la marginea trapei, și-a acoperit fața îngrozit și șocat: părea imposibil ca o mașină atât de mare să se fi strecurat într-un spațiu atât de mic. Dar la fel ca o stea care moare și care pentru a fi înghițită de gaura neagră se micșorează și devine tot mai densă, până când devine cât un pumn, cât o lămâie, cât o pietricică, așa și Primăvara ta se comprimase, se contractase și se micșorase, transformându-se într-un mic ghem de fiare îndoite, de bucăți de metal rupte și de sticlă sfărâmată. Iar în mijlocul lor zăceai tu, încă viu și la o primă vedere neatins. Ți-ai deschis ochii, ți-ai mișcat buzele:

— *Ime*... eu sunt... *Mou echun*... m-au...

— Taci, taci! te-a implorat șoferul fără să te recunoască.

— *Isan*... Erau...

— Taci, taci, acum te scoatem afară.

Și cu ajutorul pasagerului te-a scos dintre resturile mașinii, te-a târât în sus pe rampă și te-a întins pe trotuar. Acolo te-a recunoscut și a realizat că nu erai neatins: sângele îți țâșnea necontrolat din răni, îmbibând asfaltul.

— La spital, să mergem repede la spital! s-a bâlbâit el.

— La spital sau la morgă? a răspuns pasagerul.

Te-au apucat fără convingere de brațele nearticulate și de picioarele care îți fuseseră zdrobite, apoi te-au întins pe bancheta din spate a taxiului. Doi ochi care de acum erau orbi. Două buze care încercau în zadar să se miște pentru a spune ceva. Spitalul era foarte îndepărtat și deja nu mai era necesar. Pe la jumătatea drumului, ți-ai mișcat buzele pentru ultima oară și ai strigat cu claritate:

— *Oh Theòs! Theòs mu!* Vai, Doamne! Dumnezeul meu!

Apoi ai respirat lung și adânc, iar inima ți-a explodat.

Capitolul trei

Eu am ajuns șaptesprezece ore mai târziu. În fața morgii se afla o mulțime mare și tăcută. Am fost împinsă într-o încăpere mare și slab iluminată de un bec care atârna de un fir, în depozitul cu camerele frigorifice, și imediat blițul unei camere m-a orbit, iar un ordin sec a străpuns tăcerea:

— Să plece fotografii! Să plece toată lumea! Închideți ferestrele!

Apoi cineva a deschis o ușă, a aruncat o privire înăuntru, a închis-o la loc și a mormăit:

— *Né, aftòs*. Da, asta este.

Era ultima ușă în partea de jos, spre stânga, iar lângă ea se aflau alte două uși și deasupra încă trei. Strălucitoare, netede și din metal. Păreau niște uși sigure.

— *Etìmi?* Sunteți gata? m-a întrebat o voce.

Am dat din cap în semn că da și ușa s-a deschis cu o pală de vânt înghețat. Înăuntru se putea vedea un cearșaf alb, așezat pe o lespede metalică.

— Sunteți sigură? m-a întrebat aceeași voce.

Am dat din cap din nou, iar lespedea a alunecat spre mine transformându-se într-un cearșaf pătat de sânge, care înfășura un corp. Corpul tău. Puteam distinge clar conturul capului tău, al mâinilor tale încrucișate pe piept, al picioarelor tale. Cineva a ridicat cearșaful și te-am văzut. Alergai. Străbăteai plaja și alergai cu pași mari, ca de mânz fericit, cu pantalonii strânși în jurul șoldurilor tale puternice, cu cămașa întinsă peste umerii tăi puternici și cu părul care flutura ușor în valuri negre ca de mătase. Cu o noapte înainte, ne-am iubit pentru prima oară într-un pat, unindu-ne solitudinile, iar după-amiaza am mers la mare, unde vara ardea glorioasă de soare și de albastru. Inundat de soare și de albastru, ai strigat fericit: *I zoì, i zoì!* „Viața, viața!” Am îngenuncheat ca să te privesc, neîncrezătoare. Din zona inghinală și până la gât te deschiseseră ca să îți fure inima, plămânii și intestinele, apoi te cususeră cu niște noduri negre, care te desfigurau, precum niște gândaci agățați de piele, aliniați pentru a te devora. O tăietură înfricoșătoare se întindea pe brațul tău drept, de la cot și până la încheietura mâinii, iar o umflătură monstruoasă îți deforma coapsa sfârtecată de femurul rupt. Pe de altă parte, chipul îți era nevătămat și doar o umbră albăstrie îl păta la tâmplă. Te-am strigat timidă și te-am atins ezitând. Înțepenit în imobilitatea

trufașă și disprețuitoare a morților, mi-ai respins cu mândrie fiecare cuvânt și fiecare gest de iubire: a trebuit să îmi înving teama de a nu te răni pentru a-ți mângâia fruntea rece, obrajii reci și mustața aspră acoperită de îngheț. Am făcut-o pentru a te încălzi puțin. Dar era ca și cum aș fi vrut să încălzesc o statuie din marmură; din tine nu mai rămăsese decât o statuie din marmură cu forma și trăsăturile și amintirile a ceea ce fuseseși tu până în urmă cu șaptesprezece ore, și o furie neputincioasă m-a străpuns, o certitudine care avea gust de ură: nu fuseseși ucis din întâmplare, nu fuseseși ucis din greșeală, ci fuseseși ucis ca să nu mai deranjezi. M-am ridicat. Cineva te-a acoperit cu cearșaful și a dat un picior lespezii, care a alunecat înapoi în întuneric fremătând. Ușa s-a închis la loc, cu o altă pală de vânt înghețat, apoi cu o bufnitură.

Afară era noapte. Neputându-și ține în frâu propriile curiozități, oamenii spuneau:

— Nu plânge!

Pe strada Kolokotroni am găsit poezia ta: „Sfârșitul meu va veni așa cum doresc cei care dețin puterea.” Am găsit cuvintele lui Socrate: „Dar acum e timpul să plecăm: eu ca să mor, iar voi – ca să trăiți. Care dintre noi se îndreaptă spre un bine mai mare, nu știe nimeni altcineva decât Zeul.” Am găsit durerea, care în cele din urmă

explodează într-un răget de fiară rănită. Am găsit efortul meu de a trăi și promisiunea pe care voiam să mi-o respect. „O vei scrie tu pentru mine, promite-mi!" „Îți promit." Am găsit sensul așteptării acelei zile de 5 mai, ziua stabilită pentru înmormântare. „Ne vedem pe cinci mai, vom fi împreună pe cinci mai." Am găsit agonia acelei dimineți în care m-am întors la morgă ca să te îmbrac, ca să schimb cele două inele, ca să înfrunt caracatița care răcnea: *zi, zi, zi!* Între timp Muntele a rămas la locul său, de neclintit, între timp vulturii se pregăteau să sărbătorească lângă cadavrul tău, fiuturându-și chiloții pe care erau scrise cuvintele Popor și Libertate, „să ne luăm adio de la nobilul nostru tovarăș, să ne înclinăm în fața nobilului nostru adversar". Iar în Corint, Michele Steffas se îndrepta spre barul său preferat ca să se întâlnească cu prietenii la o cafea turcească bună și la o gustare cu prăjiturele.

* * *

Nu fusese ușor ca după lovitura fatală să vireze și să se încadreze în spațiul care întrerupea insula de separare a sensurilor, pentru a o lua pe celălalt sens de mers de pe strada Vouliagmenis, iar de acolo să

fugă în direcția opusă, adică spre centrul orașului. Nu fusese ușor, deoarece acel spațiu extrem de îngust deservea mașinile care, venind dinspre Glyfada, voiau să schimbe direcția de mers pentru a se întoarce pe partea carosabilă cu garajul pe care era scris Texaco. Prin urmare, pentru mașinile care se deplasau pe această parte a străzii, acel spațiu era ca o curbă inversată în care nu puteai intra decât cu greu, încălecând capătul insulei cu fiori. Încălecându-l sau ocolindu-l încet, deoarece, ocolindu-l cu viteză mare, riscai să te răstorni. Și totuși, deși ajunsese la o sută treizeci de kilometri la oră, Peugeot-ul nu se răsturnase. Manevrând mașina ca într-o serpentină, Michele Steffas reușise să pătrundă în acel spațiu cu dexteritatea unui schior care evită stâlpii într-o cursă de slalom, cu precizia unui acrobat care, odată ce termină rotația, apucă din nou bara trapezului pentru a o lua de la capăt; și tot cu viteza aceea reușise să treacă printre cei doi stâlpi care îngustau capătul pasajului, pentru a vira încă o dată pe strada Olga. Pe scurt, dublu slalom, dublă rotație. O prestație ca de acrobat. Sau ca de mercenar folosit în acțiuni similare și susținut de un sânge neobișnuit de rece? Același sânge rece pe care avea să îl demonstreze în zilele și în lunile următoare cu poliția, cu presa și cu toată lumea. După ce a străbătut cele trei

intersecții, pe strada Olga s-a dat jos pentru a verifica dacă Peugeot-ul său suferise pagube, apoi s-a îndepărtat de strada Vouliagmenis, iar în vârful pantei s-a oprit pentru a arunca o privire, pentru a afla ce se întâmpla. Se întâmpla ceea ce trebuia să se întâmple, în acel nor mare de praf se vedeau doi oameni târând un corp neînsuflețit și un al treilea strigând: „Moare, a murit, moare!" Se mai vedeau un taxi, ferestre ale căror lumini se aprindeau și oameni care ieșeau în balcoane și care întrebau: „Cine moare, cine a murit?" Acest lucru nu l-a tulburat deloc și după două-trei minute a făcut drumul înapoi și a reînceput să își conducă Peugeot-ul. Peugeot-ul său se comportase foarte bine: daunele suferite nu erau grave, doar câteva urme pe aripa dreaptă și câteva zgârieturi de-a lungul părții laterale. Nimic care să îi împiedice întoarcerea în Corint. (Dar călătoria la Egina? Dar Jorgopoulos care îl aștepta dimineața împreună cu cele două fete? Uitase de toate, renunțase la toate planurile?) La trei și jumătate dimineața, Steffas ajunsese din nou în Corint. Parcase pe locul său obișnuit și apoi se culcase, adormind imediat. Se trezise la unu după-amiaza, mâncase, mai trăsese un pui de somn, iar acum se îndrepta spre barul său preferat pentru a-și întâlni prietenii la o cafea turcească bună și la o farfurie de

prăjiturele. Trebuia să se facă văzut, să își dovedească prezența în oraș.

A ajuns la bar pe la ora șapte și s-a așezat la o măsuță unde se aflau deja niște prieteni de-ai săi: fiul primarului, încă un tip care se numea Dimitri Nikolau și chiar Cristos Grispos și Notis Panaiotis, cei doi studenți care îl găzduiseră la Florența, alături de nazistul Takis.

— Bună, uite cine a venit, ai venit aici pentru a sărbători Paștele.

— Da, și tu, Michele, care stai ascuns.

— Nu stau ascuns, am ajuns ieri de la Atena cu autobuzul, sunt aici de ieri.

Au vorbit și despre vremea care își revenise, care era numai bună pentru a putea merge la plajă a doua zi, iar apoi a venit fratele lui Grispos:

— Hei, băieți, ați auzit ce s-a zis la radio?

— Nu, ce?

— A fost omorât Panagoulis.

— Panagoulis? Omorât?

— Băieți, l-au omorât pe Panagoulis!

În schimb, Steffas a tăcut.

— Cine l-a omorât, cine?

— Nu se știe. L-au atacat și l-au făcut să iasă cu mașina de pe carosabil. Se pare că au fost două mașini: un Mercedes alb și un Jaguar roșu.

— De ce spui că se pare?

— Pentru că sunt unii care spun că Jaguarul nu era un Jaguar și că Mercedesul

nu era un Mercedes. În orice caz, s-a izbit de un garaj pe strada Vouliagmenis. A murit instant. Pe loc. Sau aproape. Ficatul i s-a rupt în nouăsprezece bucăți, plămânul drept i-a fost distrus, iar inima i-a explodat precum o bombă. Bum!

Steffas a continuat să tacă, liniștit, de parcă acea veste nu l-ar fi interesat. Două luni mai târziu, Grispos și Panaiotis aveau să îmi spună că nu văzuseră nicio reacție pe chipul lui sau în gesturile sale.

— Părea complet indiferent sau, uite, chiar normal, dacă nu chiar puțin plictisit. Căsca.

— Au arestat pe cineva?

— Nu, nu au nicio pistă.

— Dar a fost sau nu o nenorocire?

— Ce nenorocire, îți spun că l-au nimicit.

— Dar ziarele ce zic?

— Astăzi nu apar ziare. Nu este întâi mai astăzi?

— Corect.

— Oare cine o fi fost?

— Nu știu.

Și cu acel „nu știu” au închis subiectul și au reînceput să vorbească despre excursia la mare:

— Deci mergem la plajă mâine?

— Sigur că da. Mergem la Lutrakis. Și cine ne duce?

— Ne duce Steffas cu Peugeot-ul. Apropo, Michele, unde e Peugeot-ul?

Steffas a rupt tăcerea, iar vocea sa a fost așa cum fusese întotdeauna:

— E aici, unde ai vrea să fie? În piață, în parcare.

— Atunci de ce ai venit pe jos? Ai stricat-o? Ai făcut accident?

— Nu am făcut niciun accident, din cauza plăcuței de înmatriculare. Nu m-am atins de mașină de o lună din cauza plăcuței de înmatriculare. Știi ce amendă iau dacă sunt prins fără înmatriculare.

— Dar cine se gândește la înmatriculare când e sărbătoare? De aici la Lutrakis...

— Nu, nu pot.

— Haide!

— Am spus că nu pot.

— Bine, vă duc eu, am și eu mașină, s-a oferit fiul primarului.

— Cine vine?

— Eu vin, a spus Grispos.

— Și eu, a spus Nikolau.

— Eu am deja un angajament, a spus Panaiotis.

— Michele, tu vii?

— Desigur! a spus Steffas.

— Băieți, atunci ne vedem mâine-dimineață la zece.

— Da, la zece.

Și chiar așa s-a întâmplat. O ieșire veselă, foarte plăcută, avea să îmi spună Grispos. Steffas fusese într-o dispoziție excelentă atât la plecare, cât și la întoarcere; fusese sufletul petrecerii.

Râsese, glumise, vorbise despre mașini, haine și femei, în special despre femei. Nu făcuse nicio aluzie la moartea ta. Nici ceilalți nu făcuseră aluzie la asta.

Duminică s-a întors la Atena în jurul orei patru după-amiaza, pe 2 mai, și, conform declarațiilor sale, a mers la cinema, apoi a mers acasă. Dar cu cine s-a văzut sau ce a făcut apoi nu se știe, așa cum nu se știe nici cine l-a împins de la spate sau l-a sfătuit, sau l-a obligat să se prezinte la poliție douăzeci și patru de ore mai târziu. Un singur fapt este sigur: nimeni, dar absolut nimeni, nu îl bănuia. Mai mult, poliția căuta un Mercedes, nu un Peugeot. Însă zvonul că nu fuseseși ucis din întâmplare, că nu fuseseși ucis din greșeală, că fuseseși ucis intenționat și la comandă creștea precum un râu umflat și amenințător, ce trebuia blocat. Așa că luni după-amiază, Steffas a mers la poliție cu avocatul său, un anume Kaselakis care în ’63 îl apărase pe un anume Nicos Mundis: acuzatul omorâse o jurnalistă englezoaică, Anne Chapman, care conducea o investigație despre legăturile dintre Junță și CIA. Și în acel caz criminalul se oferise poliției pe un platou de argint, iar Kaselakis convinsese judecătorii că nu era vorba de o crimă politică; ba chiar reușise să demonstreze că Nicos Mundis o omorâse pe Anne Chapman după ce o violase, într-un atac de nebunie. Și ce mai

conta faptul că, după sentință, își retrăsese mărturisirea repetând „minciuni, minciuni” și spunând că luase vina asupra lui pentru că fusese plătit și pentru că avea nevoie de bani sau ceva de genul acesta. Kaselakis a spus că Steffas se prezenta ca simplu martor și din pură dragoste pentru adevăr, adică pentru ca lumea să nu mai facă aluzie la o crimă politică. De fapt, fusese un accident banal, tipicul accident pentru care victima purta întreaga responsabilitate, din cauza căruia până și Steffas aproape că dăduse ortul popii. Bietul Steffas mergea liniștit de-a lungul străzii Vouliagmenis, când un Fiat verde a început să iasă de pe bandă și să se năpustească asupra lui, depășindu-l prin dreapta. De fapt, bietul Steffas, abia dacă avusese timp să vireze și să se salveze intrând cu dificultate în spațiul care întrerupea insula de separare a sensurilor de mers. Apoi auzise o bubuitură și, privind înapoi, văzuse un nor mare de praf și doi bărbați care târau un trup nemișcat, însă nu se gândise că într-adevăr lăsase în urmă un cadavru. Despre faptul că acel om murise și că trupul era al lui Panagoulis aflase doar citind ziarele de luni dimineață. Nu, nici înainte, nici după accident nu văzuse nicio mașină roșie, acelea erau doar fanteziile unor persoane interesate să susțină teza unei crime politice, singurul cu tentă roșiatică din

această poveste era chiar el, Michele Steffas, fost simpatizant comunist, acum socialist papandrist, și ar fi fost vreodată posibil ca un socialist, ca un tovarăș de stânga, să fi vrut să îl omoare pe Panagoulis? Polițiștii s-au lăsat convinși și, în loc să îl aresteze, l-au pus sub protecția lor. Ba chiar l-au lăsat să țină o conferință de presă în timpul căreia a uimit prin autocontrolul și prin siguranța sa. Nu a existat nicio întrebare care să reușească să îl stânjenească sau care cel puțin să îl facă să-și piardă calmul. Nu și-a pierdut calmul nici măcar când cineva i-a reamintit că legile dinamicii sunt universale și imuabile: dacă Panagoulis ar fi fost atacatorul și nu cel atacat, el, Steffas, ar fi ajuns în afara carosabilului. În fața acelui raționament, ochii lui au rămas neschimbați și reci și a răspuns că dacă doreau, puteau să o ia așa: dinamic sau nedinamic, el nu avea nimic să-și reproșeze. Își dorea ca oamenii să gândească, pentru Dumnezeu!, să își folosească creierele: dacă el ar fi avut ceva să-și reproșeze, nu s-ar mai fi prezentat la poliție, nu era așa? Nici măcar nu a clipit când altcineva a răspuns că, de fapt, exista ceva de reproșat și anume faptul că nu se obosise să ofere primul ajutor acelui om aflat pe moarte, pe care îl lăsase în urmă. De ce nu îi oferise primul ajutor?

— Pentru că rănitul fusese deja plasat într-un taxi, nu mai era nevoie de mine.

Dar de ce se întorsese în Corint, în loc să urmeze acel taxi sau în loc să rămână în oraș?

— Pentru că am fost cuprins de un fel de panică și de o dorință justificată de a reveni în Corint. Simplu, nu?

Dar nu urma să meargă la Egina în ziua următoare?

— Bineînțeles că nu am mai vrut să merg la Egina, că nu mai îmi păsa deloc de Egina.

Dar mașina roșie? De ce se străduia atât să nege prezența acelei mașini roșii, fără a ține cont de faptul că unii martori o văzuseră?

— Pentru că nu am văzut-o și pentru că, am spus deja, mă irită această poveste legată de crima politică, de crima premeditată.

— Un moment: dacă inocența dumneavoastră este completă și dacă sunteți un socialist, un socialist papandrist, un camarad de stânga, de ce vă simțiți atât de deranjat când auziți că este o crimă politică, o crimă premeditată? De ce v-ați predat cu scopul de a nega acest lucru?

O întrebare logică, corectă și periculoasă. Dar nici măcar de data aceasta nu și-a pierdut calmul, ba chiar a răspuns cu o expresie încărcată de iritare.

— Eu nu sunt aici ca să fiu judecat de voi și uitați că eu nu m-am predat: m-am prezentat în calitate de martor. De fapt, nici măcar nu sunt arestat.

Și apoi:

— Eu știu întotdeauna ce spun și ce fac.

Chiar și atunci când au ieșit la iveală acele detalii ciudate, faptul că fusese angajat la atelierul Despinei Papadopoulos, abilitățile sale de pilot sau realizările sale sportive din Canada, a continuat să repete:

— Veți vedea că mă voi descurca. Eu știu întotdeauna ce spun și ce fac.

* * *

Și chiar știa. Știa chiar prea bine. De fapt, magistratura Puterii nu a ținut cont de raportul făcut de experții italieni, din care reieșea fără echivoc că fuseseși lovit de Peugeot printr-o manevră de tipul depășire și frânare bruscă, pe lângă faptul că fuseseși tamponat de două ori de o altă mașină, care lăsase urme de vopsea maro-ruginie sau vișinie. Nu a acordat nicio atenție trecutului lui Steffas și nici detaliului legat de faptul că se aflase în atelierul de mașini de cusut, de pe strada Kolokotroni, și în dimineața zilei de vineri, 30 aprilie. Nu a ținut cont nici de faptul că în iulie ’75 mersese împreună cu nazistul Takis la Florența și că se întorsese cu aerul

cuiva care căutase ceva sau pe cineva și pe care nu îl găsise. Nu a ținut cont nici de depoziția pe care am dat-o eu judecătorului desemnat pentru anchetă, timp de unsprezece ore consecutive, în care i-am spus tot ceea ce auzisem de la Cristos Grispos și de la Notis Panaiotis, enumerând amenințările și chinurile îndurate timp de trei ani, tentativele de răpire sau de asasinat prin intermediul unei mașini, în Creta, la Roma și la Atena, lucrurile pe care mi le-ai spus în ultimele noastre convorbiri telefonice, documentele pe care le obținuseși în ultimele zile, al căror conținut, am încheiat eu, îmi rezervam dreptul de a-l dezvălui în instanță. Nu a ținut cont, ba, de fapt, a eliminat destul de repede povestea aceea a lui Georgio Leonardos, un condamnat din Salonic, conform căreia, în noaptea de 16 spre 17 aprilie, patru membri ai grupării fasciste Aracni, „Păianjenul", se întâlniseră în Piața Omonia din Atena; era aceeași grupare despre care îmi vorbiseși după ce am citit împreună documentele, înainte de a-mi flutura în fața ochilor „bijuteria bijuteriilor, diamantul Koh-i-Noor". Se întâlniseră și hotărâseră să îi dea o lecție lui Panagoulis, astfel încât acesta să mai lase coada și să-și închidă pliscul. Leonardos a spus că, de fapt, ar fi trebuit să fie doar o lecție, însă, din păcate, lucrurile se precipitaseră. Vorbind despre

asta, a oferit date și nume, detalii precise, iar printre nume se afla și numele lui Basilio Kaselas, doctor, extremist de dreapta, agent CIA din Salonic, apoi al lui Antonio Mikalopoulos, un alt infractor din Salonic, implicat mai demult în asasinarea deputatului comunist Lambrakis, dar și proprietarul unui BMW roșu. În mărturia sa, Leonardos i-a spus multe lucruri judecătorului de instrucție. Și chiar a subliniat faptul că, la câteva zile după moartea ta, Kaselas se mutase la Londra, oraș care la acea vreme era refugiul multor fasciști. A și predat unul dintre revolverele cu aer comprimat pe care bătăușii din gruparea Aracni obișnuiau să le folosească pentru a-și buimăci victimele. Era chiar revolverul fabricat în Germania de Vest, înregistrat cu numărul 159789. Dar Kaselas și Mikalopoulos au strigat: „Asta e calomnie!” și au răspuns că Leonardos era un exhibiționist, un nebun, un calomniator notoriu, condamnat pentru calomnie, iar lui i s-a făcut frică. Și-a retras toate mărturiile. Sau a fost făcut să își retragă toate mărturiile? Și totuși, câțiva reporteri au constatat faptul că, în realitate, nu era atât de nebun și nu era atât de calomniator: Aracni chiar exista, Kaselas chiar plecase la Londra și, trecând prin München, se întâlnise cu Sdrakas, prim-ministrul care fugise, trecând granița pe la Evzoni, împreună cu Kurkulakos. Alți

jurnaliști au constatat, de asemenea, că Mikalopoulos chiar avea un BMW roșu. Și au mers la el, în Salonic, și l-au întrebat unde se afla acel BMW roșu. Iar el a răspuns că îl vânduse. Apoi l-au întrebat cui îl vânduse, iar el a răspuns că, ei bine, nu îl vânduse cu adevărat, ci îl dăruise. Apoi l-au întrebat cui îl dăruise, iar el a răspuns:

— Ei bine, unei instituții de măicuțe.

L-au întrebat cărei instituții de măicuțe și a răspuns că nu își amintea:

— Plecați de aici, blestemaților, plecați!

Nu, magistratura, magistratura Puterii nu a ținut cont de asta. Nici măcar așa-zisa stângă nu a ținut cont de asta, acea stângă inefabilă, care nu ascultă niciodată de cei care o contestă, o denunță sau o critică și care, pentru a se reinventa, nu știe decât să dea naștere unor pistolari de genul John Wayne, unor revoluționari ai lu' Pește. Și astfel, plecând de la teza că fusese un accident auto, numai Steffas a fost acuzat și condamnat. În primă instanță, trei ani cu eliberare condiționată pentru omor din culpă. La apel, o amendă de cinci mii de drahme pentru că nu oferise primul ajutor. Cinci mii de drahme pe care nu i-a fost greu să le plătească, deoarece între timp devenise coproprietar al magazinului Heim Fashion și făcuse avere. Cinci mii de drahme amărâte.

Și astfel, în timp ce se întâmplau asemenea lucruri complicate, în timp ce judecătorul Giuvelos devenea apostolul curajului și al democrației prin dezvăluirea arhivelor pe care îți interzisese să le publici, sigur că doar a arhivelor care nu se atingeau de dragon sau de tovarășii dragonului, fără vreo mențiune despre memo-ul pe care i-l trimisese lui Gizikis, fără vreo mențiune despre tabelul cu numărul douăzeci și trei; în timp ce dragonul rămânea ministrul Apărării, netulburat, imposibil de tulburat, invulnerabil; în timp ce partidul tău își recâștiga virginitatea expulzându-l pe Tsatsos, adică acceptându-ți solicitarea post-mortem; în timp ce Papandreou îți adopta cadavrul, așa cum ar fi adoptat un orfan lipsit de apărare, și îl etala ca o pe cârpă pe la mitinguri; în timp ce prietenii și tovarășii tăi i se alăturau cu toții în schimbul unor frumoase locuri în parlament; în timp ce fasciștii îl băteau pe Fazis cu o furie sălbatică, distrugându-i craniul și memoria; în timp ce și eu eram amenințată prin scrisori și apeluri telefonice – „Încearcă numai să scrii anumite lucruri și o să vezi tu, publică-ți cartea și o să vezi tu!”; în timp ce poporul accepta aceste lucruri din nou, în timp ce le îndura din nou, orb și surd și tăcând din nou, plecând din nou capul din obedienţă, din comoditate sau din neputință; în timp

ce nimeni nu îndrăznea să spună: „Sunteți cu toții niște ucigași, de la dreapta la stânga și trecând prin centru, l-ați ucis cu toții împreună, ucigași mizerabili, care trăiți sub masca Ordinii și a Legii, a Moderației și a Echilibrului, a Justiției și a Libertății”; în timp ce malefica balenă, Moby Dick, se îndepărta nevătămată, iar apele se potoleau, devenind moi, blânde și pline de uitare în vârtejul vocii tale scufundate, Puterea a câștigat din nou. Puterea eternă care nu moare niciodată și care cade doar pentru a renaște, identică, având doar o altă culoare. Însă tu realizaseși că avea să se termine în acel mod, iar dacă avuseseși vreodată o îndoială, aceasta dispăruse în momentul în care ți-ai dat acea ultimă suflare, care te-a aspirat de cealaltă parte a tunelului, în acea fântână în care sunt aruncați mereu cei care ar vrea să schimbe lumea, să dărâme Muntele, dând glas și demnitate turmei care behăie în râul său de lână. Cei care nu se supun. Cei singuri și neînțeleși. Poeții. Eroii basmelor lipsite de sens, dar fără de care viața nu ar avea niciun sens, iar o luptă pierdută din start ar fi o nebunie curată. Cu toate acestea, pentru o zi, în acea zi care contează, care compensează, care poate că vine atunci când nici măcar nu mai sperăm și care, atunci când vine, lasă în aer sămânța microscopică a unei flori ce va înflori,

până și turma care behăie în râul său de lână a înțeles aceste lucruri. În acea zi nu a mai fost o turmă, ci o caracatiță care sugruma și răgea: *zi, zi, zi! Alekos, zi, zi, zi!* „Alekos trăiește, trăiește, trăiește!” De aceea, zâmbeai tu atât de misterios când te-au coborât în groapă, unde Marele Preot, sinteză a puterii supreme prezente, trecute și viitoare, încărcat de aur și de coliere, de saflre, de rubine și de smaralde, a căzut în mod grotesc și a spart cristalul, călcând în picioare statuia din marmură, crezând că doar atât rămăsese dintr-un vis, că doar atât rămăsese dintr-un om.